

MIRZA IBRAHIMOV

ÎNGEMĂNAREA
APELOR

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

M. IBRAHIMOV

**ÎNGEMĂNAREA
APELOR**

1961

EDITURA PENTRU
LITERATURA UNIVERSALA

Мирза Ибрагимов

СЛИЯНИЕ ВОД

Роман Газета No. 4 (184) и No. 5 (185) 1959.

Traducere de : *V. Bogdan și M. Protopopov.*

Coperta de : *Paul Matache*

Romanul este dedicat mișcării populare democratice a popoarelor din Iran.

În anii aceștia M. Ibrabimov este ales deputat în Sovietul Suprem al U.R.S.S., președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al Republicii Socialiste Sovietice Azerbaigiene. Ca membru în Comitetul pentru apărarea păcii din Uniunea Sovietică, ia parte la lucrările multor conferințe internaționale.

Una din cele mai valoroase opere ale lui M. Ibrabimov este și romanul BEIUK DALAG (Marele sprijin), numit de autor în traducere rusească Îngemănarea apelor.

În centrul romanului se află soarta lui Rustam, președintele colbozului „Viața Nouă”, om cu caracter complex, plin de contradicții. El muncește cu abnegație, respectă în oameni sinceritatea și franchețea dar, obținând, după război, mari succese în refacerea colbozului, începe să creadă că este un om excepțional și infailibil.

Atât în colboz cât și acasă, Rustam se comportă ca un stăpîn atotputernic, ca un „feudal”. Se înconjoară de oameni slugarnici și lingușitori, încetează să prețuiască pe oamenii simpli ai muncii și pierde legătura vie cu oamenii, cu poporul – acest mare sprijin. Situația tragică a lui Rustam se adâncește și prin faptul că uneori el vede clar fața adevărată a „aliașilor” săi, dar prin forța împrejurărilor nu poate rupe cu ei.

Treptat se ascute conflictul între colboznicii din „Viața Nouă” și Rustam, încurcat în propriile sale contradicții. În cele din urmă însă el devine pe deplin conștient de întreaga gravitate a rătăcirilor sale.

În fața cititorului se perindă figuri interesante de femei: sensibila și inteligenta soție a lui Rustam, Sakina, fiica lui, Perșan, plină de viață și farmec, nora lui Rustam, Maia, care luptă cu curaj pentru convingerile sale – toate aceste personaje sînt oamenii timpurilor noastre, ca spirit și călire morală, oameni care luptă pentru fericirea lor și a celor din jurul lor.

Romanul e interesant și prin zugrăvirea vie a unor elemente naționale pline de colorit, prin tablourile pitorești ale naturii din Stepa Mugană. Prin mijloacele artistice, prin conținutul său bogat în imagini, el dovedește că omul nu trebuie să se teamă de nimic dacă se sprijină pe oameni.

C. HUSEINOV

MIRZA IBRAHIMOV

La 28 aprilie 1920 la Baku Puterea sovietică învinsese. După revoluție multe se schimbă în viața argatului orfan Mirza, în vîrstă de nouă ani. El începe să învețe întîi la școala primară, apoi la școala fabricii și, în sfîrșit, la institutul de petrol; ia parte la cercurile scriitorilor-muncitori și lucrează ca lăcătuș, apoi ca tehnician de foraj. La vîrsta de nouăsprezece ani Mirza Ajdar Oglî Ibrabimov devine membru al Partidului Comunist.

Din anul 1930 începe activitatea lui literară: în presă îi apar versuri, schițe, povestiri. M. Ibrabimov scrie despre viața petroliștilor din Baku bine cunoscută de el, despre descătușarea femeii și intrarea ei în fabrică. Patria lui trăiește epoca construcțiilor noi, merge cu pași gigantici spre socialism, și scriitorul se străduiește să cunoască viața, să oglindească grandiosul mers înainte al vremii: el călătorește prin Ucraina și Sudul Rusiei, vede nașterea Donbasului socialist, a întreprinderilor industriale ce se înalță spre cer – și acolo prinde viață volumul lui de schițe Țara Giganților.

În anul 1935 M. Ibrabimov scrie drama Haiat, despre victoria orînduirii colboznice la sate. După aceasta apare o piesă cu caracter antifascist Madrid (1938), iar în anii războiului drama Mahabbat (1942), închinată muncitorilor din spatele frontului din Azerbaigian.

Tema luptei împotriva fascismului și a reacțiunii, tema călăuzitoare în creația scriitorului, a constituit și baza primei sale opere în proză, romanul Veni-va ziua (1948), pentru care i s-a conferit Premiul Stalin.

Perșan, fata ei și a lui Rustam, care, deși împlinise optsprezece ani, era încă copilăroasă, înainte de a se culca, ba se învârtea prin fața oglinzii, ba se ținea de ghidușii, jucându-se cu pisica ori îngînînd un cîntec pe care-l întrepruipa după o clipă, izbucnind în ris.

Totuși, seara aceea era pentru ea tristă și negrăit de apăsătoare. I se strîngea inima cînd își privea din cînd în cînd, pe furiș, părinții – tatăl ei ședea întunecat iar maică-sa era apăsată de gînduri. Parcă se sfădiseră, nu se prea luau în seamă.

Perșan scotoci printre cărțile bibliotecii care ocupa un colț întreg al camerei spațioase. Luă o carte la întîmplare, o frunzări, apoi o zvîrli deoparte. Se apropie de măsuța pătrată, cu picioare sculptate și dădu drumul la aparatul de radio. În odaie izbucniră niște sunete stridente, răgușite, scîrțîitoare. Rustam îi aruncă fetei o privire pe sub sprîncene, dar nu spuse nimic. Curînd fata se plictisi și de radio. Închise aparatul și se apropie de fereastră.

Taică-său stătea nemișcat lingă samovar. În paharul șlefuit, ceaiul se răcise. Pipa din lemn frumos cioplit fumea. În fața lui Rustam, pe masă, era deschisă o besac-tea cu tutun „Zolotoe runo”. Rustam adulmeca totdeauna cu plăcere aroma tare a acestui tutun cu mireasmă de miere, admirîndu-i culoarea cafenie cu nuanțe aurii. În seara aceea, însă, Rustam părea că nu ia în seamă nici culoarea, nici mireasma tutunului. Trăgea doar cuprins de neastîmpăr, din pipă, umplînd întreaga încăpere cu rotocoale de fum albăstrui.

Începînd de dimineață toate îi merseseră de-a-ndoase-lea lui Rustam, parcă, vorba aceea, i-ar fi tăiat drumul o pisică neagră...

Cînd intrase în curtea administrației colhozului, o zărise stînd pe treptele pridvorului, pe mătușa Telly. Chipul lui Rustam se crispase. „Bătrîna asta, gîndea el, aduce totdeauna vești rele.” Presimțirea nu l-a înșelat. Mătușa Telly se ridicase sprintenă în întîmpinarea lui și începu să-l mustre :

Capitolul I

1

Era cald, în seara aceea, în Stepă Mugană și se lăsase o liniște de toamnă timpurie, deși sosise iarna. După asfințitul soarelui, cîmpia, năpădită de iarbă veștedă și aspră, pe care neaua n-o înveșmintase încă, se învălui în ceață. Curînd însă, luna apăru sus în tării, ceața se rări, se risipi, și cerul fără de sfîrșit al sudului – cerul Stepei Mugane – se ivi cu miile lui de stele sclipitoare. Iar mai apoi, cînd luna scăpătă peste streșinile caselor ducîndu-se la culcare, răsăriră tot mai multe stele, fără număr, luminoase, privind cu luare-aminte pămîntul, ca și cînd pe întinderea lui ar fi citit un poem de dragoste.

La ora aceea tîrzie, Rustam, președintele colhozului, se afla de obicei în fața paharului cu ceai, auriu, ca chîhlimbarul topit. Cu capul sprijinit în mîini, își amintea grijile și frămîntările prin care trecuse în ziua aceea de muncă, lăsîndu-se furat de gînduri. Uneori schimba cite o vorbă cu Sakina, nevasta lui, care, în pofida anilor cam mulțișori la număr, era încă o femeie chipeșă, cu înfățișarea plină de o tinerească vioiciune. Răspunzînd scurt bărbatului, Sakina făcea cusături meșteșugite, împletea cu îndemînare ciorapi de lînă și trăgea cu urechea la zburdălniciile fetelor, toate le făcea în același timp, pentru că ea nu stătea niciodată fără treabă.

– Vai, *kiși*¹, mare belea s-a abătut pe capul nostru. Tu dormi pînă tîrziu și la stîină a dat molima în oi, le seceră fără milă !

Președintele colhozului îi aruncă o privire minioasă de parcă ea însăși, mătușa Telly, cu ilicul ei albastru și cu fusta încrețită, ar fi adus molima la stîină.

– *Arvad*², cînd în sfîrșit mi-o fi dat să aud din gura ta și o veste bună ? Lasă-mă măcar să intru în birou !

Mătușa Telly își îndreptă cu mîna ei noduroasă, tuciurie, basmaua neagră care-i aluneca pe ceafă și-i strigă aprinsă :

– Bune-rele, cum sînt, de vreme ce ești președinte, ia măsuri ! Am fost la fecioru-meu la stîină și am văzut cu ochii mei cum pier oile tocmai acum la vremea fătatului.

– Avem veterinar – să le îngrijească ! obiectă Rustam. Nu se cuvine ca pentru orice fleac să-l birii la cap pe președinte. Mai dați și voi dovadă de un pic de inițiativă !

„Degeaba îmi fac singe rău cu cicălitoarea asta“, își spuse apoi Rustam și, lăsînd-o locului pe bătrîină, intră pe ușa.

Ceru, totuși, de îndată, centrul raional unde găsi pe cei de care avea nevoie și îi veni inima la loc numai atunci cînd i se dădu asigurări că veterinarul va pleca numai decît spre fermă cu fiolele necesare. După ce dădu ordin paznicului să pună șaua pe cal și să i-l aducă, Rustam ieși în pridvor de unde zări pe brigadierul Husein care tocmai intra în goană pe poartă.

– Ce e ? strigă Rustam, presimțind un nou necaz.

Drept orice răspuns, brigadierul mormăi ceva nedeslușit, după obiceiul lui, din care pricină consătenii îl porecliseră de mult în batjocură „Husein-mutul“.

– Ați încercat să-l scoateți ? se răsti minios președintele după ce izbuti, în sfîrșit să înțeleagă că un camion în-

¹ *Kiși* – respectabile, stimabile (n. ed. ruse).

² *Arvad* – femeie (în cazul de față sună grosolan, disprețuitor) (n. ed. ruse).

cărcat cu îngrășăminte chimice se înțepenise într-un șanț din marginea șoselei.

Husein-mutul nu răspundea, nici „da“, nici „nu“, mișcându-și doar buzele groase.

Văzînd că n-o va scoate la capăt cu el, Rustam se aruncă în șa și o porni, în galop, spre stepă.

Camionul căzuse cu amîndouă roțile dinapoi într-un șanț. Șoferul dormea în cabină acoperit cu scurta de piele. Rustam îl trezi și-l trimise spre ogorul cel mai apropiat ca să-i cheme în ajutor pe colhoznici. Sacii cu îngrășăminte fură dați jos și se văzu, după cum presupusese și Rustam, că nu era chiar atît de greu să se scoată din șanț autocamionul. Președintele dădea îndrumări, se opintea voinicește cu umărul în mașina care huruia, accelerată la maximum, și striga la Husein-mutul care – în sfîrșit ! – venise și el, din sat. Leoarcă de sudoare, răgușit de atîtea răcnete, Rustam încălecă din nou și se îndreptă spre stîină.

Veni acasă seara tîrziu, istovit, stropit de noroi pe față. Și nu se știe de ce ținea cu tot dinadinsul ca, tocmai atunci, cînd își simțea nervii mai încordați ca niciodată, să reia discuția începută cu nevasta lui cu cîteva zile mai înainte. Dar cum să-i reinnoade firul ? În ce chip ? Nici Rustam nu știa prea bine, dar aștepta, cu răbdare, să se ivească un prilej. Pînă atunci trăgea atît de zdravăn din pipă încît i se înroșiseră obrazii.

Sakina nu prea avea obiceiul să-și necăjească soțul cu întrebări despre treburile colhozului. Dacă tăcea – lasă-l să tacă : peșemne că așa voia el. Ședea cu picioarele strînse sub ea, pe un covor pestriț, avînd rinduite împrejur felurite cutii, gheme, ace, nasturi. Arăta ca întotdeauna liniștită, și parcă nici nu lua în seamă privirile îngrijorate ale fetei și chipul posac al bărbatului ei. Văzînd-o, ai fi putut crede că toate gîndurile îi erau îndreptate doar spre cusăturile ei. La drept vorbind, Sakina nici nu vedea cum alunecă acul în mîna ei îndemîinatecă : gîndurile ei neliniștite erau la bărbat și la fată.

Doar atunci cînd, undeva pe uliță, răsună un cîntec pătimaș, plin de foc, ea se înțepă cu acul, dar nici nu se

clinti. Se mulțumi doar să-și ridice ochii întrebători spre fata care tresărise. La auzul cîntecului *baiatî*¹, Perșan oftă adînc și se lipi de pervazul ferestrei. Cîntecul se apropia tot mai mult, zbătîndu-se, aidoma unei păsări rătăcite ce se lovea cu aripile în geamuri. Perșan ar fi vrut să deschidă larg fereastra pentru ca, în felul acesta, glasul pătimaș al cîntărețului să pătrundă în casă. Se stăpîni însă, nu făcu acest lucru. Cîntecul răsuna acum aproape de tot...

E tulbure apa Araxului,
Cu noi primăveri mă mingli,
Rămii, draga mea, lingă mine,
O clipă cu mine rămii.

Ascultînd cîntecul cu luare aminte, tatăl ei zîmbi și luă din perete portharta ce-i ținea loc de servietă, de unde scoase un caiet cu însemnări. Își notă – ca să nu uite ; „sarcină, pentru brigadierul Șirzad – să organizeze un cor“. Ideea i se păru cu adevărat fericită. „Nu se cade ca asemenea voci de privighetoare să se irosească fără rost pe uliți“, își spuse Rustam. Da, va trebui negreșit să pregătească acest cor pentru concursul raional al cercurilor de amatori și nu cumva să se întoarcă fără diplomă de merit gradul I !“

Chipul fetei se îmbujorase de bucurie și ochii îi sclipeau – parcă nici n-ar fi fost atît de tristă toată seara aceea. Ca și cum ar fi ghicit cît răscolea cîntecul lui inima fetei, cîntărețul continuă cu și mai mult alean :

Luna s-a stins, iubito,
În năltele ei sihăstriei.
Doar săgeata inimii tale
Lua-mă-va dintre cei vii.

Altădată, Rustam și-ar fi dat seama că nu întîmplător se cînta un *baiatî* atît de pătimaș sub ferestrele casei în

¹ *Baiatî* – cîntec popular (n. ed. ruse).

care trăia o fată ca Perșan. „Ia seama la fată, fii cu ochii-n patru !” ar fi poruncit el nevesti-si. Acum, însă, lăsînd să-i cadă în piept capul cu părul încăruntit, Rustam zîmbea melancolic și, fără să prindă rostul cîntecului, își amintea cum cîntase și el cîndva sub ferestrele tinerei Sakina.

O căută cu privirea pe nevasta lui care, însă, își strînsese lucrurile și trecuse în odaia alăturată.

Faptul că ea își vedea de lucru îl necăjea pe Rustam, socotind aceasta un fel de nepăsare, ba chiar olecuță de dispreț...De aceea hotărî, chiar dacă n-ar mai fi putut să doarmă în noaptea aceea, să nu se urnească de acolo, să stea de vorbă cu nevasta lui, chiar în seara aceea, curmînd neînțelegerea care se cam prelungise.

2

Erau treizeci de ani de cînd Rustam și Sakina își legaseră viața. De treizeci de ani își duraseră aceeași soartă, trăiseră laolaltă, împărțind cîstit și bucuriile și necazurile, punîndu-și amîndoi capul pe aceeași pernă, învelindu-se cu aceeași pătură.

În tot acest răstimp doar o singură dată gîndurile și planurile lor se deosebiseră.

Faptul acesta se petrecuse în ajunul războiului.

În vremea aceea, oamenii începuseră să-i spună lui Rustam, în semn de cînstire, Rustam-*kiși*. Era înconjurat de prețuirea și dragostea lor. Cuvîntul acesta se cade ca oamenii să-l rostească numai și numai din adîncul inimii, că doar el nu poate fi scris în vreun act de identitate. Cuvîntul acesta îți toarnă miere în inimă, îți mîngîie auzul, te măgulește – dar mai aduce cu el și o tristă îngîndurare : zilele tinereții au rămas în urmă, multe, prea multe cărămizi s-au fărîmițat, s-au prăbușit din turnul vieții.

Pe atunci, Rustam era în floarea bărbăției. Lucra de doi ani, ca președinte, în fruntea colhozului „Viața nouă”

— și acest colhoz, unul din cele mai mari din Mugan, înflorea, și el, cum înflorește în primăvară, hrănită din belșug cu umezeală, stepa roditoare a Muganului, darnică aidoma unei mame. Cel dintîi născut al lui — Garaș — avea opt ani, iar Perșan, cu glasul ei ca de păsărică, abia împlinise trei ani. Cit despre Sakina, atît de firavă și de colțuroasă pînă atunci, se împlinise, trupul parcă i se îndreptase, atrăgînd privirile trecătorilor prin frumusețea ei, a unei femei fericite, în floarea celor treizeci și cinci de ani ai săi.

Odată — într-o seară de toamnă — după ce copiii se culcaseră, stăteau amîndoi în cerdacul casei. Sakina trăsesese mai aproape lampa cu gaz și împletea pentru fetiță niște ciorapi de lînă, în timp ce Rustam, zîbind mulțumit, îi povestea cum își îndeplinise colhozul îndatoririle către stat, dînd cotele cuvenite și cum — pentru întîia oară, da, pentru întîia oară — acest lucru nu trebuia uitat, puse să dea fiecărui colhoznic pentru o zi-muncă cîte două kilograme de grîne și cîte cinci ruble în numerar. Dar zarzavaturile, dar fructele, dar mierea? Fă socoteala cit fusese plătită o zi-muncă în colhoz! Nu degeaba colhozul se numea „Viața nouă“.

Vorbea plin de voioșie, fericit, și-și privea meren nevasta, cu admirație.

Sakina nu-și lua ochii de la andrelele și de la firul de lînă care-i luneca între degete, numai urechi la tot ce povestea bărbatul ei, dînd din cap a încuviințare. În ochii ei blajini se putea citi bucuria pe care i-o dădea viața, mulțumirea de soțul și de copiii ei. Mireasma părului ei, căldura trupului ei bine legat, îl tulburau pe Rustam. El spuse cu glasul puțin tremurător :

— Hai, ajunge! Strînge ghemul, andrelele și fă patul — e vremea să ne culcăm.

Sakina simți nerăbdarea bărbatului ei și zîmbi stăpînit.

— Nu te grăbi, noaptea-i lungă!

Rustam sări în picioare și o trase năvalnic de mînă. Deodată, însă, tresări, nu din pricină că una din andrele căzuse cu zgomot, ci pentru că, pentru întîia oară, simțca

cît de înăsprită era mîna Sakinei, parcă pielea ei ar fi fost tăbăcită și uscată la soare. Pentru întîia oară în viață se gîndi că femeia lui muncea de ani de zile la sapă ; iar seara trebăluia de zor prin casă. Îi strînse și mai tare mîna în mîna lui – și-i spuse cu hotărîre :

– De mîine nu mai ieși la cîmp !

În prima clipă Sakina crezu că bărbatul ei glumea. Sau, poate, că voia să-i pună la încercare vrednicia. Drept orice răspuns, Sakina îl privi blajin cu ochii ei albaștri.

– Gata ! Ai să pleci din brigadă ! repetă Rustam.

– Vai, *kiși*, nu cumva ai vrea ca nevasta ta să se coco-nească la bătrînețe ? Așa ceva nu se cade – și apoi din mine n-o să iasă niciodată o cucoană.

– O cucoană ? Dar nici nu vreau asta. Deschidem o grădiniță de copii – ai să lucrezi și tu acolo. O să fie și munca ușoară – atunci o să-ți găsești vreme de gospodărie și o să mai ai grijă și de tine.

Rustam nu glumea – dar nici Sakinei nu-i ardea de glumă.

– Nu, *kiși*, nu plec din brigadă. Ce să fac eu la grădinița de copii ? O să mă plictisesc de moarte acolo ! Și, apoi, mi-am luat angajamentul să ajung fruntașă a recoltelor bogate. Asta, în primul rînd. Și, în al doilea rînd...

– I-auzi, i-auzi : „în primul rînd“, „în al doilea rînd“ ! o întrerupse el. Nu visezi cumva să te decoreze ?

– Față de tine nu mă ascund. Da, visez !...

– Bine ! Și „în al doilea rînd“ ?

– În al doilea rînd, pe vremuri era o vorbă : „Fă ce zice hoguea, nu ce face“. Dacă eu n-o să mai ies la cîmp, spune și tu, cu ce obraz ai să mai ciocănești la ferestrele oamenilor ca să le chemi nevestele la muncă ? Aș intra în pămînt de rușine, dacă aș auzi cum ți se spune : „Mai întîi trimite-o pe nevastă-ta și apoi cheamă-ne pe noi“. Da, uite așa ți s-ar spune și eu nu vreau să aud asemenea ocări.

– Crezi că m-ar ocări oamenii pe mine ? N-ai grijă de asta ! răspunse Rustam, dînd din cap. Doar știi și tu prea

bine că vreme de zece ani la rînd, oamenii au primit mai nimica pentru o zi-muncă și cum am venit eu am și schimbat lucrurile : acum primesc cîte șapte-opt chintale de grîne fiecare, și pe deasupra o mulțime de bani peșin. Nu mai spun că și cotele către stat sînt predate în întregime. Acu cînd planul e îndeplinit, n-ai decît să-ți pui căciula pe-o ureche și să petreci după pofta inimii ! Nimeni n-o să te țină de rău, n-ai să-ți auzi vorbe.

— Ia te uită, obiectă Sakina, înseamnă că dacă ți-ai îndeplinit planul, legile noastre nu sînt făcute pentru tine, hai ? Atunci, de ce, rogu-te, președintele colhozului din Gașimlim a luat zece ani de pușcărie ? Și cei de acolo au avut plan pe care l-au îndeplinit, ba unii chiar au fost scriși pe panoul de onoare. Nu, *kiși*, nu te amăgi tu însuși ! Nu vreau să te înalți ca plopul, să-ți ridici nasul să nu-l mai poți ajunge nici cu prăjina. Și nici doborît la pămînt nu vreau să te văd ca, apoi, să fii călcat în picioare. Omul înțelept rămîne întotdeauna la fel — și atunci cînd e răsplătit cu cinstirea semenilor, și în lumina soarelui, și cînd se află la umbră.

— Fii fără grijă ! Mie nu mi se poate întîmpla ce a pățit președintele din Gașimlim. Cu el a fost altă socoteală. El era să-și piardă mințile din lăcomie și tot din lăcomie a uitat de legi, s-a înfruptat din bunurile colhozului. A tot luat cu nemiluita, și-a umplut buzunarele și nu-i de mirare că a nimerit unde a nimerit, adică după gratii !

— Vai, *kiși*, lăcomia asta nu s-a trezit nici la el dintr-o dată ! răspunse Sakina. Fără îndoială că, la început de tot, s-a umflat și el în pene. S-a îngîmfat, închipuindu-și că-i cine știe ce de capul lui ! Unde mai pui, planurile, normele, depășirile, panoul de onoare, portretele, premiile... Și iaca-așa, pe nesimțite, omul a început să creadă că-i e îngăduit totul.

— Dar ce legătură au toate astea cu mine ? întrebă încruntat Rustam.

— Au ! Pentru că eu sînt obișnuită să muncesc și tu vrei să trîndăvesc și să mă ingraș. Dacă ar veni, ferească Dumnezeu, cine știe ce vremuri grele, n-aș mai fi în stare

să țin o sapă în mină. Nu, nu, Rustam-*kiși*, pune la grădinița de copii o văduvă mai bătrână sau o fetișcană, că cu tot la cîmp mă duc !

Rustam avusese în toamna aceea multe bucurii și n-ar fi vrut să-și necăjească nevasta. De fapt, el nu prea stătu să desprindă înțelesul vorbelor ei, și în îndărătnicia Sakinei el vedea mai degrabă o temere exagerată de femeie, niște fleacuri. Dar de unde acest ton atît de hotărît, această îndîrjire ? Rustam era obișnuit întotdeauna ca Sakina să-i dea ușor ascultare. Cum se face că, acum, ea se arăta atît de hotărîtă, atît de îndrăzneată ? Avea ceva nou în ea, un ce pe care el nu izbutea să-l înțeleagă și care-i rănea mîndria. O privi îndelung, de data aceasta, cu un simțămînt de vrăjmășie. Tot ce, pînă atunci, îl atrăgea spre ea – umerii rotunzi, sinii înalți, șuvițele de păr ce-i încadrau chipul gingaș – totul i se părea acum respingător, străin. Îndesă tutunul în pipă și spuse cu glas scăzut :

– Sfirșește cu sfada ! M-am gîndit bine : de mîine rămîi la grădiniță !

– Dar cum rămîne cu libertatea mea ? întrebă încet Sakina. Parcă tu vorbești în ședințe despre egalitatea dintre femei și bărbați !

Lacrimile soției sale îl induioșau întotdeauna pe Rustam. Simțea îndată nevoia s-o alinte, s-o mîngîie. De data asta se întoarse cu spatele, bombănind :

– Dar ce, libertatea după tine înseamnă să-ți faci de cap ? Bărbatul e bărbat și femeia, femeie ! Sau, poate că în casa asta stăpînul nu mai are nici un drept ?!

– Drepturi ai, Rustam – și încă foarte mari. Dar și eu am un drept – acela de a hotărî asupra vieții mele... și în privința asta, iartă-mă, nu ai nici o putere...

Toate aceste vorbe fuseseră rostite potolit, chiar și lacrimile se uscaseră în ochii Sakinei, dar tocmai în aceasta vedea Rustam că pierduse lupta. Nevasta lui, întotdeauna atît de înțelegătoare, era acum nespus de dirză...

– Lovi-te-ar... mormăi Rustam minios și se îndreptă spre grădină, unde se plimbă de colo, colo, zăbovind pînă

tîrziu. Își făcu apoi patul în cerdac, puse capul pe pernă și închise ochii, prefăcîndu-se că doarme chiar cînd auzea pașii Sakinei prin curte.

Firește, s-au împăcat chiar în noaptea următoare. Dar abia după multă vreme, pe front, în focul luptelor, cu sufletul mistuit de dorul nevestei și al copiilor lui, a înțeles Rustam cită dreptate avusese Sakina. Ar fi vrut să-i scrie lucrul acesta. O lăsa însă, de pe o zi pe alta — fie că nu avea vreme, fie că uita, fie că nu-l lăsa mîndria.

În ziarul care apărea la centrul raional și venea la unitatea lui — șefa de echipă Sakina Rustamova era evidențiată ca fruntașă a recoltelor bogate. Rustam era sigur că ai săi nu cunosc nevoia, că copiii lui sînt sătui și învață la școală, nu vind pepeni și mere la răscruci, cum făceau copiii unor ostași plecați pe front. În mai 1942, cînd se afla pe front lingă Harkov, Rustam a primit un ziar în care o văzu fotografiată pe Sakina : primise ordinul „Steagul Roșu al Muncii”. Citind acest lucru, Rustam găsi în el puterea de a se birui pe sine și scrise nevestei lui : „Iartă-mă, am greșit atunci !” Da, acum, în zilele războiului se încredință Rustam că ochii nevestei sale vedeau mai departe decît ochii lui, că Sakina își dădea seama de anumite lucruri pe care el, amețit de succese, nu le mai înțelegea. Și se jură că, niciodată, de aci înainte, n-o va mai sili să facă ceva care ar fi împotriva vrerii ei, că se va bizui pe înțelepciunea și gingășia ei sufletească.

3

Nu toți oamenii se dovedesc credincioși legămîntului făcut în clipe de avînt sufletească, cînd inima e plină de simțăminte mărețe. Tîmpul este însă aspru și necruțător. El tocește virtos trăinicia simțămîntelor și șterge din amintire acele clipe în care au fost făcute legăminte ce păreau de neclintit.

Furtuna războiului rămăsese în urmă. Ostașii osteniți își predaseră armele la depozite, punînd mîna pe topoare și

ferăstraie. Tanchiștii s-au urcat pe tractoare și combine, plugul a răsturnat primele brazde pe ogoarele răscolite de obuze și semănătorul a ieșit la cîmp. Oamenii s-au avîntat din nou în munca pașnică, dovedind același curaj și aceeași însuflețire ca în luptele prin care trecuseră patru ani de-a rîndul. O generație nouă de copii și de nepoți ai foștilor ostași pășea în viață.

Se schimbase ceva și în familia lui Rustam. Părul Sakinei părea o tufă de vișin peste care trecuse, albindu-l, promoroaca, zbircituri fine se întinseseră în jurul ochilor ei blajini, în jurul gurii frumos arcuite. Micul, rumenul Garaș era acum un flăcăiaș, iar Perșan o tinărară fată. Nici Rustam nu mai era același. Prin părul lui, mult mai rar decît odinioară, șerpuiau fire argintii. Dar nu se girbovise, nu se încovoiasă. Rustam tot mai ținea fruntea sus cînd ieșea în întîmpinarea oamenilor. Mulți dintre aceștia, întîlnindu-i privirea aspră, se simțeau cuprinși de sfială. Școlarii își scoteau, în grabă, șepcuțele : „Bună ziua, unchiule Rustam“. „Unchiule“ – își spunea el. Fie și așa ! Curînd o să-mi spună „bunicule“. „Ei, n-ai ce-i face !“...

În firea lui Rustam se produceau unele schimbări vădit neplăcute, pe care, firește, Sakina le vedea mai bine decît oricine altul. Bărbatul ei părea tot mai frămîntat, mai plin de nerăbdare, mai supărăcios. Sakina, însă, care îl iubea nespus, îi găsea scuze : războiul e de vină ! își spunea ea. Uneori, lăsa să treacă de la ea, nu scotea nici un cuvînt. Adesea îl amăgea, spunînd altceva decît gîndea. Nu se îndoia, însă, niciodată că, oricît de mult s-ar fi înfierbîntat, oricît de apăsătoare ar fi fost certurile dintre ei, pînă la urmă ajungea tot la vorba ei. Cu prilejul unor asemenea neînțelegeri între ei – și cum le poți oare ocoli ? – Sakina se străduia să răspundă liniștită, alegîndu-și cu grijă fiecare cuvînt, ca nu cumva, doamne ferește, bărbatul ei să-și iasă din sărute. Uneori îi făcea pe voie în totul.

În urmă cu o săptămînă, într-o seară, după ce se urcaseră în pat, Sakina îi dădu, plină de voioșie, o veste :

– Ascultă, Rustam-*kiși*, se cuvine să te felicit : feciorul nostru are de gînd să se însoare !

– Doar n-o să rămână holtei toată viața ! răspunse Rustam. Bine face. E în vorbă cu vreo fată ?

– Păi dacă n-ar fi fost, nu ți-aș fi spus... E o fată de la oraș ! Au și pus totul la cale. De oriunde ar fi, de la oraș sau din sat, numai cinstită să fie ! Mă tem, însă, să nu dea peste vreo flușturistică...

– De ce să te temi ? Garaș doar a fost hrănit cu laptele tău și cu pâinea ostenelilor mele. Nu orice fată îl poate face să cadă în ispită.

Sakina era gata să răspundă că totul era cu putință, că lucrurile se puteau petrece și așa : uneori, băieții buni se îndrăgostesc de mutrișoara drăguță a unei fete ușurate. Tăcu însă, nevrind să vorbească „într-un ceas rău“... Se mulțumi să spună cu un oftat :

– Fie ca vorbele tale, *kiși*, să se îplinească întocmai !

Vestea îl bucură pe Rustam. În ultima vreme se gândise adesea cu neliniște la fiul său, temându-se să n-o ia pe căi rele. Încearcă și ține în friu o mîndrețe de *igbit* ca Garaș ! Orice fată cărcia îi iese în cale se schimbă la față cînd îl vede, i se taie răsufarea și în ochi i se aprind scînteii...

– Cu cit o să ne aducă mai curînd nora în casă, cu atît e mai bine ! spuse Rustam.

– Așa socot și eu ! răspunse bucuroasă Sakina. E vremea să pregătim iatacul tinerilor.

Mai mult însă decît toți se bucura Perșan care sărea, se zbenguia, trăgea de maică-sa, împodobind odaia lui Garaș și mutînd mobilele dintr-un colț într-altul.

Din ziua aceea au început neînțelegerile în casa lui Rustam.

Președintele colhozului fruntaș voia să facă fiului său o nuntă ca-n povești. Hotărîse să poștească la nuntă nu numai oamenii din partea locului, dar și autoritățile de la raion. Dorea să fie puse mese multe, cît mai multe, încărcate cu bucate... muzica să întîmpine pe mireasă, care să sosească o dată cu prietenele ei, cu un șir întreg de automobile... „Asta zic și eu nuntă : după datinile noastre, vrednică de neamul lui Rustam !...“

Perșan era în culmea fericirii. Ce mai încoace și-ncolo : în nopțile călduroase de vară o asemenea nuntă visa și pentru ea.

Dar, spre uimirea lui Rustam și a fetei, Sakina nu era de loc încântată de aceste planuri.

– La ce bun atita tãmbălãu ? Sã poftim cinci-șase prieteni de-ai lui Garaș, rudele – și atît ! Cu cît o să fie mai așezat, cu atît mai plăcut.

– Dar ce-ți veni ?! se oțări Rustam. Cum, un fecior avem și să mă calicesc la nunta lui ? Ce-o să spună cei de la raion ? Au să mă osîndească. „Uite – o să zică ei – președintele Rustam s-a zgircit la nunta feciorului său.“ Nu, nevastă, asta nu ! Nu judeci bine. Și apoi, mai e ceva : să vadă și mireasa că, dacă-i vorba de fericirea fiului nostru, nu precupețim nimic...

– Hai, mamă ! se amestecă și Perșan alintîndu-se, nu vrei și tu ca ei să fie fericiți ?

– Nu asta aduce fericirea, fata mea, îi răspunse Sakina. Cînd noi – tatăl tău și cu mine – ne-am cununat, n-am avut muzică, dar ar fi bine ca toți cei care se căsătoresc să se bucure de o viață ca a noastră !

– Atunci erau alte vremuri ! se împotrivi Rustam. Eram argat, sărac lipit pămîntului. Și dacă mi-aduc bine aminte, nici pe tine nu te-am luat din palatul unui bogătan. Pe atunci nu era ce avem astăzi : nici colhoz, nici casa asta cu cat. Acum, însă, slavă domnului, nu ducem lipsă de nimic. Vreau ca nuntei fiului meu să-i meargă vestea în toată Stepă Mugană !

– Nu numai în Stepă Mugană, dar chiar pînă la Baku să se ducă buhul ! Teamă mi-i că din așa zarvă mare să nu asurzim amîndoi...

Sfada se întetea cu fiecare zi tot mai mult.

– Ești îndărătnică ! o muștra Rustam pe nevasta lui. Dacă omul îți cere o cămașă albă, tu îi aduci una neagră. Nu apuc bine să spun „da“ că tu ai și strigat „nu“.

– Eu nu m-am schimbat, *kiși*, și-i prea tîrziu pentru asta. Așa o să mor. Mi se pare, însă, că tu te-ai schimbat. Părul ți-a încărunțit de-a binelea, dar mersul ți-i tot iute !

Rustam izbucni minios.

– Atunci nu-mi rămîne decît să te silesc să faci ce vreau eu !

Și plecă spre administrația colhozului să se închidă acolo în biroul său, să se mai liniștească...

Așa și-a făcut loc sfada în casa cu un cat, împrejmuită de meri și viță de vie.

Iată de ce acum, Rustam-*kiși* pufăia aprins din pipă.

De îndată ce vocea cîntărețului nu se mai auzi, Perșan scoase dintr-un raft cartea de poezii a lui Alesker¹ și, adîncindu-se în citirea lor, uită de tatăl ei.

Dar unde o fi Sakina ? Rustam tuși gros ca să dea de veste că-i acolo, dar nevasta lui nu se ivi. Ce-o fi avînd de făcut acum, după cină, în cămăruța întunecoasă de alături ? Nemaiputîndu-se stăpîni, o chemă :

– Sakina !

Ea, însă, nu se grăbi să vină, așa cum făcea întotdeauna. Rustam nu se supără, dar îl cuprinse mirarea. Strigă mai tare :

– Sakina, unde ești ?

Nu primi nici un răspuns. Atunci, întorcîndu-se spre fată, îi spuse :

– Du-te, fetiço, și caut-o pe mama.

Încercă chiar un simțămînt neplăcut, dîndu-și seama că glasul lui, atît de grosolan și de aspru cînd o strigase pe nevastă-sa, răsuna atît de blind atunci cînd îi vorbise fetei.

Rustam împinse masa cit colo și începu să pășească de-a lungul și de-a latul camerei, chibzuind cum să înceapă vorba. „Numai să nu ridic glasul, își spunea el. Dacă am să încep iară cu ton ridicat, atunci și ea se aprinde și nu mai e chip să se domolească. Nu, n-o să ridice tonul. Au să tragă cu urechea și vecinii căroră li-i de ajuns să audă un cuvînt ca să stîrnească o halima întreagă. Ce rost are atîta ccartă ? Dacă vezi că nevasta se încăpățînează – ei

¹ *Alesker* (1823–1926) – poet și cîntăreț popular din Azerbaigian (n.ed.).

bine, n-ai decît să taci. Pleacă de-acasă și, cînd îi trece, vino înapoi, mîngîie-o puțin, și inima ei o să se înmoaie ca ceara. Zău, e caraghios ! A început cearta dintr-o nimica toată, dintr-un fleac !"

Cînd, în sfîrșit, Sakina intră în odaia de mincare, după ce își aruncase pe umeri un șal moale de lînă, Rustam o întîmpină cu zîmbetul pe buze :

– Ei, te-ai liniștit ? Ești mai blajină acum ?

– Mai bine tu te-ai liniști. Eu nu m-am mișcat de loc, răspunse Sakina, înfruntînd cu dîrzenie privirea bărbatului ei. Și tu ce mai vrei ? o întrebă pe Perșan care băgase capul pe ușă. Ce te uiți ? Hai, du-te în odaia ta !

Perșan se lipi de mama ei și-i șopti la ureche.

– Te rog din suflet, mamă, nu te certa. Fii mai îngăduitoare...

– O să fie mai îngăduitoare, n-avea grijă, spuse cu prefăcută nepăsare Rustam. Și acu, du-te !

După ce fata ieși din odaie, Sakina îi spuse cu gravitate :

– Dacă ceea ce ai pus la cale te-ar privi numai și numai pe tine, n-aș fi scos o vorbă. „Fă cum te taie capul – aș fi zis – și dacă apoi roadele culese or fi amare, te privește.“ Dar toată născocirea asta afurisită nu te privește numai pe tine, ci pe noi toți – și pe Garaș, și pe Perșan, deci și pe mine ca mamă. Iar dacă toată povestea o să se sfîrșească cu un necaz pentru noi și nu cu bucurie, atunci o să venim toți trei la tine și o să-ți cerem socoteală. Hai, să zicem că eu nu însemn nimic – dar fiului și fetei tale ce-ai să le spui atunci ?

– Dar pentru ce, rogu-te, să le dau socoteală ? Mintea mea nu pricepe nimic. Am pus la cale, oare, vreo nelegiuire ? Tu, nevastă, ai ajuns aidoma califului cel fricos din poveste – te sperii și de umbra ta !

– Da, mă sperii ! recunosc Sakina. Dar cum să nu mă sperii ? Vrei să poștești o sută de oaspeți – dar te-ai întrebat oare, cît ar costa o asemenea petrecere ?

– Hai, nu fii zgîrcită ! Ai cinci berbeci – tăiem trei din ei ! Că doar nu i-om lua cu noi în mormînt !

– Bine, tăiem trei berbeci pentru pilaf. Dar orez, dar unt, dar mirodenii nu trebuie ? Apoi fructe nu vrei să fie la masă ? Și băutură nu trebuie ? Nu, *kiși*, eu n-o să-mi suflec niciodată mincile, să pun orez la fiert pentru asemenea tămbălău ! Tu ești doar președinte. Toate privirile sînt îndreptate spre tine. Dacă pe masă n-o să punem decît o singură sticlă de vin, o să se găsească un oaspete care în loc de una să vadă cinci sticle. Dacă o să tăiem berbecii din băutura noastră, are să se găsească cine știe cine care să spună : „Sînt din colhoz“. Au să fie și din aceia care își umplu burta, beau pe săturate și, după ce pleacă, tot pe tine te birfesc. Nu vreau, *kiși*, da, nu vreau toate astea pentru nimic în lume ! Gîndește-te liniștit la ce-ți spun și o să vezi că am dreptate.

Uitînd că hotărîse să nu se aprindă, Rustam strigă minios :

– Îi scuipe în ochi pe toți birfitorii. La dracu cu ei ! Destul ! Un singur fecior am și numai o dată îl înșor – vreau să-i fac plăcere băiatului ! Iar oamenii au să trîncănească un timp și apoi au să amuțească.

– Rău faci, *kiși*, rău faci că vorbești astfel despre oameni. Ai început să te uiți cam de sus la ei și asta nu prea te prinde. Trebuie să prețuiești încrederea oamenilor. Altfel, cum spun bătrînii, e mai bine să dai cu toporul în rădăcina propriului tău copac, ca să i se usuce trunchiul. De cînd trăiesc, încă n-am pomenit ca toți oamenii să spună neapărat numai neadevăruri. Așa ceva nu s-a întîmplat niciodată, *kiși*, și nu se va întîmpla nici de acum încolo. Dacă mai mulți oameni vorbesc pe cineva de rău, înseamnă că omul acela a călcat strîmb, că a pornit pe drum greșit. Tu trebuie să trăiești în văzul lumii așa fel încît toți să-ți pomenească numele cu cinste ! Înainte vreme, bogătanii erau făloși nevoie mare și disprețuiau lumea. Era bine, *kiși* ? Nici acum n-au dispărut înfumurații, care după ce că sînt vinovați de toate relele se mai și supără pe cei care au o părere proastă despre ei. Numai atunci cînd sufletul ți-e curat ca zăpada de pe piscurile munților poți privi deschis, fără teamă, în ochii celorlalți oameni !

– Să nu ajungi atât de departe, o amenință Rustam, încît să mă văd silit s-o chem pe mătușa Telly ca să pregătească ea nunta !

– Atîta vreme cît îți sînt soție, mătușa Telly n-o să treacă pragul casei ! răspunse Sakina. Acum culcă-te, *kiși*, zorii aduc mai multă înțelepciune. Sînt sigură că, pînă la urmă, tot o să-mi dai dreptate...

Ocărînd printre dinți, Rustam ieși în cerdac și începu să pășească de colo, colo. „Zi femeie – și pace ! gîndi el mînios. A auzit tot felul de birfeli și iată că, acum, s-a speriat. E drept că mătușa Telly, cu limba ei otrăvită, poate răscoli pe oricine. «Președinte, și iar președinte.» «Ești în văzul tuturor.» Dar nimeni nu vrea să se gîndească la mine, că și eu sînt părinte, că am crescut un flăcău și că vreau să petrec la nunta lui și să legăn apoi în brațe un nepoțel... N-am doar cine știe cîte dorințe ci numai una, una singură...”

Îi veni dintr-o dată un dor nestăpinit să rătăcească prin stepă, să simtă în nări aerul nopții scaldat de ploi și curat ca apa de izvor. Dar nici lucrul acesta nu și-l putea îngădui. Sakina s-ar supăra cumplit. „N-am văzut-o niciodată în halul ăsta, gîndi Rustam. Cîtă încăpăținare !...”

Capitolul II

I

Sakina nu se arată mai împăciuitoare nici a doua zi dimineța.

– N-am de gînd să-mi schimb părerea ! spuse ea. Și tu, *kiși*, fă cum îți pofteste inima.

Rustam trinti ușa cu atita putere, încît toate strunele sazului ¹, care atirna pe perete, răsunară tînguitor, și porni grăbit spre administrația colhozului. Lingă poartă îl aștepta un grup de colhoznici care vorbeau cu aprindere, parcă s-ar fi sfădit. Mai tare ca toți țipa, bineînțeles, Nadjaf, secretarul organizației de comsomol.

Scund și cam rotofei, Nadjaf îl întrebă pe Rustam răutacios, ironic :

— Iată că a venit și simbăța, tovarășe președinte. Ce ne mai spui azi ?

Abia atunci își aminti Rustam de făgăduiala lui. De patru luni, școala nu mai avea profesor de limba rusă. Fostul profesor plecase la Baku o dată cu începutul vacanței și nu mai venise înapoi. Rustam își liniștise consătenii, încredințându-i că, cel mult într-o săptămînă, totul se va aranja. Îl crezuseră toți, dar între timp el nu făcuse nimic ca să aducă la îndeplinire făgăduiala dată. Uitase de ea... Ocărîndu-l în gînd pe profesorul plecat, președintele încercă să iasă din încurcătură cu o glumă.

— La ce bun să-mi Țineți socoteala ? Ce, au intrat zilele în sac ? De vreme ce v-am făgăduit, înseamnă c-o să-mi țin făgăduiala.

Colhoznicii însă nu se urneau din loc. Unii tăceau, alții murmurau nemulțumiți :

— Dumitale ce-ți pasă ! Fata dumitale a învățat de toate și-și ține patalamaua sub saltea !

— Ce-i pasă dumnealui dacă copiii noștri mai au atît de învățat...

— Cum, necum, să ne găsești un profesor !

— Toate să le fac eu, ai ? și iar eu ! Nu e și organizația de partid, nu e și organizația de comsomol ? Doar am pe seama mea treburile gospodărești și sarcina asta nu-i de loc ușoară. Un altul, în locul meu, s-ar fi spetit de mult.

— Asta-i adevărat ! îi veni în ajutor Iarmamed.

Cu mișcări domoale, președintele scoase punga cu tutun

¹ Saz — Instrument muzical cu coarde (n. ed. ruse).

și-și umplu pipa. Punga îi alunecă din mână, dar careva o prinse din zbor, și i-o întinse îndatoritor. Judecînd după graba cu care-i sărise în ajutor și îndemînarea cu care prinsese punga, Rustam îl recunoscu pe Iarmamed. Fără a-i mulțumi, aprinse chibritul și trase fumul în piept cu nesaț.

– Degeaba te plîngi ! răspunse Nadjaf. Noi avem atîtea pe cap, iar cu treburile gospodăriei n-o să se întîmple nimic dacă o să plîci și dumneata, măcar o dată, la raion.

Rustam știa însă cum să-l atingă pe Nadjaf unde-l doare.

– Ei, tovarășe secretar, dacă și la muncă ai fi la fel de meșter ca în vorbă, apoi de mult ai fi ajuns cel mai vestit tractorist al republicii !

Nadjaf însă, nu se descumpănea cu una, cu două.

– Să ne fie cu iertare, nene Rustam, răspunse el pe același ton, acum nu-i vorba nici de tractor, nici de comsomol, ci de școală ! Oamenii vor ca președintele lor să aibă grijă de școală.

– De unde vrei să-și mai aducă el aminte și de școală ? intră în vorbă mătușa Telly care, cu firea ei arțăgoasă, era vestită în tot raionul. A uitat și în ce an ne aflăm. El trăiește în trecut, dar uite că, azi, se cere fiecăruia să știe carte. Dacă ești președinte, apoi chiar de-ar fi să-l scoți de sub pămînt, și tot trebuie să aduci un profesor !

Rustam îi răspunse, rîzînd mai mult în silă :

– Cu limba asta a ta ascuțită, *arvad*, ajungi și la capătul lumii, nu numai la Mecca !

– Pe mine să nu mă protesti, îi tăie vorba bătrîna. Acuși te fac de baftă, că toată Stepă Mugană s-o strînge să caște gura la tine ! La întrebare dreaptă să nu răspunzi pieziș !

– Încerci să-l defăimezi pe Rustam-*kiși*, ai ?! se burzului Iarmamed, care privea în ochii președintelui cu un zîmbet mîrios. Slăvită fîe mama care a adus pe lume un asemenea fiu !

Bătrîna își întinse mîinile cu înverșunare spre Iarmamed :

— Haida de, palavragiule ! Te-ai apucat să ungi cu miere urechile președintelui ? Nu numai Rustam trebuie vorbit de rău cînd greșește, dar chiar și miniștrii cînd se fac vinovați cu ceva...

Președintele era mai arțăgos decît mătușa Telly. Dacă asemenea vorbe de ocară ar fi fost rostite de oricare altul ar fi știut el ce să răspundă. Față de bărbați însă, îi era rușine să se certe cu o bătrînă. Își înfrînă mînia, și, răsufîind greu, se întoarse spre Iarmamed :

— Ți-am spus de atîtea ori că cei din conducerea colhozului n-au voie să se amestece în treburi care nu-i privesc ! Tu ai sarcinile tale, vezi-ți de ele ! Cum îndrăznești să împiedici o colhoznică atît de vrednică de cinste să-și spună părerea !? Apoi, întorcîndu-i spatele, le spuse celor din jur cu însuflețire : Tovarăși, trebuie să avem răbdare, că doar Puterea sovietică n-a udat pămîntul secetos al Stepei Mugane într-o săptămînă. Cît despre profesor, să fiți fără grijă : Ministerul Învățămîntului are destui profesori de rezervă...

— Iată un răspuns într-adevăr întreg ! spuse Nadjaf zîmbind în batjocură.

Iar mătușa Telly îl întrebă pe Rustam :

— O să-ți ții făgăduiala ?

Președintele se aprinse din nou. Cu orice colhoznic se înțelegea și numai baba asta limbută îl scotea din sărite.

— Ție, *arvad*, îți trebuie profesor mai mult decît celorlalți ? Care din copilașii tăi duc lipsă de așa ceva ? Precum știm, ai un singur fecior, pe Kerem, și ăla-i păstor. Parcă eu l-am numit responsabilul stînci, nu ?!

— Dacă am făcut un singur fecior ori cinci, asta mă privește și n-ai să-mi întocmești tu planul cîți plozi să fac și nici cînd să-i aduc pe lume ! îi răspunse pe loc mătușa Telly în rîsetele tuturor celor din jur. Și-apoi, mă rog matale, de ce zici că l-ai numit pe băiatul meu la stîncă ? Treburile astea le face conducerea colhozului. Și dacă băiatul meu s-a dovedit de ispravă, atunci brava, halal de vrednicia lui — și la urma urmei, brava și mie !

Cît privește școala, chiar dacă eu nu mai învăț carte, și nici copiii mei, se duc nepoții și dacă nici nepoți n-aș fi avut...

Nemaiputînd îndura batjocorirea la care era supus președintele, Iarmamed zbieră :

– Destul, mătușico ! Ajunge ! Hai, nu mai melița atît !

Mătușa Telly îl dădu de-o parte ca pe o muscă sîciitoare și urmă :

– Și dacă n-aș fi avut nepoți, aș fi avut grijă de copiii altora ! Că doar copiii lor sînt ca și ai mei. Și dădu larg brațele în lături ca și cum ar fi vrut să cuprindă, într-o singură îmbrățișare, pe toți cei prezenți, strînși în cerdac. Numai unul ca tine...

– Mătușă Telly, nu-ți lua prea mult nasul la purtare ! îi spuse sever Rustam. Potolește-te ! Și dîndu-și seama că cearta care se prelungea nu va sfîrși bine se îndreptă spre garaj unde-și ținea „Pobeda” cumpărată nu de mult.

Cîteva minute mai tirziu mașina vuia surd, ducîndu-l în goană spre centrul raional.

Rustam nu s-ar fi dus numai din pricina profesorului la raion, cale de patruzeci de kilometri, pe drumul plin de hîrtoape și noroaie. Avea acolo alte treburi mai de seamă. Abia în ajun se aflase că griul însămînțat în toamnă nu încolțise pe o suprafață de peste o sută de hectare. Acum tot ogorul trebuia din nou arat și semănat. E drept că lucrările acestea nu erau prea grele. Totuși urma să se înțeleagă cu S.M.T. pentru ca lotul acela să fie socotit pîrloagă și să-l treacă apoi în planul muncilor de primăvară. Și apoi trebuia să facă rost de altă sămînță. Într-o asemenea situație te duci ca vîntul, și nu numai la centrul raional, dar chiar și în capitală dacă e nevoie !

Pînă în ajun, căzuse fără întrerupere cîteva zile în șir, o ploaie mărunță, sîciitoare. Drumul era desfundat și de sub roți zburau bulgări de noroi. În Strada Mugană, noroiul e cleios. Dacă te oprești o singură clipă, acolo ai rămas. Mașina sălta prin băltoace, dar Rustam nu micșora de loc viteza, atît de grăbit era să ajungă la șoseaua asfaltată.

Adierile vîntului îi mai răcoriseră fruntea. Se simțea mai liniștit, iar ciorovăiala de mai adineaori i se părea, acum, cu totul absurdă și întimplătoare. Om blajin, Rustam nu mai era supărat nici chiar pe mătușa Telly. „Rău e cînd nu te stăpînești, se muștra el. Atît îți trebuie ca să nu mai fii apoi bun de nimic – doar pricinuiești celor din jur necazuri și ție însuși îți strici toată voia bună pentru multă vreme. Ia uite stepa noastră ! Ce frumusețe cît vezi cu ochii ! Îți cîntă inima de bucurie numai cînd o privești ! Chiar și acum, pe ploaie, cu drumurile ei desfundate, parcă ți-ar zîmbi, parc-ar căuta să te învesclească, să te bucure !”

2

Nu degeaba spune o vorbă din bătrîni că iarna, drumul spre rai trece prin Stepă Mugană.

Cînd ajunse la centrul raional, Rustam părea întinerit : obrazii lui erau rumeni și privirea fermă, hotărîtă. Opri mașina în fața secției de învățămînt – o clădire cu un singur cat. Urcă ușor treptele ce duceau spre cerdacul a cărui podea scîrțîia sub pași. Nu-l putuse suferi niciodată pe Goșathan, șeful secției de învățămînt, un omuleț firav, Nu-l putea suferi pentru felul lui autoritar de a fi și pentru aroganța cu care se purta. Cu asemenea oameni Rustam nu prea umbla cu mînuși. Intră în biroul lui fără să bată la ușă, și-i spuse scurt, de parcă ar fi fost vorba de un fleac :

– Uite ce e, tovarășe șef al secției de învățămînt, să-mi dai un profesor pentru limbile rusă și germană. Îl iau chiar acum și-l duc la colhoz !

– Da, ți-l dau pe loc, imediat ! De cerut văd, slavă domnului, că știți să cereți, îi răspunse Goșathan cu un aer sfătos. Dar cînd vă vine în sat un tinăr profesor de la oraș, nu vă învredniciți să-i faceți nici măcar un pat de lemn. Iarna, scoala voastră n-are lemne – și vara, n-are apă. Dacă vreți un profesor cu experiență, ei bine, învățați mai întîi să-l prețuiți cum se cuvine !

Un asemenea răspuns îl descumpăni pe Rustam. „Ia te uită la el, gîndi președintele, mă dăscălește ca pe un școlar care a făcut o ștregărie.“ De altminteri știa el de mult că însuși secretarul comitetului raional se cam temea de observațiile veninoase ale lui Goșathan. Cînd îl întilneau în preajma conferințelor de partid, unii dintre activiștii de la raion îl salutau cu respect și cu teamă, căci așa mărunțel și pipernicit cum era, îndată ce se urca la tribună, devenea un leu fioros. Acolo, nimic și nimeni nu-l mai putea opri ! Iată de ce, înainte de a-i răspunde, Rustam stătu puțin pe gînduri. Se lăsă pe canapeaua acoperită cu o husă albă, care scirțîia, și-și întinse picioarele, ca să sublinieze prin aceasta că nu-i păsa de cel cu care vorbea. Rustam era oarecum satisfăcut în sinea lui, văzînd haina lăbărțată a lui Goșathan, cămașa atît de îngălbenită că îți sărea în ochi și cravata boțită care semăna cu o coadă de mînz. „Om învățat ! Nici nu știe măcar să se îmbrace cum trebuie, dar e înfumurat foc“, gîndi disprețuitor Rustam. Apoi, crispîndu-se, îi răspunse :

– Dacă vorbele dumitale s-ar potrivi cu faptele, apăi și elevii din clasa I ar fi academicieni. După dumneata, noi hrănim pe învățători numai cu lapte acru în vreme ce, în alte colhozuri, îi ospătează cu miere, nu ? Așa-i ?

Vorbind astfel, Rustam scotea din pipă rotocoale groase de fum.

Goșathan, care nu putea să sufere mirosul de tutun, risipi cu palma lui nouașul de fum rău mirositor

– Mă afumi ca pe un roi de albine ! Dă-ți pipa la o parte, Rustam-*kiși*, spuse Goșathan cu un glas netulburat. Ai face mai bine să te duci la ceainărie cu toată demagogia asta, iar pe mine să mă lași în pace... Cît privește profesorul, trebuie să-ți spun că, deocamdată, nu am unul potrivit. Dacă voi găsi vreunul, îl voi trimite la colhozul „Steagul roșu“. Voi să creați mai întii condițiile și apoi să cereți profesori.

Pe Rustam îl întărita mai cu seamă liniștea cu care vorbea șeful secției de învățămînt. Dacă măcar Goșathan ar

fi zbierat la el sau l-ar fi injurat, atunci s-ar fi simțit mai bine.

– Ce condiții, pușor cu cravată ? răcni Rustam, ieșindu-și din sărite. Am clădit o școală din cărămidă. Avem douăzeci de clase și pe fiecare am împodobit-o de parcă ar fi pregătită să găzduiască o tinăra mireasă. Ce vrei mai mult ? Și nici măcar mulțumesc nu aud că-mi spui.

– În primul rînd, nu-ți sînt „pușor“. Dă-ți osteneala să fii cuviincios – firește, dacă nu ți-i prea greu...

Glasul lui Goșathan era molcom, liniștit ca și mai înainte, dar se vedea bine că, din toate cuvintele rostite de Rustam, îl supărase cuvîntul „pușor“.

– Iar în al doilea rînd ?

– În al doilea rînd, e drept că ai clădit o școală nouă. Îți mulțumesc și încă foarte mult ! spuse Goșathan, ridicîndu-se în picioare și făcînd o plecăciune. Nu văd însă în asta nici o vitejie. Toate colhozurile clădesc școli tot atît de noi și de frumoase. Și, la urma urmelor, nu pentru mine te-ai străduit să faci un asemenea lucru, ci pentru popor.

– Nu scot ochii nimănui, spuse Rustam, dar amintesc faptele așa cum sînt. Și apoi, greșești, pentru că nu toate colhozurile au școli ca a noastră.

Goșathan arată grav ordinul „Apărarea Patriei“, care strălucea pe pieptul lui Rustam, și-i spuse :

– Purtătorul unei asemenea decorații trebuie să privească înainte, ca vulturul, nu înapoi. Nu se cuvine să-i iei drept pildă pe codași și dacă inima din piept își mai păstrează curajul, aliniază-te în front cu fruntașii.

– Dar unde, rogu-te, vezi fruntași, pușorule ? Spune-le numele și am să-i număr pe degete.

– Nu-ți lua o sarcină care-ți depășește puterile. Iată, vecinul dumitale, Kara Keremoglu, a clădit pentru profesorii școlii o casă cu douăzeci de camere – cu tot confortul, cu cerdacuri, împrejmuită de o grădiniță cu pomi...

Mai bine ar fi fost ca șeful secției de învățămînt să nu fi pomenit acest nume ! Îndată ce auzi de Kara Keremoglu, Rustam se dezlănțui de-a binelea.

– Ce să mai vorbesc cu dumneata ! Mai ușor aș răsuci coada unei capre !... Ai dus de ripă treburile învățămîntului pe tot raionul și acum vrei să faci pe grozavul, să ieși basma curată pe seama președinților de colhozuri, să le arunci lor în spinare toate grijile. Să nu-mi spui pe nume dacă nu te pun în discuție la prima ședință a biroului comitetului raional.

Era încredințat că amenințarea aceasta va avea darul de a potoli îndărătnicia lui Goșathan. Socoteala asta însă s-a dovedit greșită : șeful secției de învățămînt se mulțumi să răspundă, rînjind cu buzele lui subțiri.

– Ei bine, asta visez și eu : să se ocupe de școli comitetul raional. Cînd s-o întîmpla lucrul ăsta, am eu grijă să te fac să vezi ce e bine și ce e rău.

Rustam simți că mîna lui se întinde singură spre gulerul șefului secției de învățămînt. „Ce te-aș mai scutura – te-ai dezmetici tu numaidecît !...” își zise el. Dar, punîndu-și voința la încercare, se stăpîni. Răsuflînd greu printre dinții încheștați, mormăi :

– Să mă înghită pămîntul dacă, pînă la urmă, n-o să te fac să-mi trimiți un profesor.

Și ieși glonț pe ușă.

3

Tocmai voia să se ducă la președintele comitetului executiv raional cînd, deodată, dădu cu ochii de firma ceaihanalei. Viața îl învățase de mult că după o ceartă aprinsă sau chiar după o neînțelegere cu cineva e mai înțelept să stai liniștit, pufăind din pipă, în fața unui pahar cu ceai, sorbind din licoarea arămie pînă cînd te liniștești. Judecata devine atunci mai limpede și, în minte, se rînduiesc, în locul unor porniri nesocotite, gînduri așezate.

Ceea ce și făcu în această împrejurare. La ceaihana schimbă o vorbă-două cu cîțiva oameni cunoscuți din partea locului, goli două pahare cu ceai, și, redobîndindu-și

liniștea pierdută, se îndreptă, apoi, fluierînd, spre comitetul executiv raional.

Nu-l cunoștea prea bine pe Kalantar Kelbiev, președintele comitetului executiv. Auzise însă că e un om foarte dibaci și-i place cînd i se cere un sfat sau un ajutor.

Unii dintre președinții de colhozuri treceau pe la el fără să aibă prea mare nevoie, numai pentru a-i cere o părere sau o povață. Unor asemenea președinți de colhozuri, Kalantar Kelbiev le dădea fără precupețire tot sprijinul, fără a se preocupa dacă sînt gospodari buni ori răi. Dar vai de aceia care se arătau îndrăzneți și nu-și plecau capul. Chiar dacă un președinte din acesta venea cu o cauză dreaptă și limpede la comitetul executiv, Kalantar se lega de o nimica toată, luînd neapărat cuvîntul împotriva acestui neîndeminatic, la ședința comitetului executiv. Cu alte cuvinte sprijinea și-i scotea în evidență pe oamenii lui. Nu întîmplător i se mai spunea și *leleș*, adică *frate* – „Kalantar-leleș”.

Lui Rustam nu-i erau de loc pe plac asemenea relații cu conducerea. Fusesse de vreo două sau de trei ori la Kalantar, dar de fiecare dată – și faptul trebuie luat în seamă – numai atunci cînd îl chemase președintele comitetului executiv.

De aceea, pînă la urmă Rustam nu se duse nici de data aceasta la președintele comitetului executiv, ci, ascultînd de glasul conștiinței, se îndreptă spre comitetul raional de partid. Nu cuteză însă să intre la primul secretar, Aslan. Prin minte îi trecu un gînd : „S-ar putea să-i fac o impresie proastă !” – și intră la al doilea secretar. Dar, nici acesta nu-i sprijini cererea. Dimpotrivă, îi spuse lui Rustam că conducerea colhozului – ea și numai ea – era vinovată de plecarea profesorului.

– Ei, acum eu sînt scos vinovat !

– Trebuie să aveți grijă de om. Acum nu mai avem ce face. Așteptați !

„Va să zică aici e buba ! gîndi Rustam, ieșind din biroul celui de-al doilea secretar. Cînd eu stăteam la ceainărie ca să-mi mai vin în fire, cu siguranță că Goșathan m-a

încondeiat, prin telefon, în culori din cele mai negre. Cine știe ce minciuni o fi scornit pe seama mea. Da-a, primejdios om ! Mare sforar !...”

Rustam își aminti, deodată, cum la o ședință de birou a comitetului raional de partid Goșathan își bătuse, pur și simplu, joc de Kalantar. Iar după ședința aceea, mai în glumă, mai în serios, acesta îi spusese : „Ehei, învățător al învățătorilor, va trebui cîndva să te învăț și eu minte”. Amintindu-și acest lucru, Rustam se gîndi că numai Kalantar ar putea să-l facă pe acest sforar să roșească ori să-l treacă toate sudorile. Dar cum puse piciorul pe treptele ce duceau spre biroul președintelui comitetului executiv, Rustam se trezi. „Nu-i bine să ajungi datornicul lui Kalantar-*leleș* ! Oameni ca el nu se potolesc pînă nu-ți smulg o rublă pentru o copeică !” Era cît pe-acî să facă de îndată cale întoarsă, dar, chiar în clipa aceea, fereastra biroului, care dădea în grădina umbrită de un ulm secular, se deschise zgomotos și în cadrul ei apărură Kalantar-*leleș*, care, lipindu-și de pervaz pîntecul voluminos, strigă :

– Hei, ce stai ? Intră, intră, nu te codi ! Treci pe ulița noastră la un an o dată și chiar atunci ne ocolești ?...

Rustam străbătu un coridor îngust și se pomeni în biroul lui Kalantar. Președintele comitetului executiv era instalat la masa lui masivă de lucru și vorbea la telefon. Fără să lase din mină receptorul, Kalantar îi întinse lui Rustam o mîină albă, durdulie.

– *Salam, kiși, salam !*¹

Lui Rustam începu să-i pară rău că intrase. „Nepolíticos mai e ! își spuse el. Parcă a fost crescut în pădure. Cum naiba i s-a dat un asemenea post ?” Dar nu mai avu încotro și începu să i se plîngă de Goșathan.

– Nu e el vinovat, vinovați sîntem noi ! și Kalantar lovi cu pumnul în masă. Da, noi sîntem vinovați. Pe cei de pe meleagurile noastre îi ținem sub obroc, și pe toți trîntorii din Karabah i-am lăsat să ni se suie în cap ! Iar ei își bat joc de noi – și bine fac !

¹ Salut oriental (n. ed.).

„Ce tot îndrugă ăsta ? gindi Rustam. Ce însemnătate mai are azi dacă omul e din Stepa Mugană, din Geangi ori din Lenkoran ?“

– Tovarășe Kalantar, noi avem nevoie de un profesor și puțin ne pasă dacă-i născut în Karabah, Geangi ori Nuhi. Principalul e să ne învețe copiii carte.

– A, nu dragul meu Rustam, nu vorbi așa ! și ochii negri ai lui Kalantar scăpărară. E vorba de un lucru foarte important. Cel din partea locului e legat de țarina lui, de pământul pe care s-a născut. El se simte apropiat de-ai lui și, la nevoie, le va lua apărarea. Ochii veneticului sînt însă ațintiți înapoi, el se gindește numai cum să plece, s-o ia mai repede din loc. De altfel, partidul ne cere să creștem cadre locale. Înțelesu-m-ai ?

„Ce-au a face aici cadrele locale ?“ gîndea în sine Rustam. Dar Kalantar sărea întotdeauna în discuție de la un subiect la altul și Rustam înțelese, fără zăbavă, că-i zadarnic să stea de vorbă cu el.

– Ne ajuți ori ba ? întrebă el cuprins de nerăbdare.

Pe Kalantar îl pufni risul și răspunse, lovindu-se cu pumnii în șolduri :

– Pe cine să ajut dacă nu pe prietenul meu Rustam ! Dar, mai întâi și-ntîi ia cadre crescute de mine și apoi stăm de vorbă despre profesor.

Rustam își ciuli urechile.

– Ce cadre, care cadre ?

– Vreau să-ți atrag atenția că omul dumitale de la stîină nu face doi bani. O să ai mari neplăceri de pe urma lui. Fă-i vînt, înainte de a fi prea tirziu, scapă-te de pramatia aia. Firește însă nu dintr-o dată, ci pe-ndelete, încetul cu încetul...

– Vorbești de Kerem păstorul ? Dar e un om cinstit ca nimeni altul ! spuse cu convingere Rustam, deși nu-l prea avea la inimă pe fiul mătușei Telly, cum, de altminteri, nici pe bătrîna.

– Ha ! Nu cunoști dumneata oamenii mai bine decît mine ! Îți repet : zvîrlă-l afară de Kerem. În locul lui ți-am și găsit un om curat ca prorocul.

- Pe cine ?
- Îl cunoști pe Farhad ?

Rustam îl privi uimit. Nu-și credea urechilor. Moș Farhad ! Doar toată lumea îl cunoaște, știa că-i un potlogar, că trecuse prin vreo patru-cinci colhozuri, ba ca socotoritor, ba responsabil la câte o fermă, și că oriunde fusese își tănuise atât de bine matrapazlicurile, încât deși toți știau cât e de pungaș, nu-i putuseră face niciodată nimic.

- Nu, tovarășe președinte, ține-ți-l pe Farhad al dumitale cât mai departe de Șirina¹ mea, spuse zîbind pe sub mustață Rustam.

- Dar ce ? Kerem e om cumsecade ? Ori ți-i teamă cumva c-o să înceapă să se plîngă ? Da ? Nu-i nimic ! Îl putem speria un pic ! Și, spunînd aceasta, Kalantar făcu cu ochiul. Apoi urmă : ori îți închipui cumva că stîna e numai a dumitale ! Mai există, în raion, în afară de dumneata, și alți mîncăi de *şaşlık*².

Rustam se sculă încet de pe scaun. Cîteva cute adînci îi brăzdau fruntea.

- Toată Stepa Mugană știe că de cînd sînt n-am pus în gură o singură bucată de piine dobîndită prin necinste ! răspunse el vinăt de minie. Dacă ai altă părere despre mine, n-ai decît să trimiți să se facă un control. Cît trăiesc eu, potlogari ca Farhad n-au să se apropie de stîna noastră, nici chiar dacă s-ar tîri pe brînci.

Fără a-și lua rămas bun, se îndreptă spre ușă. Kalantar își dădu seama că făcuse o greșală. Sări în sus și cu tonul obișnuit al omului care se bate pe burtă cu toată lumea, arborînd în același timp un aer protector, îl opri pe Rustam.

- Stai, stai puțin, ce naiba, nu mai înțelegi de glumă ? Am vrut să-ți pun la încercare principialitatea. La comitetul raional s-a discutat, nu demult, dacă Rustam ar voi să-l ia în colhoz pe Farhad. Niciodată nu-l va lua ! am spus eu. Vezi cât de bine îmi cunosc eu cadrele președin-

¹ *Farhad* și *Şirin*, eroi ai unei opere cu același nume, de Nizami (n. ed. ruse).

² *Şaşlık*, un soi de frigărui din carne de miel sau de berbec (n. ed.).

ților de colhozuri ? În ce privește chestia cu profesorul – și de data aceasta vocea lui Kalantar dobîndi o sonoritate cazonă – tot ce te pot povățui e să aștepti pînă la anul viitor. Deocamdată nu te pot ajuta cu nimic...

4

Stațiunea de mașini și tractoare era așezată în marginea orașelului, la ieșirea spre șosea. Cu un an în urmă, pe acolo se întindea stepa – cafenie-roșcată vara, de un verde-viu primăvara și cenușie-murdară iarna. Acum, însă, nu se mai vedeau prin locurile acelea decît stive de scinduri, mormane de grinzi, grămezi de cărămizi. Prin curte, la tot pasul, tractoare, combine, cisterne pline cu carburanți, autocamioane.

Lui Rustam îi plăcea, încă din tinerețe, să cutreiere prin șantierele de construcții și acum, urmărind cu privirea munca plină de spor a dulgherilor și tractoriștilor în salopete, cu căciuli de piele cu clape și, în picioare, cu cizme înalte speciale, prin care nu pătrundea noroiul, uită cu totul vorbele atît de jignitoare ale lui Kalantar.

Deodată Rustam tresări, simțind deodată că-i bate mai puternic inima : printre tractoare îl zări pe Șarafoglu. Da, era Șarafoglu, numai că pe umeri nu mai purta mantaua militară, ci un palton cenușiu, descheiat în față, și pantaloni vîriți în carimbii cizmelor. Era tot atît de înalt și uscățiv, de calm și netulburat, cu zîmbetul lui de altădată, cald, blajin. Vorbea cu tractoriștii tot așa de simplu precum vorbea, cîndva, cu cei din unitate.

Rustam abia își putu stăpîni dorința de a-i da la o parte pe tractoriști ca să-și poată îmbrățișa și strînge la piept prietenul. El se opri, de o parte, așteptînd sfîrșitul discuției cu caracter profesional...

Prietenul lui ! Vechiul lui prieten, Șarafoglu ! Privindu-l Rustam își vedea, parcă, aievea, tinerețea, își amintea de anii războiului... Vreme îndelungată, cam după 1920, cînd începuseră lucrările de irigare a stepei, uscată de

arșită, și mai tirziu, cînd au început să ia naștere cele dintîi colhozuri, Șarafoglu trăise și muncise în Stepă Mu-gană. De atunci se infiripase prietenia lor. Apoi, Șarafoglu plecase. Și Rustam îl întîlnise din nou prin 1942, în Ucraina. Doi ani la rînd, au fost în același regiment cu care s-au retras pînă la Mozdok și după aceea au înaintat pînă la Budapesta. Doi ani încheiați au dormit pe pămîntul înghețat, au trecut înot riuri, s-au tăvălit prin mocirlă. Odată, Rustam a fost rănit la picior. După ce a ieșit din spital, s-a întors la regiment. În luptele de lîngă Budapesta, războiul nu l-a cruțat nici pe Șarafoglu. Rustam și-a luat prietenul de pe cîmpul de luptă. Și, cînd, în sectorul lor, luptele s-au potolit vremelnice, Rustam a cerut comandantului o permisiune și s-a grăbit să se ducă la spital. Auzind glasul tovarășului său, Șarafoglu, nespuse de slăbit din pricina singelui pierdut, a deschis cu greu ochii. Cu cîtă dragoste și recunoștință l-a privit, zîmbindu-i neputincios, vinovat parcă. A scos apoi din sertarul noptierei o pipă de lemn. Din ziua aceea Rustam a păstrat în raniță pipa scurtă cu capul lui Mefisto, crestat în lemn de nuc, de care nu s-a mai despărțit niciodată. „Un om minunat, un om cinstit, un viteaz !” gîndea el, înduioșat, despre Șarafoglu cînd se întorcea la regiment. De atunci nu-și mai văzuse prietenul.

Fără îndoială că Șarafoglu simți privirea stăruitoare a lui Rustam căci întoarse capul, își roti privirile și chipul i se luminea deodată.

– Rustam ! Cît de bucuros sînt că te văd, prietene !

Și Șarafoglu îi întinse lui Rustam mîna mînjită de ulei. Rustam își cuprinse prietenul în brațe într-o pornire de dragoste sinceră.

– Mare minune ! De unde ai răsărit ? Hai, spune mai iute ! Nici nu-mi vine să-mi cred ochilor...

– Spune-mi mai bine tu, ce mai faci ! Ia te uită, tot voinic ești, diavole ! Te ții tot drept, militărește ! Dar pe cine, rogu-te, cauți pe aici ?

– Pe locțiitorul directorului.

– Aşa-a... Şarafoglu se întoarse spre tractorişti şi sfârşi în grabă ce mai avea de spus. Îl luă apoi de braţ pe Rustam, şi îl duse la birou. Ce treburi ai cu locţiitorul directorului ?

Rustam îşi dădu seama că acel pe care-l căuta era însuşi Şarafoglu.

– Dar Aliev unde-i ?

– A fost numit director la alt S.M.T.

– Să ştii că-s supărat, sînt supărat rău pe tine, prietene, zise Rustam, încruntîndu-se. Să fii la doi paşi de mine şi să nu dai nici un semn de viaţă ! Asta nu-i prietenie !

Biroul locţiitorului de director al S.M.T.-ului se afla într-o cameră mare, lungă, ce părea mai degrabă un coridor. Uşa era capitonată cu muşama galbenă, într-un colţ se afla o sobă de fier şi, prin geamurile tulburi, pătrundea cu zgîrcenie lumina cenuşie a unei amiezi ploioase. Două mese – una de scris, cealaltă îngustă şi lunguiaţă – întregiau decorul acestei încăperi, umede, neprimitoare. „Md-a, birouaşul meu la colhoz e mai arătos, eu am şi covoare pe jos !” gîndi Rustam.

Şarafoglu agăţă în cuier paltonul oaspetelui său, apoi pe al lui, îl pofti pe Rustam să ia loc şi, timp de cîteva clipe, amîndoi prietenii nu mai scoaseră un cuvînt. Se priviră îndelung, cercetîndu-se, apoi săriră, împinşi parcă de un arc, se îmbrăţişară, riseră şi iar tăcură... În sfîrşit, Şarafoglu îşi încrucişă braţele la piept şi, aţintindu-şi asupra oaspetelui ochii veseli, plini de o tinerească înflăcărare, îl întrebă :

– Ce face Sakina-*badji* ¹ ? Dar copiii ? S-au făcut, desigur, mari ? Ce bine îmi pare că ne-am întîlnit, Rustam ! Dar mai bine nu-mi vorbi încă de ai tăi că las totul baltă şi vin la tine în sat. Şi aşa mi se pare că m-ai apucat de mîină şi mă tragi la tine acasă !

– Nu ! Sînt atît de supărat pe tine încît n-o să-ţi dau voie să-mi calci pragul casei ! îi răspunse cu prefăcută şi

¹ Formulă exprimînd respect faţă de o femeie (n. ed. ruse).

glumeață aprindere Rustam. Hei, fie-le țărina ușoară, părinților tăi, am împărțit cu tine fiecare codru de pîine, ca doi frați, am trecut, laolaltă, prin încercările războiului, am plătit amindoi cu sînge... și toate astea oare le-ai uitat? Așa sînteți voi, cei de la oraș, sîngele vi-i rece ca de pește. Păi, dacă aș fi fost eu în locul tău...

– Hai, gata! zîmbi Șarafoglu. Nu mă mai dojeni. Nici nu bănuiam cită muncă mă așteaptă aici. Descărcăm în gară utilajul nou – combinele. Dar, pînă la urmă, mai devreme sau mai tîrziu, tot aș fi venit să-ți bat la ușă. Dacă nu mi-ai fi deschis tu, ar fi dat-o în lături Sakina... Dar fata ți-ai măritat-o? Noră ți-a venit în casă?

– Cînd vii, o să vezi și tu...

– Vin neapărat! dădu din cap Șarafoglu și-și chemă secretara, rugînd-o să pregătească ceaiul – un ceai tare și aromat. Prin urmare, acasă totul e în ordine? Dar pentru înșămîntări vă pregătiți? Primăvara asta e hotărîtoare pentru toate republicile noastre cultivatoare de bumbac.

Ochii lui Șarafoglu îl priveau tot blajin pe Rustam, dar felul cum îi vorbea, tonul cu care i se adresa era grav, profesional, ceea ce îl impresionează neplăcut pe președinte.

– Ce să mai vorbim. Rapoartele au fost trimise la vreme! răspunse Rustam, sprijinindu-și capul în pumni. Pentru bumbac am pregătit mai bine de șapte sute tone de îngrășăminte. Am adus îngrășăminte chimice. Mașinile le-am reparat. A fost revizuită alcătuirea brigăzilor și a echipelor. Se mai gîndi puțin și adăugă, cu obișnuita lui încredere în sine: ne-am pregătit mult mai temeinic ca anul trecut. Cu noi poți fii liniștit – nu te facem de rîs! Nici raionul, nici S.M.T.-ul n-o să roșească de ce a făcut Rustam-*kiși*!

Șarafoglu îl asculta cu atenție. Punea, doar din cînd în cînd, cite o întrebare. Se vedea că se descurcă destul de bine în problemele agrotehnicii: dădea din cap a încuviințare.

Încă din anii războiului, Rustam își amintea cit de bine știa Șarafoglu să se apropie de oameni, să-i facă să

vorbească chiar și pe cei mai tăcuți dintre ostași. Ochii lui albaștri – sau, poate, surîsul lui blajin – îi câștigau pe cei cu care stătea de vorbă, limbile li se dezlegau, oamenii deveneau mai veseli și-și deschideau sufletul fără prea multă șovăire.

– Dar unde ți-i pipa ? Sau te-ai lăsat, poate, de fumat ? îl întrerupse deodată Șarafoglu.

– Știu că tu nu ești fumător și de-aia n-am vrut să otrăvesc aerul cu fumul meu de tutun, glumi Rustam.

– Nu face nimic ! Fumează. Nu te sfii.

Șarafoglu scoase din sertarul de jos al măsuței o scrumieră. Suflă stratul gros de praf de pe ea și o puse dinaintea lui Rustam. Privi, cu un zîmbet pe buze, cum acesta își umplu pipa, aprinse chibritul și cum, lăsându-se pe spate, trase cu nesaț din ea, învăluit în ceața fumului înmiresmat.

– Leit lord englez ! Ce ținută semeață ! spuse Șarafoglu, clătinînd din cap.

– De ce nu ? îi răspunse în ton președintele colhozului. Ba cred că nu orice lord se poate lua la întrecere cu mine !

– Și eu zic la fel ! încuviință Șarafoglu și-și trecu peste obraji batista cadrilată, ștergîndu-și parcă de pe față zîmbetul lui atît de blind. Și din nou apărură chipul lui frămîntat de gînduri. Despre tot mi-ai povestit, dar lucrul cel mai însemnat l-ai tăinuit.

– Care lucru ?

Dînd într-o parte pulpana hainei, Șarafoglu scoase din buzunar o cheie cu care deschise sertarul mesei de lucru, luînd din el un caiet cu însemnări. Rustam îi urmărea mișcările domoale, gîndindu-se cu încordare : care să fie oare acel lucru însemnat de care n-am pomenit nimic ?

Șarafoglu frunzări caietul, citi cîteva rînduri și, fără să ridice capul, fără să se uite în ochii prietenului său, îl întrebă :

– Cu recolta, cu producția la hectar, la bumbac și la cereale, cum stăm ?

Rustam se cam fistici și răspunse repede, lăsându-și pieptul pe masa șubredă :

– Nu neg, răspunse el, n-am îndeplinit planul de producție la hectar. Totuși, față de acum doi ani, am strîns, la hectar, cu două chintale mai multe grîne, iar la bumbac, chiar cu trei. E o creștere serioasă !

Punînd caietul de o parte, Șarafoglu se ridică în picioare și începu să se plimbe prin cameră în lung și-n lat.

– De ce nu spui adevărul, prietene ? Știi doar foarte bine că asemenea comparații nu fac doi bani. Este ? Este ! dădu tot el răspunsul.

– Nu, nu-i așa ! răspunse Rustam, încruntîndu-și sprîncenele cărunte și stufoase. Planul e plan. Asta e adevărat ! N-am nimic de spus împotriva. E planul statului – și tac mîlc ! Dar mai există și viața, care are, și ea, legile ei. Colhozul era codaș, se mișca ca un melc. Încearcă de-l trage de urechi, scoate-l la lumină în doi sau trei ani ! Eu, însă, l-am scos, l-am despotmolit, am obținut venituri mari.

– Venituri mari ? il întrebă Șarafoglu, apoi întinse mina după caietul cu însemnări, găsi pagina necesară și o arătă prietenului său. Hai, ia socotește bine !

– La ce bun să socotesc ?

– Totuși, fă bine socoteala !

Rustam nu voi cu nici un preț să socotească. Știa bine că toate socotelile nu-l vor duce la nici un rezultat bun. Luă o înfățișare oarecum provocatoare, încrucișîndu-și minile pe piept, parcă ar fi vrut să spună : Socotește tu, dacă vrei ! Se posomorise de tot. Șarafoglu se gîndi că prietenul său se va arunca, după vechiul lui obicei, cu toată patima, în încăierare. Deodată însă observă că ochii lui Rustam începură să scapere jucăuș de parc-ar fi vrut să spună : „La o adică, de ce să-mi stric pentru toată ziulica, buna-dispoziție de care o să mai am nevoie ?”

– Aveți dreptate întru totul, tovarășe locțiitor de director. (Rostise cuvintele acestea cu un prefăcut respect, pe un ton mîeros care amintea gustul dulceag al fructelor zaharisite). Îmi recunosc în totul greșelile. Da, am făcut

multe prostii. E adevărat că n-am muncit cu destulă încordare... Vorbind astfel, râsuflă ușurat, parcă ar fi lepădat o povară de pe umeri. Apoi, cu alt ton, adăugă posomorît, oarecum grosolan : Cred că n-ai înghițit încă destul praf în Stepa Mugană ca să ne judeci pe noi și treburile noastre !...

Aceste vorbe erau, fără îndoială, nedrepte, și, desigur, bine a făcut Șarafoglu că nu le-a luat în seamă.

— Ceea ce-i mai rău în toată povestea asta, dragă prietene, e că la baza muncii colhozului vostru nu se găsește o idee cu adevărat serioasă și de preț, își dojeni cu blîndețe vechiul prieten. Lucrați cum dă Dumnezeu. Semănați, pliviți, după ce pliviți vă gândiți la stringerea recoltei — și iar așa, lăsați ca roata să se învîrtească într-una, de la sine. Parcă nici n-ați fi auzit de o știință care se numește agronomie. Mi se pare că s-au făcut și la voi experiențe foarte frumoase, dar care nu au fost extinse, nu au fost introduse în muncă. Este ? Ce zici ? Este. Trăiți după vechiul tipic. Dar să te bizui numai pe clima Stepei Mugane și pe pămîntul ei, asta, vezi tu, nu mai merge astăzi ! Fără o concepție științifică temeinică, curajoasă, fără însușirea și aplicarea experienței înaintate, nu vom putea realiza nimic bun.

Aceste vorbe și tonul sfătos cu care erau spuse îl făcură pe Rustam să se plictisească de-a binelea. Se pomeni căscînd fără voie și, rușinîndu-se, își duse mîna la gură, acoperindu-și chiar și mustățile.

— Asemenea predici, prietene drag, ni s-au mai ținut. Le-am auzit și înaintea venirii tale aici. Vorbește mai precis, mai concret. Cu ce, rogu-te, am rămas în urmă ?

Vorba lui Rustam era blindă, dar Șarafoglu înțelese că ea ascundea o sfidare. De aceea îi răspunse cu fermitate, fără ocol.

— Vrei, prin urmare, să afli părerea mea oficială despre munca voastră. Fie ! Iată, n-o să tac ! Îți cunosc colhozul deocamdată din auzite. Dar din toate rapoartele se desprinde limpede că, într-o proporție de șaptezeci la sută, munca la cîmp și, în primul rînd la bumbac, se face ma-

nual. E adevărat ? Da ori ba ? Despre mecanizarea agriculturii vorbim numai, dar n-o introducem. Și încă ceva : n-ai început să te ocupi serios de semănatul în cuiburi așezate în patrat sau în rinduri dese. Fără toate acestea, nu e cu puțință o adevărată mecanizare.

Președintele zîmbi disprețuitor.

– Bumbacul nu-i totuna cu cartoful ! Incearcă să respecți patratele cu oamenii noștri ! Că doar aproape toți nu au decît patru clase – cu chiu, cu vai o scot la capăt cu tractorul.

– Dar cum au știut să se descurce cei din Tadjikistan ? Doar și ei tot oameni sînt ! Și apoi, în treacăt fie spus, parcă feciorul tău, Garaș, și-a luat examenul de maturitate – nu-i așa ?

Președintele colhozului nu se aștepta ca discuția să ia o asemenea întorsătură. Își dădea seama că era peste puterile lui să discute în contradictoriu cu Șarafoglu.

– Ce mai încoace și-ncolo, mergem și noi unde ne duc picioarele, îi răspunse Rustam cam obosit. Cînd mă întorc acasă, o să stau de vorbă cu agronomul și cu cei din conducerea colhozului despre toate lucrurile astea. O să le întoarcem pe toate fețele și o să le cîntărim cu grijă.

– Te rog să mă chemi și pe mine la ședința colectivului de conducere, spuse Șarafoglu cu multă luare-aminte, nevrînd ca prietenul său să se simtă jignit. Răspunsul se auzi de îndată, ca pe front.

– Am înțeles !...

– Și-acum, ia spune-mi : ce treabă aveai cu locțiitorul directorului ?

– La drept vorbind, nimic grabnic. Voiam să-l mai văd pe Aliev, răspunse Rustam, hotărît de data asta să nu mai fie sincer. Mă gîndeam să întreb și de feciorul meu, de Garaș, dacă sînt mulțumiți de el. Știi și tu doar : tinerețea-i tinerețe... Garaș al meu e tractorist aici la voi. Acum, a fost trimis la Baku la o consfătuire...

Deodată Șarafoglu se întunecă.

– Ei, dacă-i așa, spuse el, atunci am eu o trebușoară cu tine. Citește, rogu-te, scrisoarea asta.

Scoase din sertarul mesei de lucru o foaie scrisă cu litere mari și strimbe, ruptă dintr-un caiet. În loc de semnătură scria : „un colhoznic“. În cele scrise se pomenea de sută de hectare cu grâu de toamnă care se prăpădise. Trimițătorul scrisorii adăuga câteva rînduri clevetitoare spunînd că de fapt nici nu se făcuseră semănăturile, grîul de sămînță fiind însușit chiar de președintele colhozului.

Fruntea lui Rustam se acoperi, toată, cu broboane de sudoare rece.

– Ticălosul ! Aș vrea să știu cine a putut ticlui scrisoarea asta !

– Liniștește-te ! îl domoli Șarafoglu. Sînt sigur că tu nu ți-ai însușit nici un grăunte...

– E adevărat că grîul n-a răsărit pe un ogor de o sută de hectare, mărturisi Rustam cu glas obosit. Faptul că Șarafoglu îi spusese că are încredere în el, îl mai ușură. Totuși, cît de greu îi venea să recunoască faptul că sămînța se prăpădise. Pricina ? Pesemne că nu fusese destulă apă pentru irigații.

Șarafoglu îi luă scrisoarea din mînă, o împături cu grijă și o puse în sertar.

– Totul e limpede ! spuse el. Ai căutat pe locțiitorul directorului ca să-i ceri să-ți facă o nouă arătură pe cele o sută de hectare. Este ? Hai, spune ! Și adăugă după obiceiul lui : „Este !“

Privirile celor doi prieteni se întîlniră și Rustam își dădu seama că nu putea să se uite drept în ochii cinstiți, fermi, ai lui Șarafoglu – în acei ochi turnați parcă din oțel.

– Da, pentru asta l-am căutat.

– Și pînă la urmă te-ai răzgîndit !

Rustam ridică din umeri și tăcu. Încerca un simțămînt de rușine chinuitoare – se afla într-o situație atît de stupidă ! Fața lui smolită se înnegrise și mai mult de parcă ar fi fost minjită cu praf de cărbune. Șarafoglu, delicat din fire, îi înțelese tulburarea.

– Bine, o să arăm din nou ! îi spuse el scurt
Și pe buze îi flutură același zîmbet, plin de bunătate,
pe care Rustam îl cunoștea atît de bine.

5

Posomorit este cerul innourat al Stepei Mugane. Mai posomorit părea însă Rustam cînd se întorcea spre colhoz. Simțea tot drumul că-i fierbe sufletul, că totul clocotește în el. Ar fi vrut să ocărăscă pe cineva, dar n-avea pe cine. Gonea ca vîntul cu „Pobeda” lui, ținînd atît de strîns volanul mașinii încît degetele îi albiseră la încheieturi.

„Ce zi afurisită ! Profesor n-am găsit, cu Kalantar m-am certat...” Iar cînd își aminti de Șarafoglu, își simți inima îndurerată. Îi venea să scrișnească din dinți. Ce o gîndi acum despre el vechiul său prieten ? Și-o fi pierdut oare încrederea în el ? O sta acum, desigur, la masa lui de lucru cu hîrtoagele în față, și-o spune : „Nu-l mai recunosc pe Rustam. Nu-l mai recunosc de loc... Ce slab de înger, ce caracter șovăielnic !...”

Aceste gînduri îl frămîntau pe președintele colhozului, cînd gonea cu mașina pe șoseaua plină de noroi a stepei învăluite în ceață.

Se simțea nespus de prost, așa cum se simte orice om, pus pe neașteptate să caute ceartă cu lumînarea, să-și ridice lumea în cap, bruftuluind pe fiecare și făcînd pe grozavul, știind bine că, din toate acestea, nu va ieși nimic bun pentru el și totuși încăpățînîndu-se s-o ia razna.

Îl mai neliniștea un gînd pe Rustam : cine ticluise oare scrisoarea aceea ticăloasă ? Vreun brigadier ? Nu cumva mătușa Telly ? Sau, poate, comsomolistul Nadjaf ! Ori chiar lingăul ăla de Iarmamed ! ? Pînă atunci Rustam era sincer încredințat că n-are nici un dușman, că toți oamenii din colhoz îl iubesc și-l prețuiesc. Foaia aceea ruptă dintr-un caiet școlăresc, cu literele strimbe și piezișe pe ea, i-a tulburat liniștea și ceea ce citise în ea era pentru

el ca un strigăt de alarmă. Deci, în preajma lui se ascundea un dușman. Poate că în fiecare seară venea în casa lui, bea ceai cu el, îl lingusea, ținându-i isonul la tot ce spunea, dar, în același timp, ca un trădător, își înfigea cuțitul în umbra lui și plin de ură îl pindea, aștepta să se poticnească ca să-i dea lovitura ucigătoare și să-l calce în picioare. Dar cine o fi oare, cine ?

Capitolul III

I

Ai casei încă nu se culcaseră. Rustam sorbea încruntat, în tăcere, al cincilea pahar cu ceai, arămiu la culoare de tare ce era. Sakina strîngea vasele de pe masă. Deodată, în pridvor se auziră cițiva pași grăbiți și zgomotul unei uși trîntite.

În clipa următoare răsună glasul tinăr și puternic al lui Garaș :

– Mamă, Perșan, unde sînteți ?

Rustam tresări, risipind firele de tutun pe genunchi.

Perșan veni în goană din odaia ei, tropăind pe podea.

– Ai sosit la timp, fiule ! îl întîmpină Sakina pe Garaș și în ochii ei se citea dragostea și mîndria pentru băiatul, care semăna leit cu tatăl lui. Era înalt ca el, cu umerii lați, cu sprîncenele împreunate la rădăcina nasului și cu privirea de vultur. Inima ei de mamă îi spuse îndată că Garaș era tulburat de ceva.

– Ce s-a întîmplat, fiule ? îl întrebă Sakina. N-ai dat bună ziua ca lumea – nici lui taică-tău, nici mie. Ce-i cu tine ?

Văzîndu-l pe taică-său, Garaș se cam fîstici. Nu se aștepta, pare-se, să-l găsească acasă.

– Nu sînt singur... Și întorcîndu-se brusc, dispăru imediat în întunericul ce învăluia cerdacul.

„Din ce în ce mai bine, gîndi Rustam. A început să-și aducă musafiri la ore atît de tîrzii fără să întrebe pe nimeni !”

– Intră, Maia, hai, intră ! spuse Garaș din pragul ușii. Hai să te cunoască mama, tata și surioara mea !

Inima Sakinei începu să bată neliniștită.

Maia intră în odaie cu pași mărunți de parcă s-ar fi temut să nu alunece. Ținea ochii în jos, sfioasă, iar obrajii i se îmbujoraseră. Obrajii ei gingași nu semănau cu aceia ai frumoaselor din Stepă Mugană, cu pielea smeadă, arsă de soare și bătută de vînturi. Buzele ei întredeschise și sprîncenele negre, arcuite ca o seceră, îi scoteau în evidență albul chipului. Dar, în clipa aceea, Sakina nu văzu numai drăgălășenia fetei pe care o aștepta cu nerăbdare și de care îi era parcă teamă. Ea ghici în Maia – cel puțin așa i se părea – un suflet blind și o inimă bună. „Bravo, fiule, bună fată ți-ai găsit !” își spuse bucuroasă, în gînd, Sakina. Înțelegînd cit de greu îi era fetei să îndure privirile iscoditoare ale unor necunoscuți, Sakina se grăbi să-i vină în ajutor și dădu brațele în lături.

– Bine ai venit în casa noastră, fata mea ! Binecuvîntată fie clipa cînd ne-ai pășit pragul...

Luă apoi gentuța din mîna Maiei, ajutînd-o, totodată, să-și scoată paltonul.

– Intră și șezi... Fie ca pașii tăi să întîmpine în casa noastră numai bucurii.

Maia așteptase plină de neliniște această primă întîlnire cu viitoarea ei soacră. De aceea amînase de multe ori această vizită, totuși de neînălăturat. Acum, însă, vorbele atît de prietenoase pe care le rostise Sakina și sincera bucurie pe care o vedea în toată înfățișarea ei, avură darul s-o liniștească. Era incredințată că în casa aceea va găsi fericirea...

Chipul i se luminează și privi mai cu încredere spre Rustam. Acesta își răsucea mustața nemulțumit, fiindu-i ciudă pe fiul lui care se arătase necuviincios, călcînd în picioare

vechile datini. Această purtare a fiului său îl făcea să se îndoiască de trăinicia viitoareii căsnicii.

Totuși, zîmbetul sfios al fetei, parcă rugător, îl mișcă. Se ridică de la masă și, îndreptîndu-se spre ea, îi ură să fie fericită și-o sărută pe frunte.

În timp ce părinții ei făceau astfel cunoștință cu tînăra lor noră, Perșan nu stătea o clipă locului. Se învîrtea tot timpul în jurul ei. Pînă la urmă se repezi la ea ca o vijelie, o îmbrățișă, și deodată izbucni în plîns.

– Garaș te iubește atît de mult !... șopti Maia.

– Bine, bine – acum ajunge ! murmură Sakina. Înțeleg foarte bine că de prea multă fericire omului îi vine să plîngă... dar cu măsură, cu măsură !

O pofti pe Maia să șadă pe divanul moale acoperit cu perne de puf. Apoi se așează alături de ea, și-și îndreptă ochii spre Garaș care stătea încă în pragul ușii.

– Ei, fiule, ia spune-ne și nouă, cu ce se îndeletnicește nora noastră ?

Mai înainte ca Garaș să scoată un cuvînt, Maia își dădu răspunsul :

– Sînt inginer hidrotehnic, mamă.

Rustam era cit pe ce să scape pipa din mină. Ar fi crezut că e orice : profesoară, artistă – dar inginer ?...

– Ce institut ai terminat ? o întrebă el încruntat.

– Institutul de agronomie din Kirovobad.

Rustam dădu din cap a încuviințare. „Bună meserie !” voia parcă să spună. Perșan însă se posomorî de parcă i-ar fi părut rău că Maia e inginer, dar pînă la urmă zîmbi din nou.

– Bună meserie, foarte bună meserie ai, fetițo ! spuse Sakina. Toată nenorocirea Stepei Mugane este lipsa de apă. Cit de bine o să prindă aici minuțele tale de aur, bogăția minții tale. Și acum, mai stai de vorbă cu tata și cu surioara ta că eu mă duc să vă pregătesc ceaiul și o *cibaurtmă*¹ atît de bună c-o să vă lingeți degetele și n-o să mai vreți nici pilaf, nici șaşlik.

¹*Cibaurtmă* – mincare cu sos, din găină, preparată înăbușit (n. ed. ruse).

Apucă ușor de minere samovarul și se îndreaptă spre bucătărie. Se simțea întinerită, plină de viață.

Pomenind de pilaf și de șașlik, Sakina făcea, desigur, o aluzie la ceva. Rustam și fata lui își aruncară unul altuia priviri pline de înțeles. Toată ciorovăiala pe care o avusese cu soția lui în privința nunții cu tămbălău i se părea acum lui Rustam curată negliobie. Ce-i drept, nu-i prea venea la socoteală că Sakina biruise, ca și când ea ar fi fost clarvăzătoare și știuse dinainte cum le va intra în casă nora. Nu știa nici cum să se poarte față de băiat. Garaș fusese, de bună seamă, cam nechibzuit când le-a adus nora în casă fără nuntă, fără măcar să aștepte binecuvîntarea părintească.

Ce-avea de făcut acum? Să-i facă muștrări sau să tacă? Dar dacă tace, oare autoritatea lui de părinte nu va fi știrbită? Acest lucru nu-l va încuraja pe Garaș ca, și în viitor, să se poarte tot atît de necuviincios și de îndrăzneț? „Rîurile își mută albia iar timpul schimbă obiceiurile oamenilor” își spuse, bătrînește, cu înțelepțească îngăduință, Rustam. „Se vede că așa-s vremurile: cei tineri trebuie să-și rînduiască viața după placul inimii lor.”

Și Rustam nu mai scoase o vorbă.

Perșan o examina pe Maia din cap pînă-n picioare. Ridea tot timpul și o săruta într-una. I se părea că fratele ei, aducîndu-și soția în casa lor, a deschis puțin fereastra spre o lume necunoscută ei, plină de tainice bucurii și fericiri...

Într-adevăr, era de-ajuns să te uiți la Garaș și la Maia, să le privești chipurile, ca să fii incredințat că, în această clipă, ei se aflau într-o altă lume, o lume de basm...

2

Rustam știa că omul nu simte durerea în clipa în care e rănit. Ea vine mai tîrziu... Îndată ce tulburarea pricinuită de neașteptata apariție a tinerilor îi trecu, Rustam

și începu să simtă cum, din nou, îi clocotește sufletul de minie împotriva fiului său. Unde și cind s-a mai văzut așa ceva? se întreba el. „*Salam, tată, salam, mamă!* Asta-i nevasta mea! Vă rog frumos s-o prețuiți și s-o iubiți!”

Rustam o cercetă, pe sub sprincene, pe noră-sa, gândindu-se: „Va fi ea, oare, o soție credincioasă? Parcă prea ușor a intrat în casă străină. Nu-și va lua oare zborul cu tot atîta ușurință? Frumoasă e, nimic de spus... dar și frumusețea ei i se părea lui Rustam cam șubredă, cam plăpîndă. E gingașă... da, chiar prea gingașă, ca o floare care își scutură petalele la cea mai ușoară adiere!”

Garaș era bine legat, voinic, înalt, avea brațele acoperite cu păr des, fața lată, înăsprită de vînt, arsă de soare, părînd grosolană, iar mișcările îi erau greoaie. Pe lîngă Maia, atît de subțirică, Garaș părea stîngaci ca un urs. Cum se va înțelege această pereche – greu de priceput!...

E drept, Rustam a avut răgazul să vadă că surîsul norei lui era blajin, că ochii ei te priveau drept în față și nu avea în ei nici o urmă de prefăcătorie. Cu toate acestea, Rustam nu izbutea să se biruie pe sine și să-și învingă pornirea: „A venit în casa băiatului, își spunea el, fără pețitori... apăi treabă e asta? Nu s-a gândit ea, oare, că Garaș are o soră de măritat și că, luîndu-se după ea, Perșan va fugi, mîine-poimîine, de acasă? Avea doar și Maia părinți – ei ce-au păzit, cum și-au educat fata?”

– De unde ești de fel, noră? o întrebă Rustam.

Maia aruncă o privire lui Garaș, parcă, dojenitoare. „De ce n-ai spus înainte toate acestea alor tăi ca să mă ferești de asemenea întrebări?” Garaș se mulțumi să ridice din umeri.

– M-am născut la Moscova...

– La Moscova?!

– Mama ei e din Șușa, iar dinspre tată e de-a noastră, din Stepă Mugană. E orfană de amîndoi părinții! se grăbi Garaș să vină în ajutorul logodnicei sale. Îi era

rușine să arate față de Maia că se teme de tatăl său și că, din pricina aceasta, nu îndrăznise să-i vorbească de ea.

Rustam continuă aspru, rece :

– Pesemne că semeni mai mult cu mama. Femeile din Karahah sînt mai gingașe și mai răsfățate decît ale noastre... Dar meleagurile noastre le cunoști ?

– Nu ! Vin pentru prima oară în Stepă Mugană. Le cunosc numai din cărți, răspunse cu sfială Maia, jignită oarecum de ostilitatea pe care i-o arăta Rustam.

– Aș vrea să știu și eu ce se scrie în acele cărți. De bună seamă tot felul de născociri, nu ?

Întorcîndu-și capul spre Garaș, Maia îi spuse :

– Deschide, te rog, valiza mea, e acolo o carte !

Lui Rustam nici lucrul acesta nu-i plăcu de loc : „Uite, uite, cum poruncește !...”

– Stai jos ! îl opri el brutal pe fiul său care tocmai sărise din loc. O să ne aducă Perșan cartea. Unde-i geamantanul ?

– Nu, lăsați, îl aduc eu...

Și Maia se ridică ușor de pe divan, însă Garaș o opri.

– Îl aduc eu, îndată !

– Adu-l, adu-l tu, fiule ! încuviință pe un ton ironic Rustam. Pe vremea noastră, lucrurile se petreceau cu totul altfel. În fața socrului și a soacrei, nora nu dădea porunci soțului. Dar la ce bun să vorbim... Noi sîntem niște bătărași, niște înapoiași, iar voi, oameni învățați, cu patalamale la mîna...

Maia rămase cîteva clipe descumpănită. Nu mai știa ce să facă : să se ducă să ia geamantanul sau să rămînă locului ?

– Ai, *kîși*, nora noastră va crede că vorbești serios ! interveni blînd Sakina, care tocmai intrase în cameră. Dar ce, lui Garaș o să-i cadă picioarele dacă se duce el ? Lasă băiatul să fie drăguț cu logodnica lui. E doar atît de frumos, *kîși*, cînd un bărbat știe să se poarte cu o femeie...

Rustam, însă, obiectă :

– Să dai mai bine ascultare sfaturilor mele, noră. Ele să-ți rămână veșnic în urechi așa cum veșnic îți stau cerceii. Cu cât nevasta își respectă mai mult bărbatul, cu atât mai trainică îi este căsnicia și mai puternică familia !

– Asta-i cât se poate de firesc ! răspunse cam anevoie Maia. „Obiceiurile nu-s decît lanțuri atîrnate de picioarele omului“ a spus cîndva poetul. Și poporul are o zicală : „Ochii se obișnuiesc cu ceea ce li-i dat să vadă !“ V-ați obișnuit încă din anii copilăriei cu asemenea obiceiuri și-i firesc ca ele să vă fie dragi.

Rustam nu putu înțelege dacă nora sa își rîdea de el sau dacă-i împărtășea, cu smerenie, părerea. Atunci sări Perșan în ajutorul Maiei. Era întristată că tatăl ei n-o întîmpinase pe Maia cu o vorbă mai bună și voia să-l convingă că în primul rînd bărbatul trebuie să fie curtenitor față de femeie – să-i fie de folos, da, da, s-o ajute ori de cîte ori are nevoie. Dacă ea intră într-o cameră, el are datoria să se ridice în picioare, să-i dea o mîna de ajutor la scoaterea paltonului și să-i ofere locul. Dar dacă așa se cuvine să te porți cu orice femeie, cu atât mai atent trebuie să te arăți cu soția ta. Aceasta nu coboară pe soț, ci, dimpotrivă, îl înalță. Așa li s-a spus și la școală.

– Numai pe vremea hanilor și bailor nora intra ca roabă în familia soțului. Ea n-avea dreptul să scoată un cuvînt măcar. Asta-i lipsă de civilizație, strigă cu convingere Perșan, o adevărată barbarie.

– Taci din gură ! se răsti la ea Rustam.

Perșan răspunse netulburată :

– Uite, vezi, în acest „taci din gură“ se ascunde toată putreziciunea vieții din trecut. Cînd e vorba să muncești la culesul bumbacului, atunci sînt bune fetele și femeile : „datoria muncii“, „sfînta datorie“ !... Atunci voi, bărbații, sînteți meșteri neîntrecuți la vorbă, iar îndată ce femeia intră în casă, totul e ca în trecut : „taci, fată, din gură“. Jur că, nu o dată, am vrut să scriu despre asta la ziar.

– Ei, răspunde, dacă-ți mai dă mîna ! îi spuse Sakina, rîzînd, bărbatului ei și, totodată, privindu-și cu dragoste fata. „Uite... o mai socoteam încă o fetiță, gîndea ea,

ziceam că nu știe decît să se joace cu păpușile și să se gătească, dar iată că fata a crescut... și cit de isteată-i la minte !..."

Rustam întoarse capul, bolborosind ceva pe sub mustață, în timp ce Sakina deschise rizind o ladă ferecată din care scoase o căpățînă de zahăr înfășurată în hîrtie, și se întoarse spre Perșan.

– Hai, du-te, sparge zahăr și dă-ne înainte de cină cîte un pahar cu ceai îndulcit. Pînă atunci, eu am alte treburi ! Și, din prag, adăugă, întorcîndu-se către soțul ei : Da ! E mai lesne să stai de vorbă cu brigadierii decît cu fata ta. Tu ce zici ? Dacă o fi să punem la vot ce spune Perșan, apoi să știți că votul meu i-l dau fetei.

– Mai bine ți-ai învăța fiica să nu-i înfrunte pe cei vîrstnici, zise Rustam abia stăpînindu-și mînia. Sfiala, nu obrăznicia înfrumusețează fetele. Ai uitat și tu, pesemne, zicala din popor : „De stai jos și nu vorbești, mai mult cîntărești !"

– Vorba asta înțeleaptă ți se potrivește tot atît de bine și dumitale ! izbucni Perșan. Dacă ai fi tăcut azi, Maia te-ar fi socotit un om înțelept.

Rustam simți că se sufocă de minie. Văzu negru înaintea ochilor și ieșindu-și din sărite lovi fată peste umăr.

– Te-ai obrăznicit de-a binelca ! Na !

Sakina scoase un țipăt și căzu, fără putere, pe un scaun, acoperindu-și ochii cu mîinile. Rustam, cu spinarea încovoiată, trecu pe lingă ea cu pași bătrînești, tîrîndu-și picioarele și dispăru în odaia de culcare cufundată în întuneric.

3

Garaș își iubea părintele. Cu trecerea anilor, această dragoste a fiului devenise adorație : tatăl lui era mai deștept și mai mare, mai puternic decît toți oamenii. Cea mai arzătoare dorință a lui Garaș cînd era copil și apoi ca adolescent, a fost să-i semene întru totul.

Acum, însă, se simțea zdruncinat, prăbușit. Ba i se părea că ar trebui să părăsească fără zăbavă casa părintească, să se despartă de ea, să-și făurească propriul lui cămin – ba, cu resemnare filială, încerca să se convingă că e mai bine să nu reacționeze pentru că, pînă la urmă, tatăl lui o să-și revină, că-i va părea rău de ceea ce făcuse, că-l va muștra conștiința și că, în sfîrșit, se va împăca cu toți, iar în casă se va instăpini din nou liniștea, pacea și buna înțelegere.

Așa se petrecuseră lucrurile întotdeauna : cînd tatăl lui se supăra, Garaș nu scotea un cuvînt. Tăcu și de data aceasta. Da, tăcu cu toate că inima i se strinsese de durere de parcă nu pe sora lui, ci chiar pe el îl lovise tatăl său de față cu Maia.

Își spunea, cu negrăită tristețe, cît de abătută trebuia să fie Maia, de cite văzuse în seara aceea. Ei îi era mult mai greu decît lui : el, Garaș, venise în casa lui, pe cînd ea deschisese o ușa străină. Pe Garaș nu-l chinuia faptul că grosolănia tatălui său putea să zdruncine înțelegerea dintre el și Maia. Avea credința că nu există nimic pe lume care să le poată năruie dragostea. Grosolănia părintelui său, pe care Garaș îl ridicase în slăvi, putea însă foarte bine sădi în sufletul Maiei îndoiala, neîncrederea în el, în Garaș.

Ar fi vrut să găsească, măcar față de sine, o justificare a purtării tatălui său. Garaș știa, încă din copilărie, că lucrul cel mai îngrozitor pentru un fiu era să nu-și respecte părintele. De aceea se străduia să se convingă că era vorba de o izbucnire de minie trecătoare... Suferise doar atîtea pe front... prin cite trecuse !

Simțînd cît de greu îl apăsa pe Garaș isprava tatălui său, Maia făcea eforturi ca să nu i se vadă nici un semn de amărăciune. O mîngîia pe Perșan care plîngea, îi îmbrățișa umerii care tremurau.

– Ești o fată bună. Acum ești surioara mea... Nu mai plînge, toate se vor liniști.

Cea dintîi își veni în fire Sakina. Deși era și ea cumplit de tulburată de cele petrecute, deși îi tremura fiecare

fibră a trupului, izbuti totuși să zîmbească și se răsti în glumă la fată.

– Gata, smiorcăito, hai repede să pregătim *cibirtmaua* pentru noră. Să vadă și Maia că știi să faci și altceva, nu numai să bocești, că ești meșteră în ale bucătăriei. De cite ori nu spuneai în visurile tale : „Să mi se însoare fratele, că am eu grijă de nevasta lui !” Hai să mergem. Mișcă-te o dată !

Abia acum simți Maia că-i era tare foame. Luase micul dejun împreună cu Garaș la Baku.

– Hai, Perșan, să gătim amîndouă ceva ! spuse ea. Mă pricep să fac ouă jumări. Garaș e flămînd ca un lup !

Văzînd că Maia se gîndea la Garaș și nu la ea, Sakina prețui în sinea ei această gingășie de femeie. Bătînd din palme, se adresă celor doi tineri :

– Copiii mei, dar de ce oi sta eu cu mîinile în sîn ? Cu siguranță că de dimineață n-ați mai luat nimic în gură. Se întoarse spre fiul ei : Grozav ești ! N-ai putut trimite o telegramă ? Oare așa se primește nora într-o casă de oameni cumsecade ? Nu așa, ci cu pilaf, cu vin, cu cîntăreți !... Sakina nu-și dădea seama că începuse să vorbească întocmai ca bărbatul ei : ce, sîntem oare mai proști și mai săraci decît alții ? Slavă lui Allah, nici noi nu sîntem de lepădat și lumea ne respectă. Avem și noi neamuri, priteni – se cuvine să-i poftim și pe ei în casa noastră. Cel puțin dacă ne-ai fi dat de veste măcar de ieri...

– Iartă-mă, mamă, mi-a fost cu neputință... Uite așa s-au petrecut lucrurile... încercă să se dezvinovățească voios Garaș, gata să ia asupra lui toată vina.

Sakina continuă :

– Acum o săptămîină îmi spune : plec la Baku, la o consfătuire a mecanizatorilor. Inima a tresărit în mine, știam că se va întîmpla ceva – o inimă de mamă presimte, ea nu se înșală niciodată. Ai să vezi și tu, cîndva... Și l-am întrebat atunci : „te întorci singur ? N-ar fi bine să pregătim berbecii de tăiere ?” „Singur, singurel, mi-a răspuns, nu te grăbi !” Și cine s-a grăbit, rogu-te, mama sau el ?

– Lasă-l, mamă, nu-l mai certa. Și-așa e destul de obosit de drum ! sări în apărarea fratelui ei Perșan, senină și veselă de parcă nu ea plinsese în hohote pe umărul Maiei mai acum câteva clipe. Fac cu Maia cât ai clipi niște jumări !

– Stai ! Ce jumări ? se aprinse Sakina. *Cibirtmaua* o să fie gata numaidecât !

– Nu, măicuțo, nu ! Maia i se adresa astfel pentru prima oară Sakinei. Jumările sînt mai gustoase ca orice.

– Brinză avem, miere și unt avem, o susținu Garaș pe Maia. Luăm o gustare, să mai prindem puteri.

Sărind încolo și încoace de bucurie, Perșan își sărută fratele pe gît pentru că mai sus nu ajungea.

– Tu și cu mama, mai stați de vorbă, iar noi facem totul singure !...

– Cum ? se revoltă Sakina. Să-mi las eu nora, din prima zi cînd mi-a venit în casă, să se războiască cu cratițele ? Asta nu se va întîmpla cît oi trăi !

– Măicuță dragă, nu mă lipsi de plăcerea asta !

Și Maia își însoți ruga cu un zîmbet atît de blînd, încît inima Sakinei se topi deodată.

Fie ! Duceți-vă, dacă asta vi-i plăcerea ! oftă ea.

Cele două fete ieșiră valvîrtej din odaie, ținîndu-se de mîna ca două școlărițe. Garaș își îndreptă privirea întrebătoare asupra mamei sale.

– Ai ochi buni – ai știut să alegi ! îi spuse Sakina. Numai cînd te uiți la ea îți crește inima de bucurie. Sakina luă capul băiatului între mîini, îl strînse la piept și continuă : Ai grijă de ea... păzește-o de necazuri. Cruț-o în toate ! Nu roabă, ci prietenă să-ți fie toată viața.

4

Maia ieși cu Perșan în cerdac. Trase adînc în piept aerul proaspăt al stepei, simțind cum liniștea nopții îi ia, parcă, toată oboseala. Cînd își întoarse privirile spre răsărit, încremeni locului, minunîndu-se de ce vedea. Părea că lu-

mina lunii se revărsa pe pământ cu puteri înmiite, că întreaga stepă se transformase într-o oglindă uriașă.

– Dar ce-o fi asta ? Asemenea lucru n-am mai văzut niciodată !

– Locul acela se numește „Îngemănarea apelor“, îi răspunse Perșan, îmbrățișînd-o. Aci se întîlnesc riurile Arax și Kura. Există o legendă, o cunoști ? Un tinăr, pe nume Arax, și o fată care se numea Kura, erau despărțiți unul de altul de niște munți înalți. Dragostea lor era însă atît de mare încît au biruit toate piedicile. Au nimicit stîncile ce le-au stat în cale, și-au croit trecători și, aci, în Stepă Mugană, pe pămîntul nostru, al Azerbaigianului, s-au aruncat unul în brațele altuia, unindu-se pe vecie... Legenda asta e veche, foarte veche și mamei îi place nespus de mult s-o povestească ! adăugă în șoaptă Perșan cu o tristețe care nu-i era de loc în fire.

– Ce frumos e ! Minunat ! spuse Maia visătoare. Dar grădină aveți ?

– Și încă ce grădină ! se învioră Perșan. Un adevărat rai. Meri, peri, viță de vie. La noi, dacă-i uzi, cresc tot soiul de pomi – și curmalii, și bananieri – e tare rodnic pămîntul. Vrei să vezi grădina ?

– Cu bananierii rămîne de văzut ! se îndoi Maia. Dar să lăsăm plimbarea acum, noaptea, că doar Garaș așteaptă jumările.

Of, am uitat cu totul de ele, își aminti Perșan. Mergem îndată, mai stai o clipă !

– Dar unde-i bucătăria ?

Perșan nu știa ce-i aceia bucătărie. La început, Maia crezu că glumește, dar, pînă la urmă, lucrurile se lămuriră : Perșan nu văzuse, într-adevăr, niciodată o bucătărie.

– Dar voi unde gătiți ?

– În curte ! Uite vatra !

Lîngă vatra făcută din piatră de munte, Perșan aprinse lampa de gătit și Maia se apucă să bată ouăle într-o strachină.

– Dar de ce-i atît de tulbure apa ? întrebă Maia cînd Perșan ridică foaia de placaj care acoperea căldarea.

– Milul nu s-a lăsat încă la fund ! răspunse fata dînd din umeri. Apa-i adusă doar din riu.

– N-aveți conductă ?

– Nu ! Firește că nu ! Uită-te la ea, ce pretenții are... conductă...

– Se poate face un bazin de decantare a apei... un bazin obișnuit, mare ! spuse Maia. Dar la baie cum vă vine apa ?

– Păi n-avem nici un fel de baie ! Tata spune că e peste puterile colhozului să facă și conductă de apă, și baie ! răspunse oarecum inciudată Perșan.

Se gîndea că, acum, Maia se va speria de viața care o aștepta în sat și că-l va convinge pe Garaș să se mute la oraș. Sigur, e doar inginer cu diplomă, s-a obișnuit cu toate înlesnirile vieții la oraș ! Ce-i pasă ei de largul Stepei Mugane ! A privit încîntată sclipirca „Îngemănării apelor“, dar de bună seamă că sclipirea becurilor electrice îi e mai plăcută.

– Hai, fetelor, Maia, Perșan, nu mai isprăviți ? se auzi din cerdac vocea Sakinei. Noaptea-i friguroasă și-o să răciți !

– Se vede că Garaș a trimis-o pe mama să ne cheme, șopti Perșan la urechea Maiei. E nerăbdător, știu eu...

– Ce știi tu ?! Hai taci !

– Uite că știu ! Înadins nu vă las să vă culcați !

– Garaș e obosit de cit a cutreierat prin oraș – o să doarmă buștean.

– Asta înseamnă că ți-e milă de el !

– Dar cum vrei să fie altfel ?

– Dacă ți-e milă de el, înseamnă că-l iubești ! Spune-mi, te rog, surioară, cum s-au petrecut lucrurile ? L-ai îndrăgit așa, dintr-o dată, de la prima vedere sau încetul cu încetul ? Cum e mai bine să iubești un băiat ? Așa, dintr-o dată, sau mai întîi să-l privești bine, să te obișnuiești cu el ?

Perșan flecărea într-una fără să uite de samovar.

– Și așa-i bine, nici așa nu-i rău ! spuse zîbind Maia. Principalul e să iubești cu adevărat !

Oamenii din sat avuseseră din totdeauna bunul obicei de a se scula înaintea ivirii zorilor și a se culca în amurg. Iată de ce spre miezul nopții, Perșan simțea că-i cad pleoapele de somn. Fata căsca prelung întinzându-și brațele.

Sakina se încruntă.

– Hai, du-te și te culcă ! Ai băut, ai mâncat, ce mai aștepti ? Și tinerii noștri trebuie să se odihnească. Și, adresându-se cu blindețe Maiei : Să mergem, fetița mamei !...

Perșan simți că i-a pierit somnul. Într-o clipă dori nespus de mult să vadă dacă Maiei îi place noul ei cămin. Împreună cu maică-sa rînduise și înfrumusețase camera tinerilor. Fereastra camerei dădea spre „Îngemănarea apelor“.

Maia încercă o emoție ciudată cînd păși pragul încăperii care doar cu o clipă mai înainte îi era străină iar acum, devenea cuibul ei.

Sufletul îi era cuprins de un simțămînt de bucurie și nu știa nici ea dacă nu și de rușine. Inima îi bătea în piept neliniștită și-și simțea picioarele mai grele ca niciodată. Poate, era din pricina oboselii. Dacă nu s-ar fi aflat lângă ea Perșan și Sakina cu siguranță că ar fi fost mai în apele ei. Ori poate că tocmai dimpotrivă – s-ar fi simțit mai rău ! Cine poate ști ?

Fata se gîndi că în timpul certei cu Rustam-*kiși* ar fi putut să plece din casă așa cum intrase, dar, din camera asta, își dădea seama că nu va mai pleca nicăieri. Aci va începe pentru ea o viață nouă, o viață de femeie măritată și, în curînd, una de mamă. Aici își va găsi fericirea. Va avea, de bună seamă, și necazuri, dar va trebui să le înfrunte în tăcere și cu curaj.

Nu auzea ce spune Sakina care trăsesese sertarul șifonierului cu oglindă și umbla prin grămada de rufărie, de cearșafuri și prosoape mai albe ca neaua. Cine știe dacă

se bucură de darul pe care i-l făcu soacra ei – un ceas de aur și un inel cu smaragd. Se bucura, firește, ca orice femeie, căci și ei îi plăceau darurile și podoabele... Mai de preț decât toate însă i se părură vorbele rostite de Sakina :

– Poporul nostru spune că bărbatul devine doar în clipe de durere prietenul nevestei lui. Eu cred însă că Garaș îți va fi prieten și la bucurie și la necaz. Un singur fecior am – păzește-l, soarta lui ți-o încredințez ție...

Sakina și Maia, îmbrățișate, izbucniră amândouă în plîns. Plîngea, înduioșată, și Perșan.

Din coridor se auzi vocca lui Garaș care făcea pe supăratul.

– Iar dați apă la șoareci ! Nu știu ce fel de făpturi sînteți !

– Ia vino-ncoa, fiule ! îl chemă Sakina.

Garaș intră în cameră, silindu-se să pară liniștit. Sakina le luă mîinile, unindu-le, și-i strînse pe amîndoi la pieptul ei.

– Facă Allah să trăiți uniți, așa cum unite sînt apele Araxului și ale Kurei. Și în această cameră să vă fie dat a vă bucura de copiii și de nepoții voștri...

– Mamă, eu i-am și spus Maiei legenda despre Arax și Kura ! spuse rîzînd Perșan.

– Neastîmpărat-o ! Nu-i lucru în care să nu-ți vîri nasul... Ce nefericit te-o place și pe tine ? O să fie vai și amar de viața lui din pricina limbuției tale ! o muștră cu ciudă mama ei. Hai, du-te la culcare ! De ajuns cît ai bătut capul oamenilor !

Dar nici Perșan, și nici Sakina, nu se urniră din loc. Trebuia, potrivit datinei, să se mai îmbrățișeze o dată cu Maia și cu Garaș. Chicotind, Perșan se atîrnă de gitul fratelui și, strîngîndu-și picioarele, începu să se legene ca o pendulă, cît pe-ce să-l dea jos. În sfîrșit, cu chiu, cu vai, Sakina izbuti s-o scoată din cameră. „E nebună de tot – o

să-și sugrume fratele, nu altceva !” se văicărea maică-sa, împingându-și fata îndărătnică spre ușă.

În sfârșit, tinerii căsătoriți rămaseră singuri.

– Maia ! murmură Garaș cu vocea tremurătoare de emoție.

– Stai puțin ! îi răspunse ea și, dându-i la o parte mâinile nerăbdătoare, îl trase spre fereastră.

Cu capul lipit de pieptul lui Garaș, Maia își spunea că mâinile lui vinjoase erau făcute ca să înalțe un cămin luminos pentru ei, că sufletul lui curajos nu cunoștea nici minciuna, nici vicleșugurile, că și stângăcia lui cam grosolană avea ceva atrăgător în ea...

De mult visase ea clipa aceasta, încă atunci în parcul de pe faleză, la Baku, cind Garaș îi vorbise sfios de dragoste. Maiei nu i se părea de loc caraghios că tinărul voinic se fistică, pălea și nu găsea cuvintele necesare... Ah, ce sfios era Garaș !

Rămaseră multă vreme așa, îmbrățișați, privind pe fereastră. „Îngemănarea apelor” răsfringeă încă lumina lunii ; pe alocuri însă oglinda de cristal se încetșase, se întunecase, parcă se frinsese în două, parcă Araxul și Kura se despărțiseră din nou, curgind fiecare pe drumul său. „Peste un ceas, două, gindi Maia, întinsul apelor se va întuneca, se va contopi cu stepa innegurată și n-o să se mai poată ghici unde-i stepa și unde-i riul... Această priveliște minunată nu va mai apare. Nici mâine, nici poimâine, niciodată. Dar oare fericirea omenească nu-i aidoma ei ? Scuturîndu-și capul cu hotărîre, Maia adăugă : Nu ! Fericirea noastră, a lui Garaș și a mea, nu va fi așa. Ea nu se va întuneca nicicînd, nu se va frînge !”

În înaltul cerului lucea o mică stea singuratică dar și spre ea veneau, învâlmășiți, dinspre miazănoapte, nori negri.

Prin fereastră întredeschisă, pătrundea răcoarea nopții. Maia tresări – nu însă de frig, ci pentru că Garaș îi deschise nasturii bluzei de mătase galbenă...

Rustam se trezi îndată ce se luminează de ziuă și se spală în grabă. Hotărîse să se furișeze din casă fără să-l simtă nimeni, și să se ducă la birourile colhozului. Era amărit. Îi mai era și rușine pe deasupra. „Omul arțăgos, își spunea el, amintindu-și o zicală, nu-i isteț la minte.” Slavă domnului, Garaș se însurase, nora era deșteaptă, așezată și frumoasă. Acum lucrurile aveau să intre pe făgașul lor firesc, certurile și neînțelegerile au să fie uitate...

Dar chiar dacă îi părea rău de cele petrecute, Rustam se obișnuise prea mult cu rînduiala de pînă atunci a casei în care, cu atita asprime, își apăra poziția de cap al familiei. De aceea ar fi socotit nevrednic pentru un bărbat să-și mărturisească în gura mare căința, să-și împărtășească frămîntările chiar și celor mai apropiați.

Nici nu ieși bine în cerdac pe vîrfurile picioarelor că dădu cu ochii de Sakina care-l întîmpină cu binețele cuviincioase de dimineață și-i spuse :

– Unde pleci așa flămînd, *kiși*. Gustarea-i doar pregătită.

Rustam dădu din cap fără să scoată un cuvînt, coborî în curte și se așeză lingă vatră. Mîncă tot tăcut, îndîrjit parcă, fără să-și ridice ochii din farfurie, iar cînd plecă își privi nevasta cu un aer vinovat.

Sakinei nici nu-i trebuia mai mult.

Blindețea ei îl induioșă pe Rustam. „Sînt rare asemenea femei – da, foarte rare !” gîndi el cu mîndrie.

Iapa sură îl duse în galop spre colhoz, pe cărarea bine cunoscută. Deodată, Rustam strînse frîul, gîndindu-se : „Uf, lucrul ăsta blestemat te atrage ca un magnet. Nici nu te așezi bine la masă, și îndată îți cad pe cap, din toate părțile, cereri, circulare, ordine... Telefonul zbîrnîie, vizitatorii nu mai contenesc. Tîmpul zboară și nu-ți mai găsești o clipă de răgaz să te repezi la cîmp !”

Rustam își întoarse calul spre stepa învăluită în ceață dimineții. Luase, încă de mult, hotărîrea ca pînă să înceapă semănăturile la bumbac să se ocupe de grădinile de zarzavat și de livezi. Acum, cînd colhozurile aveau puțința să-și alcagă singure cele mai avantajoase culturi, Rustam murea de nerăbdare să realizeze, pe mari întinderi de pămînt, un vechi proiect al său. Pepenele verde din Stepa Mugană e mai dulce ca mierea și pe piețele din Baku n-are egal ! În plină arșiță, el te răcorește ca apa izvorului de munte. Și tocmai această minunată bogăție a Stepai Mugane fusese nesocotită... Cînd te gîndești că, pînă mai ieri, colhozul nu avea dreptul să semene, fără aprobare de sus, nici măcar două hectare cu ceapă. Nici nu-ți vine să crezi...

Iapa trecu, zglobie, pe lîngă ultimele case țărănești și o porni, apoi, în trap întins, pe marginea șoselei uscată de dogoarea soarelui, luîndu-se la întrecere cu harabalele încărcate cu bălegar. Președintele îi saluta într-una pe cărauși. Se bucura că, fără alte îndrumări și fără să li se amintească îndatoririle, ieșiseră la muncă atît de devreme.

Ochii ageri ai președintelui zăriră, aburind în mijlocul drumului, o grămadă de bălegar căzut pesemne dintr-o căruță hîrbuită. Curînd Rustam ajunse din urmă o haraba pe jumătate goală în care se afla un flăcău cu ochii lipiți încă de somn și cu mustăcioara tunsă la modă.

— Văd că mustățile îți sînt tot atît de negre ca și sufletul ! îi strigă Rustam.

Căruțașul scuipe din colțul gurii țigara și întrebă îngrijorat :

— Dar ce s-a întimplat, nene ?

— Mai și întrebi, nerușinatule ! Ce ai de gînd ? Să presari drumul cu bălegar ? Dă-te jos, numaidecît, drege-ți căruța și astupă-i găurile !

Zicînd aceasta, Rustam dădu pîteni iepei și o porni în goană mai departe, fără să privească înapoi.

Ajungînd prin dreptul grădinilor de zarzavat, iapa începu să-și încetinească pasul. Obosise. De altminteri, și președintele voia să facă un popas ca să vadă cum fusese arat și îngrășat pămîntul în partea aceea. Pe unele parcele se

pusese sfeclă și ceapă. După ce își legă calul de o căruță care stătea lângă o piatră din marginea drumului, Rustam se lăsă, gemînd, pe vine, luă în mînă un pumn de pămînt umed, îl frămîntă între degete, îl duse la nas, îl mirosi și, parcă-parcă, ar fi fost ispitit să guste din el... Era mulțumit – oamenii pregătiseră bine pămîntul pentru semănat ! Deodată, dincolo de *arîk*¹, se auziră, într-o parte, niște glasuri aprinse. Președintele își îndreptă pașii într-acolo. Datoria-i datorie ! Dacă undeva se iscă ciorovăială sau se simte în aer vrajba, vrînd-nevrînd Rustam-*kiși* trebuie să intervină.

– Ce s-a întîmplat ? îl întrebă el pe un tractorist cu părul vilvoi mînjit cu ulei, la care se răstrea Gîzetar, șefa de echipă.

Tractoristul se ciorovăia mai departe cu fata, fără să-i răspundă lui Rustam.

– N-ai dreptul să mă gonești de pe cîmp !

– Ba am ! strigă Gîzetar. Vrei să lucrezi cum trebuie – bine ! Arătură de mîntuială, însă, nu-ți dau voie să faci – asta s-o știi ! Și acum, călătorie sprîncenată și mergi sănătos, porumbelule !

Și spunînd acestea, fata întoarse spatele flăcăului care-o privea uluit.

I-a fost de ajuns lui Rustam să se uite cu coada ochiului la arătură ca să se încredințeze că brazda nu era de loc adîncă – dacă avea vreo paisprezece centimetri, iar contractul cu S.M.T.-ul glăsuia că ea trebuia să fie adîncă de douăzeci pînă la douăzeci și doi...

– Nu melița așa din gură ca o moară strîcată, strigă flăcăul. Te crezi cine știe ce și nu-i nimic de tine ! Nu mă învăța tu pe mine, că sînt eu destul de învățat.

N-apucă să mai spună ceva că mîna grea a lui Rustam îl și înșfăcă de gulerul cămășii.

– Ce zice șefa de echipă e lege ! Să faci o arătură nouă, așa cum ți se cere. Rustam rosti aceste cuvinte încet, dar pe un ton atît de amenințător, încît flăcăul, zăpăcit, încremeni

¹ *Arik* – canal de irigație în Asia Centrală și Caucaz (n. tr.).

locului. Apoi, fără să scoată o vorbă, se îndreptă spre tractorul care se afla ceva mai la o parte.

Cine știe de ce, pe Rustam nu-l părăsea voia-bună. Îi plăcuse faptul că șefa de echipă, blindă în priviri și dolofană la trup, care, la prima vedere, nu prea părea aspră, de altfel prietenă bună cu Perșan, își cunoștea datoria și nu se lăsase îmbrobodită de leneșul și nepăsătorul tractorist. Gizetar terminase școala, nu de mult, o dată cu Perșan. Ea repeta clasa a V-a. Perșan o ajunsese din urmă la învățătură, dar la muncă Gizetar era fruntașă. Încă din clasa a VII-a, prietena ei începuse să lucreze la cultura bumbacului, totalizind pe an cite două sute zile-muncă cel puțin. Perșan rămăsese codașă și în altă direcție : Gizetar se și măritase cu Nadjaf, în vreme ce fetei lui Rustam nici vorbă nu era încă să-i iasă în cale mirele...

Rustam aruncă o privire de mulțumire spre șefa de brigadă și o porni apoi, în galop, spre stîină, unde-l așteptau vești bune : zootehnicianul, Kerem, responsabilul stînei și păstorii, toți îl asigurară, într-un glas, că molima fusese stîrpită și că primejdia trecuse.

2

Seara tîrziu, Rustam se întoarse acasă – obosit, dar voios. O sărută pe frunte pe Maia care se cam fîstici, își bătuse feciorul pe umăr și atinse cu buzele cosițele fetei sale care tocmai venise în fuga mare.

– Ei, nevastă, ospătează-ne cu ce ai mai bun ! Adu ceai, fructe, vin ! strigă Rustam cu voioșia unei gazde primitoare...

– Cum ? Nu vrei să măninci mai înainte ? Am gătit un pilaf gustos.

– Dar ce, n-ați mîncat încă ? Bagă de seamă, glumi Rustam, să nu-ți lași nora flămîndă că ne fuge din casă !

Sakina nu lua niciodată masa de prînz fără Rustam. De aceea răspunse cu un aer vinovat :

– Am mâncat și eu și copiii. Te-am așteptat mult. Garaș s-a dus la administrația colhozului să te caute și acolo i-a spus Salman că ai plecat peste Kura...

– Am mâncat cu ciobanii, răspunse Rustam. Au scos un berbec chiar din gura lupului, dar fiara blestemată tot a avut timp să-i sfișie *kurdiuk*-ul ¹. Ce să-i faci? Le-am dat voie ciobanilor să-l taie și să gătească din el o *bozartma* ². Adu ceaiul, te rog... Pe aici ce mai e nou?

Întrebarea era adresată tuturor, dar Maiei i se părea că numai ei îi vorbește, că o măsoară din creștet pînă-n tălpi. Se fîstîci din nou.

Din pricina aerului rece al stepei, obrajii lui Rustam se înroșiseră, și zbirciturile i se descrețiseră. Părea întinerit. Zimbea blajin, trăgînd din pipă, dar Maiei i se părea, ca și pînă atunci, înfricoșător. De aceea îi răspundea cu multă luare-aminte, cumpănit și delicat, parcă ar fi stat de vorbă cu un bolnav grav. „Zimbește el acum și-i arde de glumă, își spunea ea, dar cine știe ce va face peste cîteva clipe? Te poți aștepta la orice!”

Rustam observă încordarea nurorii, însă nu-i dădu nici o atenție.

– Nu te plictisești încă în noua ta casă?

– Nu, nici nu se poate să te plictisești!

– Cu ce o să te îndeletnicești aici?

– Sînt doar inginer și o să lucrez. Stepa Mugană are nevoie de hidrotehnicieni...

– Ehei, și încă cum! Bine, lucrează, lucrează, spuse protector Rustam. (Tot astfel îi spusese deunăzi și fetei lui, atunci cînd aceasta își gătea păpușa: „Ehei, joacă-te, joacă-te!”) Mi-i teamă, noră dragă, c-o să fii trimisă într-un colhoz, departe de aici. Cam așa se petrec lucrurile pe la noi: bărbatul lucrează aici și pe nevasta lui o trimite, cine știe unde, la marginea pămîntului... O să vorbesc la S.M.T. să fii numită la noi în colhoz! Încheie el cu hotărîre în glas.

¹ *Kurdiuk* – grăsime ce se depune la coada unor oi de rasă (n. ed.).

² *Bozartma* – friptura înăbușită în suc propriu (n. ed. rusc).

– Să n-aveți nici o grijă, vă rog, în ce mă privește. Înainte de a veni aci, de la Baku am luat repartitia ministerului.

– Ei, ministerul e minister, dar și raionul e raion ! Fii, însă, noră dragă, cu multă luare-aminte : Stepa Mugană nu-i vede cu ochi buni pe cei slabi. Iarna și toamna sint, pe aici, nespuse de frumoase – nimic de spus. E adevărat că noroaiele strică uneori voia bună a oamenilor. Dar vara, cind se revarsă dogoarea soarelui – Rustam clătină din cap – nu o poate înfrunta oricine.

Perșan avu impresia că vorbele tatălui ei ascundeau o aluzie înțepătoare și ea strigă cu ciudă :

– N-o mai speria pe Maia ! Vara-i ca orice vară – avem *iallagbi*¹ iar grădinile sint răcoroase. Așa cum trăim noi, va trăi și ea. O să se obișnuiască.

Temîndu-se ca nu cumva din pricina ei tatăl și fiica să se certe din nou, Maia spuse împăciuitoare :

– Într-adevăr, nu pot suporta căldura și îmi place mai degrabă un ger cumplit. Afară de asta, am citit în cărți că, pe aici, serile sint răcoroase.

– În cărți ? se răsti Rustam. Dar cite cărți scriu despre stepa noastră ?

– Nu chiar atît de multe – dar scriu ! Uite, tocmai am în mînă una... Și-i întinse socrului o carte cu copertă albă.

Rustam o luă în mînă, de parcă ar fi vrut s-o cîntărească, să vadă cît e de grea, citi titlul de pe copertă și spuse grav :

– S-a scris, nu glumă ! Deh, știință ! Frunzări cartea, oprindu-și privirile asupra unor însemnări făcute de Maia și, dîndu-i înapoi volumul, o rugă : Ia citește tare. Îmi place să ascult !

Maia deschise cartea, dar literele parcă se amestecau și-i jucau în fața ochilor. Oricît încerca să-și încordeze privirea, nu izbutea să citească un singur cuvînt căci camera, destul de mare, nu era luminată decît de o mică lampă cu gaz. Maia scoase un suspin și schimbă cu Garaș o privire

¹ *Iailagbi* – pășuni de munte (n. ed.).

plină de înțeles : nu se cuvenea să spună ceva despre asta și se așază mai aproape de masă.

Rustam se pregătea să asculte. Își îndesă cit mai bine pipa cu tutun, și privi minulele albe ale nurorii lui, cu degetele parcă cioplite în lemn de cimișir, cu unghiile de un roșu aprins. Scoase un oftat adinc și gândi : „Strașnică nevestă și-a ales feciorul meu. Judecînd după degete se vede cale de-o poștă că, în viața ei, n-a spălat vase și n-a scrobit cămăși !”

Maia surprinse această privire a socrului ei, care parcă o prețuia. Nu-i scăpă nici oftatul lui, dar se stăpîni. Doar vocea îi vibra dureros, trădîndu-i puțin starea sufletească.

– „Încă cu trei sute de ani înaintea erei noastre, învățatul grec...”

Rustam o întrerupse.

– Ia stai puțin. Trei sute de ani... cînd se petrece asta ?

– Uf, tată, se amestecă în vorbă Perșan. De cîte ori ți-am explicat. Iată. Acum noi spunem : sîntem în anul una mie nouă sute cincizeci și șase. Așa se socotesc anii în vremea noastră sau cum i se mai zice, în era noastră. Asta e, cum se spune, sistemul nostru cronologic. Dar și înaintea noastră au trăit oameni. Și atunci existau învățați care scriau cărți. Acele vremi se numesc, în știință, era veche, antichitatea. Iar creștinii o numesc „înainte de Cristos”...

– Ei, fata mea, asta le înțelegem noi bine ! îi răspunse Rustam, zimbînd ștrengărește și netezindu-și mustățile. Cu toate că sîntem de la țară, pricepem și noi cîte ceva. Eu voiam să știu cîți ani fac la un loc. Și nelăsîndu-i nici Maiei, nici ei, o singură clipă de răgaz ca să poată face socoteala, răspunse tot el, plin de sine : două mii două sute cincizeci și șase ! Ei vezi ? Întrebarea pe care am pus-o n-ai înțeles-o și ai cutezat să mă dăscălești. Nu stă bine unei fete să fie așa... cu dinți înguști !...

„Cu dinți înguști !” gândi Maia, zicîndu-și că, neîndoios, proverbul însemna în limba poporului a fi superficial și mărginit.

– Da, cam cu două mii de ani în urmă, întări Maia spusese socrului ei, a trăit în Grecia veche un istoric numit Strabon¹. Iată ce scria el despre Stepă Mugană.

– Ia te uită ! Deci încă de pe atunci lumea a aflat de stepa noastră, exclamă încântat Rustam.

– Da. Pământul Stepei Mugane, semănat, scria Strabon, dă, pe an, două și chiar trei recolte. Sistemul de irigații era aici mai bun ca în Egipt și Babilon. Pășunile erau minunate. Strabon chiar așa îi spune Stepei Mugane : „ținutul verde“. Vița de vie era curățată o dată la cinci ani, cea sădită dădea roade după un an, iar după trecere de trei ani aracii cădeau la pământ de greutatea ciorchinilor...

Abia acum observă Rustam că Maia nu citea, nu se uita de loc în carte, ci povestea. Își ținea cartea înaintea ochilor ca să nu-și vadă socrul, ale cărui priviri o făceau să se zăpăcească. Ochii Maiei sclipeau, vocea îi răsună ca niște clopoței și lui Rustam îi părea ca un văl frumos dantelat, împletit de Sakina.

Pipa lui Rustam se stinsese.

Maia tăcu, îi întinse lui Garaș o cutie cu chibrituri și-i spuse cu blindețe :

– Dă-i tatii un foc.

– Dacă tata n-a băgat de seamă că i s-a stins pipa, înseamnă că i-au plăcut cele auzite ! spuse rîzînd Perșan.

Rustam parcă acum se trezi. Luă chibriturile din mîna fiului său, dar nu-și aprinse pipa, ci începu să pășească de colo, colo prin odaie. Zbircituri adînci îi brăzdară din nou chipul întunecat.

– La ce te gîndești, tată ? îl întrebă îngrijorată fata. Apoi se apropie de el și-i șopti la ureche : Cînd începem petrecerea ?

Rustam se mulțumi să clatine ușor din cap.

– Muzica după nuntă e ca muștarul după masă. O să petrecem la nunta ta.

¹ Strabon (63 î.e.n. – 20 e.n.) – cunoscut geograf și istoric grec din antichitate, autor al lucrării *Geografia* în șaptesprezece volume (n. ed.).

Maia se aplecase spre Garaș, spunindu-i ceva cu jumătate de glas, așa că nu auzi cuvintele socrului.

– Oh, ce vorbești, tată ! exclamă Perșan, acoperindu-și fața cu miinile.

Garaș care, toată seara, o privise cu admirație pe Maia, nu auzi nici el cuvintele schimbate între tată și fiică. Când Rustam își întoarse privirile spre fiul lui care se uita la Maia cu ochii aprinși de incintăre, inima lui de părinte tresări... Într-adevăr, ce avea el de spus împotriva Maiei ? Doar ea îl făcuse fericit pe singurul lui fecior ! Ei, și ce dacă i-a venit în casă fără pețitori, călcând datina strămoșească ! De bună seamă datina asta nu dăinuia din vremurile pomenite în cartea lui Strabon, adică de două mii două sute cincizeci și șase de ani, ci și mai de mult. Ia privește, bătrîne, chipul fiului tău : parcă ar stăpîni toate comorile pămîntului. Și, într-adevăr, fața lui Garaș ridea, ochii îi rideau, sprîncenele arcuite și mustățile lui fercheșe, subțirele ca un firicel, toate rideau pe chipul lui. Garaș era acum mai chipeș, mai atrăgător și, poate, chiar mai serios.

Firea lui închisă îl împiedică pe Rustam să dezvăluie tot ce avea pe suflet, și bombăni : „Mă duc să văd unde-i mama noastră ; pînă fierbe samovarul o să treacă noaptea !” Și ieși în cerdacul învăluit în întunericul nopții.

3

Îndată ce pașii tatălui său nu se mai auziră, Perșan, care nu putea sta locului o clipă, se așeză lângă Maia și, sărutîndu-i obrazul rumen ca piersica, îi șopti :

– Ochii lui Garaș parcă ard, iar ai tăi strălucesc și mai tare. Care să fie pricina ?

Maia strînse din umeri, gîndind : „De ce o fi atît de guralivă ?...”

Garaș o amenință cu degetul : „Lasă, că-ți vin eu ție de hac”.

– Ce mîndrețe de băiat e frate-meu ! spuse Perșan. Toate fetele din colhoz oftau după el în taină.

– De ce, mă rog, în taină ?

– Nu știu ! Se zice că așa-i obiceiul. O fată nu trebuie să-și mărturisească simțămintele în gura mare.

– Prost obicei ! Foarte prost ! La ce bun să-ți tăinuiești dragostea ? Omului îi șade bine să fie totdeauna sincer, deschis.

Garaș, se uită cu coada ochiului nemulțumit, la Maia și la sora lui care șușoteau. Spuse apoi tare :

– Așa avea obicei Perșan încă de pe băncile școlii : să șușotească mereu cu prietenele ei despre tot ce i se pare că-i mai însemnat în viață – despre dragoste...

– Tu, frățioare, nu mă înțelegi cum nu mă înțelegeai nici acum zece ani ! oftă Perșan. Iacă, așa ai venit pe lume – cam îngust la minte ! Vorbeam de tine.

– De mine ? Atunci de ce șușotiți ? Vorbiți tare ! Nu umblați cu clevetiri ! Las' că te cunosc prea bine, surioară !

– Taci din gură, mincinosule, strigă Perșan. Pe cine am clevetit ? Eu n-am vorbit de rău pe nimeni niciodată, despre nici un om n-am spus ceva urît în toată viața mea. Mama zice că în casa unde se bîrfește, toată lumea se ceartă.

– Da, mama spune asta și încă de multe ori, rise Garaș. Dar la ce ți-a folosit ție ? Că doar tot șușotești pe la colțuri cu prietenele tale. Bagă de seamă să n-o înveți și pe Maia, o amenință Garaș cu mîna lui lată ca o lopată, că-i rău de tine !

Perșan se sculă, demnă, în picioare.

– Jur că dacă îndrăznești să ridici numai mîna la mine te strivesc în picioare ca pe-un pui de găină și n-o să-mi pară rău nici măcar că Maia va rămîne văduvă !... Să știi că nu mai sînt elevă într-a patra !

– Dar ce, te mai ustură de atunci ? o întrebă fratele ei ghiduș.

– Nu-mi vine să cred că ai îndrăznit să ridici mîna la sora ta ! spuse Maia.

– Încă cum a îndrăznit !... strigă Perșan. Bărbat, mă rog ! Stăpin ! Bine zic femeile bătrîne că în inima băieților se ivește încă din naștere o pată întunecată !... La școală, ședeam întotdeauna cu aceeași fată în bancă. O cheamă Gizetar. O s-o cunoști. E foarte drăguță. Și Perșan începu să povestească ce sprintenă și ageră la minte era Gizetar...

– Dar aici nu-i vorba de Gizetar, ci despre tine ! o întrerupse fratele ei.

– Despre mine n-am nimic de spus. Acum e vorba de tine, viteazule ! Mă tem numai ca nu cumva, aflindu-ți isprăvile, Maia să-și dea scama cu groază că te iubește mai puțin.

– Te înșeli !

– De bună seamă ! Voi știți mai bine. Eu habar n-am despre asemenea lucruri... spuse Perșan, strângindu-și buzele subțiri. Iată ce a făcut dumnealui odată. Gizetar venise la mine, ne-am făcut repede lecțiile împreună și, după ce-am terminat, am început să ne jucăm. Pierde-vară de frate-meu ba se uita-n carte, sau căsca de mama focului, ba își ascuțea creioanele, ori mesteca un coltuc de lipie furat de la mama, ba mă izbea în urechi cu cocoloașe de hîrtie, sau i le zvirlea în nas prietenei mele. Era rău încă de copil. Nici nu înțeleg cum te-ai îndrăgostit de el !

– N-ai decît să-ți cauți tu unul mai bun ! îi răspunse oțărît Garaș.

– În orice caz, cel pe care o să-l aleg o să fie de o mie de ori mai bun !... mormăi printre dinți Perșan, pe un ton care nu admitea replică. Dar uite, Maia, răsplata n-a întârziat să vină : mama a văzut ce pozne făcea Garaș și l-a tras binișor de urechi. L-a silit să stea cuminte la masă, i-a poruncit să-și facă lecțiile și, pe noi, să ne lase în pace. Noi stam într-un colț și vorbeam cînd de una, cînd de alta și cu toate că nu merita, ne era milă de răutăciosul ăsta... Deodată, crezînd că rîdem de el, canibalul s-a repezit la mine și m-a lovit cu piciorul, ghicești unde... (Și Perșan lăasă rușinată ochii jos.) După asta, a mai avut îndrăzneala ca tot el să strige : „Nu vă dau voie

să șușotiți !” Ei, cum îți place ? Încă de mic era fără obraz !

– Mda, asta nu-mi place de fel ! răspunse Maia, ceea ce n-o împiedică, în același timp, să arunce lui Garaș o privire drăgăstoasă.

– Dar de ce nu spui ce-a fost mai departe ? Hai, zi cum ai țipat în gura mare, de erau să plesnească geamurile ! spuse Garaș, ștergindu-și cu batista lacrimile care-l podidiseră de atîta ris. Mama a lăsat aluatul să dospească în covată și a venit în fugă – atît de repede – mai-mai să-și rupă ceva. Se speriasse, sărmana de ea, crezînd că ne-au călcat casa niște tilhari și o ciopîrțesc pe Perșan !... Ei, ea a fost întotdeauna cea mai gălăgioasă și tot ea umbla cu pîra... adăugă, cu un zîmbet înciudat, Garaș.

– Dar de ce nu povestești mai departe ? îi prinse, din zbor, cuvîntul neastîmpărata Perșan. Mai bine spune-i Maiei cum a pus mama mîna pe făcăleț și tu ai sărit pe geam, luînd-o la goană pe cîmp, ca un vițel scăpat din staul !

– Dar ce, voiai să aștept pînă dă în mine ? E și asta un curaj – să știi să fugi. Și încă un curaj foarte mare !

– Dușmanii tăi să aibă parte de un asemenea curaj, îi ură Perșan, luînd un aer mărinimos. Uite, atunci ai fi putut trece drept viteaz printre viteji...

Perșan se lipi de Maia, șoptindu-i ștregărește ceva la ureche. Maia îi simți respirația fierbinte, dădu din cap în semn de încuviințare și-și aruncă din nou privirile spre Garaș care citi în ochii ei nu numai duioșia de totdeauna, dar și o dorință greu stăpînită, pe care în ajun încă n-o oglindeau.

4

– Intră, te rog, poștește ! se auzi vocea lui Rustam care se întorcea din cerdac și îmbia curtenitor pe cineva în casă.

În urma lui intră în sufragerie Șarafoglu. Garaș sări din loc speriat, crezînd că la S.M.T. s-a întimplat ceva.

– Cu ce prilej pe la noi, tovarășe locțiitor de director ?

– Ți-ai închipuit că te-ai însurat pe ascuns la Baku și cu asta basta ? zîmbi Șarafoglu, stringînd mîna lui Garaș și salutînd-o din cap pe Maia. Credeai poate că noi n-o să aflăm de isprava asta ? Nu ți-a mers, prietene ! Zvonurile ajung repede la urechi ! Tineretul nostru de azi și-a cam luat-o în cap ! i se adresă el lui Rustam. Hai să arătăm că și noiăștia, din vechea gardă, nu ne dăm bătuți, că ne pricepem la d-alde de-astea... Hai băieți, intrați !

Ușa se deschise larg și în cameră intrară Șirzad, Nadjaf și Gîzetar.

Încă de mici copii, aceștia crescuseră împreună cu Garaș. Se jucau împreună, se luau la hartă, ba chiar la bătaie, și, împreună, absolviseră cu cinci ani în urmă, școala medic. Acum, însă, văzîndu-l pe tovarășul lor alături de tinăra lui soție, se simțeau cam stînjiți și salutară neîndemînatec, fără să scoată un cuvînt. Doar Gîzetar nu se pierdu cu firea și întinse Maiei un buchet de trandafiri luați din seră.

– Am venit să-l felicităm pe Garaș în numele prietenilor lui și al tineretului de la noi. Vă urăm amîndurora fericire ! zise ea.

Maia își ascunse obrazii între flori și răspunse încet :

– Mulțumesc ! Mi-ați adus flori... tocmai în acest anotimp...

– Asta încă nu-i nimic ! strigă Nadjaf. Gîzetar e în stare să crească orhidee și sub zăpadă. E o maestră vestită și în cultura bumbacului ! Dar, mai înainte de toate, dați-mi voie să mă prezint și să vă felicit : Nadjaf, secretarul organizației de comsomol.

– Dați-mi voie acum și mie, un om bătrîn, să vă strîng mîna și să vă doresc din tot sufletul belșug și sănătate ! spuse Șarafoglu.

Maia mulțumea în dreapta și stînga, trecînd buchetul cu flori dintr-o mînă într-alta și – în sfîrșit – îl dădu lui Garaș.

Continuîndu-și urările, Șarafoglu făcu o plecăciune în fața Sakinei și a stăpînului casei.

– Vă felicit și pe voi și nădăjduiesc că peste puțină vreme o să vă văd bunică și bunic.

În timpul acesta, Gizetar și Nadjaf scoaseră din coș o mulțime de bunătăți : bomboane, prăjituri, fructe glasate și pistil.

Nadjaf băgă de seamă că Șirzad n-o felicitase pe Maia. Stătea deoparte, lingă ușă, și nu-și mai lua ochii de la Perșan. N-o vedea decit pe ea. Perșan, însă, ba șușotea cu Maia, ba își imbrîncea fratele, ba o făcea pe Gizetar să ridă. Pe Șirzad nici nu-l lua în seamă de parcă nici n-ar fi fost în cameră.

– Hei prietene, ia dă-ne o mină de ajutor. Ce-ai încremenit acolo ? îi strigă Nadjaf lui Șirzad. Apoi, îi vesti pe toți : A sosit caravana cinematografică ! O să ruleze un film – o frumusețe !

– Cum îi spune ? întrebă Perșan.

– *Romeo și Julietta*, răspunse pe nerăsuflăte Nadjaf. De fapt, habar n-avea ce film fusese adus, dar repetă semnificativ, făcînd cu ochiul : *Romeo și Julietta* !

Șirzad, care stătea deoparte, în umbră, încleștă pumnii. Perșan înțelese, și ca, aluzia și-și încreți năsucul în semn de dispreț.

Nadjaf, însă, nu se potolca de loc :

– O, Perșan, ia spune-mi : nu ți se pare ciudat că de atîta vreme n-am văzut ce frumusețe nemaiîntîlnită ești tu ?!

– Gizetar te-a orbit. Cum mai poți vedea tu altă fată – și încă una ca mine !

– Ai dreptate ! Jur pe Allah că ai dreptate ! Oamenii sînt atrași de lumină și această păcătoasă mă trage spre întuneric ! Nu-i așa, prietene Șirzad ?

– Nu, nu-i așa ! îi răspunse din spate, cu răceală, Șirzad. Gizetar ți-a atins pleoapele cu degetele și tu ți-ai redobîndit vederea...

– Se pare că *igbitul*¹ ăsta tăcut știe să fie și bun de gură ! observă Perșan pe un ton care nu trăda nici o tulburare.

¹ *Igbit* – călăreț iscusit (n. ed.).

– Lasă-l numai să-și întindă aripile, spuse Nadjaf, și o să vezi ce mai *baiati* știe să compună : n-a visat nici *așugul* Alesken așa ceva...

– De bună seamă, dar o să-l ajute și Perșan ! îl înțepă Gizetar.

– Firește că da ! răspunse cu aprindere Nadjaf. Doar eu cu ajutorul tău scriu minunata poveste *Carte despre Gizetar*. Peste două luni o s-o citești într-o revistă din Baku.

Riseră cu toții, și Gizetar își astupă urechile deznădăjduită ca să nu mai audă ce zice Nadjaf.

– Ce o să spună de tine Maia ! Și, se întoarse spre Maia : N-o să mă crezi dar nu-i în stare să lege pe hîrtie două cuvinte. Cum ia creionul în mînă, cum începe să se vaite că-l doare capul.

– O, femeie, nu cleveți ! strigă Nadjaf. Oare nu în scris ți-am destăinuit dragostea mea ? Oare nu vorbele mele pline de armonie te-au amețit ? A fost de ajuns să le citești c-ai și venit fuga la mine...

– Mușcă-ți limba ! Doi ani de-a rîndul Șirzad a fost trimisul tău. Începuseși să slăbești, să te usuci de dor... M-am speriat că n-o să mai rămînă nimic din tine și mi s-a făcut milă...

Scundul și rotofeiul Nadjaf vîrî mina în buzunarul hainei și spuse pe un ton amenințător :

– Dacă-i așa, atunci o să citesc la toată lumea scrisoarea ta de răspuns, plină cu jurăminte de veșnică dragoste...

Gizetar îl inghionti între coaste.

– Mai taci din gură, îți spun că nu interesează pe nimeni toate fleacurile astea.

– De ce te superi ? se tîngui Nadjaf. Doar în toate îți fac pe plac și mă arăt supus ție. E de ajuns să-mi spui : „muncește !” că și plec la muncă. Sau să-mi spui : „hai, culcă-te !” că mă și îndrept spre pat. „Scoală, trintore !” strigi – și mă scol !... Decit să mă tot cerți, mai bine spune prietenei tale, Perșan, că oaspeților li se cuvine mai multă cinste și că e vremea să întindă masa. Ea, însă, stă de

parcă ar fi o logodnică la pețit. Bagă de seamă, *hanum*¹, fii cu luare aminte, se întoarce el de data aceasta spre Perșan, în vara asta munca la bumbac o să fie mai grea ca pînă acum, nu cumva să te faci de rușine !

– Fii liniștit, eu ies totdeauna uscată din apă ! îl încredință Perșan.

– În care grădină arunci cu piatra ? Nu cumva în a ta, brigadiere Șirzad ? întrebă Nadjaf. Și eu, prostul de mine, credeam că în brigada ta există o înaltă disciplină în muncă, că faci educația subalternilor și, în primul rînd, unei fete ca Perșan, în spiritul sîrguinței și al supunerii. Ei, ce stai acolo ca un stilp la marginea drumului ! N-auzi cum te ridic în slăvi ? Vino mai aproape, ia loc, drege-ți vocea, limpezește-ți bine gitlejul de privighetoare și trage-ne o *șikeastă*² în cinstea Maiei și a lui Garaș.

În timp ce secretarul organizației de comsomol își înveselea prietenii cu glume și zicale, Sakina, Șarafoglu și Rustam se așezaseră pe divan și tăifăsuiau pe îndelete. În cele din urmă, Șarafoglu se apropie de tineret.

– Hai, Nadjaf, îi spuse el încet, isprăvește o dată cu munca ta cultural-educativă a maselor ! E vremea să te apuci și de altă treabă.

– La noi, totul e gata !

Spunînd aceasta, Nadjaf scoase dintr-un coș încăpător o sticlă de *madrasa*³, o strinse la piept și începu să cînte imitînd pe măscăriciul din „Ker-ogli” : *Așug*, cîntă-mi o *șikeasta-a-a-a...*

Toți pufniră în ris. Nici chiar Șirzad nu-și putu reține un zîmbet ușor.

– Ce zici, *kiși*, n-ar fi bine să dăm mai întîi un ceai ? propuse Sakina bărbatului ei.

Rustam îl urmărea, nemulțumit, pe Nadjaf, care tot scotea din coș pachete și pachetele, pungi și sticle. Dar tăcu.

¹ *Hanum* – formulă de respect față de o femeie (n. ed.).

² *Șikeastă* – melodie populară (n. red. ruse).

³ *Madrasă* – o varietate de vin (n. ed.).

– Desigur că da, un ceai dulce e binevenit și-i un bun obicei al poporului ! răspunse Șarafoglu fără să mai aștepte încuviințarea lui Rustam.

Sakina se invioră și spuse de îndată fetei sale și Maiei să pună masa, iar ea se duse să ia samovarul.

Luînd prima față de masă care-i veni la îndemînă, Persan o aruncă pe tăblia mesci. Tulburată de privirea încordată, întunecată a lui Șirzad, ca și de aluziile lui Nadjaf, nici nu se mai gîdea la ceea ce face.

– Ce, n-ai găsit ceva mai bun de pus pe masă decît cîrpa asta ? o întrebă răstit Rustam. Și văzînd că oaspeții amuțiseră deodată, adăugă cu un ris scurt, forțat : Ce-i cu tine, fata tatii ? Ne-a venit atita lume aleasă, ziua e atit de sărbătorească și tu n-ai găsit o față de masă mai acătării ? Mi-i groază să mă gîndesc numai ce o să spună lumea despre felul cum știm să primim oaspeții – ce-o să spună Nadjaf, de pildă.

– Ai dreptate, pe legea mea că ai dreptate, *kişi*. Ca totdeauna, de altminteri ! strigă Nadjaf și obrajii lui buclălați se îmbujorară. Doar am crescut în palatul unui băi și nu-s obișnuit decit cu fețe de mese cusute cu fir.

– Mai taci din gură ! îi şuieră la ureche Gizetar, trăgîndu-l de mîneca hainei.

– Da' de ce să tac ? răspunse Nadjaf, dîndu-și larg brațele în lături în semn de mirare. Parcă nenea Rustam nu știe că la mine în casă, *cibirtma* nu se fierbea și nici de la vecini nu se aducea, că nici față de masă fermecată n-aveam și nici cu plapumă de mătase nu mă-nveleam...

De data aceasta Nadjaf nu mai glumea – rostea purul adevăr. Întreg colhozul știa că era orfan de amîndoi părinții. Încă de pe băncile școlii îndrăgise mașinile, meșterea tot felul de machete și-și petrecea cu șoferii zile întregi prin stepă, iar după terminarea școlii se făcuse tractorist. Munca asta îi era nespus de dragă și nici nu dorea alta.

– Tu ai fost orfan în vremea Puterii sovietice... spuse Rustam. Aceasta e într-adevăr o nenorocire. Ea este, însă, mai mică decît ar fi fost mai înainte. Ehe, viața de orfan de care am avut eu parte a fost grea, cumplit de grea.

Oricînd putea să mi se ia și ultima bucată de pîine din gură. Oricine putea să mă încovoie, să mă umilească și să mă chinuie. Ei, oricum ar fi, tovarășe secretar al organizației de comsomol, istețimea nu depinde de sărăcie ori de bogăție...

– Dar nici gustul bucatelor nu depinde de fața de masă pe care sînt puse ! răspunse Nadjaf. Ți-am pășit pragul casei, nădăjduind să găsim aici numai voie bună.

În clipa aceasta intră Sakina cu samovarul clocotind. Ea auzise ultimele cuvinte ale lui Nadjaf.

– Drept e ce spui, fiule. Adevărate-s vorbele tale ! Casa noastră e și casa ta. Prietenii lui Garaș sînt și prietenii noștri. Bine ați făcut că ați venit și fără să fiți poftiți. Așa să faceți și de aci înainte.

Între timp, Perșan așternuse o față de masă galbenă, cu dungă albastră. Maia și Gizetar aduseră vesela și chiscelele cu dulceață.

Samovarul trona pe o măsuță aruncînd spre tavan nori de aburi. Culoarea ceaiului aromat amintea culoarea vinului. Oaspeții primiră pahare de ceai, fiecare pahar fiind însoțit de o plecăciune. Nu mai vorbea nimeni. Deodată Nadjaf rupse tăcerea.

– Nimeni, afară de mătușa Sakina, nu știe să facă un asemenea ceai aromat, spuse el privind în lumină licoarea aurie. Cum puteam noi să nu venim, mătușico ? Prietenul nostru s-a însurat, v-a adus în casă o fată atît de frumoasă și noi să ne ducem la film ? Cum ne-a dat tovarășul Șarafoglu de veste, ne-am pregătit toți cît ai clipi !

Rustam își scoase pipa din gură și-și netezi mustățile.

– Așadar nu greșeam, cînd spuneam despre tine că nu ești cine știe ce isteț. Deci Șarafoglu a fost cu ideea – nu tu ! spuse el triumfător. De aia e a ta doar apa din ulcior iar drojdia e a vechiului meu tovarăș de pe front.

– Pe legea mea că ai dreptate, unchiule, ai toată dreptatea, ca totdeauna de altminteri ! se declară de acord Nadjaf. Nu stau prea grozav cu agerimea minții. De altfel, toți cei de pe aici cam șchiopătăm în ceea ce privește

deșteptăciunea... Eu, tont ce sînt, credeam că stăpînul acestei case o să ne poștească : „Vecini, prieteni, feciorul nostru s-a însurat și ne bucurăm foarte ! Hai, poștiți pe la noi !”

Deși toți erau obișnuiți ca între Rustam și Nadjaf să se stirnească adesea schimburi glumețe de cuvinte, de data aceasta nimeni nu rise. Stăpînului casei îi zvicni o sprinceană. El pufăi din pipa care şuieră de cîteva ori de parcă se zăpăcise și ea, și nu știa ce să facă – să se stingă de tot sau să se aprindă mai tare ?...

Ca să-și scoată tatăl din încurcătură, Garaș răspunse :

– De obicei, numai străinii sînt poștiți – mama ți-a spus doar că, aici, este și casa ta.

Iar Perșan adăugă cu șiretenie :

– Altfel cum ai fi dat tu azi pe la noi ? Un om atît de sfios, atît de rușinos ca Nadjaf, nu putea doar să deschidă, fără să fi fost poștit, ușa unei case străine.

Riseră cu toții. Zîmbi pe sub mustață și Rustam, bucuros că copiii lui îi luaseră îndată apărarea și-l puseseră la locul lui pe șugubățul de Nadjaf.

5

Maia aproape că nu auzea și nu vedea nimic. Se simțea nespus de bine. Rîdea și ea, dar nu de glumele lui Nadjaf, ci pentru că avea chef să fie veselă, să se bucure. Se simțea copleșită de fericire, respirația lui Garaș care stătea alături de ea îi era atît de necesară, încît se mira, se întreba cum putuse să trăiască pînă atunci fără să-l fi avut alături. Prietenii lui Garaș îi plăcuseră din capul locului, le era recunoscătoare pentru vizită și pentru urările lor sincere. Era vădit că prețuiau fericirea prietenului tot atît ca pe a lor. „Cu asemenea prieteni muncești cu plăcere și trăiești în armonie !” își spuse Maia în gînd.

Nu numai cu o lună mai înainte, dar chiar în noaptea trecută cînd privea, încîntată, sclipirile „Îngemănării apelor”, Maia încă nu-și dădea seama limpede cum avea să

trăiască alături de Garaș în casa lui Rustam-*kiși*. Totul i se părea încâlcit, plin de o nepătrunsă taină !... Și toate acestea îi stârneau în suflet neliniști și temeri.

Acum, prietenii lui Garaș, cu devotamentul lor sincer, îi luminau parcă drumul nou al vieții și Maia începu să privească ziua de mâine cu încredere, simțind că, întotdeauna, acești prieteni o vor ajuta să găsească drumul cel bun pe meleagurile, încă necunoscute de ea, ale Stepei Mugane, c-o vor sprijini, că o vor feri de greșeli.

Garaș se simțea și el bucuros, măgulit. Își aminti proverbul : „Spune-mi cu cine te-nsoțești, ca să-ți spun cine ești !” Voia ca soția lui să prețuiască singură trăinicia sentimentelor de dragoste arătate de prietenii lui, să înțeleagă ea însăși ce fel de oameni îi intraseră în casă chiar din prima zi a căsniciei. Ei vor împărți cu Garaș și ultima bucată de pîine și dacă i-au pășit pragul casei a fost numai ca să-i sporească bucuria. Vor ști să pună umărul lor puternic ori de cîte ori va avea nevoie de ei, vor fi alături de el ori de cîte ori va trece prin vreo încercare, numai și numai ca să le fie mai ușor drumul vieții – al lui și al Maiei.

Un singur oaspete stătea tăcut la masă – Șirzad. Numai el nu ridea la glumele celorlalți. Mohorit, își ațintise privirea în pahar de parcă ar fi vrut să citească ceva în fundul lui. Îi știau toți cauza îngîndurării. Dar mai bine decît toți o cunoștea Perșan. Tocmai ea însă strimba mereu din nas, vrînd să arate că nici nu-i pasă de el.

Cînd, în sfîrșit, și oaspeții și gazdele obosiră de atîtea risete pe seama lui Nadjaf, Șarafoglu spuse povățuitor :

– Asta ți-i pedeapsa pentru vorbele tale în doi peri. Vrei să spui ceva omului – apoi spune-i în față, nu pe ocolite. Ai înfășurat atît de tare în hîrtie buchetul de trandafiri, că, pînă la urmă, ghimpii trebuiau să te înțepte...

– Vai, tovarășe Șarafoglu, sări îndată Nadjaf, înviorîndu-se. În buchet, precum se știe, nu-s numai ghimpi, ci

și trandafiri parfumați. Se și spune : „Curzii¹ or avea ei multe lipsuri, dar hoți nu sint !” Nu-i așa, unchiule Rustam ? Nu ești de aceeași părere ? Dacă ești, de ce taci din gură ? De ce tragi de zor din pipă ?

Rustam zimbi mai mult în silă.

— În vorbe ești mai dibaci ca mine, cum poate un bătrîn ca mine să țină pasul cu tine ?

Deodată își aminti de o anonimă. „N-o fi ticluit-o Nadjaf ?” se întrebă el. Ideea aceasta îi trecu dintr-o dată prin minte ca un fulger orbitor în noapte. Simți chiar nevoia să-și apropie pleoapele, să se frece la ochi. Mormăi că se duce după tutun, se sculă de la masă și se îndreptă spre ușă, de unde mai privi o dată bănuitor spre Nadjaf. În timpul acesta, Nadjaf, senin, ridea cu hohote. „Ptiu, diavol impielițat, nu-i cu puțință să fie el !...” își zise Rustam și se întoarse la locul lui.

Încă din copilărie, ospitalitatea era, pentru Rustam, un lucru sfînt. Ura cumplit pe aceia care se infruptau din pîinea celor ce-i primeau în casă, privindu-i în ochi cu prefăcută prietenie, dar care, în spate, nu făceau altceva decît să le zvirle capcane în cale ca doar-doar să cadă noaptea într-una din ele... Rustam era incredințat că poți îndrepta pe mincinos și pe tilhar, dar nu pe omul care a uitat buna ospeție a cuiva.

De aceea nu-i venea să creadă că Nadjaf putea să cadă atît de jos încît pe de o parte să trimită o asemenea scrisoare ticăloasă, iar pe de alta să vină acum în casa lui cu urări și daruri. Totuși, Rustam nu se putu scutura de indoiala ce i se strecurase în suflet.

Văzînd că gazda se întunecase la față, Nadjaf își dădu seama că a cam început să bată cimpii și se hotărî să fie mai serios și mai cu luare-aminte în vorbă.

Iar Perșan, fericită, uitînd cit ai clipi supărările, șoptea ceva la urechea prietenei sale Gizetar și, îndrăzneată, îi săgeta cu privirile cînd pe Garaș, cînd pe Șirzad.

¹ *Curzii* — unul din popoarele iranice care locuiește în Kurdistan, iar în parte și în U.R.S.S. (Azerbaigian, Armenia și Turkmenia) (n. ed.).

Fratele ei o amenință cu degetul, prefăcându-se că e supărat pe ea. Șirzad oftă și-și întoarse fața de la paharul cu ceai care se răcea în fața lui.

Maia zîmbea. Își admira cumnata, gîndindu-se că ochii ei tineri, strălucitori, puteau încălzi și bucura sufletul oamenilor ca luceafărul de pe cerul Stepei Mugane care vestește ivirea zorilor... „Cit de bună și cit de curată la suflet e această fată ! gîndea Maia. Ce noroc că are o asemenea cumnată ! Dar soacra ? E minunată cu adevărat. Nu vorbește mult, și cînd scoate un cuvînt îți crește inima. Iar cînd zîmbește, e limpede pentru toată lumea că zîmbetul ei dezvăluie o inimă caldă, iubitoare, blîndă, înțelegătoare...” Maia se temuse indeosebi că soarta îi va hărăzi o soacră răutăcioasă, veșnic nemulțumită, cicălitoare, așa cum se vorbește în povești și basme... Cit e ziu-lica de mare, Sakina, soacra ei, nu șade o clipă locului, robotește într-una, mîinile nu-i stau niciodată degeaba.

De bună seamă, Garaș, cu firea lui tăcută, semăna cu mama sa. La trup însă, la chip și la statură, era leit tatăl lui.

Tatăl este, însă, un om ciudat. Da, chiar așa e – ciudat. Deocamdată Maia nu putea spune mare lucru – nici că-i bun, nici că-i rău. Părerile lui Rustam-*kiși* aveau, uneori, darul de a fi convingătoare și, adesea, pline de înțelepciune. Se vede că ele izvoărau dintr-o bogată experiență de viață. Toate acestea mergeau la inimă. Cîteodată, însă, Rustam-*kiși*, pesemne fără să bage măcar de seamă, îndruga la verzi și uscate de ți-era și rușine să-l ascuți. Amintea parcă ceva din rînduielile trecute sau cum se spunea în institut, de rămășițele „baio-feudale”. Se iubea nespus, și, din felul de a se purta, ghiceai în el omul obișnuit să poruncească, omul care privește de sus pe toți muritorii de rînd, omul căruia nu-i ajungi cu prăjina la nas... Maia se bucura din inimă că Garaș semăna cu mama lui, că era atent și duios ca și ea. El o iubea pe ea, pe Maia, o iubea cu credință, cu pasiune. Iar Maia visase întotdeauna să aibă alături de ea un soț veșnic îndrăgostit nebunește de ea. Și iată că Garaș era așa cum îl visase.

Dragostea lui se asemuia unei cascade ce se prăvălea din munți ! Maiei îi era scumpă această dragoste amețitoare ce părea nesăbuită, nebunească ! Așa își dorea ea iubitul : atent la fiecare gest al ei, ghicindu-i din ochi dorințele și supus acestor dorințe – dar, totodată, mindru, demn, puternic.

Și pe Garaș al ei așa îl vedea ea !

6

Sakina își chemă soțul în camera alăturată fără ca nimeni să bage de seamă.

– Ascultă, *kiși*, numai cu ceai nu te sature. Îndată o să înceapă să bea vin. Ce să pregătim pentru masa de seară ? Ia spune, tai un berbec ori pregătesc la repezeală o *cibirtma* din găină ?

– Nu-i nevoie de nimic ! zîmbi ironic Rustam. Adu mai bine unt, brînză și pune la fiert vreo duzină de ouă...

– Ciudat mai ești azi, *kiși* ! îl dojeni Sakina. Iar te-ai încruntat. De ce, spune-mi și mie ? Toată ziua ai fost vesel, drăguț, și acum... Te rog, *kiși*, nu ne întuneca bucuria. Mi-e milă și de Maia – doar din dragoste pentru băiatul nostru ne-a venit în casă. Să-i facem viața cît mai luminoasă...

– Bine, bine ! mormăi Rustam. Tai eu berbecul, iar tu pregătești *şaşlikul*. Spune-i lui Garaș să taie, și el, cițiva cocoșei pentru *cibirtma*. Tot poporul ăsta n-o să se sature cu un singur fel de mâncare ! Bună-i vorba din bătrîni : „Te-ai făcut morar, atunci învîrte roata morii, nu te lăsa pe tînjeală !” Tăcu o clipă, apoi adăugă : Pentru noi pui masa aici și pentru voi, dincolo.

– Nu te-nțeleg...

– Cum ? Ai uitat obiceiurile ? Bărbații aici, femeile dincolo ! Acum ai înțeles ?

Sakina clătină din cap : „Nimic de zis, bine te-ai mai gîndit !” își spuse în sinea ei. Voi să-l contrazică, dar se stăpîni : „i-o veni lui mintea la cap pînă pregătesc masa...”

Nu era însă de loc ușor să-i vină lui Rustam mintea la cap. La drept vorbind, pe el personal nu-l prea preocupa unde vor sta femeile, dar ce-o să spună oaspeții? Maia e orășancă, străină de satul lor, și asupra ei se vor năpusti gurile rele. Până acum Rustam era socotit de bătrînii satului drept un om model în ce privea rînduiețile de familie. Atunci, la ce bun ca, fără să fie nevoie, să calce vechea datină a nunții? Vedea de pe-acum bărbile cărunte și bine îngrijite ale *aksakalelor*¹ tremurînd de indignare, și pe bătrînele venerabile șoptind la ureche Sakinei: „Nu se poate, nu se poate să batjocorești datina strămoșească!”

Rustam tăie berbecul și după ce se spală pe mîini, se întoarce în mijlocul oaspeților. În odaia de mîncare, trei mese, puse cap la cap, erau acoperite cu fețe de masă albe ca zăpada. Fata și nora lui ajutate de Gizetar așezau tacîmurile și paharele.

Rustam coborî în goană scările și se apropie de vatra dogoritoare, unde Sakina pregătea bucatele.

– La anii mei ai început să glumești cu mine? De la Nadjaf ați învățat asta?

Sakina își păstră tot calmul:

– Uite, *kiși*, spune-i tu tinerei Gizetar că n-are voie să stea alături de soțul ei, secretarul organizației de comsomol.

– Puțin îmi pasă de Gizetar, ducă-se la dracu!

– Atunci de mine-i vorba? Păi eu nici măcar n-am să vin la masa oaspeților. Și dacă vrei, chiar de mîine îmi pun pe ochi parangea – iar fetei tale și nurorii vorbește-le tu!

– Crezi că mă tem de ele? zise Rustam, zvîrlind cît colo cu vîrful cizmei un vreasc ce zăcea pe pămînt și îndreptîndu-se spre casă.

Perșan se afla în sala de mese. Rustam îi făcu semn să vină mai la o parte și-i spuse încet în așa fel ca oaspeții să n-audă:

¹ *Aksakalele* – bătrînii satului, cei cu barbă albă, căpeteniile (n. ed.).

– Fata mea, una din mese trebuie mutată în camera de alături. Acolo or să stea femeile, iar noi, bărbații, rămânem aici. În felul ăsta, o să fie mai mult loc...

– Păi aici e loc și pentru douăzeci de oameni ! răspunse naivă Perșan. Am pus chiar mai multe tacîmuri că, poate, văzîndu-ne casa luminată, se va mai abate vreun prieten pe la noi.

– S-s-t ! se răsti la ea Rustam dînd din mîini. Mai încet... nu striga așa ! Cheamă-l pe Garaș !

Dacă fetei i se învîrtea totul în cap din pricina veseliei și nu înțelesese ce-i spunea tatăl ei, apoi fiul pricepu imediat despre ce era vorba – înțelese dorința lui Rustam și încheștă dinții cu atîta putere încît mușchii feței începură să-i joace.

– Trebuie să înțelegeți și voi că, la ospăț, femeia își are locul ei și bărbatul pe al lui ! încercă Rustam să-și convingă copiii. E frumos – după părerea voastră – ca atunci cînd vreun bărbat s-a întrecut cu băutura să se întindă cit e masa de lungă și să ciocnească paharul cu o femeie vrednică de cinste și, mai ales, cu o fată ?

Abia acum înțelese Perșan despre ce era vorba și, de rușine, își acoperi cu palmele obrazii incinși ca jăraticul. Iar Garaș, stînd drept ca o luminare, se uită în ochii tatălui său, vrînd parcă să-i strige în față : „Dar, tată, pe ce vremuri trăiești, tu care ești președinte de colhoz și conduci oamenii ?” Rosti însă cu totul alte cuvinte și doar răsufierea întretăiată și broboanele de sudoare ce-i năpădiră fruntea trădau eforturile pe care le făcea ca să-și păstreze calmul.

– Tată, aici sînt toți copiii dumitale...

– Eu n-am nimic împotriva lor, fiule. Dar așa-i datina. Nu noi am adus-o pe lume și nici n-o să piară odată cu noi. Și la nunți, și la pomenirea morților, femeile se adună într-o odaie și bărbații în alta. Ai văzut chiar tu că așa este !

– Cîte n-am văzut eu ! Dar aceste obiceiuri sînt ca lanțurile. Nu vreau eu însumi să-i pun lanțuri Maiei. Mă întreb : ce or să zică oaspeții ?

– Ce or să zică ? Datinile, fiule, sînt datini și fiecare trebuie să le cinstească.

– O datină ticăloasă ! spuse cu tărie Garaș. O datină pe care au născocit-o niște oameni josnici, care se holbau la nevestele altora și nu aveau încredere în nevestele lor. Cine ți-e mai aproape pe lume ca mama mea ? Fiecare picătură de singe din inima ei e a dumitale ! Toate gîndurile ei sînt legate de dumneata. Pentru tine, tată, sînt oricînd gata să mă arunc în foc și-n valuri. Am îndatorirea să te iubesc, dar în același timp o iubesc și pe Maia ! Așa cum te iubește mama însă – cu toată uitarea de sine – eu nu te mai pot iubi. Și cum, tocmai pentru ea să nu se găsească un loc la masa noastră sărbătorească ! O umilești vrînd să ții datina asta sfîntă !

– Ce vrei să spui cu asta ? întrebă obosit Rustam. S-ar crede că ar trebui să fiu trimis în fața judecății ca dușman al egalității în drepturi a femeilor cu bărbații...

– Rădăcina acestui rău nu-i în dumneata, deși, ai desigur și dumneata o vină. Or mai fi, unii, care, în vorbe, sînt pentru egalitatea femeilor dar, în faptă, au rămas tot cu mentalitatea de altădată. Soția e o proprietate particulară cum e capra sau oaia. Au dat jos, cu inima strînsă, parangeaua de pe fața nevestelor, dar au zvîrlit peste soarta ei altă parangea – aceea a datinilor moștenite din strămoși. Aceasta din urmă e și mai cîmplită. Mi-ar fi rușine dacă aș petrece cu oaspeții și nu le-aș vedea printre prietenii mei nici pe mama, nici pe nevasta mea, nici pe Perșan ! Mi-e rușine cînd mă gîndesc că, aidoma unor roabe, locul lor le-ar fi doar lingă vatră...

Rustam nu se supără, se miră doar că fiul lui, de obicei atît de înțelegător, nu mai împărtășea o dorință a părintelui său. Nu cumva Maia era de vină ? Nu trecuse nici măcar o zi și-l pusese sub papuc ! Cam repede !... Șuvoiul vorbelor lui răscolitoare, pornite din inimă, furtunoase dar chibzuite, îl zvîrlise parcă într-un pîriu rece de munte. O fi bănuț pesemne că o să aibă o ciocnire cu tatăl său și se pregătise...

I-ar fi fost foarte ușor să se răstească la băiatul lui și pe oaspeți să-i dea pe ușă afară. Dar în fața lui Șarafoglu nu-și putea da friu liber firii lui nestăpânite. Și așa nu era frumos că-și lăsa prietenul cu cei tineri, cînd îndeletnicindu-se cu treburi gospodărești, cînd certîndu-se cu copiii. Îți mai dă mîna să faci tărăboi ? Se va afla totul cît ai clipi nu numai la comitetul raional, dar chiar și la Baku. Scrisorile anonime vor curge din nou. „Dar scrisoarea aceea ! Era sigur că Nadjaf o făcuse. Nu mai sînt oameni cinstiți la suflet, nu te mai poți încrede în nimeni !” gîndi Rustam și-i spuse cu amărăciune fiului său :

– Bine ! Fie pe voia voastră. Ospățați-vă la aceeași masă, dar acolo eu n-am ce căuta...

Și, cu spinarea încovoiată, intră în camera de dormit unde se întinse pe pat fără să aprindă lumina.

7

– Ia ascultați, tot mai țineți ședința colhozului dumneavoastră de familie ? strigă Nadjaf, ivindu-se în pragul cerdacului. Haideți, *şaşlikul* e pus pe masă – Maia-banum și Gîzetar au adus *cibirtma* și, dacă mai întîrziați mult, nu vă mai rămîne nimic....

– Dintr-un berbec și cinci cocoși ? strigă Perșan cu prefăcută groază în glas.

– Cît ai clipi ! E foarte simplu, nu mă cunoașteți încă... Hai mai repede !

Zadarnic se neliniștea Rustam de ce va spune și va face Șarafoglu. Acesta se așezase între Maia și Gîzetar, și le distra de minune. Atunci cînd era bine dispus, Șarafoglu știa să povestească frumos, lăsîndu-se prins și el de povestirile lui.

– Păcat că n-ai fost aici ! o opri Gîzetar pe Perșan care tocmai dădu buzna în odaie. Dacă ai fi auzit ce-a povestit tovarășul Șarafoglu !

Şirzad se aşezase lângă bibliotecă. Nu ştiai bine ce face : asculta ce spune Şarafoglu sau citea ? Văzînd-o pe Perşan tresări şi închise cartea.

– Despre ce a vorbit ? o întrebă Perşan pe Maia, prefăcîndu-se că nici nu-l vede pe Şirzad.

– Despre trecutul Stepei Mugane. Lasă, o să-ţi povestesc totul mai tîrziu.

– Dar unde-i Rustam ? întrebă Şarafoglu mirat cînd Sakina îl rugă să se așeze în fruntea mesei.

Sakina se roşi – nu era obișnuită să mintă.

– Îl doare capul ! răspunse ea.

– Atunci să chemăm un medic ! se îngrijoră Şarafoglu, dînd la o parte paharul din faţa lui.

– Te rog, nu te tulbura ! Stă puţin întins pe pat şi-i trece. De la o vreme încoace îl chinuie cam des durerile de cap. Dar peste o jumătate de oră o să vină la masă ! zise Sakina stînjinită de-a binelea.

– Am la mine piramidon – şi eu sufăr de dureri de cap din război, după ce am fost contuzionat, spuse Şarafoglu. Tot din război le-a moştenit şi Rustam – sigur. Începeţi, se adresă el tinerilor, eu mă duc să-mi văd prietenul... Şarafoglu intră în camera lui Rustam unde era întuneric. Auzind scîrţîitul uşii, Rustam crezu că era tot Sakina care nu-i dădea pace. De ciudă, îşi trase pătura peste cap.

– Ce-i cu tine, prictene ?

Rustam se văzu silit să dea la o parte pătura, să se ridice în capul oaselor.

– Şezi, tovarăşe Şaraf.

– Şed eu, dar ia spune-mi : nu cumva eşti bolnav ? Poate că ai răcit. Să-ţi luăm temperatura.

Rustam se împotrivi cît se împotrivi, dar pînă la urmă tot îşi puse termometrul. După aceea se lăsă să-i controleze bătăile inimii şi fu silit să înghită o tabletă de piramidon.

„Ce comedie !“ se indignă Rustam. Totuşi se supuse în totul voinţei prietenului său.

Şarafoglu – să fi ghicit oare ? – îi spuse cu un zimbet pe buze :

– Ai o inimă de flăcău de optsprezece ani iar temperatura e normală !

– Bine că e normală, răspunse moale Rustam şi se întoarse cu faţa la perete.

– Şi pentru că n-ai temperatură, continuă cu voioşie în glas Şarafoglu, fă bine de te îmbracă şi vino la masă să ciocnim în cinstea tinerilor însurăţci... Peste o jumătate de oră îţi dăm drumul !

„Se ţine 'scai de mine !“ îşi spuse Rustam, intrînd împreună cu Şarafoglu în odaia de mîncare. Bine că Sakinei i-a trecut prin minte să dea toată vina pe seama durerii de cap.

Tineretul desigur nu avusese răbdare să-i aştepte. Paharele fuseseră ridicate de mai multe ori în sănătatea celor doi tineri. Nadjaf tot glumea, acoperînd-o cu risetele lui chiar şi pe Perşan care ciripea într-una. Şirzad se închisese în el însuşi. Stătea la capătul mesei, posomorît la faţă, palid ca şi Rustam.

Timp de cîteva clipe îşi schimbă locurile. Lui Rustam i se oferî locul de cinste în capul mesei. Rustam, însă, refuză : această cinste se cuvnea, acum, celor doi tineri căsătoriţi. El se aşeză lângă Sakina. „Vedem noi cum o să se sfîrşească ospăţul !“ se gîdea el cu oarecare ciudă, frecîndu-şi cu străşnicie tîmplele pentru a justifica într-un fel lipsa de la masă.

Şarafoglu rosti o urare de sănătate şi de luminoasă fericire pentru cei doi tineri. Camera răsună de clinchetul melodios al paharelor ciocnite. Sakina ciocni cu nora şi cu fiul ei fără să bea, umezîndu-şi doar buzele.

– Mătuşică ! o imbie Nadjaf, dar Şarafoglu îl opri sever.

– Te rog, nimeni nu trebuie silit !

– Cuvinte într-adevăr de aur ! se auzi vocea lui Şirzad

înalte, pantalonii în cizme și bluza îi dădeau o înfățișare chipeșă. Fața îi era palidă, și ochii lui căprui scăpărau.

Strunele sunau încet, din ce în ce mai încet, și Șirzad începu să cînte :

Iubirea-i mai rea decît focul,

O, oameni !

Ea inima noastră o sîngeră-n val

O, oameni !

A dragostei taină păstrînd-o,

În pieptu-mi, de asemeni, s-a-nfipt un pumnal.

Mulți *aşugi*¹ auzise Rustam și era greu să-l mai minunezi. Dar cîntecul acesta îi tulbură și lui sufletul. Pe Șirzad îl cunoștea aproape din leagăn. Acesta începuse să îndrăgească muzica și poezia de pe la paisprezece ani. Găsise undeva un *saz* și învățase cîteva cîntece ale *aşugului* Aleckep. Curînd, oamenii din sat îl numiră și pe el *aşugul* Șirzad.

Din spusele mamei lui, se știa că moștenise dragostea pentru cîntec de la tatăl său – Kasum Kengerli. Cît era Stepa Mugană de mare, nimeni nu se putea întrece cu Kasum cînd era vorba de cîntat o *baiatî*... Vechi bolșevic, Kasum Kengerli luptase în Stepa Mugană pentru victoria Puterii sovietice, încă în zorile revoluției. Spre sfîrșitul vieții, soarta i-a fost vitregă : în 1937, ca urmare a unor calomnii, Kasum Kengerli a fost arestat și a pierit. Șirzad avea, pe atunci, numai cinci ani. Soarta îi hărăzise o copilărie grea, dar copilul se dovedi dîrz din fire. Cu trei ani mai înainte, Kasum fusese achitat, reabilitat – post mortem – și reprimis în rîndurile partidului. Ochii copilului se luminaseră.

Învățătorii din sat credeau că, după ce va termina școala, Șirzad va da examen de admitere la conservatorul de muzică din Baku și se va face muzician. Era un vis pe care și el îl nutrea. Dar viața se arătase din nou vitregă : fratele lui mai mare a murit și sarcina de a avea grijă

¹ *Aşug* – poet și cîntăreț popular (n. ed.).

și toți își îndreptară privirile mirate spre taciturnul, care deschisese, în sfârșit, gura. Vinul se bea, urmă el, nu ca să cazi sub masă, ci ca să-ți înveselești sufletul.

– Te rog frumos, fără povețe ! îi strigă aprins Nadjaf. Vrei să bei – bea ! Nu vrei, nu bea ! Dar pe noi nu ne stingheri. Mai bine ai lua *sazul* și ne-ai înveseli cu un cântec. Rustam-*kiși* are un *saz* minunat !

– L-aduc îndată ! strigă Perșan și zbură spre cerdac. O clipă după aceea se întoarse cu *sazul* într-o învelitoare de mătase. Îl întinse lui Șirzad și-i spuse pe un ton poruncitor : Decît să nu lași în fiecare seară oamenii să doarmă cu *baiati*-urile tale, arată mai bine aici ce știi. Sînt de față cunoscători și au să te laude pentru asta.

Șirzad nu se supără de tonul fetei. Știa că-i o cochetărie de-a ei și începu să acordeze *sazul*.

– Hai, cîntă-nc Ghezallama ¹ ! îi ceru Perșan.

Rustam aproape că nu-și atinse buzele de paharul cu vin. Își uitase și pipa în odaia de dormit și se gîndea să se ducă să și-o ia. Pregeta însă... Îl irita peste măsură zburdălnicia fetei lui pe care o găsea nepotrivită. Nu îndrăzni însă s-o oprească. După cele vorbite cu Garaș, Rustam se hotărî să lase totul în voia întîmplării.

Șirzad se sculă, atinse cu mina coardele *sazului* și în odaie se făcu liniște.

Cîntecul slăvea spiritul nemuritor al poporului, voința lui de fier și dragostea lui pentru viața în veșnică înnoire. Cîntecul – cînd trist, cînd plin de avînt – chema la fapte vitejești și ridica în slăvi unica iubită, cea mai apropiată ființă din lume...

Maia parcă abia acum îl vedea bine pe Șirzad care, întreaga seară, se ținuse deoparte.

Ia te uită cum arată Șirzad ! Frumos, fercheș, zvelt, cu mijlocul tras ca prin inel, strîns cu o curea. Cizmele

¹ *Ghezallama* – un cântec despre frumusețe (n. ed. ruse).

de bătrina mamă și de surioară căzu pe umerii lui Șirzad, pe atunci elev în clasa a zecea. Șirzad începu să muncească în colhoz, absolvind între timp și școala cu diplomă de merit. Acum era socotit un brigadier din cei mai buni, fiind prețuit și de bătrini și de tineri.

Rustam își amintea toate acestea fără voia lui, lăsându-și capul încărunțit în piept, și ascultându-l pe Șirzad cum cântă. Perșan se apropie de el și se sprijini cu coatele de spătarul scaunului. Rustam o privi cu coada ochiului și-i spuse :

– Închide gura, fetițo...

Perșan stătea, într-adevăr, cu gura întredeschisă. Nu-și putea găsi locul – ba se lipea de maică-sa, ba se apropia de tatăl ei, urmărită mereu de cîntecul lui Șirzad. Pentru ea, pentru iubita lui, cânta Șirzad... Și Perșan știa bine acest lucru, dar o cuprinsese un fel de toropeală care n-o lăsa să mulțumească măcar cu o privire celui care cânta pentru ea.

– Bravo, Șirzad, bravo ! Foarte frumos ! Minunat ! strigară laolaltă oaspeții și gazdele, cînd Șirzad termină cîntecul.

– Voce de privighetoare ! Și cită iscusință !... spuse Șarafoglu, ridicînd paharul și urînd cîntărețului să fie fericit.

Auzind aceste laude, Perșan își ascunse fața în părul încărunțit al tatălui ei, de parcă în cinstea sa erau ciocnite cupele de cristal.

8

Oaspeții se ridicară în picioare, pregătindu-se de plecare. Era, de altminteri, și timpul. Noaptea se lăsase de-a binelea. Deodată, afară se auzi lătrînd cîinele de pază.

Garaș voi să iasă în curte și să vadă cine e, dar tatăl lui îl opri.

– E Salman ! Așa îl întîmpină întotdeauna cîinele lup.

O clipă după aceea, deschizind ușa cu băgare de seamă, intră pieziș, un om cu mustăți stufoase și cu sprâncene negre ca tăciunele. Maiei i se părea că nu intrase în odaie – că mai mult se prelinsese...

– Intră Salman, hai intră ! Ce-ai rămas locului ? îi spuse prietenește Rustam.

– Iacă intru, tovarășe președinte, răspunse acesta, lăsând să se înțeleagă din vorba și zimbetul lui că era bun și apropiat prieten cu stăpînul casei.

Salman ținea în mină cîteva cutii roșii, legate cu panglici de mătase... Zimbea mîeros, dulceag, strîngînd puternic mîna lui Rustam și făcînd plecăciuni Sakinei. „Să fie într-un ceas bun, Sakina-*bala* ¹“. Își îndreptă apoi țănoș pașii spre Maia și spre Garaș, adresîndu-se tinerei căsătorite :

– Bine-ai venit pe meleagurile noastre, în casa preacinstitului Rustam-*kiși*. Să-ți fie viața tot atît de luminoasă pe cît de luminos ți-e chipul minunat. Iar piciorușele dumitale să calce ușor pe drumurile Stepei Mugane.

Urarea fu rostită pe nerăsuflăte. Mustățile lui Salman aspre și zburlite bătaios, ochii lui bulbucați, rotunzi ca niște bumbi, galeși și mîeroși, o împiedicau pe Maia să cerceteze mai bine chipul acestui guraliv care o felicita. El, însă, dimpotrivă, o cerceta cu interes, privirile lui stăruind parcă mai îndelung asupra trupului ei cu mijlocul zvelt, asupra părului unduitor, asupra sînilor ei rotunzi și tari, ascunși sub baticul de mătase.

– E greu, foarte greu să găsești un dar vrednic de dumneata ! continuă Salman. Și diamantul ar păli de pizmă în preajma dumitale. Totuși, am îndrăznit să aduc și eu un dar modest. Fii îngăduitoare și primește-l ! încheie întinzîndu-i cutiile.

Maia privea incurcată. Nu știa ce să facă : să primească sau să refuze darul oferit de noul venit.

¹ *Hala* – mătușă, mătușică (n. ed. ruse).

Salman ieși îndată din încurcătură punând cutiile pe masă, între Maia și Garaș. Voia să sublinieze, parcă, prin acest gest, că nu-și va îngădui să ofere nici un dar fără cuvenita încuviințare a soțului.

– De, Sakina-*bala*, așa e la țară, se scuză el față de gazdă. Nu găsești nimic de soi pe-aici.

– Te-ai ostenit degeaba ! răspunse Sakina, încruntându-se. Nu era nevoie nici de atita !

– La urma urmei nu-i vorba de daruri, ci de semnul cinstirii ce v-o port, spuse Salman, împreunându-și mâinile pe piept. Darul l-am adus din toată inima... Nimic nu-i mai plăcut ochiului decît să vadă o pereche fericită. E plină de adevăr vorba din popor : „cînd inimile a doi îndrăgostiți se contopesc, și o surcică din casa lor e mai prețioasă ca aurul !...”

– Hai, lasă filozofia în plata lui Allah ! strigă Nadjaf, astupîndu-și urechile. Stai, rogu-te, jos și bea un pahar de vin !

– Hei, deschide cutiile mai repede, vrem și noi să vedem ce-i în ele ! se rugă Gizetar, curioasă foc.

– O, femeia-i tot femeie ! Doar cutiile nu-s pentru tine, ci pentru Maia ! oftă Nadjaf care, totuși, desfăcu panglicile...

Salman împlinise douăzeci și șase de ani și apucase să ducă o viață destul de întortocheată. Fusesse și la Baku, și la Moscova, urmase o vreme cursurile unei școli tehnice de agronomie ca să se plictisească apoi repede și de ea, luînd hotărîrea să învețe tehnica dentară. Făcuse apoi vreo doi ani arta dramatică, dar și de meseria asta se lăsase păgubaș, spunînd că artiștii nu au salarii destul de mari. Își găsisse apoi la Baku un post administrativ, dovedind reale aptitudini în această direcție. Dar, mîhnit că nu avea o adevărată calificare, se înscrișese – în sfîrșit – la niște cursuri de contabilitate și se întorsese în Stepa Mugană cu diploma de contabil. Cu firea lui slugarnică și descurcăreață îl cucerise pe Rustam. Așa ajunsese în administrația colhozului, la început ca socotitor și, mai tîrziu, contabil. Știa să conducă cu îndeminare mașina,

cînta cu chiu, cu vai la *tara*¹ și pian, știa să frigă un *șaslik* gustos și să pregătească cu iscusință păstrăvi în aluat. Se pricepea să fie curtenitor cu femeile și se credea bun cunoscător al frumuseții lor. Măsurînd-o pe Maia din creștet pînă-n tălpi, și comparînd-o cu necioplitul de Garaș, își spuse : „E ca o zină ! Pe drept cuvînt se zice că fraga cea mai gustoasă cade în botul ursului...”

După ce savură impresia pe care o făcuseră asupra oaspeților și gazdelor darurile aduse, Salman ieși cu pași grăbiți în cerdac și strigă :

– Iarmamed !

– Aici !

– Ce, aștepti invitație scrisă ? Adu cadoul !

Toți rămaseră înmărmuriți. Cum, nu se terminase cu darurile de nuntă ? Iată un om cu adevărat îndatoritor !

– Drept să-ți spun, nu te prea pierzi cu firea ! îi spuse în batjocură Nadjaf.

– Nu am nici un amestec ! Ideea a fost a lui Iarmamed, de ce vrei să răspund eu pentru el ? îi răspunse Salman, ieșind astfel din încurcătură.

Iarmamed fu primit de toată lumea cu hohote de rîs. Se ivi caraghios – zburlit și asudat, cu o traistă plină atîrnată de umăr, cu gitul subțire, ca un vrej într-o grădină de castraveți. Capul lui lunguiet semăna și el cu un castravete și se bălăbănea, cînd într-o parte, cînd în alta.

– Ce-i cu tine, Iarmamed ? îl întrebă aspru Rustam care, dintr-o dată, se transformă dintr-o gazdă primitoare într-un președinte de colhoz. Cu ce ți-ai umplut traista ?

– Preacinstite tovarășe președinte, e un miel, mielul meu ! biigui Iarmamed, clipind din ochii lui spălăciți. Da, e mielul meu, proprietate personală... L-am tăiat pentru nunta feciorului dumitale, în cinstea lui Garaș...

– Nemaipomenit ! Curată minune ! strigă Nadjaf, sărind din colțul lui. Pînă acum nici nu știam cum se deschide ușa casei sale, nu am cunoscut niciodată gustul

¹ *Tara* – instrument muzical (n. ed.).

pîinii lui, nici culoarea ceaiului său... Bravo, Iarmamed ! Dar darnic te-ai mai făcut !

– Nu-i bine ce-ai făcut, Iarmamed ! se supără Sakina. Nu trebuia să aduci nici un miel. Avem și *şaşlık* și *cibirtma*. Ia-ți-l înapoi, Iarmamed, numaidecît !

Şarafoglu stătea lingă uşă, cu mâinile încrucişate la piept şi pe buze îi flutura un zimbet trist.

Iarmamed se uită rugător la Rustam.

– Preacinstite tovarăşe preşedinte, nu se cade ca, într-o zi atît de sărbătorească, să-mi daţi înapoi darul adus. N-o să-mi faci o asemenea ruşine pe care n-aş putea-o îndura.

Sakina se întoarse spre Salman şi-i porunci cu asprime :

– Ia mielul de-aici numaidecît !

– O, cine mai mult decît dumneata, Sakina-*bala*, cunoaşte viaţa ! răspunse cu înflăcărare Salman. Îl bănuieşti, poate, pe Iarmamed că s-a înfruptat din avutul colhozului, vîrindu-şi mîna în el ? Nici vorbă de asta ! „Dacă dai din ce-i al tău, nu-i locul să te sfieşti !“ spun oamenii. Din ce ni-i dat să avem, bucuroşi dăm şi altora...

– Vorbele frumoase sînt dulci la auz ! îl întrerupse Sakina. Mielul, însă, luaţi-l de aici !

Iarmamed se aplecă şi începu să clipească atît de jalnic, încît s-ar fi crezut că, îndată, va izbucni în plîns.

– Stai, nevastă ! se amestecă Rustam în vorbă. Acest oaspete a venit în casa noastră cu un dar. Îţi mulţumesc. Iarmamed. Hai să facem *şaşlık* din mielul lui.

Luîndu-se după el în cerdac, Sakina îi spuse ferm :

– De carnea asta nu mă ating...

Rustam făcu cîţiva paşi înapoi.

– Al naibii să fiu dacă mai înţeleg ce se petrece în casa asta ! Omul bun nici cîinele de pripas nu-l goneşte de la poarta curţii lui. Măcar azi taci din gură – mîine o să-i dai înapoi doi miei în loc de unul.

– Mi-e silă de lingăii ăştia. Şi de Iarmamed şi de Salman...

– Încetează ! se răsti Rustam. Precum vezi, ţi-am făcut voia. E, pentru noi, într-adevăr o zi mare. Doar ştii şi tu că trintind uşa în nasul unui oaspete e mai rău decît

să jefuiești un drumeț. Ce, o să-ți cadă mîinile dacă o să mai pregătești două frigări cu șașlik ? Decît să trîncănești de pomană, de mult ar fi trebuit să faci ce-ți spun...

– Dacă ți-am spus că nu fac, înseamnă că nu fac ! îi tăie Sakina scurt vorba. Pune-ți șorțul și fă tu *șaslik*...

Pentru prima oară, poate, în viață, Rustam se simți buimac, năucit.

Lampa cu gaz era în mijlocul mesei, dar, prin colțurile încăperii spațioase, era întuneric și nimeni nu observă că Sakina se întorsese. Zimbea silit pentru ca oaspeții să nu-i poată ghici amărăciunea din suflet.

La masă petrecerea era în toi.

Salman era vestit în tot raionul pentru urările pe care le făcea cînd ciocnea paharul. Își descheiase haina bine croită, își scoase cravata și se așezase pe locul cel mai bun la masă ; cu gulerul cămășii desfăcut, gesticulînd, îl lăuda pe Garaș, în toate chipurile.

Cu toată dragostea ei de mamă pentru Garaș, Sakina nu se bucura la auzul acestor laude.

Maia îl cerceta, curioasă, pe Salman. Oaspetele, pieptănat cu grijă, mirosea a parfum scump. Pe obrajii bine bărbieriți își dăduse cu pudră din belșug. Cine-o mai fi și ăsta ? se întreba ea. E învățător ? Medic ? E vrun activist de la raion ?

Cînd Garaș îi șopti la ureche că-i contabilul colhozului, Maia se miră : nu semăna nici pe departe cu un contabil de colhoz – avea aspectul unui adevărat orășean.

În colhoz, contabilul era poreclit „Iastî Salman“ adică „Salman cel searbăd și cenușiu“. Într-adevăr, cînd vorbea Salman, totul părea cenușiu și plictisitor de moarte. Indelețnicirea lui preferată era să se amestece în treburile oamenilor – în certurile dintre bărbați și neveste, între copii și părinți. Împăca cu iscusință pe îndrăgostiții supărați, îi consola pe aceia asupra cărora se abătea minia președintelui. Chiar în înfățișarea lui Salman era ceva searbăd – cu buzele lui subțiri și nasul teșit, cu fața

netedă și lătăreață ca o clătită, parcă ar fi fost strivit de o presă.

Maia se bucura că Garaș nu era măgulit de pălăvrăgeala lui Salman, că rămânea nepăsător la tot ce-i spunea acesta. Cu siguranță, un altul în locul lui – își spunea Maia – ar fi zimbit, măcar o singură dată, mulțumit de sine.

În sfârșit Salman, răgușit, se lăsă pe scaun, obosit.

Șarafoglu luă și el cuvântul. Maiei îi plăcea rezerva acestuia, discreția lui, neținînd să arate că era bun prieten cu gazda, că este șeful lui Garaș.

– Mai presus de orice cuvînt rostit în toate limbile și graiurile pămîntului – începu el – eu prețuiesc unul singur : „prietenia“ ! Fericit e cel ce se bucură de dragostea unui prieten adevărat. Și cine este oare pe pămînt omul cel mai nefericit ? De bună seamă cel căruia prietenul i-a întors spatele, pe care nu mai vrea să-l vadă. Din clipa în care am auzit că feciorul prietenului meu s-a însurat, nu mi-am mai găsit locul. Am lăsat totul și am venit în fugă, înapoi. Și asta pentru că plămada prieteniei ce mă leagă de Rustam este din cele mai trainice, întărită și încercată în focul luptelor. Îmi pare rău că gazda nu aude urarea mea. I-o fi iar rău, poate, s-a culcat din nou... Vouă, însă, tinerii mei prieteni Maia și Garaș, iată ce vă spun : să trăiți ani îndelungați în bună înțelegere. A fi soț și soție, nu-i lucru greu. Dar ca să rămîneți o viață întreagă, în zile bune și rele, prieteni credincioși unul altuia, așa ceva nu îi e dat oricui. Aveți grijă ca – în casa asta luminoasă – între voi să dăinuie prietenia. Fiți fericiți !

În clipa aceea Rustam se ivi, aducînd frigarea cu *şaşlik*. Ocolind privirile mirate din jur, încruntat, posomorît, întinse lui Iarmamed *şaşlikul* și-i porunci :

– Împarte în farfurii !

Iarmamed făcu înconjurul mesei, puse din frigare *şaşlik* în farfuria lui Șarafoglu, apoi umplu farfuria lui Rustam, așezînd deasupra o bucată de lipie fierbinte, îmbibată cu sos de carne.

– Preacinstitului președinte așa îi place piinea ! șopti el.

– Taci ! se răsti la el printre dinți Rustam. Nu sta cum stă cuiul lui Mahmed ¹ în jilțurile altora. Și, punînd o mîină grea pe umărul lui Iarmamed, îl făcu să se așeze pe un scăunel.

Toți erau plini de voie bună, urările nu mai conteneau – uitaseră repede că Rustam adusese el însuși la masă *şaşlikul*.

Salman se așeză la pian și, luînd o înfățișare melancolică, începu să cînte un *rast* ². Cînta cu însuflețire, vioi, cu avînt, și cînd degetele i se cam încurcau pe clape, continua cîntecul cu jumătate de glas, sperînd ca, în felul acesta, să salveze situația. Cîntecul plăcu tuturor. Apoi Salman începu un alt cîntec popular : „Încheie-te la guler !“

Maia se simți stăpînită de emoție. Încă din copilărie auzise acest cîntec de la maică-sa. I-l îngîna cînd o culca, și Maia, ascultîndu-l, adormea liniștită. De atunci, ori de cîte ori auzea cîntecul acesta naiv, fie la institut, fie la concerte, își aducea aminte de mama ei și i se înrourau ochii. Acum, ștergîndu-și pe ascuns lacrimile, întoarse capul : toți se strînseseră lingă pian, și cînd Salman tăcu îl răsplătiră cu aplauze furtunoase.

Numai Rustam căsca de zor în palme. Iarmamed înfuleca mereu și, fără să bage de seamă cineva, se apropiase de farfuria lui Șarafoglu, și-i șterpелise cîteva bucăți bune de *şaşlik*.

Șirzad, care stătea aproape de ușă, strîmba din nas ; numai el își dădea seama ce prost cîntase Salman.

În zadar crezuse Maia că nimeni nu-i observase lacrimile. Salman avea ochi ageri. Se sculă de la pian și, ca din întîmplare, se așeză alături de Maia și-i șopti la ureche :

¹ *Mahmed* – un erou de basm, vestit prin prostia lui (n. ed.).

² *Rast* – melodie populară (n. ed. ruse).

– Numai o inimă simțitoare poate înțelege frumusețile muzicii. Ia spuneți-mi, de ce ați lăcrimat ?

– Cite motive poate avea omul !... încercă Maia să ocolească răspunsul.

– Îl invidiez pe Garaș ! suspină cu amărăciune Salman, ridicându-se de pe scaun cu o mină plină de tristețe și alăturându-se oaspeților care petreceau.

Și el se apucă să compare felul de a se purta al fetelor. Maia era rezervată, dar surizătoare. Perșan nu era de loc cizelată. Mișcările îi erau băiețești, năvalnice. Parcă nici nu știa să zîmbească ci doar să ridă, așa pe nepusă masă, cu hohote. „Dar această sălbatică, dacă ar fi șlefuită, ar umbri cu frumusețea ei nu numai pe Maia, ci și pe toate celelalte fete ale noastre.“ Spunându-și acestea, se apropie de Perșan.

– La nunta fratelui dumitale ar trebui să dansăm – sora lui trebuie neapărat să danseze. Așa e obiceiul.

– Și sora, și mama, și tatăl ! prinse Nadjaf din zbor vorbele lui Salman.

– Să jucăm cu toții un *Ialli*¹, propuse pe neașteptate Șirzad.

Perșan care, tot timpul, nu făcea decît să arunce săgeți în Șirzad, se îmbună dintr-o dată.

– Acest *igbit* vorbește rar, dar bine !

Salman fu silit să se așeze din nou la pian, cu toată împotrivirea lui. Și, deodată, începu un joc îndrăcit.

Îndată ce răsunară cele dintii acorduri ale pianului, Rustam se ridică de la masă și, cu băgare de seamă, nevrînd să-i stînjenească pe dansatori, se strecură spre cerdac. „Ce timpuri“ ! își spuse el în gînd.

Începu să se plimbe neobosit de-a lungul cerdacului învăluit în întuneric, trăgînd cu nesaț în piept fumul amar al tutunului – tot atît de amar cît de amare îi erau și gîndurile...

¹ *Ialli* – joc popular (n. ed.).

Unui trecător i-ar fi fost ușor să nu observe căsuța joasă de lut, cu acoperișul teșit – ziua nu se deosebea cu nimic de șoproanele înconjurătoare, iar pe întuneric liniile ei se contopeau cu culoarea galben-cenușie a pământului Stepei Mugane. Acolo se afla clubul colhozului. Lângă ușa căsuței, de curînd vopsită în albastru-deschis, Salman, Șirzad și Nadjaf așteptau să vină președintele care stătea de vorbă, nu departe de ei, cu mai mulți colhoznici. Cu umerii lui largi, cu căciula de astrahan trasă voinicește pe o ureche, cu picioarele date larg în lături, cu pantalonii albaștri de croială militară viriți în cizme bine lustruite, cu carîmbi înalți, Rustam părea deosebit de chipeș. Vorbea liniștit cu oamenii, dînd îndrumări și dispoziții gospodărești. Așa voinic cum arăta de departe părea că din clipă în clipă are să se ia la trîntă cu cineva.

– Cel mai bun prilej să vorbești cu președintele ! îi spuse Salman lui Șirzad dîndu-i un ghiont între coaste.

Înciudat, acesta se dădu deoparte.

– Cînd o să te dezobișnuiești să dai ghionți ? Ai învățat în atîtea locuri ! După înfățișare ești curat candidat în științe, dar cum deschizi gura parcă ai fi un mardeiaș !...

– Așa mi-i firea : aprinsă. Da, cam aprinsă ! chicoti Salman.

– Prost obicei ! interveni Nadjaf. Ori dă ghionți, ori spune după fiecare cuvînt : „Dă laba încoa !“

– Cu asemenea apucături vrei să fii locțiitorul președintelui ? îl întrebă Șirzad, în față, fără ocolișuri de prisos.

Salman știa ca nimeni altul să răspundă vorbelor de ocară cu glume sau cu risete. Nimic nu-l putea jigni. Și de data aceasta, pufni în ris.

– Mă crezi un zănatic ? spuse el. Ei, află că am o meserie prea serioasă. Și-apoi, ce-i drept, îmi pare rău de colhoz, munca e în toi și Rustam n-are nici un ajutor.

Salman rîvnea, într-adevăr, la postul de locuitor al președintelui. Socotea că funcția de contabil nu era pentru el decît o treaptă ca să se urce mai sus. Voia să poruncească, să dea dispoziții, să fie înconjurat de subalterni supuși și conștiincioși.

Ca să afle părerea lui Șirzad, Salman adăugă cu modestie :

– Nu sînt bun de locuitor : nu am experiență.

Se aștepta să i se răspundă că experiența se dobîndește cu vremea și că importantă e aptitudinea și stăruința în muncă. Dar nici Șirzad și nici Nadjaf nu scoaseră un cuvînt.

Rustam sfîrșise ce avea de vorbit cu colhoznicii și venea spre club. Tinerii își îndreptară ținuta, căutînd să aibă o înfățișare cit mai serioasă.

– Hei, comsomolistule Nadjaf, ce te uiți chiorîș la mine ? întrebă din mers președintele.

– Să-i sară ochii ăluia care s-a uitat chiorîș ! Eu sînt obișnuit să privesc oamenii drept în față, răspunse semet Nadjaf, ca apoi să întreb, zimbînd cu șiretenie : Se aude că iar convoci adunarea generală, e adevărat ?

Rustam nu arată că a înțeles ironia.

– Da, o convoc ! Nu cumva organizația de comsomolare, și ea, o ședință ? Pe ordinea de zi aveți politica internațională sau tot recolta la hectar ?

Președintele pusese această întrebare nu fără un gînd ascuns. Cu două-trei zile mai înainte, la ședința conducerii colhozului, Nadjaf propusese ca producția bumbacului pe anul în curs să fie planificată la minimum treizeci de chintale la hectar.

E drept, calcule temeinice pe baza cărora să facă această propunere nu prea avea Nadjaf. Era mînat doar de un avînt înflăcărat, de visuri – și atît. Rustam, mult încercat în dispute verbale, știuse, cu ajutorul lui Salman și al lui Iarmamed, să bagatelizeze propunerea și să ridă de comsomolist.

– Dar la oameni, la colhoznicii noștri te-ai gîndit ? îl atacă direct Rustam. Ia fă socoteala : eu semăn optzeci

de hectare cu bumbac și predau statului, după plan, o mie șase sute de tone. Pentru fiecare tonă în plus primim preț dublu ! Ai înțeles ? Dublu ! Dacă accept propunerea ta, miine o să se găsească la raion un deștept care să ne mărească planul cu opt sute de tone. Și atunci spetește-te, muncește pe brinci ! Păi așa n-o să mai putem preda nici măcar o tonă peste plan. Ce ar mai primi atunci colhoznicii noștri pentru o zi-muncă ? O nimica toată !

Dar s-o astîmpăra oare Nadjaf ? N-o să înceapă azi la ședință din nou cu balivernele lui copilărești ?

În clipa aceea se amestecă în discuție Șirzad taciturnul.

– Vrem să analizăm experiența colhozului „Steagul Roșu” pentru ca, anul acesta, să recoltăm tot bumbacul cu mașina. Ce părere ai în privința asta ?

În jurul ochilor ageri ai lui Rustam se strînse deodată un păienjeniș de zbîrcituri.

– Salman, băiatule, ia spune, rogu-te, versurile lui Sabir¹ pe care le-ai citit de curînd.

Și Salman, cu zîmbetul lui supus, începu să recite :

Ne-om sufleca nădragii-nainte de soroc –
Cînd pîn-la vad mai este o cale bunicică..,
L-om trece – de-ăst lucru nu mă-ndoiesc de loc,
Chiar dacă mintea zice : dar dacă „nu” ? cu frică.

– Vorbe de aur ! exclamă Rustam, clătinînd din cap. Vorbe cu tîlc adînc ale unui mare poet ! Parcă despre voi, cei cu capu-n nori, a scris ! Chiar că are haz ! Mă tem că și bumbacul o să începeți să-l culegeți ca și Kara Kere-moglu : jumătate din gogoși să rămînă prin tufe, și jumătate risipite de vînt !

– În orice muncă nouă întîmpini greutăți necunoscute ! se declară de acord Șirzad. Unora orice lucru nou li se pare la început fantezist, dar după ce se apucă de el învață treptat și apoi totul merge strună.

¹ Sabir, Alekpu Tairzade (1862–1911), poet revoluționar, satiric, al Azerbaigianului (n. ed.).

– Dar lucrurile se mai petrec și altfel, băiatule, obiectă Rustam. Unii se avintă în luptă ca leii, dar se întorc ca niște curci plouate. Cunoști și tu întâmplări de felul acesta, nu-i așa ?

Șirzad tăcu, dar Salman, slugarnic ca de obicei, îl sprijini pe președinte :

– Nici dușmanilor mei nu le doresc o asemenea rușine.

Venise momentul ca Nadjaf să-și rostească, și el, părerea. Era aproape cu neputință să-l convingi pe încăpăținatul președinte să-și schimbe o părere a lui. Toată lumea știa acest lucru și, totuși, Nadjaf își susținu prietenul.

– Nenea Rustam se uită la mașina de cules bumbac cum se uită cămila la fierar.

Lui Rustam parcă îi tremurară buzele sub mustățile lui stufoase. Într-adevăr, nu prea avea încredere în combina de recoltat bumbac. Socotea că numai o mină de femeie este în stare să tragă cu dibăcie și grijă afară din capsula ei gogoașa de bumbac, albă ca zăpada, pufoasă ca un pui ieșit din găoace. De altminteri, cind se răspîndise, de-a lungul Stepei Mugane, zvonul că la recoltarea cu mașina erau mari pierderi, președintele, cu spiritul lui gospodăresc, se speriasse și hotărîse în sinea lui ca, deocamdată, să nu folosească mașinile de recoltat bumbac. Acest gând însă nu-l mărturisise nimănui, nici chiar nevestei și copiilor... Știa să-și ascundă îndoielile și nu voia să se ia la harță înainte de vreme. Împărtășea întru totul tilcul proverbului ucrainean : „Înainte de orice, înainte de a ști pentru ce, nu te zvîrli în iad“, proverb pe care-l auzise adesea pe front și pe care și-l amintea bine.

– Cind o să se aducă mașina pe cîmp o să vezi și tu, pușorule, cum o s-o întîmpin.

– Dar de ce înainte vreme cerșeai mereu la S.M.T. alte și alte mașini ? îl întrebă tăios Nadjaf.

– În primul rînd, puiule, eu n-am cerșit nimic – nu mi-e în fire. Iar în al doilea rînd, asemenea lucruri nu te privesc pe tine !

– Ba mă privesc, și încă foarte mult ! nu se dădu bătut Nadjaf. Colhozul nu este moșia dumitale !

– Îndrugi prostii, puiule ! Vorbe goale ! Multe și goale ! Știu eu bine că nu-i al meu, ci al poporului.

– Dacă-i al poporului, de ce te porți ca un vătaf al baiului de odinioară ?

Rustam lăsă privirile în jos. Ochii lui scăpărară. Oftă cu amărăciune.

– Ce vătaf sînt eu, ia spune ? Vătaful ar fi stat el de vorbă cu un demagog ca Nadjaf comsomolistul ? Iată ce vreau să-ți spun : pe cocoșat doar mormîntul îl îndreaptă... dar cocoașa ta, puiule, chiar și în mormîntul cel mai adînc, tot țeapănă ca o buturugă o să rămînă.

Ciorovăiala dintre cei doi îi mergea la inimă lui Salman. Se bucura grozav ori de cîte ori avea prilejul să fie martor la certurile dintre alții.

– Tovarășe președinte, încercă să intervină Șirzad, Nadjaf vrea să spună că dumneata ai fost întotdeauna partizantul mecanizării și că acum...

Rustam îl întrerupse cu asprime.

– Am înțeles foarte bine ce a vrut să spună comsomolistul Nadjaf. N-am nevoie de mijlocitor pentru asta. Dacă Nadjaf ar fi deștept, el ar veni la adunarea colhozului cu tot tineretul și ar pune în discuție condițiile întrecerii socialiste cu colhozul „Steagul Roșu“. Doar, primăvara bate la ușă – trebuie să ne gîndim la semănături... Uite, eu mă zbat, fac pe dracu-n patru...

La auzul acestor cuvinte, Salman socoti că sosisese momentul să arunce undița – poate că acum „va cădea în nadă“ ceva...

– Pe cuvînt de cinste, Rustam-*kiși*, noi te înțelegem și te plîngem din suflet. Chiar adineauri spuneam ce greu este să conduci singur o gospodărie atît de mare. Nu oricine este în stare să ducă bine la capăt o sarcină atît de grea. De trei luni colhozul n-are locțiitor – mare povară apasă pe umerii dumitale ! Dacă pe front ai fost sergent, apăi aici ești colonel...

Lui Rustam îi plăcea să fie lăudat.

– Nu știu, flăcăi, da, nu știu ce să fac ! spuse el coborînd vocea de parcă ar fi vrut să împărtășească celor de față o mare taină. Nu pot încă să mă opresc la nimeni.

– Nu da ascultare nimănui, Rustam-*kiși*, il sfătui Salman cu o mină naivă ce voia să pară sinceră. Cunoști colhozul ca pe degete. N-ai decît să alegi un om expeditiv, harnic, priceput, care ți-ar fi și un ajutor credincios și ar ști să lucreze cu oamenii. Munca asta nu-i de invidiat, dă multă bătaie de cap. Ba te cheamă procuratura, ba ești convocat la ședință de biroul comitetului raional, ba...

– E lucru știut, întări Rustam. Băieți, ce-ar fi să-l propunem pe Salman ca locțiitor ?

Șirzad și Nadjaf răspunseră în silă :

– Trebuie să ne sfătuim...

Salman se dădu înapoi cîțiva pași, prefăcîndu-se speriat :

– Nene Rustam, se poate !? Îți sînt recunoscător pentru această cinste, sînt chiar emoționat, dar îmi dau seama că n-am să pot să fac față, nu, n-am să pot...

– Firește, trebuie să ne sfătuim... să vedem ce spun oamenii, încuviință Rustam. O să ne mai gîndim. Și adăugă exact ceea ce nădăjduia Salman să audă din gura celor doi prieteni : Experiența se dobîndește cu vremea. Dacă nu știi, ai să înveți...

– Am să învăț, desigur... se învoi Salman.

Iar Rustam continuă pașnic :

– Și tu, Șirzad, pentru că cel de sus ți-a dăruit un glas de privighetoare, a venit vremea să alcătuiesti un cor în loc să cînti sub ferestrele oamenilor. Tineretul va avea o ocupație, bătrînii o plăcere și colhozul faimă. Te pomenesti că o să fiți trimiși și voi la concursul artiștilor amatori, la Baku. Nu e greu de loc !

Șirzad se înroși. Fața lui smeadă, semăna cu efigia unui războinic de pe o monedă veche de aramă.

– Comsomoliștii ar trebui să se pună zdravăn pe treabă, să alcătuiască cercuri de artiști amatori...

Fără să mai aștepte răspunsul, Rustam se îndreptă spre birourile colhozului.

Nadjaf își mușcă buzele ca nu cumva să-i iasă din gură vreun cuvânt nesăbuit. Șirzad, însă, nici de această măsură de prevedere nu avu nevoie : viața îl obișnuise, din totdeauna, să rămână netulburat.

– Da, va trebui să ne dăm bătuți, spuse el cu regret. De data aceasta va trebui să se facă cum vrea el – ne-am trezit prea târziu...

– Sînt întru totul de aceeași părere cu tine ! declară cu înflăcărare Salman. N-ar fi de nici un folos să te încapăținezi. Nu trebuie știrbită autoritatea președintelui. Dacă ne facem de cap, raionul începe să ne scuture...

Nadjaf nu avea de gînd să se poarte cu mănuși cu Salman, de aceea toată ciuda lui și-o repezi pe capul pomădat al acestuia.

– Nu mă sperii pe mine – nu mi-i teamă de comitetul raional de partid, chiar dacă ar ajunge lucrurile pînă acolo. Din punct de vedere politic, noi sîntem pe o poziție justă. Numai tu te lingușești în fața președintelui, numai în ochisorii lui te uiți...

– Stai, potolește-te ! îl opri Șirzad, totdeauna calm, ridicînd mina. S-ar putea să procedăm și altfel. Să ne ducem, eu și Salman, la adunarea colhozului și în timpul ăsta tu să stai de vorbă cu comsomoliștii. Pe urmă, veniți și voi !

– Minunat ! strigă Salman, și în sinea lui gîndi că Șirzad făcea pe prostănacul, dar, în fapt, nu era prost de loc. În felul acesta și comsomoliștii aveau să fie mulțumiți, și președintele va fi măgulit că Șirzad a dat ascultare dispozițiilor lui. Nu cumva la Perșan se tot gîndea deșteptul ăsta ?

Salman știa că lui Șirzad îi era dragă Perșan. Știa, de altminteri tot satul – numai Rustam nu înțelegea deocamdată cui anume îi erau adresate acele *baiatî* cîntate de Șirzad.

Dar cum se purta fata cu Șirzad ? Cînd era lume de față, ea îl întîmpina întotdeauna cu vorbe usturătoare, îi întorcea spatele și, uneori, nici nu se ostenea să-i răspundă la întrebări. Ce mai încoace și încolo ! Salman, însă, so-

cotindu-se iscusit cunoscător al inimii de femeie, nu vedea în Şirzad un adversar de temut şi se obişnuise să vadă în Perşan pe viitoarea lui nevastă, cu toate că fata nu-l lăsase niciodată să bănuiască că ar nutri un cit de mic simţămînt de simpatie pentru el. Dar bunăvoinţa pe care i-o arăta Rustam îi îngăduia să se legene în speranţe... Şi, într-adevăr, Salman îi plăcea preşedintelui. Rustam credea în fiecare cuvînt al lui şi-l socotea pe contabil apt să facă faţă oricărei munci. Doar şi anul trecut cînd a plecat la Moscova la expoziţie n-a luat cu el pe vreun colhoznic, ci pe Salman.

„Oricît ți-ai bate gura cu *baiati*-urile tale, o sută ca tine îi vîr în buzunar şi-i sucesc după deget“, gîndea cu dispreţ Salman despre cîntăreţul cel tînăr şi îndrăgostit.

2

Spre seară vremea se strică. Norii, aidoma unei pisle groase, acoperiră tot cerul. De pe întinsul cîmpiei, se ridicau fişii groase de ceaţă care, transformate în nori de un alburii murdar, pluteau spre sud, către Saliân şi Lenkoran. Apa Araxului, cu valuri tot mai dese şi mai creţe, devenise tulbure. Cu cît se îndepărta mai mult riul, satul părea mai întunecat, de parcă se topea în pămîntul stepei. Crengile goale ale copacilor păreau negre pe cerul cenuşiu ; strivite de umbrele amurgului, casele, aşezările arătau mai joase, parcă lipite de pămînt. Luminile încă nu se aprinseseră şi casele păreau oarbe.

Aşa cum hotărîseră, Şirzad şi Salman se întîlniră lîngă club către orele şase seara. Curînd sosi şi Nadjaf gîfîind şi îmbucînd din mers o bucată de lipie.

– Voi, băieţi, duceţi-vă, spuse el. Termin şi eu treaba într-o clipă şi vă vin în ajutor.

Salman tăcu. Şirzad se uită la ceas.

– E prea devreme, la ce bun să ne grăbim ? Mai aşteptăm !

Îndreptindu-și pașii spre Maia, Salman începu să fredoneze, cu o voce plăcută de tenor :

Din nou, din nou, frumoasa
În ochii mei a apărut...

O salută și-i ținu ceva mai mult decît se cuvenea mina mică și îngustă în mina lui. „Gelozia-i drumul cel mai scurt spre inima femeii“, gîndea Salman. De aceea făcea, fără să se sfiască, o curte îndrăcită Maiei în prezența cumnatei sale.

Maia se întoarse brusc cu spatele la Salman și-l întrebă pe Șirzad :

- Am venit prea devreme ?
- Nu, ai venit la timp. Sosesec îndată toți.
- O să țină mult adunarea ?
- Cam douăzeci de minute.
- Atunci, să așteptăm !

Și, luînd-o de braț pe Perșan, Maia intră cu ea în clădirea clubului.

- Fermecătoare femeie ! spuse în șoaptă Salman, dîndu-și ochii peste cap. Ce noroc pe Garaș să dea peste o nevestă atît de gîngășă, sprintenă ca o căprioară.

- Da, într-adevăr... încuviință absent Șirzad care, de fapt, nici nu ascultase ce i-a spus Salman.

- Am înțeles, am înțeles ! Ești cu gîndul numai la fata președintelui. Pe nora lui nici n-ai luat-o în seamă. Dar de ce o fi intrat așa de repede în club ? Nu cumva v-ați luat la harță ? Dacă vrei, o aduc numaidecît și vă impac !

- Nu-ți cer decît un lucru : să taci din gură ! îi răspunse Șirzad cu o tristețe în glas, pe care Salman n-o putea înțelege.

Șirzad nu-l avea la inimă pe Salman, cu toate că prețuia la el unele calități. Contabilul era harnic, putea să lucreze nopți de-a rîndul, dacă era nevoie, ca să încheie bilanțul anual la vreme. Îi trimitea acasă la culcare pe socotitori și sta neobosit, aplecat peste registre... De aceea, atunci cînd Rustam-*kiși* îl lăuda pentru silința de care

– Plecați odată. Țin ședința și singur...

Tinerii nu se urniră însă.

Pe cărăruia care ducea din sat către club, se ivi 'dinspre pîrloaga năpădită de lăstăriș, o fată zveltă, nu prea înaltă. Nadjaf înțelese numaidecît pe cine așteptau prietenii lui. Plescăi din limbă și zise, cu aerul că făcuse o descoperire, cu toate că și ceilalți o zăriseră pe Perșan.

– E Perșan ! Ia te uită, plutește ca o lebădă !

Fata avea o haină nouă, neagră, capul îi era acoperit cu un șal galben de lînă și în picioare îi străluceau cizmulile, înalte pînă aproape de genunchi...

Salman se îndreptă hotărît în întîmpinarea fetei. Nu-și putea lua privirile de pe obraji ei îmbujorați de gerul amurgului, de la ochii ei negri, plini de viață. O salută politicos, apoi o luă grijuliu de braț și o însoți pînă la club. Lui Șirzad începură să-i tremure buzele, deși ochii îndreptați spre chipul fetei își păstrau calmul obișnuit.

Perșan se fîstici. Privirile lui Șirzad o tulburau întotdeauna. Ghicea în ele o dojană sfioasă, negrăită. De aceea, pentru a-și ascunde față de lume tulburarea se arăta atît de nepăsătoare cu el...

– A, da ! Să nu uit ! spuse Perșan, după ce dădu bună ziua băieților. Tata ți-a trimis vorbă, Salman, să treci pe la noi după adunare.

– La ordinele dumitale, Perșan-*banum* ! răspunse Salman făcînd o plecăciune și privind cu o ironie triumfătoare spre Șirzad, care se posomorise.

În această invitație pe care i-o făcea președintele, nu era nimic neobișnuit. Salman venea seara de multe ori la Rustam-*kiși*. Acum, însă, vorbele rostite de Perșan i se păreau lui Șirzad că ascund un tîlc anumit și el se întristă.

Salman se învîrtea în jurul fetei, șoptindu-i mereu la ureche vorbe mieroase și Șirzad observă cum Perșan, rîzînd încet, îl lovi cu mînușa peste mîneca hainei.

Dinspre lăstăriș apăru altă fată, îmbrăcată la fel ca Perșan numai că, pe cap, în loc de șal, purta o pălărie la modă.

dădea dovadă, nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să fie de altă părere.

Lui Şirzad i se părea, uneori, că Salman, cu vorbele lui microase, cu cintecele lui la modă, o şi prinsese în mreje pe Perşan şi grozav ar fi fost ispitit să-l întrebe, aşa de-a dreptul : „O iubeşti cu adevărat ?”

Dar puteai pune o asemenea întrebare unui om ca el ? Dibaci cum e, Salman ar lua totul în glumă şi n-ar da un răspuns direct. Nici de supărat nu-l puteai supăra... Era prietenos cu toată lumea, intra în orice casă, cunoştea tainele fiecărei familii, împărţea sfaturi care nu se vedeau rele, ba, uneori, chiar foarte folositoare. Când murea cineva – abilul Salman era cel dintîi la faţa locului, dădea îndrumări pentru ceremonie, comanda coşciugul, fugea la cimitir să aleagă locul de mormint şi, tot el, aducea de-ale gurii pentru praznic de la cooperativa sătească. Nici nunţile nu se puteau face fără Salman : se îngrijea de toate şi, după atîta alergătură, cădea din picioare de oboseală. Aşa îl cunoştea Şirzad şi, adesea, îi ierta slăbiciunile – aceasta era firea lui ! Dar, mai adesea îl injura şi se lăsa pradă mîhnirii văzînd cum acest tinăr viclean şi descurcăreţ cîştiga, încetul cu încetul, încrederea preşedintelui.

– Ce stăm în frigul ăsta ? spuse Salman tropăind pe loc. Mi-au îngheţat picioarele. Hai spre colhoz.

– Ar trebui să mai luăm cu noi vreo doi-trei comsomolişti. Hai, spune-i lui Nadjaf.

– Pe mine nu mă ascultă

– Pe tine ? se miră sincer Şirzad. Cum e cu putinţă ? Cu limba ta poţi face din granit ceară. Hai, du-te şi spune-i !

Salman se îndreptă cu plăcere spre club – doar acolo erau şi Perşan, şi Maia. Dinăuntru se auzi, îndată, un ris vesel de fată şi, o clipă mai tîrziu, Salman ţîşni ca o săgeată în pridvor, fugărit de Perşan, abia putînd să îngîne cite-un cuvînt, înecîndu-se de atîta ris.

– Va trimite...

Tinerii se îndreptară spre administraţia colhozului.

La club, între timp se adunase o bună parte din tineret. Se ivi și Gizetar, cu un cojocel aruncat pe umeri. Mai sosiră și alte fete care făcură cerc, îngînînd un cîntec. Îngrămădiți spre ușă, flăcăii fumau.

În sfîrșit Nadjaf ciocăni cu creionul în carafa de pe masă, rugă pe cei de față să ia loc, atrăgîndu-le atenția că, de aci înainte, fumatul și vorbăria erau oprite și declară deschisă adunarea organizației de comsomol.

— Pe ordinea de zi avem două puncte, începu el. Primul : mecanizarea procesului de recoltare a bumbacului. Al doilea : situația sanitară a satului. Trebuie să terminăm repede ca să ajungem la timp și la adunarea generală a colhozului.

— Se aprobă ! Se aprobă ! răsunară voci din toate colțurile sălii.

Nadjaf ridică mîna și spuse cam răstit :

— Vă rog să respectați ordinea. Înscrieți-vă la cuvînt, dar nu urlați ca la piață. Ar fi timpul să vă obișnuiți cu disciplina !

— Ce i-ai făcut că-i așa de încruntat ? o întrebă Maia în șoaptă pe Gizetar, care ședea alături de ea.

Gizetar nu pricepea ce se petrecuse cu bărbatul ei. De ce era atît de supărat ? Își aruncă privirile spre Nadjaf și-și dădu seama că nu-l prindea de loc să stea așa de grav. Gîndul acesta i se păru atît de hazliu încît cu greu izbuti să se stăpînească, să nu izbucnească în hohote de rîs. De teamă, își ascunse fața în spatele Maiei.

Nadjaf se uită amenințător, cu coada ochiului, la Gizetar, fulgerînd-o cu privirile. Ciocăni din nou în carafă cu toate că în sală se făcuse o liniște adîncă. Adunarea intră în ordinea de zi votată. Ședința începu așa cum încep, în mod obișnuit, toate ședințele : se alese un prezidiu și Perșan dădu cuvîntul chiar lui Nadjaf.

Pupitrul întocmit din scinduri, toate pline de noduri, era înalt și, în spatele lui, abia se vedea, ca o lubeniță, capul rotund al lui Nadjaf. Din această pricină toți rîdeau și glumeau în sală pe socoteala lui. Dar cînd Nadjaf începu să vorbească, toți tăcură. Știa să vorbească cu pa-

siune, convingător, să țină trează atenția ascultătorilor. Vorbi cu entuziasm despre minunata mașină care ușurează munca omului la culesul bumbacului și, în primul rînd, munca femeii. Se știa doar că bumbacul se recoltează pe căldurile cele mai cumplite cînd, de sete, limba se usucă în gură și buzele crapă, singerează.

Cu cît vorbea, cu atît i se lumina mai mult chipul, pentru că lui Nadjaf îi erau dragi mașinile – și vedea că tineretul le îndrăgise și el. Era sigur că tineretul îl va susține, pe el ca și pe Șirzad, în discuțiile aprinse cu încăpățînatul președinte al colhozului.

3

Primăvara se apropia.

În fiecare dimineață, ieșind în cerdac, Rustam se întindea, dezmoțindu-și mădularele, gemea pe înfundate și nu-și lua ochii de la cerul innourat, făcînd presupuneri cînd se va înfrumuseța vremea, cînd va ieși soarele și se va zbici pămîntul.

Aidoma președintelui, toți colhoznicii – bărbați și femei, bătrîni și copii – priveau dimineața cerul, gîndindu-se că în curînd vor înflori pomii în livezi, în grădini vor ciripi păsările, umezeala pe ogoare se va zvînta și cerul se va bolti înalt, albastru...

Toți nădăjduiau că, anul acela, recolta va fi îmbelșugată și, în comparație cu anii trecuți, veniturile vor spori.

Rustam știa toate aceste lucruri mai abitir decît toți, cunoscînd bine puterile colhozului său. Îl bucura faptul că, în ultima lună de iarnă, căzuse zăpadă multă, că troiene înalte de o jumătate metru acopereau semănăturile de toamnă. După toate semnele, primăvara se vestea de asemeni ploioasă, pentru pămîntul secetos al Stepei Mugane lucrul acesta însemnînd o rară binefacere. De cincizeci și cinci de ani trăia Rustam pe acele meleaguri, în acea stepă fără sfîrșit, și cunoștea fiecare petec de pămînt. În ce-l privea, pe Kara Keremoglu, președintele colhozului vecin

„Steagul Roșu“, se spunea că, în ultimii douăzeci și trei de ani, doar de trei ori greșise cu pronosticurile lui asupra vremii. Dacă așa stăteau lucrurile cu profețiile, apoi Rustam se putea lăuda că el nu greșise niciodată. Judecînd după cum fusese iarna, putea spune cum va fi primăvara, și primăvara îl ajuta să prevadă cum va fi vara. După culoarea asfințitului sau după felul cum se adunau norii putea prevesti dacă va fi ploaie ori vreme frumoasă. Și, într-adevăr, prevestirile lui se adevereau mai des decît buletinele meteorologice ale posturilor de radio. Rustam zîmbea pe sub mustață : „acolo or fi aparate – eu însă, am ochi buni !“

Și de data aceasta, luîndu-se după semne, președintele nu avea nici o îndoială că primăvara anului 1956 va fi întocmai cum trebuia.

„Dacă pregătirile pentru semănături au fost bine făcute, spunea el, dacă timpul se va dovedi cît mai prielnic și colhoznicii vor avea tragere de inimă, fără îndoială că planul va fi îndeplinit într-o proporție de o sută cincizeci la sută.“ La mai puțin decît atît nici nu se gîdea.

Într-o zi, cînd se găsea într-o dispoziție bună, primi chemarca la întrecere a colhozului „Steagul Roșu“.

Trebuia să plece la vecini pentru a semna actul. Delegația aleasă de adunarea generală era alcătuită din cincisprezece oameni, printre ei numărîndu-se, firește, președintele colhozului, apoi Gizetar, Iarmamed, Șirzad, Nadjaf, și nelipsitul Salman.

Lîngă birourile administrației veni un camion acoperit cu o prelată. Delegații se gătiseră ca de nuntă. Toți o priveau cu admirație pe Gizetar, care avea o pălărie cu boruri largi, luată cu împrumut de la Maia. Șirzad se îmbrăcase cu un costum albastru-închis. Cravata multicoloră îi aluneca tot timpul într-o parte. De aceea nu se putea împăca el pesemne cu aceste farafasticuri orășenești, plăcîndu-i de o mie de ori mai mult bluzele.

Gizetar, grijulie, îi îndrepta mereu oravata, repetînd de fiecare dată :

– Ptiu, că stîngaci mai ești !

– Ca burlacii, ce vrei ! chicoti Salman. În casa burlacului oricît ar arde focul, tot nu se face cald. Vorba ceea : „Casă fără nevastă e ca moara fără apă“.

– Păi, o să-l însurăm curînd și pe el, spuse Gîzetar, și să vezi cu ce mîndrețe de fată ! O să rămîna toți cu gura căscată !

– Ei, asta nu-i numai după vrerea lui Șirzad, ci și după cum o zice Rustam-*kiși* ! spuse cu viclenie Salman.

Președintele tocmai se apropia voios de ei. Se gătise și el, ca de sărbătoare. În cea mai bună dispoziție răspunse tinerilor la salut și-i întrebă :

– Despre ce vorbeați ?

– Iaca, ziceam că-s și părinți încăpățînați și fete încăpățîinate. Dar o să știm noi să înfrîngem încăpățînarea asta, răspunse Nadjaf.

Rustam nu înțelese despre ce era vorba. Amintindu-și însă de cele discutate în seara trecută, spuse :

– Hei, băiatule, ar fi bine să trîncănești mai puțin !

Salman sări în ajutorul președintelui ca un copoi care aleargă la șuieratul stăpînului.

– Așa cum îl vezi, e sub papucul nevestei, nu zice nici „pîs“ în fața ei, și mai vrea să se ia la harță cu un tată încăpățînat.

– Ce să-i faci ? rise blajin Nadjaf. O singură lumînăre nu-i ca un sfeșnic întreg.

– Azi becurile electrice luminează o încăpere întreagă, ba chiar o stradă, spuse Salman încîntat de glumă, rîzînd, el, cel dintîi de ea.

– Noi n-am ajuns încă să avem lumină electrică. Președintele zice că nu are bani colhozul... spuse Nadjaf, de data aceasta pe un ton serios.

În clipa aceea răsună claxonul camionului. Șoferul era nerăbdător să pornească. Ei, gata, să-i dăm drumul, spuse președintele și se urcă în *Pobeda* lui, iar tineretul luă cu asalt camionul.

Săltînd într-una la hopuri pe drumul desfundat de ploi, și împrîșcînd noroiul cleios, camionul ieși în șosea, în timp

ce *Pobeda* președintelui străbătu în goană satul și se îndepărtă repede, în stepă.

Stind la volan, Rustam gîdea că nu-i era greu de loc să-l întrecă pe Kara Keremoglu. Trebuia numai să-și găsească repede, cit mai repede, un ajutor destoinic în muncă, îndemînat în toate. „Dar pe cine să-l pună?” se întrebă el. Își aminti privirea de vultur a lui Șirzad, chipul lui cu trăsături hotărîte, și se gîdi: „Un asemenea om mută munții din loc și tot nu se plînge că e obosit...”

Poate n-ar trebui să mai șovăie – să se oprească asupra lui Șirzad! Totuși e cam primejdios. Flăcăul ăsta are o fire prea voluntară și se pricepe să influențeze tineretul. La unul ca el e greu să ridici glasul. Lucurile însă nu mai pot fi trăgănite: cei de la raion îl zoresc. Rustam se sfătuisese cu comuniștii și cu bătrînii din colhoz, cu brigadierii și cu activiștii de la raion. Fiecare propunea un candidat. Rustam avea în minte o listă întreagă de nume: Șirzad, Salman, Nadjaf, ba chiar și mătușa Telly figura printre ei, cine știe cum.

Cînd fusese propus Nadjaf, Rustam se zburlise: „Un demagog! Nici nu vreau să aud de el!” Încă bănuia că anonima era opera lui Nadjaf.

Din aceeași pricină respinsese cu hotărîre și candidatura mătușii Telly. „Un bărbat demagog e un adevărat diavol; o femeie demagog, însă, e un iad întreg. Dacă cumva, ferească dumnezeu, ai întîlni-o noaptea, ai muri de frică!”

Desigur i-ar fi convenit de minune să lucreze cu Salman. Îi cunoștea doar însușirile: te înțelege ușor cu el, e ascultător și modest! Cînd îi ceri ceva, ia poziție de drepti: „Am înțeles!” și face pe dracu-n patru ca să-și îndeplinească treaba la timp. Iată însă că, la comitetul raional de partid, candidatura lui Salman nu era sprijinită.

În felul acesta nu mai rămăsese pe listă decît un singur nume: al lui Șirzad. Unde mai pui că Salman nu era membru de partid, pe cită vreme Șirzad fusese ales, nu mai departe decît cu o săptămînă în urmă, secretar al organizației de bază a colhozului. „Cînd flăcăul ăsta o să vadă

că răspunderea lui este de două ori mai mare, își spuse Rustam, atunci, conștient de ea, va pune nu numai umărul, ci întreaga spinare..." Știa că Șirzad bănuie intenția lui și din vorbele citorva colhoznici aflate că flăcăul nu avea nimic împotrivă să lucreze cot la cot cu Rustam-*kiși*.

Acesta era adevărul. Șirzad socotea că-i un mare noroc să fii ajutorul unui președinte de colhoz ca Rustam. De la el poți învăța multe : Rustam nu-i un om de duzină, are o voință de fier – și asta e destul ! Iubește cu patimă stepa lui dragă, și lucrul acesta îi plăcea tânărului Șirzad. Funcția propriu-zisă de locțiitor de președinte nu prea îl ademenea. Era mai bucuros să lucreze ca brigadier, dar din clipa cînd fusese ales secretar al organizației de bază își dăduse seama că, de data aceasta, era răspunzător nu numai de recolta pe ogorul brigăzii lui, ci de recolta întregului colhoz. Îl neliniștea oarecum faptul că președintele nu se prea grăbea să-și ia angajamente pentru întreceri cu vecinii. Era incredințat, însă, că devenind locțiitorul lui Rustam, va putea influența în bine viața colhozului.

Pobeda președintelui și camionul se opriră, frînînd brusc, la marginea unei ripe. Pe podul de lemn, chiar la mijloc, se vedea o spărtură mare, neagră. Lovind de zor cu topoarele, doi dulgheri ciopleau mai la o parte niște bîrne. Ei spuseră că de dimineață trecuse pe acolo un tractor și fărîmase cîteva scînduri.

– N-avem ce face, tovarăși ! spuse Rustam. Lăsăm aici mașinile și o pornim pe jos.

Rîzînd și glumînd, colhoznicii trecură podul. Gizetar privi prin spărtură și inima i se strînse de spaimă : dedesubt se căsca un gol adînc. Șirzad își făcu vînt și sări cu ușurință peste spărtură. Salman și Iarmamed, îl ajutară respectuoși pe președinte să treacă, așezînd o scîndură care se îndoi sub greutatea acestuia.

Dincolo de pod, vîntul stepei zvîntase pămîntul. Drumul era lesnicios și plăcut. Nadjaf începu să cînte. Gizetar și Salman îi țineau isonul. Șirzad rămase mai în urmă. Mergea încet, concentrat, adîncit de gînduri. Văzîndu-l, Rustam îi spuse :

– Tu, Şirzad, într-adevăr, ar trebui să te faci *aşug*, nu plugar.

– Una n-o împiedică pe alta. Poţi culege bumbac şi să faci în acelaşi timp cintece ! se amestecă în vorbă Salman, ţinând hangul preşedintelui.

Cîntăreţii tăcură. Nadjaf şi Gizetar îşi încetiniră paşii, aşteptînd să-i ajungă din urmă Rustam şi Şirzad.

Preşedintele vorbise pe un ton binevoitor. Salman, însă, strecurase în vorbele lui o vădită ironie ceea ce nu-i scăpă nu numai lui Şirzad, dar nici celorlalţi colhoznici.

– Scribe, fă cintece, să aibe şi colhozul nostru *aşugul* lui, urmă Rustam, scoţîndu-şi pipa din gură.

Deodată îi luă de braţ pe Şirzad şi pe Nadjaf, şi-i trase deoparte, aruncînd o privire cu înţeles celorlalţi, vrînd parcă să le spună că nu puteau să asculte toţi discuţia lor.

– Ei, pe cine punem locţiitor ? Trebuie, totuşi, să luăm o hotărîre.

– Mi-am spus părerea încă de ieri seara ! răspunse Nadjaf. Şi membrii de partid, şi comsomoliştii îl susţin cu hotărîre pe Şirzad. Acum totul depinde de dumneata, nene Rustam. Fă cum crezi că-i mai bine, cum îţi spune cugetul.

Rustam îşi descheie paltonul şi, băgînd mîna în buzunar, scoase punga cu tutun. Mişcările lui erau încete, dar cum văzu că Nadjaf dă să plece, îl opri, trăgîndu-l de mîneacă.

– Ei, hai, nu te mai aprinde. Am nevoie de un sfat. Să-l numim pe Salman ? Care-i părerea voastră ?

– Ehei, nene Rustam, cită înţelepciune e în vorbele pe care le-ai rostit, se auzi vocea rebegită a lui Iarmamed care se apropiase pe nesimţite şi trăsesese cu urechea. Nici n-ar trebui să te mai gîndeşti. Salman cunoaşte ca pe degete treburile colhozului şi, pe deasupra, are cap, nu glumă. Dacă l-ai întreba, despre toate ştie – chiar şi de China ori de Birmania. Iarmamed îşi avea şi el, socotelile lui. Dacă Salman ar fi fost numit locţiitor de preşedinte, ar fi ocupat el postul de contabil. Problema era limpede pentru el. Mai vrednic ca Salman, nu văd pe nimeni !

semnată dorință. Acesta nu apuca să intre bine în birourile colhozului, că Iarmamed se și repezea cu slugărnicie să-i ia portharta din mână și s-o pună pe raft sau pe pervazul ferestrei. Cum scotea Rustam punga cu tutun, el și aprindea chibritul... Uneori, tot aștepta cu chibritul în mână pînă ce acesta îi frigea degetele. Iarmamed nu clipea însă – zîmbea bucuros de parcă i-ar fi fost mîna de piatră. Făcea să-l privești cu cită venerație apropiind chibritul de pipa președintelui. Într-o asemenea clipă măreață chipul lui lua înfățișarea unui cozonac cu stafide, abia scos din cuptor, răspîndind aroma aluatului încă fierbinte...

Șirzad nu-și putea stăpîni o strîmbătură de dezgust ori de cîte ori se uita la Iarmamed. Dacă Rustam l-ar fi privit măcar o singură dată pe socotitor cu mai multă atenție, fără îndoială că ar fi descoperit, și încă foarte ușor, la adăpostul zîmbetului său slugarnic, o ură cumplită care mocnea de ani și ani. Și, așa încercat în lupte cum era, fără îndoială că l-ar fi trecut fiorii pe acest vechi ostaș!

Iarmamed nu se putuse scutura toată viața de trecutul lui – de acest trecut ce-l urmărea ca o umbră.

Cu prilejul completării unei fișe de anchetă tănuise că tatăl său fusese *boge* și că mama lui se îndeletnicise cu ghicitul. Această nesinceritate îi adusesese concedierea din serviciu. Găsise, însă, altă slujbă – la secția de învățămînt a sovietului raional. Dar fusese îndepărtat și de acolo din aceeași cauză. Încercase apoi să intre la gospodăria comunală, la uniunea cooperativelor de consum din raion – dar peste tot i se dăduse același răspuns : nu sînt locuri.

Tatăl lui Șirzad, Kasum Kengherli, era pe vremea aceea șeful secției financiare raionale. I se făcuse milă de el și, neținînd seamă de fișa lui necorespunzătoare, îi dăduse o slujbă : „numai cîstit să fie !” gîndea Kasum.

Adică tocmai ceea ce nu era Iarmamed.

Vechiul comunist Kasum Kengherli spunea întotdeauna ce gîndea. Uneori, critica sistemul de colectare a cărnii și a laptelui pe care nu-l socotea corespunzător, alteori

stăruia Iarmamed, și porni, cu pașii lui mărunți, pe șosea, după colhoznicii care se îndepărtaseră.

– Dar tu ce crezi ? îl întreabă Rustam pe Șirzad.

– Dacă la fiecare cotitură de drum scoți la iveală alt candidat, îi răspunse Șirzad, atunci eu nu cred că un flăcău cu mintea întreagă ar mai fi ispitit să primească o asemenea muncă.

Rustam tălmăci astfel răspunsul lui : „Nu mă ispiti că nu mă poți ademeni să cad în capcană. Sint prea mulțumit de locul meu de brigadier ca să vreau altceva.“ Și se simți jignit. „Ia te uită la el – ce sus ține nasul ! Nici n-a fost încă numit locțiitor și a început să se obrăznicească. Acum, dacă-i încredințezi o fărîmă de putere, și ia în mină hăturile... Dar, vorba ceea, doi lei într-o cușcă nu pot trăi ! Nu, colhozul n-o să aibe un al doilea stăpîn, eu am să rămîn singurul !“ Și hotărî să stăruie pe lingă autoritățile raionale pentru a aproba numirea lui Salman.

4

Iarmamed se tot agita ca un sitar ce se leagănă mereu pe piciorușele lui. Ochii lui căprui, rotunzi ca două bile, îi jucau în orbite fără să se poată opri mai îndelung asupra cuiva. S-ar fi crezut că el nu voia să privească deschis de teamă să nu-și trădeze gândurile.

Căuta să intre în voia fiecăruia : scutura firul de ață de pe haina celui cu care vorbea, sărea în ajutorul agronomului sau al directorului S.M.T. cînd unul din ei dădea să se urce în mașină, alerga la poștă să predea o telegramă expediată de vreo persoană oficială venită întîmplător în colhoz și, tuturor, fără excepție, le zîmbea prietenos. Era parcă născut să intre în voia tuturor.

De mai bine de un an se învîrtea, însă, deosebit de stăruitor în jurul lui Rustam-*kiși*. Își ațintea veșnic ochii asupra președintelui, căutînd să-i ghicească cea mai neîn-

făcea aprecieri defavorabile la adresa unuia sau altuia de la Comisariatul Poporului pentru Finanțe, necruțându-i nici pe unii birocrați din Comisia republicană de stat a planificării. Iarmamed asculta totul – și nota...

Părinții lui muriseră de mult, dar lașul era încredințat că tatăl lui, hoguea, stătea în calea lui cu coranul în mână, împiedicându-l să facă o carieră. Trebuia, deci, să săvârșească o ispravă sau alta care să-l evidențieze și, dacă ar fi fost necesar să se tirească pe burtă, ca să pună mina pe un post mai calduț, ar fi acceptat și lucrul acesta. Trebuia cu orice preț să-și șteargă pata de „necorespunzător”. Și Iarmamed și-a găsit „ocrotitori” care, pe un preț de nimic, i-au cumpărat conștiința. Din ordinul lor a început să spioneze, să ticluiască denunțuri privind „atitudinea contrarevoluționară” a lui Kasum. Picătura de apă tocește piatra – iar după ploi îndelungate șuvoaiele rod și macină chiar stincile de granit. Denunțurile au sfârșit prin a-și atinge ținta. Tatăl lui Șirzad a fost arestat și Iarmamed, cu mintea lui fără judecată, triumfa crezând că, în sfârșit, scăpase de umbra lui.

Dar iată că veni ziua când tatăl lui Șirzad a fost achitat post-mortem, reabilitat și înscris din nou în partid. Din clipa aceea, toate crimele săvârșite de Iarmamed au început, ca verigile unui lanț mâncat de rugină, să i se încolăcească în jurul gâtului și să-l înăbușe. Și ceaiul pe care-l lua în gură, și mîncarea, toate erau, pentru Iarmamed, adevărată otravă. Clipă de clipă se aștepta ca Șirzad, să-i ațîină calea, și să-i strige : „Ucigașule ! Nu mi-ai omorît tatăl !”

Unde să-și găsească un apărător ? Iarmamed se gudura pe lângă Rustam-*kiși*, deși știa bine că dacă va afla de crimele lui președintele colhozului nu-l va mai ține o clipă lângă el – îl va da afară fără întârziere, în cel mai rușinos chip.

Acesta era Iarmamed, omul atît de umil la înfățișare și vorbă.

Şirzad mergea alături de Gizetar care, obișnuită cu firea lui tăcută, nu-l împiedica să se adîncească în gînduri. Și, pentru acest lucru, el îi era recunoscător. Trebuia să chibzuiască serios asupra lui Salman, să cugete dacă, dîndu-i-se sarcina de locțiitor al președintelui, acesta va fi de folos colhozului. Nu putea nega că Salman era sînguincios, că știa să se apropie de oameni și că, fără îndoială, se bucura de autoritate în rîndurile colhoznicilor. Salman era bun cunoscător al treburilor colhozului, ager la minte, știind să judece repede o situație și să găsească soluția justă într-o problemă sau alta. Lipsuri? Da, avea și lipsuri cu duiumul. Dar cine nu are lipsuri? Va fi criticat la timp, va fi controlat și se va îndrepta, lichidînd lipsurile.

Nici nu-i trecea prin minte să se împotrivească alegerii lui Salman. Acest lucru ar fi fost deplasat. Oricine ar fi putut crede că rivnise postul de locțiitor.

Astfel, încrezător în oameni, din fire, Şirzad găsi explicații – în întregime sau aproape în întregime – pentru scăderile lui Salman. În sinea lui, încredințase rezolvarea acestei probleme lui Rustam-*kiși*. El să hotărască și să facă propunerea în ședința adunării generale a colhozului.

Deodată răsună strident un claxon. Toți întoarseră capul, și trecură de o parte și de alta a șoselei. Un camion îi ajunsese din urmă și, ajungînd în dreptul lui Rustam, șoferul frînă cu dibăcie, sări din cabină și întrebă mirat:

– Ce s-a întîmplat, tovarășe Rustam? De ce ați luat-o pe jos?

Șoferul era de la colhozul „Steagul Roșu”.

I se explică ce se întîmplase. Șoferul îi ocări pe dulgherii atît de molii care – după părerea lui – puteau face toată treaba în cel mult jumătate oră – și-i pofti pe oaspeți în mașină.

Iarmamed se repezi, deschise cît mai larg ușa cabinei, șterse la repezeală bancheta cu mineca hainei, și, întorcîndu-se spre președinte, îl pofti să se urce.

– Acesta-i locul dumneavoastră, poftiți, *kiși*.

– Urcă-te tu acolo – îi răspunse Rustam – eu stau cu tineretul. Avem ceva de vorbit...

Făcându-și vînt, Rustam se prinse de o margine a mașinii, sări în camion și se așeză pe o bancă, răsuflînd greu, întretăiat, semn că nu-i fusese de loc ușor să se urce. Camionul porni. Vîntul stepei nesfîrșite șuiera în urechi și șfichiuia obrajii călătorilor.

Rustam se simțea măgulit că un șofer necunoscut de la „Steagul Roșu” îl recunoscuse. Puse mîna pe umărul lui Nadjaf, care ședea alături de el, și-i spuse pe un ton pașnic :

– Și-acum, șoimilor, să știți că aveți o sarcină însemnată – să ridicați tot tineretul în picioare ! Toată nădejdea mea e în voi. Anul ăsta e hotărîtor. Trebuie să facem un pas mare înainte, ca și cum am avea cizme de uriaș, să ajungem departe.

„Strașnic om, președintele nostru” gîndi înduioșat Nadjaf și, scoțîndu-și pieptul înainte, îl încredință :

– Tineretul n-o să facă de ris colhozul. Dumneata să-i însuflețești pe bătrînei – atunci o să se închege un colectiv de nădejde.

– Ei, dacă așa stau lucrurile, cu siguranță că o să cîștigăm întrecerea cu Kara Keremoglu ! spuse Rustam zîmbind.

– Ce e Kara Keremoglu față de dumneata ! exclamă Salman. Nici măcar nu-l putem lua în serios !...

– Ehei, nu te culca pe urechea aia, răspunse Rustam zîmbind. Kara e tare și-i isteț ca un diavol...

– O fi el tare, dar dumitale nu-ți ține piept ! stăruia Salman în părerea lui.

Iritat de atîtea lingușeli, Șirzad spuse brusc :

– Dacă fiecare din noi nu se va gîndi decît cum să muncească mai bine, cum să se străduiască pentru binele colhozului și nu numai pentru cîștigul lui, atunci e sigur c-o să biruim ! Voi aici, vorba aceea – scuturați perinele de dimineață, ca să puteți dormi pe moale...

Nimeni nu mai scoase un cuvînt. Deși lingușirile lui Salman erau mai plăcute urechilor lui Rustam decît vor-

bele tăioase, dar drepte ale secretarului organizației de partid, președintele dădu semeț din capul lui încărunțit în semn că-i de acord cu acesta din urmă.

– Da, deocamdată, trebuie să vorbim de muncă și nu de lauri, spuse el, netezindu-și mustățile zburlete de vînt.

6

De o parte și de alta a șoselei se întindeau culturile de bumbac ale colhozului „Steagul Roșu”.

Nevoit să se strecoare cu băgare de seamă printre hîrtoape șoferul micșoră viteza camionului. Rustam privea cîmpul cu luare aminte.

– Pămînt într-adevăr de aur ! exclamă el. Kara Keremoglu a știut să aleagă pentru bumbac parcele tot una și una !

Șirzad gîndi în sine : „Iată doi oameni ambițioși care încep lupta între ei pentru a-și arăta fiecare dibăcia, destoinicia, capacitatea personală în conducerea unui colhoz model. La oamenii vîrstnici, ambiția nu poate fi ascunsă – ea iese mai lesne la iveală. Nu era în firea lui Rustam să rămînă pe locul al doilea, întotdeauna lupta din răsuputeri să-i revină lui neapărat primul loc. Se întîmpla, bineînțeles, uneori, să nu poată cuceri acest loc, să rămînă pe al doilea, ba chiar pe al treilea. Atunci, însă, găsea o justificare a înfrîngerii în greutățile anilor de după război. Și cei mai mulți erau de acord cu acest lucru. Acum, însă, invocarea greutăților lăsate de război cădea de la sine. Mai mult : cea mai mică aluzie la ele, ar fi dat prilej de a fi luat în batjocură !

Părea că, și acum, președintele, cu încercata lui experiență, pregătea din timp o cauză obiectivă a unei eventuale înfrîngerii : „pămîntul lui Kara Keremoglu e mai bun decît al nostru”.

Această prudență de care dădea dovadă Rustam nu era de loc pe placul lui Șirzad care obiectă :

– Nici la noi pămîntul nu-i mai prost. Unele ogoare cultivate cu bumbac sînt chiar mai roditoare.

Rustam zîmbi plin de îngăduință :

– Dacă vrei să știi ce e în pîntecul fiecărui ogor, apoi întreabă-mă pe mine, puiule ! Nu-i petec de pămînt al colhozului nostru să nu-l cunosc cum mă cunosc pe mine însumi.

Salman se grăbi să intervină :

– Rustam-*kiși* e neîntrecut, e zeul culturilor de bumbac – nimeni nu cunoaște mai bine ca dînsul cultura bumbacului în toată Stepă Mugană. Chiar dacă ar munci un pămînt prost, acolo ar înflori crinii ca în basme...

– Salman îndrugă la prostii cu zeii și cu crinii lui ! suspină Rustam. El are, însă, într-o singură privință, dreptate. Pămînt prost nu există – nu există decît plugari proști ! Așa ne învață pămîntul Stepei Mugane : „Mă îngrijești cu tragere de inimă – am și eu grijă de tine. Mă părăsești – ei bine, atunci și eu te părăsesc. Hărnicia îți va fi înzecit răsplătită. Iar dacă trîndăvești, nu învinui pe nimeni !” Desigur în colhozul „Viața Nouă” pămîntul e mai bun, mai gras. De ce ? Pentru că îl îngrijesc miinile unor patrioți credincioși ai Stepei Mugane, oameni ca voi, băieți !

Și Rustam îi îmbrățișă pe toți tinerii de lîngă el și, strîngîndu-i cu dragoste la piept, le spuse rîzînd mulțumit :

– Uite că bătrînul de mine e mai vînjos ca voi toți, flăcăilor !...

Șirzad stătea deoparte. Brațele lui Rustam nu putuseră ajunge pînă la el. Privea, năpădit de gînduri, întinderea stepei. Deasupra cîmpului pluteau aburi calzi, umezi și lui Șirzad i se părea că pămîntul împrășteie o mireasmă de lipie scoasă din cuptor.

Camionul se apropia de sat. Începură să se vadă casele împrejmuite cu livezi încă desfrunzite, castelul de apă, fermele, magaziile. În întîmpinarea oaspeților ieșise o mulțime de colhoznici cu steaguri roșii. Între ei se afla și Kara Keremoglu, scund și slăbuț la trup, cu o scurtă neagră și purtînd pe cap o căciulă cu clape. Înfățișarea lui modestă, ar fi făcut pe oricine să creadă că dacă se afla acolo, asta se întîmpla doar din greșeală și că dorința lui

era băiețandru, Șirzad venise o dată cu unchiul lui după sămînță la „Steagul Roșu”. Își amintea de căsuțele căzute într-o rină, cu acoperișurile peticite cu tablă sau cu placaj, de ulițele murdare, pline de gropi și gunoaie.

„Nu-i vorbă – își spuse el – la noi, în colhozul «Viața Nouă» și azi e murdar cum era aici acum zece ani. Colhozul, se îmbogățește, și familiile cu cîte doi, trei membri, care muncesc pe ogoare, au hambarele pline cu grîne și cu de toate. Președintele nostru e însă tot strîns la pungă, parcă ar vrea să păstreze fiecare bănuț pentru cine știe ce zile grele... Cînd o să-i poftim la noi o să ne crape obrazul de rușine. Nu ne găsim timp să pietruim trotuarele, nici să punem ploi de-a lungul ulițelor... Cum fusese cu puțință ca pînă atunci, el, Șirzad să nu vadă toate acestea? Se obișnuise cu vechea priveliște? De bună seamă se obișnuiseră toți cu noroiul, cu lipsa unei vieți civilizate – liniștindu-se cu gîndul că «așa au trăit părinții, așa putem trăi și noi, după vrerea celui de sus»...”

Între timp, oaspeții se apropiaseră de căminul cultural – o clădire mare, arătoasă, luminoasă, din cărămidă roșie, acoperită cu țiglă.

Buna dispoziție a lui Șirzad se risipi dintr-o dată ca puful de pădăic. „Credeam – își spunea el – că, în toată Stepă Mugană nu există colhoz mai grozav ca al nostru. Am ridicat nasul sus, și iată că, în realitate, am rămas în urma tuturor!” Își aminti de clubul lor – o clădire ce părea mai degrabă o șură cu pereți din lut. Păcat! „Și cînd stai să te gîndești bine, colhozul «Steagul Roșu» nu-i mai bogat decît al nostru.”

Cu mîinile infundate în buzunarele paltonului, cu căciula de astrahan trasă pe ochi, fără să bage de seamă cu cît interes îl priveau fetele, Șirzad se uita absent la copiii care veneau spre căminul cultural, alergînd din toate părțile și la bătrînii cu bărbile bine pieptănate și frumos îngrijite, care se apropiau încet. Toți voiau să vadă cît mai de aproape pe oaspeți și, mai ales, pe Rustam-*kiși* care se înălța din mulțime ca un stejar falnic. Rustam im-

era să se piardă în mulțime. Doar dacă îi priveai mai cu luare aminte fața străjuită de cele două sprincene stufoase și cărunte, îți dădeai seama ce emoționat era.

Camionul se opri și oaspeții săriră jos veseli și zgomoțoși. Iarmamed cobori din cabină și începu să împartă plecăciuni mai adinci decât toți ceilalți. Salman îl ajută pe Rustam să sară jos din camion. Kara Keremoglu stătea în fața tuturor celor ieșiți în întâmpinare, așa cum se cuvine unui președinte.

– Fiți bineveniți ! Pofțiți, vă rog ! își întâmpină el oaspeții, cu un zimbet deschis. Fie-vă ușori pașii pe acest pământ, dragii noștri !

Izbucniră urale răsunătoare.

Cei doi președinți își strinseră zdravăn mâinile, se îmbrățișară și se sărutară. Acest lucru se dovedi a fi pe placul gazdelor și al oaspeților care nu zăboviră să se sărute și ei. Chiar și Gizetar simți că e înșfăcată și sărutată de cineva pe obrazul rece, rumen ca piersica. O clipă după aceea, își dădu seama că o strungeau alte brațe – de data aceasta, spre marea ei uimire, constată c-o sărută Nadjaf...

– Ia te uită, ce hitru ! exclamă ea, rizind și îmbrîncindu-l. Acasă nu ți-a ajuns cit te-ai sărutat !?

Kara Keremoglu își ceru iertare că nu izbutise să repare podul la vreme și pofti pe oaspeți la căminul cultural. Rustam, îl liniști : „Se întâmplă – spuse el. Nu-i nimic, vremea e minunată și ne-am mai dezmoțit oasele“. Cu paltonul descheiat și cu căciula dată pe ceafă, Rustam, mătăhălos cum era, mergea înconjurat de mulțimea colhoznicilor, alături de Keremoglu care, pe lângă el, trecea neobservat, atit de pirpiriu și de șters părea.

După ce strinsese prietenește mâinile tinerilor de la „Steagul Roșu“ pe care-i cunoștea, Șirzad pășea deoparte, privind cu atenție noua așezare colhoznică. Casele construite de curînd pe ulița dreaptă îi plăceau. Se gîndea, ce frumos va fi acolo primăvara cînd, în grădini, pomii vor înfrunzi și coamele lor vor umbri toată ulița. Pe cînd

părtea în dreapta și stînga, zîmbete radioase, și-i saluta cu multă curviință pe cei din jurul lui, ținînd o mîna la piept, în dreptul inimii.

În sfîrșit, mulțimea îl conduse pe Rustam cu colhoznicii lui prin ușile larg deschise ale căminului.

Șirzad simți că cineva îl bate pe umăr și întoarse capul.

— De ce te-ai întristat ? îl întrebă Gîzetar cu glasul ei sonor. Îi pizmuiești ? Ai și dreptate ! Cînd te gîndești la clubul nostru, te apucă de ciudă toate năbădăile ! Am văruiț și noi un hambar vechi și am crezut că facem cine știe ce ispravă ! Hai să intrăm, să vedem cum arată...

Strecurîndu-se prin mulțime, Iarmamed li se alătură, speriat, asudat, cu părul zbîrlit, cu fața lui veștedă, brăzdată de zbîrcituri.

— Pe tovarășul președinte nu l-ați văzut ? întrebă el.

— Nu, nu l-am văzut ! îi răspunse răstit Șirzad.

Ca și cum pentru prima oară observa că Iarmamed muștea de grăsime din cap pînă-n picioare, cu obrazii și mîinile lucind, parcă date cu untură și cu nasul coroiat ieșit în afară ca un ciot de plop uscat. În ciuda acestei înfățișări, Iarmamed era tot slab și pirpiriu — ceea ce îl făcea cu atît mai dezgustător. „Ptiu, drace, ce viezure împuțit !” gîndea Șirzad privindu-l.

Luînd-o pe Gîzetar de braț, Șirzad făcu cu ea înconjurul clădirii, admirînd obloanele crestate cu motive populare — ca, de pildă, un colț de vie plină de rod. În timp ce Gîzetar admira fresca de la intrare care înfățișa, sub un cer nespus de albastru, cîteva fete la culesul bumbacului, cu mîinile pline de gogoși albe, țesute parcă din promoroacă argintie, Șirzad măsura cu ochii zidurile, ferestrele și ușile, socotind în minte cît ar costa o asemenea clădire. Construcția era trainică — se vedea bine că oamenii munciseră cu sîrg la ea, că se străduiseră din toate puterile.

Deodată, Nadjaf ieși în fugă din vestibul și strigă muștrător :

- Sigur, unde-i Şirzad acolo mi-i şi consoarta !
- Dacă vrei să nu-ţi pierzi nevasta ţine-te de ea, nu alerga după fetele de-aici !
- Gata cu gluma, răspunse Nadjaf. Adunarea s-a deschis şi aţi avut cinstea de a fi aleşi în prezidiu ! Să mergem !

Capitolul VI

I

Sala de festivităţi a căminului cultural, spaţioasă, scăldată în lumină, era ticsită de lume. Erau ocupate toate cele şase sute de scaune tapiţate cu rips galben-închis. Cei veniţi cu întârziere se înghesuiau la uşi.

Şirzad stătea între culise, privind cu deosebit interes ce se petrece în sală. Era vădit că se adunase tot colhozul. Alături de bătrini şedeau elevi de şcoală. Dar iată că între flăcăii bine bărbierii, toţi cu cravate la gît, se strecurase şi un moşneag, cu o căciulă lăptoasă pe cap, cu barbă deasă, îmbelşugată. Un rând întreg de scaune era ocupat de femei cu jachete de lînă sau rochii de mătase, multe dintre ele avînd la mînă cesuleţe de aur. În primele rînduri se aflau colhoznicele mai vîrstnice, cu fuste largi, încreţite, de modă veche, cu ii şi, pe cap, cu basmale legate sub bărbie. Nu mai departe decît cu zece ani în urmă, nu s-ar fi văzut la adunările colhoznice nici o femeie îmbrăcată ca la oraş. Pe atunci purtau încă parangeaua şi basmalele trase peste ochi. Nu se aşezau decît în ultimele rînduri şi rar luau cuvîntul. Spuneau, că asta-i treaba bărbaţilor !... Cite se schimbaseră ! În rîndul al treilea şedea o femeie între două vîrste, cu un costum din stofă neagră, cu bluză de mătase deschisă la culoare, cu

părul negru ca pana corbului, pieptănat lins. Simțind privirea lui Șirzad, femeia ridică ușor capul și, întâlnindu-i ochii, îi zîmbi.

Era Zeinab Kulieva, vestită în întreaga republică. Ba chiar dincolo de hotarele republicii – o cunoștea toată Transcaucazia ! Venise de cîțiva ani din colhozul „Viața Nouă” în colhozul „Steagul Roșu”.

Bărbatul Zeinabei murise pe front în ultimul an al războiului. Zeinab știa, pe atunci, puțină carte. Rămăsese cu doi copii și, zdrobită de durere, era cît pe ce să-și piardă mințile.

Viitorul îi părea în vremea aceea lipsit de orice bucurie și dacă n-ar fi fost copiii pe care îi iubea nespus și-ar fi curmat zilele. În popor e, însă, o vorbă înțeleaptă : „Deznădejdea are picioare scurte”. Rudă mai îndepărtată a Zeinabei – Kara Keremoglu – s-a dus s-o vadă, a îmbărbătat-o și i-a propus să se mute în colhozul „Steagul Roșu”. Aici i-a înscris copiii la grădinița colhozului și Zeinab a simțit că cineva are grijă de ea și de copiii ei. Lucrul acesta era, pentru văduva unui ostaș, de neprețuit. La început îi venea greu să iasă la muncă pe ogorul străin, să lucreze alături de oameni pe care, pînă mai ieri, nu-i cunoștea. Muncea deoparte, cu vâlul aruncat pe ochi, nu știa ce normă are, nici cîte zile-muncă îi vor fi socotite. Scara, după ce își adormea copiii, nu mai aprindea lumina. Ședea cu genunchii prinși în mîini, plîngînd mereu, mereu. Încredințată că nefericirea ei e fără de sfîrșit.

Într-o seară, auzi bătăi în ușă și desluși vocea președintelui.

– Deschide, drăguțo, îi spuse el, trebui să stăm puțin de vorbă.

Zeinab deschise ușa fără să mai aprindă lampa, atît se zăpăcise.

– Vreau să-ți spun un singur cuvînt, numai unul singur pe care însă tu să-l păstrezi ca pe un cercel în ureche : să nu-l pierzi, să nu uiți de el, începu Kara Keremoglu, așezîndu-se pe un scăunel. Îți pun o întrebare : cum sînt lacrimile omului – dulci sau amare ?

Zeinab nu înțelegea bine ce voia să spună președintele, dar îi răspunse cu sfială :

– Amare !

– Ei, vezi ? Apa amară nici Allah n-a putut-o goli pînă-n fund, ne-a lăsat-o nouă... E drept, ea ne-a fost hărăzită din moși-strămoși... Ne-a rămas de la bunicii și părinții noștri care au băut din apa aceasta a amărăciunilor ! Pămîntul Stepei Mugane e plin de sarea atîtor lacrimi, cu care a fost stropit. Hai, liniștește-te și vino-ți în fire. Lacrimile nu-ți sînt de nici un folos. Copiii vor crește și, în ei, îți vei regăsi fericirea pierdută. Lacrimile nu-l pot învia pe bărbatul tău. A fost un ostaș viteaz, și-a dat viața pentru patrie și noi nu-l vom uita nici odată ! În muncă și în copiii tăi caută-ți fericirea, fata mea, nu în lacrimi !

Îi vorbea blind, părintește, nu-i dădea sfaturi, ci parcă îi încredința propriile lui gînduri. Cuvintele rostite de el nu-i spuneau nimic nou, îi trecuseră prin minte și ei, dar faptul că președintele avea grijă de ea, că se străduise să-și găsească o clipă liberă ca să stea de vorbă cu ea, acest lucru i-a încălzit sufletul... A doua zi, dimineața, cînd a ieșit la cîmp, simțind sub pașii ei pămîntul înfloritor și trăgînd în piept adierea aerului îmbibat de mireasma amăruie a pelinului, s-a simțit mai înviorată. După această discuție parcă se schimbase ceva în viața ei. Încetul cu încetul s-a obișnuit cu colhoznicii, a legat prietenie cu vecinii. Harnice și îndemînatice îi erau mîinile și nu se speria de muncă ! Nu trecu multă vreme și se și alinase printre fruntași, primind pentru zilele-muncă prestate atîtea grîne și atîția bani în numerar că și-a putut îmbrăca amîndoi copiii, s-a putut îmbrăca și ea, și-a cumpărat perne, saltele, mobilă.

În anul 1952 i-a fost decernat titlul de Erou al Muncii Socialiste. Zeinab s-a bucurat, cum era și firsc, dar s-a și zăpăcit, socotind că nu făcuse ceva mai deosebit decît alții, că muncise cum munceau toate femeile.

Și, din nou, într-o seară, veni la ea președintele colhozului. Acum, însă, Zeinab nu l-a mai întîmpinat cu lacrimi

în ochi, ci cu bucuria în suflet și cu cuvinte pline de caldă recunoștință. Becul electric, cu abajurul lui roz, împrăstia lumină, înveselind întreaga casă, iar pe masă, se aflau mîncări gustoase.

— Fata mea, începu prin a-i spune Kara Keremoglu, gustînd din vinul oferit de gazdă, ești acum maestru emerit al recoltelor bogate în bumbac. În casa ta a intrat gloria. Tu, însă, nu știi carte aproape de loc. Abia silabisești cuvintele. Pat nichelat ți-ai cumpărat, dar în afara cărților de școală, altă carte nu se găsește la tine. Gîndește-te bine că nu mai poți trăi așa de-acum încolo. Trebuie să înveți. Pentru asta nu-i tîrziu — numai să dorești, să vrei ! În colhoz s-a deschis un curs seral. Mîine du-te și te înscrie.

Să îndemni pe om la bine, nu să-i poruncești, pentru ca el să creadă că-i impui voința ta, că-l constrîngi, ci să-l sfătuiești ce cale anume trebuie să-și aleagă în viață — iată, într-adevăr, o artă minunată. Și Kara Keremoglu știa să minuiască această artă.

După patru ani, Zeinab termină școala cu diplomă de merit. Fu numită brigadieră. Citea mult și, încetul cu încetul, lectura deveni pentru ea nu o îndatorire, ci o necesitate sufletească.

Copiii creșteau. Erau frumoși, cuminți, silitori. Fata, pe nume Sadaf, absolvise școala de zece ani, iar Raghim, mezinul, trecuse în clasa a IX-a.

Adunarea nu se deschisese încă. Șirzad coborî de pe scenă în sală, o salută cu respect pe Zeinab și, strîngîndu-i mîna, o întrebă de sănătate.

— Totu-i bine — mulțumesc ! răspunse ea zîbind și adăugă : te cunosc de cînd erai un băiețandru. Te-ai făcut un adevărat voinic ! Spune-mi, ce-ați prevăzut în contract — cu ce planuri îndrăznețe vreți să ne uimiți ?

— Îndrăznețe ? întrebă el, încurcat. Tocmai îndrăzneala lipsea, după părerea lui, atît planului întrecerii cît și lui Rustam, inspiratorul acestui plan.

Spre norocul lui, se auzi sunetul prelung al clopoțelului și, ocolind răspunsul, Șirzad se întoarse la ai lui.

Kara Keremoglu intră pe scenă și-i rugă pe oaspeți să ocupe loc la masa prezidiului. Rustam se așază alături de președintele colhozului „Steagul Roșu”. Pe fața lui Rustam, cu pomeții obrazilor vinjoși, juca un zîmbet naiv, fericit : se bucura din inimă de primirea cu adevărat triumfală ce li se făcuse și de aplauzele furtunoase cu care fuseseră primiți.

În timp ce oaspeții și gazdele se așezau la masă, Șirzad își rotea privirile prin sală, gînditor. Totul în acest sat – și casele, și grădinile, și această sală frumos împodobită, îi vorbeau despre lipsurile lui în ce privește modul de viață al colhozului său. Iată unde duce mulțumirea de sine ! Dacă perna de sub cap e moale, ce însemnătate mai are că pătura cu care te învelești e scurtă și-ți îngheață picioarele ? Ar fi interesant de știut – își spunea el – ce gîndește Rustam-*kiși* despre această stare de lucruri !

În sală se făcu tăcere. Kara Keremoglu, stînd în picioare la masa acoperită cu pînză roșie și sprijinindu-se în ea cu vîrful degetelor îndepărtate, începu să vorbească despre noul an agricol, despre mărețele sarcini puse de partidul comunist în fața țăranilor din Azerbaigian. Vorbea fără grabă, domol, și era plăcut să auzi chiar și unele asprimi în felul lui de a vorbi, deoarece nu spunea în fond decît idei folositoare. L-ai fi ascultat într-una, fără să obosești.

Șirzad îl pizmuia. Așa poate vorbi maselor numai un om cu adevărat înzestrat, care a muncit o viață întreagă, o viață lungă ce i-a îmbogățit experiența, dăruindu-i înțelepciune.

– Tovarăși ! Înainte de revoluție, țăranii din satul nostru erau numiți în batjocură „nădragi albi”, începu Kara Keremoglu, cu un zîmbet ironic pe buze. Nouă sute nouăzeci și nouă de oameni dintr-o mic umblau și vara și iarna în nădragi țesuți în casă pentru că nu aveau niciodată bani ca să-și cumpere o pereche de pantaloni. Dar vecinii noștri – oaspeții noștri dragi de azi – cum trăiau ? Și mai rău decît noi. Ei erau porecliți – tot în batjocură – „flă-

mînzii din Hasan". Ştiţi şi voi ce vrea să spună această poreclă ! Mai aflaţi că nouă luni pe an, „nădragii albi” şi „flăminzii din Hasan” se băteau crincen, pe viaţă şi pe moarte. Se loveau cu pietre şi cu drugi de fier. Şi de ce credeţi că se duşmăneau ? Din pricina apei, a păşunilor, a pămîntului arabil. Uneori viţelul unui bai intra în lanurile celui-lalt bai. Da, aşa se trăia ! Iar acum, chiar oameni mai în vîrstă abia îşi mai amintesc de vremurile de atunci şi greu le vine să creadă că sînt urmaşii „flăminzilor din Hasan” şi ai „nădragilor albi”. Acum, noi, colhoznicii, sîntem stăpîinii acestui pămînt din Ştepa Mugană, stăpîinii apelor ei, ai păşunilor ei. Piinea e a noastră, ale noastre sînt maşinile, bumbacul, electricitatea.

Aceste cuvinte fură primite cu un ropot de aplauze. Şirzad – care şi aşa se simţea cuprins de o emoţie pe care niciodată n-o mai trăise – avea impresia că zidurile masive ale sălii se cutremurau. Cînd sala se linişti din nou, Kara Keremoglu urmă cu glasul lui molcom :

– Şi cum a ajuns aci satul „flăminzilor din Hasan” ? Ei au fost cei dintîi din Ştepa Mugană care au pornit pe drumul colectivizării, numindu-şi colhozul „Viaţa Nouă”. Frumos nume, falnic, nimic de zis ! Dar acest nume impune şi o mare răspundere. Colhozul care a luat fiinţă cel dintîi trebuie să fie şi o pildă a vieţii noi. Azi, nici o umbră de duşmănie nu ne mai desparte de vecinii noştri, aşa cum se întimpla acum zeci şi zeci de ani. Azi sîntem tovarăşi de drum : am pornit laolaltă pe aceeaşi cale a fericirii întregului popor. Şi gîndurile noastre, şi ţelurile, şi simţămintele noastre sînt aceleaşi. Înainte vreme, ţăranul nu ştia decît de bordeiul lui, de petecul lui de pămînt, de satul lui. E drept că, şi acum, toţi ne iubim satul, dar satul nostru este doar o fărîmă din marea noastră patrie. Acum ne străduim cu toţii ca satul nostru să fie frumos, pentru că vrem să facem din ţara noastră sovietică o grădină uriaşă, înfloritoare şi înmiresmată.

Se aplecă uşor spre Rustam-*kişi*, care stătea semeţ, cu capul sus, şi-l întrebă :

– Aşa-i, vecine ?

Neașteptându-se la această întrebare, Rustam tresări și, o clipă, nu știu ce să răspundă. Ca să cîștige timp, își trecu palma prin mustățile stufoase, își dresă glasul și răspunse grav :

– Dacă în inimile noastre n-ar exista dragostea fierbinte de patrie, apoi nici colhozuri n-ar fi în Stepa Mugană !

– Adevărat grăiește vecinul ! încuviință Kara Keremoglu. Noi sintem puternici prin dragostea de patrie. Dragostea pentru pămîntul sovietic ! Oriunde vă vor duce pașii, oriunde vă veți afla, pretutindeni veți găsi oameni simpli, cinstiți, oameni ai muncii pentru care patria noastră e un far călăuzitor în viață ! Oricît de greu ar trăi, ei știu că au un reazem de nădejde – Țara Socialismului, țară în care năzuințele oamenilor au fost împlinite... Ve-deți ce departe luminează patria noastră, deci și Stepa noastră Mugană ? Acest lucru ne dă dreptul să ne mîndrim, dar totodată ne obligă să muncim din ce în ce mai bine, cu tot mai multă hotărîre. Întrecerea socialistă ne înzecește forțele și ne leagă mai puternic unii de alții. Iată, de pildă, colhozul nostru. El vrea să iasă învingător. Firește că, și eu, doresc acest lucru. Cum ar putea fi altfel ? se întrebă Kara Keremoglu și rîse cu bunătate. Dar am fi mîhniți cu adevărat dacă vecinii noștri ar rămîne în urmă și nu și-ar îndeplini angajamentele. Iată așa înțeleg eu întrecerea socialistă – mersul tot înainte în front unic !

Și din nou se aplecă spre Rustam, spunîndu-i jumătate în glumă, jumătate în serios :

– Așa-i, vecine ?

După obiceiul lui, Rustam își întinse mîna întîi spre mustăți, apoi spre pipă. În sală răsunară cîteva rîsete de simpatie : fumatul era oprit iar mustățile, oricît ar fi tras de ele, tot mustăți rămîneau... Ridicîndu-se din loc, Rustam rosti cu glas ferm :

– Lozinca noastră este : să mergi cit mai repede înainte, dar și prietenului să-i vii în ajutor ! Iar dacă te-a

întrecut prietenul, nu te supăra pentru asta : mărește pasul că el te va ajuta.

— De-acord, în totul de acord ! întări prompt Kara Keremoglu. Dar ca să știm încotro ne îndreptăm în viitor pașii și ce angajamente să luăm, să dăm ascultare contractului privitor la întrecerea socialistă ce se va desfășura între colhozurile noastre. Are cuvîntul pentru citirea contractului...

Rustam-*kiși* se ridică în picioare și spuse el în locul celui care prezida adunarea :

— Brigadiera noastră *Gizetar-banum*.

Obrajii brigadierii erau atît de îmbujorați încît se puteau lua la întrecere cu macii înfloriți. Gizetar nici nu mai auzi larma aprobatoare a sălii, nici aplauzele prelungite cu care fu primită... Cu ochii mereu lăsați în jos, începu să citească atît de repede că îndată și izbucniră în sală strigăte :

— Mai domol, *banum*, mai domol ! Doar nu alergi să stingi focul ! Micșorează viteza !

Gizetar trase aer în piept și se uită în sală cu coada ochiului. Nadjaf, care stătea între ai lui, deși nu era mai puțin frămîntat decît soția sa, o privi crunt și o amenință cu pumnul... Iar Șirzad, venind din spate să pună pe masa prezidiului un pahar cu apă, îi șopti blînd :

— Nu fii tulburată — aici sînt toți de-ai noștri !

Încet, încet Gizetar își reveni. La început citea ca o școlăriță, rostind cuminte fiecare silabă. Apoi se înflăcăra și frazele îi ieșeau din gură în așa fel de parcă nu se mulțumea să facă cunoscut ascultătorilor conținutul contractului, ci să-i convingă că au datoria să-l aducă la îndeplinire cît mai bine.

Șirzad își spuse că, într-adevăr, Kara Keremoglu vorbise înțelept, cu miez, dar prea reținut, pe cită vreme Gizetar, care citea numai textul oficial al contractului, știa să facă acest lucru cu înflăcărare, dindu-i o notă de poezie. Nu era deci de mirare că ea părăsi pupitrul într-un ropot de aplauze.

După ce lăasă pe masa prezidiului contractul citit, coborî sprintenă de pe scenă, se așeză lângă bărbatul ei și abia atunci răsufală ușurată și-și potrivește părul, simțindu-se parcă mai în siguranță sub aripa lui ocrotitoare.

— Sînt observații de făcut? Cere cineva cuvîntul? Întrebă Kara Keremoglu.

Tăcere.

Condițiile întrecerii fuseseră analizate și dezbătute de fiecare colhoz în parte în adunări generale, pe brigăzi. Totuși, și gazdele și oaspeții căzură pe gînduri. Oare era totul prevăzut? Fusesse totul bine chibzuit? Să semnezi un contract de întrecere nu e greu. Dar, cum spune zicala, graba strică treaba.

În sfîrșit din sală se auzi o voce:

— Îmi dați voie?

Și fără să aștepte răspunsul președintelui, Zeinab se urcă la tribună. De bună seamă, se simțea și ea tulburată, dar nu-și trăda starea sufletească.

Kara Keremoglu i se adresă respectuos.

— Te rog, tovarășă Kulieva!

Cîteva clipe, Zeinab nu rosti nici un cuvînt. Parcă își aduna gîndurile, se controla. Apoi, începu să vorbească domol și limpede:

— În text totul e trecut, de bună seamă, cum trebuie. S-a prevăzut mărirea producției de bumbac cu treizeci la sută la hectar. Poate fi oare, cineva împotriva acestui lucru? Totuși, noi am discutat ieri în brigada noastră, ne-am sfătuit și am luat hotărîrea de a ne lua angajamentul să mărim producția cu jumătate peste ceea ce a fost, adică s-o sporim cu cincizeci la sută. Cum vom putea obține acest lucru? Pînă acum semănam soiul local, bumbacul cu fir subțire, lăsînd între rînduri șaptezeci pe șaptezeci centimetri distanță și în fiecare cuib numai două-trei răsaduri. În felul acesta obținem cam șaizeci de mii de tufe la hectar. Pe o singură parcelă de experimentare am făcut, anul trecut, însămînțarea în cuiburi așezate în pătrat, lăsînd între rînduri o distanță de patruzeci și cinci pe patruzeci și cinci de centimetri, iar într-un cuib două-

trei răsaduri. Ne veți întreba : cite tufe ați obținut pe hectar ? O sută douăzeci de mii !

– Bravo ! Grozav ! strigă careva din sală cu însuflețire.

– O sută douăzeci de mii de tufe, înseamnă o sporire a recoltei cu cincizeci la sută peste ceea ce a fost înainte. Iată unde se află rezervele noastre, tovarăși ! Cu această metodă, unele brigăzi au strins acum un an cite douăzeci și cinci de chintale pe hectar, iar altele au ajuns chiar la treizeci de chintale. Și în colhozul „Viața nouă” au fost brigăzi care au dobândit recolte mari – cite douăzeci și cinci de chintale la hectar. Iar noi, în contractul încheiat, n-am prevăzut decît douăzeci și trei de chintale. Cum de a apărut această cifră ? De unde ? Rustam-*kiși* a vorbit aici, mai adineauri, de mersul înainte. Salut aceste cuvinte, tovarășe Rustam ! Numai că eu nu pot pricepe un lucru : vreți să mergeți înainte cu pași mari sau tîrîș ?...

Sala întreagă răsună într-un hohot de ris. Pe alocuri răsunară chiar aplauze. Șirzad băgă de seamă că mulți zîmbeau, așteptînd să vadă cum se va descurcă Rustam-*kiși*. Pesemne că autoritatea președintelui colhozului „Viața nouă” nu era chiar atît de mare cum își închipuia el.

– Propun ca recolta la bumbac pentru amîndouă colhozurile să fie, în medie, douăzeci și cinci de chintale la hectar ! încheie Zeinab.

Rustam, stacojiu la față, își tot răsucea vîrfurile mustăților. În sală se auziră cîteva glasuri.

– Bine z-zice !

– Susținem propunerea din tot sufletul !

La urechile prezidiului ajunse însă și o voce vicleană, veninoasă :

– O cam ia pe coarda de sus !

Întotdeauna se găsește cite un asemenea iscusit, care tace, tace și, deodată, își descoperă puțin curaj, atît cît îi trebuie pentru ca, în larma generală, să-i dea drumul, și el, unei replici scurte.

– Se vede cit de colo că nu cinți la *saz* ! Aici e vorba de cea mai obișnuită coardă ! se auzi prompt răspunsul din rîndurile tineretului.

Șirzad era intru totul de acord cu Zeinab. În acele zile, și el și Nadjaf se căiseră că au lăsat prea repede steagul jos în lupta cu președintele colhozului, acceptînd angajamente reduse. Șirzad își aminti de ciorovăiala care se iscase, nu de mult, la o ședință a conducerii colhozului, între Rustam și Nadjaf și-i păru rău că cei din comsomol nu făcuseră din vreme calculele de economii. În această împrejurare, și el, Șirzad, era vinovat. Și iată că Rustam-*kiși* triumfase, atrăgîndu-i de partea lui pe toți colhoznicii așa-ziși „cuminți“, în realitate cu mentalitate înapoiată, potrivnici la tot ce e nou. „Am ales un drum foarte ușor“, gîndi Șirzad și se hotărî să nu țină seama de orgoliul lui Rustam și, măcar aici, față de străini, să reînceapă disputa lor încă nerezolvată.

Șirzad chibzuia încă ce să facă, cum să procedeze, cînd decodată Nadjaf se năpusti spre pupitru. „Acum au să se dezlănțuie patimile ! gîndi Șirzad. Acum Nadjaf al meu va țîșni ca lava din craterul unui vulcan.“

Prietenul său nu făcu, însă, altceva, decît să strige cîteva cuvinte :

– Acasă la noi am cerut, pe toată suprafața o medie de treizeci de chintale la hectar ! Acum văd cită dreptate ai, tovarășă Zeinab. Votez *pentru* propunerea dumitale.

Cu un dispreț ucigător, Rustam îi spuse :

– Du-te la locul tău, puîșorule, și stai jos !

Veni și rîndul lui Șirzad să intre în luptă.

– Dați-mi voie, cer cuvîntul ! și ridică mîna de parcă n-ar fi fost în prezidiu, ci în clasă, pe o bancă școlărească.

– Poftim, tovarășe Șirzad !

Trecînd pe lîngă Rustam, Șirzad observă că sprîncenele acestuia începuseră să joace, iar pe tîmplă îi ieșise la iveală o vinișoară albă, umflată. „Ceea ce am să spun va fi pentru Rustam, cu siguranță, o mare surpriză !“ gîndea Șirzad, îndreptîndu-se spre pupitru. Poate însă că are și el îndoielile lui și nu e prea tîrziu să-l ajutăm !

Doar el a spus adineauri : „Trebuie să mergem înainte !” Se știe că atunci cînd există în față un țel spre care tind cu însuflețire, bătrînii întineresc, iar cei tineri capătă înțelepciune.

Toate aceste gînduri îi străbătură mintea și, necăjit pe sine însuși că nu știuse să-l convingă la timp pe Rustam de dreptatea lor, Șirzad începu tăios :

– Sînt întru totul de acord cu propunerea tovarășei Kulieva. Într-adevăr, noi am greșit atunci cînd ne-am subapreciat rezervele interne, cînd am luat ca bază nu înfăptuirile fruntașilor, ci mai degrabă poziția codașilor. Trebuie spus că, la noi, încă nu au dispărut, din nenorocire, brigăzi care lucrează fără tragere de inimă, care nu privesc înainte și nu năzuiesc la nimic. Ne-am lăsat influențați de poziția acestor nepăsători care ne-au învins...

La masa prezidiului, Rustam se juca liniștit cu o cutie de chibrituri. Dar obrazii și gîtul, toată fața lui pînă-n creștetul capului, erau congestionate. Ochii săi parcă scînteiau dușmănos. „Lăudăroșenie de mucos fără experiență !” așa caracteriza el cele spuse de Șirzad.

Nici celor din sală nu le scăpă starea de spirit a lui Rustam. Șoaptele nu întîrziară : „Se vede cît de colo că președintele colhozului nu se are bine cu secretarul organizației de partid...”

În sfîrșit, Rustam își pierdu răbdarea și izbucni :

– Puîșorule, chiar dacă o să spui la nesfîrșit „halva, halva”, n-o să ți se îndulcească gura ! Ca să faci, însă, halvaua, ai nevoie, puîșorule, de făină, de nuci, de miere. Așa și cu cele douăzeci și cinci de chintale ale voastre. Puteți să vă repeziți chiar la cincizeci de chintale – vorba aceea, ce-am avut și ce-am pierdut ! Pentru curajul vostru, pentru îndrăzneala cu care vreți să porniți la treabă o să fiți lăudați ! Cum să nu ! Dar încercați să culegeți numai douăzeci de chintale și veți vedea cît e de ușor ! Ce o să mai asudați ! O să munciți din răputeri, o să vă spetiți, și, pînă la sfîrșit, o să vă căiți de prostia pe care ați făcut-o !

În sală se stîrni rumoare.

Ca vîrstă, Şirzad, putea fi desigur fiul lui Rustam – asta-i foarte adevărat ! Dar nu se vorbeşte aşa – în auzul tuturor şi încă la o adunare festivă – cu secretarul organizaţiei de partid !

Colhoznicii de la „Steagul roşu” erau obişnuiţi cu Kara Keremoglu care vorbea întotdeauna plin de cuviinţă şi nu ridica glasul în faţa nimănui. În ziua de azi nu-ţi arăţi năravul nici chiar în casa ta, cu atît mai mult nu-ţi dai arama pe faţă cînd eşti oaspete şi încă al unui colhoz străin.

Numai Iarmamed îşi întinse gîtul subţire şi, aplecîndu-se spre Rustam în rîndul întîi unde şedea, începu să chicotască : voia, în felul acesta, să-i arate lui Rustam-*kişi* că, el cel puţin, subscrie la tot ce spunea.

Acest ris linguşitor îl scoase din sănite de-a binelea pe Şirzad, care continuă cu şi mai mult foc :

– Despre posibilitatea unei recolte de cincizeci chintale la hectar este încă prea devreme să vorbim – deşi eu, personal, n-am nici o îndoială că vom vedea şi asemenea recolte. Acum, însă, e vorba despre acci care, cu bună ştiinţă, vor să micşoreze cifrele de plan pentru ca, la toamnă, să se felicite, fără să se fi ostenit prea tare – despre acei cărora le e lene să se mişte...

– Ascultă, pe mine mă învinuieşti tu că sînt leneş ? îl întrebă Rustam.

– Dumneata, tovarăşe Rustam, te eschivezi de la o muncă încordată pentru obţinerea unei recolte bogate. Altminteri nu te-ai fi împotrivit celor spuse de Zcinab Kulieva, ci ai fi primit cu bucurie propunerea ei.

Întreaga sală urmărea cu respiraţia tăiată acest duel verbal. Colhoznicii de la „Steagul roşu” nu mai văzuseră de mult un asemenea lucru.

– B-bine, deci, m-am lenevit, m-am culcat pe-o ureche, spuse Rustam, lăsîndu-şi cu umilinţă capul în jos. Dar în cazul acesta ce spui de mai-marii noştri de la conducerea raionului ? Ei doar au citit contractul, l-au aprobat pe de-a-ntregul, fără nici o obiecţie.

Şirzad combătu şi acest argument care, la prima vedere, părea convingător unora din ascultători.

– Înseamnă că şi cei de acolo au greşit, că nici ei n-au ținut seama de rezerve. Dacă cei de la raion studiau mai bine posibilităţile de care dispunem, nu puteau fi de acord cu un plan redus.

– Dar, puşorule drag, anul trecut cantitatea de bumbac, prevăzută în plan, a fost de douăzeci de chintale. Do-u-ă-zeci, silabisii Rustam cifra, parcă ar fi maimuţărit pe cineva.

– Nu neg că există şi succese. Fireşte că da ! răspunse Şirzad, ridicînd din umeri. Numai că atunci cînd fiecare din noi ar privi stepa numai din prispa casei lui, atunci orice moviliţă ne-ar apare ca un munte uriaş. Dacă însă ieşi la cîmp şi cuprinzi cu ochii întreaga Stepă Mugană, atunci nu mai vezi moviliţa. Aşa-i şi cu cele douăzeci şi cinci de chintale la hectar. Pe hîrtie, şi pentru cei care şi-au pierdut încrederea în forţele lor, cifra poate fi impunătoare. Dar dacă ne apucăm de treabă, dacă ne suflecăm mincile, se prea poate să culegem chiar mai mult.

Ultimele cuvinte ale lui Şirzad fură acoperite de aplauze. Nadjaf cel înflăcărat sări de la locul lui şi, dînd din miini, răcni ca să-l audă toată sala :

– Dă-i înainte, prietene, dă-i, nu te lăsa !

Observînd privirile minioase din ochii lui Rustam, Kara Keremoglu îşi dădu seama că oaspetele lui era pornit pe scandal şi neîndoielnîc că va compromite şedinţa.

– O pauză de cincisprezece minute ! anunţă el. Apoi se ridică de la masă, îl luă de braţ pe Rustam-*kîşi* şi îl pofti în camera din culise.

3

Pauza dură nu cincisprezece minute, ci mai bine de o jumătate de oră, timp în care Kara Keremoglu nu izbuti să înfrîngă încăpăţînarea lui Rustam, care se simţea jignit pînă în adîncul sufletului. Kara Keremoglu făcu apel la

înțelepciunea lui, îl rugă să-și plece urechea la părerea masei. Rustam, însă, o ținea una și bună, ca un copil mof-turos și arțăgos.

– Dar noi doi, și eu și tu, nu sintem masa ? Sintem ! Sintem și masă și conducători de mase.

Până la sfârșit Kara Keremoglu plecă inciudat, părîndu-i nespus de rău că nu pusese la punct din vreme problema contractului la comitetul raional de partid.

Iar Rustam, străbătînd camera în lung și lat, gîndea că dacă toate acele lucruri ar fi fost spuse de la pupitru, de un colhoznic de rînd, ar fi fost cu totul altceva... Dar așa se întîmplă uneori. E de ajuns ca unul singur să bată din palme, că toată sala se grăbește să facă la fel și să strige „ura !”... În împrejurarea de față ar trebui să se audă cuvîntul cumpănit al unui om cu autoritate care să pună lucrurile la punct. Cine ar putea vorbi ? Iarmamed ? Și-ar bate toți joc de el ! Salman ? Pe el nimeni nu-l va crede. Vor spune că face tot ce poate ca să ajungă locțiitorul lui Rustam-*kiși*. Gîzetar ? Da, ea ar fi omul cel mai potrivit – e apropiată de Șirzad, e comsomolistă, și activistă pe tărîm obștesc. Și-apoi e prietenă cu Perșan, fata lui – doar au crescut împreună, e ca și cînd ar fi și ea fiica lui. Deci nu-l va refuza, își spunea el, îi va asculta rugămintea.

– Fata mea, i se adresă cu blindețe Rustam, găsind-o în mijlocul mulțimii, nu crezi că ne-am făcut de basm ? De ce stai mută ca un pește ?

Gîzetar, isteață la minte, ghici viclenia președintelui și-i răspunse cu un zîmbet șiret :

– Și ce să spun ?

– Cum ce ? Ieși cu curaj înaintea oamenilor și spune-le tuturor că nu ne-am adunat aici ca să trîncănim în vînt !

Ochii ei căpătară o căutătură posomorită, dîrză. Și, înainte de a-i întoarce spatele, răspunse :

– Nu, unchiule, colhoznicii de la „Steagul roșu” pun în discuție probleme serioase și eu te-aș sfătui să nu te împotrivești, ci mai bine să fii de acord cu ei fără întîrziere. Tot ce-au spus este în spiritul hotărîrilor partidului.

Acest lucru l-am înțeles limpede. Ei privesc problema în spirit partinic, pe cită vreme noi...

Rustam-*kiși* oftă abătut și o luă înapoi spre scenă, în timp ce Kara Keremoglu anunță continuarea ședinței, dădu cuvîntul lui Rustam-*kiși*, președintele colhozului „Viața nouă”, apoi își sprijini capul în mîini, privind foaia de hîrtie din fața lui și ascultînd cu vădită ciudă vocea răgușită, enervată, a lui Rustam.

— Cînd croiești ceva, măsori de șapte ori, dar de tăiat nu tai decît o singură dată ! Nu-i mare ispravă să arunci în vînt vorbe mari și să stirnești aplauze. Dacă în toamnă colhozul nu-și va îndeplini angajamentul, ce-i pasă lui Șirzad ? Nu lui i se va cere socoteală. În fața raionului Rustam-*kiși* va fi tras la răspundere !...

„Ba da, și el, doar e comunist și secretar al organizației de bază”, gîndi Kara Keremoglu.

— Nu va fi judecat el, ci eu ! continuă Rustam. Și nu va fi trasă la răspundere nici Zeinab Kulieva, ci bunul meu prieten Kara Keremoglu.

„De ce m-o fi vîrînd și pe mine în toată afacerea asta ? se gîndi, strîmbîndu-se, Kara Keremoglu. Știu eu să mă descurc și singur !”

— Fericit e omul care-și cunoaște lungul nasului ! Nu-s obișnuit să arunc vorbe-n vînt ! Dacă am zis ceva — răspund cu capul ! Anul trecut am recoltat douăzeci de chin-tale la hectar, iar acum prevedem douăzeci și trei de chin-talc. Oare asta nu se numește a merge înainte ? Mai mult decît atît nici nu avem dreptul să visăm azi ! Nu există pe tot întinsul Stepei Mugane, un singur colhoz care să ne-o fi luat înainte ! Rustam arunca cuvintele răs-picat cu un deget al mîinii drepte vîrît sub cureaua, scoțîndu-și în afară pîn-tecul rotofei.

„Iar o să se aprindă discuția !” se gîndi Kara Keremoglu. Și, într-adevăr, Șirzad care se afla lîngă el strigă :

— Greșești, tovarășe Rustamov, asemenea colhozuri există ! Ar fi bine să citești mai cu luare aminte hotărîrile plenarei din septembrie.

– Le-am citit, pușorule, le-am citit chiar înaintea ta ! Nu face aici agitație, ci, mai bine, numește colhozurile care ne-au întrecut.

– Raionul Agdam, de pildă. Pe o suprafață de două sute zece hectare au recoltat, în medie, cincizeci și trei de chintale la hectar.

Prefăcându-se adînc mirat, Rustam își întinse mîinile vinjoase deasupra pupitrului.

– Dar, pușorule, noi unde oare trăim – în Agdam sau în Stepă Mugană ? La noi, iarna, noroiul e pînă la genunchi, iar vara – praf, arșiță, vînt uscat și fierbinte, pe cînd acolo-i raiul pe pămînt.

Aceste vorbe stîrniră aprobarea unora din cei prezenți.

– Așa-i, așa-i !

– La ce bun să ne comparăm cu cei din Agdam ?

„Comparația este întemeiată ! gîndi Kara Keremoglu care aștepta cu nerăbdare ca Rustam să coboare de la pupitru. Uite, ce-i trece prin gînd, să spună că-n Agdam e raiul pe pămînt !”

În acest timp, un bărbat care stătea în ultimul rînd lîngă geam, își îndesă căciula pînă peste sprîncene și strigă :

– Așa-i ! Nu ne putem înscrie cu mai mult de douăzeci și trei de chintale – la noi nu-i ca în Agdam.

Toți întoarseră capetele. Dintr-o parte a sălii se auziră proteste, iar dintr-alta aprobări. Kara Keremoglu îl rugă :

– Ascultă, nepoate Nuri, dacă ai ceva de spus, vino aici în față !

Rustam se bucură că, în sfîrșit, se găseau și în colhozul „Steagul roșu” oameni care-i împărtășeau părerea și, stăpînit de nerăbdare, așteptă ca nepotul Nuri, cu obraji roșii, de parcă chiar în clipa aceea se sculase de la o masă îmbelșugată, să-și croiască drum din ultima bancă unde se găsea, pînă în față.

– Vreți să știți ce vreau să spun ? Iată ! Vreau să spun că oaspetele nostru a vorbit înțelept ce-a vorbit ! Tovarășul Kara Keremoglu nu rîvnește altceva decît să arate că-i cine știe cine, vrea să facă pe grozavul – strigă,

gesticulînd, apărătorul lui Rustam – dar de asudat va trebui să asudăm tot noi, numai noi !

Din citeva locuri se auziră aprobări timide.

– Da, așa e ! Bravo ! Adevărat grăiește !

Mulți însă tăceau. Parcă nu se hotărîseră cui să se alăture.

Kara Keremoglu păli. Nici o mișcare însă nu-i trăda freamătul lăuntric. Spuse, apoi, cu ton liniștit :

– Bine, nepoate Nuri, bine ! Mai ai ceva de spus sau ai terminat ?

– Da, de terminat, am terminat. Nu spun mai mult. Bătrînul a judecat cu cap, iar tînărul pe care, iertați-mă, nu-l cunosc – și Nuri arată cu degetul spre Șirzad – vorbește prostii. Nouă, oameni serioși, ni-e și rușine să-l ascultăm.

Nedînd nici o atenție zimbetelor ironice din sală – căci niciunul din consătenii lui nu-l socotea om serios – Nuri se îndreptă spre locul său.

Cu o mină triumfătoare, Rustam se lăsă cu toată greutatea pieptului pe pupitru, socotindu-se stăpîn pe situație, încredințat că-i atrăsese de partea lui pe cei de față, dacă nu în unanimitate, pe cei mai mulți.

Și acum, cel mai bun lucru era să termine ce avea de spus fără a-l batjocori și înjosi pe Șirzad : i-ar fi fost rușine să se ia la harță cu un băiețandru, că doar el intrase în partid cînd Șirzad încă nici nu venise pe lume. Lucrul principal fusese făcut : adversarul e la pămînt, „cit despre rest vom vedea cînd vom ajunge acasă“, își zicea el.

Cu un aer îndurerat, Rustam zise blînd :

– Înainte de a fi început să vorbești, fiule, se cuvenea să te sfătuiești cu cei mai vîrstnici decît tine.

– Problema asta ne privește pe toți. Aci, vom hotărî toți, laolaltă.

– O, fiule, cit de armonios ți-ar fi fost glasul dacă hrisovul pe care îl citești ar fi coranul ! îi răspunse glumeț Rustam. Dar dacă nu-i coranul – atunci ce facem ? Ne întoarcem acasă – și vorbim acolo ce-i de vorbit... Pînă ce

gospodina casei nu pune oala la foc, de unde să știm ce gătește ?

Gluma nu stîrni nici un haz. În sală se auziră murmure.

– Cu toții facem parte din aceeași casă !

– Dar ce, ați venit, oare, la străini ?

– Casa este aceeași și pentru unii, și pentru alții, doar conducerea e alta ! spuse Rustam. Pe mine, însă, conducerea colhozului m-a legat de miini și de picioare, că doar în contract e scrisă cifra de douăzeci și trei de chintale. Atît – și nimic mai mult !

Rosti aceste cuvinte cu un aer foarte umil, pe un ton chiar tînguitor, de parcă ar fi vrut să se plîngă de unii membri ai conducerii care se arătau neînduplecați.

Gizetar și Nadjaf nu se simțeau în apele lor pentru că, în tot ținutul, se știa că Rustam-*kiși* nu prea se arăta gata să țină seama de conducerea colhozului și că făcea întotdeauna ce-l tăia capul pe el. Șirzad nu întîrzie să se folosească de greșeala lui Rustam, ca să-i răspundă supărat :

– Aici e buba ! Vrei să măsoari totul cu metrul adus de-acasă, mai departe de hotarul colhozului nu privești... Nouă, însă, ni-e dat să cuprindem cu privirile întreaga noastră casă, marea noastră casă...

– Și care-i casa asta atît de mare, fiule ?

– Patria ! Măreața noastră patrie – iată marea noastră casă !

– Bine spus, bine gîndit ! își zise în gînd Kara Kere-moglu, urmărind cu interes hotărîrea cu care spunea Șirzad că dacă te înfunzi în căscioara ta, nu poți înțelege nici o iotă din viața care se desfășoară sub ochii tăi, că trebuie să trăiești viața tuturor colhoznicilor, a întregii republici, a întregului popor sovietic.

Și Rustam îl asculta, dar cu un zîmbet batjocoritor, plin de îndoială – stînd pe jumătate întors spre prezidiu. Numai cînd sala izbucni în aplauze și aprobări zgomotoase, Rustam tresări de parcă ar fi fost prins de umeri și tras în jos. În căutare de aliați, Rustam aruncă o privire în sală. Gizetar și Nadjaf stăteau cu chipurile împietrite. Zeinab, revoltată, șoptea ceva femeilor de lîngă ea, care dădeau

din cap în semn că sint de aceeași părere. E sigur că, în toți aceștia, nu-și putea pune speranța. Doar Iarmamed nu-l slăbea din ochi, aruncându-i priviri de ciine credincios, care voiau să spună că el nu-l va părăsi în nevoie. Iar chipul teșit al lui Salmaș era de nepătruns. Parcă se tot gîndea pe malul cui să tragă barca, de partea cui să se alăture ca să rămînă cu un câștig... „Unul ca ăsta te vinde pentru un blid de linte” îi trecu prin gînd lui Rustam care ridică mîna în semn că cere sălii să se facă liniște.

– Nici prin gînd nu-mi trece să-mi schimb părerea, să mă răzgîndesc, începu el ! Cuvîntul e cuvînt : nici un chin-tal mai mult !

„E timpul să intervin”, își zise Kara Keremoglu cînd Rustam, roșu la față, asudat, se așează la loc.

Kara Keremoglu își dădea seama că trebuie să vorbească cu hotărîre, dar cumpănit. Chiar dacă-și va spune părerea, acest lucru se cuvenea făcut în așa fel încît să dea impresia ascultătorilor că le cerea sfatul și sprijinul.

Și Kara Keremoglu începu să vorbească cu vocea lui domoală. În sală se așternu o liniște adîncă, colhoznicilor plăcîndu-le să-și asculte președintele.

– Să nu vă mire, tovarăși, că între Rustam-*kiși*, Șirzad și Zeinab s-a iscat o discuție atît de aprinsă. Problema este, între-adevăr, deosebit de importantă.

„Încălzește-i amice – da, încălzește-i bine ! parcă voia să spună zîmbetul ocrotitor al lui Rustam. Momentul e prielnic...”

– În împrejurarea de față nu ne putem feri de critică și autocritică. Dar ce înseamnă autocritica ? Ea înseamnă rostirea părerii sincere, cea mai adevărată. (Rustam își dădu seama că acum va începe să vorbească despre el.) Dă-mi voie să-ți vorbesc ca unui frate adevărat, spuse Kara Keremoglu, întorcîndu-se spre el.

– A, nu ! Nu ! protestă Rustam, ridicînd mîna. Dacă ar fi vreun folos de la un frate, atunci și Alah și-ar fi făurit unul. El însă, înțelept cum e, a hotărît, vezi bine, să rămînă singur.

În sală răsună un ris singuratic, parcă ar fi fost mai curind un zdrăngănit. Era al lui Iarmamed. Toți ceilalți tăceau și Rustam înțelese limpede că tonul glumeț pe care-l folosisese nu era de loc bine primit de adunare.

Kara Keremoglu rămase cam descumpănit. Dar își veni repede în fire.

– Nu vrei să fii frate ? Bine ! Și prietenia o respingi ?

– Împotriva ei n-am nimic.

– Îți mulțumesc și pentru atit !... Și cu un prieten trebuie să vorbești deschis, fără ocolișuri, adică după obiceiurile și regulile autocriticii.

– De ce ai luat-o razna ? Treci la subiect ! îl rugă Rustam.

– Atunci ascultă ! Cele spuse de dumneata mi-au adus aminte o poveste din trecutul satului nostru de „nădragi albi“. Trăia, la noi în sat, un oarecare Kerimbek. Bătrânii încă nu l-au uitat. Era încăpăținat ca nimeni altul : dacă spunea el că găina nu are decât un picior, trebuia să fii încredințat că toate găinile au numai un picior. Dacă spunea că laptele-i negru – negru rămânea ! Lumea întreagă dacă s-ar fi adunat să-i spună că n-are dreptate, mii și mii de cărți dacă și-ar fi deschis paginile ca să-i aducă dovezi că a greșit, totul ar fi fost zadarnic : Kerembek rămânea neînduplecat – găinile tot cu un picior erau și laptele tot negru... Într-o zi, țăranii tăifăsuiau între ei la bazar, întrebându-se care dintre dobitoace este cel mai folositor. Unul spuse : bivolul“. „De ce ?“ „Pentru că-i puternic și trage ascultător la jug“. Altul spuse : „Vaca – pentru că dă untul gustos“. Al treilea prefera berbecul – pentru că-i plăcea *şaşlikul*. Kerembek ascultă cit ascultă și își trânti și el părerea : „țapul“. „Dar de ce țapul ?“ a fost întrebat. „Așa zic eu !“

Sala începu să ridă cu hohote. Izbucni o lărmă nemai-pomenită.

– Și pe mine mă asemuiești acelui bai ? îl întreabă Rustam pe Kara Keremoglu după ce sala se potoli.

– Firește că da ! răspunse cu sînge rece Kara Keremoglu. Gîndește-te și tu la tot ce se petrece, și judecă. Ți

se spune într-una : „Se pot stringe și douăzeci și cinci de chintale la hectar !” Și tu îi dai zor : „Cuvîntul e cuvînt !” La prima vedere s-ar părea că asta-i curaj dar, în fapt, e vorba de același „țap” din poveste. Ca să-ți asiguri și să-ți păstrezi autoritatea trebuie să nu te sperii de adevăr, să nu te rușinezi să-ți recunoști o greșală. Iată, și eu, vin în fața adunării generale și, cu capul plecat, îi spun : sînt vinovat, m-am lăsat convins de prietenul meu Rustam-*kiși*, am fost un fricos cînd am căzut de acord cu el să trecem douăzeci și trei de chintale. Și acum, privind mai bine cu ochii minții, spun : Zeinab Kulieva are dreptate. De aceea propun să facem în contract o schimbare : să ne luăm la întrecere pentru obținerea unei cifre medii – și, apăsînd pe fiecare cuvînt, repetă : pentru cifra medie de douăzeci și cinci de chintale la hectar. Iar dacă se va găsi careva să scoată mai mult – atunci cîste lui !

– Foarte bine, foarte bine ! strigară într-un glas Gizetar și Nadjaf, bătînd din palme.

– Salut și eu propunerea din toată inima ! rosti răspicat Șirzad de la masa prezidiului.

Și Iarmamed mormăi : „Și eu !” dar întoarse cu grijă capul ca să-l audă numai vecinii, spre a adevări, la nevoie, acest lucru, dar să nu fie văzut de președinte. Șiretul Salman își acoperi fața, punîndu-și batista la gură : se prefăcuse că strănută. Rustam își lăsase privirile în jos și, smulgînd din fața de masă un fir roșu de lînă, îl răsucea într-una, așteptînd să se potolească aplauzele :

– Mă puteți asemui, zise el, cu un țap și chiar cu un bai. Cum veți crede de cuviință ! Toamna însă se numără bobocii : atunci se va ști cine-i baiul și care-i adevăratul gospodar ! Țineți minte proverbul : „cine ia pe datorie, trebuie să dea înapoi” !

În sală se stîrni iar gălăgie. Unii loveau în podea cu picioarele.

Oricît de încrezut era Rustam, simți, totuși, că-i fuge pămîntul de sub picioare și că, în nici un caz, nu poate atrage de partea sa simpatia oamenilor.

Doar Iarmamed aruncă președintelui aceeași privire slugarnică și îngînă :

– Așa-i !

Kara Keremoglu, care nu auzise bine ce a spus, se aplecă deasupra mesei și-l întrebă :

– Ai vrut să spui ceva ?

– Nu vrea să spună nimic ! răspunse Nadjaf în locul lui Iarmamed, împingindu-l la loc pe scaun și dîndu-i un ghiont între coaste.

– Vă rog să țineți seama că noi avem conducerea noastră, adunarea noastră generală. Ne vom întoarce acasă, vom analiza lucrurile și ne vom pleca urechea la vocea masei, caută Rustam să-și găsească o dezvinovățire, zgribulindu-se de parcă îl trăgea un curent de aer. Se vedea că nu era în apele lui, că-l lua cu frig. Dar, mai presus de orice, se temea că, odată sosiți acasă, Nadjaf și Șirzad vor răspîndi prin sat vestea înfringerii lui din seara aceasta.

„Ba «ne plecăm urechea la glasul masei», ba «sîntem conducătorii masei» gîndi Kara Keremoglu. Încearcă să înțelegi cînd face pe șmecherul și cînd spune adevărul.“ Văzînd că ședința se prelungise peste măsură și că oamenii începeau să dea semne de oboseală, făcu propunerea ca, în contract, să fie prevăzuți indici diferiți : douăzeci și cinci de chintale la hectar pentru colhozul „Steagul roșu“ și douăzeci și trei de chintale pentru colhozul „Viața nouă“.

Așa se și hotărî.

La celelalte puncte ale contractului nefiind nici o obiecțiune, dezbaterile luară sfîrșit.

Politicos, ponderat, Kara Keremoglu îl luă de brăț pe Rustam și, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat între ei îl întrebă :

– Ți-a plăcut Casa noastră de cultură ?

– Destul de frumoasă ! mormăi Rustam și îndată își spuse că, orice s-ar întîmpla, într-un an de zile va trînti și el cu orice preț un palat, pe care vecinii nici n-ar fi cînteat măcar să-l viseze.

– Ei, podul s-a reparat și mașinile voastre sînt aici ! spuse sfios Kara Keremoglu.

– Da, da, plecăm ! Am vorbit destul, ne-am certat destul, e vremea să mergem și acasă, să ne apucăm de treabă ! răspunse Rustam.

– Ne-am certat ? întreabă prompt Kara Keremoglu cu un zimbet abia furișat în colțul buzelor. Am avut o discuție tovarășească și atit.

Camionul și *Pobeda* așteptau în fața intrării principale a Casei de cultură. Comsomoliștii se îngrămădiseră lângă mașini și discutau ceva foarte aprins cu Șirzad. „Vorbesc despre același lucru“ gîndi Rustam. Șirzad se apropie însă de el și îi spuse cu totul altceva – anume că gazdele poftteau pe oaspeți să rămînă la concertul brigăzii artiștilor amatori ai colhozului.

– Nu e mult de cînd m-ați dojenit pentru trîndăvie și acum voi sînteți cei care cereți distracții ? Trebuie să muncim – nu să tăiem frunză la ciini ! îi reteză scurt vorba Rustam.

– Lasă-i să petreacă ! luă Kara Keremoglu apărarea tineretului. Ne-ar bucura ca și dumneata, vecine drag, să rămii la concert. N-ar fi de loc frumos să plecați. Iar seara poftiți la mine, să cinăm împreună și să ne desfătăm cu o *cibirtma* din cele mai gustoase.

– Atîta vreme cit pește nu-i încă prins în năvod, rămîne mereu proaspăt. Aminăm ospățul pentru la toamnă – atunci, *cibirtma* e și mai gustoasă. Dacă voi, băieți, vreți să mai rămîneți, nu vă oprește nimeni – eu însă plec acasă !

Întinse gazdei mîna dreaptă, ca o lopățică și, cu pași greoi, se îndreptă spre *Pobeda* sa. Lîngă mașină, îl aștepta Iarmamed care deschise larg portiera, invitîndu-l să urce.

– Poftiți, tovarășe președinte !

Rustam șovăi o clipă. Se uită cu dispreț la Iarmamed care încremenise în fața lui cu spinarea încovoiată într-o plecăciune. „Să plec, să nu plec se întreba Rustam. Cel mai bun lucru ar fi să rămîn...”

Cîteva clipe după aceea, scotea mașina în șosea și suinduind la hîrtoape gîndea : „Da, uite unde ai ajuns, bătrîne – îți dau lecții femeile și flăcăii...”

Pe bancheta din spate a mașinii stătea zgribulit Iarmamed.

4

Cînd mașina președintelui se îndepărtă, Gizetar exclamă :

– Ce zi am trăit ! Și adunarea, și clubul acesta și totul din jurul nostru... Parcă pînă azi n-am făcut altceva decît să dormim un somn greu ! Și eu care credeam că, într-adevăr, am făcut în colhozul nostru lucruri mari. Planurile ni le îndeplinim, ziceam, fiecare zi-muncă atîrnă greu, ce ne mai trebuie ?

– Oricît de ciudat s-ar părea, trebuie să recunoaștem că, de data aceasta, soțioara mea are dreptate ! spuse Nadjaf. Președintele nostru a început să prindă rugină. Și cei doi care-i cîntă în strună – Iarmamed și ăl de cîolo, arată el spre Salman care sta la o parte și fuma absent – au ruginit și ei. Cînd eu mă avînt citeodată în focul criticii și al autocriticii, voi vă găsiți să mă puneți la punct. Acum culegeți ce ați semănat chiar cu mîinile voastre. Prea l-am copleșit cu laude pe Rustam-*kiși*, prea l-am cocoloșit. Dacă strănută el – trebuie să strănute tot colhozul. A tușit cumva – trebuie și noi să tușim. Hei, Salman, nu te face că nu auzi ! Este sau nu este adevărat ce spun ? După ce-mi răspunzi, îi poți spune totul lui Rustam. Acum, însă, răspunde-mi : e adevărat, da sau ba ?

– Eu sînt contabil, tovarăși, și nu am în cap decît cifre, cifre și iar cifre ! răspunse, fisticit, Salman. În principiu însă, sînt și eu, desigur, pentru dezvoltarea pe toată linia a criticii și a autocriticii.

Spunînd aceasta, se îndreptă în grabă spre grupul fetelor, începînd cu ele din mers o discuție plină de voce bună.

Comsomolișii își aruncară unul altuia priviri cu tilc, parcă vrînd să spună : „a ieșit din încurcătură...”

Iar Şirzad – acelaşi Şirzad atît de tăcut şi de reţinut din fire care, în fiecare seară, tulbura liniştea satului cu *baiatî*-urile lui pline de dor, era, în seara aceasta, de nerecunoscut.

– Salman, îl chemă el pe contabil, cîte brigăzi şi cîte echipe avem ?

– Patru brigăzi şi douăsprezece echipe ! răspunse acesta fără să se mişte din loc. O brigadă, în treacăt fie spus, e a ta...

Şi, întorcîndu-se spre fete, ridică din umeri, vrînd parca să spună : nici aici nu te lasă-n pace !

– Ale cui au fost echipele care au cules, anul trecut, douăzeci şi cinci de chintale la hectar ?

– O să-ţi pregătesc mîine toate datele. Acum, sincer vorbind, nu-mi aduc bine aminte. Mîine îţi dau situaţia exactă ! răspunse Salman, după care luă fetele la braţ şi le însoţi pînă în sala de spectacol.

– Să mergem şi noi ! propuse Gîzetar. Acum începe.

În foaier, Kara Keremoglu îl opri pe Şirzad şi-l pofti la el acasă. Ce-au vorbit amîndoi pînă seara tîrziu, Salman n-a izbutit să afle, cu toate că, în drum spre casă, a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să-l descoasă pe Şirzad.

5

Se înserase de-a binelea cînd camionul, plin de noroi, intră în curtea administraţiei colhozului „Viaţa nouă”. Cîinii lătrau ascuţit, fumul din vetre se simţea în aer, undeva departe, într-o ulicioară răsuna un cîntec trist. La ferestrele caselor se aprindeau, una după alta, sulii de lumină.

Călătorii obosiţi şi frămîntaţi de gînduri coborîră din camion şi îşi luară rămas ou, fiecare dorind să ajungă cît mai repede acasă. Paznicul se apropie de ei şi le spuse că Rustam-*kîşî* îi aştepta la el în birou.

Se simțea obosit chiar și neastimpăratul Nadjaf. Gizetar moțăise tot drumul iar Șirzad simțea, și el, că starea de încordare din cursul zilei trecuse... Nu era însă nimic de făcut : președintele o fi fost cu siguranță mai obosit decât ei, tinerii.

– Hai, băieți ! spuse Șirzad și toți se luară după el fără să cricnească.

În biroul lui Rustam-*kiși* lampa fila. Președintele uitase, pesemne, sau i-o fi fost lene să ridice fitilul. Paltonul și căciula lui erau zvirlite pe un scaun în neorînduială. Președintele ședea la masa de lucru cu capul sprijinit în palme : părea că pică de somn, dar, din încăpăținare, lupta cu oboseala și cu somnul.

– Ei, puiule, te-ai gândit la felul în care te-ai purtat azi ? îl întrebă scurt Rustam pe Șirzad fără a se mai osteni să facă o introducere.

Acest ton de comandă avu darul să-l înveselească pe Șirzad. Răspunse însă liniștit, fără să se trădeze :

– M-am gândit !

– Și ce concluzie ai tras, băiatule ?

– Concluzia la care am ajuns e că s-ar fi putut înlătura acel schimb de cuvinte, în fața a șase sute de spectatori.

– De acord ! aprobă Rustam, și, cu un gest larg îi pofti să ia loc pe Nadjaf, pe Gizetar, pe preaplecatorul Iarmamed și pe Salman, care părea indiferent la tot ce se petrecea în jurul lui. Tu ești vinovat de toate ! Da, tu ! repetă cu dispreț Rustam. Ai uitat de orice respect față de cei mai vîrstnici, ai uitat de disciplină și ai dat la o parte orice urmă de modestie. Puteați veni la mine înainte să-mi mărturisiți îndoielile voastre, să-mi cereți un sfat. Eu aș fi chibzuit, aș fi cîntărit lucrurile, și v-aș fi spus deschis părerea mea.

– Nadjaf ți-a spus părerea noastră, dar dumneata l-ai luat în rîs, l-ai privit ca pe un nebun, un măscărici, observă înciudat Șirzad.

– Așa și trebuia ! Să nu viseze cai verzi pe pereți. Trebuie să vă amintiți, între altele, că între două adunări generale, colectivul de conducere al colhozului e organul

suprem. Și această conducere a luat, cu adevărat, poziția cea mai justă.

– Ar fi bine să-ți pleci mai des urechea la vocea acestui organ suprem.

– N-am nevoie de sfaturile tale ! Părul mi-a încărunțit muncind, nu ducind o viață de trintor. Mi-am dăruit toate puterile colhozului nostru. Toată priceperea ! Și mă pricep eu, cît de cît, la ceva... Iaca, spuneți-mi deschis, în față : credeți voi că bătrînul Rustam e împotriva recoltelor bogate ? Și, fără să mai aștepte răspunsul, continuă : Nu, nu credeți ! Așa ceva nici nu puteți crede, că doar știți prea bine că eu sînt pentru o necontenită sporire a recoltei de bumbac. Cum însă trebuie mărită producția și în ce proporții, dați-mi voie ca aceste lucruri să le știu eu mai bine decît voi. Sînteți încă prea tineri ca să mă învățați voi pe mine. Uite, peste vreo cinci ani, după ce și voi veți gusta din plin amărăciunile și greutatea, veți înțelege toate acestea mai bine.

Rustam se purta ce-i drept cu ei ca și cu proprii lui copii. Îi știa din fașă, îi ținea minte de cînd se jucau fără nădragi pe ei, îi văzuse cînd părinții îi duceau pentru în-tîia oară la școala satului. Era obișnuit ca vorba lui să fie socotită ca venind de la un părinte, ca tot ce spune să nu se deosebească de povața părintească. Și, chiar dacă el le vorbea cu blîndețe și cuvintele îi veneau pe buze, rostite cu căldură, din inimă, ele sunau pentru ei ca o poruncă aspră, vrednică a fi ascultată. Așa se petreceau lucrurile an de an. De ce, oare, totul se schimbase deodată ?

– La vîrsta noastră, dumneata nu te socoteai un copil prost, nepriceput. Nici de răspundere nu fugeai. Atunci care e, îl întrebă Șirzad, greșeala mea ?

– Greșești cînd te înfierbinți prea mult, băiatule. Asta-i greșeala ta cea mare. Și pe cei vîrstnici nu-i respecti – și asta-i iarăși un păcat. Cînd eram tînăr, eu nu pregetam să scot căciula în fața celor bătrîni.

Șirzad rămase o clipă pe gînduri, apoi răspunse :

– N-ai dreptate, Rustam-*kiși* ! Pe bătrîni eu îi respect. Acest respect nu trebuie să fie însă niciodată neprincipial !

Un respect prefăcut îi înjosește atât pe tineri cât și pe bătrâni. Și pe cel care respectă, și pe cel respectat. Dacă dumneata ai nevoie de un respect aparent, de ochii lumii, poți să-l ai pe de-a-ntregul, încheie Șirzad, arătându-i pe Iarmamed și pe Salman.

Contabilul întoarse capul în dreapta și în stînga, nepăsător de parcă nici n-ar fi fost vorba de el. Iar pe socotitor îl apucă de o dată un acces de tuse.

– Aha, acum înțeleg : v-a venit poftă să trăiți o viață nouă. Dar care trebuie să fie purtarea voastră nouă ? Rustam rosti cuvîntul „nouă” în așa fel, de parcă i se lipise de limbă o coajă de sămință.

– Trebuie să fii întotdeauna sincer, cinstit și să-ți aperi cu dîrzenie părerea. Și nici nu e nouă această purtare, îi răspunse răspicat Șirzad. În ce mă privește, nu sînt de părerea președintelui, îi spun fără ocol acest lucru, nu sînt de părerea sa. Dacă sînt încredințat de un adevăr, chiar tata de-ar ieși din mormînt, tot nu m-ar putea face să-mi schimb părerea.

Discuția decurgea cu totul altfel de cum crezuse Rustam. Tînărul nesupus nu-i cerea iertare, nu se socotea de loc vinovat, ba, dimpotrivă, el era acela care se năpustise asupra președintelui cu o seamă de învinuiri.

– Toată vorbăria ta e demagogie curată.

– Iar dumneata ne jignești, tovarășe Rustam, pe nedrept ! îi răspunse Șirzad și se ridică de pe scaun, arătînd, prin aceasta, că nu mai era cazul să continue discuția.

– Fără tineret, nu vei izbuti niciodată să culegi nici douăzeci și trei de chintale ! adăugă Nadjaf.

Salman își dădu seama că nu va reuși să rămînă neobservat în colțul său. Se amestecă în vorbă și el cu un zîmbet siropos :

– Bătrînilor li se cuvine respect, iar tinerilor, libertate de inițiativă ! Bătrîni să aducă cu ei experiența și tinerii îndrăzneala. Asta e totul și nu-i cazul să ne certăm.

– Nu ți-am cerut încă părerea ! se răsti Rustam la el. Chipul teșit al lui Salman rămase neclintit.

Gizetar, care se așezase pe canapeaua de lângă intrare, trecuse, de bună seamă, neobservată până atunci de Rustam. Se hotărî să se amestece și ea în vorbă :

– Nene Rustam, de fapt dumneata încă nici nu ne-ai explicat bine de ce nu ești de acord cu cifra propusă.

Blajină, dorea nespus ca Șirzad și soțul ei să se împace cu președintele colhozului.

– Ba, am explicat totul ! spuse Rustam, clătinînd din cap și scuturîndu-și coama părului încărunțit. Nu vreau să trec la raion drept un om ușuratec. Și-așa nu mi-au mai rămas multe zile ca să pot munci. Dați puțința unui bătrîn să-și sfîrșească zilele cu cinste.

Rustam se aștepta întotdeauna, ori de cîte ori pomenea de bătrînețea lui, ca cineva să nu fie de acord cu el, și să-i spună : „ce fel de bătrîn ești dumneata !?...“

„Cînd o să îmbătrînesc și eu, gîndi pentru întîia oară Șirzad, privind părul albit al lui Rustam și chipul lui atît de brăzdat, cine știe, poate că anii au să mă silească și pe mine să mă odihnesc, să mă domolesc.“ Se rușină parcă îndată de el însuși : „Nu, eu n-am să cer ca toată lumea, ca însăși vremea să-și încetineze pașii o dată cu mine. Dealtfel, Rustam-*kiși* e încă voinic și sub sprîncenele lui cărunte ochii îi sclipesc, încă oglindesc îndrăzneală, voință, stăruință. Cu siguranță că nu trecerea anilor este de vină. Nu fără rost a pomenit Nadjaf de rugină. Uneori și niște brațe tinere ruginesc – să-l luăm, de pildă, pe Salman“.

– Ai citit cărticica asta ? îl întrebă Șirzad pe Rustam, arătîndu-i o broșură boțită cu coperta albă.

Fără să privească cărtulia, Rustam răspunse :

– Crezi că numai tu știi carte ? Desigur c-am citit-o.

– E foarte folositoare !

Uitîndu-se la broșură cu coada ochiului, Rustam desluși titlul „Să învățăm de la fruntași !“ și hotărî să-și ceară copii, pe Perșan și pe Garaș, cărora putea să le treacă prin cap să cumpere cărticica și pentru el.

– Ei, e timpul să ne culcăm ! spuse el întinzîndu-se și gemînd ușor. Duceți-vă pe la casele voastre ! E limpede

însă un lucru : n-a trecut decît o săptămînă de cînd Şirzad a fost ales secretar al organizației de partid și iată că și-a luat nasul la purtare. De prea multă îngîmfare, nici nu mai simte pămîntul sub picioare.

— Vedem întotdeauna paiul din ochiul altuia, dar nu vedem birna din ochii noștri ! răspunse liniștit Şirzad, împingînd ușa și ieșind din birou, urmat de ceilalți.

Capitolul VII

1

Rustam-*kiși* nu-i lua în serios nici pe Şirzad, nici pe Nadjaf. Nu le acorda nici o atenție. Nu credea că asemenea demagogi guralivi puteau să se bucure de autoritate printre colhoznici. La comitetul raional de partid și la comitetul executiv raional nimeni nu-i cunoștea. Se putea oare încredința unor asemenea țîngăi un colhoz atît de mare, cu atîtea gospodării anexe ? Bălăriile cresc, însă, mai repede decît grîul și vorbele rele, odată rostite, nu stau pe loc — ele zboară. Dacă acum Şirzad și Nadjaf vor începe să-l critice, critica asta nu se va sfîrși cu bine ! Trebuie, deci, să le astupe cît mai curînd gura și încă bine de tot. Mai mult decît „da, am înțeles“, și „ordonați“ să nu crîcnească...

Rustam se simțea obosit. I se făcuse foame, dar, ieșind din birou nu se îndreptă spre casă, ci rămase locului lîngă poartă, privind posomorît spre clădirea administrației colhozului. Clădirea, cu două caturi, din cărămidă roșie, cu pridvor și geamlîc părea mai frumoasă în lumina amurgului. În fundul curții, magaziiile scunde, lungi, deși din chirpici, arătau totuși trainice. De fapt, își spunea el, nu

de înfrumusețare se simte nevoie, principalul e ca hambarele să fie pline.

Cînd Rustam luase în primire colhozul, pe locul acela se întindea un maidan plin cu gunoaie. Administrația colhozului era instalată într-o căsuță veche, dărăpănată, magaziiile nici nu existau. Privindu-le, simțea cum îi crește inima de mîndrie – dar nici amărăciunea nu putea s-o uite. Toate acestea, le-a ridicat, le-a clădit cu mîinile lui – cum să nu te mîndrești cu ele? Era amărit însă pentru că tinerii care crescuseră sub ochii lui nu-i prețuiau munca.

Uitaseră – da, uitaseră! – cum, cu foarte mult înainte de război Rustam luase pe umerii lui conducerea treburilor colhozului, atunci cînd pentru ziua-muncă se dădea o nimica toată. Vîntul șuiera a pustiu în hambare, secerătoarele ruginiseră sub cerul liber, pe unii aproape că nu-i puteai scoate la cîmp. Bătrînii botezaseră colhozul pe vremea aceea „baie femeiască” pentru că toată lumea făcea tărăboi, dar despre ce era vorba, pentru ce-l făcea, nimeni nu știa. De agrotehnică și asolamente, nici prin vis nu-i trecea cuiva.

Cînd se împărțise întîia oară cite trei kilograme de grîu pentru fiecare zi-muncă, colhoznicii erau cît pe ce să-și poarte în brațe președintele. El, însă, răspundea prin glume:

– Păi, asta-i mult?

Și clădirea administrației, și magaziiile, Rustam le clădise după planurile întocmite de el – și tot el condusesse lucrările pe șantier. Noaptea nu dormea, ziua uita să mănînce. Cînd plecase pe front lăsase colhozul într-o stare înfloritoare. Era liniștit, știind că nevestele și copiii ostașilor din sat plecați la luptă nu vor suferi de foame, că vor fi bucate îndeajuns pentru toți.

Cînd se întorsese în 1946, găsise colhozul sărăcit, zdruncinat. Ogoarele erau în parte salinizate, semănăturile năpădite de buruieni. Turmele de oi nu mai totalizau decît jumătate din numărul capetelor și ploaia curgea în grajduri.

Din înfloritorul colhoz de altă dată nu mai rămăseseră decît trei mii de oi și șase sute capete de cornute mari, printre care se numărau viței slabi, cu picioare subțiri ca fusul, vaci cu ugere lipite de burtă și boi triști, sălbăticiți de foame, stînd ziua întreagă culcați la umbră.

În ceeace privește lucrările agricole, situația era și mai jalnică. Bumbac nu fusese semănat decît pe o suprafață de trei sute de hectare și cereale pe șase sute cincizeci; toată bostănăria încăpea pe un petec de pămînt nu mai mare de cincisprezece hectare, iar lucerna ocupa numai douăzeci de hectare.

Toate acestea se petreceau într-un colhoz care număra șapte sute de gospodării țărănești și care, potrivit actelor eliberate de stat, avea în folosință o suprafață de patru mii de hectare...

Cînd Rustam verificase situațiile prezentate de contabilitate se luase de cap: întregul venit anual nici nu ajungea pentru predarea către stat a cotelor obligatorii. Pe deasupra mai rămîneau de plătit și datorii de aproximativ un milion de ruble.

Totuși, colhozul supraviețuise pentru că oamenii își aduceau aminte de viața pe care o trăiseră înainte de război, și erau încredințați că, împreună cu Rustam, vor izbuti să îndrepte lucrurile. Chiar și acci mai șovăielnici veniseră la el și-i spusese: „Apucă-te de treabă și noi nu te vom lăsa, nu te vom face de rușine!”

În zilele acelea lui Rustam i se sfișia inima, ca unui părinte care-și lăsase copilul printre străini și care, după multă vreme îl regăsise hoinar pe uliță, murdar și în zdrențe... Colhozul, acest colhoz căruia el îi jertfise atîția ani din viață, era gata să se năruie: casele rămîneau pustii, multe familii plecaseră la exploatarea petrolifere, buruienile năpădeau culturile de bumbac, turmele de oi de rasă pură erau pe punctul de a dispărea...

Chemat la comitetul raional de partid, i se încredințase din nou postul de președinte al colhozului.

Aceasta era voința poporului. Rustam primise sarcina încredințată. Și, din nou se simțise ca pe front: de data

asta lupta însă împotriva altor dușmani – recoltele slabe, paragina, sărăcia.

În fruntea brigăzilor și echipelor, pusese pe colhoznicii cei mai harnici și mai destoinici, pe cei mai respectați și mai cu experiență. Spre a trezi în sufletul oamenilor interesul pentru munca în colectiv, la prima adunare generală le spusese :

– Vă cer doar atât : spuneți „da” și ajutați-mă în muncă. La rindul meu, vă făgăduiesc că hambarele voastre se vor umple cu grîne !

Din capul locului își îndreptase toată atenția asupra culturii bumbacului și a griului, ramuri hotărâtoare în economia Stepei Mugane, începînd lupta împotriva salinizării unor porțiuni și pentru desțelenirea suprafețelor năpădite de lăstăriș.

Ținînd seama de numele lui Rustam, care se bucura de încredere, banca a deschis colhozului un credit cu care acesta a cumpărat două tractoare mici și trei secerători, putînd asigura curînd cu forțe proprii cositul finului și prima grapă.

În 1950, Rustam izbutise să semene șapte sute de hectare cu bumbac și o mie cinci sute de hectare cu cereale. Numai viile aduseseră o jumătate de milion ruble venit. Păstorii s-au spetit inventariînd șeptelul și, atunci cînd au isprăvit numărătoarea, s-a văzut că colhozul avea opt mii capete de oi și berbeci, și o mie cinci sute capete de vite cornute mari. Din partea comitetului raional de partid ca și din partea comitetului executiv raional, Rustam nu primea decît laude. La toate ședințele festive era ales în prezidiu și el se obișnuise atât de mult cu această cinste, încît se urca la masa prezidiului fără a mai aștepta să fie ales...

Multe femei, mai ales cele rămase văduve care, odată cu întoarcerea lui Rustam, scăpaseră de mizerie, îl respectau pînă la venerație, ca pe un proroc pogorît pe pămînt...

Dar ce, ceruse el locul acesta ? Glasul lui care, în mod obișnuit, era blînd, prietenos, începuse să aibă un ton de comandă. Dar nu pentru binele oamenilor își însușise el

acest nărav autoritar ? Dacă i se aducea paltonul, dacă i se oferea scaunul, dacă i se aprindea chibritul pentru pipă, dacă i se deschidea ușa atunci când intra – oare toate acestea nu le merita ? Căci pentru ei se zbătea, pentru ei își storcea el vlaga – trebuiau să aibă și ei puțină grijă de el.

Și acum, Șirzad ce voia ? Adevăratul înțeles al cuvintelor lui cam ăsta era : „Tu, Rustam-*kiși*, dă-te la o parte, lasă drumul liber, fiindcă puișorii de ieri sînt azi cocoși !” Asta-i recunoștința lor față de președinte, față de cel care le pusese colhozul pe picioare înainte de război, care-l făcuse să reînvie după război, față de omul care purta pe umerii lui întreaga răspundere, care-i crescuse și pe Șirzad și pe Nadjaf, și pe Gîzetar, și pe mulți alții...

Cu o mirare chinuitoare se întreba de ce oare erau nemulțumiți de el acești flăcăi pe care-i iubise ca pe copiii lui. Tocmai pentru că ținea la tineri, neînțelegerile cu ei îi pricinuiau amărăciuni.

„Oare nu vedeți și voi, nu știți, le spunea el în gînd, că n-am liniște nici zi, nici noapte, că toată viața mi-am închinat-o oamenilor ?”

Dar Rustam nu era supărat numai pe tineret. În adîncul sufletului său, simțea că nu-i prea mulțumit nici de el însuși. Cu siguranță că săvîrșise, și el, o greșeală. Dar, unde și cum ? Nu știa. Poate că nu trebuia să ațîțe discuția asupra creșterii recoltei la hectar. Numai la gîndul acesta, Rustam simțea că revolta îi clocotea în piept ca un izvor țîșnit de sub stîncă... De bună seamă că va trebui să repare greșeala. Se cuvenea însă ca lucrul acesta să-l facă cu îndemîinare și chibzuință pentru ca autoritatea lui să nu fie știrbită, să nu-și pună cenușă pe capul încărunit !...

Paznicul încotoșmănat în cojocul lui de oaie se apropie de el, privindu-l cu mirare cum stătea încremenit în poartă, apoi se scărpină la ccafa și porni mai departe ca să-și vadă de treabă.

Lumina lunii lunecase dinspre pridvorul clădirii către hambare, împodobind pământul cu izvoade albastre-argintii.

Pe uliță, ciinii care lătrau amuțiră deodată, ca la comandă. Pesemne că-l recunoscuseră pe trecătorul ivit din întuneric.

Rustam privea curtea scăldată de razele lunii. Se gândea că, nu întâmplător, fusese lăudat în ziare. Își aducea aminte de titlurile mari întinse pe primele pagini care ridicau în slăvi spiritul de inițiativă, exemplul valoros, operativitatea și calitățile de organizator ale președintelui de la „Viața nouă”. În ziarul republican apăruse chiar, odată, și un articol al lui. E foarte adevărat că articolul fusese redactat de un tânăr dezghețat, cu o cămașă de mătase, cu gulerul larg deschiat la piept. Acesta discutasese cu Rustam vreo douăzeci de minute, apoi primise de la Salman toate datele și cifrele trebuincioase, iar seara mîncase cu poftă în casa președintelui o *cibirtmă*, cinstind, totodată, cu o prețuire deosebită, băuturile servite la masă...

Părea că nimic nu se schimbase în răstimpul acestei ierni. Atunci de ce se năpustise tineretul asupra lui și nu mai dădea o para chioară pe toate meritele sale din trecut, repetînd necontenit : „mașini... mașini !”

„Și eu mă pricep ca și voi toți, țîngăilor, la mașini !” gândea Rustam. Am văzut eu ce înseamnă mașină și pe front. Dar să încredințez fără nici un rost S.M.T.-ului avutul colhozului, asta n-o fac nici în ruptul capului !... Am văzut culturile de bumbac după recoltare cu mașina : mai binc de jumătate din recoltă a rămas pe tufe. N-avem încă mașini bune pentru culesul bumbacului !”

Toate aceste gânduri îl frământau într-atît încît, de furie, încheșta pumnii. „Păi, pentru ca țăranul să aibă pe masă o bucată de pîine, nu dau un pas înapoi, chiar dacă s-ar năpusti împotriva mea tot raionul !” În clipa aceea era încredințat că toți colhoznicii sînt de partea lui, toți care aveau experiența vicții, care simțiseră, pe pielea lor și darurile și vitregiile Stepei Mugane. Nu, hotărît nu – pe

oameni nu-i poți amăgi, ei deosebesc întotdeauna pe cei care le apără interesele de cei care vor să aprindă focul pe maidane cu vorbe goale...

„Oare nu eu am clădit totul, nu eu i-am dat viață? se întreabă din nou Rustam, îmbrățișînd cu priviri de gospodar chivernisit hambarele, magaziile, clădirea administrației și cîmpul, atît de cunoscute ochilor lui care scli-peau în lumina lunii“.

„Acesta-i adevărul, adevărul curat! păru a-i răspunde însăși noaptea. Și numai un mincinos sau un orb poate nega înfăptuirile dumneavoastră mărețe!“...

– Cine-i acolo? strigă Rustam ducîndu-și mîna la inimă, care-i zvicni, deodată, trezit la realitate din lumea amintirilor ce pusese stăpînire pe el.

– Umbra dumneavoastră! se auzi vocea lui Iarmamed care ieși de după pridvor. Am să vă urmez pînă la cea din urmă suflare. Am deschis gura ca să întăresc adevărul spus de dumneavoastră!

– Dar ce făceai aici?

– Dumneavoastră gîndeți cu voce tare și eu n-am îndrăznit să vă tulbur năvala gîndurilor atît de înțelepte...

– Pleacă acasă! îi porunci Rustam. Aștept să mi se dea legătura cu S.M.T.-ul: vreau să știu dacă vine mîine dimineață al doilea tractor pentru semănăturile de primăvară.

– Dați-mi voie să telefonez eu! propuse socotitorul.

– Ai mîncat?

– Nici prin gînd nu mi-a trecut! răspunse parcă jignit Iarmamed. Nu-mi arde de mîncare, ba chiar mi s-ar opri în gît cînd știu că vă aflați încă la datorie. De mi s-ar lipi mațele de foame, dar înaintea dumneavoastră nu plec de-aici!

Lingușelile lui Iarmamed erau tot mai grosolane și mai nerușinate. Iarmamed nici nu-și mai ascundea slugărnicia josnică. Dar Rustam, incoruptibilul și cinstitul Rustam, nu mai putea să renunțe la serviciile lui plictisitoare.

Totuși, de l-ai fi întrebat pe Rustam dacă-i plăceau „periuțele“, ar fi răspuns, cu toată sinceritatea, că nici de la de-

părtare de un kilometru nu l-ar lăsa pe un lingău să se apropie de el. Iată ce lucruri se puteau petrece în viață !...

– Du-te și telefonează ! porunci cu răceală președintele, făcându-i loc lui Iarmamed să urce treptele pridvorului.

Aprinzându-și pipa, Rustam trăgea cu urechea la vorbele pe care socotitorul le ciripea la telefon :

– Parcă ar nunti șeful comunicațiilor. Ce-i larma asta ? Parc-ar răpăi o dăirea și-ar zumzăi o *zurna*.¹ Duduiță, auzi, duduiță ! Eu n-am nevoie de muzică, dă-mi legătura cu directorul... Cum ? Nu s-a întors de la Baku ? Atunci, dă-mi, te rog, pe tovarășul Șarafoglu ! N-avem încotro, domnișoară, trebuie să-l trezești, să-l scoți de unde știi... Aici vorbește secretarul tovarășului Rustam... Aha... ai auzit de el ? Atunci e foarte bine !... Tovarășul Rustam trebuie să vorbească urgent cu tovarășul Șarafoglu !

– Ei, „cuiul lui Mamed“ ! zise Rustam, intrînd în birou și luîndu-i receptorul din mînă. Stai jos – că tot nu te faci mai deștept dacă stai în picioare !

Iarmamed chicoti vesel, dar nu se așeză pe scaun ca nu cumva să dea dovadă că-i lipsit de respect.

– Să trăiești, tovarășe Șarafoglu, să trăiești ! Cum te mai simți ? Ei, n-ai voic să te îmbolnăvești – nu e bine ! spuse cu compătimire Rustam. Și eu, sincer să-ți spun, m-am mirat mult că nu te-am văzut la „Steagul roșu“. Da, am semnat. Totul e în ordine ! mormăi Rustam privind cu coada ochiului spre ușa deschisă. Socotitorul înțelese și-o închise : „Cine știe, s-ar putea, ferească cel de sus, să tragă careva cu urechea“. Ei, da, au fost unele neînțelegeri, da, au fost, fără asta nu se poate. Cînd ne întîlnim, o să-ți povestesc în amănunt. Acum, însă, am o treabă cu tine, prietene. Iartă-mă că te supăr și noaptea. Ia spune-mi : cînd îmi trimiți al doilea tractor ca să semăn grîu pe încă un ogor ?

– Ia te uită ce i-a trăsnit prin minte ! îi răspunse vădit supărat Șarafoglu. Dar de ce, azi, tractorul lui Kerim a stat de pomană, cît a fost ziulica de mare ? Nu puteți asigura de

¹ *Zurna* – instrument muzical caucazian cu coarde (n. ed.).

lucru unui singur tractor și mai cereți încă unul ? Nu, prietene, așa nu merge. Acum, în toiul muncilor, tractorul trebuie să lucreze ca ceasul. Da, ca ceasul ! Bagă bine de seamă, dacă tractorul nu lucrează din plin nu mai primești încă unul ! Îmi cunoști doar firea ! Încheie Șarafoglu și întrerupse legătura. În urechea lui Rustam pe care-l cuprinsese amărăciunea năvăliră iar sunete de zurna și de dairea.

Rustam se năpusti asupra lui Iarmamed atât de amenințător, încît acesta se trase spre ușă, gata s-o ia la fugă.

– De ce n-a lucrat azi tractorul lui Kerim ?

– N-a lucrat... vru să răspundă ceva socotitorul și își dădu miinile în lături a neputință.

– *Zabrimar* ! ¹ zbieră Rustam înăbușindu-se de mînie. Te întreb : de ce n-a lucrat ?!

– Nu s-a adus apă. Nici sămînță nu i s-a adus lui Kerim... A așteptat cît a așteptat și s-a dus singur, pe jos, în sat. Pînă acolo, sînt dus și întors aproape doisprezece kilometri. Pe deasupra s-a mai rupt și o roată de la saca... și-uite-așa, a trecut ziua...

– Fir-ar să fiți... De cîte ori v-am spus, de cîte ori v-am poruncit să aveți grijă. Nu pot avea încredere în nimeni ! Rustam ridică din nou receptorul, suflă în pîlnie și rugă, schimbîndu-și tonul : „Tovărășico, tovarășico, dă-mi te rog casa tovarășului Șarafoglu. Da' mai închide, te rog, aparatul dumitale de radio ! Șarafoglu ! Tot cu... Rustam ! Te asigur că așa ceva nu se va mai întîmpla niciodată, fii liniștit ! Niște zăpăciți, prietene ! N-am lipsit decît o zi și totul s-a oprit în loc. Trebuie, pesemne, ca de aici înainte să cer eu apa pentru tractoriști !... oftă el cu ciudă. Uite unde am ajuns ! Sint meșteri cu toții în demagogie, dar la treabă...

Iarmamed tresărea la fiecare cuvînt al președintelui. Dădea din miini de parcă ar fi alungat un roi de țînțari, căutînd, în felul acesta, să arate că toate învinuirile lui Rustam n-au nici o legătură cu el...

¹ *Zabrimar* – venin de șarpe. (în azerbaigiană). Aici, o înjurătură (n. ed. ruse).

– Demagogi – și încă ce demagogi ! continuă Rustam. Apoi, deodată, schimbă vorba. O să te informez cînd ne-om vedea. Te asigur, prietene ! Îți dau cuvîntul meu de cinste că, de azi înainte, am să controlez personal. Așa dar, îmi trimiți al doilea tractor ? Cînd, de dimineață ? Îți mulțumesc ! Și nu mai boli. Cînd am auzit că ești bolnav parcă mi s-a înfipt un cuțit în inimă. Vezi, fă-te sănătos ! Îți mulțumesc încă o dată. Să trăiești...

Rustam puse receptorul în furcă, își încrucișă miinile la piept și, întorcîndu-se spre Iarmamed, îi făcu o plecăciune pînă la pămînt.

– Îți mulțumesc ! Mi-ai făcut un mare serviciu, nimic de zis !

– Dar ce vină am eu ? Asta-i doar brigada lui Hasan.

– Și Hasan e un afacerist ca și tine. O să vezi tu postul de contabil cînd ți-i vedea ceafa.

Aruncîndu-și paltonul pe umeri, Rustam își luă căciula și ieși cu pași mari.

Iarmamed îl ajunse din urmă în cerdac. Nu-și venise în fire. Tremura ca varga.

– Sînteți chemat la telefon.

– Cine mă mai caută ?

– De la raion.

Rustam injură în gînd, crezînd că o să i se ceară vreo situație. Primăvara venise și conțopiștii se învioraseră la primele raze ale soarelui. Rustam apucă minios receptorul dar, auzind vocea lui Șarafoglu își dădu seama că greșise cu presupunerile lui.

Prietenul său îl întrebă cu o ironie neașteptată în glas :

– Hei, Rustam-*kiși*, dar tractorul nostru tot fără știrea ta a fost trimis înapoi din Sarıtorpak ?

Rustam înțelese numaidecît despre ce era vorba și-i răspunse în același ton, tot în zefleMEA !

– Nu, tovarășe locțiitor de director, a fost trimis înapoi din ordinul meu personal. Noi n-am cerut nici un tractor pentru Sarıtorpak. Voi l-ați trimis acolo. Nu umbla cu cioara vopsită, prietene, tu nu te gîndești decît la interesele S.M.T.-ului !... Dă-mi voie atunci și mie să apăr interesele

colhozului. La Saritorpak avem un lot de porumb. Grăpatul nu este anevoios acolo și-l voi face cu „D. T. 14” al nostru. Iese mai ieftin !

– Dacă ai fi procedat întotdeauna așa, gospodărește, i-ai fi băgat în cofă de mult pe toți din raion ! rîse fără răutate Șarafoglu.

– M-am învățat minte și eu ! răspunse tot atît de vesel Rustam și puse receptorul în furcă.

Ieși în curte, aruncînd încă o dată o privire disprețuitoare lui Iarmamed care rămăsese în pragul ușii cu mîinile pe burtă, ca un cerșetor la intrarea în geamie.

În seara aceea, Sakina sosise acasă înaintea soțului ei și se apucase să gătească. Era bucuroasă că atunci cînd va veni și Rustam va avea la cină numai bucate gustoase.

Ziua, pe cîmp, stătuse de vorbă cu celelalte femei și se bucurase că, și ele, abia așteptau să se apuce cu toții de treabă, ca să cîștige bani buni și întreg colhozul să înflorească tot mai mult. Cumetrele, care, în anii trecuți, trănăneau într-una despre prețurile pieții, se potoliseră. În drum spre casă însă, Sakina fusese informată de unii binevoitori despre dezbaterile furtunoase care avuseseră loc la colhozul „Steagul roșu”. Zvonurile au aripi. Ele zboară cu iuțeala fulgerului. Vorbele pe care le auzise o necăjiseră pe Sakina și cînd îl văzu pe Rustam venind posomorît se descumpăni și mai mult.

După cină, îi spuse, cu băgare de seamă, ca să nu-l supere :

– Of, *kiși*. Te-ai dus ca oaspete și acolo ai pus la cale o adevărată bătălie. Pesemne că n-ai ceva mai bun de făcut ! Tu ți-ai luat întotdeauna asupra ta greutățile cele mai mari, nu te-ai speriat de muncă, n-ai fugit de ea ! De ce acum dai înapoi ?

Rustam se uită lung la ea, cu prefăcută naivitate. Ce bine le vede pe toate ! Cum a știut ea să-mi pătrundă în suflet numaidecît și să scoată ghimpele din el !...

– Eu am rămas același ! răspunse el. Am fost, însă, legat de mîini și de picioare de hotărîrea conducerii colhozului. Nu pot să nu țin seama de documente – e vorba

de disciplină ! Zilele acestea vom avea o şedinţă a conducerii şi, spre necazul lui Kara Keremoglu melcul ăsta negru, am să propun din nou – da, eu însumi am să propun revizuirea angajamentelor. Am să țin seama de voinţa oamenilor, aşa cum îmi ceri tu. Eşti mulţumită ?

– Chiar foarte mulţumită ! spuse rizînd Sakina. Dar s-ar fi putut ajunge la asta şi fără să te iei cu oamenii la trîntă !

2

Salman triumfa. În locul unei sărbători ieşise un scandal. Rustam se considera jignit de Şirzad. Perspectivele de viitor ale lui Salman crescuseră văzînd cu ochii. Dar firea bătrînului e schimbătoare. Îşi schimbă părerile, cum îşi schimbă cămăşile. Să aştepte cu răbdare ? Dar cît timp îi trebuia lui Rustam ca să se gîndească – o lună, două, cinci ? Venise deci vremea ca cineva să-i mai sufle ceva la ureche. Şi, de îndată ce Salman îşi dădu seama de acest lucru, îi şi veni în minte chipul lui Kalantar-leleş : „Ar fi de ajuns ca omul ăsta să mişte un deget şi pe loc sînt locţiitor al preşedintelui.“

A doua zi dimineaţa, Salman îi spuse lui Rustam că se duce să vadă cîmpul de sfeclă. Acolo stătu în grabă de vorbă cu colhoznicii şi, apoi, se repezi pînă la comitetul executiv raional.

Avu noroc : Kalantar era singur în birou. Stătea cu uşa larg deschisă.

– Îmi daţi voie, Kalantar-gaga ?

Kalantar nici nu ridică ochii de pe hîrţiile din faţa lui şi, cu mîna sa cărnoasă, schiţă un gest care voia să spună : poftim !

Salman salută cuviincios şi se opri cu mîinile pe spătarul scaunului. Nu se aşeză pînă ce Kalantar nu înălţă capul şi-l întrebă mirat :

– De ce nu iei loc ? Cum merge treaba ? Sănătos, vonic ?

Abia acum Salman cuteză să se așeze cu grijă pe scaun, punind palmele pe genunchi și incremenind în poziția unui școlar model.

– Despre mine-i vorba ? Cui îi pasă dacă un pirlit de contabil e sănătos sau nu ?! Altceva-i cu dumneavoastră ! Fiecare clipă din activitatea dumneavoastră este nespus de prețioasă pentru întregul raion.

Această lingușire directă a lui Salman îl măguli pe Kalantar care, în așteptarea altor laude, zimbi cu modestie.

– Dar eu n-am făcut nimic mai de seamă !

Salman își lovi palmele de genunchi.

– Păi dacă n-ați fi dumneavoastră, tovarășe șef, raionul nostru de mult s-ar fi rostogolit pe ultimul loc, ar fi rămas codaș pe republică ! Chiar și respirația dumneavoastră are o influență binefăcătoare asupra semănăturilor – ca ploaia de primăvară. Nu degeaba oamenii se jură pe sănătatea dumneavoastră !

De plăcere, chipul lui Kalantar parcă dogorea ca o plăcintă unsă cu unt. De așa mulțumire de sine înfloreă ca un bujor.

– Așa e, drăguță, dar vezi... am și eu dușmani... Unii nu mă pot suferi. Dar puțin îmi pasă mie de ei ! Reputația mea e bine stabilită ! Am cimentat în jurul meu activul de raion și nimeni nu mă poate săpa... Ei, și acum i-a spune-mi, ce vînt te aduce ?

Salman lăsă ochii în jos.

– Am venit să vă cer sprijinul. La noi, la stîină, spuse el cu vocea tremurătoare, se petrec lucruri revoltătoare. Mi-e teamă că nu vom putea îndeplini planul, nici la carne, nici la lapte. Asta înseamnă că nu vom traduce în practică directivele cele mai de seamă ale partidului.

Kalantar socotea că știe tot ce se petrece în raion și nu-i plăceau oamenii care-i aduceau o veste sau alta. De aceea îl întrerupse pe Salman cu vădită plictiseală !

– Știu asta de mult. Am și găsit un nou responsabil pentru stîină. Dar, vezi bine, președintelui vostru nu-i e de loc pe plac candidatul meu.

– Acesta-i sfântul adevăr !... răspunse prompt Salman. Propunerea dumneavoastră l-a scos de-a binelea din sărite pe Rustam ! Spune cui îi iese în cale : „Kalantar-leleş vrea să încredinţeze oile colhozului unui lup cu două picioare !“

Kalantar îşi scărpină fruntea îngustă cu unghia, după obiceiul lui, răsuflă zgomotos pe nas şi-l întrebă pe Salman aproape calm :

– Am auzit că la „Steagul roşu“ v-aţi certat !

Salman era gata-gata să spună că Rustam e un om grosolan, încăpăţinat ca nimeni altul, mulţumit de sine, iar în ce priveşte calităţile lui de conducător, ele nu fac doi bani. Dar, observind că celălalt tace cu un aer de nepătrunsă taină îşi spuse : „Dar dacă miine au să se împace ?“ Kalantar însă tăcea pentru că se gândea cu încordare cum l-ar putea face pe Rustam să înghită pilula cea mai amară, aşa cum numai el ştia s-o pregătească, după reţeta lui...

Tăcerea se prelungi şi Salman continuă mai pe ocolite :

– Rustam-*kişi* se bucură, e drept, de autoritate. E un preşedinte cu experienţă, dar mi-e teamă că a îmbătrînit şi nu mai înţelege în totul condiţiile noastre actuale...

– Nu înţelege nimic – nimic ! A îmbătrînit, asta e ! Întări cu înfumurare Kalantar spusele lui Salman, risipindu-i astfel îndoielile. E vremea să fie scos la pensie ! Dacă nu intervenim, atunci nu numai stîna se duce de rîpă, ci şi întregul colhoz. Tu, băiatule, nu-l scăpa din ochi şi dacă simţi ceva, telefonează-mi imediat. Poţi să-mi telefonezi şi noaptea – acasă !

– Am înţeles, răspunse cu vădită supunere Salman, ridicîndu-se de pe scaun. După ce stătu puţin pe gînduri, adăugă precaut :

– Vreau să vă mai aduc la cunoştinţă că oricît l-ai zgîlţii pe Rustam, nu obţii nimic. E surd la orice critică. Dacă ar fi, însă, ajutat de un om cu adevărat capabil şi energic...

– De un locţiitor ? întrebă Kalantar pe care vorbele lui Salman păreau că nu-l miră. Se gîndise şi el la asta. Da,

e adevărat ! Iată, o să te numesc chiar pe tine locțiitorul lui. Provizoriu. Pe urmă vom mai vedea. Ei, ce spui ?

Salman se făcu alb ca varul.

– Tovarășe Kalantar, dacă mă trimiteți la moarte sigură, nu șovăi : mă duc ! În dumneavoastră am o încredere nețărmurită. De aceea acum n-am să scot un cuvânt, dar să știți că nu-mi pregătiți o soartă prea ușoară.

Chiar și pentru Kalantar era limpede că aceste vorbe fuseseră rostite numai din complezență. Descriind în aer, cu palma închisă, o linie unduitoare, continuă cu însuflețire :

– Salman, locțiitorul președintelui. Farhad-gaga la stîină. Minunat, va fi minunat ! Conducerea raionului va fi liniștită pe deplin în ce privește gospodărirea colhozului. Ei, și-acum, du-te acasă liniștit ! Și spune-i unchiașului să treacă mai pe seară pe la mine.

Salman se foi :

– Cred că ar fi mai potrivit ca dumneavoastră personal să-l chemați. Ar putea bănuși...

Kalantar-leleș se uită cu plăcere la chipul contabilului.

– Să știi că ești isteț !... Sigur că ai dreptate, îl voi chema chiar eu.

Salman îl mai salută o dată și, ajuns la ușă, îl rugă sfios :

– Poate că vă abateți simbăta ce vine și pe la noi. Kalantar-gaga. Cinstiți-mi casa cu vizita dumneavoastră...

– Vom vedea. Acum du-te – și fii cu ochii-n patru ! Și zîmbindu-i cu bunăvoință îl lăsă să plece.

3

Cînd lui Rustam i se aduse la cunoștință că era chemat urgent de Kalantar Kelibiev, la comitetul executiv raional, se supără. „De acum încolo n-o să mă mai lase în pace ! Încep cu chemări ca să sfîrșească cu muștrări. Să-i fac pe plac ? Să-mi plec capul ? Să nu mă duc ? Atunci o să mă sucească în fel și chip, că nici n-o să bag de seamă cînd

am rămas fără cap. Dar ce-o fi vrind de la mine ? Mai bine se urca în mașină și venea la colhoz !"

Neavînd însă încotro, Rustam se îndreptă spre casă ca să-și schimbe hainele și să mănince. Ascultîndu-i presupunerile și tînguirile, Sakina încercă să-l liniștească :

– Ascultă, *kiși*, cu firea ta bănuitoare ajungi să socoți toți oamenii drept dușmanii tăi cei mai aprigi ! Doar nu s-a petrecut nimic ! Președintele comitetului executiv vrea să stea de vorbă cu tine. De aia te-a chemat. Deci urcă-te în *Pobedă* și du-te. Ascultă tot ce-ți spune cu răbdare și dacă-ți dă un sfat bun, mulțumește-i. Sfaturile rele nu le lua în seamă. E limpede ca lumina zilei ! N-are decît să se încăpățîneze, să facă ce-o vrea – ce-ți pasă ?... Doar sînt pe lume oameni mai mari decît el și în grad și în putere. Comitetul raional de partid e la doi pași. Treci și pe acolo ! De vreme ce nu știi încă despre ce e vorba. degeaba îți faci sînge rău și-mi faci și mie !

– Bine, bine ! Mă lipsesc de povețele tale ! mormăi Rustam ca să salveze aparențele, dar mulțumit, în fapt, de cuvintele nevestei sale.

Luîndu-l cu el pe Iarmamed care avea treburi urgente la bancă, plecă și, peste o oră, opri mașina în fața sovietului raional.

După ce se înțelesc cu socotitorul la ce oră să se întîlnească, Rustam intră în biroul lui Kalantar. Aici, fără a aștepta să fie poftit se infundă într-un fotoliu.

– M-am prezentat la ordinul dumneavoastră !

Această atitudine familiară a președintelui îl enervă pe Kalantar.

– Iertați-mă că v-am tulburat și că v-ați ostenit să veniți, dar n-am avut altă cale.

– Nu-i nimic, sîntem obișnuiți ! îi răspunse pe același ton Rustam. Despre ce anume e vorba ?

– Este vorba, Rustam-*kiși*, că a sosit vremea să te gîndești că ai îmbătrînit, să chibzuiești cum trebuie să te porți ! spuse amenințător Kalantar.

„Ptiu, că flecar mai ești“ gîndi Rustam. Și, umplîndu-și pipa cu tutun, începu să spună pe îndelete că intrase într-o

perioadă grea, de muncă încordată, că începuseră semănăturile de primăvară : zi și noapte era nevoit să fie pe cîmp, să facă rînduială, să supravegheze lucrările, să dea îndrumări, să-i laude pe unii, să-i certe pe alții.

Stăpînindu-și cu greu un căscat, Kalantar îl întrerupse grosolan :

– Ai întîrziat o jumătate oră și acum te-ai pornit să-mi raportezi o seară întreagă ? Ajunge – ascultă ce spun eu !

Aspru și autoritar cu subalternii, Kalantar nu lua în seamă starea sufletească a celui cu care sta de vorbă. Nici acum nu se sinchisea cîtuși de puțin că Rustam se supărase de-a binelea.

Deodată scîrții ușa. Se ivi capul lui Iarmamed și apoi se auzi vocea lui rugătoare și behăită :

– Tovarășe Kalantar, fie-mi cu iertăciune, îngăduiți să dau președintelui nostru să semneze o hîrtie.

„Cine l-a mai adus și pe ăsta aici ?” se gîndi furios Rustam care tocmai voia să se scoale de pe scaun și să plece, arătînd acestui grosolan de Kalantar că președinții de colhoz nu sînt o apă și-un pămînt : că răbdarea lui are o limită. Acum însă, Rustam se gîndi că trebuie să fie mai cu luare-aminte...

– Dar ce-i graba asta, arde undeva ?

– Directorul băncii pleacă. Se grăbește și l-am convins cu greu să mă mai aștepte. Casieria se închide și rămînem fără bani ! explică Iarmamed, uitîndu-se slugarnic la Kalantar care îl privea de sus. Totuși, slugărnicia lui Iarmamed îi plăcu lui Kalantar-leleș care, devenind deodată înțelegător, îi îngădui :

– Dacă treaba e urgentă, poftim !...

Scoțînd hîrtia dintr-o geantă veche, ponosită, Iarmamed o puse pe masă în fața lui Rustam, aruncînd din nou, președintelui comitetului executiv o privire tot atît de slugarnică.

– Ei, cum merg treburile ? întrebă binevoitor Kalantar.

– Să fiți sănătos, tovarășe Kalantar, merg bine ! murmură Iarmamed, încrucișîndu-și mîinile pe pîntec și încli-

nîndu-se pînă la pămînt. Fie ca umbra dumneavoastră să treacă neîncetat pe zidurile caselor noastre.

Rustam abia se stăpîni să nu se răstească la Iarmamed. Kalantar apăsă de cîteva ori pe butonul soneriei și-și aținti privirea spre ușă, dar nu se arătă nimeni. Sună din nou, țîriitul apăsător al soneriei se auzi prelung, dar nimeni nu se grăbea să vină la chemarea lui.

– Unde, naiba, s-or fi dus !?

– Ce doriți, mă rog, tovarășe Kalantar ?

– Un pachet de „Kazbek“ ! răspunse Kalantar scoțind din buzunar trei ruble boțite pe care le aruncă pe masă. De o oră am rămas fără țigări...

Uitînd cu totul de directorul băncii care-l aștepta și de casieria care se închidea, Iarmamed exclamă :

– Dar am eu bani, tovarășe Kalantar ! Vă aduc imediat vreo zece pachete, să aveți și de rezervă !

Rustam tuși, iar președintele comitetului executiv, ghicindu-i parcă gîndurile, mormăi : „Mă duc eu însumi să-ți arăt trîntorului ăstuia de portar care îi e datoria...“ Și ieși repede afară.

– Mare lingău mai ești ! Măi, ce lingău ! îi spuse Rustam lui Iarmamed, măsurîndu-l cu scîrbă din cap pînă-n picioare. Hai, ia-ți hîrțile și cară-te ! Vai de capul tău !

„Parcă nu mă gudur tot așa și pe lingă tine !“ se gîndi Iarmamed, strîngîndu-și de pe masă hîrtoagele și dispărînd din cameră.

Kalantar se întoarse, deschizînd din mers cutia cu țigări. Se îndreptă încet, ostentativ, spre casa de fier care se afla într-un colț al încăperii, de unde scoase o mapă, după ce zornăi cîțva timp cheile. Desfacerea mapei dură un timp îndelungat. Kalantar își dădea seama cit de enervat era Rustam și hotărîse să-l mai chinuiască. În sfîrșit, scoase din mapă trei scrisori soioase, pe care începu să le citească una cîte una, grav, cu glas tare. După fiecare frază citită se uita întrebător la Rustam. În scrisori se spunea că Rustam-*kiși* se manifestase fățiș împotriva directivelor partidului în privința ridicării producției la hectar. Se mai spunea că, la colhozul „Viața nouă“, situația era catastrofală,

că lucrările de pregătire a semănăturilor fuseseră compromise și că președintele tolera furturile de oi la stână...

– Cine semnează ? întrebă scurt Rustam.

– Ce importanță are cine semnează ? Vocea poporului e vocea lui Dumnezeu ! răspunse cu sînge rece Kalantar.

– Anonime, deci !

– Să zicem că da. Faptele sînt, însă, interesante.

Sprijinindu-și coatele pe masa de lucru care ocupa jumătate din cameră, Rustam simți că îl înăbușă dezgustul față de acest om și spuse cu hotărîre :

– Nu trei, ci trei sute treizeci și trei de mii de anonime de-ar fi și tot nu l-aș primi la stână pe potlogarul ăla de Farhad !

Pumnul lui Kalantar căzu cu putere pe masă.

– Află, stimată președinte, că noi știm să scoatem și zeama din cei care ni se împotrivesc, de nu mai rămîne decît pielea și oasele pe ei.

– Tot atît cît o să rămînă și din amenințările dumitale, *leleș* ! (Rustam nu se mai sfii să rostească porecla batjocoritoare pe care o dăduseră oamenii președintelui comitetului executiv.) Sînt bărbat în toată firea, mă înțelegi ? Și la amenințări, răspund cum se cuvine unui bărbat.

Kalantar era, în adîncul sufletului, un laș. Un laș josnic, un nemernic – văzînd că întîmpină rezistență, se înmuie.

– Uite, tocmai trebuie să pice tovarășul Aslan. N-are rost să ne ciondănim !... Hai, dă-l afară pe Kerem, ia-l pe Farhad în locul lui și pace bună. Ar fi timpul să știi cine ți-e prieten și cine dușman !

Prinzînd curaj, Rustam izbuoni în ris :

– Despre oameni ca dumneata, se spune : ferește-mă, doamne, de prieteni, că de dușmani mă feresc singur !

Tocmai în clipa aceea, Aslan intră în birou.

Kalantar-*leleș* făcu fețe-fețe. Sări de pe scaun și alergă slugarnic în vîrfurile picioarelor în întîmpinarea secretarului comitetului raional de partid, strîngîndu-i mîna cu amîndouă mîinile. Rustam nici nu apucă să se scoale. Aslan veni la el și-i strînse mîna politicoasă.

Aslan venise acolo de curînd. De statură mijlocie, uscăţiv, cu pielea albă, cu ochii negri, vioi şi pătrunzători, părea totdeauna îngîndurat, preocupat. La colhozul „Viaţa nouă” fusese de două ori : prima oară cu prilejul unei adunări generale cînd ascultase darea de seamă şi asistase la alegerile de partid şi, a doua oară, cînd participase la o şedinţă a conducerii colhozului. Aslan şi Rustam încă nu se cunoşteau bine, aşa că preşedintele colhozului „Viaţa nouă” se gîndi că Aslan nu-şi putuse face o părere despre el decît din cuprinsul rapoartelor oficiale sau luîndu-se după zvonuri şi – cine ştie ? – poate din anonime şi din birfelile lui Kalantar-leleş.

Prin colhozuri se spunea că Aslan era un om serios, care vorbea puţin şi nu se pripea să tragă concluzii, că nu accepta să ia masa în orice casă şi dacă intra într-o ceaihana însoţit de careva avea grijă să-şi plătească negreşit partea din consumaţie.

Urmărindu-l cu privirea pe Aslan care îşi scoase scurta de postav cafeniu şi şapca de aceeaşi culoare, aşezîndu-se la masă, Rustam se întrebă : oare venirea aceasta neaşteptată a secretarului raionului de partid era a bine sau a rău ?

– Ce-i nou, tovarăşe Rustamov ? Ce treburi te-au adus la noi, la raion ? i se adresă prietenos Aslan.

Rustam nu răspunse, mulţumindu-se să schiţeze un gest spre Kalantar care zîmbea dulceag. Ar fi vrut parcă să spună : „Să vorbească el !”

– Se auzeau din stradă strigătele dumneavoastră. Ce s-a întîmplat ? stăruie Aslan. Pe dumneata te întreb, nu pe preşedintele comitetului executiv.

Kalantar răsufală uşurat văzînd că Rustam tace şi că, deci, nu-l va trăda. Şi, în semn de recunoştinţă, îi aruncă o privire grăitoare, împături scrisorile anonime, le puse la loc în mapă şi legă cu grijă şireturile acesteia.

– Se întîmplă multe şi pe la noi, tovarăşe Aslan ! spuse el mai pe ocolite. Azi ne certăm, mîine ne împăcăm. Fără asta, nu se poate – aşa-i slujba ! Ei, plecăm, ce zici ? Să nu cumva să întîrziem !

Și Kalantar își caută șapca din ochi.

Pe Rustam, însă, îl fulgeră o bănuială : nu cumva, pe drum, Kalantar-leleș o să îndruga verzi și uscate despre colhozul „Viața nouă” ? Mai bine era ca lucrurile să fie lămurite acum, pe față.

– Nu, nu pentru fleacuri ne-am certat ! începuse Rustam cu vădită îndirjire, scuturându-și coama părului cărunt. Tovarășul Kalantar îmi cere – mai bine zis, vrea să mă silească să angajez în postul de responsabil al stînei pe unul Farhad. Dumneata ai auzit, cumva, despre acest om ?

– Nu !

– În toată Stepă Mugană i s-a dus vestea ce tilhar este. Nu i-a rămas un loc cit de mic pe frunte ca să i se pună pecetea ticăloșiiilor pe care le săvîrșește.

– Și dumneata ce-ai răspuns ? întrebă cu vădit interes Aslan.

– Eu am spus că Farhad o să intre la stîna colhozului „Viața nouă” doar atunci cînd o să-mi putrezească mie oasele în pămînt.

Kalantar începuse să dezlege din nou mapa, dar se răzgîndi, hotărît pesemne să țină anonimele drept rezervă.

– Vai, Rustam-*kiși*, rosti el pe un ton prefăcut, dojenitor, cum nu ți-e rușine să spui așa ceva ? Dar de producția la hectar nu spui nimic ? Ai uitat ? Doar ți-am spus deschis că poziția pe care ai adoptat-o în această privință este, în ultimă analiză, oportunistă și exprimă neîncrederea dumitale față de hotărîrile Congresului al douăzecilea al partidului ! Ce legătură are acest lucru cu Farhad ? Nici nu merită să se vorbească aici prea mult de el !

Viclenia lui Kalantar îl scoase din sărite pe Rustam care tuși zgomotos, pregătindu-se să se răstească la Kalantar. Aslan îl opri însă cu un gest al mîinii :

– Problemele acestea nu sînt atît de simple și de ușoare cum vi se par. Numirea unui nou responsabil al stînei depinde, în întregime, de conducerea colhozului. Aslan tăcu o clipă, apoi adăugă : Uneori este bine ca o asemenea problemă să fie discutată chiar în adunarea generală a

colhozului. Dacă acest Farhad e un potlogar, atunci – desigur – el n-are ce căuta la stina colhozului. Și aici, în treacăt fie spus, eu am o încredere deplină în Rustam-*kiși*.

La auzul acestor cuvinte, Rustam aruncă o privire triumfătoare spre Kalantar care, de ciudă, se învinețise.

– Și-acum să vorbim și despre problema recoltei la hectar – și despre contractul de întrecere încheiat cu colhozul „Steagul roșu”. Firește, noi nu putem cere tuturor colhozurilor, fără nici o deosebire, îndeplinirea unor sarcini identice. Trebuie ținut seama și de sol, și de regimul apelor, și de gradul de salinizare a terenului. Fiecare gospodărie prezintă condiții specifice – economice și chiar psihologice. De aceea, sint de acord că tovarășii de la colhozul „Viața nouă” au dreptul să-și stabilească ei înșiși planul producției agricole la hectar. Dar... – și în colțul gurii lui Aslan flutură un zîmbet trist – dar la „Steagul roșu” discuția nu s-a desfășurat așa cum s-ar fi convenit : Rustam-*kiși* și-a însușit, cu de la sine putere, dreptul de a rezolva el singur probleme atât de complexe care privesc interesele tuturor colhoznicilor. A încercat să-și impună părerea în mod dictatorial. A vrut să taie nodul contradicțiilor prin ordine. Or, unui președinte de colhoz nu-i stă bine să dicteze ca un stăpîn. Asta ar însemna, tovarășe Rustam, să-ți îndepărtezi oamenii cei mai buni, oamenii cu inițiativă, harnici, entuziaști. În felul acesta vei rămîne singur-singurel !

Să rămîna singur, să se izoleze, să se depărteze de masă – ce cuvinte ciudate ! Rustam ar fi vrut să spună secretarului : pe vremea cînd pribegeam prin munți și văi, doar cu opinci în picioare, luptînd cu chiaburii, tu erai încă în fașă ! Dar gura lui nu putu să scoată nici un cuvînt. Expresia blajină, binevoitoare, întipărită pe chipul lui Aslan, avea asupra lui Rustam un efect liniștitor.

„Toamna se numără bobocii”, gîndi el. Cînd va veni vremea ca roadele să fie împărțite, și vom da cîte opt kilograme de grîne și treizeci-patruzeci ruble de fiecare zi-muncă, atunci vei înțelege cine slujește poporul și cum îl slujește... cine i se dăruiește cu tot sufletul...

– Plecăm, ce spui ? întrebă Kalantar luîndu-și șapca de pe pervazul ferestrei.

– Așteaptă !... spuse Aslan. E limpede : cifrele rămîn cifre, iar oamenii, oameni. Chiar dacă Farhad ar fi omul cel mai cinstit de pe lume, curat ca lacrima, și tot n-ar trebui numit la stîna colhozului „Viața nouă“. De ce ? E simplu, Rustam-*kiși* ! Pentru că în colhozul dumitale sînt mulți oameni cinstiți și cu scaun la cap, în stare să conducă stîna. Uită-te bine la ei. Caută în mod realist să le prețuiești calitățile. Să nu te sperie tinerețea lor. Doar și dumneata ai fost tînăr atunci cînd ți-au fost încredințate treburile colhozului. Și în anii aceia era poate mai greu să le duci la capăt. Sau, poate, mai ușor ? se întrebă Aslan și tot el dădu răspunsul cu hotărîre : Nu, era mai greu !

Se ridică de pe scaun și aruncîndu-și pe umeri paltonul spuse : Să mergem !

În cerdac, sub cerul acoperit de nori negri, în timp ce Kalantar se ducea, posomorit, spre garaj, să scoată mașina, Aslan îl luă prietenește de braț pe Rustam și, privindu-i chipul încruntat, îi spuse cu glas scăzut :

– Eu nu-ți impun nici o hotărîre. Gîndește-te însă bine și sfătuiește-te cu oamenii.

4

La trei zile după ce se întorseseră de la „Steagul roșu“ Șirzad trecu, spre seară, pe la sediul colhozului „Viața nouă“.

Iarmamed lucra la contabilitate, impunător, mîndru, cu ochelarii pe nas. Țăcănea abacul, cufundat în teancuri de mape groase și vrafuri de hîrtii.

Văzîndu-l pe secretarul organizației de bază, socotitorul rînji mîeros și sări de pe locul lui, oferindu-i scaunul.

– Ce vînt te-aduce, tovarășe secretar ?

– Stai, nu te osteni ! Am nevoie de unele cifre.

Iarmamed își scoase ochelarii de pe nas, îi șterse cu migală de mîneca hainei soioase și, ocolînd privirea lui

Şirzad, îi spuse că datele cu privire la producţia pe brigăzi şi echipe nu erau încă gata, că tocmai lucra la ele.

– Te-aş ruga să nu te mai osteneşti – şi le aduc chiar eu acasă ! încheie Iarmamed dulceag.

– Nu-i nevoie ! Vezi-ţi de treabă. Dă-mi registrele fermelor zootehnice – le răsfoiesc aici şi-mi scot numaidecît datele trebuincioase.

– N-are rost, pe viaţa mea ! După o zi de muncă, ai şi dumncata nevoie de odihnă. De mult n-am mai auzit privighetoarea noastră cîntînd acele *baiatîi* minunate... Fac chiar azi evidenţa vitelor. Dacă va fi nevoie stau toată noaptea şi şi-o aduc acasă. Datele cu privire la producţia agricolă au întîrziat din pricina preşedintelui. Ştii doar ce migălos e Rustam-*kîşî*... A luat acasă toate registrele şi situaţiile. Lucrează la un plan grozav de sporire a rentabilităţii. (Socotitorul coborî glasul privind cu teamă în jur, deşi în toată clădirea cu două caturi nu se aflau decît ei.) Te asigur că mîine, dis-de-dimîneată, ai în buzunar toate datele trebuincioase.

Şirzad ştia bine ce înseamnă la Iarmamed cuvîntul „mîine“. Se putea ca acest „mîine“ să fie peste o săptămînă. De aceea, politicos, dar hotărît, îi ceru să-i dea registrele şi situaţiile.

Iarmamed era între două focuri : fără aprobarea preşedintelui nu îndrăznea să destăinuie nimănui secretele lucrărilor de contabilitate. Mai ştii ce putea descoperi un ochi ager !? Dar nici să-l refuze pe secretarul organizaţiei de partid nu-i era la îndemînă. Ei, tot un drac ! Fie ce-o fi ! Şi Iarmamed, clipind jalnic, scoase din dulap registrele şi dosarele cu situaţii. Ridicîndu-şi ochelarii pe frunte, se uita cu teamă la Şirzad care, atent şi fără grabă, scria în carnetul lui de note, rînduri întregi de cifre. Omul ăsta n-avea astîmpăr ! Mai bine s-ar duce cu flăcăii să petreacă, să încînte fetele cu viersul lui de privighetoare...

– Cum merg treburile anul ăsta ? il întrebă pe neaşteptate Şirzad.

– În ce privinţă, mă rog ?

– Cum stăm cu pregătirile pentru însămințări ? Îndeplinim planul ?

– Slavă lui Allah, dacă oameni ca dumneata s-au apucat de treaba asta, înseamnă că-l vom îndeplini și depăși ! răspunse răspicat Iarmamed, fără să stea pe gânduri.

– Să știi că pe mine nu poți să mă protestezi. Nu mai tot îndruga verzi și uscate ! îl repezi Șirzad.

– Nu spun decît sfîntul adevăr ! protestă socotitorul. Încrederea pe care o am în dumneata și-n Nadjaf e nemărginită. Sînt sigur că amîndoi o să-l băgați în viteză pe Rustam-*kiși*.

Șirzad nici nu luă în seamă ceea ce vorbea.

Socotitorul, însă, își dăduse drumul. Improșcînd cu scuipat de jur împrejur, săltînd într-una de pe scaun, căuta să-l convingă pe Șirzad că grosolăniile și samavolnicia lui Rustam, de mult le stăteau în git tuturor, dar că nimeni pînă acum nu avusese curajul să-i spună de la obraz că oțetul se acrise. Și iată că, acum, Șirzad deschisese focul, curajos, luînd poziție la adunarea de la „Stea-gul roșu” împotriva despotismului practicat de președinte. Cînte lui ! Din ziua aceea ținea neapărat să-l încredințeze pe secretarul organizației de bază de dragostea lui – această dragoste sporise, și acum era de o mie de ori mai mare ! Un lucru e însă ciudat, adăugă Iarmamed cu aerul că face o mărturisire : de ar fi fost un catîr în locul lui Rustam-*kiși*, nici el nu s-ar fi putut ține pe picioare sub povara învinuirilor pe care i le zvîrlise Șirzad în cap. Dar Rustam-*kiși* nici măcar nu se sinchisea ! Își continua politica de pînă acum. De aia e bine să ne amintim vorba din bătrîni : „Să nu dormi lingă vulpe, că te sfîșie tigrlul. Să nu pășești pragul în casa omului viclean, că rămîi fără picioare !...”

Iarmamed rosti proverbul cîntîndu-l parcă, de credea că citește versete din coran. Lui Șirzad îi veni să rită – și toată minia i se potoli. Pe un om ca Iarmamed nu-l puteai lua în serios ! Șirzad schimbă din nou vorba, revenind la tema gospodăriei colhoznice. Cifrele, Iarmamed le știa pe de rost. Le spunea fără a se poticni de fel. Dar cînd

era vorba să analizeze faptele și să tragă concluzii, clipea timp din ochi și limba i se impleticea în gură... Șirzad era încă nemulțumit. Și, pe măsură ce discuta, devenea tot mai clar faptul că problema sporului la recolta de bumbac pînă la treizeci – treizeci și cinci de chintale la hectar, se putea pune de pe acum, fiind o sarcină pentru anii imediat următori... De neconceput îi părea și rămînerea în urmă la bostănărie și în domeniul creșterii viteilor. Neobosit, Rustam-*kiși* se preocupase în fiecare an de cultura bumbacului și a cerealelor. Celelalte ramuri – do-
vadă cifrele ! – puțin îi păsa de ele !

Trecuse de mult de miezul nopții și lui Iarmamed i se lipeau pleoapele de somn. În sfîrșit, Șirzad închise carnetul cu însemnări, se sculă de pe scaun și spuse :

– Gata !... Pentru azi ajunge !

– Cum pentru azi ? exclamă speriat socotitorul. Odată a venit la noi un aspirant din capitală – avea nevoie de cifre pentru disertația de candidat – într-o singură zi a terminat toată treaba !

– Asta înseamnă că munca de partid e mai grea.

Plecară împreună. Noaptea era caldă și liniștită. Nici o lumină nu se vedea la ferestrele oamenilor. Căsuțele joase de țară păreau, în întuneric, niște colibe de păstori. Nori grei aducători de ploaie se îmbulzeau deasupra satului. Lui Șirzad i se păru că și aerul mirosea a ploaie. Și ploaia era necesară. Stepa Mugană își are năravul ei : dacă folosești umezeala din primăvară, strîngi o recoltă îmbelșugată. Dacă ai scăpat momentul pentru semănături, totul e pierdut !

Lui Șirzad îi treceau prin minte planuri îndrăznețe. El desprinsese, în lumina cifrelor, viitorul colhozurilor și, însuflețit, fără să-și dea seama, îi strigă lui Iarmamed care pășea alături de el, ca unui adevărat tovarăș de luptă :

– Nu e departe ziua cînd Stepa Mugană va fi un rai ! Kura și Arax au apă berechet ! Pămînt, cit vrei ! Zece luni pe an strălucește un soare călduros și binefăcător – ce-ți poți dori mai mult ?... Bumbac, grîu, zarzavaturi,

viță de vie, porumb, cirezi de vite, turme de oi, herghelii. Nu ai decît să asfaltezi șoselele – azi pline de praf și noroaie – să faci poduri și să aduci lumina electrică în colhozuri pentru ca toată stepa să sclipească noaptea cum sclipește stelele pe cer !

Căscînd zgomotos, Iarmamed mormăi :

– Așa ar fi, dar...

– Dar ce ?

– Să-ți spun pe șleau : mare visător mai ești ! chicoti Iarmamed ! Pămîntul Stepei Mugane e numai sare ! Vara, praful înăbușă și omul și vita – iar iarna e ca terciul. Și dumneata ți-ai găsit aici „raiul pe pămînt !“

– Lucrul e greu, fără discuție ! replică Șirzad. Noi însă avem astăzi mașini – punem știința în slujba omului. Asta-i o forță, nu glumă !

Iarmamed își aminti de discuția în plină noapte dintre Rustam și Șarafoglu despre tractorul lui Kerim și mormăi molatic :

– Dă doamne, dă doamne...

Șirzad își dădu seama că era mai ușor să miști din loc o stîncă prăvălită în mijlocul drumului, decît pe viermele acela. Deodată, însă, Iarmamed înviorat de aerul răcoros îi atinse mina.

– Ascultă, Șirzad, desigur nu-i treaba mea și nu fac bine că mă amestec. Totuși, mi-ești drag ca un frate și de aceea îți spun : degeaba îți tot bați capul cu cifrele astea. N-o să iasă altfel decît așa cum vrea Rustam-*kiși*. Iar dumneata și Nadjaf n-o să trageți decît ponoasele. Pînă la urmă, o să vă faceți de ris. Ține minte ce-ți spun !

– Ia stai puțin ! N-am analizat adineauri amîndoi cifră după cifră și situație după situație ? Oare ceea ce dorim noi, nu este îndreptățit ?

În loc de răspuns, Iarmamed se întoarse și strănută de patru ori în șir. Folosea acest vicleșug ca un mijloc sigur, ori de cîte ori trebuia să răspundă la o întrebare pusă direct. Își suflă nasul în batista murdară și bombăni ceva nedeslușit.

– Spune totul cu curaj ! N-o să te dau în vileag nimănui !

Iarmamed știa că putea să aibă încredere în Șirzad. Se ridică în vârful picioarelor ca să ajungă la urechea lui și-i șopti :

– Voi o să trageți ponoasele căci asta-i firea președintelui : dacă a țișnit vreo idee bună din capul cuiva, apoi omul acela îi dă îndată de bănuț.

Șirzad rămase locului, mirat. Crezuse că Iarmamed vede totul prin ochii lui Rustam, că nu-l interesa nimic, că nu voia să se frământa cu nici o problemă. Acum era limpede că socotitorul se descurca mai bine ca mulți alții în treburile colhozului, numai că tăcea, că nu voia să vorbească prea mult.

– Nu mă îndoiesc că ne așteaptă necazuri, că vom avea destule neplăceri, răspunse Șirzad. Dar ce să facem, Iarmamed, ce să facem ? Am și eu idei, proiecte. Cum pot renunța la ele numai și numai ca să-mi asigur o viață tihnită ? Asta nu mai poate fi numită viață. Să lincezești ! Toată frumusețea vieții e lupta ! răspunse Șirzad cu convingere, cu pasiune.

Iarmamed fu copleșit din nou de piroteală, chinuit de somn. Căscă de mama focului. Ar fi vrut să se facă nevăzut într-o uliță ca să ajungă cit mai repede acasă, când Șirzad îl opri.

– Deci tu vezi totul – și ce e bun și ce e rău !... Și taci ! Cum poți trăi astfel, nefericitule ?

– Iac-așa ! și nasul coroiat al lui Iarmamed parcă se mișcă dintr-o parte într-alta a feței. Crezi oare că-i atât de ușor să trăiești astfel ? Ha, ha ! Am și eu uneori idei. E însă de ajuns ca Rustam să ridice ochii la mine și să-și zbirlească puțin mustața ca să uit totul. După aceea, adesea sînt chiar bucuros că am uitat. E mai bine așa ! Sînt mai liniștit ! Și-apoi, mi se pare că toți fac pe șefii ! Toți mă privesc de sus. Numai tatăl tău – fie-i țărîna ușoară ! stătea cu mine de vorbă de la om la om... Acum, toți sînt șefi – ce mare scofală pot face eu cu ideile mele împotriva lor ? Ar trebui să ai un suflet de viteaz ade-

vărat, să ai în piept, o inimă de leu. La ce folos să am, și eu, o părere!? Ar fi un lux de prisos!...

Ascultînd în plină noapte această spovedanie, în care se amesteca atît de straniu sinceritatea cu fariseismul, Șirzad se gîdea că viața era mult mai complicată decît i se părea lui pînă mai ieri. Îndatoririle unui brigadier i se păreau acum o joacă de copil, în comparație cu răspunderea secretarului organizației de partid. De pildă acum : în fața lui era un om vrednic de milă și dispreț, un om fricos, lipsit de personalitate. Și el, Șirzad, trebuia să hotărască : ce atitudine să ia față de acest om, cum să se poarte cu el și nu numai azi, ci și mîine și mai tîrziu, în viitor – pentru că, la urma urmei, el, Șirzad, era un conducător de oameni și, deci, răspundea și de nevolnicul din fața lui.

– Natura, cînd l-a creat pe om, a aprins în sufletul lui o flacără de nestins, spuse Șirzad care uită parcă din nou cu cine stătea de vorbă. Glasul lui tremura ciudat. Dacă n-ar fi fost, în noi, această flacără, nu ne-am fi deosebit cu nimic de animale. Ea se asemuie soarelui – și fără acest soare oamenii n-ar fi ieșit, acum o sută de mii de ani, din peșterile lor întunecoase. Această flacără din noi a descoperit electricitatea și a descătușat atomul. Ea se numește conștiință, inteligență, gîndire, rațiune. Cel care se teme să gîndească, își stinge el însuși în suflet această flacără vie, sfîntă. Înțelegi, Iarmamed ?

– Înțeleg chiar foarte limpede, cum nu se poate mai limpede ! Dar înțeleg și mai bine ce înseamnă să fii strivit sub cizma altuia, răspunse Iarmamed abia auzit.

Cine îl speriasse într-atît pe acest om și-l făcuse atît de lipsit de apărare ? De frică își făcuse din neprincipialitate un scut. Era oricînd gata să fie de acord cu cel mai puternic decît el – era gata să săvîrșească orice nelegiuire numai și numai ca să cîștige un zîmbet binevoitor de la stăpînul lui vremelnic ! La urma urmei era el, oare, om sau vierme tîrîtor care se teme de lumină, vierme care roade tulpina florilor și a ierburilor ? Așa îl vedea Șirzad pe Iarmamed, spunîndu-și că n-avea nici un temei să

umblu cu mânuși cu el și că ar face bine să-l strivească sub picioare fără cruțare. Totuși, îi era milă de el, deși își dădea seama că Iarmamed n-o merita.

– Și ce, vrei să mă faci să trăiesc în această credință a ta, mă povățuiești să trăiesc fără conștiință, nepăsător la toate ?

– Îți jur pe cugetul meu că nu m-ai înțeles ! Îți doresc numai binele, tot binele !... Nu te lua la harță cu Rustam, te rog din tot sufletul ! E răzbunător. O să te poticnești și dumneata într-o zi, și, atunci, o să te izbească atât de năprasnic, încât n-o să-ți mai vii în fire pînă ai să închizi ochii. Ține minte : în mintea lui Rustam s-a strecurat bănuiala că ți-ai ieșit din locul, că visezi să ajungi președinte.

Șirzad pufni într-un rîs vesel.

– Recunosc că te-am socotit, întotdeauna, un lingău. Uneori, însă, mi-era milă de dumneata. Dar, mai adesea, te disprețuiam. Gindeam așa despre dumneata : „Iarmamed e un fricos – de teamă să nu-și ude izmenele, se adapă la mal !...“ Acum însă văd că nu ești numai lingău – că ești diavolul curat ! Oamenii ca dumneata nu merită să respire aerul curat al Stepei Mugane.

Iarmamed scrișni din dinți de furie. Se opri cu îndrăzneală în mijlocul drumului și, dîndu-și larg brațele în lături, nu-l lăsă pe Șirzad să treacă.

– Unde te grăbești ? Așteaptă, ascultă ce am să-ți spun... Araxul poate curge înapoi dar în fața ta n-am să mă ploconesc. Nu mi-e frică de nimeni și cu atît mai puțin de tine !... Cine ți-a dat voie, ție, un băiețandru să-mi vorbești ca unui ciine de pripas ? Sînt om sovietic. Nu, nu sînt lingău. Rustam-*kiși*, mi-i drag, – îl iubesc, îl respect. Pe cită vreme tu, drăguțule, de te-ai chinat o sută de ani de aci încolo și n-o să fii niciodată ca Rustam !

Și el îl încleștă pe Șirzad care abia se smulse din mina lui viscoasă ca o gheară de broască.

– Zici că ești un om ? Un bărbat ? Atunci vorbește ca un bărbat, nu behăi ca o oaie !

Și vorbind astfel, Șirzad sări sprinten șanțul din marginea drumului unde nimeri într-o băltoacă și înjură. În clipa următoare se mistui în întuneric, spre furia lui Iar-mamed care rămăsese în mijlocul drumului.

5

Frumoasă e Stepă Mugană în zori ! Înainte de răsăritul soarelui cimpiile sint cufundate într-o ceață alburie. E de ajuns să ieși în pragul casei și să sorbi aerul, cum ai sorbi vinul, că și simți o beție dulce care, pentru o clipă, te amețește... Vetrele fumegă în curțile țăranilor, risipite printre livezi și tufișuri, pe malurile Araxului și ale Kurei, aroma pîinii proaspăt coapte trezește în suflet simțăminte sfinte, iar buzele tale șoptesc dragostea pentru meleagurile natale... Natura întreagă, înflorită, reînnoindu-se în primăvara fiecărui an, parcă îți dă binețe : „Bună dimineața, prietene !” În clipele acestea, căsuțele cu acoperișuri joase, vetrele nestinse, mirosul fumului și al pîinii, pămîntul cenușiu care ți se lipește de cizme – ți se par de mii de ori mai scumpe decît toate bogățiile pămîntului.

Șirzad însă care pășea anevoie pe ulița plină de noroi, uitase cum, cu cîteva clipe mai înainte, stînd în pragul clădirii colhozului, admirase Stepă Mugană. Se ducea la Nadjaf. Atita vreme cit mersese pe marginea drumului cu cizmele lui lustruite, fluiera voinicește, dar îndată ce trebui să treacă drumul prin glodul cleios, tăcu. „O, afurisită lene !” își spuse abia trăgînd cizmele din noroi. În fiecare primăvară blestemăm noroaiele astea, dar cum se usucă, uităm totul.. Ni-e lene să ne îngrijim de noi înșine ! Dacă am face trotoare, dacă am pietrui drumurile, casele noastre ar fi mai curate și dușumelele oglindă ! Ia uite ce case vechi, scunde și întunecoase ! E rușine s-o spunem, nu avem o baie în tot satul !”

Ieși pe o toloacă unde își șterse grijuliu, cu un șomoig de iarbă uscată, noroiul de pe cizme. „Cum îndurau bunicii noștri viața asta ?” se întrebă el, gîndindu-se la ge-

nerațiile de țărani care se născuseră, crescuseră, trudiseră și muriseră pe acele meleaguri, fuseseră înghițiți de pământ pentru ca, în locul lor, să vină un tineret care, la rindul lui, îmbătrânea și el – iar viața rămânea neschimbată. Nu se schimbaseră nici stepa, uscată cum era, cu pământul ei sărat, neroditor. Și satele rămăseseră aceleași, fără grădini, iarna și primăvara înecate de noroaie, iar vara învăluite în praf. „Câți oameni înzestrați înotaseră prin noroiul acesta, pe câți nu-i înăbușise praful?” Șirzad nu cuteza să învinuiască pentru toate acestea pe strămoși care nu fuseseră decât niște bieți argați, trudind din zori pînă în noapte, cu miinile și picioarele pline de bășici singerinde. Ei îndurau foamea și, desigur, nici nu bănuiau că poate exista o altă viață. „Noi, însă, noi știm ce înseamnă o viață civilizată, o viață cu adevărat luminoasă! gîndi Șirzad. De ce atunci ni-e lene să punem pomi, să facem grădini, să pietruim drumuri?”

O voce ca un clinchet îl trezi la realitate, alungindu-i gîndurile :

– Bună ziua, tovarășe Șirzad.

Șirzad ridică ochii : era Maia

– Încotro, așa, cu noaptea în cap ? o întrebă el.

– După apă ! răspunse Perșan, care se apropiase de Șirzad pe nesimțite, din urmă.

Pesemne că Șirzad părea tare descumpănit. Perșan izbucni în ris – ba zîmbi chiar și Maia, de obicei atît de reținută.

– Fă-ne loc să trecem. Uite cum stă înfipt pe cărare ca un stîlp. Cu siguranță că secretarul organizației noastre de partid cugeta adînc. De aceea nu mai vede fetele care trec pe lîngă el, continuă Perșan, lăsînd jos de pe umeri ulciorul de alamă. Încă nu s-a crăpat de ziuă, continuă Perșan, că am măturat curtea și m-am gătit. Acum mă duc după apă. Bine că a venit și Maia cu mine. Îi place satul nostru și-i încîntată de tot ce vede.

Șirzad nu prea credea că acelei fete de la oraș îi era într-adevăr pe plac satul lor murdar. Cine știe ?! Poate că

în casa lui Rustam, totul era frumos și bine rînduit, așa că se simțea mulțumită.

Perșan surprinse zîmbetul neîncrezător al lui Șirzad și se aprinse :

– Nu crezi ? Spune adevărat : nu crezi ! Pesemne că nu-ți mai place casa lui Rustam. Asta înseamnă că vorbele tale dulci de altă dată nu erau decît fățarnicie. Da ? Să știi însă un lucru : inima Maiei e curată ca zăpada munților și dacă ea spune că-i place, așa e !

– Nu înțeleg în ruptul capului ce legătură au toate astea cu casa lui Rustam ? răspunse liniștit Șirzad. Dar de ce ne-am oprit în loc ? Să mergem – avem același drum...

Făcu loc fetelor să treacă înainte și porni în urma lor pe cărăruia bătătorită, aproape uscată, care ducea spre arîk.

– Da, e adevărat, Șirzad, îmi plac oamenii de aci ! spuse Maia, întorcîndu-se spre el. De altminteri, în general, satul vostru îmi place...

– Dar de ce „în general“ ? întrebă Perșan, ciulind urechile.

– Păi fiindcă multe lucruri nu-i plac, zise Șirzad pe un ton puțin batjocoritor. Bănuiesc eu și ce nu-i place.

– Pe tine nu te-a întrebat nimeni. Ai putea să taci ! Are și ea gură, așa că poate vorbește ! se oțărî Perșan, luînd tonul ei obișnuit cînd vorbea cu el.

Maia, însă, nu se grăbi să-i dea dreptate cumnatei sale, ci sări în apărarea lui Șirzad.

– Vorbește, Șirzad ! Vreau să cunosc părerea dumitale.

– În primul rînd, asta ! spuse Șirzad, arătînd drumul plin de noroi pe care trecea un bătrîn cu barbă albă, legănîndu-se pe picioare ca un echilibrist pe sîrmă. Bătrînul se opri în mijlocul drumului. Părea că se gîndește : să se întoarcă, să meargă înainte ? Dar, zicîndu-și pesemne „fie ce-o fi“ și abia trăgîndu-și picioarele din noroiul cleios, pași mai departe.

– Și în al doilea rînd ? întrebă cu interes Maia.

– În al doilea rînd...

Şirzad mărturisi fetelor părerea sa despre rinduiala din sat.

– Bunicii şi străbunicii noştri trăiau prost. Dar aveau şi scuzele lor ! începu Maia pe un ton grav. Noi, însă, ce scuze avem ? Mă miră că voi, tinerii, care v-aţi luat examenul de maturitate, v-aţi împăcat cu acest fel de viaţă, cu asemenea rinduieli.

Perşan schimbă ulciorul de pe un umăr pe altul, mişcându-şi mina în sus şi-n jos ca să se dezmoştească şi spuse cu ciudă :

– Dacă voi, băieţii, n-aţi fi flecari, ci adevăraţi ighiţi, mai întâi de toate ne-aţi lua de pe umeri ulcioarele. Şi când te gîndeşti că trebuie să le căram în fiecare zi de vreo cinci şase ori încoace şi-ncolo... Şi dacă ne-am duce la un izvor cu apă limpede, tot ar mai merge, dar, aşa, cum e arikul, plin de nămol !...

– E plăcut să auzi vorbe înțelepte ! răspunse flăcăul, bucuros de ardoarea pe care o puneă Perşan în tot ce spunea. Cu atît mai mult cu cît, încă din clasa şasea, am învăţat cum se construieşte un bazin pentru filtrarea apei.

Perşan o luă pe Maia de mină şi o trase înapoi spre sat, repetînd într-una :

– Să ne întoarcem acasă, surioară. Ce să ne mai chinuim dacă în bazinul lui Şirzad găsim apă curată şi proaspătă !

În primele clipe Maia nu înţelese despre ce era vorba. Apoi, trăgîndu-şi mina şi îndreptîndu-şi ulciorul pe umăr îi spuse :

– Mai dă-mi pace, fluşturatic ! Şi eu care credeam că vorbeşti serios...

– Unde ţi-e bazinul ? Arată-mi-l, du-ne la el ! se năpusti Perşan asupra flăcăului care se fîstîcise.

– Întreabă-l pe tatăl tău !

– Aha, pe tata ? Aşadar tata e de vină în toate ? Bine, bine... asta o s-o ţin minte ! Şi tu şi Nadjaf v-aţi obişnuit ca, la toate şedinţele să-l ponegriţi numai pe tata, dar când trebuie să puneţi şi voi umărul la treabă, daţi bir cu fugiţii ! Ţine minte, băiete : dacă mai spune cineva

cel mai mic cuvînt rău de tata, jur că în acest ulcior nu voi mai căra apă, ci singele lui !...

Şirzad nu ştiu ce să-i răspundă şi Perşan o luă pe Maia de braţ şi o trase spre arik.

„Ce fire !” îşi spuse Şirzad speriat, dar şi încîntat în acelaşi timp. Maia apucă să întoarcă spre el capul şi, cu ochi surîzători, păru să-i spună că răbufnirea aceea era trecătoare, că nu făcea să se necăjească, că totul se va aranja.

Şirzad nu ştiu ce să-i răspundă şi Perşan o luă pe Maia făcînd pe nepăsătorul, de parcă nimic nu s-ar fi întimplat, spuse :

– Vezi, Maia, cine nu ţi-ar cunoaşte cumnata ar putea să creadă că e în stare să săvîrşească cine ştie ce ispravă !...

Sensul acestor cuvinte rămase pentru Maia neînţeles, dar Perşan se minie atît de tare că zvîrli ulciorul în iarbă.

– În sat la noi nu văd un singur băiat cu care aş putea fugi fără binecuvîntarea părintească. De-ar veni să mă peţească şahul Iranului şi nu un flăcău din sat, n-aş da pe el nici măcar un fir de păr din barba tatălui meu... Chiar şi celui care o să-mi placă n-am să-i spun „da” pînă nu sărută de o sută de ori mina tatălui meu.

Şirzad ridică ulciorul din iarbă, i-l dădu, făcu o plecăciune şi-i răspunse tot atît de făţiş :

– Dar de unde ai mai scos-o, că eu te-aş îndemna să fugi din casa părinţilor tăi ? Vreau doar să-ţi spun că astă seară are loc, la club, repetiţia cercului nostru muzical. Te rog să vii şi tu.

Oricît de ascuţită îi era limba, de data aceasta Perşan se cam fîstîci. Îl săgetă cu privirile şi luîndu-şi ulciorul porni sprintenă în jos spre apa arikului, ce susura armonios printre pietre.

Şirzad se întoarse spre Maia :

– Te rog să vii şi dumneata. Pregătim un festival cum n-a mai văzut Stepa Mugană. Din păcate, cu dansurile stăm prost – n-avem cine să ne înveţe.

Maia rămase pe gînduri o clipă.

- E vorba de dansuri ? Bine, îmi iau eu sarcina asta !
- Minunat ! Poate că vine și Garaș.

Maia își luă rămas bun de la Șirzad și apucă mai bine ulciorul care i se clătina pe umăr. Se grăbi apoi să-și ajungă din urmă cumnata care și începuse să flecărească lângă arik cu niște fete adunate acolo, rîzînd cît putea mai tare ca s-o audă Șirzad.

Flăcăul nu se supăra de loc și coti spre casa lui Nadjaf, fluierînd.

Cine știe de ce, el nu mai alegea acum drumul, ci lipăia curajos prin băltoace, improșcînd noroiul.

6

Ușa galbenă a căsuței durată în piatră se deschise larg. În pridvor ieși în goană Gizetar. Purta o rochiță veche, cu mînele suflecate. Dădu la o parte burlanul samovarului în care clocotea apa, suflă cenușa de pe capac și ridică ușor, ca un fulg, samovarul, mare cît o vadră.

„Hm, așa e ea ! gîndi Șirzad despre Gizetar, oprindu-se lângă portiță. În mîinile ei, orice lucru are spor. Pe toate le face glumind, repede și cu voie bună.“ Cunoștea multe fete dezghețate, pline de viață, chibzuite, care, după ce se măritaseră, se potoliseră ca izvorul secat de arșiță. Gizetar, însă, nu făcea parte dintr-acestea...

Gizetar îi simți privirea și ridică brusc capul.

- A, Șirzad ! Dar de ce stai acolo ? Hai, intră. Nadjaf s-a întors abia acum de la cîmp. Luăm ceaiul împreună !

Din pridvor se vedea arikul și fetele adunate cu ulcioarele pe umăr, printre care Gizetar zări ușor rochia pestriță cu care era îmbrăcată Perșan.

- Mă rog lui Allah și dimineața și seara, rîse cu șiretenie Gizetar, ca inima lui Rustam-*kiși* să se mai îmblînzească. Hai, intră mai iute-n casă !

Desigur Șirzad n-ar fi iertat nimănui o asemenea glumă, dar pe Gizetar nu se putea supăra.

Auzind glasuri afară, Nadjaf ieși cu părul vîlvoi să vadă ce este. Ilicul lui era larg desfăcut de i se vedea tot pieptul păros. Îi strigă lui Șirzad :

– Te-am căutat peste tot – pînă și în cer și, uite, te găsesc acum pe pămînt. Intră, vreau să stăm de vorbă.

– Crezi că am venit la tine doar să beau ceai ?

În timp ce Nadjaf se spăla în pridvor într-un lighean prins de un stilp, fornăind atît de tare că se auzea pînă-n cameră, Șirzad se uita la Gîzetar care ștergea paharele și puneă pe masă farfuriile, untul, brinza, lipiile, simțindu-se pătruns de acea tihnită armonie casnică și încercînd să și-o închipuie pe Perșan pregătind gustarea de dimineață.

Nadjaf intră cu prosopul pe mină și dădu roată cu mîna, arătînd camera în care, afară de masă și de patru scaune joase, plus cîteva fotografii pe pereți, nu se mai afla nimic.

– Strașnic mobilată ! exclamă el. Ce zici ? Dar ce să-i faci ! N-am încotro ! Gîzetar-*banum* cheltuiește tot bănețul pentru înfrumusețarea camerei de dormit. Sufrageriei – zice ea – nu i-a venit încă rîndul !

Șirzad nu răspunse îndată. Își amintea cum, tineri în-surăței încă, singuri puseseră temelia casei, singuri căraseră pietrele și frămîntaseră lutul.

– Casa voastră mi se pare frumoasă ca palatul unui han. Nu visez decît un lucru : ca toți colhoznicii să-și facă – și cît mai curînd – case tot atît de încăpătoare.

– Pentru vorbele astea îți mulțumesc ! îi răspunse Nadjaf, trăgînd scaunelul mai aproape de masă. Principalul este ca ochii prietenului să nu fie pizmași...

– Nu vreau însă de loc să crezi că tot ce vād aici mă încîntă ! îl intrerupse Șirzad.

– Ce te nemulțumește ? Poate că nu-ți sînt pe plac gazdele !

– Nu de gazde e vorba. Tu îmi placi și pe nevasta ta o prețuiesc chiar mai mult. Dar e rău că atunci cînd ați clădit casa nu v-ați învrednicit să vă faceți bucătărie și baie.

– Locuim aici într-un sat, nu la Baku ! îi reteză Nadjaf vorba.

– Ba, are dreptate, da, da ! dădu Gizetar din cap, turnînd ceaiul în pahare. Mi-i lehamite să tot gătesc la vatră, hăt departe în curte și să mă spăl în lighean. Da, Șirzad are dreptate ca totdeauna. La toamnă cînd primim banii pentru zilele-muncă, le facem ! hotărî ea pe un ton autoritar.

– Vai și amar de mine ! strigă Nadjaf apucîndu-se cu mîinile de cap. Mult bănet o să ne mai trebuie ! Doar și de mobilă avem nevoie ! De unde atîția bani ? Ei, frățioare, aduci vrajbă în familie, *banum* a mea a început să joace cum îi cinți tu. Așa nu mai pot trăi – te rog să te cari de aici !

Dar nici Gizetar, nici Șirzad nu-l luară în seamă.

– Îmi place foarte mult aici la voi, continuă Șirzad, sprijinindu-și bărbia în palmă, pentru că, în casa voastră, lîngă voi, mai trăiește o ființă...

– De parte bărbătească sau femeiască ? întrebă Nadjaf bănuitor, gelos, și înșfăcă fioros un cuțit de bucătărie.

– Uite, vezi, asta nu mai știu ! Știu însă că se numește Fericire. Da, Fe-ri-ci-re ! repetă Șirzad. Cum deschid ușa casei voastre, cea dintîi ființă care-mi iese în întîmpinare și-mi vorbește este ea, fericirea.

– *Așug !* Ce dulce știe să vorbească *așugul* nostru ! exclamă Nadjaf nespus de încîntat. Știi însă cine a adus Fericirea în casa asta ? Ea, numai ea ! Și o trase spre el pe Gizetar care, fără să vrea, lăsă sfioasă ochii în jos.

– Hai, beți-vă ceaiul că nu aveți prea mult timp ! îi îndemnă Gizetar, și luncînd din brațele lui Nadjaf luă o farfurie goală de pe masă și o zbughi în pridvor.

7

Cînd cei doi prieteni ieșiră în uliță, soarele se ivise de după norii cenușii scămoșați și totul în jur părea mai vesel. Poate că această impresie și-o dădea satul, pustiu în zo-

rii zilei, trezit de huruitul carelor și harabalelor, și de bătrînii care săpau pămîntul în grădini și, stringînd grămezi de frunze veștejite și de iarbă uscată, le dădeau foc. Copiii ieșeau gălăgioși în curtea școlii, alergau de colo, colo, săreau și, în loc de minge, loveau într-o căciulă nu se știe a cui, făcută ferfeniță.

– Mergem pe jos ? propuse Nadjaf, care se simțea cam greoi după gustarea îmbelșugată.

– Așa n-o să facem nimic toată ziua, spuse Șirzad. Am atîtea treburi ! Uite-o pe mătușa Telly, cară îngrășăminte – ne duce ea pînă la cîmp !

Sări șanțul și făcu semn cu mina. Harabaua, la care erau înhămați doi cai bine hrăniți, se opri.

Mătușa Telly strînse hăturile și se uită la cei doi flăcăi.

– Ne iei și pe noi ?

Mătușa arătă sacii cu îngrășăminte, ca și cînd ar fi vrut să spună : aveți loc pe ei berechet !

Cei doi prieteni se așezară cit mai bine pe saci și caii, frămîntînd noroiul, porniră încet cu harabaua care, în unele locuri, unde erau hirtoape, se lăsa într-o parte și flăcăii erau siliți să se țină bine de saci ca să nu cadă. Mătușa Telly îi privea triumfătoare, parcă ar fi vrut să le spună : ei, iacătă, dragii mei, ce drumuri avem ! Și oasele-ți trosnesc cînd dai într-o groapă.

Lîngă arîk, mătușa opri caii, îi deshămă, și le atîrnă de greabăn traistele cu fin ca să se mai odihnească și ei. Făcea totul cu mișcările repezite, bombănind mereu pe sub nas.

Nadjaf se duse cu Șirzad dincolo de arîk, pe cîmpul năpădit de buruieni.

– Admirați, rogu-vă, tovarășe secretar al organizației de bază : iată cum s-a pregătit colhozul nostru pentru în-sămînțările de primăvară. Pe ogorul ăsta n-o să strîngem nici douăzeci de chintale.

Șirzad dădu din cap. Nici nu și-ar fi închipuit că, la doi pași de vatra satului, rămăseseră chiar în coasta casei lui Rustam cîteva miriști neatinse după seceriș.

– Doar n-o fi peste tot așa... spuse, șovăind, Șirzad.

– Nu te lăuăda, rogu-te, cu ogorul tău ! îl întrerupse prietenul lui. Ai în brigada ta femei harnice ca mătușa Telly și nevasta mea. Ele fac tot ce trebuie și singure. Acum hai și pe-aici...

Își trase prietenul spre un lăstăriș. Un timp, cei doi tineri înaintară, aplecându-se, dînd la o parte ramurile și sărind peste grămezi de lăstari tăiați. În sfîrșit, Nadjaf se opri într-o curătură, puse degetul la buze și șopti :

– Sst ! Împărțim pe jumătate ! Aici se află ascunsă încă de pe vremea lui Alexandru Macedon o comoară de galbeni...

Dădu la o parte cu piciorul o grămadă de frunze uscate care zburară luate de vînt și în fața ochilor lui Șirzad apărură, pline de rugină, intrate adînc în pămînt, un plug și o grapă. Rugina acoperise metalul ca o scoarță groasă.

Șirzad fluieră scurt. Gluma lui Nadjaf îl revoltă. Nu se putea să-ți bați joc chiar așa, de toate ! Era o crimă strigătoare la cer să vezi cum ruginește și pierе inventarul colhozului !

– Isprava asta e, bineînțeles, a favoritului președintelui, a lui Husein – mutul, spuse Nadjaf.

Porniră mai departe pe cîmp. Unele ogoare erau năpădite de buruieni, altele nici nu fuseseră muncite. Pe alocuri nu se vedea nici urmă de îngrășămintе chimice sau de bălegar. Nadjaf tot încerca să-și înveselească prietenul, dar acesta nu scotea un cuvînt. Cu fiecare pas se posomora tot mai mult.

– Dar tu, ca secretar al organizației de comsomol, tu ce-ai păzit ?... Pînă mai deunăzi nu scoteai o vorbă despre toate astea ! spuse cu asprime Șirzad.

Nadjaf nu știu ce să răspundă. Va să zică, acum el era vinovat de toate ! De ce ? Doar nu lucrase acolo, iar despre buruieni și despre plugul ruginit îi spusese tractoriștii...

Se întoarseră în sat după amiază. Rustam stătea pe treptele pridvorului administrației. Vorbea cu niște col-

hoznici, strîmbîndu-se din pricina fumului pipei. Alături de el se afla și Salman.

Neobservîndu-l pe Șirzad, Rustam continuă să explice cu înflăcărare :

– Deci, cum am spus, lungimea de trei sute metri, și lățimea de cincizeci. Într-o săptămînă sintem gata cu temelia. Zilele acestea vom primi proiectul din Baku, de la Uniunea arhitecților. L-am cerut telegrafic. Toată Stepă Mugană o să rămînă cu gura căscată.

Salman încercă să se gîdure pe lîngă președinte, dar o nimeri ca Ieremia cu oiștea-n gard.

– S-ar fi putut lua proiectul, spuse el, de la Kara Keremoglu. Casa lor de cultură e foarte frumoasă și n-a costat prea mult. Am întrebat eu.

– Casa de cultură a lui Kara Keremoglu nu-i o casă de cultură, ci un coteț, o colivie pentru păsărele ! răspunse răspicat Rustam. Iar cînd unul din colhoznici începu să rîdă, rîse și el, mulțumit de sine. Casa noastră de cultură va fi mai înaltă și de două ori mai mare ! Va avea un cerdac care o să poată fi descoperit vara, iar pentru iarnă, o sală de teatru și de cinematograf ! Ce, ei au casă de cultură ? întrebă Rustam dîndu-și minile larg în lături a nedumerire prefăcută. Scundă, lungă, întocmai ca un grajd pentru vite. Hai, apucă-te de treabă ! îi porunci el lui Salman. Se sculă apoi de jos, gemînd surd, și tocmai voia să se îndrepte spre biroul său cînd îl opri Șirzad.

Rustam ascultă ce-i spune și, deodată, cuprins de nerăbdare, se încruntă.

– Ascultă ! Ocupă-te mai bine de ogorul tău – le știu eu pe toate...

– În cazul acesta convocăm o ședință restrînsă de partid ! îi răspunse calm Șirzad.

– Ei, bravo ! Ai și găsit timpul să convoci ședințe ! Trebuie să începem arăturile, nu să ne ocupăm de politica internațională ! Unde-i oratorul Nadjaf ?

Acest fel de a vorbi în fața colhoznicilor cu secretarul organizației de partid, nu era, în nici un caz, lucrul cel mai potrivit. Rustam își dădea seama de acest lucru, dar nu se mai putea opri. Se săturase de nesfârșitele ciorovăieli cu Șirzad și cu Nadjaf. Cu un an în urmă putuse face față sarcinilor și fără sfaturile lor. Anul trecut fusese o recoltă bunicică și exista, în colhoz, și atunci, o organizație de bază. Dar secretarul ei din acea vreme, Suleiman, care trecuse la centrul raional, nu ieșea niciodată din cuvântul lui.

Mustăcînd de minie, Rustam, se și urcase în pridvor, și deschisese ușa cînd auzi niște strigăte :

– Stai, stai !

În curte, dădu buzna mătușa Telly...

– Hei, așteaptă ! îi strigă ea lui Rustam, suflecîndu-și din fugă mincile de parcă se pregătea să se ia la bătaie cu el. Unde ți-i cuvîntul dat, omule ? De cînd mi-ai tot făgăduit camionul să aduc cărămida ? Casa mi s-a năruit, nepoții îmi stau la stîină, în stepă, și eu încă din iarnă am cumpărat cărămida care zace de atunci la raion.

– Potolește-te, *arvad*. Te aud oamenii – mai mare rușinea ! Camioanele cară acum bălegar și îngrășăminte ! îi răspunse președintele.

– Ce rușine ! Mor de rușine, ce să zic ! Și mătușa Telly începu să strige și mai tare, urcînd treptele pridvorului ca să-l ajungă pe Rustam. Slugailor le dai ori cînd camioane, dar unei muncitoare de rînd nu-i poți da. „Bălegar, îngrășăminte !“ îl maimuțări ea – mai mare rușinea ! Eu car singură bălegarul cu harabaua cît e ziulica de mare ! Chiar mîine trimit o plingere la Baku.

– N-ai decît ! Plînge-te cît vrei ! Ai aici și unul care o să ți-o scrie – Rustam arată spre Șirzad – el o să-ți aștearnă plîngerea cît ai zice pește ! Și, dînd-o la o parte, intră în clădirea administrației.

În ultimele zile, de câte ori dădea cu nasul de Şirzad, Iarmamed îi făcea cu ochiul ca unui pârtaş la rele şi-i şoptea :

– Eşti de unul singur, nu te poţi sprijini pe nimeni şi Rustam-*kişi* te va strivi, cu siguranţă că te va strivi... El şi-a şi despicat în două umbra !

Pînă la urmă, Şirzad se sătură de aceste vorbe şi-l ameninţă pe socotitor :

– Dacă mai aud un cuvînt, te pun faţă-n faţă cu Rustam şi te silesc să repeţi toate ticăloşiile.

Iarmamed se făcu mic de frică. Cu chiu şi vai termină ce mai avea de făcut la contabilitate. Cifrele îi jucau în faţa ochilor, cînd amestecîndu-se şi luînd înfăţişarea unui vâl cenuşiu, cînd risipindu-se ca boabele de mazăre

Iarmamed nu se dumerea de loc : „Doar nu-i doresc decît binele, numai binele ! Nu cumva Salman, năpirca asta, i-a şoptit ceva despre cele petrecute în nouă sute treizeci şi şapte ? Nu, nu prea se pare !... Dacă l-aş fi rugat pe Salman să tacă, m-ar fi bătut pe umăr de nu ştiu cîte ori şi s-ar fi risipit în mulţime.

Seara, cînd nu mai era nimeni la sediul colhozului, Iarmamed simţi că nu mai poate să îndure neliniştea care îl apăsa. Şirzad era cu adevărat în stare să-i povestească totul lui Rustam, mai cu seamă că pusese ochii pe fata preşedintelui. Cum l-ar mai putea el privi pe Rustam ? Va trebui, cu siguranţă, să-şi strîngă bulendrele şi s-o şteargă nu numai din colhoz, ci şi din raion. Dar dacă ar fugi cît mai e vreme ? Că de nu, Rustam te vîră cu capul în putină şi scoate untul din tine, iar zerul rămas îl zvîrle la ciini... Da, aşa o să se întîmple !... Ei, naiv mai eşti, încrezător mai eşti în oameni, Iarmamed ! Totuşi, socoteala a fost, pare-se, bine făcută ! Dacă la adunare Şirzad l-a criticat atît de aspru pe preşedinte, ar trebui ca, acum, el să-şi plece urechea la orice clevetire împotriva lui Rustam. Salman face, şi el, la fel : trage cu urechea la toate zvonurile rău-voitoare despre preşedinte

și, în același timp, se gudură pe lingă el. Dar nu greșesc oare înțelepții din sat care zic că poetul Șirzad nu-și ia ochii de la stele, de aceea se poticnește atât de des pe drum ?

Iarmamed rindui hîrțiile în dulap, încuie ușa, și cheia, legată bine cu o cîrpă, o puse într-un loc știut, în pridvor. După aceea plecă acasă.

Aducîndu-și aminte că Șirzad e poet, mai prinse inimă : un poet nu se ține de denunțuri – îi e scîrbă de așa ceva !... După cîtiva pași, frica puse însă din nou stăpînire pe sufletul lui josnic. Secretarul organizației de partid poate scăpa o vorbă către prietenul lui, Nadjaf, și acesta către Gizetar, nevasta lui. Gizetar, la rîndul ei, îi poate spune bunei sale prietene, Perșan, și aceasta tatălui ei... Și atunci totul s-a dus pe apa simbetiei...

Simțind că îi clănțane dinții în gură, Iarmamed se văzu nevoit să-și sprijine bărbia cu mîna. Ulița era pustie, în case nu se vedea nici o lumină, domnea o liniște ca de mormînt. Doar noroiul clefăia sub picioare.

Poate că ar fi mai bine să se ducă la Rustam și să-și mărturisească vina. Să-i cadă la picioare cu lacrimi în ochi și să strige : iartă-mă, tu care m-ai ocrotit ! Am spus, pe seama ta, numai din nechibzuință, lucruri fără rost !... Nu întotdeauna limba face ce vrea mintea. Și rudele apropiate se birfesc între ele. Toată viața îți voi fi cel mai credincios cîine de pază – iartă-mă !

Dar dacă Rustam a și aflat totul ? Ce va trebui să facă ? Să nege – altă scăpare nu există ! Îi va spune că el, Iarmamed, este victima celei mai murdare calomnii. Cineva se răzbună pe el pentru devotamentul lui față de Rustam-*kiși*.

Simțind că s-a încurcat fără ieșire în propriile lui ițe, Iarmamed se sprijini de gard. I se tăiaseră picioarele. Ridică ochii în sus. Nori negri și groși zbîrliți și fugăriți de vînt, goneau ca o turmă de berbeci. Deodată un fulger orbitor despică cerul, luminînd o clipă căsuțele satului, șoproanele, maidanele și toată priveliștea aceea jălnică, atât

de jalnică, încît pe Iarmamed îl cuprinse deodată o deznădejde nesfîrșită.

Își dădea seama că nu era în stare să dea acum ochii cu Rustam. I-ar fi mai lesne să se prăbușească aici lîngă gard și să moară, decît să-i vadă chipul mînios, să-i audă vocea aidoma unui tunet. Ca inecatul care se prinde de un pai, nu-i rămînea decît să caute sprijin la Salman, să se roage de el să-i vină în ajutor. Salman o să-și dea seama că s-ar putea să mai aibă nevoie de el, de Iarmamed. Ah, dar ce viclean este omul ăsta ! Ar fi în stare să înfigă pumnalul, învelit în vată, în spatele celui care-i stă în cale. Iarmamed însă nu-i va sta niciodată în cale ! Salman are atîta minte ca să-și dea seama că un om ca el îi poate fi de folos.

Norii se lăsaseră și mai jos, parcă apăsînd umerii lui Iarmamed. Îl striveau cu toată greutatea lor făcîndu-l parcă una cu pămîntul și el simți cum i se taie respirația... I se păru că cineva se furișă pe lîngă gard, că iarba uscată foșnea sub pașii lui...

– Hei ! Cine-i ? Cine-i acolo ? țipă Iarmamed cu o voce sugrumată.

Și, deodată, în întunericul nopții, drept răspuns, văzduhul fu spintecat de un vuiet parcă stîrnit de sute de glasuri... Pietrele arîkului bubuiau smulse parcă de revărsarea apelor. Simți că și ultimul lui sprijin se clătina și se prăvălea undeva în prăpastie.

Iarmamed nu era numai fricos, ci și superstițios. Cînd, în toate colțurile satului, începură să scapere, ca ochii lupilor, luminițe la ferestre, își spuse : *djinni*¹ !... Numai în nopțile întunecate, cu furtună, djinnii ies de sub pămînt și se ascund în tufele din marginea drumului, urlă ca șacalii, țipă ca bufnițele și-i strigă pe drumeții rătăciți. Uite, uite – chiar acum îl vor chema și pe el...

– Iarmame-e-e-d !

¹ *Djinnii* – ființe fantastice întîlnite în folclorul arab și al altor popoare din orient (n. ed.).

Cînd își auzi rostit numele, tot trupul i se încovoie și el își astupă gura cu mîinile tremurătoare. Nu, nu trebuia să răspundă – să nu scoată nici un cuvînt. Poate că, în întunericul nopții, djinnii nu-l vor zări, vor trece pe lângă el, ocolindu-l. Se știe doar că cel care răspunde este răpit de ele, robit pe veci, zvirlit în iad și supus unor chinuri nesfîrșite...

– Iarmame-e-e-d ! îl chemau jalnic djinnii.

Iarmamed aproape că-și pierduse cunoștința. Părul i se făcu măciucă. Amintindu-și de povețele neuitatului său părinte-hogea, începu să murmure suspinînd :

– *Bismillab ! Bismillab !* În numele lui Allah, în numele lui Allah...

Și minunea se făcu ! Vocile djinniilor amuțiră deodată. Scăldat de o sudoare rece, Iarmamed trase adînc aer în piept și își veni în fire. Trebuia să dea fuga la Salman. Dar nu făcu un pas, că o umbră făcu de asemeni un pas apropiindu-se de el. Iarmamed o luă la fugă, potichindu-se în întunericul nopții. Dar necunoscutul alerga și el, țopăind cu cizmele lui grele, gata să-l ajungă.

Iarmamed zbura ca vîntul, dar urmăritorul lui se ținea scai după el. Îi simțea în ceafă respirația fierbinte.

În sfîrșit, Iarmamed se năpusti ca o vijelie în curtea lui Salman. Bine că acesta nu avea cîini. Începu să bată în ușa scundă cu pumnii și cu picioarele.

– Hei, mai încet, mai încet, tovarășe, că doar am plătit bani buni pe ușa, răsună vocea somnoroasă a lui Salman, urmată de lipăitul picioarelor lui goale. Zăvorul zornăi.

Ținîndu-și cu mîna gulerul cămășii de noapte, Salman apropie flacăra luminării de chipul schimonosit al lui Iarmamed.

– Ce s-a întimplat de ești în halul ăsta ? Te-a fugărit vreun cîine turbat ?!

Din gura larg deschisă a lui Iarmamed țîșni un scîncet ca de iepure încolțit. Intră în cameră și se prăvăli pe divan gemînd.

– Naznaz, adu repede apă ! îi ceru liniștit Salman surorii lui. Nu vezi, omul ăsta își dă acuși sufletul ! Dar bine, prietene, de ce ești atît de nesocotit ? Știi doar că ai destui dușmani – de ce te încumeți să hoinărești pe uliți la miezul nopții ?...

– Ce s-a întîmplat ? întrebă Naznaz, ieșind de după peretele despărțitor, în cămașă de noapte, cu un șal pe umerii durdulii, rumenă, cu trupul dogorînd după somn.

– Uite, asta n-o știu ! răspunse rîzînd Salman.

În vreme ce Iarmamed plîngea cu sughițuri și Salman îi dădea apă, căutînd să-l liniștească, Naznaz aprinse lampa.

– Mulțumesc, surioară, mulțumesc din toată inima ! murmură Iarmamed fără să-și poată lua privirea vrăjită de la făptura plinuță a fetei.

„Aha, iată ce te-a înviat din morți !“ gîndi Salman care avea spirit de observație.

– Du-te și îmbracă-te ! îi spuse surorii lui. Altfel, Iarmamed nu s-ar mai putea dezvinovăți în fața judecății lui Allah.

– E păcat să rîzi de mine ! scînci Iarmamed, lăsînd ochii în jos. Omul s-a întors de pe lumea ailaltă, și dumneata...

Salman se gîndi cîteva clipe, apoi își răsuci mustăcioara și se duse după sora lui dincolo de peretele despărțitor.

– Să vezi ce-o să ridem. Ia, adu sticluța ceea cu „cinci stele“ ! îi spuse el în șoaptă.

Pe masă apăru sticla, două cești și plăcintă cu brînză. Iarmamed se mai invioră. Se răsucea pe divan, dar păstra încă întipărită pe față expresia spaimei.

– Hai, trage o dușcă și vino-ți în fire ! îl îmbie Salman, punîndu-i în mînă ceașca plină.

– Oh, nu trebuia... protestă Iarmamed. Dar Salman, dîndu-i mîna la o parte, îl sili să bea.

– Încă o clipă și m-ar fi ajuns – m-ar fi înhățat de gît ! spuse Iarmamed grav, ceea ce nu-l împiedica de loc ca, strîmbîndu-se, să-și înfigă dinții în plăcintă.

– Să mai tragem o dușcă ! propuse gazda.

De data aceasta, degetele lui Iarmamed nu mai tremurau, apucară ceașca cu mișcări sigure. Dădu de dușcă coniacul, scuipea voinicește... și... parcă acum o văzu pentru întâia oară pe Naznaz. O privea lacom, cercetându-i picioarele groase în ciorapii lucioși de mătase și pieptul înalt, din pricina căruia rochia era parcă gata-gata să plesnească.

– Ei, ce s-a întâmplat ? îl întreabă cu cochetărie Naznaz, măgulită de atenția lui.

– S-au întâmplat următoarele, Naznaz-banum. Am ieșit din birourile colhozului și lângă grădinița școlii – o știi, nu ? – am văzut, în întuneric, doi ochi uriași, lucind ca farurile unui camion de trei tone. Să fi fost un lup ? Să fi fost un câine ? Am fluierat și, deodată, un lup uriaș a și fost lângă mine din trei sărituri. Iarmamed mințea cu însuflețire.

Prefăcându-se uimită, Naznaz bătu din palme :

– Ce interesant !

– Dar Allah mi-a venit în ajutor. Mîinile mele au găsit jos un pietroi pe care, cu toată greutatea lui, l-am zvîrlit în capul fiarei ! Lupul a făcut o săritură înapoi, peste gard, și a dispărut, în întuneric, cu un urlet jalnic !

– Viteazule ! Ai mâncat, într-adevăr, o inimă de lup și bine-ai făcut ! îl aprobă Salman, căscind leneș. Și acum spune-mi : pentru ce ai venit atît de tîrziu la mine ? Dar vezi, să nu minți ! Iar tu, Naznaz, adu-ne cîte un pahar cu ceai.

Sora lui Salman ieși în cerdac. Salman stătea în picioare cu mîinile în buzunarele pantalonilor. Cînd se ridica în vîrfurile picioarelor, cînd se lăsa înapoi, parcă s-ar fi dat în scrînciob. Toată înfățișarea lui arăta că nu crede un cuvînt din cele povestite de socotitor.

Iarmamed schiță un zîmbet lingușitor și închise ochii, prefăcându-se că moțăie de somn. Această șmecherie nu avu, însă, nici un efect asupra lui Salman. Cu mîna lui puternică îl scutură zdravăn și-i porunci :

– Spune adevărul !

Iarmamed întoarse capul spre a se încredința că Naznaz nu era prin apropiere și răspunse cu vioiciune în glas :

– Un ciine a fost întrebat odată de câte ori pe zi e bătut. „Depinde – răspunse el, săracul – de câte ori mă întâlnesc cu fiul cățelei“. Iac-aşa şi eu, prietene, mă întâlnesc, pentru a nu ştiu cîta oară, cu fiul cățelei şi am dat de bucluc !

– Mai limpede – şi mai pe scurt ! ceru Salman ne-tulburat.

– Fie şi mai pe scurt ! Pe Şirzad îl cunoşti ? Pămîntul n-a scornit om mai primejdios ! Întreg tată-său !

– Ei, lasă la o parte trecutul şi spune-mi mai bine ce s-a întîmplat ?

– Iată ! Lui Şirzad şi lui Nadjaf – jur pe Allah – nu le mai ajungi cu prăjina la nas. Vor să pună mîna pe colhoz – Şirzad să fie preşedinte şi comsomolistul locuitor... Cunoşti zicală : „Într-o trecătoare sălbatică, şi vulpea poate fi bai“. Au să adune în jurul lor toate neamurile şi prietenii şi au să jefuiască colhozul cît o să le poftască inima. Colhozul e o vacă bună de muls : pe fundul doniţei mai rămîne întotdeauna cîte ceva...

Salman nu se clinti din loc. Ca şi cînd n-ar fi înţeles aluzia, spuse cu răceală :

– Astea nu sînt fapte, ci numai presupuneri. Dacă n-ai fapte ia-ţi căciula şi şterge-o ! M-aş bucura dacă ai mai întîlni o dată lupul şi ţi-ar scoate, de data asta, măţele din tine !

„Mîrşav suflet !“ îşi zise speriat Iarmamed, şi, bilbîindu-se, îi povesti tot ce vorbise cu Şirzad. Îi mărturisi că, în ce-l privea, nu avea destulă minte, se bătuse cu pumnii în piept şi se căi de unele păcate pe care nu le făptuise niciodată.

Salman holbă ochii.

– Ai vorbit, deci, împotriva lui Rustam-*kişi* ? Ade-vărat viteaz – n-am ce spune !... Şi mai zici că ai mincat o inimă de lup ! Nu ştii, oare, că la furie, Rustam e mai primejdios ca o cămilă turbată ?

Iarmamed căzu în genunchi şi ridică mîinile ca la rugăciune.

– Frăţioare, noi doi sintem ca degetul şi unghia. Dumneata eşti degetul – încotro îl îndrepti, într-acolo am să fiu cu ochii. Dacă smulgi unghia – e vai şi amar de deget pentru că va pătimi cumplit, căci unghiile se scot din carne !... Nu mă duce la pierzanie. Pentru dumneata înfrunt orice caznă !...

În clipa aceea intră Naznaz care, văzînd oaspetele în genunchi, era cît pe-aci să scape din mină tava cu paharele pline de ceai.

– Ce-i cu el ?

– S-a îmbătat. Coniacul e prea tare, nu-l mai ţin picioarele, glumi Salman. Şi, ridicîndu-l de guler pe Iarmamed, îl împinse pînă la masă.

– Stai jos ! Găsim noi o porţiţă de scăpare !

9

Bufniţa îşi face cuibul printre dărimături. Liliacul nu îndrăzneşte să zboare decît noaptea.

Două săptămîni în şir, de cite ori Salman îi întilnea pe Rustam şi pe Şirzad, le zimbea dragăstos şi unuia şi altuia. Avea însă grijă ca nu cumva să scape un cuvînt de prisos. Cînd află, însă, de la Iarmamed că preşedintele era iar în harţă cu secretarul organizaţiei de partid, Salman hotărî : „a sosit ceasul !“

– N-aş fi crezut niciodată, îi spuse el încet lui Rustam, că Şirzad se va dovedi atît de nerecunoscător. Atita vreme cît tatăl lui nu fusese reabilitat, era un miel blind. Şi acum, uite-l, scoate ghearele. Bătrînii spun că şi tatăl lui era ţifnos.

Amîndoi se aflau la administraţia colhozului. Uşa biroului era bine închisă şi, în camerele învecinate, nu mai era nimeni în afară de Iarmamed.

– Trăncăneşti prostii ! mormăi posomorît Rustam. Kasum Kengerli a fost unul din oamenii cei mai cumsecade. El ne-a arătat tuturor calea cea luminoasă, Oricum

s-ar purta fiul lui, pe el, pe Kasum Kengerli nu voi îngădui să-l hulească nimeni.

Deschizind sertarul biroului, președintele scoase din el o hîrtie, trase din pipă cu atita putere, încît tutunul trosni ca niște surcele uscate în focul din vatră și începu să citească cu luare aminte.

Salman tăcea, plin de respect, cu miinile împreunate pe pîntec.

– Nu știu ce mai vrea omul ăsta. Mai bine ar fi stat liniștit locului ! izbucni, în sfîrșit, Rustam.

– Jur pe viața dumitale, nene Rustam, că nici eu nu pricep nimic. Te uiți la el, e brigadier – lucrează, nu lucrează, zilele-muncă merg. E și băiat chipeș și își poate găsi o mireasă bogată, dacă nu în colhozul nostru, la „Steagul roșu“. Dumneata însuși ca președinte l-ai sprijinit cînd l-ai așezat alături și ai propus alegerea lui ca secretar al organizației de partid.

Salman se opri o clipă îngindurat și, deodată, fața i se luminează de un zîmbet triumfător.

– Păi aici e buba – că Șirzad a fost ales secretar. Jur pe sănătatea dumitale, nene Rustam, că din momentul acela, băiatul s-a schimbat în rău. Vezi, mă rog matale, pregătirile noastre pentru semănăturile de primăvară nu-l mai mulțumesc.

Salman ar fi fost ispitit să debiteze și alte născociri dar, văzîndu-l pe Rustam atît de posomorît, tăcu.

Președintele îi aruncă o privire tăioasă și nu spuse nimic. Se aplecă deasupra hîrtilor și începu să facă o serie de însemnări cu creionul roșu.

„E ca un armăsar năvălaș, gîndi Salman. Te poate pocni cu copita tocmai cînd nu te-aștepți ! Ca să-l poți călări, trebuie să fii atent cînd îl strunești, s-o faci așa fel ca să nu te simtă !“

– Nu te supăra pe mine, nene Rustam, că ți-o spun dar socot de datoria mea să-ți atrag atenția că în problema semănăturilor de primăvară, Șirzad are dreptate, urmă contabilul cu vocea mîicroasă.

Rustam își scoase pipa din gură și se uită la Salman printre gene, molfăind fără să scoată o vorbă.

– Da, nene Rustam, flecarul ăsta are dreptate ! repetă Salman cu curaj. N-ar fi rău să-i mai strângi în chingi pe unii brigadieri. Și-au cam luat-o în cap, și-au pierdut simțul răspunderii.

– Ehei, văd că lovești cu ciocanul și-n potcoavă, și-n cui ! observă bănuitor președintele.

– Niciodată ! protestă Salman, simțind cu ciudă că i s-au înroșit obraji. Eu bat chiar de la început în floarea cuiului... Nu doresc decit un lucru : ca în colhozul nostru treburile să meargă strună și ca dumneata, nene Rustam, să poți ține fruntea sus. Asta vreau și nimic altceva !

– Ca să pălăvrăgiți toți sințeți meșteri ! Ia să te văd că spui în fața lor : „Nu ne puneți bețe-n roate. Nu ne stingheriți, demagogilor, ca să muncim cinstit !... Atunci, da, ți-aș spune : «Bravo !»“

„Ia te uită încotro mă împinge... se sperie Salman – să fac pe ciocanul, să lovesc în capete. Și după ce-și face treburile, la gunoi cu mine ! Nu, nu se prinde ! Nu s-a născut încă omul care să-l ducă de nas pe Salman !“

– Cît de înțelepte îți sînt vorbele, nene Rustam, exclamă el cu vădită mîhnire în glas. Îmi pare însă rău că n-ai încredere în mine. Nu-mi place să mă bag ca musca în lapte. Dacă ai fi auzit măcar o singură dată cum i-am criticat, cu spume la gură, pe toți acești demagogi – bineînțeles, între patru ochi – cu siguranță că ai avea despre mine cu totul altă părere.

Mîhnirea întipărită pe chipul lui Salman îi plăcu președintelui care, mărinimos, se grăbi să-l încurajeze.

– Dacă nu aveam încredere în tine, nu te-aș fi poftit măcar la un ceai. Nici contabil nu te-aș fi numit. Doar mînuiești milioane și asta înseamnă ceva.

Șira spinării lui Salman se făcu, parcă dintr-o dată, fir de mătase, atît de ușor se îndoi într-o plecăciune umilă.

– Mulțumesc, nene Rustam. Nu voi uita niciodată binele pe care mi l-ai făcut. Pentru fiecare bănuț, există acte în

regulă. Să vină sute de revizori și nu vor găsi nimic. Bilanțul e curat ca oglinda !

Rustam se adînci din nou în hîrtii, căscă de cîteva ori și – în sfîrșit – întrebă distrat :

– Și ce voiai să-mi spui ?

„De-ar da boala-n tine !” îi ură Salman în gînd. „Nici nu vrei să asculți pînă la capăt !” Și, scoțînd din servietă o hîrtie frumos bătută la mașină o puse sub ochii președintelui.

– Semnează !

– Ce-i asta ?

– Cererea de împrumut la bancă : jumătate de milion. Pentru construcția Casei de cultură. La fondul indivizibil al colhozului nu avem o copeică. Trebuie să facem un împrumut.

Credincios obiceiului țăranilor, lui Rustam nu-i plăcea să aibe datorii. Voia-bună îi dispăru îndată. Învîrtea într-una hîrtia în mînă. Ba chiar o și mirosi.

– „Fondul indivizibil, fondul indivizibil !” mormăi el abătut. Cînd ne-o fi dat și nouă să avem cinci-șase milioane disponibile ?

– Ziua asta nu mai e departe ! zimbi dulceag contabilul. Și cu ajutorul lui Allah o vei vedea în curînd. Cînd te-ai întors de pe front, colhozul era înglodat în datorii și, acum, banca ne oferă singură credite fără ca măcar să cerem : banii împrumutați lui Rustam-*kiși*, zic cei de acolo, nu sînt bani pierduți... Cuvintele astea le-a spus chiar directorul băncii. Iar la toamnă cînd se va calcula venitul în numerar, vor fi bani și pentru fondul indivizibil.

Rustam muie, șovăind, penița în cerneală și iscăli cu o mină de parcă și-ar fi semnat propria sa condamnare la moarte. Scoase un oftat greu și spuse :

– Uf, nu-mi place să am datorii ! Fiecare bănuț împrumutat e ca o pată rușinoasă care-mi arde obrazul !...

Zvîrli cu scîrbă hîrtia care zbură prin aer ca un porumbel, dar Salman, cu îndemînarea unui animal de pradă, o prinse și o puse în servietă.

– Când se adună brigadierii, vino și tu ! îi spuse Rustam privindu-l țintă în ochi și îi făcu semn să plece.

Simțea nevoia să rămână singur, să-și adune gândurile, căci tot ce-i spusese Șirzad despre proasta pregătire a campaniei de însămințări erau lucruri neașteptate pentru el. S-ar fi împăcat cu orice, dar să repete greșelile de anul trecut, asta nu, nici în ruptul capului... Oricît de supărat era pe Șirzad, simțea, totuși, în adîncul sufletului, că trebuia să-i fie recunoscător că-l prevenise din timp. De aceea Rustam dăduse ordin să fie convocați brigadierii, ca să nu se uite cît de grea este mina președintelui. Ochiul adevăratului gospodar vede totul, chiar și cel mai mărunț lucru. Nimic nu-i scapă. Și Rustam voia cu orice preț să nu lase pe vecini să i-o ia înainte.

Așa încerca el să-și ridice moralul, privindu-și brigadierii care intrau în birou. Se simțea măgulit de respectul pe care i-l arătau, văzînd un semn al acestui respect atunci cînd vreunul își ducea palma la gură cînd tușea sau cînd își frămînta căciula în mîini cu sfială. „Binișor, binișor, porumbeilor, gîndea el. Să-ți respecti maimarele, e bine ! Dar numai cu respect nu mă duceți voi. E nevoie de fapte. Și dacă-i așa, vă mai arăt eu vouă cine sînt !”

Șirzad și Mahmud tocmai intrau și ei, cu pas sigur, ușor. Dădură, cu glas scăzut, bună ziua.

– Primăvara bate la ușă ! începu să vorbească Rustam privind grav pe cei prezenți. Fiecare brigadier să spună pe scurt ce are de spus despre pregătirile făcute de brigada lui pentru semănături.

Președintele își însemna în caiet, cu creionul roșu, tot ce-l interesa din fiecare raport prezentat de brigadă.

Ahmed, mărunțel, cu fața nebărbierită și ascuțită, declară din capul locului că nu știe să țină discursuri, dar dădu asigurări că oamenii din brigada lui vor face tot ce le stă în puteri ca să pregătească cele trebuincioase pentru începea semănăturilor. Și asta în așa fel încît respectatul lor președinte să nu-și plece fruntea de rușine. Rustam ar fi vrut să-i strige : „Vorbește mai concret !” Dar tăcu. Dacă se va isca cearta de la început, nu va ieși nimic bun. Urmă-

torul, luă cuvîntul Hasan. Somnoros ca de obicei, acru din fire, acesta își aruncă privirile într-un caietel, și nu mai ridică ochii de pe el. Rustam observă că brigadierul citea cifrele de plan privind recolta la hectar, dar tăcea chitic cînd era vorba să spună ce anume făcuse brigada lui.

– Stai, cît bălegar trebuie să care brigada a patra, a voastră ? îl întrebă deodată Salman.

– Șaptezeci de harabale, după plan.

– Și cît ați cărat ?

– Cum adică ? se prefăcu Hasan că nu înțelege.

– Te întreb : cît ați cărat ?

– Șaptezeci de harabale, după plan, am mai spus asta o dată...

– Nu după plan ! Întreb cît ați cărat pînă acum ? Pînă acum !

Hasan răsfoi caietelul, își aruncă privirile spre tavan și parcă-i veni de sus o inspirație. Întrebă nepăsător :

– Ce te privește asta, Salman, dragul meu ? Cînd încep semănăturile, să-mi ceri ca pămîntul să fie bun și bine îngrășat.

Lui Rustam atît îi trebuia. Răbdarea sa era pe sfîrșite. Aruncă lui Hasan o privire atît de ucigătoare, încît ceilalți brigadieri schimbară, între ei, priviri speriate.

Președintele îi aminti lui Hasan că și anul trecut umblase cu șoalda, că atunci cînd se statornicise vremea bună și pe ogorul lui veniseră tractoarele și semănătorile, se constatase că nici nu se ostenise să care bălegar. Ce îndrăznise să mormăie, atunci, neobrăzatul de Hasan ? „Vom pune îngrășăminte pe trei rînduri și pămîntul o să primească tot ce are nevoie“... După aceea nu mai avusese timp să care îngrășăminte suplimentare și de pe ogorul brigăzii lui se strînsese cea mai slabă recoltă din colhoz. Cu ce obraz ne înfățișăm, în toamnă, la „Steagul roșu“, dacă de pe-acum facem totul ca să pierdem întrecerea ? Nu se vede pic de simț al răspunderii !

Pe măsură ce Rustam vorbea, brigadierii se luminau la față : „Să vorbească, să-și verse năduful, își spuneau ei,

Dacă îl ia la rost pe unul din ei, ceilalți vor scăpa ne-scărmănați."

– În trei zile să se termine cu căratul bălegarului ! porunci scurt Rustam.

– Am înțeles, în trei zile terminăm ! Ba chiar în două. Îmi pun capul pentru asta ! spuse iute Hasan, vîrîndu-și caietul în buzunar, și încrucișînd miinile la piept se pregăti să asculte mai departe discuția : furtuna trecuse !...

Privirea președintelui se opri asupra lui Husein-mutul. Acesta înțelese că-i venise rîndul și nu mai mișcă. Vorbi, sigur de el, că totul era în perfectă regulă, brigada lui fiind gata pentru campania de însămințări și că, în ce-l privea, președintele putea fi liniștit. Ochii lui priveau țintă de pe fața negricioasă, ciupită de vărsat. În toiul discuției privea pe interlocutor drept în ochi, fără măcar să clipească, ne-spunînd nici „da“ nici „ba“. Iar în clipele deosebit de grele, cînd era strîns cu ușa la ședințe, se prefăcea că-i surd. Și, într-adevăr, era cam tare de urechea dreaptă.

– Iartă-mă, tovarășe Rustam, spuse Șirzad, dar mi se pare că ședința noastră se desfășoară prea dezorganizat. Toată lumea dă asigurări că lucrările au fost executate, dar dacă verificăm pe teren, vedem că nu s-a făcut nimic...

Apoi adăugă că în colhozul „Viața nouă“ s-a încetățenit obiceiul ca pămîntul să fie lăsat neîngrășat. Acum, brigadierii se culcau pe o ureche, nu se mai îngrijeau să care bălegar, socotind irigațiile de ajuns, hotărîtoare. Dar pămîntul colhozului, chiar irigat la timp, își pierduse din rodnicie și rezervele lui erau, acum, îngrășămintele.

– Al cui e ogorul de dincolo de arik, al tău ? îl întrebă el pe Husein.

Acesta îl privi drept în ochi, dar, ca de obicei, nu răspunse nici „da“, nici „ba“.

– Apăi să știi că, pe ogorul tău, nu simți miros de bălegar. Încă din toamna trecută zac acolo un plug și o semănătoare, ruginite, îngropate în pămînt ! Dacă vom continua așa, încheie cu indignare în glas Șirzad, compromitem toată campania.

– Tovarăşul secretar al organizaţiei de bază exagerează, ca de obicei ! interveni încet, dar răspicat Salman, voind să-l scoată din bucluc pe Husein şi, totodată, să fie pe placul preşedintelui.

Dar, în situaţia de faţă, Rustam nu avea nevoie de o asemenea intervenţie şi făcu la adresa lui un gest dispreţuitor.

– Îi scot ochii celui care compromite campania ! tună el, adresindu-se brigadierilor. Când era vorba de muncă, Rustam nu-şi prea alegea cuvintele. Unde s-a pomenit una ca asta, să compromitem semănăturile ?! Să nu plîngă măi tirziu cei care vor avea de-a-face cu mine. N-o să țin seama de nici un merit din trecut !

– Aceste cerinţe juste ale preşedintelui nostru trebuie îndeplinite ! spuse Şirzad. Mai e încă vreme ca greşelile să fie îndreptate.

Lui Rustam îi plăcu această intervenţie a secretarului organizaţiei de partid. De aceea, adăugă cu curaj :

– De aici înainte nu va mai fi îngăduită nici o greşală. Iar pentru fiecare zi-muncă va trebui să plătim de două ori mai mult ca anul trecut.

– Colhoznicii îţi vor fi recunoscători !

– Aşa e ! întări Mahmud, brigadierul de la a şaptea.

– Trebuie să muncim cu temei şi să nu ne ascundem în spatele angajmentului. Se vede cît de colo că Husein şi Hasan vor să ne lege la ochi spuse Şirzad. A venit vremea cînd conducerea colhozului ar trebui să-şi aducă aminte că răspunderea campaniei de semănături îi revine şi ei.

– Dar ce amestec are în toată chestia asta conducerea colhozului ? întrebă strimbîndu-se Rustam. Conducerea-i conducere şi brigadierii sînt brigadieri !

– Nu-i chiar aşa ! Succesul depinde, în primul rînd, de conducere ! obiectă Şirzad.

Salman socoti că sosise şi pentru el momentul să intervină.

– Şi eu repet că Şirzad vede totul în negru. Critică pe toată lumea dar nu scoate un cuvînt despre brigada lui.

Dacă nu mă înșel, are și el o brigadă – și încă una destul de mare.

Rustam îi mulțumi din priviri.

– Într-adevăr, mai bine ai vorbi despre brigada ta. S-ar putea crede că numai tu n-ai lipsuri ! Ce minunăție ! Șirzad vru să răspundă îndată, dar președintele îl opri : Lasă, lasă ! Nu faceți bilci aici. Luați-vă carnetele și scrieți !

Începu să dicteze fiecăruia termenele de încheiere a muncilor de primăvară.

După ce brigadierii plecară, președintele semnă hirtiile cu caracter mai urgent pe care i le prezentă Salman, încuie biroul și dulapul, își curăță pipa, făcînd parcă în silă totul, strimbîndu-se, cu o mină care voia să arate că soarta unui președinte de colhoz nu merita să fie pizmuită.

– Te admir, nene Rustam, te admir cu adevărat, și te privesc ca pe un zeu ! spuse Salman cu glas tremurător. Nu e nici un om de nădejde în jurul dumitale și cu Șirzad o să mai ai încă mult de furcă, pe cuvîntul meu de cinste. Individul ăsta e cam suspect...

– Ei, lasă, lasă ! Am mai văzut noi mulți ca el ! Rustam își simțea acum sufletul mai ușurat.

Sună telefonul : chema comitetul raional de partid.

– Tovarăși dragi, spuse Rustam la telefon cu vocea unui om istovit, mătușa Telly v-a indus în eroare. Nu, nu vreau să spun că trîndăvește sau că fuge de muncă. Dar e o demagogă, o demagogă cu neputință de lecuit. Femeia asta defăimează pe toată lumea !

Absorbit de discuție, Rustam n-o observă pe Telly care intrase în cameră.

– Tu ești un demagog ! îi strigă ea. Nu vrei să-mi dai camionul, nu mi-l da, dar să nu clevețești !

„De unde naiba a apărut ?“ se întrebă Rustam, astupînd cu palma pîlnia receptorului pentru ca țipetele mătușii Telly să nu fie auzite la comitetul raional de partid.

– Am înțeles ! Bine ! O să-i dau neapărat, da, neapărat ! strigă el în receptor și, punîndu-l în furcă, se întoarse către Telly.

- Acum lasă-ne în pace ! Treci mai tirziu !
- Cum să-i spun unui om care mă tot duce cu vorba ? Aștept de trei luni, casa mi s-a dărîmat de tot !
- Nu țopăi ca o capră. La toți li-i lehamite de tine. Te-ai făcut de rîs față de toată lumea ! îi spuse Rustam cu vocea lui groasă.
- Ba tu te-ai făcut de rușine ! Cînd vorbeai cu secretarul comitetului raional miorlăiai ca o pisică și acum faci pe lupul ! O să scriu la Baku, da, pînă la Baku o s-ajung ! nu se potolea de loc mătușa Telly.
- O să-ți dau camionul după ce-om termina cu semănăturile. În nici un caz mai devreme ! îi spuse hotărît președintele și ieși din birou.

10

Salman îl sfătui pe Iarmamed să stea de vorbă cît mai des cu Șirzad și să-și însemne în minte fiecare cuvînt al acestuia. „Este singurul mijloc să te mai salvezi !“ îl povățui el pe socotitor.

Iarmamed îndura cu răbdare toate ironiile lui Șirzad și ale lui Nadjaf, și după fiecare întîlnire cu aceștia se ducea în fugă la Salman ca să-i dea raportul despre toate cele auzite de la ei, după care primea, drept răsplată, de la Naznaz, un păhăruț cu coniac.

În sfîrșit, Salman hotărî că sosise momentul să dea lovitura, că nu mai avea nici un rost să aștepte și îl duse pe Iarmamed la președinte. Socotitorul se împotriva, tremura ca varga, cerîndu-i lui Salman și lui Allah îndurare. Noroc că, în plină noapte, pe ulițele satului nu întîlniră pe nimeni care să-i întrebe încotro merg. Iarmamed ar fi vrut să nu-l vadă careva că intră pe poarta casei lui Rustam, dar cîinele lup îi simți de departe și începu să latre.

– Își arată colții cam boierește. Ne ia de sus, cu dispreț și are un gitlej să juri că-i al președintelui în persoană ! spuse Salman.

Iarmamed se făcu mic de frică.

– Sst... cum poți să vorbești așa ?

– Se zice că stăpînul este, întotdeauna, mai milos decît sluga, îi răspunse Salman rinjind. Așa-i ! Și el împinse poarta care scîrții.

Se deschise o ușă și o suliță de lumină impuse întunericul. Se auzi vocea lui Garaș :

– Cine-i acolo ?

– Noi ! Tata-i acasă ? Și repezind lui Iarmamed un ghiont în coastă, Salman îi dădu o ultimă instrucțiune : Tu să-mi ții doar isonul. Atit ! Să nu vorbești singur ! Ești în stare să strici totul cu behăitul tău de țap.

Rustam se ivi în cerdac, cu bluză fără cingătoare și în cipici. Părea să fi fost trezit din somn sau, poate, își sorbea ceaiul.

– Ați adus vreo veste bună ? Intrați !

– Nu stăm mai mult de-o oră. Nene Rustam, avem de vorbit între patru ochi ceva foarte serios. Altminteri nici n-am fi îndrăznit să tulburăm odihna familiei dumitale, ocrotită de Allah ! răspunse Salman, urcînd treptele.

Dădu mîna cu el și-i șopti :

– N-ar fi mai bine să mergem la mine ?

– Socot că și casa mea e potrivită pentru o discuție serioasă ! glumi Rustam.

– Ni-i teamă să nu-i stingherim pe tinerii însurăței. Poate că...

– Hai, intrați ! stăruî Rustam.

– Naznaz tocmai s-a întors de la Baku și a adus cite ceva... mai gustăm ceva, mai vorbim... încercă să-l ispitească Salman, vorbind mai mult în șoaptă. Rustam însă, nici nu voi să audă. Îi împinse pe cei doi oaspeți în sufragerie și-l rugă pe fiul său să aducă ceaiul. Apoi, cu coatele pe masă, cu pipa între dinți, întrebă :

– Ei, ce veste, poveste ?

– Nici o veste ! se grăbi să răspundă Salman. Dimpotrivă, trebuie să vorbim despre lucruri bine cunoscute, despre campania de însămințări și...

La auzul acestor cuvinte, Rustam tresări, o sprinceană i se arcui în sus spre frunte, dar Salman nu acordă acestui lucru nici o atenție. El prevăzuse, de-altminteri, că lui Rustam nu-i va fi de loc pe plac această introducere. Și, cu un suris plin de modestie prefăcută îi spuse că, de bună seamă, s-o fi plictisit, i-o fi lehamite de atita vorbărie despre semănăturile de primăvară. De aceea Salman îl încredință că n-avea de gînd să repete lucruri știute, că voia, cu toată modestia, să-i propună unele planuri concrete din care el să aleagă ce va socoti de cuviință...

La fiecare cuvînt al lui Salman, Iarmamed dădea din cap în semn de confirmare, își întindea gîtul lung ca de gîscan și se bucura văzînd ce deștept era prietenul lui. Firește, era mult mai bine ca discuția să înceapă cu probleme de muncă și apoi – așa, ca din întîmplare – să aducă vorba despre Șirzad.

– După ce s-a primit întrecerea cu colhozul „Steagul roșu”, în colhoz a început o agitație în toată regula ! spuse Salman. Toată lumea nu vorbea decît de creșterea recoltei la hectar. Or, asta e – cum știi și dumneata – problema numărul unu în procesul de producție a colhozului.

– Nu-mi citi din șariat¹, știu și eu cu carte ! bombăni Rustam-kiși.

Salman nu se supără de loc, ci continuă cu vocea lui monotonă, ștearsă, răspunzînd că el nu-i hoge și nu citește din șariat, ci îndrăznește doar să atragă atenția prearespectatului președinte asupra unor lucruri importante. De pildă, că, în loc de o sută de hectare semănate cu bumbac în cuiburi așezate în pătrat, mai e vreme să se semene două sute de hectare ; că șaizeci de hectare cu porumb pentru un colhoz atît de puternic ca „Viața nouă” este mult prea puțin și că, în direcția aceasta, planul poate fi dublat prin exploatarea pîrloagelor ; că, fineața e, an de an, mai slabă și dacă s-ar face gropi pentru însilozare, producția de furaje ar da mai bune rezultate.

¹ Șariat – culegere de norme religioase la musulmani (n. ed.).

Garaș intră în cameră, aducind pe o tavă zaharnița și trei pahare cu ceai.

– Nu vreau să-ți închipui, nene Rustam, că eu stărui ! spuse neliniștit Salman (în timpul acesta, se uită pe furiș la Garaș, gândindu-se cum să facă pentru ca acesta să iasă din cameră). Altminteri, pînă la urmă, o să mă dojenești tot pe mine că m-am apucat să citesc din șariat... Dar la ce bun atita vorbă ? Iată mai bine totul așternut pe hîrtie.

Și-i întinse lui Rustam un plan bătut la mașină, cu cifre, cu calcule și date statistice, sub care scria : „Președintele colhozului...” pentru ca, Rustam să-și pună semnătura pe el.

– Semnează, și treaba s-a făcut ! Șirzad nu va mai putea spune că n-am valorificat toate rezervele ! adăugă Salman, rezemîndu-se cu spatele de perete și privind triumfător spre Rustam.

Propunerile lui Salman i se părură lui Rustam foarte ademenitoare. „Ia te uită, de la un prost, poți auzi o vorbă deșteaptă” gîndi el.

Într-adevăr, în zilele acelea toată lumea nu vorbea decît despre asemenea lucruri ! Hotărîrile plenarei Comitetului Central al partidului puseseră în mișcare, stimulaseră oamenii... Iar dacă era așa – și, într-adevăr, așa era ! – atunci n-ar fi fost rău de loc ca președintele să ia cuvîntul la adunarea generală, făcînd propuneri pe care masa colhoznicilor le va întîmpina cu însuflețire.

– Bune propuneri... spuse Rustam, răsucindu-și mustățile și se adînci în citirea planului.

Garaș puse paharele cu ceai pe masă, dar nu plecă așa cum ar fi dorit Salman, ci se trînti pe divan ascultînd cu atenție discuția. Nu-i scăpă faptul că cei doi oaspeți își aruncau cîte o privire, făcîndu-și unul altuia cu ochiul.

Iarmamed profită de o clipă de tăcere și mestecînd în gură o bucată de zahăr spuse :

– Dumneata, nene Rustam, ești un om cumsecade și drept, de aceea vreau să-ți spun ceva. Șirzad și trepădușul lui, grăsunul Nadjaf, acești demagogi mirșavi, s-au ținut

scai de mine, arată-ne registrele contabilității, vrem să știm cum stăm cu fondurile... cu numerarul...

– Și tu le-ai arătat? Vocea tunătoare a lui Rustam îl făcu pe Iarmamed să se încovoie.

– Se poate una ca asta? Cum, fără aprobarea dumneavoastră? Mai bine aș fi murit pe loc, decît să le arăt. Zbierau, amenințau – eu, însă, am fost neclintit. Șirzad zicea că la noi în colhoz nu-i democrație, nu există o conducere colectivă, că Rustam a devenit un autocrat, că taie și spinzură. Și a mai spus ceva... mi-i teamă să și spun... despre cele o sută de hectare! Toți au văzut doar că sămînța n-a incolțit. Șirzad însă, acest netrebnic, s-a coborît într-atît, că nu s-a ferit să vă aducă cea mai murdară calomnie... cum că grînele au fost furate... De cine? De Husein și de președinte!

Iarmamed tremura ca varga. Nu mai putea vorbi normal, șoptea – sau mai degrabă chelălăia.

– Grînele au fost furate?! Rustam își duse mina în dreptul inimii și se făcu atît de alb la față, încît fiul său, speriat, se grăbi să-i aducă un pahar cu apă. Acum știu cine bombardează comitetul raional cu anonime, continuă el, dînd la o parte mina întinsă a lui Garaș. Și S.M.T.-ul este bombardat cu aceleași vorbe!

Anonime? Salman se apropie de Rustam. Dar al cui e scrisul? Cred că-i un scris schimbat, că doar numai un nebun ticluiește anonime cu scrisul lui adevărat... Cît de nerecunoscători sînt! Și după toate astea să mai ai încredere în oameni!...

Și trînti cu dispreț un scuipat în podea.

– Pe un dușman îl mai pot respecta, el luptă cu armele pe față, dar acești denunțatori se ascund ca niște cîrțițe, se plinse Rustam. Dacă faci o asemenea ispravă, în scris, pune-ți numele! Ți-ai găsit! Nemernicii ticluiesc scrisori anonime! Uite, mătușa Telly, cît de mult singe rău mi-a făcut! Da, dar ea a trimis contra mea la raion o scrisoare care cel puțin a fost semnată! Și, pentru asta are toată prețuirea mea! Salman, dă-i mîine camionul pentru toată ziua! porunci Rustam.

Salman și Iarmamed și-au prelungit vizita la președinte pînă aproape de cîntatul cocoșilor. Garaș a umplut de trei ori paharele cu ceai. Cu o resemnare vrednică de toată lauda, Garaș făcea această treabă, atît de puțin măgulitoare pentru un bărbat, în locul stăpînei casei. În discuție, însă, nu se amestecă de loc, în ciuda strădaniilor lui Salman de a-l atrage și pe el.

În sfîrșit, oaspeții, care nu mai conteneau cu mulțumirile și tot felul de urări la adresa gazdelor, plecară spre casele lor. Ciinele lup lătră de cîteva ori, apoi, în urma celor doi se auzi zgomotul porțiței trîntită cu putere.

Rustam, cu lampa în mină, se întoarce în sufragerie.

– De ce nu te culci, fiule? îl întrebă cu blindețe pe Garaș.

– Nu-mi plac de loc oamenii ăștia! N-ar trebui să-i lași să-ți intre în casă! îl dojeni Garaș.

Rustam zîmbi cu îngăduință.

– Vorbești fără să cugeți. Ei îmi sînt sprijinul cel mai sigur și oamenii cei mai devotați... Nu vezi cum se grăbește să mă sape, Șirzad, prietenul tău? Garaș ar fi vrut să-i spună că nu era de aceeași părere, dar Rustam îl opri. De mine n-ai grijă, adăugă el, știu eu cu ce fel de păsări am de-a face și din ce cuib au ieșit... Ai nevoie de lampă?

– Da, vreau să mai citesc puțin.

– Noapte bună!

Rustam puse lampa pe un scaun lingă divan și trecu în odaia lui de dormit. Se simțea obosit și frămîntat. Îi era teamă că nu va putea dormi, că se va perpeli în pat, cu gîndul la vicleanul acela de Șirzad.

Sakina îl aștepta trează. Poate că nu adormise – sau, poate, fusese trezită de gălăgie.

– Ce să zic, ai niște oaspeți... spuse ea. Din pricina lor visurile mele liniștite sînt otrăvite de amărăciune.

Rustam era cît pe-acî să se răstească la ea: „Nu-ți băga nasul unde nu-ți fierbe oala!” dar își aduse aminte că Garaș era alături. Te pomenești că se iscă altă ceartă. Nu putu însă să tacă:

– Dar ce, nu ți-e somn ? Ia explică-mi și mie ce amărăciuni îți otrăvesc visurile !

– Nu numai visurile, ci toată viața mi-o otrăvesc aceste două ajutoare ale tale – bitlanul cela de Iarmamed cu picioare strimbe și cioclul ăsta de Salman. Țștia nu-s oameni, sînt duhuri rele !

– Spune rugăciuni, nevastă, închină-te, și diavolul va pieri din fața ochilor tăi ! îi răspunse Rustam, începînd să se dezbrace.

– Nu știu dacă ne-a intrat diavolul în casă, știu numai că din partea unor oameni care îți vin în casă pe furiș la miezul nopții, să nu te aștepti la bine... O să te rostogolești de-a berbeleacul cu Salman și cu Iarmamed, cu tot !

– Ei, dacă o să mă rostogolesc în prăpastie să știi că de fusta ta n-o să mă prind ! spuse Rustam, căscînd zgomotos și prelung.

În ultimele zile, Sakina observase că bărbatul ei îi vorbea pe un ton grosolan, zeflemitor, și își dădea seama cu durere că o dată cu tinerețea, se ducea din familia lor și liniștea, și buna înțelegere. Să fi pierit dragostea ce-i lega și, în locul ei, să se fi statornicit obișnuința. simplele îndatoriri, certurile ?

Cîndva bătrînele ziceau că și fără dragoste se poate trăi. Sakina își șterse o lacrimă care-i lunecă pe obraz și spuse :

– Dacă te prăbușești în prăpastie, eu n-am să te părăsesc ! Spune-mi, însă, de ce îți nimicești casa chiar cu mîinile tale ? Dacă în viață simți într-adevăr nevoia să te sprijini de ceva, atunci ține-te de-o stîncă, nu de o bucată de lut uscat.

– Și care crezi tu că-i stîncă cea ?

– Știi și tu ! Oamenii ! Și cu asta ți-am spus totul – Ia rest gîndește-te singur ! Ține minte însă că nici copiii tăi nu sînt alături de tine, ci împotriva ta !

Lui Rustam i se făcu milă de nevasta lui și se dojenea că nu avusese tăria să tacă. Încă din copilărie auzise, adesea, pe un vecin bătrîn care, făcînd scîrbit ochii mici, explica de ce nu se certase niciodată cu nevasta lui :

„cum începea cearta, îi spuneam : «odihnească-l, Allah, pe preacinstitul tău, părinte – tu ai dreptate !» Eu, însă făceam tot cum mă tăia pe mine capul.” Amintirea acestui bătrîn înțelept îl înveseli și, acoperindu-se cu pătura, spuse și el :

– Odihnească-l, Allah, pe părintele tău cel drept, tu, nevestico, ai – ca întotdeauna – dreptate...

Nu trecu mult și începu să sforăie. Sakina continua să rămină trează. Plîngea și se gîdea cum să-și readucă bărbatul pe drumul cel vechi, ferindu-l de nenorociri.

O vor ajuta, oare, puterile ?

Capitolul VIII

I

Garaș se trezi, o privi pe Maia care dormea alături și se gîdi că era omul cel mai fericit pe lume. Nevasta lui respira lin, aproape că n-o auzeai. Chipul ei alb era netulburat și senin, iar mîinile, gingașe, trandafirii stăteau întinse liniștit deasupra păturii.

Sfîntă e femeia luminată de strălucirea dragostei curate ! E minunată nu numai pentru că s-a născut frumoasă, dar și fiindcă atunci cînd o privești cu drag, cînd o asculți cum respiră, simți nevoia să fii mai bun decît ești, să ștergi lacrimile celui care plînge, să întinzi o mîna de ajutor celui căzut în nevoie, să alini sufletul oamenilor, dăruindu-le numai bine, să sădești pomi în stepă, să aduci apa în pustiu, să deschizi drumuri în munți, să clădești orașe noi ! Cămăruța ta, modesta ta cămăruță din casa părintească, se transformă, în clipele duioase ale dimineții, cînd îți privești nevasta, în tăcere, iubita, într-o pădure fermecată, plină de ciripitul păsărilor libere, de mi-

resmele florilor, de murmurul izvoarelor ce se rostogolesc din creștetele munților...

Temîndu-se să nu tulbure somnul liniștit al soției lui, Garaș nu făcea nici cea mai mică mișcare. Își arunca privirile cînd în tavan, cînd la fereastra poleită de cele dintii raze ale soarelui și, din nou, spre chipul Maiei.

În ajun, Maia avusese o zi grea, cu multe griji. Nu se așezase bine în pat că și adormise cu capul pe pieptul lat și păros al bărbatului ei.

Seara o petrecuseră plăcut între ai casei. Rustam venise de la o consfătuire care avusese loc la comitetul raional și fusese neobișnuit de vesel. Cînd era supărat de ceva sau jignit de cineva, parcă un vînt secetos ridica tot praful în jurul lui și ochii îi fulgerau de minie. Dar dacă lucrurile mergeau bine și șefii se arătau mulțumiți de vreo inițiativă pe care o luase, atunci, și acasă, vocea lui Rustam-*kiși* suna armonios ca un *tar*¹ bine acordat, care răspundea la cea mai ușoară adiere a vîntului.

Așa fusese și în seara trecută. Urcînd treptele cerdacului, spusese vesel :

– Nevestico, aroma *kiuștei*² făcută de tine trezește și morții din mormînt ! Adu mai repede bucatele la masă.

Bucuroasă, Sakina făcu cu ochiul copiilor.

– E în toane bune... Acum chiar dacă-i pun în *kiuștă* și zece kilograme de sare tot o s-o laude. Ba e în stare să mai ceară încă o farfurie plină.

După masa îmbelșugată în mîncări gustoase, Rustam stătu încă multă vreme lingă samovar, vorbind liniștit cu ai lui. Tot ascultîndu-l, începu și Maia să vorbească. Povesti despre viața din institut, despre felul cum învățase acolo și cum îl cunoscuse pe Garaș... Rustam părea liniștit ca un rîu reintrat în vechea lui matcă, după ce se revărsase. Uitînd de pipă și de besacteaua cu tutun – ceea ce era întotdeauna un semn bun – bînd ceai, un pahar după altul, vorbea despre toate – despre situația internațională,

¹ *Tar* – instrument muzical (n. ed. ruse).

² *Kiuștă* – supă din carne de oaie (n. ed. ruse).

despre treburile colhozului, povestea amintiri din copilăria lui Garaș și a fiicei sale. Iar când începuseră să licărească stelele deasupra „Îngemănării apelor” Sakinei i se făcuse milă de tineri, pentru că atita vreme cît Rustam stătea la masă, nimeni nu îndrăznea să se scoale : ar fi însemnat o încălcare a obiceiurilor familiei. Numai Perșan nu respecta acest obicei, ba alergînd în cerdac, ba privind pe fereastră, ba șușotind ceva la urechea Maiei.

– Ei, *kiși*, mai lasă puțin și pe mîine ! spuse Sakina, ridicînd samovarul aproape golit.

– Bine spui, nevastă ! rîse Rustam. Ajunge ! E timpul să mergem la culcare ! și se ridică de la masă, urînd tuturor noapte bună.

„De-ar fi întotdeauna ca acum, gîndea Maia, intrînd în camera ei. Nimic pe lume nu-i mai frumos decît o familie strîns unită !”

Garaș închise ușa, potrivi lumina și-și privi nevasta pătimaș.

– E frig ! șopti Maia, învelindu-se cu macatul.

– O să te încălzești îndată ! îi spuse Garaș tot în șoaptă. Și stinse lampa.

În cameră se făcu întuneric și, pe nesimțite, adormiră amîndoi. Garaș se trezi în revărsatul zorilor cînd cocoșul, bătînd din aripi, începu să trîmbițeze. Era încă prea devreme. Garaș aprinse lumina de pe noptieră și se uită la ceas. Trecuse de ora patru. Cocoșii vecinilor răspunseră, toți odată, primului apel – și curînd se potoliră. La urma urmei de ce să se mai ostenească, cînd la ora șase începea emisiunea de radio care avea să-i trezească pe toți cei care își începeau munca de dimineață ?... Liniștea îmbietoare la somn se așternu, din nou, pe întinsul Stepei Mugane...

Maia zîmbi în somn. Poate simțise, stăruind pe chipul ei, privirile drăgăstoase ale soțului său, poate voia cu surisul acela să-i mulțumească pentru grija cu care trăsese macatul peste umerii ei trandafirii. Zîmbetul îi flutura pe buzele roșii ca cireașa, dar somnul o învăluia ca o mătase diafană.

Prin mintea lui Garaș trecu un gând straniu, cumplit : dacă somnul nu era decît umbra morții, prevestirea ei, și această umbră atinsese deja fruntea Maiei?... Un gând absurd, blestemat, sfișietor, chinuitor. Zguduit, simți nevoia să se lipească de Maia. Îi puse încet capul cu cozile mătăsoase, răvășite, pe mina lui, și ea, tot în somn, se strînse și mai mult lingă el. Pieptul i se înălța și se lăsa lin. În tăcerea adîncă a camerei, Garaș îi auzi bătăile inimii : nu era, pentru el, muzică mai frumoasă decît acest zgomot ritmic, regulat...

De dincolo de perete, din camera părinților, se auzea sforăitul zgomotos al tatălui și oftatul adînc al mamei. Înainte, o dată cu venirea nopții, în casa lui Rustam domnea o tăcere adîncă. Acum, însă, se vedea bine că părinții începuseră să îmbătrînească. Garaș nu se gîndise pînă atunci că viața, luînd cu ea tinerețea, aducea părinților lui un somn greu, neliniștit și sleirea treptată a puterilor.

Cugetînd pentru prima oară asupra acestui lucru, Garaș își dădu seama cît de neiertat de iute se obișnuise cu fericirea lui, cum începuse să socoată dragostea Maiei ca ceva firesc, aproape ca un simțămînt obișnuit, de fiecare zi.

Se lumina de ziuă. Garaș o privi atent pe Maia și i se păru că seamănă cu mama lui, aceasta fiind, pentru el, încă din anii copilăriei, idealul frumuseții femeiești, culmea desăvîrșirii sufletești.

Maia oftă, deschise ochii și atingîndu-i părul cu degetele, îl întrebă :

– Ești fericit ?

– Da ! Răspunsul țîșni din inima lui Garaș mai înainte ca el să fi avut timp să se gîndescă la întrebarea pusă. Maia, însă, îl înțelese.

– În povești se spune că florile, pietrele păsările știu să vorbească, dar că nu fiecăruia îi e dat să le audă graiul, spuse Garaș. Adineaori, nu dormeam și mi s-a părut că întreg pămîntul și toată Stepă Mugană îmi spunea : „Privește-ți nevasta, uită-te la ea, vezi cît e de frumoasă !”

– Dar pe mine de ce nu mă întrebi nimic ? Ești sigur că soția unui ighit ca tine trebuie să fie neapărat fericită ? întrebă Maia zîbind.

– Nu, nu sînt sigur ! răspunse serios Garaș. Cîteodată, mă înspăimînt – mi-e frică de ceva... prea mare e fericirea mea !

Garaș își aminti de unele căsnicii care începeau cum nu se poate mai frumos. Soții se iubeau, erau atenți unul față de celălalt... Dar nu trecea mult și se stîrneau învinuiri, certuri, tăceri apăsătoare, plictisitoare – și totul se sfîrșea prin despărțire.

– Și pe mine mă cuprinde uneori teama... și mie mi-e frică de ceva... mi-era frică din primele zile... Dar de ce mi-e frică ? Nici eu nu știu... și nici nu-mi pot explica. Mi-e teamă că nu sînt femeia cea mai potrivită pentru tine. Tu ești puternic, voinic, uneori chiar brutal, și eu atît de slabă... Ți-aduci aminte cînd ne-am dus, întîia oară, în parcul de pe faleză ? Aveam în mină un crin. Floarea aceasta mi-o dăruiseși tu. Maia oftă. Trandafirului i se spune – precum știi – regina florilor. E frumos, e minunat, dar după ce e rupt, mireasma lui pierde încetul cu încetul pînă nu se mai simte de loc. Parfumul crinului rupt este, însă, mai tare, mai îmbătător, mai puternic, numai să nu uiți că are nevoie de apă în vază. Cînd ai început să-mi vorbești de căsătorie, aș fi vrut ca viața noastră să semene cu această floare... Apoi ne întîlneam tot mai des. Te-am îndrăgit și, de fiecare dată cînd ne întîlneam, așteptam să-mi dăruiești un crin. Tu, însă nu-mi aduceai flori... Poate că tot visul acesta era o nerozie, o copilărie – dar eu visam un buchet de crini... De fiecare dată cînd ne întîlneam îmi spuneam că trebuie să-mi iau rămas bun de la tine, să ne despărțim... Voiam să-ți spun că ție îți trebuie o soție cu un caracter mai puternic, o femeie călită de arșița și de furtunile Stepei Mugane... Credeam că ceea ce te atrăgea la mine era îmbrăcămintea mea de orășancă... înfățișarea mea, poate, deosebită de aceea a unei fete de la țară... și fiindcă eram ceva nou pentru tine voiai să fim mereu împreună. Cînd însă, vom fi mai mult

împreună, îmi ziceam... te vei plictisi și farmecul noutății va dispărea. Iată de ce mă temeam, dragul meu !... Nu știu dacă soția ta e o femeie bună, dar sigur e că-i precum vezi, foarte sinceră.

– Cum de ți-au trecut toate astea prin minte ? o dojeni Garaș.

– Nu te supăra ! îi răspunse Maia, punându-i degetele pe buze. M-am măritat, totuși, cu tine. Înseamnă că tot ceea ce ți-am spus n-a fost decât o teamă pe care o încercă orice fată.

– Atunci de ce mi-ai mai pomenit acum de asta ?

– Pentru că, acum, putem vorbi în liniște... Pentru că în afară de dragoste, de pasiune și de singele nostru tânăr, năvalnic, mai există familia – și acest lucru, familia, dăinuiește și după ce se potolește singele, după ce se stinge pasiunea...

– Nu înțeleg !

– O să înțelegi îndată !... E rău, Garaș, că n-ai destulă carte – pentru că școala de mecanizatori nu-i o școală, ci un curs de calificare. Vei spune că diploma nu are nici o legătură cu fericirea în familie. Da, deocamdată așa e. Dar mai târziu...

– Dacă înțeleg bine, mai înainte ți-era frică să nu mă plictisesc eu cu tine și, acum, ți-e frică să nu te plictisești tu cu mine...

Maia căzu pe gânduri. Continuă să-i mângâie părul și mina ei alunecă apoi pe obrajii lui tari ca două mere...

– Nu, acum nu mai mi-e frică de nimic. Să rămâi însă mereu așa cum ești. La fel de bun, la fel de blind... pentru că eu nu pot suporta vorbe grosolane și nici priviri aspre.

Prin sat, cocoșii începură din nou să trîmbițeze, vestind zorile. Cea dintîi rază de soare luminează partea de sus a ferestrei.

– Hai, școală, acum se trezesc ai noștri !

Garaș o opri :

– E încă devreme, mai stai puțin... Pe mine nu mă întrebi dacă mă tem de ceva ? Iată, să-ți spun : nu mă

chinuie nici o teamă, poate doar numai o îndoială. Credeai că, din mândrie, nu voi mărturisi că și eu am o îndoială ?

– A avea îndoieli, nu înseamnă a fi slab. Numai sufletul celor neștiutori nu este frământat de îndoieli ! spuse Maia. Dă-i însă unui neștiutor libertate, și va nimici totul – și fericirea, și familia, și bunăstarea. Va săvârși atâtea nelegiuiri cât n-a visat nici Aga-Mohamed ¹ !

Garaș nu știa cine-i Aga-Mohamed dar se sfia să întrebe. Astfel, fără să vrea și fără să-și dea seama, Maia îi pricinuisese o amărăciune.

Sărind din pat, Maia se uită la ceas, se privi în oglindă, își pieptănă părul și, zgribulindu-se de frig, în odaia neîncălzită, se viră din nou sub macatul cald.

– O, ce cald e în pat !

– Ți place ?

– Mai întrebi ?

– Când – în copilărie – îi ceream mamei încă un macat, îmi răspundea : „Băiatule, nu macatul te încălzește, ci o răsufare vie și caldă“. Dar de a cui răsufare vorbea, nu mi-a explicat. Știi a cui e răsufarea care ne încălzește culcușul ?

– De unde să știu ? răspunse Maia, ridicind din umeri. Și, neputîndu-se stăpîni, izbucni în ris. Ah, ce dragă mi-e mama ta !

Garaș o îmbrățișă.

– Mi-era frică, mai cu seamă, că n-o să vă înțelegeți. Ți mulțumesc că, îndată ce ai cunoscut-o pe mama, ai prețuit-o. Se întîmplă atît de des ca nora să nu se înțeleagă cu soacra și să se certe !...

– Dacă numai de asta te-ai temut, atunci poți fi liniștit. Am îndrăgit-o pe mama ta din prima clipă. Văzîndu-l pe Garaș că tace, Maia continuă : Ia spune – mai e în inima ta vreo îndoială ? Te mai frământă ceva ?

¹ *Aga-Mohamed* – despot singeros, șahul Iranului între anii 1794–1797 (n. ed. ruse).

– Tu însăși ai spus că nu prea am fi potriviți, răspunse Garaș, fiindu-i nespus de anevoios să rostească aceste cuvinte. La noi în sat, orice flăcăuș cu caș la gură a dat examenul de maturitate, și eu, om în toată firea, însurat, nu știu nici măcar cât știe un asemenea ținc.

Ar mai fi vrut să adauge că, peste un an – doi, Maia ar putea să întâlnească un profesor, un medic, sau un inginer – și că totul s-ar putea schimba : îl va părăsi, iar mai târziu și-ar aminti cu rușine că a fost nevasta unui mecanic necioplit de la țară...

Maia înțelese starea lui sufletească și i se făcu milă de el. Nu-i părea, însă, rău că începuse discuția. Mai bine acum să-și vorbească serios, când încă erau atît de atenți unul față de altul. Îi povesti lui Garaș despre o prietenă a ei, o frumusețe de fată, cu studiile terminate, care se măritase cu un șofer, respingîndu-i pe ceilalți admiratori. Trăiau amîndoi foarte bine, aveau o fetiță, și el urma la Universitate cursurile fără frecvență. Asta însemna că se poate conviețui chiar atunci cînd există pregătiri diferite. Este însă rău, și nedorit, ca bărbatul și nevasta să rămînă toată viața nepotriviți ca nivel de studii. Atunci, încetul cu încetul, se înstrăinează unul de altul.

Deși vorbele rostite de soția lui i se păruseră lui Garaș pline de înțelepciune, răspunse posomorit :

– Mai mult ca sigur că era un băiat capabil. Asemenea oameni nu rămîn multă vreme șoferi...

– Îl cunosc și pe el !... Nu-i o mare deșteptăciune. Pe tine te cred mult mai capabil să prinzi aripi.

– Dar am nevoie de cîțiva ani ca să-mi completez studiile ! spuse, cu melancolie în glas, Garaș.

– Acum, fie vorba între noi, n-avem de ce să ne grăbim ! îi răspunse Maia cu glas blind dar hotărît, de parcă ar fi vrut să convingă de ceva pe un copil încăpăținat. Ești doar cel mai bun tractorist din raion – nu-i așa ? Chiar Șarafoglu spunea acest lucru și, după părerea mea, el e un om care nu prea aruncă vorbe-n vînt. Cum îți spun colhoznicii ? „Doctorul mașinilor“ – așa te-au pore-

clit... Și oamenii nu dau nimănui fără temei asemenea porecle. Crede-mă !

– Da, cred – și-mi pare bine că te bucură, răspunse Garaș, frământându-se. Simțea că-i mai ușor să ari douăzeci de hectare la rînd pe cea mai călduroasă zi, decît să discuți asemenea lucruri. Ți-aduci aminte că ți-am povestit despre un proiect al meu ? Era vorba de construcția unei stații de mașini și tractoare. Atunci, cu un singur cuvînt m-ai făcut praf și ai ris de mine spunîndu-mi că mă apuc de o treabă la care nu mă pricep.

Maia rise cu poftă.

– Dragul meu, îți jur că te iubesc din ce în ce mai mult. Ai o inimă curată și asta-i esențialul. Restul, vine de la sine... Știi ce mi-a plăcut la tine mai presus de orice ? Că ești zgîrcit la vorbă. N-ai căutat să te arăți altfel decît ești și nu voiai să-mi sucești capul cu vorbe măgulitoare. Vezi, ceea ce ar fi fost o scădere la alții, ție ți-a fost de folos. Și acum spune : ți-a mai rămas în suflet vreo îndoială ?

Garaș zîmbi stingherit :

– Tata spune întotdeauna că așa cum putrezește de sudoare o haină nespălată, așa se destramă și sufletul omului din pricina gîndurilor nemărturisite. De aceea să nu lăsăm ca asemenea gînduri să dăinuie în sufletul nostru.

Dar, deodată, zvicni în el mîndria bărbatului, mîndria lăsată moștenire de generații, întărită de tradiții și obiceiuri. Încercă să pună punct discuției rîzînd forțat :

– Nu mi-e teamă de nimic ! Am glumit ! Și, acum, e timpul să ne sculăm !...

Avea parte însă de o soție care înțelegea totul îndată ce deschidea gura : îi strînse în mîini obrazii, îl privi direct în ochi și-i spuse :

– Of, Othello, Othello !

– Dar asta cine-o mai fi ? îi scapă lui Garaș întrebarea.

– Eroul unei tragedii de Shakespeare. A tradus-o în azerbaigiană Djeafar Djeabarli. Am cartea. S-o citim, într-o seară, împreună, lângă samovar ! îi răspunse liniștită Maia. În sinea ei gîndi însă că, în afară de mașini, pe

Garaș nu-l interesa nimic altceva, că va trebui să aibă răbdare cu el, să nu-i rănească orgoliul.

– Dacă a tălmăcit-o Djeabarli înseamnă că-i bună ! spuse Garaș, ca să-și ascundă sfiala. Am văzut, și eu, de vreo zece ori și *Sevilla* și *Almaz* !

„E bine și atit !“ gîndi Maia, dînd macatul la o parte și ridicîndu-se pe pat în capul oaselor.

În apele contopite ale Araxului și ale Kurei, se oglindea, lucind orbitor, soarele de dimineață și, cu fiecare clipă ce trecea, se revărsa tot mai multă lumină pe întinderile Stepei Mugane.

2

Maia se ocupa – în colhozul „Viața nouă“ ca și în alte două colhozuri vecine – de problema apelor.

La direcția tehnică a sovietului raional i s-a spus, jumătate în glumă, jumătate în serios : „Nu admitem destrămarea familiei. Vei lucra aproape de căminul dumitale.“ Maia se simți, de la început, bine în cercul noilor ei tovarăși, tineri ingineri. Erau simpli și comportarea lor tovarășească, atentă, o făcea să nutrească pentru ei sentimente de recunoștință. E drept, era oarecum mirată că nimeni n-o întreba de soțul ei. Și doar îl cunoșteau pe Garaș, fiul lui Rustam-*kiși*...

I se dăduse un maldăr întreg de instrucțiuni și de directive cu privire la reparațiile și curățirea arikurilor, la regimul apelor și lupta împotriva terenurilor saline. Cu asta, îndrumarea activității ei viitoare luase sfîrșit.

„Va trebui să mă sfătuiesc mai des cu Rustam-*kiși*“, își spuse ea.

Într-o zi călduroasă de primăvară, Maia se întorcea acasă pe jos, împreună cu inginerul Kafaroglu, un bărbat între două vîrste, blajin, puțin înclinat spre lenevie... El se tîngui tot drumul.

– Mare pacoste – colhozurile cer într-una apă. În fiecare ședință, la raion, fac gălăgie, urlă : „Apă, apă !“ Dar

ca să învețe cum să folosească apa, asta n-o fac. Și ceea ce-i mai rău, nici nu vor să se ostenească, cit de cit ! Dar de ce îți spun eu toate acestea ! Să fii sănătoasă. O să ai de-a face cu ei și dumneata.

Maia se uită la întinderea nesfârșită, galbenă-cenușie, a stepei. Privea arăturile proaspete, negre și catifelate, canalurile late ce dispăreau în depărtări, pomii ai căror muguri erau gata să plesnească și se gîndea ce frumos va fi totul peste o săptămînă, cînd vor înverzi ogoarele, cînd mugurii se vor deschide și frunzulițe verzi vor înveșmînta ramurilele...

Cînd să iasă pe drumul bătut, împrejmuit cu tufe înalte, Maia se opri locului. Știa că inginerul avea alt drum.

– Merg cu dumneata mai departe ! spuse el. Privește : arikuri, de jur împrejur, tufe înalte – pe aici îți pot ieși în cale și lupii...

– Ce să-mi facă mie lupii ? rise cu nepăsare Maia. Iau o piatră și le-o zvîrl în cap !

– Ei, nu vorbi așa !... (Inginerul avea față de Maia o atitudine ocrotitoare.) Eu vorbesc de lupi cu două picioare, căci pe cei cu patru picioare îi răpui ușor.

Maia avea însă o fire hotărîtă :

– Nu, nu ! În nici un caz, nu sînt de acord ! Sînteți obosit, așa că duceți-vă acasă.

Inginerul șovăi o clipă – Maia putea interpreta greșit stăruința lui. S-o lase însă singură, cînd era nou-venită prin partea locului și încă nu se obișnuise cu stepa ar fi fost primejdios pentru ea. Drumul era lung și...

Din mijlocul tufelor se ivi, pe neașteptate, un călăreț și cînd calul, zvelt, cu pieptul gălbui și cu o dungă sură pe frunte, sări ușor șanțul, Maia recunoscu în călăreț pe Salman, care ședea bine înfipt în șa.

Văzînd-o pe Maia alături de un bărbat necunoscut, Salman opri calul și sări jos. Purta o manta soldățească și, pe umăr, îi atîrna o armă de vînătoare.

Întinse Maiei mina și chipul i se luminea de un zîmbet prietenos.

– În Stepă Mugană este lesne să vii, dar e greu să pleci !... Așteaptă să se coacă bumbacul și te vei obișnui pe meleagurile noastre, atunci toată stepa va fi a ta ! O să-i cunoști orice colțișor – de unde se contopesc apele Araxului și ale Kurei, până la cel mai mic canal de legătură.

– Urc-o pe cal și du-o acasă, îi spuse inginerul lui Salman, pe care îl cunoștea oarecum. Apoi, întorcându-se spre Maia, îi ură sănătate și-și văzu de drum.

Încă din copilărie Maiei îi plăceau caii. La manifestații urmărea cu atenție cavaleria ce se întorcea de la paradă – privind ce grațios pășeau pe asfalt caii frumoși, bine îngrijiți, cu picioare zvelte, sculptate parcă. O, ce plăcut era să mergi călare ! Și ce bine se nimerise că tocmai în ziua aceea îmbrăcase costumul de ski și paltonul albastru.

– Leagă-ți bine băsmăluța. Îndată ce pornim ai să vezi ce răcoare e ! îi spuse Salman, ajutînd-o să sară pe cal.

După drumul străbătut pe jos, obrajii Maiei se îmbujorară. Băsmăluța albastră, legată ca turbanul străbunicelor, îi strîngea părul bogat și privirile lacome ale lui Salman lunecau pe umerii ei frumoși.

Ușor, ca o pasăre, ceea ce nu se potrivea de loc cu făptura lui bondoacă și nearătoasă, Salman se aruncă în șa.

Calul zvicni din loc, coti din drum spre lăstăriș, dar Salman îl mină spre marginea drumului, unde era mai puțin noroi, slăbind friul. Vîntul rece o izbea pe Maia drept în față. Deodată, fata se gîndi să facă inginerului un semn cu mina, mulțumindu-i astfel pentru grija pe care i-o arătase. Se întoarse însă atît de brusc, încît se clătină, și Salman, cuprinzînd-o de mijloc, o strînse cu putere.

– Încet, încet, *hanum* ! îi spuse el cu jumătate de glas. Nu-i prea bine să cazi de pe cal. Ei, îți place plimbarea ?

– Visez așa ceva încă de cînd eram mică !

– Sînt bucuros că am putut contribui cu ceva la împlinirea acestui vis ! îi răspunse politicos Salman, apoi șopti ceva la urechea Maiei. Ea, însă, nici nu-l asculta, atît de

mult îi plăcea goana nebună a calului. Vântul îi şuiera în urechi și aerul jilav al stepei era îmbătător ca vinul nou...

Calul, cu spinarea întinsă ca un arc și cu crupa vînjoasă, galopa de parcă nici n-ar fi simțit greutatea celor doi călăreți.

Deodată începu să plouă mărunț, mai mult să burnițeze. Stropii de apă, învîrtejindu-se, acoperiră iarba și pămîntul gol ca niște mărgele argintii. Pe părul, pe sprîncenele și chiar pe genele Maiei atirnau picături sclipitoare.

– Nu ți-e frig, *banum*? Să-ți arunc pe umeri mantaua mea?

– Nu, mă simt foarte bine!

Salman îi arată, lingă drum, un copac. Înveșmîntat în picături de ploaie, strălucea ca o arătare din basme.

– Privește-l cît e de frumos! Nu-i nici rouă, nici ploaie – numai în Stepa Mugană poți vedea această luminoasă burniță de primăvară! îi atrase atenția Salman.

– Pînă acum nu mi-a fost dat să văd o astfel de minunăție, îi mărturisi Maia. Ce bine îmi pare că te-am întîlnit!

– Și mie îmi pare bine! șopti Salman. A fost de-ajuns să te zăresc în depărtare și inima mi-a zvicnit de bucurie... Mama mea, sărmana, îmi spunea adesea: „Fiule, cată-ți fericirea în drum. Dacă întîlnești o femeie cu trup plinut și cu fața albă, continuă-ți fără grijă drumul: te va însoți norocul; iar dacă întîlnești o bătrînă uscățivă, cu chipul ars de soare, atunci fiul meu, fă cale întoarsă: te paște nenorocirea!” Nu mă dojeni, *banum*, că dau ascultare acestor semne lăsate din bătrîni! Le-am moștenit de la părinți. Cred că și dumitale îți plac zicalele din popor și că respecti datinile, nu?

– Dar de unde ai mai scornit și asta?

– Nu? Ei, *banum*, dumneavoastră orășenii credeți că la țară trăiesc niște sălbatici, niște primitivi! Nici nu vă trece prin minte că multe căciuli împodobesc capete de croi mai curajoși ca leii. Și noi privim stelele cerului și ochii femeilor frumoase, luminoși și curați ca stelele... Căutăm, în desișuri, nu numai potîrnichi, ci și florile para-

disului. Și în noi bate o inimă plină de dragoste până la uitarea de sine.

Salman vorbea curgător, cu prefăcută emoție în glas, ca un școlar silitor care a învățat bine o poezie și o spune pe dinafară. Maia nu dădu nici o atenție cuvintelor lui, gândind că e un flecar inimos, prietenos.

Calul se sperie, necheză ascuțit și, făcând o săritură într-o parte, mușcă zăbala, pornind în goană pe o cărăruie întortocheată ce se pierdea în lăstăriș.

Fără voia ei, Maia se lipi de Salman.

– Ce s-a întâmplat ?

– E un lup pe undeva, prin apropiere, în desiș ! o lămuri Salman cu liniștea unui locuitor al Stepei Muganș care cunoștea bine locurile. Mindrețea mea de cal are un miros de ogar. Adulmecă primejdia din aer ca un gînsac sălbatec. Pentru nimic în lume nu l-aș schimba !

Calul îi scoase din lăstăriș, sări peste un arik, și Maia zări pe cîmp o turmă mare de oi și de miei, în felurite culori – gălbui, cenușii, cafenii – care, ba se împrăștiau prin stepă, ba se lungeau la pămînt, pîrînd niște troiene murdare de zăpadă.

Pe cap cu o căciulă albă de miel și, pe umeri, cu un cojoc, ciobanul pășea agale în mijlocul turmei, fluierînd încet și zvîrlind mereu tot mai sus, în văzduh, ciomagul lui lung.

– Aha, hoțoaica ! Ia uite cum s-a furișat ! Și eu credeam că-i un lup ! exclamă Salman, luîndu-și arma de pe umăr. Țin-te bine ! îi strigă el Maiei. Se auzi un pocnet surd. Calul începu să joace pe loc. Micii, speriați, o luară la goană spre cioban, căutînd parcă apărare.

Răscolind cu copitele pămîntul jilav și zvîrlind de sub picioare bulgări de noroi, calul se avîntă în desiș. Maia se agăță și mai tare de Salman, temîndu-se să nu cadă de pe cal.

– Țin-te bine ! strigă Salman cit îl ținu gura. Uite-o, blestemata, n-a fugit !

Sîngerînd cumplit, o vulpe mare, roșie, biția din coadă și zgîria cu ghearele pămîntul. Se tira din răspuțeri spre

tufe, horcăind, nădăjduind, pesemne, să-și găsească, acolo, salvarea. Calul o izbi cu copita și ea își mușcă laba în spasmele agoniei.

– Ce moarte grea ! oftă Maia, privind ultimele zvîrcoliri ale fiarei.

– Ia te uită cu cită dibăcie s-a furișat aproape de miei ! spuse Salman răsufliind greu. Încă o clipă – și mi-ar fi scăpat... Bine, o să te ajut eu să mori...

Își îndreptă calul, care nu voia să înainteze, spre vulpea rănită. Copitele o țintuiră la pământ cu un pîrîit prelung. Fornăind, calul își flutură coada și sări din lăstăriș, de parcă i-a fost și lui scîrbă că strivise animalul lipsit de apărare.

– Ce-ai făcut ? îl întrebă Maia. E rușinos !

– Ce să-i faci ? răspunse rizînd Salman. N-am pierdut încă nici un glonț de pomană. Calul s-a speriat și, în loc să nimeresc la cap, am lovit-o în burtă.

Ciobanul se apropie, apucă vulpea de coadă și o tîrî spre stîină, înroșind iarba cu sîngele ei. Salman, lăudăros, îi povesti cum zărise vulpea de departe și cum o răpusese dintr-un singur foc.

3

Maia călărea în tăcere. Era încă sub impresia cruzimii cu care Salman ucisese vulpea rănită. Dîndu-și seama de starea de spirit a Maiei, acesta căuta, parcă, să se dezvinovățească.

– Anul trecut, povestea el, mă întorceam o dată din Saliani și mi-a ieșit în cale o vulpe care, tot așa, stătuse la pîndă și sfîrtecuse un miel. Cine a văzut o singură dată un asemenea spectacol, nu-i va mai fi nicicînd milă de vulpe. Nu ! Ar sugruma-o cu miinile lui ! Nu pot suferi vulpile pentru că am o inimă prea bună : mi-s dragi miei ! Cuvintele acestea îi plăcură lui Salman atît de mult încît le repetă cu melancolie : Inima mea e prea bună, mi-s dragi miei...

– Dar ciobanul n-are ciini ?

– Unii au. De obicei ciinii lupi sînt luați pe pășunile de munte pentru că acolo sînt lupi. Nu doresc nimănui să-i întâlnească în munți !

– Colhozul nostru are multe oi ? întrebă Maia.

– Destule ! Curînd, va avea și mai multe ! Rustam-*kiși* e un om chibzuit, un gospodar înțelept...

Folosindu-se de faptul că Salman, însuflețit de propria lui elocință, slăbise puțin dirlogii, calul trecu la pas, mergînd pe o potecă ce șerpuia de-a lungul unei bălți. Din cînd în cînd, se ridicau, din stufăriș, rațe și gîște care spintecau aerul cu aripile. Și din nou se lăsa o liniște adîncă aidoma apelor acelui lac din stepă.

Deodată calul ciuli urechile, necheză și trecu în trap săltat, tropăind pe poteca bine bătătorită.

– A simțit hergheliile. Aici ierneză hergheliile și turmele noastre, explică Salman.

Staniștea colhozului „Viața nouă” se găsea dincolo de stufăriș. Pe cîmp se înălțau cîteva șoproane și magazii din paiantă pentru oi, și trei corturi. De jur împrejur, grămezi de gunoi, cenușă rămasă de la focuri, bălegar de oi. Într-un țarc, îngrădit cu stuf, stăteau grămadă behăind mieii abia fătați. Tabloul îi plăcu nespus de mult Maiei. Printre șoproane forfoteau femei legate cu șaluri peste mijloc și cu apărătoare de piele la genunchi. Copii murdari, ciufuliți, pîrînd mai degrabă niște pui de cioară, zburdau de colo, colo. Zărindu-i pe cei doi călăreți, alergară în întîmpinarea lor. Ștergîndu-și de șaluri mîinile goale pînă la cot, femeile lăsară lucrul, venind și ele repede în urma copiilor.

– Hai să ne mai odihnim. Am cam obosit ! spuse Maia. De altfel, vreau să văd cum se trăiește aici.

Salman se supuse cam în silă. Îi părea rău că slăbise dirlogii calului, dîndu-i voie s-o ia pe unde voise el.

O fată cu ochi negri, de vreo treisprezece ani, stătea lîngă un cort înalt. Se deosebea atît de mult de ceilalți copii, încît părea un mac înflorit stingher în mijlocul unui lan de grîu... Părul negru îi cădea unduind pe umeri, înca-

drindu-i fața puțin ascuțită cu ochi scăpărători, iar buzele ei mari erau de un roșu aprins.

În timp ce copiii se înghionteau și șușoteau între ei, examinându-i pe Maia și pe Salman, fetița din fața cortului stătea nemișcată, cu capul sus, semeață. De fusta ei se agățase un băiețuș de vreo trei anișori, cu cămașa ruptă.

Maia se îndreptă spre fata cu ochi negri, care făcu un pas înapoi. Copiii se strinseră roată în jurul Maiei, cuminiți deodată, așteptând să vadă ce se va întâmpla.

– Bună ziua, fată cu ochi negri ! Cum te cheamă ?

– Chiar așa mi se spune : Garaghez¹, răspunse fata cu curaj.

– Numele-i cum nu se poate mai potrivit. Dar băiețușul cine-i ?

– Fratele meu.

Maia scoase o batistă ca să șteargă nasul copilului. Acesta, însă, se pitulă după fusta surorii lui și deodată izbucni într-un plins ascuțit.

Din cort se auzi o voce slabă de femeie :

– Cine-i acolo ? Adu copilul încoace !

Ciobanii se apropiau de cort însoțiți de doi ciini uriași. Ciinii lătrau dind să se năpustească asupra celor doi străini, iar ciobanii strigau la ei potolindu-i.

Responsabilul stinei, Kerem-ciobanul, cu barba lui neagră crescută până-n ochi, îi dădu binețe lui Salman, strângându-i mâna. Ajutorul lui, un flăcău cu tuleie abia răsărite deasupra buzei de sus, se uită cu sfială la Maia și întoarse capul, fisticit. După ce Salman spuse cine e Maia, ciobanii o salutară și pe ea, întinzindu-i miinile lor bătătorite, butucănoase.

Garaghez și fratele ei intrară în cort. Maia îi urmă. Într-un colț, pe un divan, zăcea o femeie cu părul cărunt, căzut pe umeri. Pe chipul ei palid se zăreau niște pete întunecate. Băiatul fugi spre ea plângând și i se lipi de piept. Maică-sa îl mângâie pe păr, străduindu-se să-l liniștească.

– Cine stă aici ? întrebă Maia.

¹ *Garaghez* – fată cu ochi negri (în limba azerbaigiană) (n. ed.).

– Eu ! răspunse ciobanul cu barba neagră, luându-l în brațe pe băiețașul care plîngea. Asta-i familia mea. Numele meu și al familiei mele e Kerem. Dînsa e nevasta mea și ăștia-s copiii noștri. Nu urla, nu urla – că nu se cade ca unul de-ai noștri să plîngă ! îi spuse el băiețașului.

Dintr-un colț mai îndepărtat al cortului, se auzi deodată un scîncet slab. Maia tresări. Cînd ochii i se obișnuiră cu întunericul din jur, desluși un leagăn legat de un par. Copilul țipa tot mai ascutit. Maia se apropie și își plecă privirile spre leagăn. În el erau doi prunci înfășați, culcați unul la picioarele celuilalt. Unul dormea liniștit, celălalt, încrețindu-și obrații roșii, urla din răsuputeri.

Maia îl luă în brațe pe micul gălăgios, care tăcu numai-decît, căutînd sînul... Garaghez îi puse în gură biberonul. Copilul începu să plescăie și închise ochișorii.

– Gemeni ?

– Da, gemeni, răspunse Kerem dînd din cap. Au cinci luni. Acesta-i Huri, spuse el, arătînd pe zurbagiul din brațele Maiei, iar celălalt – Peri.

Luă, apoi, cu multă băgare de seamă copilul din brațele Maiei și începu să-l legene. Cămașa lui Kerem, pantalonii și chiar barba lui, miroseau a seu de oaie și totodată a păr de ciine. Ciobanul îi plăcu Maiei. Părea un om cum-pănit, serios, și i se citea pe chip blîndețea.

– E timpul să pornim spre casă – soarele apune curînd ! spuse Salman, nemulțumit că o adusese pe Maia acolo.

– N-avem de ce să ne grăbim. Mai e timp ! îi răspunse cu răceală Maia, apoi se apropie de bolnavă și, așezîndu-se lingă ea, o întrebă cu blîndețe :

– Ce-i cu dumneata, surioară ?

Bolnava crezu că Maia e medic. Îi aruncă priviri pline de nădejde și-i spuse :

– Tovarășă doctoriță, m-aș așterne în pulbere pe drumul care v-a adus aici. Ajutați-mă ! Mi-e cald și capul îmi arde de parc-ar fi o buturugă de lemn pusă în vatră. De fierbințeală, mi s-a umflat limba în gură și buzele mi-au crăpat.

Salman fluieră prelung și, întorcându-se pe călcâie, se îndepărtă repede.

– Dă-mi termometrul ! îi ceru Maia lui Kerem. Unde e trusa de farmacie ? Aveți ceva împotriva febrei ?

– N-avem nimic pe-aici ! răspunse Kerem cu un aer vinovat.

– Cum n-aveți ? Trăiți în stepă, sub cerul liber ? Cum vine asta – aici e stîna colhozului sau stîna unui bai ? Cum este cu puțință o asemenea ticăloșie ?

– Ce pot să fac ! răspunse Kerem. Zi de zi și noapte de noapte umblu cu turmele ba la munte, ba în stepă... Nu mai ai vreme să te gîndești la doctorii...

– Trebuia să cereți ! spuse răspicat Maia, ridicîndu-se. Să cereți la conducerea colhozului, președintelui, raionului de partid.

Kerem zîmbi stînjedit, dînd din mîini a neputință. Nu era obișnuit cu asemenea discuții. Cui să ceri ? Lui Rustam-*kiși* ?... Ar fi fost în stare să te ia la trei păzește de nu știai cum să fugi mai repede...

În cort, intră un om scund care se prezentă Maiei :

– Numele meu e Goșathan !

Maia își aminti că acesta era numele șefului secției de învățămînt. Adeseori, acasă, seara, Rustam-*kiși* pomenea de el, zicînd că era „mai încăpățînat decît toți încăpățînații.”

– Iată, admirați vă rog ! i se adresă revoltată Maia. Dacă nu mă înșel, faceți parte dintre autoritățile raionale !

– Ce autoritate sînt eu ! răspunse Goșathan. Dacă aș fi eu șef... Iată, Salman este șef ! Ei, contabile, ia vino încoace !

Salman, care stătea lingă cort, strîmbîndu-se dezgustat, aruncă mukul de țigară pe care-l stînsese cu piciorul și se apropie de ceilalți. Auzise toată discuția și socoti necesar să ia apărarea lui Rustam.

– Vai, Kerem, Kerem ! Ar trebui să ai și tu obraz. De ce arunci toată vina pe seama președintelui ? Doar și el e om ca și tine – cu doi ochi, două mîini și două picioare... Președintele are pe cap bumbacul, cerealele, gră-

dinile de zarzavat, brigada de constructori – uite, acum a început construcția casei noastre de cultură care va costa vreo trei milioane de ruble ! Dacă ești fără cap, de ce arunci vina pe alții ?

– Ce frumos glăsuiești, răspunse Kerem, scuturându-și barba. Parc-ai citi din coran ! De câte ori nu m-am plîns, chiar și dumitale ! Dar m-ai ascultat vreodată ? Ne-ai venit în ajutor cu ceva ?

– Eu nu fug de răspundere, răspunse Salman, schimbînd tactica. Toți sîntem vinovați. Iată, întreabă-l pe tovarășul Goșathan.

– Nu, nu ! Pe mine nu mă pune martor ! îl întrerupse acesta. N-ai fi de loc bucuros să auzi ce-aș spune. Peste tot voi spune că Rustam și cu dumneata nici nu-i socotiți oameni pe ciobani. Credeți că ciobanii pot dormi pe pămîntul umed și pe zăpadă, că ei nu trebuie, între altele, să vadă un film, iar copiii lor n-au nevoie să meargă la școală.

Pe același ton, Salman mărturisi că era de acord întru totul cu aceste cuvinte ale lui Goșathan.

– Eu ce-am spus ? Că responsabilul stînei are datoria să ceară pentru ciobani și trusă de farmacie și caravană cinematografică.

Calul necheză în dosul cortului. Salman răsufală ușurat – și dispăru din nou.

Bolnava se mai liniștise. Maia o înveli cu sumanul lui Kerem și o mîngîie pe obraz. Ar fi vrut s-o ajute, cît de cit, pe nefericita femeie.

Garaghez aduse pe tavă cîteva cești cu ceai, le puse pe un preș așternut în mijlocul cortului dar, cu toate rugămințile lui Kerem, nici Maia și nici Goșathan nu putură sorbi o singură înghițitură.

– Credeți, poate, că n-am spus ? se tot tînguia Kerem. Am spus : „Ei, nene Rustam, avem aici cincisprezece copii de vîrstă școlară – zi, ce te costă să faci un internat în colhoz ? La urma urmei, hai să clădim la stîna o casă pentru iarnă ca măcar o dată la două zile să vie învățătoarea și pe la noi. Nimeni însă nu m-a ascultat !...

Goșathan îi răspunse cu un zîmbet trist ce flutură din nou pe buzele lui uscate, veștede.

– Cine e mai mare decît cămila ? Elefantul ! Cine e mai mare decît Rustam ? Comitetul raional de partid ! Într-acolo trebuia să-ți îndrepti pașii.

– Cine-mi pomenește aici numele ? răsună vocea groasă a lui Rustam. Perdeaua de la intrarea cortului se dădu la o parte și apărură președintele colhozului „Viața nouă”. Cînd îl zări pe Goșathan, făcu „hm” și-și răsuci mustățile stufoase.

Goșathan, însă, fără a-i da atenție, se așeză pe preș și luă o ceașcă cu ceai.

4

După cum necheza armăsarul lui, Salman își dăduse seama că Rustam-*kiși* se afla pe undeva, pe aproape, cu iapa lui sură.

„Ei, drăcie, toate îmi ies pe dos ! înjură Salman. Măcar dacă aș mai avea vreme să-i dau de veste că Maia și Goșathan sînt aici.” Și alergă în întîmpinarea președintelui.

În ajun, seara, Rustam fusese la Salman și-i spusese să facă un drum la stîină. La urechile președintelui ajunseseră zvonuri că responsabilul stîncii fura din oi, că făcea acte false pentru cinci-șase capete pe săptămîină, care pasămite, ar fi murit sau ar fi fost ucise de lupi, dar care, de fapt, erau vindute. Salman trebuia să verifice evidența și să stea de vorbă cu ciobanii.

– Am înțeles, am înțeles, îl încredințase acesta pe președinte, punîndu-i în față, ca din întîmplare, un păhăruț cu coniac.

Naznaz nu știa ce să mai facă ca să-i intre în voie. Îi zîmbea într-una și se uita în ochii lui.

Rustam adăugă că avea de gînd să plece la raion, să pună la punct cu șefii de acolo planurile noi, sporite, și, în același timp, să vorbească în privința numirii lui Salman.

– Cit timp ai fost contabil, n-ai făcut doi bani. N-ai fost de niciun folos. Să vedem ce scofală o să faci ca locțiitor ! glumi Rustam și se uită la Naznaz făcându-i cu ochiul.

– În orice loc mă pui, îți sint slugă credincioasă. Dacă-mi ceri, îți jertfesc și capul ! murmură Salman cu ochii plecați.

– Să știi, nene Rustam, îi spuse zîbind Naznaz, că Salman nu mai poate după dumneata, te ridică în slăvi. E într-una pe buze cu numele dumitale. Și, servind oaspetelui o dulceață de coarnă, îi făcu, plină de sfială, o mărturisire : Cu un singur lucru nu sint de acord : îți spune bătrînul !

– Dar cum să-mi spună ? o întreabă cu interes Rustam.

– Ei, *kiși*, flăcăii de azi miros a mucegai, toți. Dumneata arăți mai tînăr ca ei – ești falnic ca un stejar, ai mîini, brațe de voinic, și atunci cînd îți umfli pieptul, și stîncă ai prăvăli-o din munți ! Nu ești de loc bătrîn !

– De mult mi s-a rărit părul ! oftă Rustam. Am zbîrcituri, sufăr ba de o boală, ba de alta. E vremea să las locul tineretului.

– Ei, nene Rustam, nu te dau eu pe o sută de tineri. Ești un leu, un adevărat leu ! exclamă Naznaz. Ești ca rodul proaspăt din livadă !

Simțind că soră-sa sărise peste cal, Salman o ciupi pe furiș. Într-adevăr, Rustam se posomorise. „Nu e nimic mai dezgustător decît un bătrîn care face pe tînărul“ își zise el. Continuă apoi discuția despre treburile colhozului.

Salman nu putu să închidă ochii toată noaptea. Se gîndea tot timpul : o să arate el ce poate după ce va fi numit locțiitor al președintelui. Se trezi tîrziu și, fără să mai zăbovească, plecă în munți, la stîncă.

Auzind nechezatul armăsarului său care, pesemne, chema iapa sură, jucăușă, a președintelui, Salman se sperie. Acum lui Rustam îi va trece prin minte că îi dă tîrcoale nurorii lui. Cam așa e, a adus-o pe calul lui... Desigur, o plimbare cam suspectă. Trebuia să găsească neapărat ceva ca să iasă cu fața curată din încurcătură.

Rustam şedea măreţ în şa. Pieptul şi crupa iepei erau numai sudoare. Se vedea bine că Rustam gonise ca vîntul. Ținînd iapa de dirlogi, Salman îl ajută respectuos să coboare.

– Cum se face, tovarăşe preşedinte, că n-aţi venit cu maşina ?

Rustam era bine dispus. Pesemne că drumul pe care-l făcuse la raion fusese încununat de succes.

– Pe un noroi ca ăsta cu maşina ? Dacă dumneavoastră, tovarăşe locţiitor de preşedinte, vă începeţi munca punînd asemenea întrebări prosteşti, atunci cu siguranţă că treaba nu va ieşi bine pînă la urmă. Ei, felicitări, felicitări !...

Salman se încovoie din mijloc, parcă ar fi vrut să facă o plecăciune în faţa lui Rustam sau să-i sărute mîna.

– Nu voi uita pînă la moarte !

– N-a fost de loc uşor, continuă Rustam, da, n-a fost de loc uşor să-i conving pe cei de la raion. Dacă n-ar fi fost preşedintele comitetului executiv raional s-ar fi putut să plec fără nici un rezultat.

– Tovarăşul Kalantar ? exclamă bucuros Salman, gîndindu-se, totodată, că va trebui, să-i mulţumească, să taie neapărat un berbec.

– Da, Kalantar, s-a arătat deosebit de înţelegător ! confirmă Rustam. A spus-o verde, în faţă : „Cînd cu promovarea lui Şirzad, am cedat. Rog ca în problema aceasta să ţineţi seama şi de părerea mea !“

– Mulţumesc, mulţumesc !

Rustam manifesta neîncredere faţă de toată lumea, fără excepţie. Nici nu se gîndea să-i dea lui Salman prea multă mînă liberă. „Deocămdată face pe mieluşelul blind – îşi spunea el – dar cînd o să guste din putere, se prea poate să mă sape şi pe mine. Dacă o să se înhăiteze la raion cu fratele Kalantar şi-o să adune în jurul lui cinci-şase membri ai conducerii şi cîţiva brigadierii, n-o să fie prea bine de mine !“

– Ascultă, locţiitorule, crezi în Allah ? îl întrebă aspru Rustam.

Salman se fistici o clipă, dîndu-și seama că întrebarea îi fusese pusă cu tilc... Răspunse în glumă cu curajul disperării.

– Acasă la mine, da, tovarășe președinte ! Dar în birourile colhozului nu !

Rustam se încruntă.

– N-ar trebui să crezi nici acasă ! Între locțiitorul președintelui unui colhoz fruntaș, al celui mai tare colhoz din Stepa Mugană – și acest Allah, lăsat moștenire de strămoși, nu poate fi nimic comun !

– Am înțeles !...

Salman legă în grabă iapa și, aruncîndu-i un braț de fin, îi spuse lui Rustam că, la stîna se afla un oaspete de la raion.

– Nu știu cum îi spune, parcă Goșathan !...

Președintele încremeni. Să fi ajuns zvonul despre furturi pînă la raion ? Atunci de ce-l trimiseseră tocmai pe Goșathan care era șeful secției de învățămînt ? Ce legătură avea el cu asta ? Sau, poate, o fi cerut chiar el să fie trimis numai ca să-i facă în ciudă lui Rustam ?

– A venit pentru treburile lui. Copiii ciobanilor nu au școală, caută Salman să-l liniștească pe Rustam cînd îl văzu că se întunecă deodată. Și Maia e cu el, adăugă el ca în treacăt.

– Nora mea ? Cum de a ajuns aici ?

Salman ridică din umeri și explică în doi peri :

– N-aș putea spune cu precizie cum. Cred că a controlat arîkurile pe undeva prin apropiere.

– Ai dibuit ceva ?

Salman minți fără să șovăie, spunînd că printre ciobani umbla zvonul că responsabilul stinei, Kerem, era cam lung de mină.

Rustam se făcu foc. Orice s-ar fi spus despre el, dar se știa că niciodată n-ar fi alergat după furțișaguri, fiind în stare să sfișie pe oricine rîvnea la bunurile obștești.

– O să-i retez miinile ! spuse el, și se îndreptă spre cort.

Dînd cu ochii de Goşathan care-şi sorbea în linişte ceaiul, preşedintele colhozului, biruindu-şi enervarea ce-l cuprinsese, dădu bineţe celor de faţă, se aşeză pe preş şi scoase pipa din buzunar. Garaghez îi aduse, şi lui, un pahar cu ceai. Cîteva clipe, nimeni nu mai scoase un cuvînt.

Deodată, bolnava – nevasta lui Kerem – gemu în somn. Ca un ecou, îi răspunse din leagăn, cu un plinset sfişietor, Peri. În zadar îi dădea Garaghez biberonul – copilul plîngea tot mai tare, mai ascuţit.

– Aţi găsit unde să beţi ceaiul ! se strîmbă Rustam. Doar nu-i iarnă. Hai afară, avem ceva de vorbit ! îi propuse el lui Kerem.

Maia veni repede după el şi-i şopti că nevasta lui Kerem era greu bolnavă şi că trebuia chemat, fără zăbavă, un medic. Socrul ei îi răspunse liniştit că medicul va veni în ziua următoare. Maia stăruî, spunînd că nici o oră mai mult nu se putea tărăgăna şi că bolnava avea congestie pulmonară.

– De unde să-ţi scot medicul, din pămînt ? o întrerupse Rustam. Nu i se întimplă nimic – n-o asemui cu o fată de la oraş ca tine. Țăranii sînt căliţi.

– Dă-mi un cal. Mă duc eu după medic !

– Nu fiţi neliniştită, tovarăşă inginer. Medicul va fi aici peste o oră, cel mai tîrziu, se auzi vocea calmă, ca întotdeauna, a lui Goşathan.

Rustam întoarse capul spre el.

– Dar pe dumneata ce vînt te-a adus ?

– Ei, treaba mea, mă priveşte ! răspunse Goşathan fără să se tulbure.

Se apropie apoi de şoferul adormit în *Gaz*-ul lăsat nu departe de stufăriş, şi-l trezi.

– Repede, dragul meu, repede ! Du-te acasă şi ad-o încoace pe soţia mea. Spune-i că-i vorba de o femeie grav bolnavă – să ia şi medicamente cu ea. Pe copii să-i ducă la o vecină – poate vom fi nevoiţi să înnoptăm aici...

– Nu-i pentru prima oară ! răspunse șoferul căscind, și porni mașina.

Soția lui Goșathan era medic la spitalul raional și șoferul era obișnuit cu asemenea însărcinări urgente.

Rustam nu mai acordă nici o atenție prezenței lui Goșathan. Se îndreaptă spre țarcul de oi și constată că acolo era o murdărie cumplită, ceea ce nu putea fi de loc pe placul lui. Nu spuse nici un cuvânt, dar îi aruncă lui Kerem o privire plină de minie. Pășind peste gardul de stuf, Rustam luă în brațe un miel cirlionțat gălbui-auriu și-l mîngîie cu blîndețe. Chipul președintelui exprima de astădată o bunătate nespūsă, fiind vădit că iubea mult animalele. Sperie alți trei mielușei care stăteau culcați la intrarea în țarc. Doi o luară sprinteni la fugă, iar al treilea se căznea să se ridice, dar nu-l ajutau puterile. Rustam se aplecă, îi pipăi picioarele, pîntecul, și-i cercetă ochii plini de puroi.

– E bolnav ? întrebă el.

– Nu, mă-sa nu-l primește și nu-i dă lapte ! răspunse Kerem.

– Înseamnă că trebuie să-i legi picioarele ! Ce, nu te pricepi ? Zootehnicianul a fost pe-aici ? îl întrebă răstit președintele. Altfel, mielul moare în două zile, se topește, Bagă de seamă, dacă se îmbolnăvesc mieii... răspunzi cu capul !...

Maia asculta uimită. Cum să mai înțelegi un asemenea om ? Mai adineaori se arătase cu totul nepăsător față de o femeie bolnavă și acum i se muiașe inima din pricina unui miel prăpădit. Nedumerită, aruncă o privire lui Goșathan. Acesta, însă, cunoștea de mult firea lui Rustam și nu se mai mira de nimic. Se plimba netulburat pe lângă țarc.

– Mare murdărie ! îl certa președintele pe Kerem. Am spus de o mie de ori că mieii trebuie crescute în curățenie !

– Îi trecem mîine în țarcul nou.

– „Mîine, mîine...” îl îngînă Rustam. N-aveți grijă decît de burta voastră. Azi, va să zică, mieii trebuie să umble pînă-n genunchi în mocirla asta puturoasă ! Cum să mai

ai astfel o sută treizeci de miei la fiecare sută de oi ? N-o să putem păstra nici optzeci. Își dădu seama că discuția aceea fără ocolișuri avea loc în prezența lui Goșathan. Se năpusti, atunci, asupra acestuia : Și dumneata ai face bine să spui în față ce gîndești și nu să umbli apoi cu bîrfeli ca o muiere !

– Ei, Rustam-*kiși*, ce însemnătate are dacă-ți voi spune în față ce cred sau nu ?! Oricum ar fi, nu spun decît unul și același lucru. Și nu te mai aprinde atîta, îi răspunse nepăsător Goșathan. Nu mă sperii !

– Bine, răspunse tărăgănat Rustam, o să stăm noi de vorbă amîndoi !

– Să stăm de vorbă ? Foarte bine ! Poftim ! Dar chiar dacă n-o să stăm de vorbă, tot va trebui să răspunzi. Și, în treacăt fie spus, amenințările nu-și au aici locul...

– Înțeleg și eu că pe unul ca dumneata nu-l sperie amenințările. Omul ud learcă nu se mai teme de ploaie ! Uite, și ăsta-i la fel ! arată Rustam cu degetul spre Kerem. Vrednicul fecior al mătușii Telly nu mai are obraz ! Oile au început să-i crape în fiecare săptămînă... se răsfață omul, pesemne că s-a obișnuit să înfulece șașlik din berbecii colhozului.

Kerem sări ca ars și zvicni înainte. Maia se temu c-o să se năpustească asupra președintelui și c-o să se încingă o bătaie. Ciobanul, însă, se stăpîni, mulțumindu-se să spună printre dinți :

– Ești tare și mare, tovarășe președinte, dar nici dumitale nu-ți este îngăduit să jignești oameni cinstiți... Trimite o comisie de anchetă și dacă s-or adevveri clevetirile – pedepsește-mă. Iar dacă nu s-or adevveri, să nu-ți pară rău !... Atunci, țin'te bine !...

– O să controlăm, o să controlăm ! Să ții minte una și bună : chiar cu ajutorul lui Goșathan n-o să izbutești tu să-mi știrbești autoritatea față de oameni.

– Autoritatea ți-ai pierdut-o singur ! replică liniștit Goșathan. Ești orb și surd, nu te respecti și nu te prețuiești decît pe dumneata ! Să știi însă că oțelul, oricît ar fi de tare, și el se trezește !

– Limba ți-e mai lungă decît coada vulpii ! se oțărî Rustam și strigă :

– Aduceți pentru Maia un cal.

Maia se bucură că poate pleca. Se plictisise, asculta stînjinită cearta dintre socrul ei și cei din jur. Dacă n-ar fi fost Rustam, fără îndoială că ar fi rămas acolo să îngrijească bolnava, ar fi făcut tot ce i-ar fi stat în putere. O îmbrățișă pe Garaghez și, smulgîndu-și băsmăluța de pe cap, o aruncă pe buclele fetei. Își luă, apoi, rămas bun de la Kerem și-i spuse că va mai veni, neapărat, să vadă ce-i face soția. Ar fi vrut să stringă mina lui Goșathan, dar se mulțumi doar să-și incline capul și să-i zîmbească.

Stînd în șa, Rustam observă această scenă de despărțire cu un zîmbet întunecat și ironic.

– În loc să ascuți clevetirile, mai bine ai citi ciobanilor un ziar ! îi spuse el răstit lui Goșathan. Apoi, întorcîndu-se spre Kerem, îi porunci : vezi să se dea nurorii mele un cal mai liniștit.

Salman îi ajută Maiei să încalece. De față cu Rustam-*kiși* o atingea cu multă luare-aminte de parc-ar fi fost un vas cu vin de mare preț – nu cumva să-l spargă... Nu lăsa însă bine dirlogii din mină, că bidiviul blind păși într-o băltoacă adîncă și-l stropi cu noroi. Mușcînd zăbala, începu apoi să joace pe loc.

Maia păli.

– Ce stai ca un bou ? îi strigă furios Rustam lui Salman. Ține-l de dirlogi !

Salman nu aștepta decît atît. Apucă dirlogii și calul se liniști. Sări apoi în șa și-i dădu ușor pîteni.

6

Rustam se gîndea totdeauna cu ciudă la însurătoarea fiului său.

Toată nenorocirea era că Garaș, un băiat blind, îngăduitor, modest, care nu ieșise niciodată din vorba tatălui său, își alesese de nevastă o fată prea dezghețată și bună

de gură. Maia va pune repede șaua pe el și-i va porunci să meargă numai unde vrea ea. Pe deasupra, mai era și frumoasă !

Dacă această noră frumoasă ar fi fost o gospodină grijulie – s-o vezi că gătește de-ale gurii pentru bărbat, că împletește ciorapi de lină pentru socru, n-ar fi fost nimic rău în toată povestea aceea. Dacă atunci cînd Garaș se întoarce obosit de la cîmp, nevastica lui frumoasă și îngrijită i-ar turna supusă apă să-și spele miinile, dacă l-ar servi cu cele mai bune bucate cînd se așează la masă, n-ar fi nimic.

Dar Maia era dată naibii. Totul o interesa, în toate își vîra nasul ! Și meseria ei era de așa natură că trebuia să iasă tot timpul pe teren, între oameni. Dacă ar fi fost contabilă ar fi lucrat sub supravegherea lui Salman. O neastîmpărată ca asta, te pomenești că devine mîine-poimîine „activistă“. Vocea ei va răsuna la diferite plenary și consfătuiri. O să fie trimisă – parcă vezi – la Baku, și, acolo, au s-o înconjoare desigur admiratorii : Cum o să se sfîrșească toate astea, numai cel de sus știe... Nu, la drept vorbind, asemenea gînduri n-au nici un rost. Maia este o fată cuminte, Rustam recunoaște acest lucru. Nu se uită la nimeni. Îi e credincioasă lui Garaș. Totuși, e femeie. O atenție mai stăruitoare din partea unui bărbat poate s-o tulbure chiar și pe ea. Rustam observase cu cîtă drăgălășenie îi zimbise Maia lui Goșathan, cînd dăduse din cap în semn de rămas bun. Trebuia strîns bine friul în miini pînă nu era prea tîrziu. Garaș tot clipea ca un vițel, privind-o încîntat. Ehei, Garaș, să nu-ți muști degetele într-o zi.

Dînd pinteni iepei lui sure, președintele gonea prin stepă, bombănind într-una, tot ocărîndu-l pe Goșathan. Alături de el sălta armăsarul murg al lui Salman. De cîte ori privea chipul imobil, ca de piatră, al lui Salman, Rustam răsuflea ușurat : unul ca el nu-și va îngădui niciodată să se uite la Maia mai mult decît trebuie. Salman o place pe Perșan. Visează să se înrudească cu el, cu Rustam, să-i intre în casă. Pentru ca Maia să fie ferită de orice ispită

ar trebui să fie înconjurată numai de oameni credincioși, ca Salman... Peste doi-trei ani, gîndi Rustam, cînd Maia va avea copilași, se va obișnui cu căminul ei. Pînă atunci o să se sature să tot cutreiere, singură, stepa – și va cere să lucreze într-un birou...

De sub picioarele iepei se avîntă, luîndu-și zborul, o pasăre cenușie. Iapa, speriată, se ridică în două picioare. Rustam îi dădu un pumn zdravăn între urechi și mormăi printre dinți : „Ptiu, blestemato !” Iapa, supusă, porni în galop.

Armăsarul murg îl purta ușor pe Salman, fără să fie strunit. Necheza mereu, pîrînd că roagă iapa jucăușă a lui Rustam să întoarcă măcar o dată capul. Salman tăcea : era emoționat de grija pe care i-o purta Rustam. Se gîndea că președintele se dusesse pînă la raion pentru el și obținuse tot ce voise. El era, acum, locțiitorul președintelui colhozului „Viața nouă”... Da, de un asemenea ocrotitor trebuia să te ții agățat cu amîndouă miinile. Acum nu-i mai rămînea decît s-o înduplece pe încăpățîinata de Perșan, și să facă nunta cît mai repede... Dar, oare o iubea ? La acest lucru încă nu se gîndise pentru că el nu punea prea mare preț pe simțăminte.

Cînd o văzuse pe Perșan, pentru prima oară, inima lui nu tresărise. Nu hoinărea, seara, pe ulițele satului gîndindu-se la ea. Nu suferea, nu se simțea copleșit de singurătate dacă n-o întîlnea cu zilele sau chiar cu săptămîinile, nu privea bolta cerului ca să vadă, în strălucirea stelelor, ochii ei surîzători, nu deslușea în ovalul lunci chipul ei, nu-i simțea răsufierea în adierea răcoroasă a stepei. Era, însă, fiica președintelui colhozului. Cu ea trebuia, deci, să se însoare. Familia lui Rustam-*kiși*, înstărită, era binecunoscută și respectată în întreaga stepă și deci prindea bine să te înrudești cu ea. La umbra acestui stejar cu coama bogată, la umbra lui Rustam, se putea trăi în voie, se putea ajunge încă mai sus.

Pe Salman nu-l tulbura de loc faptul că-i plăcea mai curînd Maia, decît Perșan. Acum cînd Rustam-*kiși* se înălța semeț în șa, în fața lui, el se silea din răspuțeri să păstreze

o expresie indiferentă. Dar, în sinea lui, gîndea : „Însoară-te cu fata lui și petrece cu nora – apoi fă-te stăpînul întregii case. E drept, oare, ca un asemenea fruct dulce și fraged să cadă în gura unui nătăflet ca Garaș ? Curaj ! Cu Maia o să mergă la sigur. Orășencele nu sînt atît de mironosițe ca fetele din sat. Nu va trece mult și se plictisește ca de Garaș – ei, atunci, Salman, vine rîndul tău...”

7

– Tovarășe Salman, de ce colhozul nostru n-are pînă acum electricitate ? îl întrebă pe neașteptate Maia. Doar curentul din Mingheciaur trece pe aproape de noi.

Din prudență, Salman îi răspunse printre dinți, cu toate că Rustam-*kiși* galopa în față și nu se uita înapoi spre ei.

– Stimată *hanum*, multe lipsesc la noi. Desigur că sîntem vinovați și, mai vinovat decît toți, sînt eu. Socrul dumitale a început să îmbătrînească, nu mai are puterea de altă dată... Trebuie să recunosc – viața fără electricitate, nu e viață ! Lîncezești, nu trăiești ! Îmi dau cuvîntul că în două luni, cel mult trei, aducem lumină electrică.

– Dar de ce nu v-ați gîndit la acest lucru pînă acum ?

– Pomul nu crește singur – trebuie udat. Și cu lumina electrică e la fel : trebuie să se ocupe cineva de treaba asta, să alerge, să se zbată ! Și nenea Rustam nu are decît două mîini, îl vezi, ba aleargă înapoi, ba încolo – nu poate omul să se împartă în zece. Se ocupă de bumbac – vin la rînd grînele ! Acum, însă toate au să se îndrepte. Cu spirtul dumitale de inițiativă, *hanum*, cu munca mea, la toamnă satul nostru va lumina ca un soare electric întreaga Stepă Mugană.

– Am să te ajut cu plăcere ! spuse Maia. Vino la noi fără sfială. Voi socoti acest ajutor ca o sarcină de partid.

Poate că Rustam auzise vorbele nurorii lui sau, poate că iapa lui sură ostenise cu o povară atît de grea, fiindcă președintele o lăsă la pas.

– Despre ce vorbiți ? întrebă el.

– Nora dumitale, Rustam-*kiși*, a întrebat de ce nu avem electricitate în sat ! răspunse Salman.

– Se face ! O să avem și electricitate, o încredință Rustam pe Maia. Nu le putem face pe toate deodată. Mai întâi trebuie întărit colhozul. Uite, după ce vom avea un fond de două-trei milioane de ruble la bancă, aducem și lumină electrică. A fost greu, fata mea, să le fac de unul singur pe toate, să urmăresc totul. Și Allah a înălțat lanțuri de munți, fiindcă și-a dat seama că și unui munte îi e urât singur. Și eu am fost totdeauna singur, mereu singur.

– Salman spunea același lucru ! zise Maia cu naivitate.

– Ce, numai eu spun acest lucru ? O spune toată lumea ! Oricine știe că Rustam-*kiși* a reînviat colhozul nostru ! zise Salman.

– Nu-l maimuțări pe Iarmamed și nu mă face să roșesc la bătrînețe ! îl dojeni Rustam. Apoi, văzînd că Salman lasă ochii în jos, adăugă mai blînd : Felicită-l, fata mea, tovarășul Salman a fost numit locțiitorul meu.

– Asta-i minunat !

– Ce-i minunat în treaba asta ? oftă Salman fără să-și ridice ochii lăsați la pămînt. Mi-e teamă că n-o să pot face față, că n-o să fiu la înălțimea prețuirii atît de mari pe care mi-o arată nenea Rustam.

– Lasă asta, bombăni Rustam. Mai bine, ia spune, pe cine să trimitem în control la stîină !? Unul mai colțos ! Altminteri, Kerem e în stare să șteargă peste noapte orice urmă și n-o să te mai poți lega de el cu nimic.

– Nu văd pe unul mai bun ca Husein-mutul, răspunse pe loc Salman. Asta găsește în stepă un os de miel din care s-a făcut șașlik acum doi ani !

Maia își aminti de cortul întunecos, gemenii în leagăn, soția bolnavă a lui Kerem, frumoasa Garaghez, și i se strînse inima.

– Kerem nu pare de loc un hoț ! spuse ea.

Aruncînd o privire chiorîșă spre nora lui care vorbea neîntrebată, Rustam îi porunci tăios lui Salman.

– Husein și încă doi membri din comisia de revizie să înceapă controlul chiar la noapte. Scrisoarea anonimă ți-o dau mâine. Dar să le spui să se miște repede – să termine într-o săptămână, nu mai mult.

– Am înțeles ! răspunse militărește Salman.

Rustam-*kiși* lovi cu biciul crupa iepei și, aplecându-se înainte, porni în galop.

Maia se uită după el îngindurată. Rustam-*kiși* îi părea o stincă uriașă prăvălită de furtună în mijlocul drumului. Stinca aceasta împiedica drumul multor trecători. Ei, însă, o ocoleau în tăcere cu toate că le venea peste mână... Cum trăise biata Sakina toată viața cu un asemenea om ? Când vorbești cu Rustam-*kiși* simți că te înăbuși, de parcă în cameră, nu e aer destul. Și cum strigă la subalterni ! Până și un cal se bucură când stăpînul e bun cu el. Nevasta lui Kerem zăcea grav bolnavă. Pe el îl lăsase rece lucrul acesta. „Femeile din Stepă Mugană, spunea el, au o sănătate de taur.” Adevărul e că, după părerea lui, dacă murea vreuna, nu era mare nenorocire. Nu se făcea gaură-n cer, pămîntul se învîrtea mai departe.

Maia își aminti de copacul secular din parcul institutului. Ramurile îi fuseseră smulse de furtună : toamna, frunzele îi cădeau de timpuriu, cînd alături de el totul era încă înveșmîntat în verdeață... A venit, însă, într-o bună zi un grădinar bătrîn, care i-a tăiat crengile putrede sau uscate, l-a răzuit, curățindu-l de larve și omizi, i-a uns scoarța, i-a tuns coroana – și minunea s-a făcut. Primăvara, copacul a întinerit – s-a îmbrăcat în frunze fragede...

Dar pe Rustam cine-l va ajuta să renască ? Poate că acest Salman ! Maiei i se părea că Salman e cu totul altfel decît socrul ei – inimos, atent și blind din fire... Dacă Rustam-*kiși* se va împrieteni cu un asemenea om s-ar putea ca Salman să exercite o influență binefăcătoare asupra lui și multe lucruri folositoare să fie realizate în colhoz.

Armăsarul lui Salman mergea obosit, la pas, pe ulița plină de noroi. Femeile care stăteau pe lîngă case începură să șușotească :

– Ia te uită : Salman și nora lui Rustam pe același cal !...

– Asta nu-i femeie, e o podoabă la casa omului !

– Cînd frumusețea ei luminoasă intră-n casă, nu mai e nevoie de lampă !

Chipul îngîndurat al lui Salman parcă voia să spună că de vreme ce și socrul venea de la cîmp, nu trebuia să se mire nimeni că nora lui era pe cal lîngă contabilul colhozului.

Rustam intră în curte și Perșan, care ieșise din casă, o chemă pe mama ei :

– Mamă, mamă ! Uită-te la tata – așa cum stă în șa, zici că-i leit Ker-Ogli¹. Pentru dumneata, e cam primejdios să-l admiri... nu cumva să-ți vină amețcala...

– Mai taci din gură. Parcă văd c-o să-ți iasă bube pe limbă ! se oțări în glumă Sakina.

Cîinele lup începu să latre și să-și zornăie lanțul. Îmboldit de stăpînu-său, armăsarul murg al lui Salman intră repede în curte.

Perșan se înveseli.

– Frățioare, frățioare ! strigă ea. Vino mai iute și vezi-ți nevestica călare. Parcă n-ar fi fată, ci ighit. Și bondocul de Salman abia se vede lîngă ea !...

Pălăvrăgeala fiicei lui nu-i plăcu lui Rustam. Unei fete de măritat nu-i stătea bine să îndruge vrute și nevrute.

Maia sări din șa, o îmbrățișă pe Perșan și alergă spre Garaș care tocmai ieșea din grădină. În clipa aceea i se păru nespus de chipeș – zvelt, cu pantaloni vătuiți, cu o cămașă galbenă, cu mînele suflecate din pricină că mîinile îi erau mînjite de pămînt.

– Ce-ai pus ? Ceapă ?

– Nu, flori – crini albi.

Maia se ridică în vîrful picioarelor, îl luă de gît și îl sărută pe amîndoi obraji. Ce atent și grijuliu era cu ea ! Nu-i uitase dorința de a avea crini albi în grădină.

¹ *Ker-Ogli* – erou din poezia epică populară azerbaigiană (n. ed. ruse).

Descumpănit, Garaș se desprinsese gingaș dar ferm din îmbrățișarea Maiei. În fața părinților și a unor oameni străini, asemenea drăgălășenii, între soți, nu prea erau la locul lor.

Aruncînd dirlogii lui Salman, Rustam stătea în mijlocul curții cu picioarele rășchirate în cizmele pline de noroi. Își chemă fiul și, cînd Garaș se apropie, fără să se simtă de loc stingherit de prezența lui Salman, spuse iritat :

– Fiule, ai crescut mîncînd pîinea mea și ai fost alăptat de Sakina, mama ta. Nu ești singur pe lume ca atîția alții care nu știu unde și sub a cui aripă au crescut. De aceea îți spun fără ocol : cit nu e prea tîrziu, ia hățurile și ține-le bine !

Și, fără să mai arunce cuiva vreo privire, urcă treptele în cerdac.

8

Maia plingea în hohote cu capul în pernele împrăștiate pe divan. Sakina și Perșan o mîngîiau cum puteau. Maia se tînguia printre lacrimi.

– Cu ce sînt eu vinovată că mama nu a aprins lumînarea în ziua nunții mele ? Că tatăl meu nu m-a binecuvîntat ? Așa le-a fost soarta... Nu numai oamenii au părinți, ci și păsările, și fiarele !

– Fetița mea, nu ești cu nimic vinovată, liniștește-te, șterge-ți ochii frumoși ! o mîngîia într-una Sakina. Socoa-te-mă pe mine drept mamă ! Să-mi piară zîmbetul de pe buze pentru toată viața dacă-mi ești mai puțin dragă decît Perșan și fiul meu. Nu lua seama la ce spune bătrînul. Muncește din greu, e vlăguit – de-aia trîncănește ce-i trece prin cap. Mai tîrziu îi pare rău !

Perșan mîngîia mina Maiei, șoptindu-i :

– Dacă nu te liniștești, îți jur pe viața fratelui meu că încep să urlu ca din gură de șarpe, și n-am să mă mai mărit ! Pînă la sfîrșitul zilelor mele nu mai ies de-aici, din casă – și de vină tu o să fii !

Garaș stătea în sălița întunecoasă, lângă ușă, ascultînd. Simțea însă că nu va avea putere să treacă pragul și să intre în cameră. Inima îi era sfișiată de durere.

După ce se mai liniștise, Maia spunea mamei și surorii lui povestea vieții ei, pe care el o cunoștea.

„...Cum aș putea descrie zilele copilăriei mele ?!”

Copilăria Maiei fusese, la început, luminoasă. Ierni geroase, viscole, nămeți înalți cit casele pe drumuri și cărării ; furtuni de vară cînd tunetul cutremură pămîntul ; ploi nesfîrșite de toamnă, șuieratul vîntului și codri întunecoși cu copaci doborîți de furtuni, mlaștini de netrecut, răchițele și merișori... – toate acestea o înconjuraseră din primele zile ale vieții pe fetița azerbaigiană născută într-un orășel din împrejurimile Moscovei. Seara, tatăl ei se întorcea, își scutura de pe manta zăpada și intra în casă. Gheibat-Kuli era ofițer. Înalt, chipeș, fetița îl admira. Inima îi zvicnea cînd, urmărindu-i mișcările, vedea cum ascunde în dulap pistolul pus în toc. Cu un asemenea tată, Maiei nu-i era frică pe lumea aceasta de nimeni – nici de fasciști, nici de lupi !... Să încerce numai !... După tatăl ei sosea de la spital maică-sa, obosită dar bună, blîndă. Cînd își culca fetița, îngina pentru ea cele mai frumoase cîntece azerbaigiene și, aplecată deasupra pătuțului, răsucea pe degete părul ei mătășos.

Mai tîrziu au plecat la Leningrad. Drumul i s-a părut fetiței o adevărată sărbătoare. Tatăl ei s-a jucat cu ea tot timpul. Maică-sa, însă – cine știa de ce ! – era tristă ! Să fi fost mîhnirea despărțirii de locurile cu care se obișnuise – sau, poate, presimțirea războiului ce se apropia ?

Străbătînd cu mașina drumul prin pădure, micuța Maia își lua veselă rămas bun de la pini. Copaci falnici, să nu ne dați uitării ! Nu-i păruse rău cînd, pe peronul gării, tatăl ei își luase rămas bun de la tovarășii lui. Fiu al Stepei Mugane avea fața smeadă și era mai înalt, mai zvelt decît toți ceilalți. Îi scinteciau vesel ochii cînd privea, în goana trenului, pădurile, cîmpiile și satele.

Și la Leningrad au trăit zile fericite. Acolo maică-sa o luase pe genunchi, șifonîndu-și rochia de sărbătoare, iar

tatăl ei, în uniformă nouă de paradă, încins cu o centură care scârțâia, o ținea de mână. Fotografii i-a rugat : „Zîmbești, vă rog !” Dar nici pe buzele tatălui, nici pe acelea ale mamei, nu s-a ivit un suris. Pe chipul Maiei, în schimb, se citea fericirea...

Tatăl n-a văzut niciodată această fotografie. Chiar în seara aceea a plecat pe front. Iar toamna, cînd începuse școala, maică-sa a primit o înștiințare. S-a prăbușit cu fața în jos pe divan, a izbucnit în hohote de plîns și i-a spus Maiei că-i orfană.

– Nu plînge, nu plînge ! o mîngia fetița. Tata o să-i nimicească repede pe fasciști și o să se întoarcă ! Iar ciorapii o să-i ții cu, așa că nu mai plînge, te rog.

Tatăl ei nu s-a mai întors. Mama își petrecea zilele și nopțile la spital. Avioanele dușmane zburau bombe explozive incendiare asupra orașului – casele ardeau. Într-o zi, Maia a fost dusă la gară. Mai erau acolo mulți copii, cu mici rucsacuri în spătar și cu pachetele în mîini. Mamele, cu ochii plîși, se siliau să le zîmbească printre lacrimi. Mama ei a așezat-o pe o bancă într-un vagon. Și, dîndu-i ultima lor fotografie, i-a spus :

– Păstrează-o cu grijă, fetița mea ! E ultima amintire de la tatăl tău și de la mine.

Trenul a pornit și mama ei a rămas pe peronul gării. Lucrul acesta era atît de înspăimîntător, încît Maia a început să plîngă în hohote și să lovească cu pumnii ei mici în fereastra vagonului.

Mama alerga după vagon, strigîndu-i :

– Nu plînge, floricea mea. O să ne revedem !

Trenul cu copiii din Leningrad a ajuns în Kazahstan. Maia ș-a continuat școala acolo. Cînd a trecut în clasa a șasea, războiul s-a sfîrșit. De la mama ei, n-a mai primit, însă, nici o veste.

După război, fetița a fost adusă la Kirovobad, unde a stat într-un cămin de copii, a terminat școala medie, și, apoi, Institutul de agronomie.

Fotografia – cea din urmă amintire de la mama și tatăl ei – a pierdut-o în timpul acestor mutări dintr-un loc într-altul.

9

Garaș intră la Maia în odaie cu respirația tăiată.

– Hai, vino ! Vino mai iute ! îl chemă Perșan care stătea pe divan alături de Maia. Surioara noastră povestește atît de frumos !

Perșan îi făcu loc lui Garaș pe divan, punîndu-i jur împrejur perne moi.

– Ce povestești ?

– Viața mea ! răspunse Maia cu un zîmbet trist. Tu o cunoști de mult !

– Acum, tocmai vorbeam despre altceva, o întrerupse Perșan veselă. Dacă ar trebui să mă mărit sau să rămîn fată bătrînă și să ai tu grijă de mine...

– „Să te măriți...” o îngînă Sakina crezînd că, poate, astfel o înveselește pe Maia. O plîng de pe acum pe soacra aceea care ar primi în casă o noră atît de flușturistică ! Un bărbat mai acătării nici nu te lasă să te apropii de căminul lui...

– Ei, să se ducă la naiba toți bărbații ! țipă Perșan. Pot trăi și fără ei ! Dar dacă m-oi mărita, nu iau decît unul care-i singur pe lume – să n-am pe cap un socru care să-și bată joc de mine !

Maia zîmbi printre lacrimi și, uitîndu-se la Garaș, spuse :

– Dacă aș avea un frate, l-aș îndemna fără nici o șovăială să te ia. Ești o fată bună, Perșan – o fată foarte bună !

– Dacă n-ai frate, atunci măcar găsește-mi un cunoscut de-al tău ! îi spuse rîzînd Perșan. Numai socru să n-am ! Cu condiția asta ! Și începe pețitul cît se poate mai repede !

– Ce-i graba asta, *hanum* ? întrebă mirat Garaș. Adineauri te jurai că vrei să rămîi fată bătrînă.

– Fii sigur că un mototol ca tine n-aş lua ! îi răspunse chicotind Perşan.

„Ei, lucrurile parcă s-au liniştit“, îşi spuse cu sufletul uşurat Sakina, ştergindu-şi ochii plini de lacrimi cu un colţ al şorţului şi ieşi în sufragerie.

Rustam şedea la masă – buhăit, cu privirile încruntate, iar Salman stătea în picioare lângă uşă.

– Deci mâine seară brigadierii să dea raportul despre pregătirile pentru semănăturile de primăvară, spuse Rustam. Şi nu uita, adăugă el, comisia de control să plece de dimineaţă, la stînă.

– Am înţeles ! Altă dispoziţie ?

– Deocamdată atît ! Du-te !

Salman îi salută pe Rustam şi pe Sakina – aceasta din urmă îi răspunse cu răceală doar dînd din cap – şi plecă.

Rustam nici nu ridică privirile, prefăcîndu-se că nu-şi vede nevasta. Îşi curăţă pipa, preocupat, fără grabă... Sakina aştepta ca bărbatul ei să scoată un cuvînt dar, văzîndu-l că tace, i se adresă dojenitoare :

– Vai, *kişi*, cum de-ai lăsat să-ţi iasă din gură asemenea vorbe grele ?

– Mai bine ai învăţa-o pe noră-ta buna-cuviinţă. Ar fi mai bine. Trebuie să aibe purtări cuviincioase. Avem şi noi regulile noastre în casă şi dacă nu vrea să le respecte – drum bun !

– Dar ce faptă nevrednică a săvîrşit nora noastră ? întrebă nedumerită Sakina.

– Şi-a sărutat bărbatul în faţa ta şi a mea, şi a unor oameni străini. Găseşti că asta-i o purtare cuviincioasă ?

Sakina ar fi vrut să-i aducă aminte că, în urmă cu vreo douăzeci şi cinci de ani, cînd tînărul Rustam nu era încă *kişi*, ci numai Rustam, a luat-o în braţe şi a sărutat-o în grădină, de faţă cu toată lumea. Dar la ce bun să-i mai amintească... *Kişi* n-o să înţeleagă !...

– Sînt tineri ! încercă ea să explice. Singele le clocoteşte în vine. Chiar dacă fac greşeli, trebuie iertaţi. Noi doi ne-am trăit vechiatul, acum e vremea lor ! Cine ne dă dreptul ca, din pricina unor fleacuri, să le otrăvim viaţa ?

Trebuie să ne arătăm înțelegători. Așa se cuvine unor bătrâni – ce să-i faci ! Dacă în casa noastră încep certuri, tinerii vor rupe toate firele care ne leagă de ei.

– Le vor rupe ? Cu atât mai rău pentru ei ! spuse necruțător Rustam. Iadul e al celui de sus și casa asta-i a mea, dacă nu mă înșel. Dacă o iapă își pierde potcoava pe drum, iepei îi va fi anevoie să alerge cu copita nepotcovită, dar drumului nici că-i pasă !

10

Garaș se trezi devreme. În cameră era aproape întuneric. Deasupra stepei, învăluită în ceață, zorile palide se îngâneau cu noaptea.

Stătea pe pat, cu miinile sub cap și se gindea că în ziua aceea începeau din plin arăturile pe ogoarele întinse. Șarafoglu dăduse sarcină brigăzii lui să are din nou cam o sută de hectare. Dar în sectorul acela, semănăturile de toamnă încolțiseră și nu înțelegea de ce fusese inclus în planul însămînțărilor de primăvară. Treaba șefilor ! Tractoriștii aveau sarcina lor : să-și îndeplinească planul cât mai repede, să depășească normele și să facă economii la carburanți.

Își aminti de cele petrecute seara în ajun și de povestea Maiei – își aminti și cuvintele pe care le rostise Sakina, atunci când el stătea după ușă : „Nu te necăji, fata mea ! Socoate-mă pe mine drept mamă !”

Când cei doi tineri rămăseseră singuri și liniștea nopții se așternuse nu numai în casa lui Rustam, dar în tot satul, Maia îl întrebase însă tristă :

– Cum se vor sfârși toate acestea ?

Garaș lăsase capul în jos și nu răspunsese nimic, deși era limpede că sosise vremea să se despartă de ai lui și să-și clădească propria lui casă.

Se îmbracă încetitor și, ca să nu-și trezească soția, ieși în ciorapi în cerdac. Aici își încălță cizmele, luă din dulap o felie groasă de piine, puțin unt și o bucată de brinză.

Crezind că, în casă, toată lumea dormea, coborî scara în vârful picioarelor. Dar, în curte, îl văzu, deodată, pe tatăl lui și, o clipă, rămase descumpănit.

Rustam era în cămașă, cu cipici în picioare, cu obraji plini de țepii cărunți ai bărbii. Stătea îngândurat în mijlocul curții, privind cerul cenușiu.

Rustam nu putuse închide ochii aproape toată noaptea. Când se culcase, ațipise îndată ce pusese capul pe pernă. Dar curînd după aceea parcă cineva l-ar fi apucat pe neașteptate de umăr și l-ar fi zguduit, trezindu-l. Se răsucise în pat, zvîrcolindu-se pe o parte și pe alta, se sculase, băuse apă, pășise de colo colo prin cameră și se culcase din nou. Dar ca să poată dormi cît de puțin, îi fusese cu neputință.

Trezindu-se, parcă ar fi auzit un glas spunîndu-i cu asprime : „N-ai voie să dormi, gîndește-te la viața ta, la soarta ta !” „De ce n-am dreptul să dorm ? se mirase Rustam. Sînt un om cinstit, niciodată n-am mîncat pîine furată, toată viața am trăit-o în griji și muncă.” „E adevărat, n-ai furat ! încuviințase glasul care-l trezise. Dar asta-i puțin. Tu nu cunoști iubirea de oameni. Inima ți-e de piatră și lumea te ocolește.” „Nu-i adevărat ! răspunsesse el. Nu mă ocolește decît cel care ascunde gîndurile.” „Ba e adevărat ! stăruise glasul. În sufletul Maiei nu găsești nici un gînd de acest fel, nici o pată, cît de mică. Dar ciobanul Kerem vrea să-ți ia locul ?” „Dacă la control comisia va constata că e nevinovat, eu am să-i strîng mîna cel dintîi. Cu nora mea e, însă, altă poveste...” „Dar ai văzut cu ochii tăi : nevasta lui Kerem e bolnavă, copiii lui trăiesc în mizerie, în frig, neîngrijiți. Cu ce sînt ci vinovați ? Dar dacă Perșan, fata ta, copilul tău atît de iubit ar zăcea și ea tot așa, într-un cort, zvîrlită pe o saltea zdrențuită, ce-ai zice ? Spune, nu te tulbură acest gînd ?”

Pînă în zori, Rustam fu hărțuit de acea iscoadă nevăzută, care cunoștea în chip ciudat cele mai neînsemnate amănunte din viața lui, gîndurile lui cele mai ascunse. Când se crăpă de ziuă și cele dintîi raze ale soarelui lu-

minară fereastră, Rustam dădu pătura la o parte și ieși în curte. Cine oare îl mustrase o noapte întreagă ? Să fi fost conștiința ?

Pe treptele scării care-i scirțiau sub picioare, se ivi Garaș care, cuviincios ca totdeauna, dădu tatălui său bună dimineața.

– Te așteptam ! îi spuse Rustam, și arătându-i un cocoș pestriț care fugărea un pui alb, speriat, porunci : Să-l tai chiar astă-seară. În oală cu el ! Nu vezi cum chinuie puii bătaușul ăsta ? A ciugulit pînă la singe crestele cocoșeilor tineri. E un adevărat tilhar de drumul mare.

Fiul îi răspunse scurt :

– Am înțeles !

Privindu-l cu oarecare simpatie pe bătaușul împintenat, îl puse pe fugă :

– Lua-te-ar naiba !...

Garaș simți că tatăl lui mai voia să-i spună ceva. Dar nu se cădea să întrebe. Trebuia să aștepte, cu răbdare.

Și, într-adevăr, Rustam îi spuse așa, parcă într-o doară :

– Ia *Pobeda* și du-te pînă la stîna. Nevasta lui Kerem e bolnavă. Urc-o în mașină și du-o la spital !

Garaș ar fi vrut să amintească tatălui său că peste o oră începeau arăturile. Dar fără să mai scoată un cuvînt, luă cheia de la magazia în care se afla mașina.

C a p i t o l u l I X

I

Perșan o rugă pe mătușa Telly :

– Cîntă-ne ceva, mătușă, să ni se umple inima de bucurie.

Mătușa Telly nu-i răspunse. Își strinse cămașa din cîngătoare și-și potrivi fusta cu grijă deasupra ei. Cu aerul preocupat, o întrebă pe Gizetar :

– De unde începem, tovarășă șefă de echipă ?

În felul acesta voia să dea a înțelege fetei președintelui că ieșiseră la cîmp nu ca să petreacă, ci să muncească.

– Să începem dinspre răsărit ! răspunse Gizetar, privind soarele învăpăiat ce se înălța în zare. Razele lui aurii, care nu avuseseră încă timpul să se încingă, luminau întinderea stepei.

Fetele, cu rochiile lor multicolore de stambă puseră mîna pe cazmale și începură să sape pămîntul în preajma ariekurilor – acolo unde tractoarele nu puteau ara.

Perșan nu tăcea o clipă, nici cînd lucra :

– Tușă Telly, crezi oare că-ți șade bine matale să sapi ? Mai bine te făceai *aşug*. Ți-ai fi prins *sazul* de umăr și ai fi colindat satele, înveselind oamenii cu cîntece.

– Eu mi-am trăit traiul ! mormăi mătușa Telly. Am îmbătrînit. Acum, nici lumina soarelui nu-mi mai este pe plac...

Înfigînd cazmaua în pămînt, Perșan se apropie repede de mătușa Telly, o îmbrățișă și-i sărută obrajii zbîrciți.

– Hai, fă-mi plăcerea și cîntă-ne ceva, te rog !

– Lasă-mă-n pace. Mi-e greu sufletul...

Mătușa Telly era femeia cea mai vîrstnică din echipă. Fetele o respectau, îi destăinuiau și amărăciunile și bucuriile lor. Le dădea întotdeauna sfaturi pline de înțelepciune, care însă, în treacăt fie spus, rareori erau urmate. Cînd era veselă, mătușa le distra pe fete, spunîndu-le povești și glume cu haz, și le atrăgea de fiecare dată luarea-aminte că povestea toate istorioarele acelea pentru ca fetele să tragă învățăminte de pe urma lor.

Viața mătușei Telly nu fusese ușoară dar, poate că niciodată n-o văzuse cineva atît de posomorîtă ca acum. De aceea pe fete nu le răbda inima : aruncară cazmalele și, făcînd cerc în jurul ei, o întrebă care mai de care ce se întîmplase.

– Mai bine nu m-ați mai întreba ! răspunse mătușa Telly, întorcînd capul și ștergîndu-și cu un colț al basmalei spălăcite ochii înlăcrimați. Băiatul – „băiatul“ era fiul ei, Kerem, bărbosul – și-a pierdut cu desăvîrșire capul, nu

mai știe ce să facă : nevastă-sa e rău bolnavă, a căzut la pat, de copii nu mai vede nimeni. Cum o să poată micuța Garaghez s-o scoată la capăt cu cei doi gemeni !?

– Nu te necăji, tușă Telly ! Dacă vrei, vorbesc eu cu tata. Să trimeată mașina să aducem copiii în sat. Dacă vrei, du-te chiar dumneata după ei ! îi propuse Perșan.

Mătușa Telly izbucni minioasă :

– „Dacă nu te duci la pădure după nuci – spune o vorbă din bătrâni – n-o să întâlnești diavolul...” Nu vreau să am de-a face cu tatăl tău ! Băiatul meu e în mare necaz și dumnealui trimite comisia de control la stână ! Feciorul meu nu-i dintr-ăia care să se lăcomească la ave-rea colhozului ! Nu o comisie, dar chiar o sută de comisii dac-ar veni, tot n-o să găsească nimic !

Vorbele mătușii Telly o mîhniră pe fata președintelui. Perșan nu îndrăznea să-și învinuiască părintele. Știa că în postul pe care îl ocupa el avea o mare răspundere. Cum putea să nu controleze munca subalternilor ? Dacă făcuse acest lucru, de bună seamă că existau temeiuri serioase. Dar, în același timp, Perșan încerca și un simțămînt de milă pentru mătușa Telly și, întunecîndu-se, se apucă din nou de lucru. Celelalte fete puseră și ele mina pe cazmale.

Peste o oră, cînd soarele se ridicase în înaltul cerului, fetele, cuprinse de oboseală, așternură nu departe de arîk, foaia de cort, pe care se întinseră să se odihnească. Unele mestecau o bucată de lipie și beau lapte din sticla adusă de acasă, altele așipeau sau înginau un cîntec. Perșan stătea culcată mai în margine, cu mîinile sub cap și cu ochii închiși. O îndurera nespus că Telly vorbise despre tatăl ei cu atîta ură ! Era foarte adevărat că ea însăși, avea, foarte adesea, motive să fie nemulțumită de el. Socotea însă că dreptul de a-l dezaproba îl avea numai ea și că acest drept se cuvenea exercitat numai în sînul familiei.

Se auzi huruit de motoare vestind apropierea unei mașini. Gîzetar, care tocmai măsura cu pașii pămîntul săpat, duse palma streașină la ochi și privi în zare, spre 'stepă.

– N-o fi cumva comisia ? Ia sculați-vă, strigă mătușa Telly. Altfel, Șirzad o să fie muștrat din pricina noastră. Se ridică și puse mîna pe cazma cea dintîi.

Deși comisia nu avea ce căuta pe acolo, totuși la un semn făcut de Gizetar, fetele puseră și ele mîna pe cazmale.

La marginea ogorului, lingă șosea, se iviră două mașini – o *Pobedă* și un *Moskvici*. Cîțiva oameni coborîră și se îndreptară spre ogor. Gizetar privea cu atîta încordare, încît simți că o dor ochii. Deosebi printre alții silueta zveltă a lui Șirzad și pufni în ris.

– Într-adevăr, iată-l și pe brigadierul nostru. Cum naiba l-a zărit mătușa Telly ? Se vede cît de colo că inima dă de veste altei inimi !

Fetele începură să ridă cu poftă, punîndu-și basmalele la gură. Perșan spuse ghiduș :

– Da de unde ! Mătușa nu vrea decît să-i fie de folos brigadierului și să ia și o primă...

Mătușa Telly scuipea a lehamite... „Tare-i flecară fata asta !” își spuse ea. Înciudată, infipse aprig cazmaua în pămînt, răsturnă un bulgăre mare pe care îl strivi între mîini, apoi se îndreptă din șale și răspunse :

– Da, vreau să-i fiu de folos !... Nu ascund !... Ce-ți pasă ție ? Flăcăul e chipeș, isteț... cu o singură privire cucerește inima oricărei femei ! Dacă aș avea cu zece ani mai puțin, află, fetiço, că te-aș lăsa fără el...

Perșan răspunse cu dispreț :

– Să fii sănătoasă ! Ia-ți odorul... nimeni n-o să-i ducă dorul...

Mătușa Telly clătină din cap.

– Dar unde o să găsești unul mai bun, fată oarbă ce ești !? Semenii cu taică-tău – nimeni nu v-ajunge la nas ! Dacă o să tot alegi, n-o să mai ai ce culege și rămîi cu buzele umflate, că doar flăcăul e frumos ca o floare de primăvară ! Și are o fire !... Iar sufletul îi e curat ca apa de izvor ! Un băiat ca ăsta își ține nevasta numai în alintări, dacă o iubește...

Fetele săpau mereu cu sirg, rizind pe infundate și șușotind. Perșan nu voi să rămână datoră cu răspunsul :

– Ehei, mătușă, dacă în treburile inimii te pricepi atât de bine, atunci ia spune-ne, de ce ești văduvă de cincisprezece ani ?

– Nu-mi duce tu grija și nu schimba vorba, fată de președinte ! îi răspunse netulburată mătușa Telly. Bagă de seamă ca nu cumva miresei prea mofturoase să-i pună taică-său în față pe Salman cel cu mutra teșită și să-i spună : poftim ! ăsta ți-e ursitu !...

Perșan se fistici și rămase o clipă cu gura căscată. Nici Gizetar nu-și cruță prietena, turnînd gaz peste foc.

– Da ce, Salman e de lepădat ? E bărbat ca toți bărbații...

– Ducă-se pe pustii ! icni mătușa Telly. Țăla nu-i bărbat – e brînză puturoasă în burduf !...

– Nu sînt de aceeași părere, mătușă ! replică Gizetar, făcînd pe serioasă, dar neizbutind pînă la urmă să-și stăpînească risul. Într-adevăr, mai înainte era cam mîeros și bleg, dar de cînd e locțiitor de președinte parcă-i mai semeț și mai fălos chiar decît Rustam-*kiși*...

Mătușa Telly se bătu cu pumnul în piept, și strigă oțărîtă :

– Să am încredere într-un om care s-a schimbat la față numai și numai pentru că stă călare pe un scaun la o masă cu telefon !? N-are decît să se hlizească oricît i-o plăcea, eu nu-mi schimb părerea : e un fățarnic ! Iar ca bărbat, nu face nici o ceapă degerată. În privința asta, să n-aveți nici un fel de îndoială !

Fetele se tăvăleau de ris și dacă n-ar fi fost de față Gizetar, care știa să le țină în friu, cu siguranță că toate ar fi uitat să mai sape.

Perșan lovea cu furie pămîntul, cazmaua sclipea în miinile ei vinjoase, arse de soare, bulgării se rostogoleau cit colo, broboane de sudoare îi alunecau pe frunte. Fără să se îndrepte de spate, își ștergea fața cu mîneca bluzei. Știa că Gizetar nu-l avea de mult la inimă pe Salman. Dar cum de cuteza să vorbească astfel despre el – că doar

tatăl ei era destul de deștept să nu-și ia un om cu două fețe ca ajutor. De aceasta Perșan era sigură.

Un lucru era totuși ciudat ! Cu toate că Salman căuta totdeauna să facă oamenilor pe plac – acordînd avansuri, dînd învoiri gospodinelor ca să meargă la tîrg și aprobînd cărămizi pentru sobe – printre colhoznici umbla tot mai stăruitor zvonul că fostul contabil era necinstit.

Rustam socotea acest zvon cu toată hotărîrea drept o simplă născocire a celor care-l pizmuiau pe Salman.

Bine, îl pizmuia unul, îl pizmuia altul – dar de ce să-l pizmuiască mătușa Telly ? Cu miinile ei bătătorite de munca neîntreruptă la cultura bumbacului în Stepă Murgană, ea nu putea rivni să ia locul lui Salman !

Perșan se obișnuise să aibă o încredere neclintită în tatăl ei. Se certau, se supărau adeseori – dar avea o încredere nestrămutată în el, mai mare decît aceea pe care o nutrea chiar față de maică-sa. Ani îndelungați, fusese prietenă cu oamenii cărora tatăl ei le arăta prietenie și-i disprețuise pe cei pe care inima lui Rustam îi respingea. Totuși pe Sakina nu întîmplător o irita prezența lui Salman și Garaș se posomora îndată ce intra el în casă...

Dusă pe gînduri, Perșan nu băgă de seamă că mătușa Telly, sprijinindu-se în cazma, începuse un cîntec ticluit chiar atunci :

Turmele coboară de cînd veacul
Dinspre munți spre pajiști, behăind.
Frate bun de te-ai făcut cu dracul
Un necaz te-așteaptă orișicînd.

Perșan se aprinse deodată :

– Hei, mătușă Telly, ia spune-mi de ce îți stă tata ca un ghimpe în ochi ? o întrebă ea pe Telly.

– Încearcă și tu să ghicești ! Eu n-am nici o slujbă, deci n-are de unde să mă dea afară. Cu treburi necinstite nu mă îndeletnicesc – deci nici aici n-are cum să se atingă de mine. O să-l scoată pe Kerem de la stîină ? Să fie sănătos, că de foame nu murim noi ! Băiatul meu a fost

cioban toată viața – și cioban o să rămână ! Rustam nu mi-a făcut nici un rău – și nici nu-mi poate face. Dar nu-l am la inimă pentru că s-a îndepărtat de oameni, pentru că nu îi e milă și nu are grijă de ei ! Rău a făcut că l-a apropiat de el pe teșitul ăla de Salman, ascultă vorba mea, fato ! încheie Telly, subțindu-și buzele cu tilc.

– Și de ce, mă rog ? o întreabă Perșan încruntată.

– Păi de aia, că Salman o duce călare, lângă el, pe nora binefăcătorului său și caută să-i facă pe plac... Da, să fii cu băgare de seamă...

Perșan zvîrli cazmaua din mină și o întreabă cu glas dulceag :

– Cum se poate, bunicuțo, ca o femeie cu păr cărunt ca matale să vînture cu poalele fustei clevetirile satului ?! Din pricina unora ca matale, bietul Șirzad nu poate pune pe picioare, la noi în sat, un ansamblu de dansuri. E de-ajuns ca o fată să joace cu un băiat și să se ia de mină că și începeți să pălăvrăgiți. După părerea matale, s-ar crede că o fată nu-i altceva decît o felie de halva. Hap ! și-ai înfulecat-o ! Așa-i ?

Prietenele o sprijiniră cu însuflețire pe Perșan. Dacă pînă atunci ele erau adeseori de partea mătușii Telly împărtășindu-i părerile și rîzînd de fata președintelui, acum toate luară apărarea acesteia.

– Așa-i, Perșan ! Așa-i !

– Din pricina uneia ca mătușa Telly nu poți face doi pași prin sat chiar la fratele tău bun că, îndată, gura lumii și începe să melițeze :

– Parc-am avea lanțuri la miini de frică !

Gîzetar se amestecă în vorbă.

– N-aveți decît să sfărîmați lanțurile și să le zvîrliți cît colo ! Lăsați gurile rele să birfească, pînă n-or mai putea. Ei, și pînă una, alta, nu uitați că mai avem de lucru ! încheie ea, ridicînd puțin glasul.

Fetele se potoliră. Una dintre ele, însă – cea mai dezghețată – spuse cu amărăciune :

– Firește că Nadjaf n-o să dea ascultare la toate astea ! El e comsomolist... Dar mai sînt bărbați care nu-s ca

el. Își țin sub cheie nevasta și-o chinuie : ba că de ce ai vorbit cu unul sau ai zimbit altuia, ba că ai mers împreună cu al treilea, iar – dacă se miniază – te pomenști și cu un toc de bătaie pentru o nimica toată !...

– N-ai decît să-l plesnești și tu pe el... să-l plesnești peste fălci... da, pînă-i sar colții din gură... Atunci nici el n-o să mai poată mușca... N-o să-mi fie niciodată milă de o femeie care se lasă bătută !

Perșan se întristă. Prin urmare birfelile satului o ajunseseră și pe Maia. Îi era milă de fratele ei – cît ar suferi el dacă ar afla... Își amintea cum intrase Salman în curte la galop cu armăsarul lui murg, cum sărise Maia de pe cal veselă, plină de voioșie... Dar și taică-său venise cu ei... Atunci ce vină i se putea aduce Maiei ? Perșan aproape că strigă – și chiar atît de tare încît să fie auzită de toate prietenele ei :

– Ia spune, mătușă Telly, cum mai putem trăi sărmanele de noi, dacă și femei cu părul alb ca dumneata umblă cu birfeli ? Doar împreună cu Salman și cu Maia a venit și tata pe calul lui. Și Perșan aruncă o privire triumfătoare către fete.

– Fetița mea, cu nu scornesc birfeli ! oftă Telly. Așa am cumpărat-o, așa o vînd ! Iarmamed a povestit... Tatăl tău a venit cu ei de la stîină... asta-i adevărat... dar, vezi tu, pînă la stîină au venit numai ei doi.

Perșan nu știa acest lucru, de aceea își pierdu oarecum cumpătul. Gîzetar, însă, se amestecă în vorbă spunînd că mătușa Telly, ar fi trebuit să se rușineze de ce spune. Poate să umble Maia și o lună de zile prin stepă cu Salman, ce vede ea rău, neobișnuit în acest lucru ? Dacă soțul și soția au încredere unul în celălalt, n-au de ce să se amestece între ei străinii.

Nimeni nu mai scoase un cuvînt. Fetele lăsară capul în jos, săpînd parcă mai cu spor. Sfărîmau bulgării cu cazmaua și aruncau, din cînd în cînd, priviri curioase spre necunoscuții care pășeau pe ogorul semănat cu grîu de toamnă. Acum, printre ei, puteau fi lesne recunoscuți Șirzad și Rustam.

Deodată Şirzad se despărţi de grup şi se îndreptă spre locul pe care munceau fetele. Perşan simţi cum se înroşeşte la faţă. Iar mătuşa Telly, vrînd să-i plătească în felul acesta înfrîngerea suferită cu o clipă mai înainte spuse :

– Obrăjorii fetei preşedintelui s-au roşit ca macul de munte ! De ce oare ?

Perşan răspunse cu ciudă :

– Hei, mătuşă, mai bine spune că eşti îndrăgostită de brigadierul nostru şi pe noi, biete fete, vrei să ne p-negreşti !...

Mătuşa Telly încrucişă miinile la piept, aidoma unui *aşug* în mijlocul unei serbări, şi începu să cînte cu glas tare :

Mărul ce-n grădină-ţi creşte
E ca viaţa – va da roade.
Ah, privirea-ţi mă vrăjeşte
Inima din mine-o arde...

Şirzad se făcu că nu a auzit cîntecul. Dădu cu voioşie ziua-bună întrebînd, totodată, cum stau lucrurile în privinţa îngrăşămintelor.

Perşan făcu cu ochiul prietenelor ei şi, cu o voce de copil naiv, îi răspunse că tocmai de îngrăşăminte s-a cam uitat...

Lui Şirzad parcă i se lungi faţa.

– Cum vine asta ?! Şi în glasul lui răsunară cîteva note metalice. Atunci cum vom putea cîştiga întrecerea ?

– Dar de ce trebuie s-o cîştigăm ? Nu e neapărat nevoie s-o cîştigăm ! îi răspunse Perşan cu aceeaşi voită naivitate în priviri. Ce însemnătate are peticul ăsta de pămînt ? Chiar şi fără îngrăşăminte, tot o să crească ceva pe el ! Dar ce-i cu dumneata, tovarăşe brigadier ? Pari încruntat ! Cine te-a necăjit ?

– Se alintă, glumeşte cu tine ! N-o lua în seamă. Totul a fost făcut de mult ! îl linişti pe Şirzad şefa de echipă.

– Un brigadier priceput nu pune asemenea întrebări, spuse Perșan, el și-ar fi dat singur seama că pământul e plin cu îngrășăminte ca o plăcintă cu umplutura ei...

Ciudat ! Șirzad simțea că și aceste glume ale fetei – oricât de înțepătoare erau – îi făceau plăcere. Aruncă spre Perșan o privire în care se citea limpede cât de dragă îi e și, adresându-se tuturor, spuse pe un ton serios :

– Mîine vom face pe ogorul nostru o semănătură model. Fie ca toate suferințele voastre să treacă asupra mea – mai cercetați o dată totul în amănunt. Poate că va trece și pe aici comisia.

– Nu, băiete, mai bine toate suferințele astea de care vorbești să se abată asupra capului ei ! zise mătușa Telly, făcînd un semn spre Perșan care, drept răspuns, rise cu poftă...

– Ehe, flăcăule ! Fetei îi fierbe singele în vine, adăugă bătrîna cu tot mai multă însuflețire, și, vezi bine, nu poate fi ținută în frîu... Nu s-o găsi oare nici un ighit la noi în sat s-o strunească ?

Șirzad se pregătea să părăsească ogorul, dar se opri locului, nehotărît.

– Ei, dacă n-ai curaj, mai împrumută de la prieteni ! îi dădu ghes Perșan.

Șirzad își făcu parcă dintr-o dată curaj – o prinse de umeri și-o trase spre el. Și așa, îi îngîină, mai mult pe șoptite, cîntecul atît de cunoscut de toate fetele :

O, iubito, ofilită-i
Floarea ce-a bătut-o bruma.
Ce-l aud încă și-acuma !
Mințile mi le-a luat risul,

Tîlcul cîntecului era atît de străveziu încît Perșan lăsă ochii în jos și simți cum inima îi bate repede, tot mai repede, din ce în ce mai repede. Prietenele ei – dar mai ales mătușa Telly – începură să rîdă în hohote. De dincolo de arîk se auzi glasul batjocoritor al lui Salman :

– Ai și găsit timpul potrivit, tovarășe brigadier, pentru declarații de dragoste !...

Cu firea lui blajină, Șirzad luă aceste cuvinte drept glumă. Salman, însă, se apropie de el și continuă cu un aer vădit grav :

– Ia raportează cum merg treburile ! Ogorul e gata pentru însămînțare ? Și, în același timp, scoase din buzunar carnetul de însemnări, vrînd desigur să arate fetelor – și, în primul rînd să vadă Perșan – că acum el era mai mare și mai de seamă decît Șirzad.

– Cînd ordonați să prezint raportul ? întrebă Șirzad militărește. De altminteri, mîine la ședința biroului organizației de partid vom asculta raportul președintelui privind problema semănăturilor. Și dumneata, tovarășe locțiitor, ar trebui să te pregătești.

Salman se dădu brusc cițiva pași înapoi de parcă cineva ar fi ridicat pumnul să-l lovească și o porni de-a lungul arikului, urmărit de risul vesel și zgomotos al fetelor.

Iar mătușa Telly lovindu-și palmele de șolduri, chicoti :

– Vai, vai ! Iaca ce înseamnă să stai la o masă cu telefon... Bine a spus cine a spus : „Să nu-i dea Allah aripi cămilei – că-i în stare să sfarme norii...”

2

Sub dogoarea razelor soarelui, pămîntul se trezi din amorțeală. Zilele erau luminoase și calde – fără vînt și fără ploaie. Cîmpul, semănat din toamnă, se acoperise cu o velință verde și pufoasă. Pe margini de drum, pe malurile arikurilor, pretutindeni unde nu se năpustise lăcomia oilor, incolțise iarba verde.

Unii colhoznici socoteau că primăvara fiind timpurie, vremea era potrivită pentru semănăturile de cereale și porumb, astfel ca totul să fie gata cînd va trebui semănat bumbacul. Alții spuneau că timpul frumos nu va dăinui multă vreme, că frigul se va întoarce și că nu era bine să se grăbească.

Întotdeauna se iscau primăvara asemenea discuții și trebuie spus că fiecare parte venea cu dovezi deopotrivă de convingătoare.

– Dacă te grăbești, spuneau unii, sămînța nu va încolți, va putrezi în pămînt și va fi nevoie ca ogorul să fie semănat din nou. Nici asta nu-i greu, să semeni din nou – dar plata unci zile-muncă nu va fi micșorată cum e și firesc ?

– Dacă însă ai întîrziat, atunci e mai rău ! spuneau alții. În pămîntul uscat, sămînța încolțește greu și crește încet, bumbacul va ieși firav de tot și nu va înflori la timp. Vine arșița verii și capsulele nu se desfac, rămîn verzi ! Atunci pentru toată brigada e rău de tot ! Recolta va fi jalnică și cîștigul o nimica toată !

– Dar dacă ai semănat la timp, iar pămîntul e bine îngrășat, și, pe deasupra, bine umezit, atunci orzul și grîul nu se mai îngălbenesc și, pe tufele de bumbac, capsulele plesnesc. Au să crească gogoși pufoase, albe ca neaua, ca niște porumbei albi. Munca oamenilor din brigadă nu a fost chiar istovitoare și recolta iese bogată ca în basme !

Șirzad îi asculta cu atenție și pe partizanii și pe adversarii semănăturilor timpurii. Se sfătui apoi cu cei mai vîrstnici și, după ce studie buletinele meteorologice pe o perioadă mai lungă, sfîrși prin a hotărî să înceapă semănăturile pe ogorul echipei conduse de Gîzetar.

La vreo două zile după aceea se duse să raporteze președintelui această hotărîre. Ori de cîte ori stătea de vorbă cu Șirzad, Rustam se încrunta și scotea de zor din pipă un fum atît de gros, încît nici ochii nu i se mai vedeau. Lucrurile se petrecură la fel și de data asta. În timp ce Șirzad vorbea, președintele pufăia de zor – neputîndu-se ști cu precizie dacă îl asculta pe brigadier sau nu.

– Bine, poți începe ! aprobă Rustam și trecu la rezolvarea hirtiiilor !

Șirzad era nespus de ispitit să-l scuture zdravăn pe președinte și să-i strige de la obraz : „Hei, bătrîne, trezește-te ! Ascultă bine ce-ți spun și numai după aceea dă-mi dezlegarca...” Dar tăcu. Din camera alăturată dădu un tele-

fon lui Şarafoglu, stăruind pe lângă el să i-l trimită pe Nadjaf cu o semănătoare mecanică.

Peste două zile pământul era zbicit. Întregul ogor de şaptezeci de hectare era pregătit şi sămînţa selecţionată bob cu bob.

Către seară se răspîndi prin tot colhozul vestea că pe ogorul lui Şirzad vor sosi a doua zi, dimineaţa, oaspeţi din colhozul „Steagul roşu” pentru a vedea, pe teren, felul cum se execută angajamentul încheiat.

Încă din zori, ziua se vesti întunecată, ceţoasă. Cu picp-tar, cu cizme înalte în picioare, Nadjaf trebăluia în jurul semănătoarei, zorind fetele la lucru. Şirzad luă un pumn de pământ moale, sfărîmicios.

– Parcă a fost cernut prin sită. Făină albă, calitatea întâi, nu alta ! Ei, fetelor, începem. Spor la lucru !

Aduseră un sac cu sămînţă pe care-l deşertară îndată în căldări şi, apoi, în lada semănătoarei. Perşan sălta sacul în mâini de parc-ar fi fost un firicel de iarbă. Şirzad îi admira îndemînarea şi iscusinţa, îi privea obrajii îmbujoraţi şi se gîdea că nu există pe lume fată mai frumoasă ca ea...

Îndată ce porni tractorul, se şi iviră pe cîmp şefii cei mari – Rustam, Salman, Iarmamed – precum şi oaspeţii – Kara Keremoglu însoţit de Zeinab Kulieva, tot zveltă şi frumoasă.

– Păşeşte ca o zîină... spuse Perşan oftînd. Nici nu-ţi vine a crede că-i colhoznică. Parc-ar fi medic !

– Ei, fato, unde te uiţi, nu vezi că risipeşti sămînţa ? o dojeni mătuşa Telly.

Deodată, Salman ţîşni ca din puşcă în mijlocul ogorului făcînd semne cu mina. Nadjaf frină brusc, crezînd că s-a întîmplat ceva. Dar Perşan şi mătuşa Telly, care erau pe semănătoare, îi făceau şi ele semne, dîndu-i să înţeleagă că totul era în perfectă ordine. Nadjaf trase din nou manivela şi tractorul porni, duduind.

– Stai, stai ! Cu cine vorbesc eu ? zbieră Salman, continuînd să facă semne cu mina. Cine v-a dat voic să semănaţi ? Prăpădiţi sămînţa de pomană !

Crezuse că brigadierul începuse semănăturile cu de la sine putere : prilej minunat pentru el să-l umilească pe Şirzad faţă de oaspeţi şi de Perşan, dovedind totodată lui Rustam-*kişi* că într-un asemenea om nu se putea în nici un caz avea încredere.

Rustam uitase cu desăvîrşire că, numai cu două zile în urmă dăduse el însuşi cuvenita aprobare.

– Chiar dumneata ai aprobat, nu mai departe decît alaltăieri ! îi aminti Şirzad.

Aruncîndu-şi privirea minioasă undeva într-o parte, Rustam răspunse :

– Una a fost acum două zile, altceva e acum. Nu vezi ? Cerul se întunecă.

– Nu se întunecă nici un cer ! strigă Nadjaf de pe tractor.

– Uite, îndată se adună norii şi începe ploaia. Curată nenorocire ! Aşa că nu te grăbi ! continuă preşedintele.

Triumfător în urma acestei victorii, Salman se arătă revoltat în faţa tuturor.

Şi-o ia în cap ! Cum e cu putinţă asemenea nepăsare din partea unui brigadier ? Dar dacă la noapte geruieşte ?

Stînd pe platforma semănătoarei, Perşan nu ştia ce să facă. Ar fi vrut să ia apărarea lui Şirzad, a prietenei ei Gîzetar, pe care o vedea atît de amărită, să apere cîntea brigăzii din care făcea parte, dar nu se putea hotări să se certe cu taică-său în faţa oaspeţilor.

Zeinab Kulieva îi scoase pe toţi din încurcătură. Ieşi înainte şi spuse răspicat :

– Martie e pe sfîrşite. Semănăturile pot fi începute fără nici o grijă. Ce geruri mai pot veni acum la noi în Stepă Mugană ? Cel mult se va mai răcori puţin vremea, dar de îngheţat pămîntul nici vorbă !

– Eu răspund de recoltă ! spuse hotărit Şirzad.

– Dar dacă totuşi dă un îngheţ ?

– În următoarele zece zile nu se prevede nici un îngheţ... De unde ştiu ? Din buletinul meteorologic !

Rustam izbucni în ris.

– Știm noi bine ce poate buletinul meteorologic ! Dacă el zice „va fi soare“, atunci fii sigur că vine ploaie ; dacă te vestește că va fi ploaie, atunci fii încredințat că te așteaptă arșița ! Ascultă, fiule, buletinul tău meteorologic cel mai bun sînt eu. Nu degeaba mi-a albit părul, și dacă ochii au început să mi se întunece, este pentru că au urmărit mereu norii și vînturile, pentru că au privit neconținut asfințiturile.

– O, cită fericire pe capul nostru fără să știm ! exclamă mătușa Telly. Ce nevoie mai avem de radio, de ziare ? Președintele nostru vede tot, știe tot !...

Rustam socoti că era faptă nevrednică pentru un bărbat să se ia la harță cu o femeie. Nici nu se osteni să-i răspundă, dar gîndi : „Așteaptă, te fac eu să-mi mături la ușa cu basmaua de pe cap !...“

– Noi am semănat două sute hectare, spuse blajin Kara Keremoglu, și nu ne pare rău. La drept vorbind, și eu aveam îndoieli, dar ea, și arată spre Zeinab, luînd-o de braț, m-a îndemnat...

– Da, anul ăsta trebuie să lucrăm repede, spuse Zeinab. Tăcu un timp, furată de gînduri, apoi adăugă : Hotărit, nu e vremea de așteptat. Începeți, dragi vecini, cu curaj, și n-o să vă pară rău de loc.

– În afară de curaj, mai e nevoie și de bunul simț, dacă nu mă înșel, replică Salman chicotind, grozav de mulțumit de istețimea sa.

– Ei, taci din gură, nu te amesteca în vorbă cînd spune ceva surioara noastră Zeinab ! il întrerupse, autoritar, Rustam.

– Așa e, tovarășe Salman, așa e, stăruie Zeinab Kulieva, care abia mai vorbea de obosită ce era. Pămîntul își pretuiește stăpînul dacă acesta e curajos și înțelept. Vîntul, zăpada, ploaia, arșița – ne sînt cînd prieteni, cînd dușmani ! Dacă te folosești cînd trebuie de vremea prielnică – toate acestea îți sînt prieteni. Ai întîrziat – îți sînt dușmani. Scoase un oftat adînc și adăugă : Asta am vrut să spun. Apucați-vă de lucru cu curaj, cu chibzuială !

Perşan vedea, pentru întâia oară, că tatăl ei stă sfios în faţa unei femei, că n-are curaj s-o întrerupă. „Ia să fi încercat Maia să-i dea un sfat ! Ce zarvă ar mai fi făcut... Cît de liniştită vorbeşte Zeinab, ce înţelept gîndeşte, ce chibzuite îi sînt cuvintele !”

Perşan se minună şi mai mult cînd auzi răspunsul dat de tatăl ei.

– Hai, băiatule, cu curaj, înainte ! Oaspeţii noştri sînt oameni cu experienţă, pricepuţi în ale agriculturii şi cu multă chibzuinţă. Cum s-ar putea să nu ţinem seama de sfaturile unor buni vecini ? Şi făcîndu-i lui Nadjaf un semn cu mîna, îi strigă : hai, dă-i drumul !

Tractorul porni duduind, trăgînd în urma lui semănătoarea.

Atitudinea lui Rustam îi uimise pe toţi cei prezenţi. Pricina era însă cum nu se poate mai simplă : nu era frumos să-i contrazici pe oaspeţi... Şi, afară de asta, nici el nu ştia ce să zică : era prea devreme pentru începerea semănăturilor sau dimpotrivă era timpul cel mai potrivit ?

Lăsîndu-i pe oaspeţi să treacă înainte, Rustam se opri lîngă Şirzad şi-i şopti la ureche :

– Prea ţi-ai luat, fiule, nasul la purtare ! Bagă bine de seamă : dacă va trebui să semănăm din nou, n-o să te speli de ruşine cu toate apele. Şi apoi oamenii vor rămîne fără pîinea lor cea de toate zilele...

Şi o porni grăbit înainte ca să-l ajungă din urmă pe Kara Keremoglu.

„A început să-mi fie lehamite de toate ! gîndi Şirzad. Rustam nu se lasă de-ale lui : nu vrea să primească nici un sfat de la alţii.” Se gîndi dacă acest lucru merita să-l necăjească sau nu. „Merită oare să-mi fac sînge rău ? se întrebă el. Am brigada mea, griji sînt pînă peste cap, de strîns o recoltă bogată am să strîng fără doar şi poate ! Aş putea, deci, să stau deoparte şi să nu mă amestec în alte treburi. Ce, mă rog, sînt eu mai breaz decît alţii ? În brigadă sînt preţuit. Şi Gizetar, şi Telly, şi chiar Perşan, aşa limbută cum e, dar harnică în muncă, şi alte fete m-ar sprijini oricînd, nu şi-ar cruşa puterile ca între-

cerea să fie ciștigată." De aici înainte, își spunea el, va arăta întregului colhoz cum trebuie să se muncească – va arăta acest lucru prin fapte, nu prin vorbe.

Nu apucă însă să facă decît cîtiva pași pe ogor că îl năpădiră alte gînduri, cele de mai înainte apărînd fără rost, cu totul străine de el. De unde îi veniseră ? Ce să fie ? O oboseală înainte de vreme ? Să renunțe la luptă ? Nu, hotărît nu ! Acest lucru nu se va întîmpla !

– De ce ai rămas locului ? îi strigă Gizetar. O scoatem noi la capăt și fără tine – du-te cu oaspeții, vezi ce se mai petrece în alte brigăzi. De vreme ce oamenii te-au ales secretar al organizației de partid, trebuie să fii la curent cu toate treburile colhozului.

– Ai dreptate ! răspunse Șirzad, și o luă la fugă după oaspeți.

3

Tot mergînd, Rustam cîntărea din ochi pămîntul, lăsîndu-l pe Salman să se ocupe de oaspeți. Nu-i scăpă nici o rîpă de la poalele dealurilor, se uită cu atenție, vrînd să vadă cît se uscaseră pămîntul prin viroage și cît crescuse iarba grasă prin șanțuri și de-a lungul arikurilor. Totuși, nu izbutea să scape de o teamă – teamă de îngheț.

– Dar oamenii aceia de ce stau ? întrebă mirat Kara Keremoglu.

– Cine stă ? răspunse Rustam, trezit pe neașteptate din gînduri.

Nu văzuse că oaspeții și gazdele se apropiaseră de trei tractoare care stăteau nemișcate la marginea unui ogor întins. Salman tocmai dăduse oaspeților lămuriri cu privire la însămînțarea unei suprafețe de optzeci de hectare cu grîu de primăvară.

Rustam nu știu ce să răspundă.

– Or fi terminat, poate, carburanții ori au vreo pană la motor...

– Nu, nu prea pare așa ceva. Tractoriștii nici nu se văd !

„Ce vulpe bătrână ! gîndi Rustam despre Kara Kere-moglu. I-a fost de ajuns o singură privire ca să bage de seamă tot ce se petrece în jur. Cînd am trecut pe lingă ogorul cu griu de toamnă, frumos, moale ca un pat de mireasă, parcă luase apă-n gură. N-a scos un cuvînt – n-a rostit nici o laudă. Și aici s-a trezit numaidecît... „Rustam nu se îndoia cîtuși de puțin că oaspetele său avea suflet pizmaș, că nu era un adevărat ighit ! Ce să fie ? ! Poate că oamenii araseră jumătate din ogor și se mai odhineau și ei ! căuta să se mîngîie cu gîndul Rustam. Se lămuri însă numaidecît cînd nu văzu nici un fel de arătură. Pesemne că blestematul cela de Iarmamed uitase din nou să trimită apă pentru tractoare și de-ale gurii pentru tractoriști. Nu-i vorbă că și Salman e o poamă ! Pînă la urmă – își spuse el cu hotărîre – o să-i dau afară pe amîndoi, ca pe niște ciini din geamie : „Luați-vă boarfele și cărați-vă la cîmp. Ajunge cît ați huzurit cu pîinea colhozului, trîndăvind pe lingă telefoane în birouri ! V-ați îngîrșat ca pisicile din palatele hanilor care mîncă numai *kiufta* – vi-i lene să mai deschideți ochii, să vedeți guzganii de sub nas...”

Mînia îl înăbușea, i se oprise în gît ca un os de pește – mai ales cînd îl zări chiar și pe Garaș împreună cu toți tractoriștii, tolăniți la soare. Se învineți de ciudă și încheștă pumnii. „Uite pe cine am adus pe lume – numai cu mine nu seamănă, trîntorul ! Și-a făcut de ocară tatăl și încă într-o zi ca asta !...”

– Ați obosit și v-ați întins la soare să vă odihniți ? Ați și găsit timpul ! se năpusti Rustam la tractoriști.

Aceștia se ridicară în silă, scuturîndu-și hainele.

– Ce vă holbați la mine ? V-ați înghițit limba ? De ce nu arați ?

În sfîrșit, Garaș se hotărî să răspundă :

– Nu e voie !

– Cine nu dă voie ?

Deodată Rustam auzi în spate o voce puternică, bine cunoscută :

– Hei, Rustam, ce te răstești la tractoriștii mei, ce vină au ei ?

Rustam se întoarse brusc, cit pe ce să scoată un strigăt de mirare. Șarafoglu venea spre el, cu capul gol, cu fața îmbujorată de soare.

– Bună ziua, tovarăși. Mă bucur că vă văd pe toți la un loc. Șarafoglu strinse mâinile tuturor, zîmbindu-le prietenos. Pentru fiecare avea un cuvînt bun, pornit într-adevăr din inimă.

– Ei, vechiul meu prieten, i se adresă el lui Rustam, eu te socoteam un gospodar harnic, grijuliu, dar acum încep să mă îndoiesc de asta. Oare nu vezi pricina pentru care stau tractoarele ?

Ivirea neașteptată a lui Șarafoglu îl descumpăni de-a binelea pe Rustam. Ca să nu se facă de rușine, nu mai răspunse nimic, mulțumindu-se să molfăie din buze.

– Dar dumneata ai ghicit ? o întrebă Șarafoglu cu un aer șiret pe Zeinab Kulieva.

Zeinab se uită stinjenită, cu coada ochiului, la Rustam, și spuse :

– Nenea Rustam se preface că n-a observat. La ce bun să se facă arătura cînd nu s-au pus încă îngerășămintele ?

Rustam simți cum parcă i se luă o perdea de pe ochi. Dădu roată cu privirea întregului ogor. Într-adevăr, nu se zărea nici urmă de îngerășămînt.

O clipă, privirile lui întîlniră ochii lui Șirzad. „Ți-am atras doar atenția, dar n-ai vrut să m-ascuți. Credeai că rîvnesc să-ți iau locul. Acum te poți încredința și singur cine te împunge cu coarnele din spate...” Cam aceste vorbe ar fi vrut să-i spună privirea lui Șirzad. Rustam însă, nu desluși tîlcul acestei priviri. Era sigur că brigadierul se bucura, și asta îl supăra cu atît mai mult.

Garaș era cuprins de un simțămînt de milă pentru tatăl său. Începu să vorbească cu glas surd, fără să poată ascunde emoția care pusese stăpînire pe el.

– Îndată ce am văzut că nu s-au pus îngerășăminte, am alergat în sat, dar mi s-a spus că ești la moară. M-am dus la moară, dar acolo mi-au spus că erai pe cîmp cu niște

oaspeți. Și, atunci, m-am văzut silit să dau de veste, prin telefon, tovarășului Șarafoglu.

– Așa-i, Rustam ! Doar știi și tu foarte bine că este interzis să se facă arături pe un pământ neîngrășat cum trebuie. Există o dispoziție foarte strictă în acest sens. Mai bine să începi lucrul cu două zile mai târziu dar înainte de toate să îngrași pământul ! spuse Șarafoglu și adăugă : A cui e parcela asta ?

– A lui Husein-mutul ! răspunse prompt Iarmamed.

– A, e vorba de acel Husein căruia nu i-a răsărit sămînța pe o sută de hectare ?

– Chiar de el ! confirmă Rustam care-și spuse că tovarășul lui de arme era înzestrat cu o memorie foarte bună. Păcat însă că anii îi cam uscaseră sufletul, că nu mai voia să știe decît de serviciu. De ce nu vorbise cu el despre toată această poveste între patru ochi ?

– Unde-i brigadierul ? stăruie Șarafoglu.

– La stîină ! E plecat acolo cu o comisie de control.

– Ați și găsit timpul ! exclamă, mirat, Șarafoglu și-l sfătui pe președinte să trimită tractoarele măcar spre parcela lui Șirzad ca să nu le lase fără treabă.

„Și despre Șirzad știe tot. Ce om, ce om !” gîndi speriat Rustam.

Șarafoglu fuma și vorbea liniștit cu Zeinab Kulieva și cu Kara Keremoglu, dînd să înțeleagă prin toată atitudinea lui că n-avea de gînd să dea o prea mare însemnătate acelei întîmplări neplăcute. Să fi vrut să-și încurajeze prietenul ? Rustam însă nu era omul care să-și ascundă supărarea și n-ar fi putut să fie vesel cînd avea o greutate pe suflet. Gata ! O să-și conducă oaspeții spre parcelele cele mai bune. Neplăcerile, însă, continuară. Nici nu ieșiră bine la șosea că Rustam și zări un automobil GAZ și, alături de el, pe Goșathan, pe Husein-mutul și pe Maia.

„Șopîrla asta mi se pune întotdeauna de-a curmezișul drumului !” gîndi Rustam despre Goșathan. Dar de ce s-o fi întors Husein ? O să fac din el îngrășămînt, să-l împrăști pe ogor !”

Pînă să se însereze de-a binelea Goşathan continuă să umble în jurul cortului lui Kerem, privind nerăbdător spre şosea.

Spre scară turmele începură să se întoarcă la stînă. Goşathan urmărea cu privirea oile ce se îndreptau spre ȋarcuri cu ugerele umflate de lapte. Berbecii veneau în urmă, mîndri, plini de ei. Behăind într-una, de cum intrau în stînă, oile şi micii umpleau văzduhul cu hărmălaia lor. Ciinii ciobăneşti lătrau şi ei din cînd în cînd.

În sfîrşit, oile şi berbecii fură închişi în ȋarcuri. Ciobanii îşi pregăteau, la focuri aprinse din vreascuri şi balegă uscată, masa de seară şi ceiaul fierbinte. Încetul cu încetul, zarva se potoli şi liniştea nopţii se aşternu pe tot întinsul Stepei Mugane. Se mai auzeau doar ciinii care mîrîiau şi lătrau furioşi de cîte ori se furişa prin iarbă cîte un şoarece de cîmp.

Pilpiirile focurilor străpungeau întunericul. Cînd Goşathan întorcea ochii de la lumina lor, bezna părea atît de nepătrunsă de-ȋi venea s-o pipăi cu mîna.

Deodată, la orizont luci o stelută care se stinse îndată ca să se aprindă din nou, mai luminoasă. Se auzi huruitul înăbuşit al motorului şi Goşathan oftă uşurat : *GAZ-ul* se întorcea.

Maşina se opri în spatele cortului. Ciinii alergau din toate părţile. Kerem şi ciobanii reuşiră cu multă greutate să-i împrăştie.

Goşathan îşi ajută soţia să coboare din maşină. Melek, la fel de puţintică la trup ca şi bărbatul ei, se mişca greoi. în haina ei groasă.

– Uf, ce întuneric ! exclamă ea, dîndu-i lui Goşathan să-i ţină trusa. Ciinii ăştia nu muşcă ?

Luînd-o de braţ, Goşathan o însoţi cu grijă pînă la intrarea cortului.

– Cu copiii ce-ai făcut ?

– Selimi – *bala* o să doarmă la noi.

– Înseamnă că Sevie n-o să aștească înainte de miezul nopții ! spuse Goșathan, clătinind din cap.

– Nu, n-ai grijă ! N-o să le povestească nimic. Le-am spus să nu stea mai târziu de ora nouă.

– Și ești sigură că de la această depărtare te vor asculta ?

Garaghez aștepta în fața cortului. Tremura ca varga de frig, dar nu simțea că înghețase de-a binelea. În ochii ei, mărunțelul, neînsemnatul Goșathan părea un om mare, un adevărat erou – doar el trimisese mașina după medic.

În cort, lampa era pusă jos pe preș, cu fitilul micșorat și, în semiîntineric, Melek nu putea s-o vadă pe bolnavă.

– Fetișo, unde ești ? Fă, te rog, lumina ceva mai mare. Garaghez ridică lampa de jos și Melek zări pe nevasta lui Kerem, zăcînd fără cunoștință. Alături de ea, dormea, ghemuit, băiatul.

Melek făcu un semn spre copilul din pat. Kerem înțelese și luă copilul în brațe. Băiețușul nici nu se trezi din somn.

Melek examinează bolnava, șovăi cîteva clipe, apoi, mușcîndu-și buza de jos, spuse :

– Congestie pulmonară – sînt prinși amîndoi plămînii ! Goșathan nu se putu stăpîni, fluierînd ușor, parecă ar fi vrut să spună : „E grav !“

Cu răsufierea tăiată, Kerem încercă să deslușească expresia de pe chipul doctoriței.

Rînduindu-și pe îndelete instrumentele în trusă, Melek aruncă o privire întrebătoare lui Goșathan. Era obișnuită ca, în toate împrejurările vieții, să ceară soțului ei sfatul.

Cei doi gemeni se treziră din somn și începură să plîngă, țipînd asurzitor. Garaghez se apropie iute de ei, îi puse jos pe preș și-i strînse în scutece.

– Viitori cetățeni sovietici ! spuse zîmbind Kerem, arătînd cu degetul spre cei doi gemeni. Și ei vor spori populația.

Doctoriței îi plăcu felul acesta de a fi al unui om care nu se lăsa pradă deznădejdiei, voind să se mai îmbărbăteze pe sine și pe fiica lui cu o glumă.

– Nu te pierde cu firea ! îi spuse ea. Se va face bine – nu însă atât de iute. Îi facem penicilină, îi punem ventuze și, pînă mîine dimineața, temperatura scade. Atunci o s-o putem transporta la spital. Se gîndi puțin și adăugă : și pe copii va trebui să-i ducem la creșă.

Peste o jumătate de oră totul era pus la punct.

Deodată cîinii începură din nou să latre pe toate glasurele.

Kerem înșfăcă arma de vînătoare.

– Alabaș... latră la lup ! îi explică el lui Goșathan și se repezi afară din cort.

– Te rog din suflet, nu pleca, mi-e frică ! îl rugă Melek pe soțul ei, care voia să iasă după Kerem.

– De ce să-ți fie teamă dacă ești în cort ? o întrebă Goșathan.

– Mi-e frică pentru tine !

Goșathan clătină din cap în semn de dezaprobare și, indesîndu-și șapca pe frunte, ieși afară în întunericul adînc. Cîinii lătrau ici, colo prin stîină, iar de undeva din stepă se auzeau strigătele ciobanilor :

– Ține-l, Alabaș ! Ține-l bine !

– Înhață-ă-ă-l !

O lumină țîșni din țeava unei arme, străfulgerînd întunericul. Ecoul ei se rostogoli prin stufăriș. Nevăzut, în beznă, Kerem spuse cuiva cu vocea lui domoală :

– Nu trage, fiule, poți lovi un cîine !

Se auzi un scheunat jalnic și cîinii începură din nou să mîriie cu toții. Goșathan înțelese că se încăieraseră cu lupul. Haita se apropia tot mai mult de corturi. Hămăitul cîinilor, laolaltă cu răcnetele ciobanilor, parcă zguduiau toată stepa. Pesemne că drumul lupului spre stufăriș fusese tăiat de cîini și acesta se năpustise spre stîină.

– Alabaș, ia-l de gît ! zbiera Kerem asurzitor.

În sfîrșit, cîinii tăcură. Ciobanii se întoarseră aducînd tîriș un lup. În lumina felinarului, i se vedeau măruntaiele ieșindu-i din pîntecul spintecat.

Kerem scui pă a scirbă și porunci unui cioban mai tînăr să dea ciinilor cîteva hălci de carne, că doar meritau această răsplată...

Apoi, mîngiind spinarea uriașului Alabaș, vorbi animalului cu blîndețea lui obișnuită :

– Bravo ! Bravo ! Ai adulmecat de departe lupul, bravo ! Și-i explică lui Goșathan că lupul coborise din munți, și hămesit de foame, încercase toată seara să se furișeze spre turmă. În sfîrșit, crezînd că și ciinii adormiseră, prinsese, pesemne, curaj și se repezise în țarcul oilor. Dar Alabaș nu dormea. Nu exista în toată Stepă Mugană pîndar mai ager ca acest ciine.

– Hei, Kerem, ce tot ții oaspetele în vînt ? se auzi în întuneric, vocea tremurătoare a unui bătrîn. Ar trebui să-l ospătăm cu ceva – puțin șașlik și niște ceai.

– Țsta-i moș Baba ! spuse cu glas scăzut Kerem. E unul din cei mai bătrîni ciobani. Dacă nu sînteți obosit, haideți la el. Îi place să stea de vorbă cu oamenii și ține minte multe povești...

5

Vîntul șuiera prin stufăriș. Pologul de la intrarea unui cort era izbit și dat mereu la o parte. Focul se stinsese și tăciunii, încă aprinși, semănau cu niște rubine ascunse sub cenușă. Totul părea adormit pe întinderea Stepei Mugane. Dormeau mioarele, dormeau berbecii strînși ca niște ghemuri albe și pufoase. Chiar și ciinii păreau că dorm, lătrînd din cînd în cînd prin somn ca și cînd ar fi vrut să arate că ei stăteau de veghe mai departe, că-și cunoșteau îndatoririle... Luîndu-și oaspetele de braț, Kerem îl conduse înlăuntrul unui cort, pășind pe bîjbîite în întunericul de nepătruns.

– Așa-i stepa ! Iertați-ne, vă rog... așa-i stepa ! îi spunea el într-una cu aerul unui om care ar vrea să se dezvinovățească.

– Soția mea poate o să te ierte. Ea are inimă bună. Eu, însă, n-am de gând să te iert ! îi răspunse Goșathan. Acum când bolnava se simte mai bine, hai să vorbim și noi cu chibzuială... Uite, magazinele sînt pline cu paturi pliante, și dumneata doar cîștigi destul de bine ca să-ți poți cumpăra vreo două-trei bucăți – nu-i așa ?

– Ciobanii nu mai simt duhoarea bălegarului de oaie, nasul lor s-a obișnuit cu el ! răspunse Kerem rîzînd forțat.

– Dacă peste o săptămînă n-o să văd în fiecare cort paturi pliante, nici nu-ți mai dau bună ziua !

Kerem știa că oaspetele lui nu glumea.

– *Baş usta !*¹ Să mergem !

Cortul, slab luminat de un opaiț, adăpostea cîțiva ciobani tineri. Stăteau cu toții pe piei de oaie și tăifăsuiau, printre ei fiind și mai multe fete. La ivirea oaspetelui se ridicară cu toții, iar bătrînul cu barba albă, care ședea pe locul de cinste, rezemat de o pernă, se mulțumi să încline capul.

– Pofțiți, vă rog !

Și arată oaspeților locul de lingă el.

Goșathan nu se simțea la largul lui cînd era nevoit să stea jos cu picioarele strînse cruciș sub el. Dar n-avea încotro. Se așeză în această poziție pe locul oferit.

Stăpînul cortului era, într-adevăr, impunător în bătrînețea lui – cu barba albă și mustăți nu mai puțin albe, cu părul bogat – alb ca zăpada. Ochii îi luceau sub sprîncenele și între genele albe, asemenea unor izvoare, ce nu îngheață, printre nămeții munților. Fața îi era brăzdată de zbîrcituri adînci.

– Cum îți place viața noastră ? îl întrebă bătrînul pe Goșathan. Și fără să aștepte răspunsul porunci celui mai tinerel dintre ciobani : Fiule, ești mai sprinten la picior, ia adu ceva de-ale gurii ! Apoi, continuă : Anul ăsta oile au fătat mai de timpuriu. Azi au fătat treizeci, și printre mielușele sînt douăsprezece gemene, voinice și tari ca niște nuci tinere.

¹ În traducere literală, „pe cap”, dar cu semnificația „se va face !” „voi îndeplini întocmai !” (n. ed. ruse).

– Fie cit mai darnică primăvara ! ură Goșathan.

– Mulțumim pentru vorba bună, tovarășe. Nu-i pe lume animal mai frumos și mai trebuincios ca berbecul. El e, cu adevărat, podoaba stepii și a munților. Dacă îi porți de grijă, trupul i se acoperă cu carne și lână – carne cu grăsimi din belșug pe ea și lână mai subțire ca mătasea. Laptele de oaie e, pentru cel însetat, ca apa de izvor – tot atât de dulce și de aromat. O clipă, bătrînul căzu pe gânduri. Își netezi barba și, cu o voce tremurătoare, slabă dar armonioasă, începu să cînte încet :

Tare gingașă-i oița,
Nu-i nici laie, nici bălaie.
Ți-s obraji precum cașul
Ce-n felii bunica-l taie.

Goșathan care vroia să afle cît mai multe își apropie lampa și, scoțînd din buzunar un carnețel, spuse :

– Să-mi dai voie să scriu cuvintele astea. Sînt vorbe de aur !

– Oricît de mult ai scrie, tot ai mai găsi la mine asemenea cîntece ! răspunse, lăudîndu-se cu naivitate bătrînul. N-ai afla în oraș atîta hîrtie ca să le aduni pe toate. Nici chiar la Baku. Comoara atîtor cîntece minunate se găsește, fiule, în inima oamenilor.

– Cu atît mai mult se cuvin ele strînse ca să le cunoască și cei care ne vor urma. Cîți ani ai, moșule ?

– Dar de unde vrei să știu ? răspunse rîzînd bătrînul Baba, mulțumit de sine. Cînd am văzut lumina zilei, nu era pe-aici, cum i se spune acum „oficiu de stare civilă”. Știutori de carte nu întilneai în aule,¹ cale de-o poștă. Dacă m-aș osteni să socotesc bine, ar fi cam peste nouăzeci de ani... Sînt bătrîn dar nu mă dau pe ei toți ! încheie el arătînd spre pilcul de tineri.

– Ne gîndeam să-l însurăm, dar nu se învoiește, glumi Kerem.

Ciobanii rîseră, și ei, de glumă.

¹ Aul-sat în Caucaz și Asia Mijlocie (n. t.).

– Ei, Kerem, de ce spui neadevăruri ? îl muștră moșneagul, clătinînd din cap. Am spus eu vreodată că n-o mai vreau pe frumoasa Telly ? Încă din copilărie eram îndrăgostit lulea de ea, dar mi-a răpit-o taică-tu.

– Maică-mea e, cum știi, activistă, dar din nenorocire e și cam bătaușă, și, la o adică, mi-e teamă că nu ți-ar mai rămîne nici un fir de păr în barbă.

Ciobănașul aduse lapte fierbinte într-o gălețică de lemn și șașlik în frigări.

– Moșule, de multă vreme cutreieri stepa cu turmele ? îl întrebă Goșathan pe bătrîn, sorbind din pahar laptele gustos și gros.

– Taică-meu a fost cioban, spuse cu mîndrie moșneagul. Și bunicul, tot cioban. Iar eu, încă de la opt ani, am dus miei la păscut, iar de la cincisprezece ani oile și berbecii. Toată viața mi-am trăit-o pe meleagurile astea, prin munți și în stepă. Nici o zi din viață n-am fost departe de turmă.

Pe măsură ce povestea, moșul se însuflețea tot mai mult. Își aminti cum, odată, îl apucase o furtună în munți și-și pierduse turma, cum altădată sugrumase cu mîna lui niște lupi.

– Acum patruzeci de ani în munții Kelibaogear m-am încăierat cu un tigru și i-am făcut seama.

– Arată oaspetelui ce amintire ți-a rămas de la el ! îl îndemnă un vecin, după care îl întrebă pe Goșathan : vedeți ce semn are pe obraz ?

Goșathan privi mai atent fața bătrînului și, sub barba lui albă, zări o cicatrice, aidoma unei cărări într-un lan de grâu dat în spic.

Ciobanii infulecau bucățile de șașlik cu atîta poftă, încît și Goșathan se simți ispitit să guste.

– Hei, unde-i fluierul ? Dar toba ? Nu mai fi amărît, Kerem ! îi spuse moșneagul. Trebuie să te bucuri că a venit doftorița și ți-a tămăduit nevasta. Hai, cîntă-ne ceva în cinstea doftoriței și a bărbatului dumneaci.

La un semn al lui, tinerii aduseră fluierul și tobele. Kerem, însă, nu luă fluierul, ci îl întinse bătrînului, făcînd o plecăciune în fața lui...

– Ehei, nu mai am eu răsufare în piept ca să cînt, spuse acesta. Pe vremuri era altceva...

Duse, totuși, fluierul la buze și, în cort răsună un cîntec plin de alean, un vechi cîntec ciobănesc. Parcă tropăiau turme cu mii de oi, parcă şuiera vîntul stîrnind valuri de praf fierbinte, parcă lătrau ciinii, iar lupii vicleni se furîșau în stufăriș, parcă trosneau focurile în faptul nopții...

Moșneagul obosi repede, dădu fluierul înapoi lui Kerem și se întoarse spre Goșathan :

– Ciobanul are doi prieteni credincioși : cîinele și fluierul.

Kerem începu și el un cîntec, la auzul căruia sîngele curgea parcă mai repede prin vine și picioarele săltau, ca pe arcuri. Bătrînul trăsese tobele mai aproape și-l acompănia. Tinerii începură să joace atît de îndrăcit, încît lui Goșathan i se părea că-i căzuseră de pe umeri cel puțin zece ani... Umbre uriașe filfăiau pe pînza cortului, ciobanii se învîrteau neobosiți, țopăiau, alunecau ca pe un povîrniș, tobele răpăiau vioi – și totul parcă se rostogolea atît de năvalnic, încît și se tăia răsufarea.

În sfîrșit, fluierul tăcu. Jucătorii, istoviți, se prăbușiră pe blănille de oaie. Kerem abia își mai trăgea răsufarea. Bătrînul spuse, netezindu-și barba :

– Am auzit că Rustam-*kiși* a trecut azi pe la stîna. N-a mai fost cam de mult pe-aici. Apoi se întoarse spre Goșathan : N-ar strica să-i spuneți să ne cumpere un radio. Fluierul și toba sînt bune – n-am ce zice ! dar nu știm nimic ce se mai petrece în lumea largă. Ne-am sălbăticit de tot aici, în stepă. Apoi, rămînînd puțin pe gînduri, moșneagul adăugă : Rustam-*kiși* e un om cinstit – de asta n-am ce spune ! E foarte cinstit – dar pielea lui seamănă cu carapacea broaștei țestoase.

Goșathan ar fi vrut să afle în amănunt ce gîndea bătrînul cioban despre președintele colhozului. Socoti însă că

n-ar fi fost frumos din partea lui să-l tragă de limbă. De aceea îl întreabă cu totul altceva :

– Ia spune-ne și nouă, moșule, cum ai făcut de-ai ajuns la vîrsta asta ?

– Nu-i nici o taină la mijloc ! răspunse bătrînul, ridicînd din umeri. Am trăit în stepă și prin munți. Ce să-ți mai spun ? N-am pizmuit pe nimeni niciodată. Cînd puneam capul pe pernă nu mă frămîntam cu gîndul că vreunul se ridica mai sus, iar eu tot cioban rămăsesem, că altul s-a îmbogățit, iar eu tot sărac am rămas... Adormeam îndată ce închideam ochii pentru că numai cel ce pizmuește n-are somn și sufletul lui nu cunoaște odihna. Ce să-ți mai spun ? Nu mă îndopam cu șașlik mîncam mai nimic și te miri ce. Mă spălam cu apa izvoarelor de munte și trăgeam în piept aerul stepei. Ei, și acum...

Își îngustă șiret ochii și spuse :

– Acum, noapte bună ! E vremea să ne culcăm. Stelele au început să pălească pe cer...

6

Trezit din somn de behăitul oilor și de hămăitul înverșunat al cîinilor Goșathan ieși afară din cort. Se lumina de ziuă. Ciobanii își scoteau turmele din țarcuri, învîrtind deasupra capului ciomegile lor lungi. Oile porneau, strînse una într-alta, de parcă le-ar fi fost frig. Cîinii adulmecau încolo și încoace și, din cînd în cînd lătrau, ca să se afle în treabă.

Cînd își văzu nevasta palidă, trasă la față, Goșathan nu se simți la largul lui : el petrecuse cu ciobanii și dormise buștean. Biata de ea, însă, nu închisese ochii toată noaptea... Melek îi spuse că temperatura bolnavei scăzuse și că bătăile inimii erau mai regulate. Totuși, era primejdioasă transportarea ei cu o mașină deschisă și atît de departe...

– În cazul acesta, voi trimite mașina salvării ! hotărî Goșathan.

Cam la vreo zece kilometri de stîină întîlni, pe șosea, *Pobeda* lui Rustam, înțepenită de-a binelea într-o groapă cu noroi cleios.

Șoferul, cînd se suia la volan dînd drumul motorului, cînd cobora ca să pună sub roți vreascuri și brațe de iarbă uscată. Roțile din spate patinau însă pe loc, zvîrlind cît colo vreascurile de sub ele...

– Oprește ! îi strigă Goșathan șoferului său.

Aflînd că Rustam își trimisese fiul s-o ia pe nevasta lui Kerem și s-o ducă la spital, Goșathan nici nu mai știu ce să creadă : „Ciudat mai e și omul ăsta ! Ieri era într-un fel, azi e cu totul altul. Ca să vezi, de ce-i capabil *keși* !” Opintindu-se tustrei, izbutiră, cu chiu cu vai, să scoată turismul din groapă, apoi ambele mașini porniră în goană spre stîină.

După ce scoaseră bolnava din cort și o urcară în mașină, atît Garaghez cît și băiatul începură să plîngă cumplit ! Izbucniră în țipete și gemenii, care pesemne că nu mai plînseseră de mult.

– Trebuie să luăm cu noi și copiii ! îi șopti Melek soțului ei... E cu neputință să-i lăsăm aici...

La început, Kerem nici nu voi să audă de un asemenea proiect dar, pînă la urmă, își dădu încuviințarea. Pe băiat, însă, nu-l lăsă să plece spunînd că trebuia să se obișnuiască cu viața aspră a ciobanilor.

O oră după aceea, nevasta lui Kerem era internată la spitalul raional iar gemenii duși la creșă. Garaghez nu voi să stea la familia Goșathan, ci se rugă să fie dusă la mătușa Telly, bunica ei.

– Va să zică la noi nu-ți place ! îi spuse Melek.

Fetița se lipi de ea, suspină, dar nu răspunse nimic. Goșathan mormăi printre dinți ceva despre nazurile muierilor, o așeză pe Garaghez, care se mai înveselise, în fundul mașinii, iar el se urcă lîngă șofer.

În fața clădirii unde se afla serviciul apelor, o întîlni pe Maia.

– Mergi spre casă ? o întrebă Goșathan. Hai, urcă !

Pe drum treceau, neconținut, harabale cu bălegar, cu îngrășăminte chimice și camioane pline cu sămânță. Maia se interesă despre toate, punindu-i întrebări lui Goșathan. Începuse să se simtă de-a binelea băștinașă a Stepei Mugane.

– Da, peste o săptămână, cel mult două, stepa noastră va înverzi. Ce frumusețe ! exclamă Goșathan.

– Vă place la țară ?

– Mai întrebi ? E, însă, cam ciudată această plăcere, aduce cu ea multe amărăciuni.

– De ce ?

– Pentru că nu poți rămâne nepăsător când te lovești la tot pasul de înapoierea care nu are nici o justificare, spuse cu tărie Goșathan. Ai fost doar la stînă ! Ai văzut ce-i acolo ? Ce să mai vorbim...

Maia nu se simți de loc la largul ei : piatra era zvîrlită în grădina lui Rustam.

– În orice caz, spuse ea, aici sînt mulți oameni de ispravă. Cu asemenea oameni poți muta și munții din loc.

– E adevărat ! Cu atît mai mult deci trebuie să avem grijă de ei. Uite, tocmai de acest lucru nu vrea să țină seama socrul dumitale ! răspunse, cu ciudă, Goșathan.

Deodată, Maia puse mîna pe umărul șoferului, rugîndu-l să oprească. Mașina fu trasă mai la marginea drumului, șoferul puse frîna și roțile sfîrșiră, înfundate în noroi. Maia sări jos și alergă spre un ogor semănat cu grîu de toamnă.

– Priviți cîtă nerușinare la unii oameni ! se plînsese Maia lui Goșathan. Au dat drumul apei pe ogor și au plecat...

Goșathan coborî din mașină în silă. Se apropie de ogorul cu pricina și dădu roată semănăturilor. Într-adevăr, apa tulbure, plină cu mîlul unui vechi arîk inundase tot lotul. Pămîntul, sătul de atîta umezeală, nu mai absorbea apa care îl acoperea ca o baltă.

– Unde o fi omul care vede de irigații ? se întreaba cu disperare Maia. În felul ăsta solul se transformă într-o mlaștină în toată regula.

Pe drum se ivi un omuleț îndesat, cu o căciulă neagră înfundată pe cap. Maia îl chemă. Omul se apropie fără să

se grăbească, legănându-se pe picioare. Se apropie agale și privi țintă, tăcut, în ochii Maiei.

– Dumneata ai grijă de irigații ?

Omul continua s-o privească țintă în ochi. Își mută apoi privirea iscoditoare de la Maia la Goșathan – dar se încăpățină să tacă.

– Mătușică, păi ăsta-i Husein-mutul ! îi șopti Garaghez.

– Aha ! Adică brigadierul. De ce ați dat drumul la atîta apă pe ogor ?

– Prisosul de apă nu face rău niciodată ! răspunse lenevos brigadierul. Copilul nu crește fără lapte de la mămă-sa și nici griul fără apă !...

– Asta nu-i adevărat ! strigă Maia. Sugacii se îmbolnăvesc de prea mult lapte. Și cu pămîntul Stepei Mugane e la fel : apă puțină e o nenorocire, apă multă înseamnă o nenorocire și mai mare.

Husein mormăi ceva, plescăind din buze.

Lui Goșathan i se păru că brigadierul se prefăcea că-i surd și-i spuse mînios :

– Ce tot mormăi – doar nu ești cu vitele la păscut...

– N-am de ce să mă iau la harță fără rost cu o muiere ! răspunse, de data aceasta, grosolan, Husein. O supără apa ! Uită-te la ea !

– Păi chiar să te uiți, răspunse tot mai revoltat Goșathan. În vale, pămîntul se transformă în mlaștină, iar pe povîrniș rămîn sărături. Goșathan ridică din umeri iritat. N-ați învățat pînă acum nimic ? Apele subterane din Stepă Mugană conțin multă sare și sînt aproape de suprafață. Asta înseamnă că o irigație prea abundentă salinizează pămîntul. E limpede ?

– Bine ! Și mai departe ?

– Mai departe, uite ce-ai de făcut : du-te și adu-l aici pe cel care se îngrijește de irigații ! îi porunci Maia.

– Dar ăsta nu-i ogorul meu ! răspunse Husein, continuînd să-și miște fără rost buzele și să molfăie.

– Dar colhozul nu-i și al dumitale ? izbucni aprins Goșathan.

– Am eu, și fără dumneavoastră, destulă bătaie de cap. Ogorul meu încă nici nu-i arat ! spuse Husein căs-cînd. Și porni de-a lungul arikului.

– Hei, unchiule, nu ți-e rușine să vorbești așa ? strigă din mașină cu glas limpede Garaghez. În primăvară, pămîntul ăsta a trecut la brigada matale !

Întorcîndu-se spre ea, Husein-mutul șuieră :

– Tacă-ți gura, fată de hoț ! Taică-tău a dus de ripă stîna colhozului !

Fetița simți că se înăbușă. Începu să plîngă cu suspine și strigă minioasă :

– Minți, minți ! Tatăl meu e om cinstit. Mîinile și tăl-pile picioarelor îi sînt bătătorite de muncă. Noi nu mîncăm decît din pîinea noastră !

Goșathan își dădu seama că n-avea nici un rost să continue discuția și propuse Maiei să pornească mai departe.

– Tovarășe șef al secției de învățămînt, mai bine ai sta de vorbă cu președintele nostru ! Iată-l că vine... e chiar el în carne și oase, strigă Husein rîzînd zgomotos.

Această ieșire obraznică nu-l revoltă pe Goșathan, ci mai degrabă îl puse pe gînduri : „Ia te uită la el ! E mut, dar știe să țipe ! A aflat, pesemne, că relațiile mele cu Rustam nu-s dintre cele mai bune, de aceea speră că președintele îi va lua apărarea. Și se prea poate că va încerca să provoace scandal cu bună-știință.“

Rustam se apropiase în timpul acesta de mașină și arunca priviri bănuitoare spre nora sa, spre Goșathan și spre fetița care plîngea. „Ce se petrece pe aici ?“ se întreba el.

– Uite, tovarășe președinte, șeful secției de învățămînt se amestecă în treburile colhozului. Anulează ordinul dumneavoastră, se tîngui Husein. Cine-i aici stăpîn ? Cine ?

– Ce-i mitingul ăsta ? întrebă cu asprime Rustam. Și tu, de ce nu ești la stîna ?

– Cărăm îngrășăminte, nu ne arde acum de stîna !

– O să vorbim noi și despre îngrășăminte. Acum, însă, continuă pe un ton de surdă amenințare Rustam, răspunde, ce se petrece aici ?

– Nu ne lasă să ne vedem de treabă, tovarășe președinte... Întrebați-l pe tovarășul șef, de ce își bagă nasul în arîkurile noastre ?...

Grosolănia brigadierului îi plăcu lui Rustam : se străduie bietul om, își spuse el, să facă ce poate și luptă cum poate cu dușmanii lui.

Sosi și cealaltă mașină, cu oaspeții, care, văzîndu-i pe Goșathan și pe Maia, îi salutară.

Rustam nu voia să se certe cu Goșathan față de martori și, în nici un caz, de față cu Șarafoglu. Dar nici nu putea admite să fie luat în târbacă de acest demagog prăpădit...

Husein-mutul nu se astîmpăra :

– Să te plimbi cu mașina și să dai porunci, spuse el, asta-i ușor !

„Ei, Husein ăsta, gîndi Rustam despre brigadier, e de aur cînd tace, dar e piatră-nestemată cînd deschide gura !... Dă-i, izbește-l cu vorba pe acest șef al secției de învățămînt mai zdravăn decît l-ai izbi cu leuca în moalele capului. Dar pentru că pînă azi nu te-ai ostenit să aduci pe cîmp îngrășăminte, n-o să te iert, o să-ți trag o săpu-neală să nu știi pe unde scoți cămașa.“

– Ce-i mitingul ăsta ? repetă el și mai aspru.

Maia avea impresia că Goșathan își cam pierduse cumpătul și că nu știa ce atitudine să ia. Doar ea începuse discuția cu Husein-mutul.

– Privește și dumneata, îi răspunse ea lui Rustam, asta-i irigație ? E o crimă ! urmă apoi cu glas tremurător, întorcîndu-se spre Husein.

Lui Kara Keremoglu nu-i trebui mult ca să ghicească tot ce se întîmplase. Își înfundă piciorul în apă și cizma dădu de noroi. Deodată exclamă ca și cînd s-ar fi speriat cumplit :

– Dar ce ai de gînd, să te plimbi pe aici cu luntrea ?

Cei prezenți izbucniră în ris, dar Husein răspunse cu același ton nepăsător :

– Lotul ăsta e în vale – ce, nu se vede ? Apa s-a și scurs. S-a adunat aici, dar, mai departe, pe ogor, totul e în regulă !

Lui Rustam nu-i plăcu de loc această încercare a brigadierului de a justifica irigația atât de prost făcută.

– Lasă pălăvrăgeala, îl întrerupse el pe Husein, arătându-i pumnul pe sub pulpana hainei.

Poate că Maia nu și-ar fi îngăduit să mai stăruie în fața atitor oameni. Husein însă deveni necuviincios din cale afară. Rîdea sfidător, tot îndrugînd că el nu vede de ce inginera și șeful secției de învățămînt făcuseră atîta zarvă.

– Ia te rog, să nu faci pe prostul ! îi spuse Maia. Înțelegi totul – și încă foarte bine ! De pe bucata asta de pămînt nici măcar sămînța n-o scoatem... Cît despre recoltă, nici vorbă nu mai poate fi : să ne luăm gîndul de la ea... Și întorcîndu-se spre oaspeți urmă : Priviți, vă rog, arikul... e un adevărat mormînt în care ar trebui îngropați mincinoși de teapa lui Husein-mutul !

– Arikul ăsta e ca oricare altul ! răspunse acesta din urmă cu același singe rece.

Zîbind blajin, Rustam o rugă pe nora sa, să nu se întreacă cu gluma. Se apropie, apoi, de arik și privi pereții năruiți. Mai jos, un mîl verzui acoperea tot fundul. Era lesne de înțeles că, în primăvară, canalul nici nu fusese măcar reparat.

Își dădea seama că asupra acestui lucru trebuia să-și spună, și el, cît mai deschis cuvîntul. Dar pînă să se hotărască, tot chibzuind și tot codindu-se, Șarafoglu strigă :

– Tovarășe brigadier ! Dumneata răspunzi de arikuri. Află că peste o săptămîină-două n-o să mai aveți apă !

– O să-l dregem, răspunse Husein, schimbînd de data aceasta tonul. Azi-mîine sfîrșim cu îngurășămintele și ne apucăm să controlăm și să dregem arikurile.

Acum, Husein vorbise deslușit și chiar cu chibzuială.

Rustam se bucura. Aruncă o privire către oaspeți de parcă ar fi vrut să spună : colhoz, de, nu le poți prevedea pe toate de-ai fi cu stea în frunte ! Bine că brigadierii știu să se descurce singuri și că țin seama de situație.

Șarafoglu zîmbi, însă, neîncrezător.

– Să știi, îl amenință el pe Husein, dacă în două zile nu termini cu îngrășămintele, nu primești un tractor de la mine ! Și, ca în treacăt, îi aruncă lui Rustam : Bagă de seamă, prietene, dacă treburile au să meargă tot așa mai departe, pierzi întrecerea !

Kara Keremoglu și Zeinab tăceau. Rustam încercă să strecoare o glumă :

– Nu te bate cu pumnul în piept prea devreme ! Mai avem înaintea încă o seamă de lucrări – semănatul, plivitul, culesul... N-au fost aduse treizeci de harabale cu bălegar și o jumătate de hectar e plină cu apă. Ei și – nu-i dracul chiar atît de negru !... Facem noi socotelile cînd bucatele au să fie în hambare...

În sinea lui însă, cuprins de mîhnire și neliniște, Rustam se gîndi că prietenul lui bun cu care împărțise pîinea și suferințele frontului, se arăta tot mai des împotriva lui, nu-l sprijinea, nu-i lua niciodată apărarea așa cum, potrivit obiceiului, s-ar fi convenit între vechi prieteni. Cîm aveau să se sfîrșească toate acestea ? Și, gîndindu-se la acest sfîrșit, nu-l vedea în culori trandafirii... Încerca să se convingă că o ceartă între ei ar fi fost cu neputință. În străfundul sufletului, simțea însă că o ruptură a legăturii lor prietenești era de neînălțurat.

– Poftim, vă rog, la masă, oaspeți dragi ! îi pofti el pe toți și pe buze i se furișă un zîmbet mai mult chinuit decît voios.

Șarafoglu își luă, însă, rămas bun, spunînd că mai avea o seamă de treburi urgente. Înainte de a pleca îl sfătui însă pe Șirzad să discute problema semănăturilor de primăvară la o ședință de birou a organizației de partid.

– Da, ne-am gîndit și noi la asta !... răspunse Șirzad. Rustam se încruntă.

– Trebuie să muncim ! spuse el. Asta trebuie ! La ce bun să luăm acum oamenii de la lucru ?

– Dar nu-i luați de loc ! replică Șarafoglu, rîzînd blajin. N-aveți decît să faceți ședința pe cîmp. Pofțiți-i și pe oaspeți ca să-și poată împărtăși și ei impresiile comuniștilor de la voi. Dar, la urma urmei, asta-i treaba voastră !...

7

Lui Rustam îi sunau toată ziua în ureche vorbele lui Șarafoglu : „pierzi întrecerea – o pierzi !“ Kara Kere-moglu, blajin din fire, nu făcea nici un fel de aluzii, dar spuse și el că cei din colhozul „Viața nouă“ nu se prea pregăteau în vederea campaniei însămințărilor de primăvară și că numai Șirzad se dovedea cu adevărat vrednic în această împrejurare.

După ce-și petrecu oaspeții, președintele se întoarse seara tîrziu la administrația colhozului. Aici, Salman, Iarmamed și Husein-mutul fumau în pridvor. Îndată ce-l zăriră pe președinte, zvîrliră mucerile din mină, întîmpinîndu-l în poziție de „drepti“.

Rustam trecu pe lîngă ei posomorit, fără să scoată un cuvînt. Deschise ușa biroului, își scoase haina, apoi căciula și le zvîrli pe canapea.

– Hai, intrați ! strigă el... Ce stați acolo ? Vreți să degerați ?...

Cei trei favoriți ai lui intrară în cameră, așezîndu-se toți pe canapea. Iarmamed dădu la o parte cu un respect deosebit căciula președintelui. Își încrucișă, apoi, pe piept, miinile care semănau mai degrabă cu două lăbuțe de broască. Husein privea țintă în ochii președintelui, iar Salman, posomorit, își ducea mina la gură, căscînd.

Tăcerea se prelungi pînă cînd – în sfîrșit – o rupse Rustam :

– Vă mulțumesc !

Cei trei schimbă între ei priviri nedumerite.

– Vă mulțumesc ! Da, vă mulțumesc, din toată inima !
Spunind acestea, președintele le făcu de pe scaun o ple-
căciune adâncă.

– Dar ce s-a întâmplat, *kiși* ? îndrăzni Iarmamed să
întrebe.

– Ce s-a întâmplat ? S-a întâmplat, vulpe vicleană ce
ești, că m-am săturat de voi toți, trîntorilor ! M-am să-
turat mai abtîr decît de ploile de iarnă și de seceta verii !
V-am spus de mii de ori că din Husein-mutul n-o să iasă
nicicînd un brigadier, că nu-i nimic de capul lui... Doar
voi mi l-ați virît pe gît !

În vreme ce Rustam tuna și fulgera, amenințînd și ocă-
rînd, Iarmamed și Husein aruncau spre Salman priviri
rugătoare.

Nu mică le-a fost, însă, mirarea cînd Salman trecu la
ofensivă.

– Dacă nu ești mulțumit de noi, îi răspunse el președin-
telui, atunci e simplu ca bună ziua : dă-ne afară ! Și asta
cît mai repede ! Dumneata, tovarășe Rustam, m-ai ridicat,
m-ai ocrotit ca un părinte și, pentru asta îți voi fi recu-
noscător pînă-n mormînt. Acum, însă, cred că e mai bine
să ne despărțim. N-am alergat nici după grad, nici după
leafă mare ! Dă-mi drumul și plec la Baku. Fac eu ce fac
și-mi cîștig bucata de pîine !

– Ce tot îndrugi acolo ? întrebă Rustam oarecum des-
cumpănit.

Salman își scoase, încet, batista din buzunar, își suflă
nasul cu zgomot, apoi continuă cu și mai multă tristețe
în glas :

– Șirzad dă îndrumări. Nadjaf poruncește în numele
comsomolului. Mătușa Telly ne ponegrește și ea pe unde
poate ! Apoi, viață-i asta ?

„E deștept foc diavolul ăsta – da, tare deștept“ gîndi
Iarmamed.

– Și, colac peste pupăză, șeful secției de învățămînt și-a
luat prostul obicei, sub paravanul criticii și autocriticii, să
vină toată ziua să ne împuie capul cu demagogia lui de
doi bani !... Da, nene Rustam, noi sărim în apărarea du-

mitale – în apărarea dumatăle și a colhozului... și care ni-e răsplata ? Îți citim în ochi că ne disprețuiești !

– Haide, haide !... strigă Rustam aproape mugind. Vorbești anapoda.

– De ce anapoda ? îi răspunse Salman pe un ton care voia să arate că fusese rănit de-a binelea. Dar, mă rog, ce anume s-a întâmplat ? Pe ogorul lui Husein, n-a fost adus încă bălegarul și un petic de pământ de o jumătate hectar s-a transformat în mlaștină. Ei și ? E o nenorocire chiar atât de mare ?... Trimite-mă pe mine doar o zi la colhozul „Steagul roșu” și-ți jur pe tot ce am mai sfânt că o să descopăr de zece ori mai multe lipsuri ! Nu există colhoz fără lipsuri ! Știi care-i lucrul hotărîtor ? Unde se chiorăsc oaspeții – la lucrurile bune sau la cele rele ? Dacă o să ne pierdem atât de ușor capul din pricina unor fleacuri, atunci întreaga Stepă Mugană o să ne ridă în nas !

La rîndul lui, Iarmamed înțelese fără zăbavă că-i venise și lui rîndul, să intre în horă.

– Preacinstite nene Rustam ! începu el după ce tăcu Salman. Dacă socoți că singele meu îți poate fi de folos, atunci varsă-l, te rog, picătură cu picătură, strop cu strop... Te știm cu toții un gospodar adevărat. Nimeni nu cutează să gîndească altfel... Toți ne străduim ca oamenii să fie mulțumiți. Lipsurile găsite o să le înlăturăm pe toate, neîntîrziat, îmi pun capul, și, la toamnă, steagul întrecerii o să treacă în mîinile dumatăle.

Husein-mutul își privea președintele cu ochi de ciine credincios, plescăind mereu din buze.

– Dușmanii sînt cei care tulbură apele... da, dușmanii ! strigă Salman. Și anonimele se țin lanț...

La auzul acestor cuvinte, Rustam tresări. Într-adevăr, chiar în ziua aceea îi spusese Șarafoglu că mai primise o scrisorică. Pretutindeni numai dușmani. Te pomenești că și demagogul ăla de Goșathan primise vreun denunț. De-aia venise numaidecît să adulmece. Rustam avea desigur temeiuri să fie supărat pe oamenii lui. Dar unde ar mai putea găsi el asemenea oameni supuși, care să-i înghită

toate toanele, așa cum înghiți hapurile amare pe care le dă medicul. Îndură orice, fără să cricnească. Acum Rustam le trăsese o săpuneală zdravănă și-o să le ajungă tot anul...

Făcînd încă pe furiosul, repetă că nu-i va cruța pe trîntori, că fiecare trebuie să-și suflece mincile și să se apuce de treabă. Iar dacă va fi nevoie, se va răfui cumplit cu toți brigadierii... În ce privea controlul la stîină, acesta mai putea să aștepte. Într-adevăr nu era momentul prielnic : acum începeau semănăturile de primăvară.

8

În aceeași seară Rustam hotărî să facă rînduială și în casa lui. Se plimbă, la început, de-a lungul și de-a latul cerdacului, înfierbîntîndu-se tot mai mult. Apoi ceru soției sale să-i cheme pe copii. Sakina încercă să-l liniștească, spunînd că-i o oră tîrzie, că i se vedea pe față cît de obosit era el însuși – dar totul a fost în zadar. Rustam se dovedi neînduplecat.

Garaș și Maia ieșiră în silă din camera lor. Pe Perșan n-o chemă nimeni, dar veni singură. Se urcă pe divan cu picioarele și, sprijinindu-și capul pe umărul Maiei, spuse cu glas tare :

– Ai face bine, tată, să ne povestești ceva din timpul războiului ! se rugă ea. Nu știu de ce, dar la noi în casă e atîta plictiseală de la o vreme încoace...

Și se întinse, căscînd cu poftă.

Pentru asemenea vorbe nesăbuite, altădată Rustam ar fi luat-o la rost numaidecît. De data aceasta, însă, se mulțumi s-o fulgere cu privirea, trăgîndu-se de cîteva ori mînios de vîrfurile mustății.

Perșan nu dădu nici o atenție acestui gest...

Cu Garaș, însă, bătrînul vorbi aspru, spunîndu-i că fiii cu adevărat buni pun și ei mîna să ridice poverile ce apasă pe umerii părinților. În loc de asta el, Garaș, îi mai punea o povară în spinare.

– Dar, tată, eu ți-am spus doar cum s-au petrecut lucrurile ! izbucni Garaș.

– Cuvintele tale cad ca sarea pe rana părintelui tău.

Discuția lui Rustam cu nora fu mai lungă. Nu o dată o pusese în gardă, spunându-i că-i încă tină, că nu cunoaște bine viața și că, din această cauză, trebuie să se poarte cu multă luare-aminte. Cine o pusese să se urce în mașina lui Goșathan și să stea alături de acest demagog mîrșav ? Așa ? S-a oferit s-o aducă acasă ? Dar dacă o poftea să intre cu el într-un restaurant, ar fi primit și această invitație ? Doar Maia știa ce părere are el despre Goșathan, despre firea lui vicleană, despre sufletul lui josnic. De ce nu pleacă urechea la ce-i spune socrul ei, de ce nu-i ascultă povețele ? Maia nu-i numai inginer. Ea face parte din familia lor, e nora lui și, ca atare, are datoria ca, întotdeauna și-n toate împrejurările, să fie de partea lui, a socrului ei. Iar dacă observă unele lipsuri, lui trebuie să i le semnaleze și numai lui.

– Familia mea așa trebuie să fie !... Și Rustam încleștă pumnul, agitîndu-l în aer. Da, așa ! Nimeni să nu poată despărți un deget de celălalt. Dacă unul din degete se desprinde singur, îl retez și-l zvîrl cît colo...

– Nu înțeleg nimic... absolut nimic ! îi răspunse Maia.

– Mai lipsește ca împreună cu mătușa Telly să ticluiești anonime împotriva mea ! zbieră Rustam. Dacă ai văzut că arîkul e stricat și că Husein-mutul a făcut de capul lui irigarea ogorului semănat cu grîu, mie trebuia să-mi spui. De ce ai organizat un adevărat miting, în loc să vii la mine ?

Perșan nu se temea de tatăl ei, de aceea se încumeta să participe cu nepăsare vrednică de laudă la certurile familiei. În dorința ei de a abate discuția, încercă să glumească, numai și numai pentru ca harța să se curme.

– Pe dumneata, tată, spuse ea veselă, ar trebui să te faci șah pe undeva, prin Orient, într-o țară unde oamenii

trăiesc încă după obiceiurile feudale. Acolo ai fi la largul dumitale – n-ai îngădui nimănui să deschidă gura !...

Rustam trecu cu vederea și această necuviință. Se ridică de la masă și se adresă celor de față :

– Gîndiți-vă la ce v-am spus ! Noapte bună !...

După ce rosti aceste cuvinte, se îndreptă spre odaia de dormit.

Sakina și Perșan stăruiau pe lângă Maia să nu ia seama la tot ce spunea bătrînul. Era obosit și nu știa nici el ce vorbește... Maia, însă, părea că n-are nevoie de nici o îmbărbătare. Părea calmă. Spunînd că o doare capul, se retrase în camera ei.

Cînd Garaș veni și el în odaie, Maia nu scoase un cuvînt. Se înfășurase în șal de parcă i-ar fi fost frig. Bărbatul ei nu izbutea să găsească nici el, în acea împrejurare, cuvintele potrivite.

În sfîrșit, Maia se hotărî să vorbească :

– Ascultă, Garaș ! Hai să ne mutăm de la bătrîni. Nu vād altă ieșire !

Garaș inclinase și el, nu o dată, spre această soluție. În clipa aceea, se simți însă neplăcut impresionat văzînd cu cît calm îi spusese soția lui aceste cuvinte. Sigur, ce-i păsa ei ?! Ea era o străină. El, însă, trebuia să-și părăsească familia – pe tatăl, pe mama și pe sora lui. Și oamenii din sat ce vor spune ? Viața de familie nu se rînduiește așa, dintr-o dată – plecarea din casa părinților e calea cea mai ușoară. Și, apoi, se cuvine ca bătrînului să i se arate mai multă îngăduință.

– Doar n-o să plecăm de-aici în toiul nopții. Acum culcă-te și dormi... bombăni el posomorît.

Maia simți că-i stă inima în loc de jignire. Oare Garaș, hărbatul ei, nu vedea că dacă ea răbda totul era numai pentru ca, în familie, să domnească liniștea și buna înțelegere ? Dar răbdarea are, și ea, o margine !

În noaptea aceea, patul li se păru rece.

I

Fiarele plugurilor răsturnau lostopane grele de pământ înțelenit, brazde adinci rămîneau în urma tractorului. Garaș, la volanul tractorului, își rotea cu atenție privirile de colo colo. Era plăcut să vezi cum cu fiecare ceas, pămîntul înțelenit, năpădit ca de rîie de iarba aspră, spălăcită la culoare, se micșora tot mai mult, iar în urma tractorului se răsfirea ca lîna de oaie pămîntul jilav, negru ca smoala... Bucuria de a ara pămîntul o avea în sînge. Îi plăcea să stea pe cîmp, ziua și noaptea, pe orice vreme – în plin soare sau sub ropotul ploii. Pentru un tînăr toate sînt plăcute !

De cealaltă parte a cîmpului care era pregătit pentru semănăturile de primăvară lucra Nadjaf pe tractorul lui. În depărtarea amăgitoare tractorul lui părea că stă încremenit locului.

Începuseră să are din zori și se înțeleseseră să se întâlnească la mijlocul ogorului, cel care va rămîne codaș trebuind să-l ospăteze pe învingător cu o strachină de pilaf...

– E sigur, spusese Nadjaf, că ori Gizetar, a mea, ori Maia, a ta, una din ele va trebui să gătească pilaful.

„Da, cu o nevastă ca a ta, lucrul e ușor – nu e complicat, gîndi Garaș. Își aminti neînțelegerile din casă și simți o adincă amărăciune în suflet. Putea el porunci Maiei să gătească pilaful ? Norocos om e Nadjaf – el nu-și pune niciodată asemenea probleme.”

Dar alt fapt mai grav îl necăjea îndeosebi pe Garaș, întunecîndu-i viața. Unele guri rele dădeau a înțelege că Maia era prea prietenoasă cu bărbați străini...

Cu o săptămînă în urmă, el o întrebuse așa, ca în treacăt :

– Care-i părerea ta, un tînăr se poate însura și apoi să ducă o viață liberă, de burlac ?

– Dacă atunci când nu era însurat, purtarea lui nu lăsa nimic de dorit, firește că da !

– Ție însă ți-ar plăcea dacă aş începe să fac curte altor femei ?

– Judeci la fel ca tatăl tău !

– Tata e un om drept și cu scaun la cap ! îi răspunse Garaș cu o notă de jignire în glas.

– Nu întotdeauna ! replică Maia. Știi că eu nu-i împărtășesc de loc concepțiile despre viața de familie. Aș fi dorit ca bărbatul meu să se dovedească independent și în gândire, și în fapte. La drept vorbind, dragul meu, îmi dau seama că în ultima vreme tatăl tău e furios pe mine, iar tu, văzîndu-l astfel ai început să-i cîmți în strună.

– Nu-i cu putință să-ți spună omul o vorbă că tu și răspunzi printr-un discurs întreg...

– Cîtuși de puțin !

După această discuție care-i lăsase un gust amar, Garaș hotărîse să stea toată săptămîna pe cîmp, alegîndu-și un lot din cele mai depărtate, și urmînd să doarmă chiar în cantonament.

– Bine ! spusese Maia cu răsufierea tăiată, pîlînd, apoi oftase adînc.

Ca un făcut, vremea se scurgea nespuse de încet. I se părea că nici nu merge pe un tractor, ci stă proțăpît pe o haraba hodorogită, trasă de boi. Serile în cantonament erau plicticoase, apăsătoare și dorul îl mistuia neconținut. Nici cîntecele, nici glumele flăcăilor nu-l distrau. Se simțea ispitit să lase tot și s-o pornească pe jos, spre sat, spre casă, la Maia...

Opri tractorul la marginea arîkului. Curăță cu un fier brăzdarele plugului de pămîntul cleios ce se lipise de ele ca un aluat. Își îndreptă apoi privirile spre Nadjaf și văzu că amîndoi străbătuseră distanțe egale.

– *Salam*, tovarășe, *salam* ! se auzi vocea plină de vioiciune a lui Șarafoglu.

Garaș își scoase în grabă mînușile mînjite de ulei și-i întinse mîna.

– Ce zici, pămîntul nu este prea umed ?

– E tocmai cum trebuie ! Îndată ce-l atinge plugul se sfarimă singur. Se poate spune că ne zîmbește, tovarășe locțiitor de director.

– Hai, dați-i bătaie, vitejilor ! Hai, eroilor ! Să-l bucurăm cit mai curînd pe Rustam că S.M.T.-ul și-a îndeplinit la timp angajamentul față de el.

Cîmpul răsună din nou de huruitul tractorului. Întorcînd capul, Garaș îl văzu pe Șarafoglu cum mergea de-a lungul brazdelor și măsura adîncimea arăturii. „Toată viața e pe cîmp !” gîndi Garaș despre el. În ultima vreme, se simțea tot mai legat de Șarafoglu. Îi plăcea felul în care conducea el oamenii – fără zbierete, fără ton poruncitor, dar cu încredere în puterile lor, dîndu-le sfaturi cu adevărat înțelepte. Era plăcut să stai de vorbă cu Șarafoglu. După fiecare discuție, Garaș se simțea mai îmbogățit sufletește. Se întreba cu mirare de ce tatăl lui nu izbutea tot atît de ușor și fără nici un fel de sîcîială să se poarte cu oamenii, să se apropie de ei.

Pe ogorul vecin, echipa condusă de Gîzetar grăpa de zor pentru ca pămîntul să păstreze umezeala de primăvară. Tractoristul își scoase căciula și o flutură deasupra capului, făcînd semne prietenești lui Garaș de parcă ar fi vrut să-l întrebe : „Ei, cum merg treburile ?” Drept răspuns, Garaș îi făcu, și el, un semn cu mîna : „Strună !”

Către amiază, se constată că Nadjaf rămăsese în urmă. Avînd o pană de motor trebuise să oprească tractorul. Nadjaf îl felicită pe învingător, rostind o frază care – se vedea bine – fusese pregătită dinainte :

– La muncă, toți Rustamovii – și tineri și bătrîni – sînt lei !

În adîncul sufletului, Nadjaf era mulțumit că fusese învins, pentru că era mîncău și nu se îndoia că dacă nevasta lui va găti pilaful se va linge și el pe degete...

Tractoriștii trecură peste lotul pe care lucra Gîzetar.

-- Ei, surioară, treburile merg cam prost ! îi spuse Garaș, clătînd din cap. Mai strunește-ți bărbatul că altminteri nu-i mai rămîne din cîștig nici doi bani ! Și-i povesti despre rămășag și despre pilaful pierdut de Nadjaf...

– Dacă n-aș fi fost eu, ehei, s-ar fi isprăvit de mult cu el, oftă adinc Gizetar, privindu-și duios bărbatul. Cît privește pilaful – mai aveți răbdare : o să mîncăți atunci cînd terminăm cu semănăturile. Deocamdată n-avem o clipă liberă !

Ca de obicei, Nadjaf începu să-și ridice în slăvi nevasta !

– Tu ești bucuria și mîndria mea ! N-ar fi de loc rău să faci pilaful chiar pentru astă-seară.

– Uite ce, fă-ți-l singur ! îi dădu voie Gizetar mărini-moasă. Și, auzind că o cheamă mătușa Telly, alergă spre ea.

Mai tîrziu se văzu că un tractorist tînar avea necazuri cu motorul și Nadjaf rămase să-l ajute. Garaș, însă, se îndreptă, fluierînd, spre cantonamentul brigăzii – o *saklea*¹ durată în piatră, cu pămînt pe jos. În jurul saklei, pe iarbă zăceau zvîrliți în neorinduială, saci cu îngrășăminte chimice, butoaie cu carburanți și se înșirau cîteva harabale. Un cal sur, care ronțaia fin cu poftă, stătea legat de un țaruș.

În acea căscioară, urită și neprimitoare, dormise Garaș toată săptămîna. Se întinse, amintindu-și patul moale conjugal și dorul de Maia se aprinse în inima lui cu o putere nouă ! De ce să se certe ? De ce ? Toate pricinile neînțelegerilor iscate între ei i se păreau acum lipsite de orice temei și fără nici o însemnătate... fleacuri, pur și simplu !

Intrînd în casă, Garaș incremeni locului : patul de lemn în care tractoriștii dormeau noaptea claie peste grămadă, de obicei acoperit cu piei de oaie, cu perne murdare, își schimbase cu desăvîrșire înfățișarea. Saltelele, umplute cu fin, erau acoperite frumos cu pături noi, pernele albe ca zăpada stăteau aliniate la căpătîi.

– Cine o fi făcut treaba asta ? Întrebă cu glas tare Garaș.

Din spatele lui se auzi o voce sonoră :

– S-au găsit oameni buni s-o facă !

Întorcîndu-se pe călcîie, dădu cu ochii de Naznaz care-i zîmbea din pragul ușii. Avea, pe ea, un halat alb peste

¹ *Saklea* – casă țărănească în Caucaz (n. ed.).

rochia de mătase și răspindea în încăpere un parfum puternic.

– Ce mă privești așa ? Nu mă mai cunoști ?

Garaș n-o mai văzuse de multă vreme. O știa o fetișcană colțuroasă, uscățivă, iar, acum în fața lui, se găsea o femeiușcă împlinită, frumoasă, plinuță la trup și sigură de ea.

– Firește că te cunosc ! îi răspunse Garaș puțin tulburat. Dar cum ai nimerit aici ?

– M-a trimis frate-meu. Mi-a spus că toți oamenii sînt la cîmp și că trebuie să am grijă de ei – să le dau un prim-ajutor, în caz de accidente. Mi-a încredințat și o mică farmacie ambulantă, cu o seamă de medicamente...

– Pentru asemenea treabă nu-i de loc păcat să ți se dea și ție zile-muncă ! îi spuse cu satisfacție Garaș, așezîndu-se la masa proaspăt spălată.

– Oriunde am lucrat, nimeni nu s-a plîns de mine ! spuse cu un zîmbet șăgalnic Naznaz.

– Poate mă pansezi și pe mine ! și Garaș îi arătă un deget oblojit în grabă cu o cîrpă murdară de ulei.

Naznaz ieși pe ușă, legănîndu-și soldurile plinuțe și se întoarse cu trusa în mînă. La parfumul ei se adăugă și mirosul de iod. Cîteva clipe după aceea degetul lui Garaș era spălat cu alcool și pansat cu tifon steril. Tot aplecîndu-se, sînii moi ai fetei atingeau umărul tînarului, iar genunchii ei elastici, ca două mingi de cauciuc, se lipeau de picioarele lui.

„Ia uite cît de atentă e și cît de grijulie !“ își spuse Garaș, încercînd un simțămînt de recunoștință.

Ușa scîrții și, în cameră, intrară Nadjaf și Salman.

– Plăcută societate, n-am ce spune ! exclamă Nadjaf. O să creăm pentru tractoriști și pentru mecanici condiții cu adevărat civilizate de odihnă ! S-ar cuveni să se facă o fotografie – cu siguranță că ar apare în ziar. Naznaz, încă n-ai plecat ? Doar ți s-a sfîrșit concediul ! Pesemne că ești așteptată la Baku !

– Mi-am prelungit concediul, pe socoteala mea, răspunse ea. Salman nu m-a lăsat să plec, mi-a dat poruncă să am grijă de voi.

– Ai răbdare. La toamnă deschidem spitalul colhozului și te aducem aici definitiv ! spuse Salman.

– Nu, asta nu ! M-am obișnuit cu viața civilizată de-acolo... aici aș muri de urit ! se tîngui Naznaz aruncîndu-i, totodată, o privire galeșă lui Garaș.

Viața civilizată de oraș însemna, pentru Naznaz, să se împopoțoneze cu rochii în culori țipătoare, să zvîrle cu ghiotura pudră pe obraji, să verse pe ea parfumuri, să hoinărească pe bulevarde cu prietenele, să meargă seara la dans, să lege cunoștință cu bărbați bine.

– Aștept să-l însor pe Salman și o șterg de-aici ! adăugă ea aruncîndu-i, din nou, lui Garaș, o privire cochetă.

– Bună treabă ! exclamă Nadjaf, scoțînd de sub pat un coș plin cu de-ale gurii și punînd pe masă pîine, ouă, carne și ceapă. Haideți, să mîncăm, acuși trebuie să ne apucăm din nou de treabă !

– Vin și eu, numai să mă spăl pe mîini, strigă din ușa Naznaz, și-l chemă pe Garaș :

– Hai, toarnă-mi apă... uf, că nepriceput mai ești !...

– Du-te, du-te, supune-te ! îi strigă Nadjaf. Garaș, drept răspuns, îl fulgeră cu privirile. Totuși, se duse.

După ce luară masa, Naznaz se duse și ea pe cîmp cu tractoriștii. În halatul ei alb părea un trandafir înflorit pe arătura neagră ca de catifea. Nadjaf găsi printre tufișuri niște violete pe care le oferî fetei, ducîndu-și mina la inimă și făcîndu-i, în glumă, o plecăciune adîncă.

Naznaz îi mulțumi, mirosi florile, apoi i le întinse lui Garaș.

– Ia-le, drept amintire.

El le luă, privind temător în toate părțile – nu cumva era prin apropiere Gîzetar, care n-ar fi zăbovit să șoptească o vorbuliță la urechea surorii lui și aceasta să-i spună Maiei. Își dădea seama că Naznaz, provocătoare cu cochetăria ei, îl tulbura. Ca să se ferească de orice ispită, spuse prietenului său cu un ton preocupat :

– Să începem !

– Da, ar fi și timpul, răspunse cu vioiciune Salman, care, în vreme ce sora lui îl asalta provocator pe Garaș, se ivise și el, stînd de o parte, nepăsător. Pe lotul ăsta semănăturile le vom face în cuiburi așezate în pătrat. Vom strînge cel puțin treizeci de chintale la hectar – și încă bumbac de primă calitate. Oricum, dați-vă silința, fraților, și n-aveți nici o grijă – primele vi le garantez eu !

Nadjaf îi răspunse :

– Nu ne dăm silința „oricum“, ci ne vom da, cu adevărat, toată silința !

Tractoarele începură să duduie curînd și porniră pe întinsul ogoarelor, răscolind cu brăzdarele pămîntul roditor al Stepei Mugane.

2

Cu fiecare zi ce trecea Maia era tot mai tristă. Altfel întrevăzuse viața de familie. Pentru ea, această viață însemna dragoste, bucurie, desfătare și fericirea de a-l avea aproape pe soțul ei – ființa cea mai dragă și mai dorită din lume. Casa lui Garaș o vedea numai armonie și voie bună, răsunînd de cîntece și discuții calde seara lingă samovar. Pe atunci nici nu i-ar fi trecut prin minte că zilele se vor scurge, unele după altele, monotone, că săptămînile se vor scurge, și ele, tot atît de încet, de apăsătoare, că viața îi va hărăzi multe îndatoriri și bucurii puține...

Cînd ești singură, de capul tău – totul e simplu ca bună ziua. Te poștește cineva – te duci ! Vrei și tu să poștești vreun prieten, îl chemi și nimeni nu zvîrle cu piatra în tine. Te îmbraci cum vrei și dacă ți-e lene și nu-ți mai vine să-ți așezi frumos rochia în garderob, n-ai decît s-o arunci pe pat. Într-o duminică îți place să trîndăvești mai mult ca de obicei, nimeni nu te oprește ! Ai chef să asculți muzică, întorci butonul la radio și-o să-ți cînte cît îți poștește inima.

Dar dacă ți-ai legat soarta de cineva, ești silită să ții seama de gusturile și de dorințele lui. Dacă vrei să-ți faci pe plac, trebuie să-i faci și tu lui pe plac. E necesar să faci neapărat apel la răbdarea ta, la inteligența ta, și, de multe ori – hai, să le spunem lucrurilor pe nume – la șiretenia ta.

Nu este ușor să le faci pe toate acestea. Se întâmplă, însă, ca uneori viața să se dovedească și mai grea, când, de pildă, însurății trăiesc în mijlocul unei familii, înăuntrul căreia s-au statornicit de mult anumite rînduieli, când rudele socot de datoria lor să se amestece în treburi care nu le privesc.

În casa Rustamovilor, despotismul socrului era, pentru Maia, de neindurat. La început s-a mirat – și totodată s-a speriat – văzînd că Garaș se împotrivește dorinței sale de a pleca din casa părinților lui și de a-și dura propriul lor cămin. De la o vreme, Garaș se schimbase, parcă. Devenise neatent față de ea și, uneori, chiar grosolan. Începea să creadă că, într-adevăr, lui i-ar fi trebuit altă nevastă – una care să măture curtea și să curețe grajdul, care să răspundă la un cuvînt prin zece și, noaptea, în pat, să-l îmbrățișeze ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Dar, la urma urmei, cine știe, poate că el nici n-a iubit-o ? I se păruse doar că-i îndrăgostit și – gata ! – s-a însurat...

Maia se simțea cuprinsă uneori de neliniște, de spaimă. Tresărea, și se ridica repede din pat, ducîndu-se la fereastră, unde privea fără nici o țință și se întreba : va putea, oare, trăi fără Garaș ? Dacă nopți de-a rîndul se gîndea numai și numai la el, însemna că ar fi fost cu neputință să îndure despărțirea. „Mi-e drag, îl iubesc !” repeta ea. De aceea, desigur, plîng de deznădejde pentru că nu-l simt lîngă mine !”

Deodată ușa se deschise fără zgomot și în fața ei apărură Garaș cu zîmbetul pe buze. Chipul lui era ars de soare, negru ca tăciunele. Luată prin surprindere, Maia alungă greu gîndurile zbuciumate care o năpădiseră și, privindu-l, zîmbi încurcată.

Garaș, însă, sigur că va fi întâmpinat altfel, că Maia îl va cuprinde în îmbrățișări înflăcărâte, se posomori.

După cîteva clipe de tăcere Maia se hotărî să-l întrebe :

– De ce ai venit atît de tirziu ?

– Am așteptat să treacă vreun camion. Dar tu, de ce nu dormi încă ? Ce griji te frămîntă ?

– Aici totul e în perfectă ordine, treburile merg cum au fost orînduite ! glumi Maia cu vădită tristețe în glas. Tatăl tău mă ocărăște mereu...

Garaș strimbă din nas. Mai auzise cîntecul ăsta !...

– Și numai pentru fleacuri ! continuă Maia. Știi doar că m-am obișnuit încă din copilărie să fac dimineața puțină gimnastică. În cerdac mi se părea că nu-i bine. M-am sfătuit cu mama și am chemat tîmplarul ca să facă un colț al pridvorului de lîngă camera noastră numai pentru mine. Cînd a venit tata, l-a gonit... Mie, însă, nu mi-a spus nimic, și asta-i mai rău decît orice. Prevăd că pînă la urmă o să-mi pierd răbdarea și vor începe certurile...

Garaș se simțea obosit de toate aceste tînguiri ale Maiei. Cu sau fără voie o compara cu Naznaz, care, așa cum părea, era întotdeauna mulțumită, nu se plîngea niciodată, nu ducea dorul de nimic, nu se necăjea pentru fleacuri, străduindu-se să placă bărbatului, să-i facă pe plac...

– Uite ce-i, pe tatăl meu nu mai am cum să-l schimb – ar fi peste puterile mele. N-ai decît să intri în camera ta și aici să ȝopăi goală cum vrei și cît vrei !

– De ce-mi vorbești cu atita răutate ?

– Dar cum vrei să-ți vorbesc ? Doar nu-s nici eu de piatră. O săptămînă întreagă am stat la cîmp, am dormit pe pămîntul gol, lîngă roțile tractorului și, cînd vin acasă în goană ca să ajung cît mai repede, sînt primit cu văicăreli. E plăcut, n-am ce zice...

Maia își șterse cîteva lacrimi lunecate printre genele-i lungi.

– Bine, Garaș, de-acum înainte n-o să mai auzi un cuvînt. Și-l întrebă cu o voce stinsă : Nu te culci ?

– Nu, dă-mi ceva să mănînc. Trebuie să mă întorc înapoi la cîmp ! minți el.

Nădăjduia că nevasta lui va veni lângă el și-l va ruga ca în noaptea aceea să rămână acasă. Maia, însă, obișnuită să respecte munca bărbatului ei, nici nu se gândi să facă vreo obiecție. Furios la culme, Garaș infulecă ceva la re-pezeală și o porni apoi încet spre șosea, unde spera să-l ia vreun camion.

Sosi la cantonament cind se lumina de ziuă. Tractoriștii se treziră din somn, întîmpinîndu-l cu glume înțepătoare :

– Păcat să lași acasă o asemenea mîndrețe de nevastă !

– Nu cumva ți-a ieșit înainte o pisică neagră ? V-ați certat ?...

Dimineața, Naznaz, puse paharul cu ceai în fața lui Garaș, care privea în gol nedormit, posomorît. Mișcările fetei erau line și zîmbetul duios. După ce-l lăsă să mănînce, îi schimbă pansamentul la deget și Garaș se tulbură iar cînd simți sîinii ei moi atingîndu-i umărul și obrajii...

Tractoriștii plecaseră. Naznaz rămase singură cu el. Îi simțea aproape buzele vopsite țipător. În fiecare zîmbet al ei era, parcă, un îndemn, o chemare...

8

Razele fierbinți ale soarelui care pătrundeau în geamlîc îl încălzeau și-l mîngîiau pe Șarafoglu. Stătea lângă fereastră încruntat și căsca din cînd în cînd, ținînd în mînă ziarul pe care îl citise abia cu cîteva clipe mai înainte. Pe genunchii lui moțăia un pisoî pufos ; îl găsise, cu două luni în urmă, la poarta S.M.T.-ului, flămînd, tremurînd de frig, și-l luase la el.

De dincolo de ușă se auzi o voce :

– Se poate ?

– De ce nu ? Intră !... Șarafoglu lăsă cu grijă pisoîul jos, pe covorașul de lângă masa de scris și zîmbi celui care intrase. Era Nadjaf. Aha, comsomolul ?! Ia loc, te rog !

Ca de obicei, vesel și bine dispus, Nadjaf îi întinse o hîrtie.

– Ce-i cu asta ? Hai, stai jos !

– O comandă de tije pentru mașina de recoltat bumbac. E vremea să începem reparațiile ! Cu semănăturile, totul e în ordine, fiți fără grijă în ce ne privește, munca merge normal, după grafic ! Se mai întâmplă, din cînd în cînd, cîte o mică pană la motor – fără asta nu se poate... Reparațiile le facem noi înșine și deocamdată nu avem întreruperi în muncă. Nadjaf avea o voce sonoră și vorbea plin de vioiciune. Îi făcea plăcere că-i poate aduce lui Șarafoglu vești îmbucurătoare.

– Dar în colhozul vostru cum merge treaba ?

De data aceasta, Nadjaf răspunse cu glas stins :

– Păi, ați fost ieri pe la noi... Și ați văzut !

Șarafoglu nu stăruia mai mult. Se aplecă deasupra mesei și semnă comanda.

– V-ați gândit bine voi, comsomoliștii. În fiecare an ne facem iluzii că n-o să avem nevoie de mașini pentru culesul bumbacului înainte de august și că, deci, nu-i nevoie să grăbim reparațiile. Abia cînd capsulele de bumbac plesc, ne dăm seama că mașinile sînt mai hodorogite decît harabalele vechi. Și pricina e ba că n-am avut timp, ba că am făcut prost socoteala, ba că am scăpat din vedere, ba că am uitat !... Șarafoglu adusesese în așa fel vorba, încît să pară că nu de la el vine dispoziția, ci că înșiși comsomoliștii luaseră inițiativa începerii reparațiilor pentru campania de primăvară. Dumitale îți place mașina de recoltat ? îl întrebă el, așa, într-o doară pe Nadjaf.

Nadjaf sări în sus atît de brusc încît scaunul pe care stătea se răsturnă zgomotos.

– Tovarășe Șarafoglu, strigă el cu însuflețire, lovindu-se de trei ori cu pumnul în piept, în ce mă privește, eu sînt îndrăgostit de mașina asta... Pe cîntea mea : sînt îndrăgostit lulea ! Acum trei ani, cînd eram logodit cu Gizetar, am zărit-o într-o zi, pe cîmp. Era arsă de soare și leoarcă de sudoare din creștet pînă-n tălpi, sărăcuța de ea. Culegea bumbacul cu mina, trudea din zori pînă seara, vreme de șaisprezece ore... Și mi-am spus : unde-s oamenii noștri de știință ? Există doar Academia de Științe, profesori, cercetători, docenți !... Și-mi mai spuneam : „Ei,

tovarăși savanți, născociți imediat o mașină ca să scutim fetele noastre frumoase de munca asta de robi..." Da, așa mi-am spus – și n-am avut dreptate ?

– Ba da, chiar foarte multă dreptate ! răspunse Șarafoglu, încântat de însuflețirea cu care vorbise Nadjaf. Dar, vezi, mașina a fost creată, există și, totuși, au mai rămas oameni care nu vor s-o cunoască și nu vor să lucreze cu ea.

– Li-e teamă ca nu cumva veniturile colhoznicilor să scadă. Președintelui nostru, lui Rustam, îi vom dovedi că și el trebuie să ia în seamă mașina ! De aceea ne-am apucat de reparații din primăvară. Că doar așa-i stepa : dacă mașinile nu-s reparate înainte de ivirea căldurilor, după aceea nu mai poți face mare ispravă. Soarele dogorește stepa, o înfierbîntă, o face să clocotească – și, atunci, numai la reparații nu ți-e gîndul !...

Șarafoglu, ca băștinaș al stepei, știa prea bine acest lucru fără să i-l mai spună Nadjaf. Totuși, îi plăcea să-l audă de la tînărul acesta pe care-l asculta cu atenție.

– Dar, tovarășe Șarafoglu, mașina își face ea treaba ei, dar a rămas totuși sapa, prășitul, mușuroirea și altele, care se fac tot cu mîna ! adăugă Nadjaf, răsfrîngîndu-și buzele groase ca pentru a da cuvintelor un anume tîlc.

– Asta se poate lichida, spuse Șarafoglu, dar se corectă îndată : de fapt, e cam greu dar nu-i cu neputință. Îi vom convinge pe toți colhoznicii că bumbacul trebuie semănat în cuiburi așezate în pătrat, vom perfecționa mașinile – și atunci va putea dispărea necesitatea sapei !

– Încearcă să-l îndupleci și pe președintele nostru...

Șarafoglu îi răspunse zîbind :

– Nu vreți să-i dați președintelui vostru nici o atenție ? Tînărul tăcu o clipă cam încurcat.

– Nu este bine, desigur, să nu dai atenție unui om vrednic de respect și cu experiență ca el, continuă cu seriozitate Șarafoglu. Asta ar fi chiar o necuviință din partea voastră. E drept că nici nu trebuie să nu faci altceva decît să joci cum îți cîntă el ! Ne-am înțeles ? Dacă da, atunci e foarte bine ! Acum fugi !...

Şarafoglu se aşeză din nou la fereastră, luă de pe covoraş pisoiful care începuse să toarcă în braţele lui... şi se lăsă furat de gânduri. Deci se terminase, porumbul fusese pus. Şi trifoiul. Incepea cea mai grea parte a campaniei : semănatul bumbacului. Deocamdată toate colhozurile din sectorul acela mergeau bine, nu se observa nici un codaş. Totuşi, starea de lucruri de la colhozul „Viaţa nouă” îl neliniştea serios.

În timpul iernii, îl bucurase faptul că Rustam îi cerea rareori o mână de ajutor. Şarafoglu nu prea îi avea la inimă pe preşedinţii de colhozuri care se foloseau de toţi prietenii cu funcţii de răspundere ca să-şi satisfacă anumite interese personale. Acum, însă, perioada însăminţărilor începuse şi Rustam nu dădea niciun semn de viaţă. Torrentul de scrisori anonime nu mai contenea. De altminteri, Şarafoglu nu rămăsese decît o singură zi la „Viaţa nouă” şi putuse observa o seamă de lipsuri.

Socotea că, despre acest lucru, avea datoria să vorbească deschis cu Rustam. De aceea, îl chemase la el încă de dimineaţă.

Deodată sună strident un clacson. Şarafoglu se uită afară, pe fereastră. Rustam cobora din *Pobeda* lui.

Preşedintele colhozului „Viaţa nouă” nu se aştepta să-l întâlnească în curtea S.M.T.-ului pe Nadjaf. În sufletul lui se treziră obişnuitele bănuieli : „Iată de ce am fost invitat aici !” îşi zise el.

Intră în biroul lui Şarafoglu întunecat ca noaptea.

– Hai, fumează o ţigară, odihneşte-te, prietene necredincios ! îl pofti prietenos Şarafoglu. Şi, pe urmă, povesteşte-mi cum merg treburile în colhozul tău.

Necredincios ? Da, desigur. Nadjaf a şi reuşit să-l poncească în faţa lui Şarafoglu. Încruntat, Rustam îşi scoase punga de tutun. Degetele îi tremurau. Şarafoglu observă că, în primăvara aceea, multe fire albe se iviseră în părul prietenului său. Dar, în înfăţişarea aspră a lui Rustam, în toată făptura lui vînjoasă, se putea citi o voinţă dîrză de a nu se supune anilor, de a birui bătrîneţea.

– Nu mă întrebi dacă sînt mulţumit de colhozul vostru ?

Cu tonul omului jignit, Rustam răspunse, dind din umeri :

– Ce rost ar mai avea să te întreb ? Totul e limpede, de vreme ce n-ai vrut să rămii la masă. Voi ăștia, activiștii de la raion, sînteți toți la fel : niște formalști reci... !

Și Rustam trase cu înverșunare din pipă, trimițînd spre tavan un nor gros de fum.

– Eu îți vorbesc ca unui prieten și tovarăș de front ! îl dojeni Șarafoglu.

– Oricum ai vorbi faptele sînt aceleași !

– Va să zică tu ești mulțumit cu situația din colhoz ?

Norul de fum se ridica tot mai sus spre tavan. Rustam nu răspunse. Atunci, Șarafoglu continuă :

– Socotești într-adevăr că toți activiștii de la raion nu sînt altceva decît simple mașini fără suflet ? Nu spun că printre ei nu se găsesc și asemenea oameni. Aceștia însă sînt puțini la număr, foarte puțini ! Ne vom strădui să nu mai fie nici unul... Și tu muncești într-un post de conducere, chiar dacă nu ești la raion. Și pe tine colhoznicii te învinuiesc, pesemne, de formalism și neomenie.

– Asemenea păcate n-am !

Vocea lui Rustam avea accente de sinceritate.

– Zi, ție nu-ți găsești nici o lipsă ?! întrebă ironic, Șarafoglu.

– Ei, prietene, n-ar trebui să răstălmăcești așa fiecare cuvînt ! Nimeni nu-i ferit de lipsuri. Nici Rustam nu-i cu stea în frunte. Dacă are o fire dificilă, treaba lui – asta n-are nici o legătură cu semănăturile de primăvară.

– Nu pot fi de acord ! îi răspunse Șarafoglu, clătînd din cap. Există lipsuri de pe urma cărora suferă sute și sute de oameni. Ți-am atras atenția asupra acestui lucru de cîteva ori. Astăzi, colhozul este o gospodărie mare, complexă, pe care n-o poți conduce cu ochii legați, nu te poți bizui pe propria ta experiență, pe capul tău. Mă uit la tine și mă întreb : cum e posibil să privești lucrurile cu atîta indiferență, să lași să se vadă că ți-a slăbit interesul față de muncă !... Nici pe oamenii tăi nu-i văd prea înflăcărați !

– Ai citit anonimele și te-ai lăsat influențat de ele !
răspunse cu viclenie Rustam.

– Nu neg : am citit anonimele și cred că te-ar interesa să le citești și tu. Șarafoglu scoase din casa de fier patru scrisori puse în plicuri boțite și i le întinse. Eu însă, nu iau în seamă conținutul lor, continuă el, observând că Rustam se schimbase la față pe măsură ce le citea. Dar de impresiile personale trebuie să țin seama ! Șarafoglu continuă rîzînd. Vezi, eu te credeam necăjit pentru că treaba nu merge bine și cînd colo tu te-ai supărat pe mine fiindcă n-am rămas la masă... deci eu sînt vinovat !...

– Un proverb spune : „Mai abitir te superi pe cei pe care îi iubești !” mormăi Rustam.

Și începu apoi să-l învinuiască, spunînd că-l cunoaște prea puțin, că nu-l supără faptul de a-i arăta lipsurile, ci pentru că el, Șarafoglu, crede ce spun dușmanii lui. Ce dușmani ? Chiar și Nadjaf, care abia acum citeva clipe a ieșit din birou – poate că el însuși e autorul anonimelor...

Șarafoglu îi răspunse imediat cu blîndețe – parcă i-ar fi fost milă de Rustam care era orbit într-atîta de minie :

– Greșești, prietene !... Nadjaf nici măcar nu ți-a rostit numele. N-am vorbit decît despre unele probleme de muncă. N-ar trebui să ai atît de puțină încredere în oameni și să gîndești astfel despre ei. Și asta-i un soi de boală – un vierme al bănuielii se cuibărește în cîte un om care vede în jurul lui numai dușmani.

Rustam crezu imediat că Nadjaf nu avea nici o vină față de el. Totuși, continuă să se tînguiască.

– Dacă ai ști cît de greu mi-e... Totul fierbe în mine, mă roade neliniștea. Numai griji zi și noapte ! Muncesc din răsputeri și, în loc de orice mulțumiri, aud numai de sforării și de intrigi ! Nu mai pot ! Mai bine fac un raport și plec din postul ăsta ! Rămîn simplu brigadier. Cred că și tu ți-ai da avizul ca să fiu eliberat de comitetul raional din postul de președinte.

Rustam se căi însă numaidecît că rostise acele cuvinte. Șarafoglu, însă, nu le dădu nici o atenție.

– Ți-aduci aminte, prietene, de zorii puterii sovietice cînd, după indicațiile personale ale lui Lenin, aci în Stepa Mugană se săvîrșeau atîtea fapte mari? Șarafoglu îi pusese această întrebare cu glas scăzut, lăsîndu-se pe spate și închizînd ochii ca și cum, stînd astfel, îi era mai lesne să vadă trecutul. Lenin i-a sfătuit pe comuniștii din Azerbaigian să redea rodnicia pămîntului îmbibat cu sare, al Stepei Mugane, bătătorită de copitele turmelor de oi. Aici au poposit, cu cele dintii brigăzi de constructori Kasum Kengerli și Serghei Bagdatiev. Noi eram tineri pe atunci, și tu, și eu, dar cred că nu l-ai uitat pe Serghei! Era slab, uscățiv, și cu mica lui bărbie ascuțită părea un băiețandru. Fiecare se întreba: cum va putea el îndura arșița stepei noastre? Situația era grea. Aprovizionarea, ca și cînd nici n-ar fi fost, banii nu mai aveau nici un preț. Nu numai dușmanii de clasă, totul ne era împotrivă – ignoranța, lipsa unei vieți cu adevărat omenești, fanatismul religios. Oamenii cărau în spinare, la depărtări de zeci de kilometri, saci plini cu ciment, cu orez sau cu făină. Fiecare pas făcut era presărat cu morminte în care ne îngropam prietenii. Pe deasupra s-au ivit și frigurile. Bagdatiev și Kengerli au căzut, și ei, bolnavi. Cu buzele crăpate de febră, stăteau întinși pe paturile de scînduri, dar continuau să conducă munca pe șantier, unde n-a fost semnalat nici un fugar, unde nimeni n-a cerut să plece de la postul lui. Părinții noștri și prietenii mai vîrstnici decît noi nu scoteau un oftat, nu se tînguiau că sînt obosiți. Și atunci, mă întreb: cu tine ce s-a petrecut oare? Care să fie pricina acestui moral atît de scăzut? Ai obosit? O să luăm legătura cu ministerul și o să cerem să fii trimis într-o stațiune, la aer, să te odihnești, să te înzdrăvenești... Chiar dacă o fi să lipsești o lună, ne vom strădui să facem cît de cît față treburilor fără tine. Cînd vii înapoi, cu forțe noi, o să te apuci iar de muncă...

Cuprins de emoție, Rustam își asculta prietenul, lăsîndu-se pradă amintirilor unei tinereți bogate în fapte îndrăznețe. A fost însă de-ajuns ca Șarafoglu să spună – „să

facem cit de cit față treburilor fără tine" pentru ca Rustam să se simtă jignit și să alunge toate celelalte gânduri.

– Prea de timpuriu vrei să mă trimiți în mormint, prietene ! Mai sint încă viu ! spuse el. Dă-mi un răgaz de zece zile și dacă nu-mi va ieși colhozul primul pe raion, îți dau voie să-mi scrii chiar tu cererea de eliberare din muncă... Pot să plec ?

Se sculă și, legându-și punga la gură, o puse, împreună cu pipa, în buzunar, după care scutură firele de tutun de pe mâini.

– Fă ce crezi ! îi răspunse Șarafoglu, ridicînd din umeri cu un aer obosit. Și, deodată, ca și cum și-ar fi adus aminte de ceva, îl opri : vreau să-ți mai spun ceva, prietene – gîndește-te la măsurile pregătitoare care trebuie luate pentru recoltarea bumbacului cu mașina.

Lui Rustam i se păru că, în aceste cuvinte, Șarafoglu strecurase cu îndemînare o dojană.

– E bună și mașina, dragul meu prieten, atunci cînd ea nu scade veniturile colhozurilor ! răspunse Rustam. Cere însă ministrului industriei să se gîndească și el la asta, să ne dea mașini bune care să culeagă temeinic bumbacul de pe cîmp, nu să-l împrăștie așa cum fac mașinile de-acum...

– O să-i scriu... îi scriu neapărat ! îl încredință Șarafoglu.

Telefonul sună melodios. Ducînd receptorul la ureche, Șarafoglu răspunse invizibilului interlocutor că Rustam-*kiși* nu plecase, că se afla încă la el, că terminaseră ce aveau de discutat și că președintele colhozului „Viața nouă” nu va zăbovi mult, va veni la comitetul raional de partid. Apoi puse receptorul în furcă și-l vesti pe Rustam că Aslan voia să stea de vorbă cu el.

4

Oricît încerca Rustam să fie liniștit, în adîncul sufletului simțea că în primăvara aceea situația nu era chiar atît de strălucită și că treburile colhozului nu mergeau chiar atît de bine cum i se părea lui...

De aceea chemarea neașteptată la comitetul raional de partid îl găsi nepregătit și-l dezorientă.

Fără să se uite în ochii prietenului său, îl întreabă în ce problemă anume credea că vrea să-i vorbească secretarul raionului de partid. Aslan îl chemase pe Rustam să treacă pe la el, așa, să mai stea de vorbă. Dar de unde știa Aslan că el se găsea la Șarafoglu? E drept că Rustam nu făcuse din această vizită o taină. Șarafoglu îi zise însă, că trecând chiar în dimineața aceea pe la Aslan, acesta îi spusese că-l așteaptă pe Rustam.

Rustam porni cu inima strinsă spre comitetul raional de partid.

Prima impresie pe care și-o făcuse despre Aslan când se întâlnise cu el în biroul lui Kalantar, fusese din cele mai bune. Se întorsese la colhoz incredințat că un asemenea om nu juca așa cum îi cântau birocrații. „Se vede de la o poștă, își spunea Rustam, că e un om apropiat, înțelegător și că pentru el lucrul cel mai de seamă e dreptatea, cinstea, interesul general. Unul ca el va ajunge unde vrea – va da viață colhozurilor.“

O săptămână după aceea se petrecuse însă un eveniment care avu darul să-l dezorienteze pe Rustam, făcându-l să creadă că în felul de a fi al secretarului de raion exista totuși și o doză de răceală și de formalism.

Într-o dimineață, devreme, Rustam se îndrepta spre un ogor îndepărtat unde se făceau, pentru prima oară, semănături de bumbac. Deodată, întinderea învăluită în ceață, fu străbătută de nechezatul calului său care ciuli urechile. Rustam se ridică în scări și ducând mina streășină la ochi privi cu atenție în depărtare. Să fie oare un lup?

Nu! Nu era nici un lup. Nu departe, o gazelă sprintenă, bălțată păștea în vilcea înconjurată de puii ei. Ce întâlnire neașteptată! Acești vechi băștinași ai Stepei Mugane fugiseră din partea locului, alungați de hăruitul tractoarelor și de larma automobilelor. Cum ai nimerit pe aceste meleaguri, gazelă frumoasă și sprintenă?...

Inima de vânător încercat zvicni în pieptul lui Rustam. Dădu bici calului. Gazela făcu o săritură și, cit ai clipi,

dispăru în lăstăriș, acoperindu-și unul din pui cu trupul ei. Al doilea, mai slab pesemne, se poticni și Rustam, aplecându-se în șa, îl prinse cu mina lui vînjoasă. Puiul de gazelă tremura înspăimîntat. Inima îi zvicnea năvalnic...

„Iată un dar frumos pentru un prieten !” își spuse Rustam, zîmbind mulțumit de dibăcia de care dăduse dovadă.

Sosind la cantonament, spuse paznicului să lege de o haraba puiul de gazelă, să-i dea puțină iarbă și să-l adape... „O, ce dar frumos !” își tot spunea el, admirînd micul animal, atît de grațios cu picioarele lui subțirele, atît de gingaș cu ochii lui umezi, bulbucăți.

O oră mai tirziu trecu pe acolo, cu mașina, Aslan. Era vădit că umblase mult prin arături. Nu numai ghetetele, dar și pantalonii îi erau plini de țărină umedă.

Adresindu-se președintelui, îi spuse pe un ton admirativ :

– Ei, Rustam-*kiși*, ați arat și-ați semănat pe-aci cum nu se poate mai bine ! Ați făcut o treabă minunată ! Dacă lucrurile vor merge tot așa și mai departe, apoi e sigur că în ce privește producția bumbacului, o să-l întreceți pe Kara Keremoglu și dumneavoastră o să vă revină primul loc pe raion.

Fără să vrea, Rustam zîmbi plin de sine. Se luminară și chipurile colhoznicilor din jur.

– Fiți încredințat, tovarășe Aslan, că dacă ne-am dat cuvîntul, îl ținem ! răspunse Rustam cu demnitate. Iar în ce privește producția la hectar – nici o grijă ! Colhozul „Steagul roșu” a prevăzut în plan douăzeci și cinci de chintale la hectar – iar noi am hotărît în ședința de conducere să strîngem douăzeci și șapte de chintale !

– Am aflat asta din ziarul raional ! zîmbi Aslan, vrînd astfel să arate lui Rustam și colhoznicilor că era la curent cu mersul întrecerii. Dar, vorba ceea, continuă el, de scris e lesne, de îndeplinit e mai greu !...

– De aceea m-am ciorovăit la adunarea de la colhozul „Steagul roșu” ! îi aminti Rustam. Fără aprobarea oamenilor un pas nu fac. Cum spun ei, așa zic și eu !

– Foarte bine ! Ai toată dreptatea ! încuviință secretarul comitetului raional de partid. În clipa aceea observă puiul de gazelă. Se aplecă și-l mângie pe frunte, pe blănița mătăsoasă, roșcată, care la atingerea mâinii tremura.

– Ce frumușel e, ce frumușel ! spuse Aslan, privind admirativ micul animal. Și ce bucurie o să fie pentru copii.

– Primiți-l, vă rog, în dar, ca un semn de respect ! Vi-l ofer din toată inima, spuse Rustam, grăbindu-se să dezlege puiul de gazelă. Apoi, îi strigă șoferului lui Aslan : Ia-l, băiatule, și pune-l în mașină.

Șoferul comitetului raional de partid aruncă lui Aslan o privire întrebătoare.

– Ce ți-a trecut prin minte, Rustam-*kiși* ? întrebă încet Aslan în fața colhoznicilor, și tonul lui aspru li se păru tuturor mai cumplit decât cea mai grea dojană. Procedând astfel, am putea confunda curînd oile colhozului cu gazelele din stepă ! Se întoarse spre șofer și-i spuse rece, scurt : „Leagă-l la loc !“

Rustam roși inciudat. Era limpede că Aslan nu voia să cunoască altfel de relații decât acelea cu caracter oficial și că nu voia să țină seama nici de obiceiurile ospitalității...

Comitetul raional de partid era instalat într-o casă cu două caturi, împrejmuită de o grădină cu pomi tineri. Mai la o parte, legați de țărui, stăteau doi cai înșeuăți, cu cozile împletite. În curte se afla un GAZ cu roțile pline de noroi și, lângă el, un turism mic, curat, abia ieșit din garaj.

În antecameră, un tînăr cu o mustăcioară fercheșă – ajutorul secretarului – bătea la mașină. Văzîndu-l pe Rustam îi făcu un semn cu capul.

– Intră, intră ! Chiar acum a întrebat de dumneata.

Așezat la masa de scris, Aslan îl asculta atent cu capul sprijinit în mină pe omul din fața lui. Rustam îl recunoscu : era Goșathan. Numai ăsta mai lipsea ! Adusese

cu el, desigur, stocul de clevetiri proaspăt adunate de-a lungul săptămînii.

— Cum merge treaba, tovarășe Rustam ?

Secretarul se sculă de pe scaun și-i întinse lui Rustam mîna lui mică, dar puternică. Descumpănit, Rustam se încurca în vorbă, tot ce voia să povestească despre mersul semănăturilor de primăvară era atît de nelămurit, încît frazele păreau fără cap și fără coadă.

— Astea toate le cunoaștem din buletinul cu situația semănăturilor ! îl întrerupse Aslan, lovind cu podul palmei o hîrtie ce se afla în fața lui, pe masă. Mai știm că din păcate colhozul dumneavoastră a cam rămas în urmă. Cu siguranță că tovarășul Șarafoglu ți-a vorbit despre acest lucru. Ceea ce pot iarăși să-ți spun de pe acum este că biroul comitetului raional de partid este încredințat că tovarășii de la „Viața nouă” vor birui greutățile... În sfîrșit comitetul și-a îndreptat atenția spre o altă problemă.

În timp ce-l asculta pe Aslan, Rustam încerca să ghi-cească, după ton, dacă nu cumva Goșathan avusese timpul să săvîrșească vreo mirșăvie. Secretarul comitetului raional de partid era însă de nepătruns.

— Partidul, tovarășe Rustamov, continuă Aslan, acordă o însemnătate deosebită inițiativei locale, inițiativei creatoare a oamenilor muncii. Vreme îndelungată acestui lucru nu i s-a atribuit atenția cuvenită. Colhozurile primeau dispozițiile de la centru — acolo se hotărau asolamentele, soiurile de semințe și tot acolo se fixau și termenele pentru muncile agricole. Acest fel de muncă și-a trăit traiul. Astăzi, după cum știi, partidul așteaptă ca, ținînd seama de condițiile locale, colhoznicii să găsească ei înșiși cele mai sigure și mai rapide căi spre belșug. Ia spune-mi, tovarășe Rustam, dumneata te-ai gîndit la asta ?

La început, Rustam crezuse că va avea loc o discuție obișnuită, în care se va pomeni tot despre semănături, despre irigații, și nu se îndoise de fel că, aîdoma tuturor secretarilor dinaintea lui, Aslan va începe prin a-i face morală, prin a-l amenința cu muștrarea și cu alte multe neazuri ce se pot abate asupra capului său. Discuția luase,

însă, o întorsătură cu totul neașteptată și nu 'era de fel pregătit să-i facă față. Ca să cîștige timp și să-și poată aduna gîndurile scoase din buzunar punga cu tutun.

— Îmi îngăduiți să fumez ?

Aslan își aruncă privirea spre o plăcuță atîrnată de perete pe care scria : „Nu fumați, vă rugăm !” și-i răspunse zîmbind :

— Dacă ți-e greu să rezisti, fumează !

— Greu, nu ! De ce ? Omul poate să rabde. Rustam își puse punga la loc în buzunar și revenind la subiectul discuției începu să expună unele puncte de vedere ale sale cu privire la cultura porumbului, înșămînțările de bumbac în cuiburi așezate în pătrat, la grădinile de zarzavat... Aslan asculta cu luare-aminte, își însemna cîte ceva din cînd în cînd și, în cele din urmă, îl întrerupse.

— Ideile dumitale sînt într-adevăr ademenitoare și au perspective mari în ce privește traducerea lor în viață. Sînt de acord cu ele. Vezi, însă, că aceste idei îi aparțin lui Rustam-*kiși* personal sau, în cel mai bun caz, conducerii colhozului. Dar ce propuneri sînt venite din masa colhoznicilor ?

Rustam se simți descumpănit. Îi era greu să recunoască faptul că nu se sfătuia cu oamenii, pentru că, sincer vorbind, nici nu prea simțea nevoia să le ceară sfatul. Răspunse în doi peri, spunînd că desigur conducerea colhozului ținea în evidență propunerile valoroase venite din rîndurile masei.

— Mai concret ! îl rugă Aslan.

Dar oricît își bătea Rustam capul să găsească ceva concret nu izbuti să-și aducă aminte decît cel mult de acea discuție pe care o avusese noaptea cu Salman.

Aslan socoti necesar să pună capăt tăcerii chinuitoare ce se lăsase :

— Vezi, treburile nu merg cum ar trebui... De ce ? Pentru că în planurile dumneavoastră nu sînt oglindite dorințele și cerințele oamenilor. Or, partidul ne învață că în primul rînd avem datoria să sprijinim inițiativele izvorîte din rîndurile maselor. Poporul e înzestrat și noi,

conducătorii, sîntem cu atît mai tari cu cît sorbim mai mult din înțelepciunea și experiența lui. Cîndva, părerea unui conducător era lege în întreg raionul și chiar pe întreg cuprinsul republicii. Știi foarte bine ce roade amare au fost culese de pe urma acestui fel de muncă. Un proverb spune : „Doi ochi văd bine, dar patru ochi văd și mai bine“. Sînt unii conducători care au uitat de această înțelepciune a poporului, s-au situat deasupra lui și îl privesc de sus. Socotindu-se atotștiutori învață pe plugari să are, pe ingineri să facă mașini, pe petroliștii de la Apșeron¹ forajul, pe profesori, pedagogia. Și pretind chiar să fie aplaudați pentru aceste isprăvi, să li se strige „ura !“, să fie ridicați în slăvi... Nu-i deci de mirare că asemenea conducători amețiseră de atitea succese, că tot ce făceau ieșea prost, că, încălcînd legalitatea, erau pricina multor neajunsuri și că, pînă la urmă, s-au făcut de basm.

Rustam asculta și nu putea pricepe de ce Aslan îi vorbea cu atîta aprindere despre acei conducători care se rupseră de mase. Considera că asemenea discursuri se potriveau celor suspuși și nicidecum unui președinte de colhoz care trăia chiar în mijlocul oamenilor.

Goșathan, care în tot acest timp nu scosese un cuvînt și ședea mohorît, se întoarse deodată spre Rustam și-i spuse :

– Nu te supăra, tovarășe Rustam că-ți spun ce cred drept în față : acolo unde oile și berbecii au mai mare preț decît oamenii, treaba nu poate merge bine oricît te-ai zbate.

Rustam ar fi vrut să răspundă, dar secretarul comitetului raional de partid îl opri cu un gest al mîinii și continuă :

– Președintele unui colhoz deține o funcție foarte serioasă, o sarcină de mare cinste. Sub conducerea lui muncesc sute de oameni. Roadele muncii fiecărui colhoznic depind în mare măsură de talentul și priceperea președintelui și cea mai de seamă cerere pe care aș adresa-o unui

¹ *Apșeron*, peninsulă în Marea Caspică, foarte bogată în zăcăminte petrolifere (n. ed.).

conducător de colhoz, ar suna așa : respectă omul, iubește-l, prețuiește-l, ai grijă de el !

Goșathan nu se putu opri să nu intervină din nou :

– Da, tovarășe președinte, dumneata nu respecti omul. Să luăm, de pildă, stina ! Te întreb : au fost create acolo pentru ciobani măcar cele mai elementare condiții de viață ?

Rustam zîmbi :

– Kerem este nepăsător și leneș. Poate fi el socotit un om serios ? N-a fost în stare să-și facă rost, pentru el și pentru ai lui, nici măcar de un așternut curat. Cum termin cu semănăturile de primăvară mă ocup și de stînă, o să fac și acolo rînduială.

Vorbea și în același timp se simțea apăsător de privirile lui Aslan care parcă îl studia, îi urmărea fiecare mișcare, fiecare încruntare a sprîncenelor, fiecare zîmbet. Pînă la urmă faptul acesta îl scoase din sărite.

– Tovarășe secretar, începu el, lumea crede întotdeauna că acrobatului îi e ușor să-și facă numerele. Sînt unii oameni care vin pe la noi, adulmecă sau ascultă povești și clevetiri, apoi se întorc acasă... Eu, însă, pînă ajung să cresc cum trebuie o oaie, cad de oboseală, ajung eu însumi ca un berbec îndobitocit. Întrebați-l, vă rog, pe tovarășul șef al secției de învățămînt ce are cu mine ? E foarte adevărat că ne-am certat cîndva, nu neg : dumnealui mi-a spus două vorbe mai mult decît trebuia – și eu patru... Recunosc : de asta sînt vinovat. Și dîndu-și brațele larg în lături, Rustam continuă : acum însă de ce nu mă lasă în pace ? Ba vine la stînă și adună în jurul dumnealui pe nemulțumiți, ba îl vezi hoinărind pe cîmp și organizînd mitinguri. Sînt sătul de toate astea ! Da, tovarășe secretar, m-am săturat !...

Pielea de pe gîtul lui Goșathan se înroși și năsul lui ascuțit începu să freacă. Aslan îi făcu un semn cu mîna de parcă ar fi vrut să-l liniștească.

– Văd că nu ne înțelegem, Rustam-*kiși* ! spuse cu blîndețe secretarul. Eu te-am chemat aici nu ca să te învăț cum se cresc oile sau cum se cultivă bumbacul. Acestea

sint lucruri pe care dumneata le cunoști mai bine decât oricare dintre noi. Dar sint și alte probleme în care eu mă descurc mai bine decât dumneata și de aceea am dreptul să-ți vorbesc fără ocol. Așa ne învață partidul. Și pentru un comunist, partidul e sfânt ! Am dreptate ?

– Pentru mine, partidul este de mii de ori mai scump decât pentru mulți alții care se bat cu pumnul în piept !

– Asta-i... foarte bine, dragă tovarășe Rustam ! Prin urmare ești de acord cu mine că există probleme mai importante decât creșterea oilor și culesul bumbacului, mult mai grele decât cele mai grele probleme de viață... Vorbesc, după cum cred că ai putut să-ți dai seama, despre atitudinea față de oameni. Gindește-te ! Cum ar putea oare un președinte de colhoz, un director de uzină, un activist de partid, să îndeplinească hotăririle Congresului al XX-lea dacă nu va ști să mobilizeze oamenii în jurul lui, să-i însuflețească ? Nu întâmplător am deschis discuția cu dumneata despre inițiativa maselor largi, despre sprîjinirea și promovarea inițiativei creatoare a colhoznicilor.

Rustam nu se dădu bătut.

– Atunci, după părerea dumneavoastră, eu cu ce mă ocup ? Stau pe cîmp zi și noapte ! Nu pot fi găsit niciodată în locuri umbrite, ferite de soare. Nu-mi precupețesc, ca alții, timpul și n-am decât o singură grijă : colhozul !

Ca întotdeauna, Rustam era sincer în tot ce spunea. Asupra lui Aslan, însă, cuvintele lui nu făcură nici o impresie.

– Nu ai dreptate Rustam-*kiși*, nu ai dreptate dacă socotești că pe nimeni în afară de dumneata nu-l doare cauza pentru care lupți. Nu cumva iei prea mult asupra dumitale ? Ce zici ? Ia-l drept pildă pe tovarășul Goșathan. Dacă ar vrea, ar putea pleca chiar mîine la oraș unde ar avea un serviciu liniștit. Și cu un salariu mai mare decât cel pe care îl are aici. I s-a propus doar un asemenea post. El, însă, a rămas aici. Și eu cum am ajuns să fiu activist la acest raion de partid, că doar niciodată în viață nu m-am ocupat de problemele colhozurilor ?

„De aceea l-a luat pe Goșathan ca ajutor ! își spuse cu ură Rustam. Habar n-are de problemele colhoznice și-și pune nădejdea într-un demagog !”

Aslan parcă ghicea de ce ochii lui Rustam aveau o strălucire aspră, de oțel. Continuă însă tot atît de liniștit, pe același ton ca mai înainte :

– Am lucrat la Academia de Științe. Judecînd după toate eram apreciat. Soția mea era profesoară la o școală medie. Copiii erau înscriși la școală. Cum vezi însă am lăsat totul și am venit aici... Să nu-ți închipui cumva că a fost la mijloc vreo presiune, vreo constrîngere. Nu, eu singur am cerut să fiu trimis ! Și aceasta pentru că soarta științei, căreia mi-am consacrat toți anii vieții, se hotărăște aici în Stepa Mugană. Și partidul luptă perseverent pentru ridicarea necontenită a agriculturii. În asemenea vremuri este înjositor pentru un comunist să se gîndească la bunăstarea sa personală.

„Dar ce-o fi ? Agronom ? Economist ?” se gîndi Rustam.

– M-a îndemnat să vii aici, în Stepa Mugană, continuă Aslan, un dor înflăcărat de luptă, de lupta ce se dă pe aceste întinderi nu numai pentru obținerea unor recolte bogate, nu numai pentru un cules îmbelșugat de bumbac, dar și pentru fericirea poporului...

Rustam încercă din nou un sentiment de stimă pentru acest intelectual venit de la oraș, care nu semăna de loc cu activiștii raionali cu care se obișnuise, cu care cînd se certa, cînd se împăca, fără a-i lua, în nici un caz, prea mult în seamă.

– Și eu mă strădui ca toți oamenii să trăiască fericiți, tovarășe Aslan ! răspunse Rustam, și pentru prima oară în cursul convorbirii, în colțul gurii îi flutură un zîmbet.

Ajutorul lui Aslan se uită de cîteva ori spre ușă, tușind, pesemne spre a aminti celor de față că, în camera de alături erau și alții care așteptau...

Fără îndoială că discuția s-ar fi terminat cu bine, pașnic. Goșathan, însă, cu firea lui încăpățînată, nu ocoli ciocnirea cu Rustam.

– Vorbele rămîn vorbe ! Zboară ca luate de vînt. Situația colhozului trebuie examinată și discutată într-o ședință de birou la comitetul raional. Și Goșathan adăugă : împreună cu activul lărgit al colhozului.

Rustam parcă făcu explozie.

– Nu mă amenința ! Eu nu sînt fricos, nu mă sperii cu una, cu două. Puteți face oricîte controale și cercetări – mie nu mi-e frică !

Aslan bătu cu creionul în masă și spuse că socotea binevenită propunerea lui Goșathan. Nimeni nu se gîndește, adăugă el, să-l amenințe pe un om atît de stimat ca Rustam-*kiși*. Totodată îi spuse acestuia că va trebui să treacă neîntîrziat pe la comitetul executiv raional ca să primească de acolo o mică farmacie, cîteva paturi, un aparat de radio, și o bibliotecă ambulantă, totul pentru stîină. Aslan adăugă că, în ceea ce-l privea, nu se îndoia o clipă că Rustam-*kiși* va proceda și de data aceasta, cu operativitatea care-l caracteriza, dînd stîinei o înfățișare cu adevărat civilizată. Iar în legătură cu discuția de mai înainte, Rustam ar trebui să chibzuiască bine și să înțeleagă că fiecare perioadă își are necesitățile ei și că oamenii numai atunci dau dovadă de înțelepciune cînd țin seama de ele. Și, în sfîrșit, să nu uite faptul că partidul este necruțător cu acei care se dovedesc lipsiți de suflet față de oamenii muncii.

– Garantez că vom termina muncile la timp ! spuse Rustam. Și, ridicîndu-se de pe scaun, adăugă : Numai să li se astupe răuvoitorilor gura ! Bombardează cu scrisori anonime S.M.T.-ul, ba, dacă nu mă înșel, și ziarul.

Aslan se gîndi cîteva clipe apoi răspunse :

– Eu, tovarășe Rustam, nu dau nici o importanță anonimelor. Dar dacă pe dumneata te neliniștesc – ei bine, vom vedea ! Vom afla cine le ticluiește.

Cuvintele acestea – oricît de ciudat s-ar părea – avură darul să-l liniștească îndată pe Rustam care părăsi sediul comitetului raional ușurat sufletește. La plecare avusese un moment de șovăială : să-i întindă mîna lui Goșathan

sau nu. I-o întinsese totuși, dar, pe scară, și-o ștersese grijuliu cu batista de parc-ar fi atins o broască rioasă...

Intră în primul magazin alimentar unde cumpără un borcan de dulceață de trandafiri, unul cu compot de fructe și trecu apoi pe la spital, rugînd o soră să dea pachetul soției lui Kerem. Întîlnind-o pe Melek în coridor, îi mulțumi pentru îngrijirea atentă pe care o dăduse bolnavei și nu-și trădă cu nimic sentimentele față de Goșathan.

Cînd intră în curtea casei sale se înserase de-a binelea. Trase cu desfătare în piept aroma *cibartmei* care fierbea pe vatră, dădu vesel bună seara Sakinei, așteptînd cu negrăită plăcere ceaiul în atmosfera pașnică a familiei. Din cerdac le zări, plimbîndu-se la braț prin grădină, pe Maia și Perșan.

– Ce-or șușoti ele acolo ? o întrebă încet pe Sakina.

– Ei, *Kiși*, ar trebui să fim bucuroși că fetele noastre s-au împrietenit...

– N-am nimic împotriva ! Totuși, ar trebui să fii cu luare-aminte. Nu-i greu să îndemni la rele o fată. Dacă ne-ar fugi fata de acasă am suferi amîndoi. Știi doar că și doi cai dacă stau laolaltă în grajd încep să aibă aceleași năravuri... n-ai băgat de seamă ?

– Ai face bine să-ți lași nora în pace ! spuse Sakina, oftînd. O să ajungi ca atunci cînd îi spui tu un cuvînt, ea să-ți răspundă cu o mie...

Seara era liniștită, netulburată de nici o adiere. Maia auzi discuția din cerdac. Nu mai veni să bea ceaiul și se culcă devreme în patul ei singuratic pe care, în ultimele nopți, îl simțea atît de rece... Pe neașteptate, Garaș, care-și înfrînase minia, veni de la cîmp. Maia îl întîmpină cu brațele deschise... Îi era teamă ca de moarte, nu cumva și această întîlnire să se sfîrșească printr-o ceartă aprinsă și Garaș să plece înapoi, în toiul nopții.

Dimineața îl întrebă însă fără să vrea, cu durere în glas :

– Dragul meu, ce-i fericirea ?

Știînd parcă dinainte că i se va pune această întrebare, Garaș răspunse fără să se gîndească :

– În viața de familie, fericirea constă în alintarea și mângâierea soțului de către soție cînd acesta vine acasă, în dragoste, în dezmierdăriile și duioșia ce i se arată.

5

Garaș rămase pe cîmp, din nou, o săptămînă încheiată, fără întrerupere. Nu avea o clipă liberă. Seara se prăbușea pe patul de scinduri frînt de oboseală și cădea într-un somn adînc.

Tractoriștii munceau din zori pînă-n noapte, arau pămîntul întelenit, puneau îngrășăminte, semănau, grăbindu-se de teamă că vremea se va strica și vor începe ploile fără sfîrșit... Căci visul cel mai scump al plugarului din Stepă Mugană e ca semănăturile să fie sfîrșite înaintea anotimpului ploios.

Nadjaf nu rămînea cu muncile în urma lui Garaș, dar el izbutea să treacă și pe acasă. Uneori făcea pe jos doisprezece kilometri, iar în zori cînd tractoarele începeau să huruie, era prezent pe cîmp.

O dată, nu se putu opri să nu-și dojenească prietenul :

– Ia fă bine și mai du-te de-ți vezi nevasta că n-o să se întîmple nimic pe aici... am eu grijă !

Garaș plecă spre casă. Cînd coborî din camionul care-l adusese, ulițele satului erau pustii, învăluite în întunericul nopții. Ce fericit ar fi dacă Maia nu l-ar mai întîmpina bosumflată și nu l-ar mai pisa cu văicărelile ei. În primele zile după ce se luaseră parcă era cu totul alta !... Să aibă ea oare dreptate cînd spune că într-o căsnicie se ivesc cu vremea, neapărat, și zile în care soții se răcesc, se înstrăinează unul de altul ?

Gospodinele mulgeau vacile în grajduri și mireasma dulce a laptelui proaspăt, amestecat cu fumul vetrelor, se așternea pe iarbă.

Pe alocuri, pîlpîiau focuri. Berbecii și oile se înghesuiau în țarcuri, pregătindu-se pentru înnoptat.

Deodată, o mină înșfăcă umărul lui Garaș. Acesta tresări.

– Te-am prins și nu-ți mai dau drumul chiar dacă strigi după ajutor !... Hai mai iute ! îi spuse vesel Salman care, nemaiașteptînd răspunsul, îl trase peste drum spre poarta casei lui. Stai ! Nu fugi ! îi spuse el. Au venit noi instrucțiuni pentru brigăzile de tractoriști. Nu te-ai obișnuit încă să primești în fiecare lună cite una ? Stăm citeva clipe, bem un pahar cu ceai, îți dau un exemplar din instrucțiuni și apoi fugi acasă. Doar n-om lăsa instrucțiunile pînă mîine dimineață ! Mai ales că zilele astea, poate chiar mîine, plec la Baku să iau de la minister aprobarea comenzii de ciment pentru casa noastră de cultură !

Naznaz trebăluia afară, lingă vatră. Obrajii i se rumeniseră și o şuviță de păr castaniu îi căzuse pe ochi. Îi zîmbi lui Garaș cu atîta gingășie că inima tînărului tresări.

– Treceți în odaie, *cibirtma*-i gata ! Hei, Salman, ajută-l pe oaspete să se spele pe mîini.

– Tu vezi de treburile tale muieresti ! îi răspunse fratele ei cu prefăcută grosolănie în glas și întinse mîna după cana de alamă plină cu apă.

Salman își conduse oaspetele în cameră. *Cibirtma*, gătită din carne de pasăre se și afla pe masă. În spatele unei străchini stătea pitită o sticlă de coniac. Naznaz începu să-l cinstească din belșug pe Garaș. Fără să se sfiască, dădu pe git un pahar întreg de coniac în sănătatea oaspetelui și, în ochii ei, Garaș citi o chemare atît de limpede că simți cum îl furnică spinarea...

Garaș nu bău decît un păhărel și-l refuză pe-al doilea. Salman nu-l sili. El, în schimb, își turna pahar după pahar, mirîndu-se mereu : „nu amesc de loc !” Pe neașteptate, rise zgomotos și se adresă musafirului :

– Ridic paharul în sănătatea lui Rustam-*kiși*, părintele nostru ! Pe Rustam-*kiși* eu îl socot un adevărat părinte și binefăcător. Să bem !

– În sănătatea tatălui tău trebuie să bei ! Și Naznaz îi întinse lui Garaș, zîbind, un pahar plin cu coniac.

- Nu beau, coniacul nu-mi place, are un miros nesuferit ! îi răspunse Garaș cu glas moale.

Lui Garaș, într-adevăr, nu-i plăceau băuturile alcoolice. Doar de sărbători și atunci când, foarte rar, se petrecea vreun eveniment mai deosebit, bea un pahar cu vin. De altminteri, în acel vechi sat azerbaigian oamenilor nu le plăceau băuturile spirtoase și, în treacăt fie spus, acest obicei e, din toate punctele de vedere, foarte bun...

- Nu te lua după miros ! Coniacul nu-i trandafir... Hai bea, fii bărbat adevărat ! Cum se poate, stăruie Naznaz, să nu bei în sănătatea tatălui tău ?

Garaș bău și curînd totul începu să i se învîrtească pe dinaintea ochilor. Simțea în piept o căldură plăcută, molesitoare. Când i se puse în față, din nou, un pahar plin, nu mai avu tăria să se împotrivească. Salman nu mai prididea cu laudele la adresa lui Rustam-*kiși*. Se jura că în ce privea recolta la hectar colhozul „Viața nouă” avea să ocupe primul loc pe raion și că meritul președintelui va străluci ca luceafărul de seară...

Naznaz turna într-una, cu dărnicie, musafirului, coniac. Nu trecu mult timp și Garaș pierdu cu desăvîrșire socoteala paharelor. I se închideau ochii. La un moment dat o văzu pe Naznaz într-un capot de mătase ce foșnea la fiecare mișcare, și nu în fustă, cu bluză, cum o văzuse mai înainte, deși ar fi jurat că nici nu ieșise din cameră.

- În sănătatea ta ! bolborosi el cu curajul disperării. Mîinile îi tremurau și vărsă coniacul. Naznaz îi șterse bărbia cu un șervet.

- Să nu crezi că-s beat ! izbuti el să bolborosească. Mintea mi-e limpede ca cristalul ! Mă duc acasă ! Salman însă nu se mai afla în cameră și Naznaz puse o pernă pe divan și stinse lumina...

Cînd Garaș își veni în fire, trecuse de miezul nopții. În cameră, întunericul era de nepătruns. La început Garaș nu se putea dumiri : unde se găsește ? Cînd însă o văzu pe Naznaz într-o cămașă de noapte lungă, cu brațele goale, înțelese totul.

- Aprinde lumina ! o rugă el.

– Cum te simți ? Ai amețeli ?

Bijbiind ca un orb, Garaș întinse mâinile și, ajuns la ușă, izbuti s-o deschidă larg. Înghiți cu nesaț aerul curat și, parcă dintr-o dată, mintea i se limpezi. Dezgustat, căută să alunge amintirile nopții.

– Când ți-o fi dor, mai vino ! o auzi el pe Naznaz, nepăsătoare, chiar prea nepăsătoare.

Garaș ieși în uliță.

Spre răsărit se crăpa de ziuă – dar pînă să se lumineze de-a binelea mai era mult... Să se ducă acasă ?... Maia îl va întreba : „Unde ai fost ?” Și el nu va putea să mintă. Va mărturisi totul. Și așa sint neînțelegeri în familie...

Garaș o porni înapoi spre cîmp, tot încercînd să se consoleze singur : „Ce, mă rog, s-a petrecut ceva deosebit ? Am băut și eu mai mult decît se cuvine – ei și ? Care bărbat nu bea ? Și, la drept vorbind, nu s-a întîmplat nimic !”

Își simțea însă sufletul răvășit și greu ca plumbul...

6

Maia se trezi cu noaptea-n cap. De cu seară, Sakina îi pregătise un pachet cu pîine, cîteva ouă fierte și alte celea de-ale gurii.

– Bucatele, cît de multe ar fi, nu atîrnă greu ! era o vorbă obișnuită a Sakinei. Ca de obicei, și-a îmbrățișat cu dragoste nora, dorindu-i izbîndă în toate.

Pînă la amiază, Maia nu avu o singură clipă liberă. Făcu ocolul cîtorva ogoare, controlă felul în care se făceau reparațiile arikurilor, îi îndrumă pe cei care udau ogoarele și numai cînd toți oamenii lăsară jos lopețile și se duseră la masă, simți și ea cît e de obosită și de flămîndă.

Se așeză la poalele unui dîmb acoperit cu verdeață fragedă. Era atîta liniște încît Maia auzi cum un șoarece de cîmp rostogoli în arik un bulgăraș de pămînt uscat. Stepă, învăluită în tăcere, dogorea sub razele fierbinți ale soarelui.

Maia își puse geanta sub cap și întinse picioarele ca să se odihnească. Liniștea stepei îi suna în urechi ca un cîntec. Văzduhul uscat, dogoritor, străpuns de razele strălucitoare ale soarelui, o legăna, o adormea. Ar fi vrut să stea așa, culcată, la nesfârșit, în mijlocul acestei liniști însoțite, să uite toate amărăciunile și necazurile ce n-o lăsau să închidă ochii noaptea. Și, încet-încet, liniștea aceea o cufundă într-un somn adînc...

Un călăreț care trecea prin dreptul ariului o zări. Vrajit parcă, trase zdravăn de dîrlogi și calul obosit se opri locului. Călărețul sări de pe cal fără zgomot, îi scoase zăbalele și-i dădu drumul să pască pe o pajiște. Pășind cu băgare de seamă pentru ca nici cel mai mic zgomot să nu se audă, se apropie de Maia și se așeză alături de ea.

Stătea tăcut fără să-și ia ochii de pe chipul ei plinut, de pe trupul ei mlădiu întins la pămînt.

Deodată, Maia tresări. Deschise ochii și-l văzu pe Salman. Își trase fusta peste picioare, se ridică în capul oaselor și rîse puțin încurcată.

– N-am auzit nimic... Hm, cum m-a doborît somnul...

– Tocmai veneam de pe ogorul de primăvară ! îi spuse cu un zîmbet voit naiv Salman. Deodată, m-a orbit parcă o lumină pogorîtă din ceruri, aidoma unui curcubeu. Și te-am văzut, *hanum*, culcată pe iarbă... Nu-ți ascund că la început m-a cuprins spaima. Nu cumva e vorba de un leșin, o insolație ? Dar auzindu-ți respirația – dulce ca mierea – m-am liniștit și m-am hotărît să te păzesc.

Maia sări în picioare, își scutură iarba uscată și praful de pe fustă și-și luă geanta.

– E pentru a doua oară cînd ne întîlnim pe cîmp și de fiecare dată ai fost nespus de îndatoritor.

– Poruncește numai ! Îmi dau oricînd, în orice clipă, viața pentru dumneata ! exclamă cu foc Salman. Dar cînd o văzu pe Maia că se încruntă, contrariată, se grăbi să adauge cu aceeași sinceritate.

– Totuși, e cam imprudent din partea dumitale să dormi singură pe cîmpul ăsta pustiu !

– Pustiu ? Şi Maia arată stepa : oamenii care irigau cîmpul se întorceau de la masă, harabale pline cu bălegar se înşiruiău pe drum stîrnind nori de praf. Pe un ogor vecin, colhoznicii ardeau iarba uscată. Şi, afară de asta, continuă ea, oamenii de aici sînt atît de buni, încît faci păcat dacă gîndeşti ceva rău despre ei.

– În faţa curăţeniei dumitale sufleteşti, *banum*, îmi plec fruntea. M-am întrebat adesea dacă mai există pe lume femeie să-ţi semene, să fie dăruită cu atîta farmec, atîta gingăşie sufletească. Şi am ajuns la concluzia că nu există... Cît de fericit e Garaş... ! Şi Salman lăsa pleoapele să-i cadă, oftînd adînc, îndelung.

Maia îşi dădu seama că, spre marea ei ciudă, cuvintele acestea îi făceau totuşi plăcere.

Salman continuă :

– E curios, *banum* ! Există oameni pe care, fără nici o mustrare de conştiinţă, îi poţi asemui animalelor : muncesc, dorm, mănîncă... apoi iar se culcă, iar se aşează la masă... şi te miri cum de le hărăzeşte viaţa toate bucuriile. Dar vorba ceea : şi-un ţap răpănos îşi astîmpără setea cu apa izvorului curat ! Există însă şi altfel de oameni – e drept, mai puţini la număr – care sînt frămîntaţi de îndoieli, vor să săvîrşească fapte măreţe, dar niciodată nu ating culmile fericirii şi părăsesc viaţa pradă dezamăgirilor. Iar dacă vreodată li-i dat ca fericirea să le suridă şi întîlnesc în pădurea vieţii un izvor atunci, înainte ca să-şi atingă buzele lor fierbinţi de apa lui, îngenunche cu veneraţie în faţa izvorului dătător de viaţă...

– De ce vorbeşti astfel ? întrebă Maia mirată. Te plîngi ? Suferi din pricina unor dorinţi neîmplinite ?

– Da, *banum* ! Inima mea suferă şi mă doare.

– După Perşan cumva ?

Salman îşi pierdu cumpătul. Ochii îi fugeau în toate părţile şi Maia crezu că nimerise la ţintă.

– Dar i-ai vorbit vreodată ? I-ai spus ce ai pe suflet ?

– Ce să-i vorbesc ? se tîngui Salman. La toamnă o să trimit peţitori – ori albă, ori neagră ! Dacă ia inelul înseamnă că se învoieşte şi îi voi fi recunoscător pentru

acest lucru. Dacă-l refuză – îi voi mulțumi și atunci. Eh, *banum*, și Salman își scutură capul în semn de deznădejde, nenorocirea e că am îndrăgit o femeie căreia niciodată nu voi îndrăzni să-i mărturisesc simțămintele.

– Nu prea pari atît de neajutorat, zise Maia, privindu-l cu îndoială, dar dacă-i așa, luptă ! Da, luptă pentru a-ți cuceri iubita – în viață nimic nu se obține fără luptă !

Salman, însă, se crispă ca de o durere cumplită și continuă trist :

– Nu, *banum*, sînt un om pierdut, nu mai am nici o speranță...

Maia dădu din umeri și o luă pe cărare spre arik. Salman, cu mina pe dirlogii calului, porni în urma ei și-o întrebă pe neașteptate :

– Dar de tractoristul dumitale ești mulțumită ?

Da, Maia era fericită ! S-o știe Salman și s-o spună și altora cît era de fericită, cît de mult se iubeau ei, ea și cu Garaș...

– Te cred ! continuă Salman, zîbind cu înțeles. Altul în locul lui, ți-ar săruta miinile și picioarele, un pas nu te-ar lăsa să faci singură...

De ce îi spune toate acestea ? Dacă Garaș nu doarme acasă, asta-i pentru că acum la colhoz se muncește pe brînci zi și noapte. E de lucru pînă peste cap ! Rustam-*kiși* nu îngăduie brigadierilor și tractoriștilor o clipă de odihnă, nici măcar să răsufle... El însuși muncește din răputeri și cere celorlalți același lucru. Poate pretinde Maia acum ca bărbatul ei să lase treburile și să vină lîngă ea ? Și Maia simți nevoia să-l vadă pe Garaș măcar o clipă, să-l vadă chiar și de departe...

– Unde te duci ? îl întrebă ea pe Salman.

– Oriunde poruncești ! Sint de dimineață în picioare, dar nu simt oboseala pentru că numai munca îmi stinge focul din piept. Dar dumneata, încotro ?

Maia se sfii să-i mărturisească lui Salman că vrea să-și vadă bărbatul și-l rugă s-o ducă pînă la ogorul lui Husein-mutul.

– Fac cum vrei, *banum*. Și Salman o ajută să se urce pe crupa calului. Ținându-se cu miinile de umerii lui și căutînd să nu-i atingă spinarea, Maia se străduia să se încredințeze că felul lui de a se purta față de ea nu putea da loc nici unei bănuieli. Era, din partea lui, o simplă politețe, el vrînd de fapt să intre în grațiile cumnatei sale, Perșan, și sperînd că Maia va pune un cuvînt bun pe lingă inaccesibila și frumoasa fată a lui Rustam.

Liniștindu-se astfel pe ea însăși, Maia își roti privirile pe cîmp, doar îl va zări pe Garaș. Meseria de tractorist i se părea plină de romantism. Ce fericit trebuie să te simți cînd o mașină atît de puternică ți se supune, fărîmițînd pămîntul stepei, impietrit și pîrjolit de soare, făcînd din el un pufuleț ușor. Curînd, sămînța zvîrlită de bărbatul ei va răsări și va acoperi cîmpul cu un covor verde și moale. E grea viața tractoristului în Stepă Mugană : pe arșiță sau pe frig, pe ploaie torențială sau cînd suflă vîntul rece ca gheața, el nu se ridică de pe șaua calului său de oțel ! Și cită bucurie la vederea recoltei îmbelșugate ! În asemenea clipe, el uită oboseala nopților nedormite, petrecute departe de casă și de iubită.

Soarele se apropia de asfințit. Calul șarg mergea la pas cu capul în jos, căutînd să prindă firele de iarbă crescute pe marginea cărăruii. Maia și Salman tăceau. În sfîrșit, în depărtare, în mijlocul ogorului se zări un tractor. Spre marginea lui ardea un foc în jurul căruia se adunaseră flăcări. Flăcările licăreau firave în lumina soarelui ce apunea.

Pe întinsul stepei chiar și un singur om care merge pe jos poate fi văzut de departe. Cînd calul obosit, learcă de sudoare, făcu un salt peste arik cu cei doi călăreți în spinare, toți săriră în picîioare și veniră în întîmpinarea lor. Tractoristul opri motorul și, în liniștea ce se lăsase, vocea Maiei își luă zborul, asemenea unei păsări :

– Garaș !

Garaș sări de pe tractor și alergă spre ea, bucuros că o vede. S-a gîndit să vină... n-a putut îndura despăr-

țirea... ce fată bună e ! Și cit de vinovat sint față de ea !
își spunea el.

Cînd se apropie însă de ea, auzi un glas plin de venin :

– Salman ăsta știe să se descurce bine...

Maia descălecă, se ridică în vîrful picioarelor, îl îmbrățișă pe Garaș cu mîinile ei fierbinți și închise ochii ;
își simțea sufletul plin de dragoste. Deodată, însă, Garaș
se desprinsese minios din îmbrățișarea ei și o dădu la o
parte cu brutalitate.

Doar tatăl lui îi atrăsese atenția că e rușinos ca o femeie măritată să se plimbe cu flăcăi, călare, prin stepă.
Ea nu voia să asculte, dorea să trăiască așa cum o taie
capul. Sfaturile unui tărănoi nu au, desigur, nici o însemnătate pentru ea, o femeie cu carte ! Orașul are obiceiurile lui, dar el, Garaș, nu se va împăca niciodată cu aceste obiceiuri dezmățate.

– Ce mai faci ? îl întrebă ea. De atîtea zile n-ai mai dat pe acasă !

– Nu tăiem frunză la ciini – muncim ! îi răspunse Garaș tăios, privind-o țintă. Maia se sperie de o asemenea primire.

Tractoriștii îi chemară și pe ei lingă foc. Vărsaseră o grămăjoară de sare pe un colț de ziar. Scoteau cu un fier cartofii copti din cenușă. Întinseseră un cojocel pe iarbă – și-i poftiră pe Garaș și Maia să șadă jos pe el, unul lingă altul. Nu-l uitară nici pe Salman, care fu poftit să ia și el parte la modestul lor ospăț.

Garaș se adresă unui flăcău mărunțel, care aducea mai curînd cu un băiețandru.

– Nu pornește ?

– Nu, nu pornește de fel ! răspunse acesta amărît, aproape plîngînd.

Bine că găsisse pe cine să-și verse necazul...

Și Garaș îl ocări atît de cumplit, încît flăcăului îi dădură lacrimile. Îi porunci să prîndă pe șosea vreo mașină de ocazie sau s-o pornească pe jos la S.M.T. Să facă ce-o ști, dar pînă dimineața motorul să fie reparat.

Maiei i se făcu milă de nefericitul tractorist, atit de pirpiriu și de neputincios, în fața lui Garaș care era înalt, cu umerii largi. Îi șopti la ureche lui Garaș că ar fi bine poate să-l trimită pe flăcău călare împreună cu Salman și ea să înnopteze acolo.

– N-o să-i cadă picioarele ! îi răspunse aspru Garaș. Să-i fie de învățătură pentru mai târziu... Trebuia să aibă grijă să nu i se strice tractorul... Și Maia desluși pe chipul lui Garaș aceeași expresie pe care o surprinsese în ochii lui Rustam-*kiși* atunci când vorbea despre nevasta bolnavă a lui Kerem.

– Îi dau eu un telefon lui Șarafoglu, să trimită piesele trebuincioase ! interveni Salman pe neașteptate în apărarea flăcăului amărit. Își făcuse bine socoteala : Maiei îi plăcu desigur această atitudine plină de omenie.

Garaș nu răspunse nimic. Zvirli în iarbă o coajă de cartof, își șterse mâinile de pantalonii murdari de ulei, se ridică de jos și, cu pași legănați, se îndreptă spre tractor. Nu aruncă nici o privire înapoi și nici nu-și chemă nevasta...

Maia se simți groaznic de jignită. Avu însă tăria necesară să se ducă după el.

Vocea minioasă a lui Garaș se auzi pină la focul de vreascuri.

– Termin ce am de terminat și vin. Nu te teme – nu fug nicăieri !

– Al cui e calul ? îi întrebă ea pe tractoriști, arătând în direcția unui cal negru legat de un paltin, lângă arik.

Doi tractoriști se ridicară de lângă foc și se îndreptară spre cal să-l aducă. Salman, cu fața de nepătruns, o ajută pe Maia să pună piciorul în scară apoi sări și el pe calul său șarg care, trăgind spre casă, o porni în trap întins de cum ieși la șosea.

Focurile aprinse, tractorul, chipurile vesele ale flăcăilor și Garaș, bădăranul arțăgos, totul dispăru în întunericul nopții. Salman se apropie de Maia, își lăsă calul la pas și spuse cu o grijă bine cîntărită :

– Ei, *banum*, șlefuitorul de diamante știe să prețuiască nestematele, nu porcarul...

– Nu, nu-l cunoști bine. Are suflet bun ! Era însă vădit că una spunea și alta gîndea – pentru că în aceeași clipă suspină.

– Eu să nu-l cunosc ? rise Salman. E foarte adevărat că nu m-am băgat în sufletul lui, dar ceea ce știu e că-i incult, necioplit și ranchiunos – așa îl cunosc încă de pe băncile școlii. Cultura nu s-a prins de el. Cum se spune, ce-i pe dinafară, e și pe dinăuntru – și atunci îți dai seama și dumneata ce poate fi la el pe dinăuntru !... Atîta vreme cît îi mai clocotește singele în vine, mai izbutește să se stăpînească oarecum și se gudură pe lingă dumneata. Dar ce va fi cu el atunci cînd îi va trece ? O să înceapă să bată din picior, și inger de-ai fi ! Și cînd te gîndești că nu aveți decît vreo două-trei luni de la nuntă... Ce o să fie cînd vor veni copiii...

– Nu-ți dau voie să-l vorbești de rău pe bărbatul meu ! strigă Maia. Ceea ce faci e o josnicie !

„Ia te uită ce limbă ascuțită are !“ gîndi el. Și-și ceru iertare.

– Nu pot suferi oamenii care îmi arată milă ! Știu eu și singură cum să-mi orinduiesc viața.

– Am înțeles ! Dar eu nu pe dumneata te plîng, ci pe mine ! continuă să-i vorbească Salman, însoțind fiecare vorbă cu un oftat. Ce-mi pasă mie de toate Perșanele sau Merșanele, ori cum li s-o mai fi spunînd... Eu nu te iubesc decît pe dumneata ! Nu săvîrșești nici un păcat atunci cînd mărturisești o dragoste curată. Chiar dumneata ai spus acest lucru ! Îndată ce te-am văzut, inima mi s-a aprins ca o văpaie ! Necioplitul ăsta nu te prețuiește, nu, el nu-i în stare să te prețuiască așa cum se cuvine. Spune numai „da“ și plecăm de aici la capătul lumii. Rob îți voi fi pînă-n ultima clipă a vieții mele !

– Să-ți fie rușine ! îl întrerupse, minioasă, Maia. Dacă nu taci, mă întorc numaidecît !

– Nu e greu să tac ! îi răspunse cu falsă îndrăzneală Salman. Și într-adevăr nu mai scoase o vorbă pînă în

marginea satului. Dar cind, la poarta casei, Maia sări de pe cal, Salman apucă dirlogii și, cu voce surdă, ca printre suspine, îi spuse : – Dacă toată lumea te-ar părăsi, să știi că există totuși un bărbat care te va primi oricind sub acoperișul lui cu brațele deschise...

Știa el bine ce se petrecea în casa lui Rustam.

Rustam-*kiși* ridea în somn. Sakina se trezi. Cu sforăitul lui se obișnuise în decursul anilor, și, așa cum nu o mai supăra susurul monoton al ploii sau vuietul vîntului de toamnă, ori foșnetul frunzelor în grădină, sforăielile ritmice, cu sonorități egale, ale bărbatului ei n-o mai deranjau.

Dar acum rîsesse și îndată după aceea îl văzu zvîrcolindu-se în pat.

– Ei, *kiși*, mai dormi și pe dreapta !

Rustam își ridică de pe pernă capul cărunt.

– Ce s-a întîmplat ?

– S-a întîmplat că nu-ți mai ajunge ziua, cît e de mare.

Pînă și noaptea rizi și vorbești în somn, nici eu nu știu cu cine... Te-am rugat de atîtea ori ca atunci cînd vii acasă să lași dincolo de pragul ușii necazurile și certurile.

– Cit e ceasul ?

– Eu știu ? E încă noapte...

– Garaș n-a venit ? Țsta zic și eu flăcău ! Pînă nu cade din picioare nu-l poți face să-și lase munca... Dar nora noastră ? S-a întors tîrziu acasă ? De ce au chemat-o la raion ?

Rustam se trezise de-a binelea și nu mai contenea cu întrebările.

– A venit seara, tîrziu. Spunea că a fost la o consfătuire pentru gospodăria apelor. A luat și ea cuvîntul și a fost lăudată... e deșteaptă foc, n-avem de ce ne plinge.

– N-a uitat peșemne nici de lotul mlăștinios al lui Hussein, mormăi Rustam. Am cumpărat o ulcică cu oțet și cînd colo era plină cu miere !... Cu cine a venit de la raion ?

– Spunea că au luat-o cu ei niște activiști care veneau spre colhoz.

– Cine anume ?

– Nu-mi aduc aminte... Un instructor de la raionul de partid sau, poate, de la comitetul executiv raional. Și șeful secției de învățămînt...

Rustam sări din pat și începu să se plimbe prin cameră.

– Au adus-o cu mașina ? Și zi, a fost și Goșathan ? Dar ce l-a apucat iară, că doar nu-și are neamurile îngropate în cimitirul nostru ! Vine prea des pe aici ! Mare vulpe !

– Liniștește-te ! A plecat mai departe, la „Kzîl Bairag“ ! Dacă se duce pe teren, prin raion, înseamnă că are treburi. Alții se dau peste cap să le vină cite un activist de la conducere !... De ce te tot frămînti atît ?

– De-aia fiindcă nora ta se plimbă în șeile altora și în mașini străine, asta-i... ! se răsti Rustam.

Găsi pe masă, mai mult bijbiind, un pahar cu ceai răcit, sorbi din el și se culcă din nou, acoperindu-se pînă peste urechi. Dar tot nu izbuti să adoarmă. Îl chinuiau gînduri pe care ar fi fost bucuros să le alunge. Ba își aducea aminte de Husein-mutul care în ultima vreme se lenevise de tot, ba de nerușinatul demagog Goșathan, ba de Șirzad, și cu fiecare din ei se certa în gînd. Pe nesimțite însă îl cuprinsese o toropeală ce nu semăna a somn ci era mai degrabă o repetare a zilei din ajun, apăsătoare, plină de jig-niri și frămîntări.

Rustam vedea ca aievea sala ticsită de lume, de colhoznici. Mulți oameni stăteau în picioare printre rîndurile de scaune sau îngrămădiți la ferestrele deschise. Părea că de cînd fusese înființat colhozul nu se mai adunase atîta lume.

Rustam se aprinse de la început : mătușa Telly era aleasă să conducă dezbaterile adunării. Să încredințezi unei femei – fie ea comunistă, tot limbă lungă rămînea – să conducă o adunare atît de însemnată, nu era oare aceasta o adevărată nesocotință ? Și nu numai că fusese aleasă președintă a adunării generale, dar o cinsteau și cu aplauze,

de parcă în obținerea recoltei lor bogate ea ar fi fost fruntașă între fruntași...

„Ajunge ! Ajunge ! Doar nu sintem la un miting ci la o adunare importantă !” strigă cu necaz Rustam, nepuțindu-se stăpîni.

– Dormi, caută să dormi liniștit ! îi șopti plină de grijă Sakina.

Lui Rustam i se păru că mătușa Telly se apleca spre el cu grijă și-i netezea părul căzut pe frunte și pe ochi, spunîndu-i ceva.

„Începe odată, n-o mai lungi atît !” stăruia Rustam.

Mătușa Telly îi dădu în sfîrșit cuvîntul. Dorind ca ședința să se desfășoare în liniște, fără scandal, Rustam arătă în raportul său, sincer și amănunțit lipsurile, dar căută să nu lovească în nimeni pentru ca relațiile lui cu oamenii să nu se înrăutățească și nici să-și mai facă dușmani de care, și așa, nu ducea lipsă...

...Auzind respirația egală a bărbatului ei, Sakina se liniști, adormind și ea. Rustam își continua cuvîntarea atît de amănunțit gîndită de parcă ar fi fost treaz.

„Pentru săparea unui șanț de derivație lung de douăzeci de metri a fost chemat la brigada a cincea buldozerul de la S.M.T. Mașina n-a lucrat mai mult ca două ore, și acest fleac de treabă a costat exact o jumătate tonă de lapte...”

Și din nou simți atingerea blindă a unei mîini pe care o dădu brutal în lături cu umărul. Cine încerca oare să-l liniștească cu o mîngîiere de mamă ? Doar nu era mătușa Telly !...

„Această jumătate tonă de lapte a fost scoasă din buzunarul vostru, tovarăși colhoznici ! strigă cu înflăcărare Rustam-*kiși*. Dacă averea colhozului e risipită atît de ușor, atunci nu mai avem mult și ajungem la sapă de lemn ! Nici un ban nu va mai rămîne în casă pentru zilele-muncă !”

„Vedeți cum se îngrijește președintele de bunăstarea voastră ?” se gîndi el.

„Așa e ! Așa e !” se auziră voci din mulțime. oamenii aplaudau cu însuflețire. Dar, deodată, aceste strigăte care-i mîngiau auzul, fură acoperite de trimbițatul răgușit, asurzitor, metalic, al unui cocoș...

În concluzie, președintele colhozului „Viața nouă” își exprimă convingerea că toți colhoznicii își vor sufleca mințile și se vor apuca cu rivnă de treabă pe ogoarele colhozului, că vor înlătura grabnic lipsurile de neiertat care au fost constatate și vor face în așa fel ca primul loc să revină colhozului lor, nu numai pe raion, ci și pe tot întinsul Stepei Mugane.

„Vom strînge o recoltă bogată ca în basme și fiecare familie va primi, pentru zilele-muncă, cu mult mai mult decît anul trecut ! Vom umple hambarele cu grîne și bucate. Vom pleca la Baku după cumpărături cu camioanele. Vom trăi o viață cu adevărat îmbelșugată și fericită !... Dar pentru ca ziua-muncă să fie cît mai rodnică va trebui să ne dovedim cu toții gospodari harnici și păstrători. Da, să fim adevărați gospodari” încheie hotărît Rustam. Și coborî de la pupitru plin de voie bună, încredințat că vorbele lui vor fi urmate de aplauze furtunoase.

În club, însă, se așternu tăcerea. Oamenii, dezamăgiți, se priveau între ei, dădeau din umeri și zîmbeau ironic.

Președintele simți că-l ia cu frig. Îl străbăteau, îl furnicau fiori, îl dureau oasele.

– Ai dat jos pătura de pe tine ! îngăimă prin somn Sakina. Ce-i cu tine, tată ? Ce te tot zvîrcolești ? Hai, învelește-te ca lumea !...

Rustam nici nu-și trase bine pătura peste urechi că și simți cum dispare în depărtare, ca fumul, glasul cald al soției sale și în locul lui auzi chiar alături de el altul, străin, arțăgos, neplăcut.

Mătușa Telly se adresa pentru a treia oară adunării, întrebînd cine vrea să ia cuvîntul. Toți cei prezenți, însă, tăceau

„Hai, dragii mei ! îi îndemna mătușa Telly, vorbiți nu numai despre lipsuri dar și despre cei care sînt vinovați

de ele. Nu uitați să amintiți și de angajamentele individuale legate de întrecere. S-a înțeles ?”

De înțeles înțeleseră toți dar nici unul nu cerea cuvântul. Până la urmă, mătușa Telly îl pofti la pupitru pe Nadjaf, poruncindu-i cu asprime să vorbească el, ca secretar al organizației de comsomol.

Acesta, bineînțeles, nu se pierdu cituși de puțin cu firea. Urcă la pupitru cu curaj. Era vădit că Șirzad îl dăscălise bine încă de cu seară ca să înșire niște demagogii ieftine...

Rustam-*kiși* ar fi dorit ca, după ce-și prezentase raportul, să ia cuvântul Salman. Dar, gândi el, poate c-ar fi mai bine să-și arunce în luptă ciracul mai tîrziu, cînd dezbaterele vor fi în toi, pentru ca acesta să-i dea gata pe toți birfitorii și intriganții, înfățișînd fapte, numai fapte adevărate.

Rustam-*kiși* abia izbutea să deslușească ce spunea Nadjaf de la pupitru. Parcă zicea : „Nu-l înțeleg pe președintele nostru, Allah mi-e martor că nu-l înțeleg !” Deodată se rostogoli de la pupitru ca o minge.

În locul lui urcă Mahmud, om muncitor, cu experiență, cinstit care, de-a lungul anilor, stătuse deoparte. Nu trecea pe la sediul colhozului săptămîni de-a rîndul. Începu să vorbească limpede și fără grabă despre situația din brigada lui și declară că sprijină cu toate puterile apelul făcut de Rustam în ce privea grija față de avutul obștesc.

„Președintele nostru, își începu brigadierul cuvîntul, are, desigur, lipsurile lui – asta nu neg. Totuși el se îngrijește fără preget de interesele colhozului și de cîștigurile colhoznicilor. Toate astea nu le uităm. Pentru asta trebuie să-l prețuim !”

Mahmud nu apucă să termine ce avea de spus că Gîzetar zbură spre pupitru asemenea unei păsări, începînd să-l dojenească pe Rustam – om în vîrstă, respectabil.

„Anul trecut, spunea ea, aproape întregul venit a fost împărțit pe zile-muncă. Cît despre fondul indivizibil al colhozului acesta a fost cheltuit pînă la ultima lețcaie. Și acum, ne-am înglodat în datorii ca să construim Casa de

cultură. Oare toate acestea să fie în interesul colhoznicilor ? Nu, nu, hotărît că nu !

În continuare, Gizetar declară cu fermitate că îl respectă din copilărie pe Rustam-*kişi* dar respectul e respect şi munca, muncă !

– Tovarăşi, închipuiţi-vă o clipă că Rustam-*kişi* ne-a urcat pe toţi într-o luntre şi s-a apucat să vislească. Şi visleşte, smucind barca atît de tare că-i gata-gata să ne răstoarne. Oare nu avem datoria să-i spunem : „Mai încet, unchiule, fii mai cu grijă, că nimeni n-are poftă să moară înecat în Kura !...”

Toată lumea rise cu poftă.

„Oh, mult şi-a mai frămîntat pesemne creierul ca să spună asemenea neghiobii ! Zi-i mai bine : minte de muieră, mai rău ca o minte de găină ! Uite ce-i veni. Să asemenea colhozul cu o luntre şubredă şi pe preşedintele lui cu un vislaş ! Nu văd în asemuirea asta nici cel mai mic grăunte de deşteptăciune.”

Totuşi, flăcăii, îmboldiţi de Nadjaf şi de Şirzad, păreau entuziasmaţi. Aplaudau cît puteau mai tare, zbierau, făceau o gălăgie de nedescris.

„Adevăr-a-a-a-t ! Bravo, *banum* !”

Tot atît de bine fu primită şi cuvîntarea pe care o rosti şeful de echipă Muradhan.

Rustam-*kişi* era om cinstit. El recunoscuse că Muradhan vorbea documentat. Strecura însă anumite vorbe usturătoare şi uneori chiar cuvinte nepotrivite la adresa unor brigadieri mai vîrstnici, cu părul cărunt, faţă de care el, un mucos, trebuia să aibă respect.

Iată însă că la tribună se urcă Salman. Orice s-ar spune, acesta era un cîine cu adevărat credincios. Chiar dacă uneori făcea cum îl tăia capul, în schimb nu era omul care să te lase la ananghie. Țineți-vă bine, demagogi şi cleve-titori, acuşi vă va pune pe fiecare la locul vostru !

Dar, spre ciuda lui Rustam-*kişi*, locţiitorul lui vorbea şovăind mereu. Se încurca la fiecare pas, se uita într-una în notiţele lui, ticluite dinainte împreună cu mărinimosul lui ocrotitor. Nu putuse învăţa oare pe de rost tot ce tre-

buia să spună ? Ar fi putut chiar să facă repetiții acasă în fața oglinzii ! Of, ce leneși, ce trântori !... Toți caută ocrotirea lui Rustam, dar atunci când e vorba să-i vină și lui în ajutor, dau bir cu fugiții.

Salman fu aplaudat, dar aplauzele erau slabe, răzlețe, și el coborî de la tribună rușinat.

În clipa când i se dădu cuvîntul lui Șirzad, în sală se făcu o liniște desăvîrșită, plină de emoție, de nerăbdare înfrigurată.

Rustam se simți îndată rănit în mîndria lui. În sufletul său se iscă un simțămînt asemănător geloziei.

„În ce privește cultura bumbacului, cea mai de seamă, aș spune, sarcină de partid ce revine conducerii colhozului nostru, începî Șirzad, constă în a ușura munca manuală a oamenilor și, în primul rînd, a femeilor și fetelor. La acest lucru, tovarășul Rustam, președintele nostru, nu vrea să se gîndească !”

— La toate mă gîndesc, îl întrerupse cu aprindere Rustam-*kiși*. Și cu o mișcare nervoasă a mîinii își șterse broboanele de sudoare de pe frunte.

— Te lupți cu necuratul ? Ce ai ? De ce te zvîrcolești așa ?! Ești learcă de sudoare ! îi spuse somnoroasă Sakina, privindu-i îngrijorată chipul schimonosit și ascultîndu-i respirația grea.

Rustam parcă nici nu auzise vocea ei îndepărtată. Numai pe Șirzad, numai pe el îl vedea și-l auzea. Degeaba îl întrerupea pe secretarul organizației de partid, fie cu observații batjocoritoare, fie cu zimbete ironice. Degeaba !... Parcă nu mai cunoștea oamenii din sală. Aceiași colhoznici care, nu de mult, îl linguseau, îl ridicau în slăvi, îi căutau privirea binevoitoare, acum, strîns uniți între ei, aprobau fiecare cuvînt al lui Șirzad, îl aplaudau, se declarau de acord cu el prin exclamații aprobative...

Dar ce s-a întîmplat ?... La pupitru nu mai e Șirzad, ci un cocoș voinic, bătaios, cu creasta roșie ca focul... Bătu din aripi, se umflă în pene și trîmbiță un „cucurigu” strașnic, cîntecul lui de dimineață.

De prin curțile satului îi răspunseră alți vestitori înaripați ai zorilor și, încetul cu încetul, începu să cînte din răspuțeri o mulțime nesfîrșită de cocoși, dînd de veste oamenilor că noaptea se sfîrșise.

Sakina puse mîna pe umărul lui Rustam.

— Ești learcă de sudoare. Te-ai zvîrcolit toată noaptea. Scoală-te, *kiși*, s-a luminat, scoală-te !...

8

Rustam nu se lăsă mult rugat. Se îmbracă în grabă, își virî picioarele în cizmele moi, plăcute, se spală pe față cu apa tulbure din arik și își luă, chiar în curte, în picioare, lingă vatră, gustarea de dimineață.

Poate fiindcă nu se răsese și țepii cărunți îi năpădiseră obrazii, sau poate fiindcă nu dormise, chipul lui Rustam părea obosit și trist. Sakinei îi era milă de el.

— *Kiși*, mai bine ai lua mașina decît să te zdruncini în șa ! îi spuse ea, văzîndu-l că scoate din grajd iapa sură.

Rustam clătină din cap cu îndărătnicie. Se urcă în șa, gemînd încetișor, dădu pîteni calului și o porni voinicește, pe poartă, în trap întins.

Mașina te imobilizează pe șosea, dar calul credincios te ajută să pătrunzi pînă în cele mai îndepărtate cotloane și să vezi cu ochii tăi cum se desfășoară munca.

Rustam hotărî să treacă la început pe la brigadieri și pe la șefii de echipe. Nu se îndoia că unii dintre ei mai dormeau încă sau, în cel mai bun caz, își sorbeau nestîngerîți și senini ceaiul de dimineață.

Opri calul în fața casei lui Husein-mutul și-o strigă pe fetița lui, o gîgilice cu cosițele zburlete și cu năsucul murdar, care ieșise în pridvor.

— Cheamă-l pe taică-tău !

Fetița se uită încruntată la temutul președinte :

— Păi e de mult dus la cîmp !...

Husein era tare lenevos și abia se îndura să-și scoale trupul soios de pe divan. Rustam cunoștea acest cusur al

Mutului, dar nu uita ce rezistent era și de cât devotament dădea dovadă. La nevoie, Husein putea fi împovărat de munci ca o cămilă, căreia îi arunci baloturi grele în spinare și te mai zvîrli și tu deasupra. Te va purta o săptămână încheiată prin stepă, prin munți și văi, fără să ceară nici apă, nici mâncare.

Rustam își aminti, fără voie, cum numai cu cîteva zile în urmă, cînd apele Araxului și ale Kurăi parcă turbaseră din pricina revărsărilor de primăvară, sfărîmînd digul și năvălind furioase pe lotul pregătit în vederea însămînțărilor cu bumbac, Mutul se avîntase cel dintîi în lupta cu torentul. Muncise noaptea ca un bivol, fără să se cruțe, înfruntînd primejdii și aruncîndu-se fără teamă în virtejuri, cărase pe umeri ncobosit sacii grei, plini cu pămînt.

Nici brigada lui nu rămînea în urmă. Curînd după aceea i-au venit în ajutor și comsomoliștii.

Chiar și mătușa Telly, cea cu limba atît de ascuțită, recunoștea curajul lui Husein.

– Husein numai să vrea, că răstoarnă și munții !

Președintelui nu-i rămînea decît să se bucure de acest avînt al oamenilor, de abnegația lor... Și pe cîmp, la fel, munca se desfășura deosebit de spornic ! Ce se petrecuse oare ? Însemna că adunarea generală răscolise sufletele colhoznicilor, le aprinsese inimile ! Dar pe Rustam îl rodea îndoiala : cine avusese darul să acționeze astfel asupra oamenilor, el, cu raportul lui prin care chema la aplicarea unui regim de economii și făgăduia zile-muncă bine plătite sau Șirzad cu vorbele lui înflăcărâte ?

Trecu pe la Salman, apoi pe la Nadjaf și, la urmă, se duse la Șirzad și la ceilalți brigadieri. Constată că nimeni nu întîrziase, toți erau pe cîmp, că mulți dintre ei pleaseră de acasă o dată cu revărsatul zorilor.

Doar într-o singură curte zări un colhoznic încă buimac de somn care, auzind nechezatul vesel al iepei lui Rustam, se ascunsese într-un șopron.

Rustam fu nevoit să descalece, să-și lege calul de cîrligul porții și să scoată trîntorul din șopron, făcîndu-l de rușine în fața nevestei și copiilor lui.

– Faci pe bolnavul, ai ? Nu vezi ce burtă ți-a crescut ? La toamnă o să fii primul la bani și la grîne ! Iute, pe cîmp !... Bagă de seamă că te scot în fața adunării generale ! Și spune prietenilor tăi care-și fac veacul prin ceainării că nici lor n-o să le meargă bine !...

Ieșind din sat, iapa plictisită de cît stătuse pe loc, o porni în trap săltat, îndată ce Rustam slăbi puțin friul, ridicînd cu copitele colbul de pe drum, care se mai așezase în timpul nopții, și trăgînd cu nesaț în nări aerul răcoros al cîmpului.

Rustam întrecea mereu colhoznicele care se îndreptau spre cîmp, harabalele ce scîrțiau sub greutatea bălegarului și a grînelor de sămînță cu care erau încărcate. Toți îl salutau cu respect și tuturor le răspundea la fel.

Soarele nu se înălțase încă prea mult deasupra liniei zmeurii a zării cînd Rustam opri calul lîngă un arîk și zvîrli dirlogii lui Salman care venise în goană.

În cizmele lui înalte, cu bluza militară, cu buzunare, Salman semăna cu un brav și disciplinat ostaș, ceea ce se vede, îi plăcea. La întrebările președintelui răspunse scurt și răspicat.

Arbora din pricini anumite această exagerată conștiințiozitate...

Cu două zile mai înainte, Nadjaf îi oprise în drum pe Rustam-*kiși* și pe locțiitorul lui care se îndreptau spre administrația colhozului. Nadjaf le-a povestit că fostul șofer al colhozului, Aiaz Aliev, un experimentat cultivator de bumbac, hotărîse să are, să semene, să îngrijească și să culeagă singur bumbacul pe o suprafață de douăzeci de hectare. Aceasta, ca să dovedească celor neîncrezători avantajele mecanizării.

– Un om atît de cutezător ar trebui sprijinit din răputeri, spusese Nadjaf. Totuși, i se pun cu înverșunare numai piedici !

– Cine face asta ?

– Locțiitorul dumitale !

Președintele îi aruncă o privire amenințătoare lui Salman.

– Ferească sfântul ! Nici nu m-am gândit să fac ceva fără să-ți spun... Chiar azi voiam să-ți raporteze acest lucru și să-ți cer instrucțiuni.

Seara când prezentă președintelui hîrțile cu caracter mai urgent pentru semnare, Rustam-*kiși* nu-l cruță – îl zgîlții zdravăn din nou, amenințîndu-l :

– Neam de cîine ! Nu te-ai așezat bine pe scaunul locțiitorului de președinte, că ai și început să-ți iei lumea-n cap ! Te crezi mare mahăr, ți-a intrat în cap că poți să tai și să spinzuri, ai ?

Salman îi jură credință, își recunoscuse greșeala și-i ridică în slava cerului neasemuitele virtuți sufletești. Cu multă greutate îl potoli, asigurîndu-l că în viitor nu va mai rosti un cuvînt fără știrea lui, nu va face un singur pas fără încuviințarea lui.

Tractoriștii cuplară semănătorile, le umplură cu sămînță și motoarele începură să duduie.

Șirzad terminase semănăturile pe ogorul lui. Mai aveau de semănat cu mîna doar pe margini, unde tractorul nu putea pătrunde.

Văzîndu-l pe brigadierul Mahmud stînd pe semănătoare și reglînd împrăștierea semințelor, președintele îi strigă :

– Unde ți-e brigada ? Văd că nu lucrează decît vreo cinci-șase femei.

Mahmud privi țintă în ochii președintelui cu ochii lui limpezi ca cleștarul și făcu un semn cu mîna spre sat, voind să spună că oamenii vor veni îndată.

– Au să vină, poate, la masă ca să înfulce pe nerăsuflăte ! Glasul tunător, de bas, al lui Rustam răsuna ca un clacson de automobil. Să se scoale mai devreme. M-auzi ? Și mai ai faima de brigadier cu experiență !...

De pe ogorul lui Șirzad venea repede mătușa Telly, ștergîndu-și în fugă mîinile de poalele fustei.

– Ascultă, *kiși*, pînă-n sat sînt mai bine de opt kilometri ! îi spuse ea. Luceafărul de dimineață nici nu apucă să se ivească pe cer că noi și sîntem în picioare. Și doar trebuie să mai rînduim și noi una alta pe lîngă casele

– Închipuiri prostești ! nu se sfii să răspundă Salman. Unde și când s-a mai pomenit ca un singur om să facă față tuturor lucrărilor pe douăzeci de hectare... Aiureală curată !

Liniștit, în orice caz fără să strige ca să fie auzit de tot satul, Nadjaf arată că planul lui Aiaz fusese analizat de comsomoliști, care se încredințaseră că dreptatea era de partea lui.

Problema era, de fapt, simplă. Trebuia numai ca semănăturile să fie făcute în cuiburi așezate în pătrat cu respectarea întocmai a indicațiilor agrotehnicii înaintate. Aliev mai adusese o contribuție – schimbase cuțitele la prășitoare, ceea ce permitea curățarea terenului de buruieni fără folosirea sapei.

„Minunată idee ! își spuse Rustam. Cum lucrează imaginația oamenilor !... În stepa noastră, unde fiecărui colhoznic îi revine atita pământ, realizarea unui asemenea proiect este o comoară. Dacă omul ăsta va izbuti, îl poim cu aur de sus pînă jos ! Kara Keremoglu o să facă fețe-fețe cînd o să afle de inovația asta !”

Nebănuind de ce căzuse pe gînduri Rustam, Salman spuse grosolan :

– Miroase a aventură !...

De data aceasta o nimerise cu oiștea-n gard... De față cu Nadjaf și cu colhoznicii adunați în jur, Rustam-*kîși* îi trase lui Salman o săpuncală în toată legea.

– Trebuia să te sfătuiești cu conducerea colhozului – cu mine. Nu e îngăduit să tăiem aripile unui vultur, să frînăm inițiativa unui inovator ! Dar Șirzad știe de treaba asta ? se întoarse el spre Nadjaf, căruia îi și înflori un zîmbet de satisfacție pe buze.

– Firește că da !

– Trebuie să discutăm problema într-o ședință de birou a organizației de partid.

– La acest lucru ne-am gîndit și noi.

Salman, fără a lua în seamă privirile disprețuitoare ale martorilor acestei rușinoase înfrîngerii pe care o suferise, nu zăbovi mult, spunînd lingușitor :

noastre. Pînă am ajuns aici uite unde s-a ridicat soarele, nu-l mai poți prinde cu mîna... Femeile cad din picioare, obosite de-atîta drum. Unele din ele își leagă copiii de spinare ca să-i aducă pe cîmp...

– Nu cumva vrei să-ți trag o linie de tramvai pînă aici ?

– La ce bun asemenea născocire ! Colhozul are o sută de harabale și șase camioane. S-ar putea foarte bine să ne aducă pe cîmp la lucru. În raionul Șamhor fiecare brigadă își are camionul ei, am văzut cu ochii mei.

– Acolo-i Șamhorul și aici Stepa Mugană ! Ne asemuiești pe noi cu șamhorenii ? rise disprețuitor Rustam.

– Dar ce, șamhorenii au patru ochi în loc de doi ? Sînt colhoznici ca și mine, ca și tine ! Cine a spus că acolo colhozurile trebuie să fie mai breze decît al nostru ? Cine ?

– Auzit-ați ce i se năzare ? Și cu un gest larg al mîinii, Rustam îi îndemnă parcă pe colhoznicii din jur să rîdă de mătușa Telly. Nimeni însă nu-l sprijini.

Atunci președintele îl bătuse pe Mahmud pe umăr și-i spusese :

– Dă-i drumul ! Demagogul ăsta-n fustă, melițează din gură mereu...

Mătușa Telly, însă, nu se fîstăci de loc. Luîndu-l de braț pe Rustam, îl duse pe ogorul din stînga șoselei. Aici, ea se aplecă, luă un bulgăre de pămînt, îl frămîntă între degete și – cine știe de ce – îl duse la nas, îl mirosi și deodată începu să zbiere :

– Unde ți-s ochii ? Nu vezi că aici nu-i țărînă, ci piatră !? Cine a grăpat ogorul ăsta ? Cum poți arunca sămînța într-un pămînt atît de tare ? Uită-te ce mărunțit e ogorul lui Șirzad – puf de lebedă, nu alta !

– Du-te și vezi-ți de treaba ta ! îi răspunse Rustam, abia stăpînindu-și mînia. Bine, să zicem că pămîntul nu-i afînat, dar nu urmează irigarea și îngrășarea lui suplimentară ? Dacă o să stăm ca să vină vremea frumoasă, o să tot așteptăm mult și bine și-o să ne facem de basm în toată Stepă Mugană.~

Telly clătină din cap și plecă, amenințând că va aduce acest lucru la cunoștința comitetului raional de partid.

...În jurul orei patru, după ce controlează toate ogoarele și dădu îndrumările necesare brigadierilor și șefilor de echipă, Rustam se întoarce la birou, mulțumit de sine. Îndată ce auzi că scîrție podeaua sub pașii grei ai președintelui, Iarmamed ieși repede de la contabilitate și-i raportă lui Rustam că se ceruse prin telefon, din partea lui Kalantar-leleș, situația semănăturilor.

– Toată ziua nu vor decît procente ! se supără Rustam. Cîte am realizat azi ?

– Șaptezeci.

– Atunci comunică : șaptezeci la sută ! Să nu-ți treacă prin cap să adaugi, că-ți frîng gitul ! Toamna se numără bobocii !

Rustam voi să vadă încă o dată proiectul Casei de cultură. Își închipuia cum va arăta mărețul palat al colhozului, închidea ochii de admirație, gusta de pe acum bucuria pe care o va simți atunci cînd faima celei mai frumoase Case de cultură se va răspîndi în toată republica, cum vor veni la „Viața nouă” operatori de la cinematografie, scriitori, pictori, ziariști... Examină din nou proiectul și se declară nemulțumit de ușile prea scunde, urîte, nearătoase, ca de grajd...

– Și mic mi s-au părut cam nepotrivite ! se declară imediat de acord Iarmamed.

– Dacă le facem mai înalte și aplicăm pe canaturi mozaic din lemn, o să fie strașnice !

– Într-adevăr, strașnice ! întări Iarmamed, plecîndu-și capul.

– Dar cu electricitatea ce se aude ?

Iarmamed o luă mai pe ocolite. Îi comunică răspunsul Ministerului Agriculturii în care se spunea că cererea trebuia adresată Ministerului Apelor, în același timp urmînd să se ceară în contul colhozului un proiect de la direcția electrificării rurale... Pînă la urmă, Iarmamed se încurcă în explicații și-i sugerează lui Rustam să plece la Baku unde va vedea, credea el, ce era de făcut...

– Mulțumesc pentru sfat ! răspunse ironic Rustam. S-au dus vremurile cînd așteptam la ușa unuia și altuia ore și ore în șir. Să-l trimitem pe Salman.

– Da, asta ar fi foarte bine – să-l trimitem pe Salman ! Cu atît mai mult cu cît el a făgăduit nurorii dumneavoastră că pînă la toamnă aducem sigur electricitatea în sat ! îi răspunse Iarmamed cu un aer nevinovat. Văzîndu-l pe Rustam că se încruntă, se bucură, veninos : îi plăcea nespus să pună sare pe rănilor însingerate ale cuiva.

Rustam se pregătea să plece, dar Iarmamed îl opri, spunîndu-i că sosise de la ciobani o scrisoare prin care dădeau de veste că, la stîna, mulsul era în scădere și că planul de predare a cotei de lapte nu putea fi îndeplinit.

Rustam înjură printre dinți. Da, controlul la stîna nu fusese dus pînă la sfîrșit – și acum trebuia să plătească oalele sparte... Bine, seara va lămuri și povestea asta și vor lua măsuri !

Umbrele copacilor se întindeau pînă peste drum, lungindu-se tot mai mult și amintind trecătorilor că seara nu era departe. Rustam simți că-i era foame și grăbi pasul. Ciinele lup îl întimpină bucuros, mirînd scurt, dînd din coadă și uitîndu-se țintă în ochii lui. Rustam îl mîngîie și urcă în cerdac. Nu era nimeni acasă. Luă cheia de sub preș și deschise ușa. Pe masă, erau puse în rînduială farfurii, cuțitul, lingura, ceapă și piine : înainte de a pleca la cîmp Sakina avusese grijă să-i pregătească totul. Oala cu *bozbaş* era acoperită cu un fund de lemn. Rustam nu aprinse focul din vatră, ci lampa de petrol. Zvirli de pe el cu nespuse plăcere bluza prăfuită și cizmele. Se spală apoi bine și-și puse papucii și haina de casă. În oală, *bozbașul* începu să fiarbă, răspîndind în toată încăperea o aromă ce gîdila plăcut nările...

După ce mîncă, Rustam se întinse, visînd un ceai aromat, dar îi era lene să aprindă samovarul. Ar fi vrut să se culce puțin, dar se gîndi că era prea devreme. Ceasul arăta abia ora șase. Nu de mult Garaș îi vorbise despre o carte nouă : *Colbozurile fruntașe din Azerbaigian*. Rustam o căută în raft. Parcă era un făcut : îi cădeau în mînă

doar romane rupte ferfeniță, citite și răscitite de fata lui, precum și cărțuții de *baiati* ale *așugilor*.

Luă primul roman care-i căzu în mână, se întoarse la masă și începu să citească mișcând încet din buze. Cîteva clipe după aceea își lăsă capul pe mîini – și adormi...

9

– Ia te uită, doarme dus ! exclamă Perșan, dînd buzna în cameră. Se întoarse însă, imediat și amenință cu degetul pe cineva care rămăsese în cerdac.

– Așteaptă, așteaptă !...

Luînd de pe pervazul ferestrei o pană pestriță de cocoș, lungă și viu colorată, Perșan se apropie tiptil de masă și-l gîdilă pe tatăl ei după ureche. Rustam plescăi din buze, mormăi supărat și fără să se trezească dădu din mîină de parcă ar fi alungat o muscă. Rîzînd pe înfundate, Perșan plimbă pana pe gîtul zbîrcit al lui Rustam. Acesta se mișcă pe scaun și cartea îi căzu de pe genunchi, cu zgomot. Abia atunci se trezi și deschise ochii.

– Romanul ăsta-i cel mai bun somnifer ! strigă veselă Perșan, ridicînd cartea de pe podea.

– Ia tacă-ți gura ! Crezi, poate, că am timp de romanele tale ? o repezi încruntat Rustam.

– Nu zău, tăticule, nu prea te împaci cu alfabetul !

– Taci odată ! O să mă faci să te dau după primul venit care îmi va bate-n poartă !

Perșan strîmbă răsfățată din nas, parcă vrînd să spună : „Ce să-ți spun, m-ai speriat grozav !” Din cerdac se auzi vocea calmă a lui Salman.

– Pe cine vrei să măriți, nene Rustam, cu primul venit ?

– Iaca, chiar pe ștengărița asta ! Intră, intră !

Făcînd cîteva plecăciuni din mers, Salman ghici cum intră în odaie ce anume căuta din ochi Rustam. Îi întinse imediat pipa, besacteaua și chibriturile.

– Încet, încet, pare-mi-se că treburile încep să meargă ! spuse Rustam, învăluindu-se într-un nor de fum albăstrui.

– Să meargă ? N-ar fi tocmai cele mai potrivite cuvinte. S-ar putea spune mai degrabă că totul e în ordine. Peste trei zile terminăm semănăturile și dacă păstrăm ritmul ăsta până la toamnă, îți vedem sigur portretul în *Pravda*.

Toată discuția asta despre treburile colhozului o cam plictisea pe Perșan. Nemulțumită, se retrase în camera ei.

– Nu muncesc pentru răsplată și nici pentru cinstiri ! răspunse cu hotărîre Rustam, spunînd și de data aceasta purul adevăr.

– O să depășim planurile cel puțin de două ori, o să clădim o Casă de cultură minunată iar spre toamnă aducem electricitatea în sat. Steaua de Aur în cinci colțuri o să strălucească pe pieptul cuiva ! stăruia Salman.

– Cu materialele pentru temelie cum merge ?

Salman desfăcu portharta petrecută peste umăr și scoase de acolo un teanc de chitanțe și frahturi.

– Semnează, te rog, un virament de treizeci de mii de ruble. Vagoanele le-am obținut, peste două zile aducem piatra pentru temelie. Dacă ai ști cît m-am zbatut, cît m-am milogit pentru vagoane ! Cît a trebuit să mă ploconesc...

– Să te ploconești ? întrebă nedumerit Rustam.

– Cam așa ceva ! chicoti Salman.

Rustam se încruntă.

– Mai bine ai tăcea ! Bagă de seamă, nu cumva să-ți iasă pe nas !

Salman zîmbi nepăsător.

– N-ai nici o grijă ! Știu eu ce am de făcut. Unuia-i dau țigări scumpe, altuia îi fac o plecăciune și întreb de sănătatea soției și copiilor lui, pe altul îl poftesc la mine, la un ceai... N-ai ce-i face, asta e ! Trebuie să știi cum să-l iei pe fiecare.

Se auzi o bătaie grijulie în ușă și în cameră intră Iarmamed, mai mult strecurîndu-se pieziș.

– Am venit, îi spuse el lui Rustam, să vă amintesc de stîină.

– Mda, stîna asta o să ne dea mult de furcă ! îl sprijini Salman. Mi-e teamă că feciorul mătușii Telly și-a vîrit mîinile pînă-n coate în avutul colhozului. Te rog să mă crezi *kiși*, că eu și sora mea muncim amîndoi și totuși nu ne îngăduim să ducem un trai ca ei. E sigur că toți ai lui înfulecă din oile colhozului. Pe deasupra au început să-și ridice o casă nouă. Ceva e necurat acolo, ți-o jur, și-i păcat că am amînat controlul.

– Păcat, nepăcat, răspunse Rustam, gîndindu-se bine la fiecare cuvînt, acum trebuie să ne sfătuim și cu Șirzad !

Surprinși, Iarmamed și Salman, îl priveau nemișcați.

– Oricum, e secretar al organizației de partid, continuă Rustam. Să fie el responsabilul comisiei de control.

– Șirzad e jos ! comunică Iarmamed, lungindu-și sfios gîtul. Să-l chem ?

De ce o fi venit Șirzad ? Iarmamed nu putea ști. Îl zărise cînd trecea prin curte, împreună cu Maia, Perșan și Gîzetar. Însemnau ceva pe pămînt parcă s-ar fi pregătit să ridice o casă sau să construiască un grajd.

– Hai să mergem, să vedem ce mai pun la cale ! propuse Rustam. Și ieși în cerdac.

Într-adevăr, Șirzad, Maia și Gîzetar băteau țărui în pămînt, întindeau o sfoară și făceau măsurători.

– Ei, tovarășe organizator de partid, i se adresă cu voce tare Rustam lui Șirzad, aplecîndu-se peste parmaclic, a început iar să miroasă a fum la stîna. Și doar știi că nu iese fum fără foc... Ne gîndim să facem un control la fața locului. Cum vezi problema ?

Șirzad își șterse cu podul palmei sudoarea de pe frunte, se gîndi o clipă și răspunse cu hotărîre în glas.

– Kerem e un om cîstit. Îmi pun capul pentru el. Firește că trebuie controlați și cei cîstiți. Numai că nu-i bine să arunci ocară asupra oamenilor înainte de a se face controlul. Asta n-ar fi frumos.

Rustam îi răspunse că dacă mătușa Telly făcea într-una demagogie și se îndeletnicea cu denunțurile, era mai mult ca sigur că și feciorul ei o pornise pe aceeași cale, că toată

familiuța avea cusururi. Șirzad ar face bine să citească și el ce spun ciobanii.

Șirzad citise declarația. Se vedea cale de-o poștă că scrisul stîngaci era prefăcut, cu greșeli făcute înadins, cu nume născocite ! Nici nu erau în colhoz ciobani cu asemenea nume. Aveau de a face cu o anonimă în toată legea.

– De mania bănuielilor nu suferim, ăsta-i lucru știut de toată lumea ! observă liniștit Salman. Dar să iei sub aripa ta ocrotitoare pe cineva, înainte de a-l verifica bine, nici asta nu se cade ! Ciudat lucru : orice ar face mătușa Telly și feciorul ei, tu le iei întotdeauna apărarea...

Aceste vorbe aveau darul să risipească, așa cum de altminteri și urmărise Salman, toate șovăielile din sufletul lui Rustam.

– Sînt sigur că Kerem e cu musca pe căciulă. Trimite imediat la stîna o comisie de control ! îi porunci el lui Salman. Pe cine ? Pe Husein-mutul, pe Iarmamed și bineînțeles, pe unul din colhoznicii de rînd... Acționează ! încheie el tăios.

Și coborînd din cerdac, o întrebă pe Maia ce tot săpa în curte.

Maia se aprinse la față și, cu vocea tremurătoare de emoție, îi povesti că comsomoliștii hotărîseră să facă chiar în vara aceea, cîte o bucătărie, o baie și un closet, în fiecare curte.

– Acțiunea asta, preciză ea, se va numi „campania comsomolistă pentru o viață civilizată“. Acum studiem cum pot fi făcute cît mai repede, mai bine și mai avantajos...

– Dar buna-cuviință nu intră în vederile noastre despre viața civilizată ? o întrebă Rustam. Eu n-am nevoie de subotnice aici. În curtea mea știu eu ce să-mi clădesc și ce nu !

Maia păli deodată și, zvîrlind lopata din mîină, se răsucii pe călcîie și plecă în grădină.

Cine știe de ce, Perșan aruncă toată vina pe Șirzad.

– Numai din pricina îngimfării tale se petrec toate astea... Tu îl așezi pe tata împotriva noastră.

Pe chipul teșit al lui Salman înflori un zîmbet de triumf...

10

Oricît de mult se străduia Maia să-și facă curaj, oricît încerca Sakina să pară veselă, privirile ei pătrunzătoare îi ghiceau frământările.

Maia căuta să plece la muncă mai devreme decît toată lumea, se întorcea cînd se lăsa întunericul, străbătea lanurile, obosind cit mai mult, își găsea treburi pe la direcție, totuși supărarea parcă fugea după ea fără să-i dea o clipă răgaz. Atîta vreme cit Maia se afla între oameni, prin grădini, pe lîngă arikuri sau pe ogoarele cu culturi de bumbac înverzite, își uita nefericirea. Îndată însă ce rămînea singură cu ea însăși, inima i se strîngea, și ea simțea parcă o durere surdă, sîcîitoare...

„Timpul vindecă totul“ se spunea cîndva. Totuși timpul nu poate aduce ușurare oricui.

„Cu ce sînt eu vinovată?“ se întreba ea cînd se culca, îmbrățișînd perna lui Garaș.

Îndată după aceea își dădea seama că n-o s-o cuprindă somnul. Atunci sărea din pat, umbla prin cameră încolo și înapoi, se oprea la fereastră și iar se întindea pe divan, încercînd să adoarmă. Toate lucrurile din camera aceea – și oglinda, și florile din glastre, și lumînările, pe jumătate arse, din sfeșnicul de aramă – toate îi aminteau de prima noapte cînd, plină de speranțe, își spusese: „Aici vei fi fericită cu bărbatul tău!“

Maia căuta adesea să se convingă că ea era vinovată că suferă atît, că-și născocise singură amărăciunile, că totul se reducea la obiceiul femeilor de a exagera lucrurile, știut fiind că bărbatul ei muncea zi și noapte pe cîmp și că toți tractoriștii trăiau și munceau la fel ca el. Cite nu se pot întîmpla într-o zi? Așa, de pildă, să fie obosit peste mă-

sură și, din această pricină, să-și simtă nervii prea întinși : sau să aibă neplăceri la ei, la S.M.T. și, din această cauză, când vine necăjit acasă, să vorbească grosolan sau nepăsător cu nevasta lui. Nu trebuie să pui totul la inimă ! Desigur că lucrurile se vor petrece la fel și în primăvara viitoare : ca și ceilalți tractoriști Garaș va înnopta în stepă, nu va dormi în așternutul moale de acasă, ci pe un pat de lemn sau, poate, direct pe brazda proaspăt răsturnată...

În cămașă de noapte și cu picioarele goale, Maia se apropie de fereastră. Ascultă atentă liniștea ce se așternuse peste sat. Pieptul îi zvicnea, inima îi bătea scurt și apăsat. Ascultă încordată foșnetul cel mai mic, așteptând din clipă în clipă să audă o bătaie în ușă și Garaș să apară în prag. Doar de atita vreme nu mai dormise noaptea acasă ! Venea, uneori, în zori să-și ia cîte ceva de-ale gurii, schimba în grabă cu ea cîteva vorbe și pleca repede, spunîndu-i că-l aștepta camionul în ulicioară.

În sat se cam observaseră lipsurile acestea prelungite ale lui Garaș. Gurile rele începuseră să birfească, să şușotească. Oamenii clătinau din cap. Maia își dădea seama că acea situație ciudată nu putea dăinui, că trebuia să se sfîrșească într-un fel sau altul !

Doar se iubiseră !... În închipuirea ei, Maia vedea iubirea ca o stea luminoasă, lucind în sufletul omului – o stea curată ca apa izvorului de munte, o stea a cărei strălucire nu se stinge niciodată !...

Maia știa firește că uneori se întimpla ca o fată și un băiat să se îndrăgostească nebuni unul de altul dar, după două-trei luni de conviețuire, să se răcească, să se înstrăineze și legătura lor să se destrame.

De ce-l alesese ea pe Garaș ca soț ? Pînă atunci nici nu se gîndise să-și pună această întrebare. În adîncul sufletului, Maia simțea că Garaș avea vădite calități – era un tînr curajos, cu judecata sănătoasă, și-și respecta cuvîntul dat... Sau poate că ea se înșela ? Nu, hotărît nu – el nu putea să-i înșele așteptările, el se va întoarce acasă...

Deodată observă o umbră lunecind pe uliță și trecînd fără zgomot pe sub ferestre. Cîinele-lup lătră scurt de parcă s-ar fi găsit în fața unui cunoscut. Maia își aruncă halatul pe umeri și, desculță cum era, ieși repede în cerdac. Sforăielile lui Rustam, vijelioase, întretăiate, răsunau în toate colțurile casei. Cîinele-lup își zornăi lanțul, lătră scurt din nou și începu să dea din coadă. Parcă ar fi vrut să-i spună Maiei : „E careva de-ai casei... Nu-ți fie frică... Deschide“...

Fără să simtă pămîntul sub picioare de bucurie, Maia parcă zbură pînă la portiță și întrebă rîzînd :

– Tu ești, Garaș ?

Pe neașteptate însă se sperie, auzind vocea insinuantă a lui Salman :

– Eu sint, *banum*... eu. Rătăcesc pe uliți ca scos din minți, somnul fuge de mine !... Deschide !... Doar să te văd și plec apoi cu toată umilința...

Maia nu izbuti să scoată un cuvînt și fugi glonț spre casă. Urcă treptele și, ajunsă în odaia ei, se zvîrli în pat. Era atît de speriată că și dinții îi clănțăneau în gură.

Cîinele-lup începu să urle deodată cu furie și Rustam se trezi.

– Ce-i cu cîinele, nevastă, a turbat ?

– Nu-i nimic. Un trecător... Dormi... hai, dormi liniștit mai departe.

– Garaș n-a venit acasă, nu ? Nu prea îmi place băiatul ăsta, parcă a început să-și facă de cap.

Sakina își dădea seama și ea că era ceva în neorînduială, dar hotări să ia apărarea lui Garaș.

– Primăvara întotdeauna-i așa ! Are mult de lucru !

– Bine, bine, dar nevasta lui tinăra tinjește în pat. Ar putea să-și dea seama că-i mai bine să vină acasă s-o vadă, așa cum veneam eu – coboram de pe pășunile din munte în fiecare noapte !

Sakina oftă.

– Ehei, într-un fel eram noi, altfel sînt ei... La ce bun să ne mai amintim ? Acum, însă, barem tu să te arăți mai înțelegător și mai blind cu fata. Mereu o cerți și strigi la

ea... Crezi că-i bine ce faci? Acum, chiar tu ai hotărît să faci o baie ca să se spună că cea dintîi baie a făcut-o Rustam...

Lui Rustam nu-i erau pe plac aceste observații ale Sakinei. Se întoarse cu spatele, ascunzîndu-și fața în pernă.

Maia, pe jumătate adormită, visa, înghițindu-și amarul lacrimilor. Se făcea că se află într-o grădină necunoscută unde înflorise o lălea uriașă, asemănătoare unei coroane regești. Maia întinse mîna s-o rupă, dar nu putu ajunge la ea. Lăleaua parcă plutea – ba se depărta de ea, ba se ascundea în iarbă. Maia întinse amîndouă mîinile, se aplecă înainte cu tot corpul și...

În clipa aceea cineva o prinse în brațe. Cu ochii încă închiși, recunoscuse mîinile lui Garaș. Se întinse spre el și-i șopti :

– Tu? Tu ești?

Și își aminti chinul nopților nedormite, așteptările, lacrimile... Lunecă din îmbrățișarea lui și-l întrebă :

– Unde ai dispărut toată săptămîna?

Garaș se dădu înapoi, își ascunse ochii și răspunse cu o liniște prefăcută :

– Unde să fiu... parcă nu știi? Pe cîmp!

– Vrei un ceai?

– Mulțumesc! Mama nu dormea, mi-a dat ea de mîncare și mi-a făcut și ceaiul. Hai, dormi! E tîrziu!

Cu toate că dormeau alături, ea își aminti în noaptea aceea, cuvintele unei prietene pe care o ocolise fericirea : „Mai cald e mormîntul decît patul unei căsnicii lipsite de mulțumire“.

Maia se trezi devreme. Garaș dormea pe spate, cu mușchii încordați, cu pieptul păros înnegrit de arșiță. Mîna întinsă peste macat părea trunchiul unui brad tînăr, iar degetele încleștate parcă ar fi sugrumat un pui de lup...

Maia trecu peste soțul ei care dormea la marginea patului. Își aruncă pe umeri halatul și ieși în cerdac. Soarele se ridicase pe cer dar, învăluit într-o pîclă ușoară, nu dogorea. Azurul cerului i se părea Maiei tot mai luminos cu fiecă clipă ce trecea. Se sprijini cu coatele de parmaclic

și-și aruncă tăcută privirile spre grădină. Caișii își presă-raseră pe pământ petalele florilor. Ici-colo, se ascundeau printre frunze, fructe mititele tari și cărnoase, acoperite cu puf. Păsările începuseră să cînte cu sfială printre ramuri de parcă peste noapte uitaseră melodiile și acum își încercau vocile... Maia coborî în grădină, se apropie de stratul cu lalele, plivi buruicnile și scurmă în jurul florilor pămîntul jilav, reavăn. „Lalelele vor înflori curînd și, culese în buchete uriașe, ele își vor împrăștia parfumul în camera mea !” gîndi ea și parcă își simți sufletul mai ușor. Începu să facă exerciții de gimnastică în grădina împrejmuită cu tufe, respirînd adînc aerul proaspăt al dimineții.

Nu mai dorea să se întoarcă în camera care, acum, i se părea rece. Se așeză pe bancă, cu spatele spre cerdac, sub un cais rămuros. De aici se auzeau, în cerdac, pașii bărbatului ei, care coborî în curte și se spălă în lighean, bălăcîndu-se zgomotos, după care urcă din nou treptele...

În sfîrșit, veni în grădină. Maia se întoarse. I se păruse că el pășea tiptil – așa cum fac oamenii care se simt vinovați de ceva. N-o îmbrățișă, nu-i spuse nici măcar „bună dimineața”. Îngîndurat, îi adresă cîteva cuvinte :

– Ei, am plecat ! Cred că diseară am să mă duc la S.M.T. așa că să nu mă aștepti !

– Tu nu mai ai casă ?

– Ți-am spus doar, biigui Garaș, ocolindu-i privirea, că am de lucru pînă peste cap.

– Dragul meu, mai bine mi-ai spune ce s-a întîmplat, zise Maia punîndu-i mîinile pe umeri. Vorbește deschis, mă frămîntă o seamă de gînduri, sînt atît de chinuită !

– Nu s-a întîmplat nimic. Dă-mi pace ! se răsti Garaș și, cu o mișcare bruscă, făcu așa ca să-i cadă de pe umeri mîinile ei.

– Ia seama ! Nu mai pot să îndur toate astea !

– Da-a, nu mai poți să înduri ?

Jignită, zguduită de gestul și de vorbele lui, Maiei i se păru că Garaș ridicase deasupra capului ei un pumnal ascuțit pentru ca astfel, dintr-o singură lovitură, să taie

toate firele care-i uniseră. El se stăpini însă, dar nici nu lăsă în jos tăişul aceluia pumnal...

Se îndepărtă cu spinarea încovoiată, fără a mai întoarce capul.

Maia simţi că i se taie picioarele şi se sprijini de un copac.

La doi paşi de ea, crinii puşi de Garaş sorbeau cu lăcomie razele soarelui ca să se întărească mai repede şi să crească, deschizându-şi petalele gingaşe, pline de rouă, înmiresmate, parcă sculptate în marmură albă...

„Şi când te gîndeşti, îşi spuse ea, ce puţin timp e de când a sădit Garaş florile acestea !”

Capitolul XI

I

Dacă priveşti dimineaţa din cerdac peste casele din sat acoperite cu şindrila sau cu ţiglă, vezi, dispărînd departe în zare, cîmpuri verzi, mînoase, văgăuni, dîmburi şi viroage, canaluri şi arikuri, parcă desenate cu linia şi iarăşi ogoare, ogoare nesfîrşite...

Soarele Stepei Mugane devine cu fiecare zi ce trece tot mai fierbinte şi aerul tot mai uscat. Iar sub dogoarea razelor soarelui, pămîntul se întinde învăluit în ceaţă, aburit parcă, umflat de seva roditoare.

Fiecare sămînţă, zvîrlită în pămînt, îşi înfige rădăcinile în brazde şi incolţind, se înalţă în sus spre soare, legînd spic bogat... Ochii lui Rustam nu se săturau niciodată de o asemenea privelişte. Privea firul de grîu care-şi îndrepta tulpina parcă spre înălţimile cerului, prinzînd culoarea aurului, contempla porumbiştile şi rîndurile drepte ale culturilor de bumbac – şi, foarte adesea, Sakina era silită

cînd îl vedea că nu poate să se despartă de acea priveliște ce-i desfăta ochiul, odihnindu-l și inviorîndu-l pentru munca ce-l aștepta, să-i aducă aminte că fusese chemat la administrația colhozului, că iapa se plictisise tot așteptîndu-și cu șaua pe ea călărețul.

Munca se întetea tot mai mult. Împrăștierea îngrășămintelor suplimentare trebuia urmărită cu atenție, de asemenea irigarea ogoarelor și prașila. Acum, cînd zilele care hotărau soarta recoltei erau numărate, Rustam nu-și îngăduia nici sieși, nici oamenilor, o clipă de răgaz.

Trecea dis-de-diminează pe la birourile colhozului, semna situațiile pe care le întocmea Iarmamed pentru forurile de la raion, situații pe care nu avea vreme nici să le citească bine – apoi pleca la cîmp unde rămînea pînă seara tîrziu. Cînd se întorcea în sat, calul se clătina de oboseală, îi cădeau în praf bale albe.

În ziua aceea lucrurile se petrecură aidoma. Semnă hîrțiile la contabilitate, dădu dispoziție brigadierului Hasan să mai adauge îngrășăminte pe ogorul cu bumbac de la răscrucea șoselei, ascultă raportul lui Salman cu privire la construcția Casei de cultură și mormăi printre dinți către cele două bătrînele care-l așteptau la ușă : „N-am vreme, sînt grăbit !” Ieși în curte și-și luă calul de dirlogi. În timpul acesta de după gard se auzi vocea tinerei Gîzetar :

– Mătușică, binecuvîntat fie-ți părul alb ! Du-te și-i vorbește dumneata !

– Nu, fata mea, nu ! Hai și tu, să-l luăm în focuri cu două guri, că-i mai bine decît cu una ! răspunse mătușa Telly.

Rustam scuipă inciudat și, hotărît să treacă la ofensivă, se răsti :

– Ce v-a apucat ? De ce vă plîngeți ? Tocmai cînd e nevoie mai mare de muncă voi vă ascundeți după zaplaz ?

– Aoleu, mi-e rușine de părul meu alb ! Omul ăsta are patru urechi, aude și iarba cum crește !... Mătușa Telly intră în curte, trăgînd-o după ea pe Gîzetar, care se împotriva din răspuțeri. Telly începu să-i explice lui Rustam

că era repausul de prinz și că lotul lor se afla pe aproape. Apoi adăugă : E vorba de-o treabă grabnică, care te privește și pe tine !...

Rustam le pofti pe cele două femei în birou. Telly se opri în mijlocul camerei și-și împreună mâinile pe pîntec. Pe chipul ei se putea citi aceeași bucurie răutăcioasă și vicleană pe care o vezi în ochii unei pisici care a reușit să dea de urma unui șoarece. Gizetar se opri lângă ușă, lăsă în jos privirile rușinate și-și acoperi fața cu șorțul.

– Hai, vorbește mai repede, nu vezi că n-am timp ? se răsti Rustam.

– Păi dacă n-ai timp, atunci află una și bună : păzește-ți feciorul, nenicule ! i-o trînti neînfricata mătușă Telly.

Gizetar scoase un țipăt ușor. Obrajii i se înroșiră și o podidiră lacrimile, iar Rustam simți că i se urcă sîngele la cap, că se înăbușă.

La toate se aștepta : ca Telly să sară în apărarea lui Kerem, să-i spună că Garaș lucrase prost la bumbac, dar felul cum îi vorbise mătușă Telly și sfiala tinerei Gizetar, îi deschiseră ochii. Simți că de data aceea era vorba de cu totul altceva, de un lucru mult mai grav...

Temindu-se să nu fie auzit din camera alăturată, Rustam spuse cu glas scăzut :

– Nu zbiera ! Explică omenește, lămurește-mă, nu înțeleg nimic !

Mătușă Telly dădu din umeri :

– Ce să mai înțelegi ? Feciorul tău a făcut de rîs tot satul ! Dacă fata-i orfană, dacă-i străină de aste locuri și-ai primit-o în casă, înseamnă că feciorul tău poate să-și bată joc de sufletul ei ? Gîndește-te și tu dacă după isprava asta a lui s-ar mai găsi vreo fată de la oraș să se mărite cu vreun flăcău de la noi ! De ce l-ai lăsat să nenorocească o fată frumoasă ca o floare ?

Rustam dădu din mâini ca și cînd ar fi alungat de lângă el o găină.

– Te-ai aprins de parcă te-a pălit soarele în moalele capului !... Apoi, întorcîndu-se spre Gizetar, o rugă : Hai, fata mea, lămurește-mă tu cel puțin ! Ce vrea femeia asta

de la mine ? Şi-aşa îmi face destul singe rău cu anonimele ei !

– Eşti nedrept, nene Rustam ! îi răspunse Gizetar. Mătuşa Telly e o femeie cinstită. La ea, cum se spune, ce-i în guşă şi-n căpuşă ! Dacă vrea să scrie ceva, îşi pune semnătura, n-are nevoie de anonime ! Dacă am venit acum la dumneata, e fiindcă ne este o milă de Maia, că ne dau lacrimi când ne gândim la ea. Cu cine şi-a schimbat nevasta legiuită fiul dumitale ? Nu ştii ? Nu cumva înadins a vîrît-o Salman pe soră-sa în aşternutul lui Garaş ?

– S-st !... Afară de-aici ! zbieră Rustam, şuietînd printre dinţi şi ridicînd pumnii. V-aţi pus în gînd să-mi ponegriţi familia !? N-o să vă meargă !

Ca prin minune, mătuşa Telly se linişti dintr-o dată. Luînd-o pe Gizetar de mîină, îi spuse :

– Hai să mergem ! Nu vrea să ne asculte, treaba lui... tot el o să se căiască mai tîrziu...

Ieşind, dădură cu ochii de Salman, Husein-mutul şi Iarmamed. Tustrei se pregăteau să intre în biroul preşedintelui.

După faţa stacojie a mătuşii Telly, înţeleseseră că între ea şi preşedinte se schimbaseră cuvinte tari şi-şi aruncară priviri îngrijorate. „Bine am mai nimerit-o ! parcă vroiau să-şi spună. Asta îşi spintecă şi feciorul la mînie !“

Rustam rămăsese singur. Se plimba de-a lungul odăii, trăgîndu-se de mustăţi. Inima lui de tată îi şoptea că, totuşi, mătuşa Telly nu spusese decît adevărul.

Mîndria lui era însă rănită. Nu putea să se împace cu gîndul că vestea aceea cumplită i-o adusesse Telly, muierea aia pe care n-o mai putea suferi. „E o ponegrire – o ponegrire murdară şi josnică ! căuta el să se liniştească. Încearcă să arunce cu noroi în Garaş ca să-şi scape de ruşine fiul !“ Dinspre uşă se auzi vocea liniştită a lui Salman.

– Se poate intra ?

– Intraţi ! Ce-i pe la stîină ? Chiar acum mătuşa Telly se jura că feciorul ei e un îngeraş ! spuse Rustam.

Aruncîndu-le o privire, Salman le făcu semn prietenilor lui să şadă pe canapea. El, însă, rămase în picioare, lîngă

masă și scoase din porthartă un teanc de hîrtoage, virindu-și nasul în procesul-verbal întocmit de comisie.

– Dacă ascuți ce îndrugă feciorul ei ai putea să crezi că, la stîină, lupii și oile pasc laolaltă și se îndrăgesc foc unii pe alții. Dar, mă rog, ce-ar putea ca să spună ? Să recunoască fățiș că feciorul ei e un hoț nerușinat ?

– Haide, nu-mi mai scoate sufletul ! se tîngui președintele. S-a furat ceva pe-acolo ?

– Hm ! Nu s-a furat ! făcu Salman cu dispreț. S-a jefuit în toată regula, ca în codru ! Jaf curat, ziua-n amiaza mare ! Dar voi ce tăceți ? se răsti el pe neașteptate la Husein și Iarmamed, de ce nu spuneți pe față ce ați aflat acolo ?

Husein-mutul îl privi blajin pe președinte, drept în ochi, plescăi, ca de obicei, și se mulțumi cu atît.

În locul lui, luă cuvîntul Iarmamed. Tremura din cap pînă în picioare. Se bătea cu pumnii în piept, improșca scuipatul din gură, țipa, apoi bolborosea istovit cuvinte neînțelese. Se jura pe capul preacinstului Rustam că toți ciobanii erau uimiți, văzîndu-l pe Kerem atît de lacom, cît înfulecă și cum nu se mai satură... Iarmamed flutura în fața lui Rustam tot felul de acte : iată, miei ăștia au murit de îngheț ; iată și trei berbeci – ăștia au căzut în rîu de pe un mal răpos ; iată, și molima a năpădit turma. Numai în luna ianuarie au pierit optzeci de oi – actele-s făcute după declarațiile lui Kerem. Ciobanii n-au văzut în ochi nici urmă de pielică... Cincizeci de miei cică au pierit de îngheț, lăsîndu-i cu limbă de moarte lui Kerem să trăiască încă mulți ani în belșug...

Și buzele subțiri ale lui Iarmamed se schimonosiră într-un rînjete viclean.

Rustam observă acest rînjete și izbucni :

– Nu mai face pe măscăriciul, neobrăzatule ! Ți-ai găsit și clipa potrivită ! E de plîns, nu de rîs ! se răsti el la Iarmamed, care oftă adînc și-și luă o mutră pocăită.

– Aveți dreptate, ca întotdeauna ! Îți vine, într-adevăr să plîngi cînd vezi asemenea jaf deșănțat... Au mers pînă

acolo că au tăiat un berbec de treizeci de kilograme pentru un ospăț în cinstea șefului secției de învățămînt..

– Lui Go-șat-han ? silabisi Rustam.

– Sigur că da.. se amestecă în vorbă Salman. Nerușinații au întocmit chiar un proces verbal cum că s-a năpustit un lup în țarc și a sfișiat coada berbecului cu carne cu tot... Ei, să nu-ți vină să rîzi ? Și ciobanii caută acum să se dezvinovățească, spunînd că au crezut ce le-a spus Kerem și de-aia au iscălit și ei procesul verbal...

La auzul acestor cuvinte, Husein plescăi din buze atît de tare încît tresăriră toți.

– I-am spus lui Kerem ! continuă Salman. Pe ce te-ai bizuit, nenorocitul ? Goșathan s-a ghiftuit și a șters putina. Acum, pe tine o să te pună în frigare și o să te părpălești ca șașlikul. Dacă vrei să ascuți părerea noastră, Rustam-*kiși*, apoi îți spunem : așa nu mai poate merge ! Kerem trebuie scos din muncă imediat și trimis la stîna un om de nădejde în care să ne încredem ca în noi înșine.

– Și pe cine să trimitem ? întrebă Rustam, uitîndu-se la actele prezentate de Iarmamed.

După o scurtă șovăială, Salman îi propuse președintelui să-l trimită pe Husein, aruncîndu-i acestuia o privire cu coada ochiului.

Pe neașteptate, Rustam ciocăni cu degetul într-o semnătură pusă pe procesul-verbal atît de ponosit, de parcă l-ar fi mestecat cineva, privitor la atacarea turmei de către un lup.

– Ia stai ! A cui e iscălitura asta ? Parcă-i a bătrînului Baba ! Pe el îl cunosc bine, bătrînul ăsta nu-și pătează părul alb cu vorbe mincinoase.

– Păi noi am verificat doar ! răspunse jignit Salman. A fost nebun lupul ăla să-și vire capul în țarc seara cînd peste tot erau ciini ?

– Nu face pe deșteptul ! Lupul flămînd îl atacă și pe om ! spuse Rustam ridicînd glasul. Și citi din nou procesul-verbal. Pe chipul lui apăru o expresie de neîncredere.

Văzînd că președintele șovăie, Salman îi făcu cu ochiul lui Husein și acesta, plescăind iar din buze, spuse rugător :

– Rustam-*kişi*, uite ! Dacă-mi spui : „Mori, Husein !” eu te ascult şi mor. Dar de stîină nu pot răspunde la bătrîneţele mele. Că de pe acum n-am decît o singură grijă – să ajung seara acasă şi să dorm liniştit.

– Nu la interesele tale să te gîndeşti, ci la interesele colhozului ! îl dojeni Salman. Şi cu aerul că i se plînge lui Rustam adăugă : Ce oameni ! Sînt în joc mii de capete de vite şi lui nu-i arde decît să doarmă liniştit, şi o mărturiseşte fără ruşine, trîntorul ! Ai răbdare, o să te trimită Rustam-*kişi* la stîină ca să mai urci puţin pe la păşunile din munte, să mai dai jos din osînză...

– Adevărat, Husein, cum de nu ţi-i ruşine ? îl întrebă Rustam, ameninţîndu-l cu pipa stinsă pe care o ţinea în mînă. Fiecare nu are grijă decît de sufletelul lui şi nu se gîndeşte decît cum să ciupcască, pe ici, pe colo, cîte ceva ca să-i fie lui bine ! Mîinc pleci să iei stîina în primire ! încheie el deodată poruncitor.

Rustam nu observă mulţumirea de sine cu care Salman se uită la prietenii lui.

– La conducerea brigăzii, spuse Salman, o propunem pe Gîzetar, iar în locul ei, ca şefă de echipă, pe mătuşa Telly. Cu asta mai închidem gura celor cărora le place să critice. Dacă ele nu vor reuşi să facă faţă, atunci n-avem ce face – să le fie de bine ! Şi, adăugă el, pasămite în treacăt, cei de la comitetul raional de partid vor fi şi ei mulţumiţi pentru îndrăzneala de care am dat dovadă promovînd femei în posturi de conducere...

Propunerea îi surîdea lui Rustam.

Clipind jalnic, Husein-mutu spuse :

– Pentru dumneata, Rustam-*kişi*, sînt gata să-mi dau viaţa. Dacă trebuie să iau stîina în primire, atunci îndepărtează-l pe Kerem de acolo. Tîlharul ăsta o să mă sape, o să mă bage în mormînt. El o să fure, şi eu o să răspund. Nu, cu aşa ceva nu mă învoiesc !

– Nu te întreabă nimeni dacă te învoieşti sau nu ! se răsti Rustam. Îndată însă i se făcu milă de el şi adăugă : Bine, îl mutăm pe Kerem la bumbac – să mai asude şi el la sapă ! Acolo o să înveţe să mai rivnească la avutul

colhozului ! Dispuse ca procesul-verbal încheiat de comisia de control să fie trimis la procuratură și fără măcar să dea ziua-bună, ieși pe ușă.

Cîteva clipe după aceea, Rustam gonia spre cîmp călare pe iapa lui sură.

2

Aparent, în casa lui Rustam nu se schimbase nimic. Ca și mai înainte, totul sclipa de curățenie. La prînz, toată familia se găsea adunată în sufragerie. Seara, ședeau în jurul samovarului și fiecare își sorbea încet, în liniște, ceaiul. Apoi, toți se retrăgeau în odăile lor, urîndu-și unul altuia, cu multă cuviință, noapte bună. În realitate, însă, o tristețe grea se cuibărise în familie. Fiecare simțea apăsarea unor cumplite frămîntări. Chiar și Perșan se potolise – cîntecele ei vesele nu se mai auzeau. Afară vremea era călduroasă, dar în casă parcă ar fi suierat vîntul. Toți păreau înfrigurați, se zgribuleau, pe toți îi chinuiau durerile de cap, iar Maia era scuturată de friguri.

După ce gîndise îndelung, după multe și multe nopți nedormite, Maia înțelesese o serie de lucruri : că Rustam, cu toată asprimea lui, nu-și putuse îndupleca fiul ; că, deși se zbătuseră din răputeri, nici mama, nici sora nu izbutiseră să îmbunătățească relațiile dintre Garaș și ea : că, în toate acestea, vinovată era o femeie necunoscută care-i prinsese bărbatul în mreje. Maia își dădea seama că Garaș se zăpăcea ori de cîte ori se întâlneau, de parcă l-ar fi frămîntat muștrări de conștiință. Îi era teamă să privească în ochii soției și mamei lui și născocea într-una pricini ca să poată pleca de acasă.

Sub razele dătătoare de viață ale soarelui, înfloresc primăvara trandafirii, încîntînd ochiul și răspîndind în jur mireasma lor îmbătătoare.

Aidoma trandafirilor, înfloresc și femeile pentru care vine primăvara dragostei, cînd sînt cu adevărat fericite,

simțindu-se iubite, dorite. Parcă, cu fiecare zi ce trece, se fac mai frumoase, tot mai frumoase...

Dar, oare, e greu să rupi petalele unui trandafir îmbobocit ? Desigur că nu – și nu-i nevoie de mult timp pentru o asemenea ispravă. E de ajuns să bată doar o clipă vântul rece și aspru de miazănoapte pentru ca petalele colorate să se risipească în zbor ca niște libelule – și neîntrecutul farmec al trandafirului a pierit.

Maia simțea cum i se strânge inima, cum îi pălește fața cu fiecă zi ce trecea, cu fiecă zi de înjosire. Nu-l mai întreba nimic pe soțul ei, nu mai vorbeau, iar când Garaș venea acasă se apuca să-și întocmească raportul, deși îl putea scrie și altădată.

Garaș tăcea și el. O singură dată doar, când să plece, luă mîna nevestei lui și-i șopti : „Maia“. Se opri, însă, brusc, dădu deznădăjduit din mîină și fugi.

Garaș încerca să se consoleze singur : „Nu sînt nici primul, nici ultimul !“ Cunoștea și alți tineri care treceau lesne de la nevastă la ibovnică și se simțeau minunat. Totuși, îndată ce se trezea dimineața, muștrările de conștiință îi chinuiau sufletul tulburat, zbuciumat. Se încredința tot mai mult că niciodată nu va mai avea un prieten atît de credincios, de devotat și de apropiat ca Maia. Însemna să săvîrșești o fărădelege dacă o asemuiai cu Naznaz. Acest lucru, însă, Garaș nici nu îndrăznea să-l facă. E drept că în apropierea acesteia se simțea nestînjinit : era stăpînul ei absolut, nu-i dădea nici o socoteală, ea nu-l întreba nimic și nu-l plictisea cu vreo rugămintă.

Grea era în primăvara aceea viața în casa familiei lui Rustam. Și pentru Maia, dar și pentru Sakina. Cînd șoaptele cumetrelor din sat ajunseseră la urechile ei, la început nu le dăduse crezare. Dar zilele treceau și văzînd cum fiul ei se înstrăina de casă, cum își ocolea nevasta, cum, din pricina amărăciunilor îndurate, nora ei pălea în obraz, se topea văzînd cu ochii, înțelese că Garaș era într-adevăr vinovat.

Să-i spună lui Rustam, să-i ceară ajutorul ? O să dezlănțuie un tărăboi groaznic. Te pomenești că Rustam o să

se năpustească cu gîrbaciul asupra lui Garaş. Şi așa, în ultimele zile Rustam era întunecat, nu-și lăsa pipa din gură și totul de pe el – și mustățile, și pielea, și cămașa – erau îmbibate de duhoarea tutunului stătut.

Într-adevăr, Rustam nu-și găsisese locul toată săptămîna. Cîta vreme era la cîmp, urmărind cum încolțește bumbacul, porumbul, dînd dispoziții în dreapta și stînga, certîndu-i pe brigadierii, uita de toate cite-s pe lume, trăind doar cu gîndul la recoltă. Dar cum rămînea singur – fie în mașină, fie călare pe iapa lui sură – îi revenea în minte discuția pe care o avusese cu mătușa Telly și cu Gîzetar. Dacă i-ar fi vrut răul, nu i-ar fi spus. Ar fi birfit în spate, în voie, bătîndu-și joc de părul lui cărunt. Da, mătușa Telly nu spusese decît adevărul !

Într-o zi veni mai devreme acasă. Aruncă de pe el hainele prăfuite, leoarcă de sudoare, și se așeză la masă, în cerdac. Grădina era cufundată într-o liniște adîncă. O frunză nu se mișca. De pe întinsul stepei nu ajungea la el nici o adiere de vînt. În livadă, vișinele începuseră să se rumenească. Pe Rustam însă nu-l bucura priveliștea livezii, își arunca privirile peste coroanele pomilor, trăgîndu-se de mustață și bătînd toba cu degetele în tăblia mesei.

Sakina veni cu brațele încărcate cu farfurii de tot felul și cu castroane.

– Unde-s ai noștri ?

– Maia se odihnește, fata ta n-a venit încă de la cîmp, și Garaş... mamei îi tremură glasul cînd rosti numele feciorului ei... Garaş n-a venit încă nici el...

– Cînd o să binevoiască derbedeul ăsta să ne cinstească cu prezența lui ? Cheamă-l și ceartă-l bine ! îi spuse Rustam, rupînd o lipie în două. O să ajung, adăugă el, să-l înșfac de guler și să-l zvîrl afară din casă !

– Ei, *kişi*, mai bine ar fi să-i vorbești tu ! oftă Sakina. Eu nu mai am putere s-o scot la capăt cu el.

– Ba ai s-o scoți la capăt foarte bine ! Unde e nora ?

– Unde să fie ? În camera ei – ori citește rapoarte, ori plînge ca o văduvă îndurerată.

– Acum e de prisos să mai plîngă ! spuse Rustam tăios.

– Dar cu ce e ea vinovată ? îi răspunse Sakina, ștergîndu-și cu șorțul ochii umeziți, înroșiți de lacrimi. Și tu îi măninci zilele, cînd ea, sărăcuța are inima atît de zdrobită.

Rustam căzu pe gînduri, apoi privind undeva în gol spre livadă, spuse surd :

– N-ai dreptate cînd crezi că nu mi-e și mie milă de ea. Da, mi-e milă de ea și mă mîhnește supărarea ei. Cheam-o să-i vorbesc. Începem să zidim baia – doar a ei a fost ideea ! Să vină să-mi dea o mîină de ajutor.

După masă, Rustam coborî în grădină, unde și fuseseră ridicate, cam la doi metri deasupra temeliei, zidurile de cărămidă ale băii. Maia veni și ea curînd, cu șalvari și cu o bluză închisă la culoare ; o bucura mult faptul că socrul ei o chemase în sfîrșit. În curte o auziră rîzînd pe Perșan care tocmai se întorsese de la cîmp. Peste cîteva clipe veni și ea să ajute la construcție.

În ultimele zile, Maia slăbise, se trăsese la față. Sub ochi avea cearcăne vineții. Ca să n-o jignească cu mila lui, Rustam începu cu o însuflețire exagerată :

– Hai, fetițele tatii, să ne apucăm de lucru ! Dacă ne-am pus în gînd să ne civilizăm, apoi să ne străduim – cea mai civilizată casă din sat să fie a Rustamovilor ! Baia asta să fie darul pe care nora noastră ni-l face nouă, bătrînilor.

Începură să trebăluiască. Maia îi dădea lui Rustam cărămizile, Perșan amesteca varul cu nisip, iar Rustam zidea, vorbind atît de una și de alta, încît Sakina, apropiindu-se de el, se minună că bărbatul ei avea atîta chef de sporovăială...

– Înălțăm zidurile cu încă un metru, punem țevile și săptămîna viitoare – de-om trăi și-om fi sănătoși – ne apucăm să facem acoperișul...

Maia neobișnuită cu atîta bunăvoință din partea socrului ei, fu cuprinsă de o tristețe și mai mare. Ar fi trebuit să pară veselă, să zîmbească, să-i răspundă și ea în glumă. Oricît se străduia însă, nu izbutea să scoată o vorbă.

Cînd se întunecă și fură nevoiți să întrerupă munca, Maia se retrase în camera ei, pretextînd că o doare capul. Se întinse pe divan fără să aprindă lampa și rămase așa într-o stare de toropeală.

Auzi un scîrțîit ușor. Nu se putea înșela. Garaș urca treptele cerdacului... Acolo, își scoase cămașa, se descălță de cizme și se spală – ligheanul și ulciorul cu apă i le adusese Perșan – apoi trase cu zgomot scaunul înspre parmaclic și se odihni în cerdac pînă tîrziu, gustînd liniștea și răcoarea nopții.

Maia era chiar bucuroasă că Garaș nu intrase în cameră. Ce și-ar mai fi putut vorbi? Cum să se uite unul în ochii celuilalt? Să se prefacă senină, să-l lase să creadă că nu-i ajunsese la ureche nimic din cele petrecute – nu se mai putea...

Curînd, ieși și Sakina în cerdac. Rămase în picioare, cu miinile încrucișate la piept și-și privi feciorul cu asprime.

– Nu-i bine ce faci! Nu-i bine de loc!... zise ea întretăiat. Ai o nevastă ca o floare. Ai adus-o de la oraș, vezi de ea, îngrijește-o! Ce se petrece cu tine? Hai, spune! Să chibzuim împreună, să hotărîm ce-i de făcut.

Maia asculta cu răsufierea tăiată. Inima îi bătea atît de tare încît simți deodată nevoia să-și pună mina la piept. Parcă o împingea o forță nevăzută și Maiei i se părea că dacă n-o s-o țină îi va sări din piept. Ce răspuns va da Garaș mamei sale? Mai bine i-ar mărturisi că iubește o altă femeie!... I-ar fi fost cumplit de greu să audă acest lucru, dar adevărul, fie el cît de crud, ar fi fost mai bun decît o minciună în doi peri. Era timpul ca toate aceste îndoieli să fie curmate. Un răspuns cinstit al lui Garaș i-ar fi eliberat pe amîndoi: fiecare să meargă pe drumul lui, să-și urmeze soarta! Poate, însă, că totuși Garaș va izbucni în rîs și va spune: „Dar cine a scornit toate bazoniile astea? Sînt istovit de prea multă muncă – asta-i toată pricina!”

Bărbatul ei însă tăcea – tăcea cu încăpăținare.

– Nu există familie în care să nu fie din cînd în cînd și hărțuieli! continuă cu blîndețe Sakina. Se ivesc neîn-

telegeri, neplăceri. Azi iart-o tu pe ea, mâine te va ierta ea pe tine... Spune-mi, ce te roade? Nu te ascunde de mine. Cine știe, părinții îți pot veni în ajutor!

– Cu ce ne poți ajuta mamă? răspunse Garaș supărat. Lasă-mă în pace. Zău, ar fi bine nici să nu mai vin pe acasă. Ea mă tot dojenește și, acum, vii și dumneata să-mi bați capul...

Rîsul lui prefăcut avu darul să confirme bănuielile mamei: conștiința băiatului ei nu era curată. Sakina ar fi iertat fiului ei orice, poate nu îndată, dar i-ar fi iertat totul, afară de minciună. Și cînd Garaș, imitîndu-l, desigur fără să-și dea seama, pe tatăl lui, curmă brusc discuția, ridicîndu-se și vrînd să plece, ea îl opri:

– Ascultă ce-ți spun. Să nu ne pătezi casa! Zîmbetul unei străine ți s-a părut mai dulce ca acela al soției tale? Să știi însă că mierea asta este amestecată cu otravă – din această pricină ai înnebunit! Într-o zi ai să plătești tare scump dulceața asta... Noi – tatăl tău și cu mine, am îmbătrînit. Dacă nu întorci spatele acelor uși murdare ce ți se deschid noaptea, o să te urmărească blestemul nostru. Nici tatăl tău, nici mama ta nu-ți vor îngădui să le necinstești bătrînețea!

Garaș nu răspunse nimic și Maia își dădu seama că Sakina nu se înșelase: el era, într-adevăr vinovat, dar n-avea curajul să-și mărturisească vina.

Maia ar fi vrut să iasă în cerdac și să-i strige: „N-am nevoie de tine, fățarnicule!” Și, apoi, să părăsească, pentru totdeauna, casa asta. Ceva o opri însă. Mușcă din marginea șalului ca să nu-i fie auzit geamătul și continuă să stea culcată pe pat...

Sakina, cu inima ei de mamă, nu se putut stăpîni și, înghițindu-și lacrimile, continuă:

– Gîndește-te că-i orfană... În tine și-a pus toate speranțele. A venit pe meleaguri străine pentru tine și tu o chinui! Ce vor spune oamenii?

„N-am nevoie de pomană!” gîndi Maia îndurerată.

Dinspre cerdac nu se mai auzea o vorbă. Sakina plecă, lipăind din papuci. Garaș își sprijinise capul de parmaclic

și tăcea. Se căia din tot sufletul c-o lăsase pe mama lui să plece fără a-i mărturisi că și el suferea, că-i venea să urle ca lupii în pădure... „Cum de m-am virit în povestea asta ?” se întreba el însuși fără să poată găsi un răspuns. Se apropie de ușa camerei lui, rămase puțin locului, apoi coborî încet scara, ducându-se în curte.

Dacă ar fi intrat, Maia nu l-ar fi izgonit. L-ar fi iertat...

„Nu mă iubește, nu mă iubește ! repeta ea, frângându-și degetele. Dar dacă pleacă și se duce la cealaltă ? Să îndur, să rabd, sau să-l părăsesc pentru totdeauna ?” Din fericire, auzi cum Garaș se duse în grădină și se culcă pe un divan vechi, cu arcurile rupte, pus încă din primăvară sub caisul rămuros...

Pe cer se ivi o lună rotundă ca pavăza unui viteaz din timpuri străvechi. Razele ei scinteiau, improșcând stropi verzui acolo unde se întâlneau apele celor două riuri, Araxul și Kura. Maia își aminti de noaptea când intrase întâia oară în acea cameră...

Un vis frumos, numai un vis i se păreau acum toate gândurile ei naive de fericire. Sau poate nici nu fusese aievea seara aceea a nunții ei și nici visurile luminoase !

Luă macatul de pe pat și se culcă, îmbrățișând perna cu amândouă mâinile. Când se trezi, zorile abia mijeau. Garaș nu mai era în grădină – plecase la cîmp. Maia se îmbracă și-și rîndui lucrusele în geamantan. Pereții odăii însă, parcă nu-i dădeau voie să plece, și ea își spuse că trebuia să se liniștească. Nu putea părăsi casa fără a avea o ultimă explicație cu Garaș.

3

Trecuse demult de miezul nopții când Garaș sări la cotitura drumului din camion și o porni pe ulița prăfuită a satului. În case, luminile erau stinse și satul părea pustiu, cufundat în întuneric. Poteca ce ducea spre casa lui Salman trecea peste un maidan năpădit de buruieni. Garaș se opri locului, nehotărît. De o săptămână încheiată nu mai

dăduse pe acasă. Nu-i întâlnise, pe cimp, nici pe taică-său, nici pe sora lui. O luase pe cărare când deodată în întuneric, răsunară niște glasuri gălăgioase. Nu voia să fie întâlnit pe maidan și, ghemuindu-se, se ascunse printre buruieni.

Doi bărbați, clătinându-se pe picioare, mergeau pe marginea drumului. Se auzi vocea necunoscută a unuia din ei.

– Dacă *Maia-banum* rămîne nevasta acestui necioplit de tractorist încep să cred în minuni.

– Jur pe sănătatea mătăle, frate Kalantar, spuse Salman, care nu se vedea în întuneric, că Stepa Mugană n-a mai văzut asemenea frumusețe. E un înger, nu altceva – un înger în carne și oase dar și înțelepciunea întruchipată.

– Este, mi-am dat și eu seama de asta, prietene. Da ai văzut cum a dansat? Ptiu, nu te mai săturai privind-o! Și cu siguranță că...

Garaș nu desluși ultimele cuvinte ale lui Kalantar. Ridicându-și capul din buruieni îi văzu, pe președintele comitetului executiv raional și pe Salman, cotind îmbrățișați în ulicioară.

O clipă după aceea se așternu tăcerea. Garaș ieși în drum. Nisipul îi scârțâia sub talpa cizmelor. Prin urmare, își spunea el, astă seară a avut loc, la clubul colhozului un program artistic dat de echipa de amatori și Maia a dansat fără încuviințarea bărbatului ei, și-a arătat fără rușine bărbaților străini, deci și lui Kalantar, care era beat turtă, picioarele goale, mai sus de genunchi... Frumos tablou – n-am ce spune! Să presupunem că încă nu m-a înșelat – dar nu e timpul pierdut! „Tu cum te-ai încurcat cu Naznaz? Ce, ea crezi că e sfintă?” se întrebă Garaș și gândul acesta nu-l putea liniști nicidecum. Când gonește pe șosele tolănită în vreo mașină străină, când călărește prin stepă în șaua unui bărbat! Asta nu-i ceva întâmplător... Știe să se prefacă, nu glumă! Mereu îl invinuieste și nu o dată a făcut aluzii la divorț. Da, avea dreptate tata, foarte multă dreptate. Ar fi trebuit, de la început, să țină hățurile mai strîns.

Și așa, incercind să se dezvinovățească, dar tot mai mînios pe nevasta lui, Garaș ajunsese acasă. Întineric peste tot ! Urcă treptele cerdacului și dînd ușa de perete intră în camera lui. Și acolo, întineric de nepătruns. Aprinse un chibrit. Patul era nedesfăcut și tereastră închisă. Deci Maia nu se întorsese încă. Furia îl orbi.

– S-a destrăbălat în toată regula !

În cameră era zăpușeală. Garaș trase de gulerul bluzei. Un nasture se rupse și căzu jos. Nici nu se mai stăpînea. Tropăind cu cizmele pe podea, ieși în grădină. Mama lui care avea de obicei somnul ușor, de data aceasta – cine știe de ce – nu se trezi...

Musculițele roiau în frunzișul învăluit în întineric. În depărtare se auzi țipătul ascuțit al unei bufnițe – lui Garaș i se păru atît de înfiorător, încît simți cum îl furnică spinarea. Deodată un cărăbuș uriaș îl lovi în frunte. Garaș înjură.

– Uf, blestemată lighioană !

– Ești în grădină, Garaș ? Cu cine vorbești ? întrebă Maia care intra pe poartă. Vocea ei era atît de blindă, atît de limpede și de senină încît Garaș se fistici, i se tăie răsufierea.

– De ce n-ai venit și tu ? Gizetar nu ți-a spus că astăseară avem festival ? îl întrebă ea, apropiindu-se. A fost un mare succes. Era atîta lume !... S-a aplaudat și am fost felicități, nu glumă... Iată că poți cînta *baiati* fără să mai hoinărești pe ulițe !... Președintele comitetului executiv raional a rostit o cuvîntare, ne-a mulțumit. A strîns mîna tuturor artiștilor.

– Ți-a strîns-o și ție ?

– Firește !

– Asta mai rămăsese, ca fratele Kalantar să strîngă mîna nevestei mele. A avut și el, în sfîrșit, plăcerea asta ! Acum o să te poți plimba și în mașina lui !

Garaș rise batjocoritor. Maia, însă, îi răspunse atît de calmă, încît îl descumpăni.

– Știi ce, cred că ar trebui, o dată pentru totdeauna, să ne explicăm. Tu ești nemulțumit de unele lucruri – eu

sînt nemulțumită de altele. Mai mult : chiar revoltată ! Dacă sînt vinovată cu ceva, spune-mi, dar și eu am să-ți spun cu ce ești tu vinovat. Hai în casă !

– Acolo-i zăpușeală ! răspunse Garaș ca să nu i se vadă tulburarea.

– Nu-i nimic, e mai bine acolo. Sînt lucruri pe care nici mama ta nu trebuie să le audă. Și așa se vorbește prea mult despre noi în sat.

Și Maia își aminti de privirile – unele compătimitoare, altele veninoase – ale femeilor, pe cîmp, de toate întrebările lor : „Ce-i cu Garaș ?”... „Nu mai doarme acasă ?”... „Da ce zice socrul ? Nu îi e milă de dumneata ?”... „Te-ai certat cu bărbatul dumitale ?”

Garaș o apucă brutal de braț și o sili să se așeze pe divanul de sub cais.

– Ți-am spus că acolo-i zăpușeală ! Hai, zi-i tot ce ai pe inimă. Și așa mi-e lehamite !

Grosolănia lui o revoltă pe Maia pînă în adîncul sufletului.

– Înainte de orice, explică-mi de ce îți faci de cap ?

Pe buzele lui Garaș flutură un zîmbet răutăcios.

– Hm ! Cunosc pe unul Gaidar-Kuli. Nu de mult s-a despărțit de nevastă-sa deși are trei copii cu ea. De ce ? Iată de ce ! De cîte ori venea acasă, ia nevasta de unde nu-i ! „Am fost la club.” Sau : „M-au chemat la raion.” Ori : „Am întîrziat la ședință !” Altădată : „Mi s-a dat încă o sarcină obștească”... și așa mai departe. Asta a durat pînă într-o bună zi cînd Gaidar-Kuli, văzînd că nevasta lui nu e nevastă ci dracu mai știe ce, i-a tras o înjurătură și s-a despărțit de ea.

– Ce grosolan ești ! îi scăpă Maiei și, scîrbită, se dădu de o parte.

– Ce să-i faci, asta e ! Nici eu, nici Gaidar n-am umblat pe la școli înalte. Și ar fi timpul să înțelegi că un bărbat, cînd se însoară, face lucrul ăsta ca să aibă în casă o gospodină, o femeie blîndă și grijulie, care să-l întîmpine zîmbind și să-i pună paharul cu ceai pe masă fără să zăbovească prea mult...

– Aşa-a ? întrebă ironică Maia. Înseamnă că o nevastă trebuie să stea închisă în casă, nu ? Să fie o cadină într-un harem ? Aşa ai vrea ? Dacă astea ți-au fost socotelile, atunci află că ai greșit și că te-ai cam încurcat în ele. N-am să renunț nici la munca, nici la libertatea mea. În ce privește familia, căminul, mă leagă de ele fire trainice...

– Din pricina asta nu stai acasă și hoinărești cine știe pe unde... Te porți ca o... ca... Garaș se încurcă, nu îndrăzni să termine fraza, să rostească cuvântul care-i stătea pe limbă.

– Cum mă port ?...

– Plimbă-te mai puțin, nu te urca în fiecare zi în mașini străine și pe caii altora.

Învinuirile lui Garaș i se părură Maiei atât de stupide, încât îi venea să ridă, deși parcă i-ar fi fost mai ușor să plângă.

Tăcură amândoi.

– Amintește-ți, Garaș, ce i-ai spus tatălui tău după ce ne-am luat ! murmură Maia, punind mîna ei fierbinte pe palma lui bătătorită... De unde știi ? De la Perșan. Sora ta se mîndrea cu tine, te lăuda, și eu eram tot atât de mîndră în dimineața aceea de bărbatul meu.

Garaș ridică din umeri, parcă voind să spun : atunci totul era simplu și clar, dar acum ițele s-au încurcat în așa fel, că nici un înțelept nu le-ar mai putea descurca.

– Hai să zicem că am greșit, încuviință el șovăielnic.

– Nu, nu ! îi răspunse Maia cu însuflețire. Ai avut întru totul dreptate. Din păcate însă, e lesne să vorbești despre adevăr, dar pentru a-l traduce în viață îți trebuie o voință de fier, o inimă bună și, bineînțeles, o minte întreagă.

– Slăbește-mă, te rog, cu dăscăleala ! se aprinse Garaș. Eu am nevoie de o nevastă, nu de o învățătoare.

Maia se făcu că nu aude și continuă cu aceeași stăruință :

– Cînd ne-am căsătorit, speram să găsesc în tine un prieten, un tovarăș... Credeam că tu îi vei înlocui, într-o măsură, pe tatăl și pe mama mea.

– „Un prieten, un tovarăș“, o îngină el grosolan. Înainte de orice trebuie să păzești cinstea soțului, nu să te...

Nu putu să termine, speriat el însuși de gândul care-i trecu prin minte.

Maia păli. Tot singele parcă îi pierise din obraz. Lucrurile erau acum limpezi. Garaș se răcise, se înstrăinase complet, îl pierduse pentru totdeauna.

Și, izbucnind în plins, intră în casă.

Garaș făcu fără voie câțiva pași în urma ei. Lingă cerdac, însă, se opri. De ce să se țină după ea? Iar dojeni, iar lacrimi, iar muștrări – pentru ce? Poate chiar în clipa aceasta, după ușa altei case, ascultă, cu răsufierea tăiată, dacă nu se aud cumva pe uliță pașii prietenului drag, o femeie bună, dezinteresată. Ea îl va îmbrățișa, îl va strânge la pieptul ei. Ce-i păsa de birfelile și blestemele oamenilor! Bucuroasă îndură pentru el orice caznă numai să-l aibe totdeauna alături...

Ea nu-l întâmpină nici cu dojeni, nici cu supărări, nici bosumflată – e întotdeauna veselă, primitoare, plină de gingășie...

Parcă un resort îl împinse pe Garaș din spate. Se îndreptă furiș spre poartă. Din cerdac, răsună însă pe neașteptate vocea maică-si, rece ca gheața :

– Încotro?

– Am treabă la brigadă!

– Vino înapoi! Gîndește-te bine ce faci pînă nu-i prea târziu! Nici o lacrimă nu rămîne neplătită – ține minte! Vino înapoi la nevasta ta.

„Ei poftim! Se ține scai de mine!“ gîndi cu ciudă Garaș căruia îi era totuși frică să se uite la mama lui. Sakina tremura ca varga. Lacrimile o înăbușeau. „Viață-i asta? se tot întrebă Garaș. Ești legat de mîini și de picioare!“

– Mamă, îndură-te măcar dumneata, lasă-mă în pace. Și așa mi-e lehamite de toată lumea!

Inima maică-si tresări. Niciodată nu-i vorbise Garaș cu atîta asprime. Mai avusese prilejul să fie supărată pe fiul ei și pînă atunci. Dar supărarea nu ținea mult. Încerca să-l dezvinovățească și-l ierta. Acum, fiul ei, copilul ei cel

mai mare, părea nu numai necuviincios, grosolan, dar și înstrăinat, nesuferit de înstrăinat...

Garaș puse mîna pe clanță cînd, deodată, în fața lui se ivi taică-său, desculț, în cămașă de noapte. Mustața îi era zburlită, părul cărunt i se ridicase vilvoi în creștetul capului, mînia îi scutura trupul voinic.

– Nu-ți ajunge că ne-ai necinstit și pe noi, că te-ai necinstit și pe tine? se răsti Rustam cu vocea sugrumată de furie. Nu-ți ajunge că-ți bați joc de o orfană, îndrăznești acum să fii necuviincios și cu mama ta?

Și-i trase o palmă cu atîta putere, încît Garaș se clătină pe picioare.

Înspăimîntată, Sakina scoase un țipăt.

Ieșind valvîrtej pe poartă, Garaș o porni spre stepă și dispăru în întuneric.

În noaptea aceea, Naznaz își așteaptă zadarnic iubitul...

4

Cînd, cu fața trasă ca după o boală lungă, lividă, Maia coborî cu geamantanul în mînă, Sakina și Perșan pregăteau în cerdac masa de dimineată, iar Rustam scosese *Pobeda* din garaj și trebăluia pe lingă ea.

Rustam își întîmpină nora cu o neobișnuită căldură. Maiei i-ar fi fost mai ușor dacă socrul ei ar fi privit-o aspru pe sub sprîncene, așa cum o privise de atîtea ori pînă atunci.

– Mamă dragă, spuse Maia, adresîndu-se Sakinei, trebuie să plec pentru o săptămînă la colhozul „Steagul roșu”. Au semănat un lot de pămînt deștelenit care nu a fost prea bine cercetat înainte. Cîteva hectare s-au salinizat pentru că irigația a fost prost făcută. E nevoie de o supraveghere atentă, zi de zi și noapte de noapte.

Îi era peste puteri să spună adevărul, deși toată noaptea se pregătise pentru această discuție. Cînd însă ochii ei înțîlniră privirea atît de înțelegătoare a Sakinei, cînd văzu că e întîmpinată atît de cald de Rustam, se pierdu cu

firea și minți. Era prea târziu să-și mai schimbe hotărîrea. Orice punte de împăcare cu bărbatul ei fusese tăiată.

Abia în clipa aceea observă Sakina trusa albastră, geamantanul în învelitoare albă și paltonul cafeniu, larg, al Maiei. Își aminti cum intrase Maia în casa ei ca noră, cu toate aceste lucruri – și înțelese totul...

– Te rog din suflet, fetița mea, nu pleca ! îi spuse Sakina, rostind anevoie cuvintele. Oricît de grele ar fi treburile care te așteaptă la „Steagul roșu” tata te va duce zilnic acolo cu mașina și te va aduce înapoi. Altfel pentru ce ne-am cumpărat *Pobeda* ? adăugă ea aruncînd către Perșan o privire rugătoare ca s-o ajute și ea.

Perșan, însă, își pierdu cu desăvîrșire cumpătul. Ba lua o farfurie de pe masă, ba o pune la loc, ba își mototolea între degetele tremurătoare baticul de la gît.

Stăpînindu-și lacrimile, Maia răspunse :

– Nu, măicuță dragă, e mai bine așa... și pentru mine, și pentru dumneavoastră.

Rustam înțeleșese totul, dar nu voia să i se vadă tulburarea. Urcă în cerdac și luă geamantanul.

– Nu, nevastă, spuse el Sakinei pe un ton hotărît, munca e mai de preț ca orice pe lume. N-o face să se răzgîndească. Las-o să plece ! O voi încredința lui Kara Keremoglu care va avea grijă de ea. Dacă e nevoie ca lotul cu pricina să fie curățat și irigația pusă la punct, înseamnă că lucrul e într-adevăr necesar și că trebuie neapărat să plece.

Cu buze parcă de gheață, Maia o sărută pe Sakina care rămase locului ca impietrită. O îmbrățișă apoi pe Perșan care vărsa lacrimi fierbinți și fugi spre mașină, temîndu-se că de va rămîne o clipă mai mult, va începe și ea să plîngă.

– Luați barem ceva în gură ! strigă Sakina după ea. Maia, însă, clătină din cap. Rustam, dintr-o dată, frămîntat de griji, spuse că avea mai multe treburi, că își va însoți mai întîi nora la „Steagul roșu”, iar pe urmă se va duce la raion pentru unele lucruri grabnice și că va prînzi

acolo... Perșan spuse că nu-i mai arde nici ei de mâncare, zvîrli șervetul pe un scaun, lăsă farfuriile încă neșterse pe masă și plecă la cîmp.

Rămasă singură, Sakina nu se mai stăpîni și începu să plîngă. În sfîrșit, recăpătîndu-și cumpătul, duse ciinelui toate gustările rămase, puse farfuriile în dulap, închise ușa de la intrare cu cheia, pe care o ascunse sub preșul din cerdac – ascunzătoare pe care de altminteri o cunoștea tot satul – apoi plecă și ea la cîmp. Cînd muncea, uita toate necazurile și amărăciunile.

Seara, în loc să vină acasă, se duse la Șirzad. Sora lui se îmbolnăvisese de curînd și maică-sa plecase cu ea s-o interneze la spitalul raional. Înainte de a pleca, bătrîna o chemase pe Sakina și o rugase :

– Ai grijă în lipsa mea de Șirzad. Am să-ți fiu veșnic recunoscătoare. Nu se pricepe la nimic în ale gospodăriei. Nu știe nici unde-i o farfurie sau un pahar...

Trebuia să aibă grijă nu numai de Șirzad dar și de Djeiran, o vacă de rasă adusă cu vreo doi ani mai înainte din regiunea Iaroslavsk. Firește că nici prin gînd nu i-ar fi trecut Sakinei s-o refuze.

Rustam, însă, se supăraseră că nevasta lui își luase pe cap grija nesuferitului de Șirzad. Totuși, ținînd seama de vechiul obicei al sătenilor azerbaigieni de a se ajuta unul pe altul la nevoie nu spusese nici un cuvînt.

Acum, ori de cîte ori avea un ceas liber, Sakina trecea – fie către seară, fie în timpul zilei – pe la Șirzad. Mătura ograda, dădea nutreț și apă vacii, apoi îi gătea și lui ceva de mâncare.

„Casa lăsată de izbeliște e ca moara fără apă“, gîndea ea în timp ce deretica.

Văzînd că Șirzad întîrzie, Sakina mai zvîrli cîteva vreascuri pe focul care se stîngea în vatră și, luînd-o prin grădinile de zarzavat, se îndreptă spre casă.

Pobeda stătea, plină de praf, în mijlocul curții. Rustam se spăla, scuipînd și pufăind. Luînd prosopul curat din miînile Sakinei, care tocmai sosise, Rustam o vesti că va

pleca dis-de-dimineată la Baku, pentru o săptămână. Voise să-l trimită pe Salman, dar se răzgîndise.

– Cu contractul pentru construcția uzinei electrice, s-ar fi descurcat Salman, nu mă îndoiesc, spuse Rustam, dar trebuie să trec și pe la Uniunea Cooperativelor de Consum ca să obțin un credit pentru chereștea și țiglă. Comitetul raional de partid mi-a dat dezlegarea să mă duc.

– Dacă ți-a dat dezlegare comitetul raional, atunci drum bun și izbîndă în toate ! îi răspunse Sakina, care se și duse să-i pregătească lucrurile trebuincioase pentru drum.

Sakina se bucura pentru întâia oară că Rustam avea să lipsească de acasă o săptămână : era un simțămînt nou, neașteptat pentru ea, dar și amar totodată...

5

Cireada intra încetîșor în sat învăluită în pulberea roșietică și înăbușitoare a șoselei. Văcarul pocnea mereu din bici mîinînd vacile care nu se grăbeau de loc, atrase de iarba înaltă, grasă, din șanțuri.

Sakina deschise poarta, căutînd-o din ochi pe Djeiran, vaca cea frumoasă.

– Bună seara, mătușă Sakina ! îi strigă văcarul. Pe chipul lui negru ca smoala, ars de soare, străluceau două șiruri de dinți de o albeață sclipitoare. Ce vești sînt de la stăpîna ăstei case primitoare ?

– Bună să-ți fie inima ! îi răspunse Sakina. Deocamdată nici o schimbare în bine. De ce ai venit azi atît de tîrziu ?

– Așa-i cînd pășunea e bogată – nu mai poți scoate vacile din iarbă ! explică omul.

Uriașă, parc-ar fi fost o sobă lată, vaca cea aurie se desprinse de cireadă și, călcînd greu, se îndreptă spre poarta casei.

– Ce crezi, fiule ? O mai avea mult ?

– O să fete chiar săptămîna asta. După semne, mă bate gîndul că vițică o să fete...

– Mulțumesc pentru vestea cea bună !

Obosită, Djeiran își frecă capul de umărul Sakinei, care îi îmbrățișă gitul, minind-o spre grajdul din chirpici, proaspăt dat cu var. Mângiind părul mătăsos al vacii, Sakina îi vorbea într-una.

– Uf, e greu cu burta mare în ultimele zile, nu ? Hai, culcă-te mai iute și hodinește-te...

Djeiran parcă înțelese vorbele Sakinei. Își trecu limba caldă și aspră peste mîna ei.

Sakina îi puse în față un braț de fin înmiresmat și se așeză pe o buturugă sub dudul rămuros. Amurgul îi aducea înapoi gândurile triste. Ziua, pe cîmp, printre oameni, timpul trecuse fără să-și dea seama. Seara, acasă, întotdeauna găsea de lucru. În gospodăria lui Șirzad, rămas singur, nu avea mult de trebăluit : să-i pregătească cina, să pună la fiert apa în samovar și în cele din urmă să adape vaca. Grea era căldarea plină cu apă... astma începuse să-și arate colții... Trebuia să-l aștepte pe Șirzad, să ducă el căldarea cu apă.

Stînd fără treabă în curtea altuia gândurile triste o năpădeau vrînd, nevrînd. Nu voia să se mai înșele pe sine însăși spunindu-și că Maia se va întoarce. Era limpede din prima clipă că nora le părăsise casa pentru totdeauna. Ce se va întîmpla acum cu Garaș ? L-o fi vrăjit oare ticăloasa aceea ? Înainte, cumetrele se sfiau să vorbească pe față. Acum însă, după plecarea Maiei, mătușa Telly țipa cît o ținea gura la fiecă colț de uliță că Rustamovii și-au bătut joc de o biată orfană...

Întîlnindu-se mai des cu Șirzad în ultimele zile, Sakina și-a dat seama că și el și Nadjaf se răciseră de Rustam-*kiși*, se îndepărtaseră de el. Sfătuitoarii lui buni erau acum, pișicherul de Iarmamed și Salman, cel cu fața teșită. O, cît de lingușitori îi vorbesc președintelui, dar în spatele lui, de bună seamă se țin de matrapazlicuri... De n-ar aduce pe capul bărbatului ei cine știe ce năpastă !...

Colhozul terminase însămințările de primăvară. Începuse prașila și cei de la raion erau mulțumiți de Rustam-*kiși*. În orice caz, Kalantar-*leleș* era mulțumit. Zilele trecute

venise la Rustamovi în casă. Se ospătase cu o *cibirtma*, băuse votcă după pofta inimii și nu mai contenea cu laudele la adresa gazdei.

Rustam se infumurase din nou, ridicase iar nasul sus. Nu era bun decît cu cei care se aplecau, smeriți, în fața lui. Iar pe cei care i se arătau potrivnici, era gata să-i împungă ca un taur întăritat. Tare-i era frică Sakinei să nu se sfîrșească rău toate astea.

Nenorocirea, care se întrezărea, îi părea acum Sakinei de neînălăturat.

Ce să facă ? Știa că o discuție cu bărbatul ei se va sfîrși cu cearta obișnuită. Să se ducă la comitetul raional de partid ? Nu, nu-i în stare să facă așa ceva. Cine știe cine va fi însărcinat cu cercetarea la fața locului. Dacă vine tocmai un dușman de-al lui Rustam ? S-ar folosi de prilej ca să se răfuiască cu el, să-l facă de rușine și în loc să-l ajute, ar zvîrli în el cu noroi și i-ar pune genunchiul în piept. Nu, cu asemenea gînduri n-ar fi de mirare să te apuce toate năbădăile – mai bine să plece acasă cît mai repede !...

– Unde o fi Șirzad ? Vaca trebuie adăpată și el nu vine de loc ! gîndi Sakina cu glas tare.

– Ai nevoie de apă, mamă ? Ți-aduc eu !

Sakina întoarse capul și dădu cu ochii de Perșan.

– De ce ai venit ? S-a întîmplat ceva ? A sosit vreo telegramă de la tata ?

– Nu, am venit și eu așa ! Explicația fetei nu părea prea convingătoare și ea se grăbi să adauge : Vreau să iau o carte de la Șirzad – nu s-a întors încă ?

– Încă nu ! Să intrăm în casă. Aprinde lampa că-i prea trist aici.

Fata se sfii să intre în casa lui Șirzad. Luă căldarea de toartă și se duse la bazinul de apă s-o umple.

„Iacătă ce harnică vrea să se arate gîndi Sakina. Parcă aici, în curtea asta, și-a scăpat din deget inelul de logodnă. Nimic de zis, e băiat bun Șirzad și dacă steaua ei și steaua lui s-ar uni, eu una aș fi fericită !...”

Perșan adăpă vaca, îi puse fin în iesle, apoi aruncă în vatră citeva vreascuri. Toate le făcea repede, cu tragere de inimă și cu spor.

– Ești inimoasă ca tatăl tău ! o lăudă Sakina. Și Rustam-*kiși* are, așa ca și tine, inimă bună și-i săritor.

– Așa-i făcut omul pe lumea asta ! răspunse Perșan cu înțelepciune, așezându-se lângă mama ei sub dud.

Deodată dădu cu ochii de Șirzad care se oprise buimac în poartă. Își potrivi repede cu multă grijă pe trupul zvelt rochia neagră cu marginile înflorate, care o prindea atât de bine.

– Bună seara, mătușico ! dădu binețe cu sfială Șirzad. Dacă nu mă-nșală ochii, lângă dumneata o văd pe...

Sakina nu se simțea mai puțin tulburată decât Șirzad : poate că Perșan n-ar fi trebuit să vină acolo.

Perșan, însă, spuse rîzînd :

– Brigadierul nu-și mai cunoaște colhoznicele ? Bine te mai lauzi !...

Lui Șirzad i se părea că totul în jurul lui se luminase, că totul era mai frumos ca niciodată, parcă ar fi înflorit în preajma lui niște trandafiri minunați...

– Bine ai făcut că ai venit ! exclamă el cu voioșie. Poftim în casă...

Perșan, însă, îi răspunse cu nepăsare că nu venise decât ca să-i ceară o carte – uitase cum îi spune : despre fruntașii din colhozurile Azerbaigianului sau cam așa ceva... Avea nevoie de ea Rustam-*kiși*.

– Nu cumva e vorba de cartea „Probleme noi – cerințe noi“ ? o întrebă Șirzad, aducindu-și aminte că, de mai multe ori, președintele se lăudase că citise cartea asta. Acum, însă, era sigur că nici nu se uitase vreodată prin ea... Ei, mai bine mai tîrziu decât niciodată ! Poftim, spuse el, întinzînd-o fetei, numai să nu-i mărturisești că ai luat-o de la mine că nici nu mai pune mîna pe ea...

– Află că eu nu ascund nimic tatălui meu. Mă înveți să-mi păcălesc părinții, ai ? Auzi, mamă, ce mă îndeamnă să fac ?

– Ei, fetițo, mai taci din gură ! îi strigă Sakina.

– Mulțumesc pentru carte. Și acum trebuie să plec acasă ! îi spuse înțepată Perșan lui Șirzad. O dată ajunsă la poartă, adăugă : Cred, mamă, că tot stînd la taifas cu acest tinăr, nu uiți că ai și dumneata casă și familie ?

Și izbucnind în ris, o luă la fugă pe ulița întunecoasă.

Sakina își dădu miinile în lături a neputință și oftă adînc, iar Șirzad, cu un zîmbet luminos pe față, în care totuși se putea desluși o urmă de tristețe, se așeză acolo unde se afla, pe ultima treaptă a scării ce ducea în cerdac, și-și întinse picioarele obosite în cizmele de pînză, pline de praf.

De ce întîrziase ? Muncă multă, ca de obicei, apoi fusese și o comisie de la raion să controleze cum mergeau lucrările la bumbac, cum stăteau cu prașila. Dacă au fost mulțumiți ? Flăcăul tăcea încurcat, cu privirile undeva, în altă parte... Știa că pe Sakina o îndurerau insuccesele lui Rustam dar nu avea curajul s-o mintă.

– Nu, mătușică, n-au fost mulțumiți. Pe multe ogoare, semănăturile au fost făcute la mari distanțe, tufele de bumbac sînt rare și scunde... Șirzad spusese înadins „pe multe ogoare” și nu „în multe brigăzi” pentru ca Sakina să nu creadă că el vrea să se laude. Pe loturile ce-i fuseseră încredințate lui, situația bumbacului era, după părerea comisiei, chiar foarte bună.

– Dar voi ce păziți acolo ? îl întrebă Sakina dojenitoare.

– Nu te supăra mătușă dar întrebarea asta ar fi bine s-o adresezi altcuiva.

– Păi și pe el am să-l întreb ! Dacă ești secretarul organizației de partid înseamnă că tragi la ham alături de Rustam și trebuie să răspunzi de el ! preciză Sakina.

Șirzad dădu din umeri. El nu fugea de răspundere, ar fi vrut să-l ajute pe președinte ! Dar ce să-i faci, dacă fiecare cuvînt al lui îl scotea din sărite pe acesta ?

Sakina aduse salteaua, așeză perna și plapuma, apoi, întorcîndu-se la Șirzad, se așeză alături de el, oftă și îi spuse cu un aer îngindurat :

– Îți pregăteam, fiule, masa de seară și ochii nu mi se luau de la apusul soarelui... Fierbinte și strălucitor, parcă nu se grăbea de loc să ne părăsească. A venit însă vremea și a trebuit să scapete dincolo de zare. Cu toate că a apus, știm că mîine va răsări iar și ne va dărui din nou lumina lui binecuvîntată. Dar noi, oamenii, cum vom mai viețui după apusul nostru? Vom învia, vom fi iarăși tineri și puternici? O asemenea minune, în lumea asta, încă nu s-a întîmplat. Fiecare dintre noi își are viața lui – cu zorile, amiaza și asfințitul ei. Fericiți cei care în clipa apusului lor sînt pomeniți cu recunoștință. Și vai de toți aceia pe care îi urmăresc blestemele oamenilor!... Tu, fiule, ești încă foarte tînăr și viața îți pare cu totul altfel decît îmi pare mie, o femeie bătrînă... Pe Rustam, bărbatul meu, cine-l poate cunoaște mai bine ca mine? Zeci de ani ne-am pus capetele pe aceeași pernă. Este îndărătnic, știu! Dar e un om cinstit – poți să mă crezi! Caută să nu-l superi, să nu-i stîrnești mînia, ai grijă cum îl ieși cînd te apropii de el și totul va fi cum nu se poate mai bine.

Șirzad se gîndi că și el își avea demnitatea lui. Dacă membrii de partid din colhoz îl aleseseră ca secretar, și Rustam avea datoria să țină seama de acest lucru. Dar, nedorind să pricinuiască nici cea mai mică supărare Sakinei, îi răspunse cu prefăcută vioiciune:

– Ai dreptate, mătușă Sakina, după noi nu mai rămîne decît numele nostru fără o pată pe el și faptele noastre cele mai bune. Știi doar, mătușă, că viața nu mi-a fost ușoară. Dacă și eu aș fi trăit altfel, cine știe...

– Tu nu ți-ai ridica nasul nici cînd ai avea haina cu cusături aurite! îl întrerupse Sakina.

– Cine știe, cine știe! Șirzad își lăsă ochii în jos. Bătrînii spun că pe unul îl orbește bogăția, pe altul – faima, pe un al treilea, puterea. Trebuie să-ți spun în față, mătușă Sakina, că în ultima vreme Rustam-*kiși* s-a îngîmfat. Nici nu te mai poți apropia de el. Socoate că mai deștept ca el nu e nimeni în tot raionul.

– Sînt de părerea ta, fiule, sînt întru totul de părerea ta ! Dar acum ce-i de făcut ? Să-i întoarcem cu toții spatele ? Poate că mai nimerit ar fi să încercăm să-i deschidem ochii, să-l păzim de rătăcire ! Să nu-l lăsăm la bătrînețe să alunece pe un drum greșit.

Șirzad căzu pe gînduri. Privindu-l, Sakina își făcu muștrări că-și aruncase nefericirea ei și pe umerii acestui flăcăiandru căruia tocmai acum i-ar fi stat mai bine să se bucure din plin de viață, că doar puține bucurii îi fuseseră dat să guste în copilărie...

– Mă duc să-ți aduc ceaiul... zise ea.

6

Sakina întîrzia lingă vatră. Șirzad se tot gîndea la vorbele ei. În mintea lui stăruia și îl uimea ce-i spusese ea – că omul își străbate doar o singură dată drumul vieții. Iată un lucru la care el nu se gîndise niciodată. Și cît era de adevărat ! Acest drum al vieții nu ducea decît spre apusul ei, spre veștejirea omului, spre anii bătrîneții. E cu neputință să te oprești, să faci cale întoarsă spre tinerețe, da, drumul acesta nu-l faci de două ori...

Luînd din mîna Sakinei paharul cu ceai, Șirzad spuse :

– Dacă ar ști omul dinainte cum trebuie să trăiască ca să nu se teamă de rătăcirii, să străbată fără frică drumul vieții, să pășească drept, cu încredere !... Lucrul ăsta, însă, este cu neputință. Mătușă Sakina, ai făcut ceva în viață, după care ți-a părut rău, ai făcut un lucru pe care să nu ți-l poți ierta ?

Sakina închise ușor ochii, de parcă toate gîndurile i se întorseseră spre trecut.

– Desigur că da, băiatule ! Acum vreo douăzeci de ani, m-am sfădit cu o vecină. Și i-am spus, atunci, asemenea vorbe veninoase că sărmana femeie a plîns de supărarea pe care i-am pricinuit-o. S-a întîmplat că numai

după trei zile de la acea întâmplare, secera morții i-a curmat viața. De atunci mi s-a părut că și în mormânt o să duc cu mine durerea asta. Lucrul cel mai cumplit, băiatule, este să te căiești de o nedreptate pe care ai săvârșit-o.

Mișcat de sinceritatea mătușii Șakina, pe care se obișnuise s-o cinstească întocmai ca pe mama lui, Șirzad începu să-și amintească de propriile lui păcate. Văzu, ca aievea, chipul îndurerat al mamei sale care, cîndva, scuturîndu-i din buzunar fire de tutun îi spusese :

– Aș fi în stare să fac orice pentru tine, fiule, dacă ai zvîrli otrava asta blestemată ! se rugase ea de el. Șirzad însă, pe atunci elev în clasa a noua, și ca atare făcînd pe grozavul după prima lui țigară, îi răspunsese maică-si cu grosolănie, aproape zbierînd :

– Lasă-mă-n pace, știu eu bine ce am de făcut, nu mai sînt un copil !

Și ieșise trîntind ușa după el, lăsînd-o pe maică-sa cu lacrimi în ochi.

Peste o săptămînă, uitaseră și el și ea întâmplarea asta. Șirzad nu se obișnuise cu tutunul – îi era greață ori de cîte ori lua țigara în gură. Acum însă după trecerea atîtor ani i se părea că lacrimile încă nu se uscaseră în ochii maică-si, că-i picurau pe obraji...

– Simt uneori, mătușă Sakina, că miinile îmi sînt pline de sînge și că mama nu mă va ierta niciodată ! mărturisi el cu glas scăzut Sakinei.

Întunericul îi învăluisese pe amîndoi așa că Sakina zîmbi plină de îngăduință, fără teamă că-l va jigni pe Șirzad.

– Ei, băiatule, ai o fire ciudată, spuse ea. Dacă te frămîntă asemenea fleacuri, înseamnă că nu în zadar ai venit pe lume. Și dacă te-ai născut cu o inimă atît de miloasă, ai grijă să nu nedreptățești oamenii. Fii darnic cu binele în viață... Nu degeaba se spune : „S-a prăpădit boul – i-a rămas pielea ; moare viteazul, îi rămîne faima !” Ferește-te însă de oameni răi. Nu împărți pîinea cu întîiul venit care-ți iese în cale. Nici prea multă încredere în oameni nu-i bună – și lucrul ăsta îl văd la Rustam.

Şirzad nu înțelese numaidecît ce legătură era între ceea ce vorbiseră ei şi Rustam. Dîndu-şi seama de acest lucru, Sakina stătu o clipă la indoială, dar pînă la urmă hotărî să-i vorbească pe şleau, să-i mărturisească fără ocol că Iarmamed căuta să cîştige prietenia lui Rustam, să-şi asigure încrederea lui, să-i întreprindă pe sub piele.

— Pentru nimic în lume să nu-l laşi să se apropie de el. Toată lumea e pornită împotriva lui Iarmamed şi, din totdeauna, gura norodului adevăr grăieşte.

Şirzad îşi spusese şi pînă atunci că nu era bine să-i nedreptăţească pe Iarmamed şi pe Salman, să-i bănuiască în stare de fapte murdare. Acum, însă, se căia că putuse fi atît de naiv. Nu întimplător aceşti linge-blide se străduiau prin toate mijloacele să-i întreprindă lui Rustam-*kişi* pe sub piele. Şirzad îi asemuia cu acele buruieni grase care se lipeau de tulpina bumbacului şi-i sugeau toată vlaga. Era nespus de greu să smulgi buruiana aceea din rădăcină ! Trebuia să sapi adînc, să munceşti din greu, să răstorni tot pămîntul din jur şi adesea să arzi chiar tufa de bumbac pentru ca buruiana să nu năpădească şi alte tufe vecine. Dacă însă laşi ca rădăcinile buruienilor să se întărească, să se împletească în pămînt, totul e pierdut, întreg lotul s-a dus !

— Mătuşă Sakina, o întrebă Şirzad cu naivitate, ai încercat să vorbeşti despre toate acestea cu Rustam-*kişi* ?

— Crezi, băiatule, că eu sint oarbă şi mută ? răspunse, zîmbind jignită, Sakina. Îi spun în fiecare zi : ai grijă să te sprijini pe oameni, pe mase, căci atunci chiar dacă te-ai poticni vreodată, nu te prăbuşeşti.

— Fără sprijinul oamenilor, o susţinu Şirzad, oricine se prăbuşeşte.

— Cu o singură mînă nu poţi nici să aplauzi ! continuă Sakina.

Într-adevăr, o mînă singură poate să şovăiască o clipă, cînd prinde buruiana să se întreprindă : nu cumva nu e buruiană ci o plantă folositoare ? Pentru a smulge buruienile vătămătoare e nevoie de puterea a mii de mîini, a acelor mîini înțelepte, întemeiate pe experienţa vieţii, în-

credințate de drăptatea căreia îi slujește. Oricine știe că ceea ce nu vede un ochi, descoperă lesne o sută de ochi. Acest adevăr e limpede și pentru un simplu colhoznic. Dar mintea unora care țin în mâini puterea îl înțelege abia într-un tirziu și foarte anevoie.

– Mătușă Sakina, spuse Șirzad, bucuros că ea era atât de sinceră, complicat mai e sufletul omului ! Uneori se întâmplă ca un om să fie socotit pierdut, un om pe care nu-l mai poți aduce pe calea bună. Și, totuși, mai tirziu se dovedește că n-a fost așa – că-i un om de treabă. Iar altul, după înfățișare pare deștept nevoie mare și meșter în toate cele. Dar ajunge să-l cunoști mai bine ca să-ți dai seama că-i un netrebnic.

– De-aia, se vede, e bine să nu te bizui doar pe părerile tale, să nu te îndepărtezi de oameni ! îi răspunse Sakina. Pe un vițel rămas singur în stepă, și un iepure îl sfîșie...

În vorbele ei, Șirzad vedea toată înțelepciunea țărăncii azerbaigiene care trăise o viață grea, care niciodată nu mințise, avusese întotdeauna sufletul curat și nu rostise decît adevărul, care nu se lăcomise la bunul altuia și nici nu pizmuisse belșugul celor care-l aveau, care nu se înfruptase decît din roadele muncii ei. Da, era vădit că aceste cuvinte ieșeau din sufletul unei femei care trăia pentru fericirea bărbatului și a copiilor, a familiei sale.

Sakina continua să-i vorbească lui Șirzad cu aceeași tristețe în glas. Îi spunea că Rustam începuse să îmbătrânească, că mai mult de vreo cinci ani nu va mai putea munci. După aceea se va da în lături și va face loc celor tineri. Un om tânăr, ca Șirzad de pildă, va trebui să gospodărească atunci colhozul, să conducă oamenii. Încă de pe acum, Șirzad avea o muncă de mare răspundere. Ar fi deci bine dacă el și Rustam s-ar ajuta unul pe altul. Atunci toți colhoznicii ar fi alături de ei și, laolaltă, ar putea răsturna și munții. Cînd treburile sînt urmărite de ochiul ager al tuturor, atunci cei necinstiți nici n-ar îndrăzni măcar să scoată capul. Atunci, președintele colhozului și secretarul organizației de partid ar putea fi pe

deplin liniștiți – n-ar dispărea nici un miel în stepă, n-ar putea fi furat nici un bob de grâu. De ochiul oamenilor nu poate fi ascuns nici acul în carul cu fîn...

– Ei, acum e vremea să plec și eu acasă, să dau de mâncare copiilor și să-i culc, glumi Sakina. Aș vrea să te rog ceva, Șirzad...

Deodată se înroși la față și se sfii să urmeze.

– Spune, spune, mătușă Sakina. Știi doar foarte bine că dumneata ești pentru mine ca o a doua mamă...

– Dacă ai cumva drum, din întâmplare, pe la colhozul „Steagul roșu” zise Sakina, caut-o pe Maia. Spune-i că noi – eu și Perșan – sintem tare amărîte. Roag-o să treacă măcar pentru un ceas pe la noi!

Șirzad i-ar fi putut povesti că mai zilele trecute, el, Nadjaf, și Gîzetar, tustrei stătuseră de vorbă cu Garaș și-l dojeniseră pentru nesocotința lui. Se sfii să pomenască însă despre aceasta, mulțumindu-se să-i răspundă printr-o făgăduială:

– Mîine trec sigur pe-acolo și am să-i spun neapărat!

Sakina plecă spre casă. Tulburat de cele vorbite cu ea și copleșit de gânduri, Șirzad rămase îndelung pe scara cerdacului fără a aprinde lampa. Își simțea sufletul împăcat, mulțumit.

În zori, cînd cea dintîi rază a soarelui trase pe cerul curat, ca luciul unei nestemate, o linie groasă și roșie ca focul, Șirzad puse șaua pe cal și porni în galop spre stepa înfloritoare, al cărei pămînt reavăn îi gîdila nările cu mireasma lui. Gîndurile și simțămintele înălțătoare care-l însuflețeau, se preschimbară deodată în năzuințe mărețe – dorința de a munci, voința de a lupta, hotărîrea de a învinge...

Stepa Mugană, înveșmîntată în pășunile ei multicolore și în lanurile verzi ale grîului ce dăduse în spic, îl chema aidoma unei mame blinde, iubitoare.

Ridicîndu-se în scări, Șirzad îmbrățișă cu privirea ageră stepa nesfîrșită. Îi zări pe colhoznici ieșiți la muncă și încercă un simțămînt de mîndrie că și el era alături de ei... Iar cînd, în mijlocul femeilor și fetelor înnegrite de

soare, vesele, însuflețite, o văzu pe Sakina, își aminti de cele vorbite cu ea în ajun și, în gând, îi mulțumi din suflet pentru sinceritatea și înțelepciunea ei. Peste o clipă însă gândurile lui despre ea, despre această femeie atât de curată la inimă, se împletiră cu toate gândurile lui despre toți ceilalți oameni.

„O, poporul meu, sprijinul meu, nădejdea mea ! sunară ca un vers dintr-un cântec gândurile tânărului. Numai tu ești viața mea, numai alături de tine simt bucuria vieții. La răscruce de drumuri tu ești cel care mă iei de mină, mă sprijini să nu alunec și să nu cad. Căldura sufletului meu îți aparține ! Din porunca ta am înălțat palate, proslăvind Azerbaigianul nostru ! Urmindu-ți voința săpăm canale, ridicăm orașe, împădurim întinderi nesfârșite, deschidem spre adâncul pământului drumuri care duc spre bogățiile lui fără număr. Tu, poporul meu, m-ai însuflețit în lupta pentru dobândirea belșugului de roade ale acestui pământ. În cele mai grele clipe, tu nu m-ai părăsit. Când cei slabi și șovăielnici, când mișei și ticăloșii mi-au întors spatele, tu ai rămas alături de mine. Să-ți fie pururi credincios, să prețuiesc mai presus de orice, supus, năzuințele tale, să fiu smerit în fața ta, să nu las ca în sufletul meu să se furișeze trufia ! Iată, aceasta mi-e credința !...”

7

Iarba crescuse năvalnic. Era înaltă pînă la brîu și atât de înmiresmată ! Cosașii, în rînduri drepte, foșneau pe pajiști, mișcîndu-se ritmic, lăsînd în urmă mici grămezi de iarbă încă verde. Văzduhul adia numai miresme de fin proaspăt cosit. Șirzad era mulțumit văzînd cît de spornică fusese munca în dimineața aceea. Curînd descoperi însă la o parte, o cositoare care nu lucra. Chipul i se întunecă.

– De ce stă mașina ? îl întrebă el pe unul din cosași. Acesta își șterse cu minca sudoarea de pe frunte și dădu din umeri.

– S-a stricat ceva... mecanicul a coborît la gîrlă. A spus că vine îndată !

„Ce oameni ! se supără Șirzad. Să-și lase mașina în toiul muncii. Cu cositoarea am fi terminat treaba în două zile !”

Și, grăbind pasul, se îndreptă spre rîu. Ciulinii înalți i se agățau cu încăpăținare de genunchi, oprindu-l locului, de parcă i-ar fi spus : nu te grăbi, frățioare !... Între locul unde se cosea și gîrlă, oile pășteau pe o pajiște întinsă. Cu priviri de bun gospodar, Șirzad urmărea în largul stepei oile ce se împliniseră tot păscînd iarba fragedă și berbecii cu grăsime în jurul cozilor. Ciobanul al cărui chip era încadrat de o barbă deasă dădu binețe secretarului organizației de partid.

– Să-ți sporească avutul ! îi ură Șirzad. Cum e noul vostru responsabil, vă place ?

Ciobanul își scoase căciula din cap, se scărpină la ceafă și-și clătină barba cam încilcită.

– La de-alde astea să se gîndească ăi de sus, șefii !...

În vorbele ciobanului, Șirzad desluși o dojană ascunsă și se simți vinovat că nu luase la vreme apărarea lui Kerem...

– Pe mecanic nu l-ai văzut ?

– Pe Nadjaf ? Păi iată-l, vine cu căldarea ! răspunse ciobanul care învîrti biciul și se îndreptă spre oile lui.

Nadjaf suia cu căldarea în mină pe căraruia ce șerpuia pe malul rîpos al Kurei. Mergea încet, oprindu-se din cînd în cînd ca să pună căldarea, gîfii și se ștergea pe față de sudoare.

– Hai, mișcă mai iute ! Dacă și pe tine trebuie să te zoresc, atunci toată munca poate să se oprească în loc.

Nadjaf puse căldarea jos și oftă. Obrajii cărnoși îi erau încinși ca jăraticul.

– Cum, draci împielîtați, nu puteți face într-un fel ca mașinile să nu se strice ? se răsti Șirzad. Fiecare clipă e

aur. Doar ești conducătorul comsomoliștilor și de la tine trebuie să ia exemplu.

Numai Gîzetar izbutea să-l scoată pe Nadjaf din ale lui – și asta nu întotdeauna. Cuvintele brigadierului nu avură nici un efect asupra lui !

– Unde-s eu, totul e în ordine ! îi răspunse Nadjaf calm, cu zîmbetul pe buze. Ai văzut-o pe Maia ? E colo, lângă turnul silozului.

Şirzad nu-l mai ascultă pînă la capăt. Se îndreptă grăbit spre silozul așezat pe un dîmb, iar Nadjaf luă căldarea și o porni în susul rîpei. „La ce bun să te amărăști, își spuse el zîbind, ziua-i lungă, soarele-i încă sus, tractorul merge ca ceasul, norma o s-o depășim – și Gîzetar a făgăduit să pregătească pentru masa de seară, o *ci-birtma* ! Frumoasă-i viața !...“

Şirzad se și apropiase de silozul terminat de curînd, unde, într-un neconținut du-te-vino, femeile aduceau pe târgi și în coșuri lîntiță, rogoz, ciulini și buruieni. O zări de departe pe Maia, și-i făcu semn cu mîna.

Maia, palidă, fără vlagă, zîmbi sfios și se apropie de el.

– Dumneata ai telefonat bunicuțului Kara Keremoglu ? Ce s-a întîmplat ?

– Uite ce s-a întîmplat : să nu uiți că deocamdată, ești în evidența organizației comsomoliste de la noi ! îi răspunse cu voită voioșie Şirzad. Deși Nadjaf e cam leneș la treabă, dar într-o bună zi, mai devreme sau mai tîrziu, tot o să te găsească !

Era vădit că Maiei nu-i ardea de glume. Zîmbi forțat. Fără o altă introducere, Şirzad îi comunică rugămintea Sakinei.

Maia rămase pe gînduri. Aruncă o privire tristă undeva spre stepă, apoi, cu un gest hotărît, își scutură buclele.

– Mă duc la ea, pe ogorul pe care lucrează și o să vorbesc acolo. Dumneata unde te duci ?

– Merg și eu într-acolo ! minți el, dîndu-și seama că Maia avea să se simtă mai bine dacă va fi și el de față la întîlnire.

Trecură pe lângă tocătoarea de nutreț, lăsară în urmă lotul de bumbac și ieșiră la drum. În aer stăruia un iz de praf, de ulei și balegă de oaie. În depărtare se ivi un camion în care se afla o femeie cu pălărie de paie cu boruri largi. Praful stîrnit de roțile mașinii se ridica în valuri, așezîndu-se în șanțuri și pe tufele din marginea drumului, Șirzad și Maia se dădură la o parte. Totuși mașina opri brusc. Gizetar își dădu pălăria pe ceafă și strigă tare :

– Hai, suiți-vă !

Întinse mina Maiei, în timp ce Șirzad sări sprinten, așezîndu-se pe baloturile cu îngrășăminte chimice.

– Vai, draga mea Maia, ce greu îmi vine ! începuse Gizetar atît de firesc, parcă s-ar fi despărțit cu cîteva clipe mai înainte. M-au numit brigadier în locul lui Husein-mutul, cu toată împotrivirea mea. Satrapul ăsta și-a pus și el semnătura pe numire ! spuse ea arătînd spre Șirzad care zîmbea. Loturile lui Husein au fost arate cu întîrziere, semănăturile s-au făcut de mîntuială și au ieșit rare de tot. Sînt frîntă de oboseală – ba mai trebuie îngrășat pămîntul, ba prășit, ba stropit, ba irigat !...

– În schimb, viața e frumoasă ! o consolă Șirzad.

– Într-adevăr, prietenă dragă, totul va fi bine pînă la urmă îi spuse Maia, îmbrățișînd-o cu căldură. Nu există muncă să n-aibă spor de pe urma minuțelor tale harnice.

– Minuțe ! o îngină Gizetar pe Maia, măgulită totuși de compliment. Astea nu-s minuțe – ci labe !

Și-i arată mîinile ei vînjoase, înnegrite de soare, bătătorite și zdrelite. Șirzad se gîndea că și Perșan avea mîini la fel. Lui, însă, îi erau mai dragi decît minuțele fragede, cu unghii roșii ale unor fete trîndave de la oraș.

Mașina scutura la hîrtoape, și Gizetar o sprijinea pe Maia. Deodată o împinse în brațele lui Șirzad și începuse să bată, cu toată puterea, în cabina șoferului.

– Ce s-a întîmplat ?

Șirzad nu înțelegea ce se petrece.

– Nu vezi cum s-a îngălbenit ? I s-a făcut rău !

Și lovî, din nou, în cabina șoferului, de data asta atît de tare, încît acesta speriat, opri imediat și sări jos.

Îndată după el, din cabină apărură mărează și mătușa Telly, căreia îi fu de ajuns să arunce o privire spre Maia ca să priceapă ce se petrecuse cu ea.

– I-a venit amețală ! explică Gizetar.

– Ar trebui să-i scoatem ochii prietenului tău Garaș ! îi strigă mătușa Telly lui Șirzad. Dacă nu mă înșel, feciorașul președintelui mai este încă în evidența comsomolului – nu ?

– Da, mătușico, ai dreptate ! răspunse încet Șirzad, gîndindu-se minios la Garaș.

Maia fu ajutată să coboare din mașină. O culcară pe iarbă. Ochii îi erau închiși și buzele crăpate păreau încleștate. În cabina șoferului se afla o sticlă cu apă rece. Gizetar udă o batistă și i-o puse pe frunte. Maia deschise ochii, și făcu o mișcare.

– Stai liniștită ! îi porunci Gizetar.

– Nu mai stau. Mi-a trecut. Maia încercă să se ridice. Mă simt bine.

– Ce să spun, nu prea se vede că te simți bine ! mormăi mătușa Telly, tot aruncîndu-i priviri minioase lui Șirzad. Urcă-te în cabină și spune șoferului să te ducă în grabă la colhozul „Steagul roșu”. Baloturile le dăm jos aici și le-om căra noi.

Așa au și făcut.

Maia fu dusă de braț spre mașină și mătușa Telly, holbîndu-se fioros, spuse șoferului să ocolească orice groapă cît de mică ca nu cumva s-o zdruncine pe sărăcuța fată – altminteri, dacă nu va asculta porunca, va fi rău – și nu numai de el, dar și de maică-sa și de taică-său, de surori, de frați și de toate neamurile lui...

Șoferul dădea din cap la fiece cuvînt al mătușii Telly : era vădit că nu ținea s-o întărite...

– Odihnește-te bine – nu vezi că ești istovită de tot ? o rugă Gizetar pe Maia.

– Duminică venim să te vedem ! făgădui în încheiere mătuşa Telly. Şi multe bineţe drăguţei de Zeinab şi unchieşului Kara Keremoglu.

Maşina porni.

Şirzad simţea că i se uscaseră de sete şi buzele şi gîtul. Luîndu-şi rămas bun de la Gizetar şi de la mătuşa Telly, plecă spre tabără.

Acolo, la masa întocmită din scînduri, Salman îşi sorbea ceaiul cu nesaţ. Şirzad se aşeză lângă el, luă termosul şi-şi turnă şi el ceai. Nu-şi spuseră un cuvînt multă vreme. În sfîrşit, Salman nu mai putu răbda şi-l întrebă :

– Ei, ce noutăţi mai sînt ?

Secretarul organizaţiei de partid îi răspunse printr-o altă întrebare :

– Cînd pleacă sora ta ? Parcă i s-a terminat de mult concediul !

– Ce te priveşte pe tine ce face soră-mea ? răspunse Salman, zbîrlindu-se ca un cocoş gata să se încaiere.

– Mă priveşte. Naznaz e infirmieră şi-i trecută pe schema unui spital. E vremea s-o ia din loc de-aici, sau să intre în colhoz şi chiar de mîine să iasă la plivit bumbacul. N-are de ce să se mai învîrtească pe aici ! Pansează un deget şi apoi cît e ziulica de mare se vaită că-i obosită. Concedii de şase luni nu există – în orice caz eu n-am auzit încă de aşa ceva !

Salman îşi dădu seama că nu întîmplător provocase Şirzad discuţia.

– Soră-mea are de gînd să iasă la cîmp şi fără să-i spui tu ! Săptămîna asta mi-a fost cam rău şi am rugat-o să stea acasă ca să mă îngrijească. Linişteşte-te ! Şi bagă-ţi bine în cap, urmă ameninţător Salman, eu, ca să zic aşa, n-am să-ţi fac temenele !...

Şirzad păli şi, sărind în sus, împinse cît colo masa şubredă.

– Şi tu, loc-ţi-i-to-ru-le, ia seama ce-ţi spun : e timpul să-ţi înfrînezi sora, mă înţelegi ? De altminteri ar trebui să te gîndeşti şi la conştiinţa ta !

Nu mai spuseră nimic nici unul, nici altul. Dar totul era limpede pentru amândoi : nu mai era cazul să-și vorbească pe ocolite – între ei începuse lupta deschisă.

8

A doua zi Nadjaf veni la Şirzad cu noaptea în cap şi-l trezi. O ceaţă deasă se mai involbura încă prin viroage.

Şirzad îşi privi intrigat prietenul. Ce l-o fi făcut să vină la el aşa devreme ? Nadjaf îi spuse că, în ajun, comsomoliştii hotăriseră să facă trotuare pe uliţele satului şi aveau de gând ca în fiecare seară, după ce se întorceau de la cîmp, să lucreze cîte două ore.

„Bravo vouă ! Să fie într-un ccas bun ! Dar ca să aduci vestea asta nu era nevoie să te grăbeşti chiar atîta ! gîndi Şirzad. Eu stau şi-mi frămînt mintea cum să descurc tevatura dintre Maia şi Garaş şi cum să-i fac mai repede vînt din colhoz deşuchiatei de Naznaz !“

Nadjaf, însă, vorbea cu atîta însufleţire, încît Şirzad se ruşină de gîndurile sale şi sprijini cu toată căldura hotărîrea comsomoliştilor.

– Ne-am obişnuit, zise Şirzad, să înotăm prin noroaie pînă peste cap. Ce, la oraş trăiesc altfel de oameni ? Numai ei au nevoie de străzi asfaltate, noi nu ? Cînd am sădit puieţii, mulţi proroceau : „au să se usuce !“... Şi iată, precum vezi, nu s-au uscat ci, dimpotrivă, au atît frunziş că peste trei ani n-o să mai vezi cerul. O să fie umbră deasă, răcoare, aer curat...

– Deci, eşti şi tu de acord ? se bucură Nadjaf.

– Cum să nu fiu ?

– Goşathan a vrut să te vadă. A dormit la noi în sat. O fi a bine că vine atît de des pe aici ?

Şirzad nu împărtăşea bănuielile prietenului său.

– Se apropie examenele. Anul şcolar e pe terminate. E firesc să treacă pe la noi.

După ce luară gustarea de dimineață, Nadjaf plecă la cîmp iar Șirzad se îndreptă spre școală, gîndindu-se că Goșathan dormise pesemne la director.

Clădirea școlii cu un singur cat, cu ușile vopsite în albastru, luminoasă, cu ferestre late, avea o înfățișare din cele mai arătoase. Șirzad o privi cu vădită admirație : cînd Rustam se apucă de o treabă, gîndi el, apoi o făc ca lumea. Cu o asemenea școală se poate mîndri și un oraș. Nu departe, pe un teren nivelat, se înălțau grămezi de piatră cioplită. Acolo urma să se înalțe Casa de cultură. Rustam își pusese în gînd să facă în ciuda lui Kara Keremoglu și a tuturor președinților de colhoz din Stepa Mugană, să ridice o clădire frumoasă să-ți ia ochii...

La Baku, Rustam ajunsese pînă la miniștri și le descrisese cu atîta foc ce frumoasă va fi Casa de cultură, încît primise materialele necesare fără multă greutate. Veneau vagoane pentru colhoz, unul după altul – cu ciment, cu țiglă, cu țevi pentru încălzire centrală și pentru instalația de apă.

Dus pe gînduri, Șirzad nu băgă de seamă că Goșathan se apropiase de el.

- Permite-mi să-ți string mîna, tovarășe secretar.
- N-ați dormit la școală ? se miră Șirzad.
- Am și în sat mulți prieteni – pe mătușa Telly, de pildă. Și Goșathan zimbi.

Șirzad deveni atent. „Înseamnă că Goșathan auzise multe despre Rustam, că doar mătușa Telly le spunea toate pe șleau... Și bine face ! Dacă acoperi putreziciunile, duhoarea se răspîndește repede. Gospodina vrednică scutură bine și din vreme șuba care a stat mult în cufăr, o întinde la soare, o curăță de praf, o bate ca să nu se cuibărească în ea moliile.”

- De ce v-ați sculat așa devreme ? întrebă el.
- Întotdeauna mă scol în zori ! îi răspunse Goșathan. Am trăit toată viața ca învățător la țară și de la țărani mi-am însușit deprinderea înțeleaptă : să mă culc cum se lasă amurgul și să mă trezesc cum se ivesc zorile ! Unde mai pui că mă trezesc și tot felul de gînduri !

Şirzad întrebă cu prudență :

– Treburile colhozului nostru vă dau cumva neliniști ?

– Dar dumneata ești mulțumit de ele ? Parcă nu-mi vine să cred ! Şi pe buzele subțiri ale lui Goşathan lunecă un zîmbet şiret. Aş dori să stăm de vorbă despre unele probleme ! continuă el cu seriozitate. Învățătorii te ajută ? Nu pe dumneata personal, fireşte, ci dacă ajută organizația de partid şi comsomolul.

Şirzad se aştepta la orice – să-l mustre pentru că pe ogorul lui Huscin semănăturile ieşiseră rare, să-i aducă aminte că prăşila trebuia grăbită, numai la o discuție despre şcoală nu se gîndise.

– Învățătorii noştri sînt oameni de treabă. Lumea îi respectă. Trăiesc, însă, nu ştiu de ce, cam la o parte de oamenii satului. Învățătoarele tinere, care sînt comsomoliste, vin regulat la adunări, plătesc cotizația, dar mai mult decît atît parcă nu fac ! Directorul nu prea arată tragere de inimă, nu este membru de partid şi e greu să exerciți asupra lui vreo influență.

– E destul de simplu !... Hai la şcoală ! propuse Goşathan.

Pînă la începerea lecțiilor mai era o jumătate de oră. Şcoala era încă goală. Dar în grădina de zarzavat doi băieți, minjiți cu țărînă, trebăluiau pe lîngă răsadurile de pătlăgele roșii. Directorul, îmbrăcat cu o haină mototolită, cu gulerul ridicat, se plimba tăcut prin curte, posomorît, îngrijorat. Îi salută rezervat pe Goşathan şi pe Şirzad. Se vedea că nu se aştepta să iasă nimic bun de pe urma acestei vizite.

– Ce faci aici ? întrebă Goşathan.

– Sădesc flori ! răspunse cu o ironie tăinuită directorul. Băieții schimbă priviri între ei.

Goşathan dădu din umeri, şi deodată fără să se sfiască, îi îndreptă gulerul şi cu vîrful unghiei îi scutură de pe haină un fir de praf.

– Doar nu-i ger ! îi spuse el. Vrei să rizi de mine, crezi că nu ştiu să fac deosebire între pătlăgele roșii şi crizanteme ? Mai mare ruşinea ! Hai în cancelarie !

Pe cit de frumoasă era școala pe dinafară, pe atât de murdară și lăsată în paragină pe dinăuntru. Prin colțurile coridorului zăceau grămăjoare de gunoi, pe pereți atârneau tablouri și afișe pline de praf. Directorul căsca, se zgribulea înfrigurat și-i răspundea lui Goșathan fără chef. Gazeta de perete? Cum să nu fie? Există! Dar au fost luate ieri articolele vechi și nu s-a primit încă nici unul nou. Din canapeaua ruptă care se afla în cancelaria directorului curgea talașul. Pe ferestre zăceau reviste, maldăre de ziare, și teancuri de caiete. O pată mare, întunecată, se întindea pe tavan ca o vinătaie.

– Acoperișul e spart, spuse netulburat directorul. Acum două săptămîni am trimis președintelui un raport oficial... pînă azi, însă, n-a trimis pe nimeni măcar să vadă.

– I-ai fi putut aduna pe elevii din clasele mari, pe comsomoliști, și făceai cu ei reparațiile! îl sfătui Goșathan cu o politeță batjocoritoare, rostind cuvintele trăgănat.

– Iau act de indicațiile dumneavoastră și le voi îndeplini! răspunse respectuos directorul inclinîndu-se.

– Poate că tovarășul Șirzad ar putea face rost de ceva țiglă pentru școală! adăugă Goșathan pe același ton înțepător.

Șirzad se fistici.

Cînd, însă, veni vorba de note și de frecvența elevilor, directorul școlii se învioră. Cifrele îi curgeau din gură ca fasolea dintr-un sac găurit. Goșathan însă îl asculta distrat.

– Deci absolut toți copiii de vîrstă școlară vin la școală?

– Da, desigur! Sută la sută, conform cu ordinele dumneavoastră! exclamă voios directorul.

– Dar copiii ciobanilor?

Directorul se opri brusc, fiind silit să recunoască faptul că într-adevăr copiii ciobanilor nu mai veniseră încă din primăvară la școală.

– Dar nici iarna n-au venit! oftă Goșathan.

Ușa se deschise larg, scîrțîind din balamalele ruginite. Intrară două învățătoare tinerele și un învățător bătrîn, cu

barba albă, pieptănată cu grijă. După ce aceștia îi salutară pe cei de față, Goșathan li se adresează :

– Tovarăși, lucrați fără tragere de inimă, fără interes, cu nepăsare !

– V-aș ruga să nu generalizați ! răspunse directorul, enervându-se deodată. Singele i se suise în obraz. Anumite fapte izolate nu vă dau încă dreptul să aruncați asemenea învinuiri asupra întregului colectiv de învățători.

– Să avem iertare... scuzele mele !... replică Goșathan dându-și miinile în lături. Am vrut doar să vă amintesc cât de dăunătoare e nepăsarea. Învățătorul delăsător, indolent, seamănă leit cu acel sărman derviș despre care, pe bună dreptate, a spus poetul : „De i se dă de pomană e bucuros, iar dacă nu-i ocărit, e mulțumit și cu atit !“

Învățătorul cel bătrîn voia să spună ceva dar, pătruns de regulile unei vechi bune-cuviințe, nu îndrăzni să-l întrerupă pe Goșathan.

– Tovarășe Goșathan, prinse el în sfârșit momentul, aveți întru totul dreptate. Peștele are, într-adevăr, sînge rece iar prin vinele omului indolent nu curge sînge, ci zeamă de prune...Dar vă rog să mai țineți seama de un lucru – nu sîntem noi singurii vinovați că ne-am rupt de viața clocotitoare a colhozului... Vinovat este și acest tînăr – în treacăt fie spus – fost elev al meu ! Și bătrînul învățător arată spre Șirzad. Niciodată n-a dat pe la noi și cred că nu greșesc cînd afirm că nici azi n-ar fi venit dacă nu l-ați fi adus dumneavoastră... Iată de ce ne-am înfundat între cei patru pereți ai școlii și lîncezim năpădiți de păienjeniș.

Tinerele învățătoare, plinuțe, rotunde la față, cu obraji rumeni pe care străluceau niște ochișori naivi, dădeau din cap în semn de aprobare.

– Iar pe directorul nostru, degeaba îl ocăriți ! continuă bătrînul învățător. E venit de la oraș unde a terminat, de curînd, institutul. Nu cunoaște viața de la țară și aici se simte străin. Am dreptul să vorbesc deschis despre acest lucru pentru că mă ciondănesc cu dumnealui dacă nu în fiecare zi, măcar o dată la două zile... Doar știți că

fostul profesor de rusă și germană a dat bir cu fugiții – n-a mai putut sta. Un an întreg a colindat prin case unde era primit rece, a tînjit și nu și-a făcut nici un prieten... Cine-i de vină ? Nu-l scutesc de răspundere nici pe Rustam, dar și dumnealui, spuse bătrînul învățător arătînd din nou spre Șirzad, putea să-i treacă prin minte să-l fi chemat pe tînărul profesor alături de el și prietenii lui, în mijlocul tineretului din sat.

Șirzad simți că intră în pămînt de rușine.

Se auzi o bătaie sfioasă la ușa și, în cancelarie, intră mătușa Telly, trăgînd-o după ea pe Garaghez, care era plînsă, amărită. Mătușa Telly puse în fața directorului școlii o ulcică acoperită cu o cîrpă și zise cu arțag :

– Fac orice pentru dumneata, dar primește-mi fetița asta într-o clasă, oricare ar fi ea. Ei, chiar dacă fata șchioapătă la aritmetică nu te uita la asta că-i doar isteță la minte – din zbor le prinde pe toate.

Goșathan zîmbi iar Șirzad înțelese că de dimineață avusesse loc o discuție serioasă în casa mătușii Telly.

Se auzi sunînd clopoțelul de pe coridor. Învățătoarele și bătrînul plecară spre clase.

– Of, mătușică ! o dojeni pe Telly Goșathan cu mîhnire, după ce ușa cancelariei se închise în urma învățătorilor. Ești șefă de echipă, activistă și aduci directorului plocoane ! E bine ce-ai făcut ?

Se auzi glasul micuței Garaghez, ca un piuit.

– Ți-am spus eu, bunicuțo, că n-o să primească ! și lipindu-se de mătușa Telly, își ascunse fața în nenumăratele cute ale fustei ei.

– Du-te în clasă ! spuse directorul fetiței. Vin și eu numaidecît !

Garaghez chiui de bucurie. Sări într-un picior și o zbughi afară, filfiindu-și în pragul ușii poala rochiței albastrii.

– Să fie într-un ceas bun ! îi ură Goșathan. Ei, trebuie să plec și eu.

Mătușa Telly îi făcu semn lui Șirzad să iasă în coridor și acolo îi șopti :

– Mă duc la cimp. Necazurile tale să cadă asupra mea ! Ai ceva porunci de dat ?

– Parcă dumneata nu știi ce-i de făcut ? Dă-i bătaie la prașilă.

În timpul acesta, Goșathan vorbea în cancelarie cu directorul școlii spunându-i să-i poștească la el chiar în seara aceea pe Șirzad, pe Nadjaf și pe toți învățătorii ca să stea de vorbă cu ei, să se sfătuiască. Doar din pricina stării acesteia de toropeală, spunea Goșathan, nu e greu să te îndobitocеști de-a binelea, nu altceva. Directorul, roșu la față, îl încredință că va îndeplini dispozițiile primite. Goșathan însă își dădea seama limpede că fără un statornic ajutor din partea lui Șirzad treaba nu avea să meargă ca lumea la școală.

În uliță, Goșathan îl întrebă pe Șirzad dacă nu putea fi convocată pentru una din zilele următoare o adunare de partid. Șirzad îi răspunse că adunarea urma să aibă loc chiar a doua zi, seara, dar că Rustam ceruse să fie amînată pentru sîmbătă.

– Zi-i Rustam și pace ! zîmbi ghiduș Goșathan. A cerut amînarea ședinței pentru că situația brigăzilor se va îmbunătăți mult peste trei zile și el va apare în fața comuniștilor într-o lumină din cele mai favorabile... Nu-i nimic ! Poate fi și sîmbătă – nu ne gonește nimeni din spate ! spuse Goșathan, după o clipă de gîndire, apoi adăugă : Vino diseară să stăm de vorbă cu învățătorii. Trebuie dezmoțîți – atunci vei avea și dumneata în ei un sprijin de nădejde. Spune-i și lui Nadjaf să vină.

Printre zidarii care lucrau la temelia Casei de cultură se ivi făptura masivă a lui Rustam și răsună ca un clopot vocea lui groasă, tunătoare. Trăgea cuiva o săpuneală zdravănă... Observîndu-i pe Goșathan și pe secretarul organizației de partid, Rustam strigă fără să se miște din loc.

– Șeful secției culturale s-a îndrăgostit de-a binelea de colhozul nostru. Ce diavoli te aduc pe aici tovarășe ? Bumbacul merge bine, grînele au dat în spic, bostănăriile sînt în floare... Ce ne mai pregătești ?

– Nu mai face spirite... Mai puține înțepături... că te poți înțepa și dumneata ! îi răspunse Goșathan, apropiindu-se de el.

– Tare aș vrea să știu, întrebă răspicat Rustam, ce etichetă, rogu-te, ai pregătit să ne-o lipești pe frunte ?

– Mai bine ți-ai aduce aminte de ce-a lăsat în urmă Husein-mutul. Semănăturile sînt rare – știi doar !

– N-ai dormit toată noaptea ca s-o descoși pe mătușa Telly ? Și, acum te legi de citeva hectare nenorocite ! Foarte bine. Acum dumneaei n-are decît să aducă îngrășăminte suplimentare. Rustam își viri palmele sub cingătoarea care-i stringea pîtecul. Era mulțumit că-l putuse umili în fața zidarilor pe Goșathan. În focul enervării însă nu observă cu cit respect și simpatie îl priveau aceștia pe șeful secției de învățămînt.

Deodată, președintele colhozului îl văzu pe o ulicioară pe Kerem, mergînd cu un aer nespus de abătut. Rustam se umflă în pene ca un curcan :

– Hei, ce umbli hai-hui ?

Kerem îi răspunse cu o îndrăzneală și o indîrjire pe care numai un om jignit de moarte le poate avea :

– Nu fii caraghios, tovarășe Rustam, nu face pe oameni să rîdă. Eu m-am născut crescător de oi – asta mi-a fost viața : la stîină... N-am umblat nicicînd după posturi grase... așa că pot munci și ca cioban de rînd...

Rustam își scoase căciula și-și arată ceafa.

– Uite, cînd o să-ți vezi ceafa, atunci te mai duci la stîină... Deocamdată muncești la sapă.

– Te mai rog o dată : nu face pe caraghiosul... Și întorcîndu-se spre ceilalți doi le spuse : Tovarășe Goșathan, frate Șirzad, cum îl puteți lăsa să făptuiască o asemenea nelegiuire ? Ce credeți – sînt și eu om sau vită ?

Rustam nu se osteni să-i mai adreseze vreun cuvînt – doar articulă o exclamație plină de dispreț : „E-eh !, aruncînd apoi o privire aspră spre Iarmamed care se apropiase și el între timp. Acesta înțelese de îndată dorința lui Rustam. Se repezi la conovățul de care era legată iapa sură a președintelui.

Şirzad încă nădăjduia că Rustam va da ascultare rugăminţii ciobanului. Chestiunea era limpede şi toată cearta aceea nu avea nici un rost. Văzînd însă că Rustam sare în şa, se îndreptă spre el.

– Există doar o conducere a colhozului ! îi aminti el cu o asprime în voce pe care pînă atunci Rustam nu o auzise la el. Cererea lui Kerem trebuie analizată într-o şedinţă a conducerii – acest lucru îl cere însuşi principiul muncii în colectiv care, după cum ştim, nu a fost încă desfiinţat. De ce te încumeţi să rezolvi asemenea probleme în fugă ?

Preşedintele rămase o clipă descumpănit, dar imediat i-o reteză scurt :

– N-am timp să fac şedinţe în toiul muncilor... Dacă pentru fiecare cerere trebuie să convocăm cite o adunare, atunci ar fi mai bine să chemăm un hoge ca să cînte prohodul recoltei...

Spunînd acestea, şi îndemnă iapa, dar Şirzad o apucă de dîrlogi :

– Acesta-i ultimul dumitale cuvînt ?

– O să se ducă înapoi la stîna cînd o să-şi vadă ceafa ! Şi îndată se răsti la Şirzad : dă drumul calului !

– Bagă de seamă, pînă la urmă să nu te căieşti ! îi răspunse încet Şirzad.

Rustam se străduise să nu se certe cu secretarul organizaţiei de partid faţă de oameni. Dar acum, turbat de minie, nu se mai putu stăpîni şi, făcîndu-i cu ochiul lui Iarmamed, îi strigă ca să-l audă Şirzad :

– Bine am mai ajuns... Mucoşii de pînă mai ieri au început să ameninţe !...

Îşi îndesă căciula peste urechi şi o porni galop spre stepă unde, aruncîndu-şi privirile de-a lungul cîmpului verde şi plin de rod, socoti cam cit bumbac va recolta, cite grîne va avea la treier – şi se linişti.

Pe margini, iarba crescuse înaltă, plină de sevă. Rustam slăbi frîul şi se ridică în scări. Privi cu atenţie ogorul din faţă : pămîntul era bine afinat şi curăţit de buruieni. Nu prea departe, nişte colhoznice lăsaseră sapele jos şi vor-

beau ceva cu mare aprindere. Președintele strimbă din nas : „S-au pus muierile pe trăncăneală – acum s-a apucat tot satul să-l judece.” Văzînd-o însă printre femei și pe Sakina se rușină de bănuielile lui.

„Acolo unde e ea, totu-i în regulă !” își spuse Rustam și, dînd pîteni calului, o porni spre drum.

Dacă ar fi întors capul în clipa aceea ar fi văzut că femeile îi făceau semn cu mina, fluturînd batistele, și ar fi auzit-o pe Sakina strigînd :

– Rustam, vino-ncoace ! S-a întîmplat ceva !

Rustam era însă departe. Mătușa Telly rîse de Sakina :

– Cînd e călare pe cal, bărbatu-tău e semeț foc ! L-ai îngărașat bine, n-am ce spune. Bagă de seamă ca de atîta bine să nu-i vină-n minte să se lege de vreo muierușcă tinerică...

Femeile izbucniră în ris. Sakina nu scoase însă un cuvînt. Asemenea vorbe nu-i plăceau de fel – mai cu seamă în starea ei sufletească de acum. Se lăsă pe vine și se uită cu atenție la o tufă de bumbac bogată, gata să înflorească.

– Ce frumusețe, dar cînd privești mai bine ți se rupe inima ! se tîngui ea curățînd de pe o frunză petele negre lăsate de gîndacul răufăcător. Întoarse frunza și continuă să curețe cu mina păianjeniișul. De-l lași așa o zi-două, toate tufele ți le mănîncă...

– Sakina-*bala* ! se văicări o tinărară cu obraji bucălați. Lighioana asta a nimicit aici toate lăstarele...

Sakina se apropie repede de ea. Frunzele late erau pe alocuri pline cu bășici, semănînd cu niște arsuri sîngerii. La cea mai ușoară atingere, frunzele se desprindeau și cădeau jos, dezgolind tufe.

Inima Sakinei se strînse. Mergea de-a lungul brazdei examinînd cu atenție fiecare tufă. În clipa aceea era ai-doma unui medic cu experiență care nu pune temei pe înfățișarea vîoaie a bolnavului. În primele zile, gîndacul care-și țese pînza se ascunde pe partea umbrită a frunzelor. Dacă nu-i stîrpit la timp, întreg lotul e amenințat de distrugere.

După o jumătate de oră, Sakina și mătușa Telly constatară că dăunătorul se întinsese pe aproape cinci hectare de pământ. Nu mai era vreme de pierdut ! O fată mai dezghețată fu trimisă îndată la cantonament ca, de acolo, să dea de veste lui Șirzad prin telefon despre primejdia care pîndea culturile.

Fără a zăbovi, brigadierul aduse cu un camion baloanele cu soluție de pucioasă și apă de var, mulțumindu-i Sakinei din toată inima.

— Peste cinci zile toată recolta ar fi fost pierdută !

Trebuiau stropite tulpinile și frunzele de dedesubt. Oricît de greu îi veni lui Șirzad, înalt cum era, să se tîrască pe pământ aproape în patru labe, cu balonul în spate, nu plecă, însă, de pe cîmp pînă nu fu stropit tot lotul.

Cînd lăsă jos balonul de pe umeri, se întunecase de-a binelea. Se îndreptă din șale. Simțea că amortise și-l durea tot trupul. Dar și femeile, și fetele, mai ales Sakina și mătușa Telly, cădeau din picioare, frînte de oboseală. Nici ele nu lăsaseră lucrul, nu se tînguiseră, deși fiecare avea destule treburi de făcut acasă.

Șirzad avusese grijă să prevină din vreme șoferul, și camionul aștepta la marginea șoselei. Tînărul însoți femeile pînă-n sat și nu uită să le mulțumească din toată inima.

Perșan nu sosise încă de la cîmp. Sakina intră în casă. Nu-i fu greu să ghicească, după mina posomorită a lui Rustam că îi era foame, fiind gata, gata să-și iasă din sărite. Cînd văzu însă fața pămîntie a nevestei lui, ochii înfundați în orbite și vinele miinilor umflate, Rustam se sperie :

— Sakina-*hanum*, unde ai fost pîn-acum ? o întrebă el cu un tremur în glas.

Aflînd de ravagiile făcute de gîndac, Rustam vru să dea fuga la administrația colhozului, să adune lumea. Sakina, însă, îl liniști : Șirzad dăduse de veste tuturor brigadierilor și acum se stropeau toate culturile, iar în zori acțiunea de stîrpire va continua...

- Îți mulțumesc, nevestico ! îi spuse Rustam, și adăugă : Halal flăcău Șirzad, nu s-a pierdut cu firea !
- Ți-e foame, tătucule ?
- Nu-i nimic... mai aștept. Mincăm împreună o *kiufta*, Știi cum spuneau bătrînii : „turchestanul e bun proaspăt – și *kiuftaua* bine fiartă.“

9

Cu firea lui blindă și visătoare, Șirzad trebuia să facă mari eforturi ca să ignoreze tot felul de piedici, să lupte pieptiș de fiecare dată cu președintele colhozului.

Chibzuse îndelung asupra atitudinii lui Rustam și ajunse la concluzia că nu mai putea trăgăna lucrurile. Înfumurarea președintelui – își spunea el – e în stare să facă pe orice om cu inițiativă, mai mult decît nepăsător față de muncă. Nimic nu poate fi urnit din loc cînd oamenii nu pun toată inima și n-au inițiativă în muncă. Dacă va mai dăinui mult situația aceasta, colhozul „Viața nouă“ se va pomeni codaș pe toată Stepa Mugană.

Pentru interesele celor mulți, Șirzad trebuia să-și înăsprească inima și, la nevoie, să fie neînduplecat. Pentru un comunist, un secretar al organizației de partid alt drum nu exista.

Hotărî să se ducă la comitetul raional de partid, să ceară sfat și ajutor. „Le voi spune fără ocol : de unul singur nu-l pot strîni pe președinte... nu sînt în stare.“

La raion, curajosul ighit se zbuciumă atît de mult tot timpul cît îi povesti lui Aslan despre îndărătnicia lui Rustam, încît secretarul comitetului raional de partid îi oferi, zîmbind, un pahar cu apă și-i spuse :

- Hai, liniștește-te, te rog !...
- Vă rog să mă credeți că n-am venit să mă plîng ! îi spuse cam stîngenit Șirzad, ținînd paharul în mînă nedumerit – ce nevoie avea el să bea acum apă minerală ?...

Adică, da, desigur, am venit să mă pling... pentru că orișice răbdare are margini... înțelegeți-mă, vă rog...

– Te înțeleg, te înțeleg ! il asigură Aslan, dînd din cap.

– Rustam-*kiși* parcă-i orbit. Dacă nu mă credeți, întrebați-l pe tovarășul Goșathan... el a văzut cu ochii lui...

– Nu, nu-i nevoie să-l întreb, cred tot ce-mi spui !

În drum spre comitetul raional de partid, Șirzad se gîndea că după ce il va asculta, Aslan va întocmi îndată o comisie de anchetă pe care o va trimite la colhoz. Apoi, îi va convoca, pe el și pe Rustam, la raionul de partid, la o ședință de birou și amîndoi vor fi siliți să spună, fără nici un ascunziș, de nici un fel, toate neînțelegerile care-i despart. Le va face cunoscut, desigur, concluziile comisiei și le va citi rezoluția. Așa se petreceau lucrurile întotdeauna. Aslan, însă, avea pesemne alte obiceiuri.

– Mai mare rușinea ! îi spuse în sfîrșit Aslan enervat. N-ai vrut să te plingi dar ai transformat toată discuția într-o lamentare deznădăjduită. Dar cine ești dumneata la urma urmei ? Ești secretarul organizației de partid a colhozului iar Rustam e un membru ca oricare altul al acestei organizații. Și dumneata n-ai găsit altceva mai bun de făcut decît să ceri comitetului raional de partid să se ocupe de neînțelegerile dintre dumneavoastră fără să cunoască și părerea celorlalți comuniști din colhoz, dîndu-i la o parte. Spui că Rustam nu vrea să țină seama de colectiv. Dar dumneata oare, nu faci la fel ? Ai vrut să-l domolești pe bătrînul Rustam, dar cînd ai văzut că nu reușești ai fugit glonț la raionul de partid. Cum poate fi calificat acest fel de a proceda ? A te sprijini pe colectiv, înseamnă să știi să-i folosești forța și influența. Dacă președintele ar fi fost criticat, așa cum e normal, de organizația de partid, atunci astăzi ar fi venit el la comitetul raional de partid, recunoscînd justetea criticilor ce i-au fost aduse. Sau, s-ar fi putut plinge că i s-a făcut o nedreptate, cerînd să fie anulată hotărîrea adunării generale a organizației de partid. În acest caz, comitetul raional s-ar fi amestecat în treburile dumneavoastră, spunîndu-și cuvîntul cu toată greutatea.

Şirzad lăsă capul în jos. Asculta ce-i spunea Aslan, se simţea ruşinat, dar nu-i părea rău că venise. Fără această discuţie ar fi bijbiit în întuneric multă vreme încă. Acum însă, se simţea mai tare, mai liniştit, mai sigur pe el.

În drum spre casă, se gîdea să convoace imediat o şedinţă de birou, iar apoi o adunare generală a organizaţiei de partid. Chibzuind însă bine, renunţă la această idee, încredinţat că o asemenea adunare ar avea un caracter cazon... Socoti că va fi mai potrivit să-l poştească pe Rustam la el şi, în prezenţa a doi-trei activişti, să aibă amîndoi o discuţie tovarăşească. Şirzad nu dorea să se răzbune pe Rustam, să se răfuiască cu el, ci să-i deschidă ochii, arătîndu-i greşelile, abaterile.

Aflînd intenţia lui Şirzad şi a altor comunişti de a sta în seara aceea de vorbă cu el, în prima clipă Rustam hotărî să nu se ducă. După aceea însă gîndindu-se că s-ar putea spune că i-a fost teamă, veni la ora opt precis la club, unde era aşteptat de Şirzad, de mătuşa Telly şi de Ahat, un bătrîn cu barbă albă.

„Bine cel puţin că pe mucosul de Nadjaf nu l-au mai chemat !“ se gîndi Rustam, îndesîndu-şi pipa cu tutun şi întrebînd în zeflemea :

– Pentru care anume treburi de seamă ne-am adunat ?

– Treburi avem pînă peste cap şi, într-adevăr, toate-s de seamă ! răspunse Şirzad. Şi nu numai atît – dar nu suferă amînare. Primăvara, ţăranul – vorba ceea – n-are timp nici să se scarpine. De asta e bine să lucrăm în bună înţelegere unii cu alţii, aşa fel ca lucrurile să se facă cum trebuie şi la timp. Din păcate, relaţiile dintre biroul organizaţiei de partid, ba chiar dintre întreaga organizaţie şi preşedintele colhozului sînt de aşa natură încît lucrurile nu merg spre buna înţelegere reciprocă, nu merg spre o unitate de vederi, ci spre dezbinare. De aceea ne-am gîndit să stăm tovarăşeşte de vorbă cu Rustam-*kişi* pentru ca toate neînţelegerile să fie lămurite...

– Vă rog să nu-mi răpiţi timpul care, acum, e foarte preţios ! tună Rustam. N-ai vreme nici măcar să răsufli. Hai, spuneţi-vă deschis toate nemulţumirile, iar dacă aşa

ceva nu există, atunci mă ridic și plec. Puteți sta aici și fără mine – chiar până mâine dimineață.

Şirzad oftă.

– Și noi am muncit la câmp toată ziua, îi spuse el. Și noi simțim obosiți. Nici noi nu vrem să stăm aici până dimineața. Te sfătuiesc, totuși, tovarășe Rustam, să nu uiți că ești comunist și ca atare, fă bine și te poartă față de noi ca un membru de partid.

– Aș vrea să știu : am luat cuiva pîinea de la gură ? răspunse disprețuitor Rustam. Am jignit, oare, pe cineva pe nedrept ? Ascultați vorba mea – degeaba improșcați oamenii cu noroi !

Roșu de minie, Rustam privi chiorîș spre mătușa Telly, bănuind că bătrînica ardea de nerăbdare să-și descarce sufletul. Nu se înșela : mătușa Telly nu întîrzie să ia cuvîntul.

– Cine aruncă în tine cu noroi, Rustam – cine ? Ți s-a spus liniștit că dacă ești comunist, să nu umbli pe pămîntul sovietic cu nasul sus ca baii de altădată, că te paște ceasul rău și atunci îți rupi și mîinile și picioarele...

– Hai, mai tacă-ți gura, *arvad*, nu mă scoate din sărite ! Poți să ții cit ai vrea, că pe feciorul tău tot nu-l mai las să pună piciorul la stîină. Să știi asta ! Degeaba m-am tot ciondănit cu Kalantar două luni pentru el... Gata ! S-a terminat ! Știa el ceva, Kalantar, cînd mă sfătuia : „Scoate-l pe Kerem de la stîină !”

Astfel Rustam – un om sincer întotdeauna – își călcă de astă dată pe cuget și toți și-au dat seama de aceasta.

– Cui îi cînti în strună ? Lui Kalantar-*leleş* ! strigă înciudată Telly. Ți-ai și găsit omul !

Rustam încercă s-o intimideze pe mătușa Telly.

– Dacă ești atît de grozavă, du-te și te plînge la comitetul raional de partid !

– Păi o să mă duc ! De ce să nu mă duc ? Și la Baku o să mă duc, ba chiar și la Comitetul Central ! Mie toate ușile au să mi se deschidă. Kalantar al tău nu are decît un gînd – cum să facă să oploșească pe lingă stîina noastră pe ticălosul cela de Farhad !

– Și Farhad și Kerem sint din același aluat ! răspunse cu dispreț Rustam. Una și cu una fac două – ține minte : Kerem n-o să mai calce pe la stînă !

– Eu n-am deschis vorba despre fiul meu ! răspunse mătușa Telly care, obișnuită cu grosolăniile lui Rustam, își păstra singele rece. Kerem este, și el, membru al colhozului nostru ! continuă ea. Să hotărască deci colhozul dacă rămîne cioban sau se duce la bumbac. Dacă oamenii vor spune : „Du-te și ară pămîntul !“, o să se ducă. Dar aici n-am venit pentru feciorul meu...

– Ba tocmai pentru el ai venit ! se răsti Rustam. Tu ai pus la cale toată zarva asta. Numai limba ta otrăvită a vîrît între noi zizania. Cine ne-a adus aici dacă nu mătușa Telly ?

– Ah, *kiși*, ce urît e să învinuiești un om pe nedrept ! îi răspunse Telly și cu un aer obosit își întoarse privirea spre ceilalți.

Șirzad își dădu seama că trebuia să intervină.

– Ați fost chemați amîndoi – și mătușa Telly și dumneata, tovarășe Rustam – de mine, ca secretar al organizației de partid. Și v-am chemat nu ca să vă certați – că și așa avem destule certuri !... Am vrut să vorbim deschis, de la suflet la suflet. Dacă acest lucru nu ne va reuși, atunci numai dumneata, *kiși*, vei fi vinovat. Dumitale o să-ți pară rău : te vom chema în fața biroului și, apoi, în fața adunării generale.

– Nu mă tem de hotărîrile voastre – cunosc eu drumul la comitetul raional de partid. Rustam se ridică de pe scaun, arătînd astfel că-i era lehamite de asemenea discuții.

Bătrînul Ahat tresări deodată și-l apucă pe Rustam de braț.

– Ce se petrece cu tine, prietene ? Noi te socotim un tovarăș de-al nostru și te-am chemat să-ți spunem în față greșelile, abaterile de care te faci vinovat. Doar nu-ți vrem răul !... Și nu te-am chemat pentru vreo răfuială. Uite, nici măcar proces-verbal nu întocmim. Comuniștii pot găsi întotdeauna o limbă comună cu un comunist –

nu-i așa ? Vrei să punem problemele astea care ne frământă în discuția adunării generale astfel ca nu numai colhozul, ci și întreg raionul să afle de neînțelegerile noastre ?

– Da, vreau ! declară Rustam fără să stea prea mult pe gânduri. Nu mă speriați cu adunarea generală. Când știu că am dreptate – o am ! Convocați adunarea generală chiar mâine – bătrînul Rustam va ști să spună oamenilor ce trebuie.

– Bine, mâine convocăm biroul organizației de partid ! spuse Șirzad. Sinteți liber, tovarășe Rustam.

„Nu le-a mers ! Adunarea generală mă va susține pe mine, nu pe Șirzad !” gîndi Rustam și plecă spre casă triumfător.

Speranțele nu i s-au realizat. Ședința de birou a ținut trei ore și a fost furtunoasă. Nimeni nu i-a luat apărarea.

Cînd Șirzad a propus ca membrul de partid Rustamov să fie sancționat cu mustrare pentru îngîmfare, pentru lipsă de spirit autocritic și pentru rupere de masă colhoznicilor, toți cei prezenți au fost de acord.

Dar nici aceasta nu l-a adus la realitate pe Rustam.

– Comitetul raional o să infirme hotărîrea voastră, a amenințat el. Veți vedea ! De cite ori se întîmplă să greșească nu numai conducătorii, dar chiar și o întreagă organizație cînd se lasă dusă de nas de demagogi ! Nu s-a născut încă omul să mă îmbrobodească pe mine...

10

Seara tîrziu Sakina stătea în cerdac și cîrpea rufe. Își simțea sufletul greu. Neînțelegerile în familie continuau. Rustam primise o mustrare pe linie de partid, Garaș nu se împăcase cu nevasta lui. În ultimele zile, Rustam nu-și mai găsea locul. Era dezorientat ca un conducător de caravană rătăcit în deșert. Uneori, Sakina căuta să-i găsească lui Rustam o scuză, dar nu reușea, și se gîndea cu

tristețe că pe Rustam îl puteai fringe, dar nici pomeneală să-l schimbi. Așa era firea lui,

În adincul sufletului, Sakina era mândră de curajul cu care înfrunta Rustam viața. Îi plăcea cînd îl vedea că nu se lasă niciodată pradă deznădejdei, că întîmpină cîntător orice primejdie.

De fapt, același sentiment de admirație îl nutrea nu numai Sakina. Mulți oameni din sat îl lăudau pentru firea lui neînfrîcată. Dar asta nu făcea fericită familia lui Rustam.

Doar Perșan o mai bucura pe Sakina. Fata era isteată, nu se pierdea cu firea în clipe grele, știa să aprecieze just oamenii. Uneori își mai făcea ea mendrele – dar cînd se poate răstăța o fată dacă nu în anii tinereții ei ?...

Fata stătea la masă, lucrînd la niște hîrtii de contabilitate. Sakina se uită la ea, zîmbi și-i spuse încet :

– Cheamă-l pe tata – ajunge cît a țesălat calul. Spune-i că trebuie să stăm de vorbă. Să nu pleci că și de tine am nevoie.

Perșan nu se mișcă din loc. Întoarce capul spre cerdac și strigă tărăgănat :

– Ta-tă...ă...ă...

Sakina se încruntă.

– De strigat știu și eu să strig. Ți-i lene să te duci pînă-n curte ? Hai, du-te și cheamă-l !

Perșan strigă, de data aceasta și mai tărăgănat, mai tînguitor :

– Ta-tă ! Ta-tă... tă...tă...ă...ă... !

Rustam se ivi în ușa grajdului. Ciufulit, ținea în mînă țesala cu care curățase calul, mustățile îi erau pline de firicele de paie și avea mincile cămășii suflecate.

– Ordin de la comandamentul suprem – te prezinți în fața mamei numaidecît ! strigă răspicat Perșan.

Cu cît era mai grea situația, cu atît Rustam se arăta mai încrezut, mai sigur de sine. Se duse să se spele pe față, își curăță haina și, netezindu-și mustața, urcă treptele cerdacului. Adresîndu-se nevastei lui, spuse :

– Ce ordine îmi dai, nevastă ? Te ascult.

Sakina nu-i răspunse imediat. Făcu ochii mici, trecu firul de ață prin urechea acului, rupîndu-l apoi la un capăt cu dinții. Deodată, însă, acul începu să-i joace în mină...

– Cum se poate să primești mustrare ? îl întrebă ea, abia stăpînindu-se să nu plîngă. Cum s-a putut întîmpla un asemenea lucru ? Eu cred că trebuie să te duci la raionul de partid și să ceri eliberarea din postul de președinte al colhozului. Cere altă muncă, mai ușoară... Ai îmbătrînit – nici eu nu întineresc... Barem restul zilelor cît om mai avea de trăit să fim liniștiți !... Perșan își adună hîrtille, pregătindu-se să plece. Mama ei, însă o opri aspru : Stai ! îi strigă ea. Acum ești destul de mare ca să înțelegi !...

Rustam privi îndelung grădina învăluită în picla înserării.

– Ce-ți trece prin minte ! spuse el cu sufletul la gură. Să mă opresc la jumătatea drumului, tocmai acum cînd am pus la cale treburi atît de însemnate ? Mi s-ar rupe inima...

– Tu ai început... Au să sfîrșească tinerii ! îi răspunse Sakina, făcînd eforturi să pară liniștită. Așa e de cînd lumea... un plugar pune în pămînt sămînța, altul culege rodul...

Rustam rîse cu amărăciune :

– Nu te teme, nevastă – nu te teme. Așa cum am venit pe lume, așa o să-mi sfîrșesc zilele ! Am trăit fără să-mi fie frică de nimeni, și așa o să mor ! Nu-mi voi pleca în fața nimănui capul cărunt. Nu va trece o săptămînă și o să-i fac pe demagogii și sforarii ăștia să înghită ei cîte o mustrare de-o să le rămînă în gît ! Mă duc chiar mîine la comitetul raional de partid.

– Dar ești sigur, tată, că acolo ți se va lua apărarea ? se amestecă Perșan în vorbă cu îndrăzneală.

– Tu ai face mai bine să taci ! se răsti la ea Rustam. Să-ți vezi lungul nasului !

– Jur pe sănătatea matală, tătucule, că de la matală am învățat să mi-l țin sus !... Să încheiem între noi o con-

venție : nu ne încredem în cei cărora nu le ajungi nici cu prăjina...

Rustam i-ar fi putut lesne porunci să-și țină gura, dar se stăpîni. Sakina însă o muștră din priviri.

– Bine, bine, mamă ! Nu te uita așa la mine că nu-mi pasă ! spuse Perșan cu un calm de invidiat. Dacă la raion tata o să cîștige cauza, să-mi cumperi un batic de mătase.

– Dar dacă o să-ți rup urechile ? o întrebă Rustam.

Perșan fugi în sufragerie. Aruncă, de acolo, o privire spre taică-său și Rustam desluși atîta dragoste în ochii ei că i se strînse inima.

– Nu fiți neliniștite, dragele mele. Totul se va aranja. Plec curînd la Baku și o să aduc de acolo, și ție mamă și căpriței ăsteia, cele mai frumoase baticuri...

A doua zi de dimineață, Rustam plecă la raionul de partid, vrînd să vorbească el cel dintîi lui Aslan despre muștrarea primită. Cuvîntul, oricît de mult adevăr ar închide în el, își pierde puterea de convingere cînd trece din gură-n gură, așa cum se tulbură izvorul de munte care se prăvălește în vale și-și amestecă apa cu nisipul... Era de ajuns să întîrzie cît de puțin și cine știe ce minciuni se mai scorneau pe seama lui.

Sprintenul Salman însă, i-o luase demult înainte. După ședința de partid, îi telefonase lui Kalantar.

– Bucurați-vă ! Rustam a fost scuturat zdravăn. L-au făcut de ris în toată Stepă Mugană. Și încă a avut noroc că i s-a dat doar o muștrare... Putea fi chiar exclus din partid. Ar fi fost foarte simplu...

Kalantar-leleș cunoscut ca un om lipsit de scrupule se simți străbătut de fiori în fața unei asemenea perfidii.

– Da tu de ce te bucuri ? Ți-ai pus în cap să ajungi președinte ?

– Jur că mi-e destul ce sînt prin bunăvoința dumnea-voastră. Nu doresc mai mult ! îi răspunse Salman pe ocolite. Am vrut doar să vă spun că pe bietul bătrîn l-au opărit cum nu se poate mai rău. Acu o să înțeleagă în

sfârșit, ce înseamnă să nu asculți de sfaturile lui Kalantar-leleș.

„Ce flecar afurisit ! gindi Kalantar. Dacă ascultă careva convorbirea ?” Furios, îi şuieră printre dinți :

– Mulțumesc, fii liniștit, drăguță. N-o să uit asta – da, n-o să uit... eu țin seama de tot... Telefonează-mi întotdeauna când ai ceva... nu te teme.

Rustam se mai spăla încă acasă la el, pregătindu-se de plecare, când Kalantar năvăli ca o furtună în biroul lui Aslan.

– Ați aflat ? La colhozul „Viața nouă” e tărațoi mare. Se sfișie ca lupii !...

Aslan îl asculta trist, amărit, cu gândurile aiurea. Bucuria veninoasă a lui Kalantar nu-i plăcu.

– Dar ce se petrece acolo ? îl întreabă el în silă.

– Rustam a adunat în jurul lui un număr de colhoznici iar Șirzad, mucosul•cela increzut, și-a strins și el prietenii – și iac-așa s-au luat la harță între ei. Se mănîncă de vii unii pe alții. Pe cuvîntul meu, nu cred c-o să mai putem scoate de la ei ceva bumbac... O să ducă de ripă colhozul cel mai puternic din raion.

Aslan se crispă și-și frecă templele cu palma.

– Dumneata ce propui ?

– Concluzia se impune de la sine. Propun să fie amîndoi chemați în fața biroului comitetului raional de partid, să li se tragă o săpuncală zdravănă... și apoi bineînțeles să fie scoși amîndoi din muncă. Amîndoi. Vorbind astfel, își propti coatele pe masă, și apropiindu-și de Aslan fața asudată îi șopti : În ce mă privește, n-am încredere în nici unul – bineînțeles din punct de vedere politic.

Secretarul comitetului raional de partid îl asculta și își dădea seama tot mai mult că nu întîmplător încercase Kalantar să plaseze pe prietenul său Farhad la stîna colhozului „Viața nouă”. În cazul acela Rustam știuse să se țină bine, rezistînd la presiunile lui.

Aslan tăcu o vreme. Își frecă tîmpla care-l durca și-i răspunse cu răceală :

– Situația din colhozul „Viața nouă” o cunosc. Nu se poate spune că e vorba de intrigi, de atitudini neprincipiale. Dacă ne-am situa pe o asemenea poziție, n-am face decît să agravăm greșelile lui Rustam-*kiși* și, poate, pe ale lui Șirzad. Nu sint cituși de puțin de acord cu afirmația că ne putem îndoi de cinstea lor din punct de vedere politic și nici de devotamentul lor.

Kalantar era incredințat că Aslan nu știa ce se petrece la colhozul „Viața nouă”. Acum însă, își dădea seama că e foarte bine informat. Pare un om șters și cînd colo ia te uită ce șiret e !

– Cum vedeți conflictul dintre președinte și secretarul organizației de partid ? întrebă cu prudență Kalantar.

– Asupra acestui lucru trebuie gîndit serios. Concluziile pripite nu ar duce la nimic bun. După cite-mi pot da eu seama, dumneata nu-l prea ai la inimă pe Rustam. Așa-i ? Ți-aduci aminte de discuția aprinsă pe care ați avut-o pentru postul de responsabil al stînei ? Nu cumva de-aici a pornit tot ce se întîmplă ? Unui activist sovietic, însă, nu-i stă bine să fie ranchiunos.

Kalantar făcu o mină de om jignit. De ce să fie acuzat fără nici un temei ? El nu se gîndea decît la un singur lucru – la recolta din anul acela. Neînțelegerile dintre Rustam-*kiși* și Șirzad aveau să ducă de rîpă colhozul. Și Kalantar-*leleș* continuă insinuant :

– Ar trebui să profităm de momentul acesta prielnic și să-l scoatem pe Rustam de la conducere.

– De scos nu-i greu, dar pe cine să punem în locul lui ?

– Pe Salman ! răspunse Kalantar fără a șovăi o clipă. Ar fi un bun președinte. Ne-ar face pe plac în totul și oricînd...

– Ei, tocmai de acest lucru mi-e teamă !

Kalantar-*leleș* retractă cu o grabă suspectă :

– Salman sau altul – eu nu insist... dar așa nu mai poate continua !

În ultimele zile, Aslan se gîndise și el dacă n-ar fi bine ca Rustam să fie înlocuit. Totuși, ce-l făcea pe Kalantar să stăruie atît de mult în privința aceasta ? Aslan obser-

vasc că președintele comitetului executiv raional căuta să-și căpătuiască prietenii în posturi de conducere și că nu-i putea suferi pe acei care gindeau cu capul lor și-l înfruntau. Desigur că Salman făcea parte din clica lui Kalantar-leleș. Acest lucru trebuia ținut în seamă. După război, Rustam muncise în cele mai grele condiții și făcuse tot ce era cu putință omenește pentru propășirea colhozului. Nici acest lucru nu trebuia uitat :

– O să punem problema aceasta în discuția biroului comitetului raional ! încheie scurt Aslan, dîndu-i lui Kalantar să înțeleagă că poate pleca.

Cînd i se spuse că venise Rustam și că dorea să-i vorbească, Aslan dădu dispoziție să nu mai fie primit nimeni. Ținea să stea de vorbă cu bătrînul între patru ochi, fără martori. Acum, Rustam putea fi numit cu adevărat bătrîn. Tras la față, mai negricios ca niciodată, în ochii lui duși adînc în fundul capului nu mai pîlpiia focul de odinioară...

Aslan îl întîmpină cu bunăvoință :

– Ia loc, tovarășe Rustam !

Rustam se apropie de masă încet, gînditor, parcă vrînd să ghicească dacă și ajunsese totul la urechea secretarului comitetului raional de partid. Fața lui Aslan era însă de nepătruns și Rustam îl întrebă cu deznădejde în glas :

– Ați auzit ?

– Cea mai iute pasăre fără aripi e tot cuvîntul ! îi răspunse Aslan, zîbind. Firește că am auzit. Ce fel de secretar aș mai fi, dacă n-aș ști ce se petrece în fiecare organizație de partid ? Nu știu ce crezi dumneata în privința asta – a fi informat este un merit sau o lipsă ?

– Consider că hotărîrea biroului organizației e nejustă, spuse repede Rustam, rușinat de umilința la care fusese supus, și cer ca ea să fie anulată de îndată. Iată : am albit ! și-și trecu o mîină tremurătoare prin țepii argintii de pe obraz și bărbie. Puteți să mă credeți – dacă aș fi îmbătrînit în sindrofii și chefuri n-aș fi venit aici ! Am luptat pentru partid, am săpat arikuri în Stepă Mugană, am luptat pe front, am trudit pentru colhozul nostru. Și iată, acum, drept răsplată, mi se dă mustrare. Pentru

înțuia și cea din urmă oară cer și eu ceva în viață – ca acești copilandri să fie trași de urechi, să li se dea o lecție ca să știe și ei ce înseamnă măsura și bunul simț !

Lui Aslan îi era milă de Rustam, dar încerca și un simțămînt de ciudă împotriva lui, văzîndu-l că nu e în stare să înțeleagă cit de mult se schimbase viața. Putea să accepte el propunerea lui Kalantar de a-l scoate din muncă pe Rustam ? Acesta părea încă în plină vigoare, era îndrăzneț, stăruitor, vinjos, energic. Cum pîtea fi scos la pensie un asemenea om ?

– Hotărîrea au luat-o nu niște copilandri, ci membrii biroului unei organizații de bază și care se bucură de încrederea deplină a partidului ! căută să-l lămurească Aslan cu blîndețe.

– Totuși cei ce au votat, sînt niște copilandri !

– Au mai votat și mătușa Telly și bătrînul Ahat. Nici ei nu ți-au luat apărarea. La acest lucru te-ai gîndit ? Noi n-avem dreptul să nesocotim hotărîrea unei organizații de bază.

– Deci o confirmați ? întrebă Rustam cu glas stins.

– Nu cunosc încă părerea biroului comitetului raional. Eu personal cred însă că organizația de bază a colhozului are dreptate. Nu sînt însă sigur, urmă Aslan, dacă biroul comitetului raional va fi de acord cu mine.

– Și cînd se întrunește biroul ?

– Nu-i nici o grabă. Dumneata vezi-ți de treabă mai departe. S-ar putea ca după o vreme însăși organizația de partid a colhozului să-și schimbe hotărîrea. Acum totul depinde de dumneata...

Rustam se învioră.

– Sînt doar încă în plină putere ! răspunse el. Și cu muștrare și fără, mai pot încă munci – de asta, tovarășe Aslan, nimeni nu trebuie să se îndoiască. Bătrînul mai are destulă vlagă în el. Dar, cit de cit, tot se cuvine să li se dea peste nas demagogilor.

Pe chipul lui Aslan flutură un zîmbet abia perceptibil. Naivitatea lui Rustam îl făcea să rîdă – dar îl și necăjea.

– Despre cine vorbești ? Despre autorii anonimelor ?
– Chiar și despre ei.
– O să-i pedepsim ! răspunse hotărît Aslan.
– Nu trebuie cruțați nici copilandrii care ațită vrajba în colhoz.

– Vezi, asta nu ți-o pot făgădui. Închipuie-ți că acești copilandri îmi plac și încă foarte mult ! spuse Aslan zîmbind din nou.

– Ce-ați găsit să vă placă la ei ? se revoltă Rustam. Nu vedeți ce departe au ajuns lucrurile ? Eu, președintele colhozului, n-am voie, vezi doamne, să-l schimb din slujbă pe Kerem care s-a ținut de matrapazlicuri. Ieși-le-ar, lui Kerem și mătușii Telly, atâtea bube cît bine le-am făcut... Vă rog un lucru, tovarășe Aslan : dacă îndrăznește Kerem să vină aici, dați-l pe ușă afară !

– Vezi, asta n-aș putea s-o fac ! îi răspunse de îndată Aslan cu un aer vinovat. Pînă ce nu-și spune cuvîntul judecata, Kerem rămîne pentru mine un colhoznic cîstit ca toți ceilalți.

– Dar chiar Kalantar-leleș...

– De cînd ai început dumneata să joci cum îți cîntă Kalantar ? îl întrerupse Aslan. Asta nu-ți face cinste !... Eram tare mîndru de dumneata – le spuneam tuturor : priviți-l pe Rustam-*kiși*, el își are convingerile lui. Dacă socoate că un colhoznic trebuie apărat, pune la punct pe orice șef ! Așa și trebuie să fie orice președinte de colhoz !...

Rustam lăsă capul în jos.

– Acum du-te acasă ! încheie blajin Aslan. De problema stînei ne vom ocupa noi. Dumneata, însă, muncește, luptă, și caută să acționezi fără să-ți calci pe inimă, fără vicleanie ! De altfel nu prea ești meșter în d-alde-astea.

Toată ziua, Rustam a fost în cea mai bună dispoziție. În drum spre colhoz, își netezea mustața cu un aer țănoș, privind încolo și înapoi, plin de el. Totuși rămăsese cu mustrarea ! Acum însă acest lucru nu-l mai apăsă ca pînă atunci.

Soarele fierbinte al Stepei Mugane dogorea tot mai necruțător. Pământul însetat se brăzda cu crăpături șerpuitoare, fructele se coceau în livezi, cositul finului se terminase, orzul fusese strîns și, pe lanurile de grâu, începuse secerișul.

În timpul unor astfel de munci aprige, S.M.T.-urile constituiau sprijinul principal al colhozurilor. Privind cu încîntare ogoarele îmbelșugate, oamenii gîndeau plini de speranțe: „Șarafoglu nu ne va lăsa – ne va sări în ajutor!”

Lui Șarafoglu nu-i plăcea, în general, să fie chemat acasă cînd era vorba de treburile serviciului. El ședea că dacă fiecare om din colectivul său răspundea cum se cuvine de munca ce-i fusese încredințată, dacă activitatea în ansamblu era bine rînduită, toate problemele puteau fi perfect rezolvate ori la S.M.T. ori pe cîmp.

În ultimele zile însă toate se schimbaseră. Cînd Șarafoglu nu era la S.M.T. putea fi găsit la un colhoz. Iar dacă nu era la sediul colhozului atunci cu siguranță că trebuia căutat pe cîmp. Și noaptea, cit de tîrziu, așa obosit cum venea acasă, telefoanele insistente îl sculau din pat. Îi telefona ba combainierul cerînd o echipă volantă de reparații pentru că o piesă se stricase și mașina stătea – ba un președinte de colhoz care se plîngea că i se pîrjolește grîul și cerea o combină. „Măcar pentru o zi!”

Cînd îi telefonau colhozurile – mai ales cele depărtate – telefonistele nici nu mai ascultau pînă la sfîrșit despre ce e vorba – dădeau imediat legătura cu casa lui Șarafoglu.

Om cu multă stăpînire de sine, organizat în muncă, Șarafoglu nu se plîngea de loc: asculta cu atenție pe fiecare, chiar zîmbind prietenos oricui i se adresa.

Aslan nu era mulțumit însă cu această stare de lucruri.

– O să strici oamenii, tovarășe Șarafoglu. E revoltător să alerge după dumneata pentru orice fleac.

– N-ai nici o grijă ! se dezvinovăța Șarafoglu. Nu fac, în nici un caz, treburile altora. Sintem în toiul muncilor !... Închipuie-ți, dacă văd că telefonul nu mai zbir-niie ca de obicei, încep să fiu neliniștit și mă năpădesc tot felul de gânduri rele : s-o fi întâmplat vreo nenorocire și mi se ascunde ? Dacă mă scoală telefonul chiar în toiul nopții parcă mi-e mai ușor pe suflet. Firește că sînt și dintr-accia care te biruie la cap de pomană cînd ți-e lumea mai dragă... Dar nu pot ca, din cauza lor, să închid ușa în fața celor mulți care bat la ea.

Tatăl lui Șarafoglu fusese un învățător care predase vreme de peste cincizeci de ani într-o școală elementară. Încă înaintea revoluției, acesta colinda satele, descoperind copii capabili și sîrguincioși, pe care, apoi, cu încuviințarea părinților, îi trimitea la oraș – la Baku și Gandju – ca să învețe carte.

Mulți foști elevi ai bătrînului învățător ajunseseră conducători de seamă ai Azerbaigianului sovietic și-și legaseră pentru totdeauna soarta de Partidul Comunist. Unicului său fiu știuse să-i inspire dragostea și devotamentul față de poporul său și de Puterea sovietică, educîndu-l în spiritul dragostei de muncă, al răbdării și dîrzeniei.

Cînd intrase în comsomol, Șarafoglu îi spusese tatălui său :

– Plec la țară. Vreau să-ți continui munca !

Bătrînul se bucurase.

– Vrei să te faci învățător, băiatul tatii ? Vrei să lupți împotriva neștiinței și înapoierii – acești dușmani de veacuri ai poporului tău ?

– Nu tată, nu m-ai înțeles. Vreau să lupt împotriva sărăciei – un rău mai primejdios decît neștiința. Voi săpa canale adînci de irigație ca să potolesc cu apă curată veșnica sete a Stepei Mugane.

Bătrînul își binecuvîntase feciorul și Șarafoglu se încolonase în rîndurile constructorilor Stepei Mugane celei

noi. Făcea drumuri și canale, clădea noi așezări, sădea grădini, planta păduri, urmînd totodată cursurile fără frecvență ale Institutului agrotehnic. Tatăl lui închisese ochii pe vecie, fericit că fiul său pornise pe drumul cel bun. Între timp, Șarafoglu fusese primit membru al Partidului Comunist.

Se însurase cu o învățătoare, o fată frumoasă, bună, blindă. După trei ani, venise pe lume o fetiță – Gheiarcik – cu ochii limpezi și glasul sonor de porumbiță. Șarafoglu își iubea mult soția și fetița, dar o cumplită nenorocire s-a abătut asupra lui. Soția i s-a îmbolnăvit și viața i-a fost curmată. Șarafoglu s-a văzut silit să încredințeze fetița spre îngrijire soacrei lui.

Cînd, uneori, Șarafoglu glumea sau rîdea, nimeni nu bănuia ce eforturi făcea ca să pară vesel, nu ghicea cît de amară era viața acestui văduv singuratec.

În zilele secerișului, Șarafoglu putea fi văzut, din zori și pînă la ivirea celor dintii stele, pe arii, între oameni, lîngă combine și tractoare.

Situațiile pe care le primea îi aminteau mereu de colhozul „Viața nouă”. Șarafoglu căuta însă să nu se gîndească la Rustam. După multe ciocniri și discuții aprinse aștepta cu răbdare să primească de la prietenul lui un telefon.

Prietenul însă tăcea...

Rustam hotărîse să stringă recolta cu propriile lui forțe. Își dăduse cuvîntul că nu-i va cere lui Șarafoglu combine în plus. „Nu-i om acela care nu-și amintește de prieteni decît la nevoie”, gîndea Rustam, și interzisese cu strășnicie brigadierilor să pomenească măcar de vreun ajutor suplimentar din partea S.M.T.-ului.

Totuși, într-o seară, cînd Rustam împreună cu brigadierii își băteau capul de unde ar mai putea scoate vreo zece cosași ca să-i trimită pe cîmp, Salman nu se putu stăpîni :

– Dar de ce ești atît de neînduplecat, Rustam-*kiși* ? Ne-am istovit de atîta muncă, sudoarea curge pe noi și-

roaie ! Ce te-ar costa dacă ai ridica receptorul și i-ai cere lui Șarafoglu să ne trimită două combine ?

Rustam rise disprețuitor :

– Ei, cap sec ce ești ! îi răspunse el în hohotele de ris ale brigadierilor. Cînd o să înțelegi și tu o dată că statul ne-a dat mai multe mașini decît e nevoie ? Nenorocirea noastră vine de-acolo că nu ne pricepem să le minuiim cu cap, să le folosim cu socoteală. Pe front, Șarafoglu și cu mine am împărțit bucata de pîine. Eram prieteni buni. Și acum, crezi că ar trebui să fug după el și să-i strig : scapă-mă ? Asemenea lucruri nu-s în stare să facă decît oameni ca tine sau ca Husein-mutul. Eu, însă, om bătrîn cum sînt mai am și obraz. Uite ce zic : e mai greu să lucrezi la S.M.T. decît la noi în colhoz. Spre S.M.T. se întind miini din toate părțile : „dă-ne ! fă-ne !“ Există colhozuri care, dacă nu sînt ajutate la vreme, s-a zis cu recolta. Nu rămîne nici urmă ! Eu, un comunist, nu pot uita de colhozurile rămase în urmă. E o ticăloșie să trăiești după acea normă de viață care glăsuiește : „totul pentru mine, de ceilalți puțin îmi pasă !“ Asta se numește – spuse Rustam silabisind cuvîntul – in-di-vi-du-a-lism, ego-ism – ai priceput ?

Salman nu înțelese nimic. Gîndi : „Se umflă-n pene ca un bai scăpătat din Karabah și în timpul acesta pe ogorul lui Husein are să se scuture tot griul“. Dar, cu fățarnicia care-l caracteriza, spuse :

– În fața minunatului dumitale suflet, eu îmi plec cu respect fruntea. Asemenea idei, pline cu adevărat de mărinimie, nu pot lua naștere în mărginita mea minte. Îmi vine să iau condeiul în mînă și, ascultîndu-ți glasul, să scriu o carte despre înțelepciunea omenească.

– Fiecare să-și vadă de îndeletnicirea lui sau, cum se spune, fiecare cîine cu blidul lui, răspunse Rustam !... Există, la Baku, o Uniune a scriitorilor. Să scrie cei de acolo cărți, iar voi plecați pe cîmp, în schimbul de noapte.

Și astfel discuția a fost curmată.

În zadar își făcea curaj bătrînul. Căldura era cumplită – o căldură încă necunoscută chiar și în Stepă Mugană. To-

tul dăduse dintr-o dată în pirg. Trebuia să înceapă secerișul – și nu pe rînd, ca de obicei, ci pe toate loturile deodată. Rustam scoase oamenii din brigăzile de la bum-bac, și chiar pe unele mulgătoare de la stîină. Totuși, la seceriș, în situația generală pe raion, colhozul își pierdu locul al treilea pe care-l deținuse pînă atunci, alunecînd pe locul al șaptelea.

Față de această situație, Șarafoglu nu mai ținu seama de orgoliul lui Rustam și puse mîna pe telefon. Președintele colhozului „Viața nouă” nu era însă de găsit nicăieri. Șarafoglu află numai că, în noaptea aceea, Rustam dormise pe cîmp, în cantonament.

„Nici el nu doarme și nici pe alții nu-i lasă să închidă ochii. Îmi cunosc eu prietenul – trebuie să fie frînt, gîndi cu ciudă Șarafoglu și dădu imediat dispoziții ca două combine să fie trimise din colhozul „Zorile” în colhozul „Viața nouă”, atrăgînd atenția combainierilor că mașinile vor trebui să lucreze douăzeci și patru de ore fără întrerupere.

Totuși era neliniștit. După ce semnă cîteva hîrtii urgente, hotărî să plece el însuși la Rustam.

În timpul acesta pe coridor se auzi o voce cunoscută de femeie. Șarafoglu scoase capul pe ușa și dădu cu ochii de Maia.

Avea o frumoasă bluză albă, era sveltă, chipeșă și numai ochii îi oglindeau frămîntarea lăuntrică. Șarafoglu avu impresia că Maiei îi părea acum rău că venise.

O salută prietenos și o pofti în birou unde o așeză într-un fotoliu.

– Cum merge treaba, fata mea? Apoi, amintindu-și de zvonurile care-i ajunseseră la ureche în legătură cu despărțirea ei de Garaș, o întrebă: Te gîndești, cumva, să părăsești stepa noastră?

Maia ridică semeț capul și vocea ei răsună cu energie.

– Se poate una ca asta? Dimpotrivă! Simt Stepa Murgană cu fiecă zi tot mai aproape de sufletul meu. Am îndrăgit-o pentru toată viața. Aș vrea atît de mult să fac ceva mai de seamă pentru ea...

— Ce anume ? o întrebă prudent Șarafoglu, bucuros că supărările nu reușiseră s-o fringă pe această tinăra atit de plăpindă la prima vedere.

— Mi-e greu să spun ce anume... și după o clipă de gîndire, Maia continuă : Știți doar mai bine ca mine că fiecare sat, fiecare colhoz își are particularitățile lui, gri-jile și necazurile proprii. De aceea aș vrea să fac ceva temeinic pentru acești oameni : să le aduc apă, lumină electrică, să clădesc pentru ei case prevăzute cu toate în-lesnirile, să le înființez biblioteci, cluburi, case de cultură, să le organizez cercuri artistice...

Încă de la prima lor întilnire, lui Șarafoglu îi plăcuse această fată. Acum însă cînd o văzu cît de însuflețită era de dorința de a construi, de a crea pentru o viață tot mai bună a oamenilor, se gîndi din nou cu ciudă la Rustam care n-o lua în seamă. Leacul cel mai bun împotriva amă-răciunilor este, de bună seamă, munca însuflețită. Șara-foglu știa acest lucru din propria sa experiență. Cuvintele Maiei îi răscoliră sufletul, îndemnîndu-l să vorbească des-pre el, despre viața lui în Stepa Mugană.

— Cînd văd hăt departe luminile becurilor electrice, încep Șarafoglu, cînd aud murmurul și clipocitul apei în arîkuri, mă cuprinde o bucurie atit de caldă încît mi se pare, uneori, că mi-au fost dăruite toate bogățiile lumii. Și asta pentru că în toate aceste lucruri este și o părticică din sufletul meu, în toate văd o parte din rodul muncii mele. În asemenea clipe, inima îți bate tinerește, cu avînt, cum a bătut mai acum un sfert de veac, și parcă îți vine să crezi că niciodată nu va veni bătrînețea...

Maia rămase gînditoare și nu mai scoase un cuvînt.

— Spune, fata mea, o întrebă Șarafoglu, ai venit cu vreo treabă ?

Maia nu-i răspunse îndată. Privind în gol, își șterse buzele cu batista și-și trase răsufierea.

— Tovarășe Șarafoglu, spuse ea într-un tirziu, am venit cu o rugămintă care o să vi se pară ciudată... Știu ce senti-mente aveți față de Rustam-*kiși*. Sînt sentimente de res-pect, de prietenie. Recolta la colhozul „Viața nouă” e

minunată. Oamenii, însă, nu vor izbuti s-o stringă la timp. Vor fi, deci, pagube. Or, Rustam-*kîşî* se încăpăţinează şi nu vrea să vă ceară ajutorul. Toţi de-acolo mi-au vorbit despre acest lucru. Li s-au trimis două combine, dar una aproape că stă degeaba – mereu se strică...

Uşurat parcă de un gând chinuitor, Şarafoglu îi răspunse zimbînd :

– Ai făcut bine că ai venit. Rustam a uitat că atunci cînd copilul nu plinge maică-sa nu-i dă să sugă. O să-l ajutăm, fireşte, o să-i venim în ajutor !

Maia se ridică din fotoliu, dar Şarafoglu o opri. I se păru deodată că, în faţa lui, se afla într-o situaţie grea nu Maia ci Gheiarcik, fata lui dragă. O putea lăsa oare să plece fără s-o îmbărbăteze ca un părinte ? Şi Şarafoglu o întrebă cu blîndeţe :

– Ce mai face Garaş ? Soţul dumitale munceşte într-adevăr admirabil ! Maia tăcu. Şarafoglu nu aşteptă însă răspunsul : Am auzit că nu vă prea înţelegeţi.

– Eu nu sînt cu nimic vinovată ! răspunse Maia, stăpînindu-şi anevoie lacrimile. Îl privea însă pe Şarafoglu drept în faţă, deschis şi cu mîndrie.

– Şi acest lucru îl ştiu ! dădu din cap Şarafoglu, părăindu-i-se din nou că vorbeşte cu Gheiarcik. Te-aş ruga însă un lucru. Iată : părinţii şi bunicii noştri îşi trăiau viaţa molcom. Peste capetele lor au trecut bucurii şi necazuri, fericiri şi nefericiri – şi ei au agonosit o înţelepţiune pe care ne-au lăsat-o moştenire. Şi această înţelepţiune ne spune că nu există familie fără certuri, fără neînţelegeri, aşa cum nu există şi nu poate exista pădure frumoasă fără uscături. Nu te grăbi să iei o hotărîre ireparabilă. Nu te pripî.

Maia simţea că se sufocă. Era incredinţată de sinceritatea lui Şarafoglu, totuşi ceva nelămurit o împiedica să-i vorbească deschis, să-i mărturisească pînă la capăt toate simţămintele ei.

Şarafoglu o conduse pînă la uşă, spunîndu-i la despărţire :

– Oricind ai avea ceva să-mi spui, la orice oră din zi sau din noapte, casa mea ți-e deschisă. Vino la mine, și la bucurie și la necaz !

2

Aslan venea adesea prin colhozuri. Vorbea cu oamenii, îmbărbătându-i, luptînd laolaltă cu ei împotriva salinizării solului ca și împotriva secetei. Era însuflețit de un avînt înălțător și se gîdea că poezii numesc simțămîntul acesta inspirație. De bună seamă că în privința aceasta nu se înșela.

Cu prilejul acestor ieșiri pe teren, Aslan simțea mai viu bucuria creației, se încredința de forța muncii sale, de forța muncii întregului popor care-și făurea o viață nouă.

Se împrietenise cu mulți colhoznici și această prietenie era din cele mai strînse și mai trainice. Lui Aslan îi plăceau oamenii care, în aparență încăpățînați, luptau cu dirzenie pentru părerile lor – și-l scîrbeau slugarnicii care, la orice cuvînt al lui, al secretarului comitetului raional, răspundeau :

– Am înțeles... da, da !... Am înțeles, să trăiți !

Acești oameni meschini, behăind ca oile, se supuneau întotdeauna orbește îndrumărilor pe care le dădea, dar lucrau fără tragere de inimă, își făceau treburile de min-tuială, fugind de răspundere, acoperindu-și netrebnicia cu acte, cu rapoarte, cu hîrtoage...

Aslan știa că oamenii cu care era silit să discute pînă răgușea și în fața argumentelor cărora, pînă la urmă, trebuia uneori să cedeze, cărora nu le era teamă de nimeni, nici de Dumnezeu, nici de dracul, care critica deschis greșelile comitetului raional de partid sau ale comitetului executiv al sovietului raional, în fond erau tocmai accia care îl ajutau pe el, care puneau cu rîvnă umărul la învingerea greutăților de care se lovea și el.

Dacă vreodată voia să laude pe careva, Aslan spunea :

– E un comunist adevărat !

Asemenea comuniști adevărați – judecați după concepțiile, după convingerile și după cinstea lor sufletească – erau, potrivit părerii lui Aslan, oameni ca Șarafoglu, Goșathan, Șirzad, Kara Keremoglu.

Pe Rustam, încă nu știa cum să-l caracterizeze...

Ceea ce-l supăra mai mult la el și-l făcea să fie cu ochii în patru, era faptul că președintele colhozului „Viața nouă” se înconjura de lingușitori ca Salman și Iarmamed.

La prima vedere s-ar părea că secretarul comitetului raional de partid nu avea de ce să se preocupe atât de mult de un om mărunț ca Iarmamed. Mai sînt și alți oameni pe lume care, aidoma lui, tot atât de mărunți și de neînsemnați, stau aplecați deasupra hîrtoagelor, își primesc salariul la fiecare chenzină, nu sînt însuflețiți de nicio năzuință, nu-i interesează nimic, habar n-au de nimic...

Totuși, gîndurile lui Aslan se întorceau de multe ori la Iarmamed. Dacă urmăreai mai atent comportarea acestui îndemînatîc linge-blide, puteai descoperi o porțiță care ducea în bîrlogul unde ședeau ascunse fiare mult mai primejdioase...

Aslan era un om calm și greu ar fi putut cineva să-i zdruncine echilibrul. Totuși, tresări și el cînd într-o zi văzu umbra lui Kalantar pe cărarea ce ducea spre bîrlogul fiarelor

„Nu, nu-i cu putință ! își spuse el. Kalantar ocupă un post prea înalt, i s-a arătat atîta încredere ! Trebuie să fii sau un prost sadea, sau un mare ticălos ca să te înhăitezi cu Iarmamed.”

Experții constataseră că cele douăsprezece anonime trimise din colhozul „Viața nouă” la instituțiile raionale fuseseră scrise de mîna lui Iarmamed. Odată informat asupra concluziilor puse de experți, Aslan îl chemă pe contabil la comitetul raional de partid.

În timp ce Iarmamed, tremurînd ca varga, alb ca varul, stătea cu gîtul întins, întîmpinîndu-i și petrecîndu-i cu privirea lui plîngăreață pe toți cei ce intrau în camera de așteptare a secretarului comitetului raional de partid, Aslan

discuta cu Kalantar, cu Șarafoglu și Goșathan despre recoltarea grinelor pe etape.

La un moment dat, în birou intră ajutorul secretarului. Ușa rămăsese deschisă. Aslan îl văzu în antecameră pe Iarmamed.

— Știți cine ne bombarda cu anonime din colhozul „Viața nouă”? întrebă Aslan.

Șarafoglu și Goșathan se uitară mirați unul la altul. Prea era neașteptată întrebarea. Kalantar-*leleș* strecură însă ironic printre dinți :

— La ce bun să ne ocupăm de atari fleacuri într-un asemenea moment de mare răspundere?

Fără a-i răspunde, Aslan îl rugă pe secretarul său să-l poștească înăuntru pe Iarmamed.

Acesta trecea prin chinurile iadului și, în cumplita lui desperare din care nu mai vedea nici o ieșire, încetase chiar să mai ceară îndurarea celui de sus.

Nu se putea spune că Iarmamed intră în biroul lui Aslan, ci mai mult se tiri înăuntru, ca un șarpe. Piciorarele îi erau moi, ca de vată, spinarea încovoiată, buzele îi tremurau.

— Ia loc ! i se adresă cu răceală secretarul comitetului raional de partid.

— Ar fi din partea mea o necuviință să stau jos în fața unei persoane atât de sus puse... bolborosi Iarmamed.

Kalantar-*leleș* îl trase de mîneacă.

— Ia loc și ascultă ce-ți spune tovarășul Aslan.

— Mă declar dinainte de acord cu orice mi-ar spune prearespectatul nostru secretar al comitetului raional de partid ! declară Iarmamed.

Aslan scoase dintr-un sertar al biroului o mapă cu niște hîrtii și acte. N-o deschise. O puse în față și întrebă :

— Îl cunoști bine pe Rustam ?

— Cum să nu-l cunosc — suflet mărinimos !... E doar președintele !...

— Ce părere ai despre el ?

Iarmamed se sperie. Își aminti discuția pe care o avu-
sese în aceeași dimineață cu Salman care îi spusese ca
să-l liniștească : „Să nu-ți fie frică. Nimeni nu te trimite
la răcoare – statului nu-i convine să hrănească pe gratis
un mîncău ca tine. Pesemne te cheamă ca de obicei în in-
teres de serviciu.” Lui Salman îi dădea mîna să facă pe
filozoful acasă, în timp ce la comitetul raional de partid
trebuia să se descurce el, Iarmamed. Dacă-i vorba de
destituirea lui Rustam, atunci va trebui să dea în el cît
poate, să-l ponegrească fără milă. Dar dacă s-a hotărît o
promovare a lui într-un post înalt pe plan raional ?

– Acest lucru, dumneavoastră îl cunoașteți mai bine !
răspunse Iarmamed, continuînd să ocolească privirile se-
cretarului. Nu-i de o minte slabă ca a mea să dezleg ase-
menea probleme. Omul care stă prea aproape de jeraticul
încins orbește. Mai bine vezi de departe...

Stăpînirea de sine a lui Aslan îi mira nespus pe Șara-
fogu și pe Goșathan. Multe le fusese dat să vadă în viață,
dar cu unul ca Iarmamed părea că se întîlneau pentru
prima oară.

– Tovarășe Iarmamed, începu Aslan cu vocea lui calmă,
egală, iată ce vreau să-ți spun. Noi îl socotim pe vechiul
comunist Rustam-*kiși*, un om corect, cinstit. Un om ca
el nu se atinge de avutul poporului. Dar s-ar putea să
greșim. Te rog să ne ajuți.

– Chiar așa-i ! încuviință Iarmamed dînd din cap. Nu
întîlnești în tot ținutul un om atît de cinstit ca Rustam-
kiși... un suflet atît de curat...

– Apoi vezi !... Și noi am primit o anonimă prin care
ni se dă de veste că Rustam a sustras din stîna colhozului
trei berbeci, că i-a vîndut pe piață și cu banii luați pe
ei a cumpărat pentru nevasta și pentru fata lui o seamă
de găтели ! Aslan deschise mapa și-i întinse lui Iarmamed
o scrisoare.

Ca să cîștige timp și să-și adune puterile, Iarmamed
își puse pe nas ochelarii – o pereche de ochelari cu ramă
de metal, legați cu sfoară – își apropie apoi ochii de
hîrtie și clătină din cap, copleșit parcă de mîhnire.

– Ce scris neciteț ! Blestemată fie muma care a dat născare unui asemenea zmingăitor !

– E adevărat ce scrie ? il intrerupse Aslan, ridicînd glasul.

– Cîte slove, atitea minciuni murdare ! exclamă Iarmamed. Mîinile să i se usuce celui care a scris ticăloșia asta !

– Iarmamed ! îi răspunse Aslan cu dezgust, noi știm sigur că scrisoarea asta este opera dumitale !

– Pe sănătatea dumneavoastră că n-am scris-o eu ! protestă Iarmamed, dîndu-și mîinile în lături. Numai un nebun ar putea ridica mîna asupra binefăcătorului său – așa cum e Rustam-*kiși* pentru mine. Ce, eu nu știu că Rustam-*kiși* se bucură de încrederea comitetului raional de partid ? Atunci, ce interes aș fi avut să scriu așa ceva ?

Kalantar, cu aerul cel mai indiferent, își curăța unghiile cu un briceag.

– Ia mai lăsați-l în pace, săracul ! il sfătui el lenevos pe Aslan. Dacă protestează atît de aprins, înseamnă că n-are nici o legătură cu anonimele...

Atît îi trebui lui Iarmamed ca să prindă curaj.

– Oamenii buni, Allah mi-e martor că sînt străin de acest lucru, dar am dușmani cu ghiotura care și-au pus în gînd să mă ducă la pierzanie.

Aslan ridică de pe masă mapa cu scrisorile și-i spuse :

– Sînt douăsprezece anonime. Și toate ticluite de mîna dumitale. Predau acest caz procuraturii !

Iarmamed căzu în genunchi și, ridicînd mîinile, începu să ceară îndurare :

– Tovarășe Aslan ! Dumneavoastră sînteți îndrumătorul, învățătorul meu ! Da, eu sînt de vină, eu le-am scris – și nu douăsprezece scrisori, ci șaptesprezece. Restul s-or fi pierdut pesemne la poștă. Pedepsiți-mă, ucideți-mă, dar nu mă dați pe mîna procuraturii. Am o boală fără leac, tovarășe Aslan – să scriu denunțuri. Ce să-i faci ? Unul bea, nenorocitul, pină cade sub masă, altul joacă, amărîtul de el, cărți la desperare, al treilea – înțelegeți dumneavoastră – cu femeile... Cu prăpăditul de mine e altă poveste – mă apucă o mîncărime de degete că nu mai pot

să rabd și scriu denunțuri forurilor superioare. Nu pentru mine o fac – ci tot pentru cauza poporului ! Lasă, îmi zic, să mai verifice pe cutare sau pe cutare, să se convingă toți, o dată pentru totdeauna, că este nepătat. Iarmamed, ca un besmetic, se clătina pe picioare, parcă ar fi bocit un mort. Iar dacă lucrurile se adevăresc, atunci înseamnă că am demascat un tâlhar – deci numai în interesul poporului m-am străduit...

Şarafoglu și Goşathan îl priveau fără să scoată un cuvânt. Li se părea că pe podea se zvîrcolea un scorpion ucis de propriul lui venin...

– Ieși afară ! Imediat ! îi porunci Aslan.

Iarmamed sări în sus de bucurie. Nu-i venea să creadă că scăpase și se uita speriat în toate părțile.

– Iată ies... ies... preamilostive tovarășe ! bolborosea el. E o boală !... O boală în toată regula... Dar o să mai fiu lăsat în colhoz ?

– Asta numai colhoznicii pot să hotărască, răspunse Aslan.

După ce ușa se închise în urma denunțatorului, secretarul comitetului raional oftă adînc. Avea impresia că se rătăcise pe o noapte întunecoasă, că dăduse peste mormane de gunoi rău mirositor care era cît pe ce să-l înăbușe cu duhoarea lui. „Cine o fi scos-o din gunoi pe năpîrca asta, cine-l învățase să-i otrăvească pe cei din jur cu răsuflarea lui respingătoare ?“ se întreba Aslan.

– Nu înțeleg totuși un lucru, spuse Şarafoglu, apropiindu-se de fereastra deschisă și trăgînd cu nesaț în piept aer curat, de ce l-ați iertat ?

– Vezi, tovarășe Şarafoglu, unul ca ăsta e a cincea roată la căruță. Noi trebuie să dibuim căpeteniile, îi explică Aslan. Hai să revenim acum la treburile noastre, să vedem cum rînduim recoltarea pe etape.

Autorul principal în afacerea aceasta e Salman ! spuse deodată Goşathan. Iată de cine ar trebui să se ocupe mai de aproape procuratura... și mai e cineva.

Deodată Kalantar-*leleş* scoase un țipăt. Lama briceagului cu care-și curăța unghiile alunecase, intrându-i în carne. Toți întoarseră capul. Kalantar își sugea degetul, zimbând micos.

3

Unui om orgolios, abil și necinstit atât îi trebuie : să ocupe un post mai de seamă. Îndată se dezlănțuie cu o energie turbată, caută să intre cât mai bine sub pielea șefului dar, în același timp, face tot ce-i stă în putere ca să-l doboare, să-l nimicească și să-i ia locul. Toate mijloacele sînt bune, numai scopul să fie atins : adevărul și minciuna, cinstea și potlogăriile, noblețea sufletească și ticăloșia. Dar, așa cum viermele de mătase își țese fără odihnă propriul său giulgiu, și carieristul își sapă mormîntul cu propriile sale mîini, cu o îndirjire deosebită.

După ce s-a văzut locțiitor al președintelui, pe Salman l-a cuprins o pornire de nestăvilit — mai puternică decît patima cartoforului, mai nestăpînită decît pasiunea pentru femei și chefuri : setea de putere și de popularitate. I-a întunecat mintea și i-a trezit cele mai nesăbuite pofte, cele mai arzătoare visuri. Socotea nu numai firesc că Rustam îl făcuse locțiitorul lui, dar era chiar supărat că se cam întîrziase cu această înaintare a lui în grad, că nu-l apreciasse mai demult. Sosise acum momentul, își spunea el, să cîștige timpul pierdut și să devină președinte, cât mai curînd, fără întîrziere. Pentru aceasta trebuia să adune în jurul lui numai oameni devotați, gata oricînd să săvîrșească pentru el chiar fapte vitejești, chiar crime. Deocamdată izbutise să închege, fie prin vicleșuguri, fie prin măguliri sau amenințări, un grup de oameni combativi. Față de cei șovăielnici și fricoși se arăta energic, impulsiv, exigent ; față de cei mindri, nesupuși, ceda el, se lingusea : pe cei lacomi de bani îi ispitea cu cîte o momeală grasă, trimițîndu-i, de pildă, pe ogoare unde, cu mai puțină ostentcală puteau fi lesne obținute mai multe zile-muncă ; pot-

logarilor le dădea să înțeleagă că el știa de trebușoarele lor necurate, dar că era dispus să tacă dacă și ei vor ști să-i dea ascultare...

Toți acești ticăloși, slugarnici, îi înălțau osanale, mergeau din casă în casă, spunând oamenilor că însuși Allah îl binecuvintase pe Salman să ocupe un post de conducere...

Salman începuse să observe că unii colhoznici manifestau față de el o vădită încredere, că aveau o atitudine respectuoasă. În mintea lui, aceasta însemna că în curînd va putea pune mîna pe tot colhozul. Pentru asta îi trebuiau prieteni și ocrotitori la raion. Acolo, însă, nu conta deocamdată pe nici un sprijin, în afară de acela al lui Kalantar. Ce să facă!? Să arunce praf în ochii forurilor superioare cu recolta îmbelșugată a colhozului și, în felul acesta, să-și cîștige reputația unui om destoinic și serios.

În ultimele zile, Salman era îngrijorat, văzînd că pe unele loturi secerișul griului mergea încet, că Șarafoglu plecase încruntat și nemulțumit din colhozul lor, că la stîină nu exista nici o rînduială... „Ajunge să slăbesc friul și trîntorul de Husein ca și vulpea aceea de Iarmamed sînt în stare să se ducă amîndoi pe copcă și să mă tragă și pe mine la fund după ei!” gîndea Salman. Chemîndu-i la el, le trase o săpuneală atît de zdravănă încît cei doi prieteni ai lui holbau ochii, mirați: nu cumva îl aveau în față pe Rustam, întinerit, deodată, redevenit flăcău?

Cîteva zile în șir Husein și Iarmamed munciră bine. Curînd însă, iar se lăsară pe tînjeală. Cînd, la stîină, producția de lapte scăzu, Salman se sperie de-a binelea. Nu avea nici o încredere în colaboratorii lui, cum de altfel nu avea încredere în nici un om de pe lume, în fiecare văzînd un trădător. Ori de cîte ori era nevoie, Iarmamed îl scotea pe Husein basma curată, punînd la dosar cu seninătate acte justificative; ba că laptele s-a stricat, ba că unii ciobani nepricepuți au scos oile la păscut pe izlazuri arse de soare, fără fir de iarbă.

„Dacă s-au înțeles între ei, sînt pierdut!” își spuse Salman. Propunîndu-l pe Husein ca responsabil al stîinei, el

își făcuse socoteala să taie și să spînzure la stîină ca pe moșia lui taică-său. O înțelegere tainică între responsabilul stinei și contabil ar fi fost primejdioasă : dacă erau prinși, trimiși în judecată, Salman se făcea și el de rușine, toată lumea știind că Husein fusese recomandat de el.

Hotărît, trebuiau luate măsuri – și încă imediat !

Profitînd de faptul că Rustam plecase la raion, Salman se duse cu Iarmamed la Husein.

Dînd cu ochii de oaspeți nepoftiți, lui Husein i se lungi fața. Netulburat, Salman rugă pe nevasta lui Husein să rămînă afară, lîngă vatră, încuie ușa, și încrucișă brațele la piept, se opri în fața lui Husein și-l străpunse cu o privire sfredelitoare :

– Ia spune, ce ai de gînd să faci, lipitoare ?

Potrivit obiceiului său, Husein-mutul duse mîna pîlnic la ureche. Cu un aer senin, timp, se uită în ochii lui Salman, scoțînd din buze cunoscutul lui plescăit.

– Lasă, lasă ! Îți cunosc eu năravul – ești surd cînd nu-ți convine ceva dar atunci cînd îți convine auzi pînă și iarba cum crește ! se răsti la el Salman, scos din sărite.

Iarmamed își dădu seama, de îndată, după ton, că discuția avea să fie deschisă, aspră, necruțătoare – ceea ce-l făcu să se gîndească ce anume poziție să ia.

– Da, da, Salman, ai dreptate ! La stîină nu e totul în ordine, ar trebui să se ia măsuri de urgență...

Husein izbucni deodată în ris.

– Precum văd ești un fricos și jumătate. Cum nu merge ceva, cum îți pierzi capul ! il înfruntă el pe Salman.

Obrăznicia lui Husein îl minie foc pe Salman. Ia uite, tilharul, îl luase sub aripa lui ocrotitoare și acum încerca să-i sară în cap, lui, binefăcătorul său... Față de Rustam ar fi fost în stare să sărute și pămîntul pe care călca acesta, dar în fața lui, a lui Salman, se obrăzniceau. Nu, așa nu mai merge. V-ați găsit voi nașul !...

Lovind cu pumnul în masă, Salman spuse cu un rînjel dulceag.

– Uite ce-i, prieteni ! Ce a fost între noi pînă acum s-a sfîrșit. Acum ne desparte un zid pe unul de altul. Și el

închipui cu degetul pe fața de masă trei cercuri : fiecare cu ograda lui... Toate socotelile dintre noi au fost încheiate. Nu am nevoie de oameni care nu știu să prețuiască prietenia. Nu am decît o viață de trăit și n-am găsit-o pe stradă. Țin la ea, așa că uitați-l pe prietenul vostru Salman. Nu vă fie, rogu-vă, teamă de el. Potlogăriile voastre nu le vor afla nici apa nici pămîntul, dar ce se va întîmpla de acum încolo, asta-i treaba procurorului, nu a mea !...

Iarmamed simți că încep să-i clănțane dinții în gură, că-l străbat fiori prin tot trupul... Nu sfîrșise bine cu anonimele, își spunea el, și acum altă poveste cu procuratura...

În zadar încerca Husein-mutul să se convingă că Salman se prefăcea doar, ca și cînd ar fi jucat teatru pe scena clubului – peste o clipă simți și el că-l trec toate sudorile. Țsta are năravul broaștei țestoase, își spuse el... e în stare ca, fără să stea mult pe gînduri, să înfulece țeasta propriului său frate. Cu un asemenea om trebuie să te porți cu luare-aminte, cu multă viclenie !...

Oftînd amărit, Husein răspunse cu un aer jalnic :

– Dar ce s-a întîmplat, frățioare ? Dacă-i vorba de autoritatea ta, apoi jur pe capul copiilor mei că te recunosc ca stăpîn, deși ești mai tînăr decît mine. Iar cît privește potlogăriile, așa ceva nu s-a întîmplat, asta în primul rînd, iar în al doilea rînd...

– Cum, adică nu s-a întîmplat ? Salman se aplecă peste masă și-i șopti la ureche : ce-i cu cele cincisprezece tone de sămință ? Dar cu laptele stricat ?...

– Păi asta voiam și eu să spun. În al doilea rînd și Husein-mutul clipi naiv, copilărește... În al doilea rînd... vreau să spun că de furat s-a furat... Dar am furat împreună, deci răspundem împreună. Așa ne-a fost înțelegerea... Și pentru asta, nu trebuie, frățioare, să te înfierbînti, să-ți ieși din fire și să trîncănești vrute și nevrute... Toate cîte au fost și cîte n-au fost le-am făcut toți trei, împreună : tu, tu – și-l arată cu degetul pe Salman, apoi pe Iarmamed, și lăsîndu-și ochii în jos cu prefăcută modestie, încheie : și eu ! Mîna-n mîna, umăr la umăr, ca frații.

Salman începu să fugă de colo, colo prin cameră, cu pumnii încheștați de furie.

– Și ce vrei acum de capul meu? Eu sint locțiitorul președintelui. Ori executați ordinele mele fără să șovăiți, ori... Nu, prieteni, așa nu mai merge! Prietenia-i prietenie, dar cînd eu intru peste voi, să vă sculați în picioare și să nu îndrăzniți să vă băgați nasul în biroul meu fără să bateți la ușă. De-acî înainte, fără aprobarea mea nici să strănutați nu mai aveți voie!

– Așa o să fie! Așa! răspunseră veseli, într-un glas, amîndoi, și Husein și Iarmamed. Și, pe furiș, își aruncară unul atîia priviri veninoase.

– Și planul de stat nu cumva să nu-l îndeplinești în fiecare zi și întocmai! îl amenință Salman pe Husein. Dacă lipsește lapte, îl cumperi din banii tăi. La toamnă stîna trebuie să ocupe locul întîi pe raion.

– Pe viața copiilor mei, iacă-tă, ți-o jur: de mîine o să dau cîte o tonă de lapte peste plan.

„Însemnează că în zece zile ăștia au furat zece tone de lapte“ socoti Salman și dădu din cap a dojană.

– Care va să zică, le spuse el, ați hotărît să împărțiți ciubucul între voi, fără mine? Halal prieteni!

Husein se înecă.

– N-a ieșit nici un ciubuc – dar cînd o fi, îți spunem noi: știi doar că în orice negustorie nu dai totdeauna bani peșin celor cu care lucrezi. Cîștigul se împarte treptat, cu tîrîita. Fără asta nu se poate. Prinzing curaj, Husein adăugă sigur pe sine: Bem un coniac?

Salman refuză invitația și plecă, luîndu-l și pe Iarmamed care se cam pierduse cu firea.

Pe ulița întunecoasă, Salman îl îmbrînci pe Iarmamed într-un gard și-i spuse:

– L-ai văzut pe tilharul de Husein? A furat cincisprezece tone de sămință calitate întîi și acum vrea să mă scoată și pe mine părtăș. Ce zici de ticăloșia asta? Mi-a căzut în genunchi, s-a tăvălit la picioarele mele: „Iartă-mă, se ruga, fie-ți milă de mine și de copiii mei!“ Și după ce l-am iertat, după ce s-au ticluit acte în regulă că semănă-

turile au degerat, cutează să spună că isprava asta a făcut-o împreună cu mine ! „Împreună !” Auzi ! Într-un asemenea om nu poți avea încredere – atîta îți spun : fii cu ochii în patru !

Ascultîndu-l pe Salman, Iarmamed gîndea : „Bestia asta vicleană mă pune la încercare sau spune adevărul ? Dacă se înțelege cu Husein, s-a zis cu mine !” Și Iarmamed îi spuse cu un zîmbet mîeros pe buze :

– Nu te frămînta, mutul ăsta ți-e credincios.

Salman se îndoia de acest lucru. De aceea, privindu-l drept în ochi, îl întrebă :

– Ia spune-mi, nu cumva ați căzut amîndoi la înțelegere ?

Iarmamed se prefăcu atît de jignit, încît era gata-gata să plîngă.

– Doar tu mi-ai făcut trampa cu el. Dacă n-ai fi vrut tu, nici o coajă de pîine n-aș fi împărțit cu el...

Pierzînd orice nădejde de a mai afla ceva, Salman o lăsă încurcată.

– Hai, du-te și te culcă... Dar dacă...

Nu-și sfîrși fraza. Se mulțumi să-și termine gîndul plescăind din buze și, cu un deget, făcînd un gest care închipuia tăierea gîtului.

„O să fie nevoie să ticluiesc și contra ta o anonimă dar, de data asta, nu la raion, ci de-a dreptul la Baku !” își spuse cu hotărîre Iarmamed, îndreptîndu-se pe întuneric spre casă.

Lui Salman nu-i destăinuise tot ce se petrecuse la comitetul raional de partid. I-a spus că fusese chemat pentru niște chestiuni financiare și că nu era nimic neliniștitor. Se părea că Salman îl crezuse. Dacă nu l-a crezut și doar s-a prefăcut că-l crede ?

„Mi-ar trebui neapărat o mașină de scris pentru denunțuri. Trebuie să-mi cumpăr una !”

Și Iarmamed socoti salvatoare ideea aceasta care-i trecuse prin minte.

După o zi de muncă lungă și grea, când talgerul roșu al soarelui, învăluit în piclă, începuse să se întunece, femeile și fetele din brigada condusă de Gizetar se întorceau în sat. Mergeau tăcute, cu sapele pe umeri. Obrajii li se îmbujoraseră de atîta drum. Fetele ar fi micșorat cu dragă inimă pasul și s-ar fi odihnit cu plăcere pe marginea drumului dar femeile măritate erau grăbite : acasă le așteptau treburile gospodăriei – să aducă apă din arik, să aprindă focul în vatră, să pregătească cina, să spele copiii și să-i culce.

Pe Perșan tăcerea în care mergeau începu pînă la urmă s-o plictisească.

– Ei, mătușă Telly, ce tot salți ca un giscan – ce mers mai e și ăsta ? o întrebă ea cu un aer nevinovat.

Mătușă Telly își vîntură fusta lungă, cu crețuri, și se opri locului.

– Eu am cam terminat cu săltatul – acum mai saltă și tu, fată de președinte ! o sfătui ea mai în glumă, mai în serios.

Fetele pufniră în ris.

– Zău, stăruie Gizetar, fără să zîmbească. Cum faci de lungești așa gitul și-ți legeni spatele ca o rață pe apă ?

Fetele izbucniră în hohote de ris. Pe mătușă Telly, însă era greu s-o scoți din ale ei. Cu un aer săgalnic își ridică puțin fusta și legănîndu-se din umeri și solduri, își văzu de drum, cu pași mărunței.

– Iacă – așa trebuie să meargă o adevărată *banum* ! explică ea fetelor care se înecau de ris. Voi însă nu faceți decît să goniți, să goniți ca nebunele de parcă v-a luat casa foc ! Mătușă o ciupi pe Perșan de obrazul ei fraged și rumen ca piersica. Cînd o să mergi și tu așa, atunci toți flăcăii din sat or să se prăpădească după tine ! De-aș fi avut un fecior neînsurat, îl învățam eu cum să te răpească.

– Eu, însă, i-aș rade capul pînă la piele feciorului matală, i-aș atîrna un ștreang de gît și l-aș trimite acasă la maică-sa ! încercă Perșan să scape cu o glumă.

– Asta o spui acum ca să-ți faci curaj. Dar cînd ai încăpea în ghearele unui flăcău nărăvaș, atunci să te aud !

– Uf, mătușico, de ce prezici numai rele ? sări Gîzetar în ajutorul prietenei sale. Chiar matală spunea doar că dragostea e dulce ca șerbetul...

Mătușa Telly pufni în rîs disprețuitoare.

– „Șerbet“ o îngînă ea. Cînd ăi trăi și tu cit am trăit eu, o să afli ce gust are șerbetul ăsta. Apoi, după ce stătu puțin pe gînduri, adăugă : Bineînțeles dacă fata președintelui nostru și-a găsit vreun băiat sfios ca o fată – atunci de bună seamă că dragostea o să i se pară ca șerbetul.

– Dar n-am găsit pe nimeni ! îi răspunse Perșan și-i întoarse spatele.

Cîteva clipe meraseră fără să scoată un cuvînt. Mătușii Telly îi era greu să se stăpînească, să nu melițeze. Se uită la Perșan și aruncîndu-i o privire cu tîlc îi spuse :

– Nu te codi să-mi răspunzi... Că acuși arunc asupra capului tău cel mai greu blestem...

– Și care-i cel mai greu blestem ? vru să știe Gîzetar. Părerile începură să curgă din toate părțile.

– Să rămii fată bătrînă !

– Să nimerești o soacră rea !

– Dar sînt și soacre bune ? întrebă mirată cea mai tînără dintre toate, o fetișcană aproape.

Mulțumită că nu mai era obiectul discuției, Perșan se gîndi cu cită dragoste își primise mama ei nora în casă.

Mătușa Telly însă n-o slăbi pe Perșan. Se apropie tiptil de ea și, deși-i șopti la ureche, șuieră destul de tare ca să fie auzită de toată lumea...

– O să nimerești o soacră atît de rea că-n fiecare scaun o să-ți înfigă un cui, în pat o să-ți pună o furcă, o să te răsucescă atît de-o să te facă ghem și-o să te împingă cu mătura să stai numai în colțul odăii... Și pe bărbatul tău o să-l cicălească pînă cînd o să semene vrajba între voi. Atunci dragostea n-o să-ți mai pară șerbet !...

Bătrîna își puse apoi miinile în șolduri și începu să joace pe loc și să cînte, stîrnind cu fusta ei lungă colbul de pe drum.

Soacră, soacră, poamă acră,
Bună ești de gură, soacră !
Doar cînd vine feciorașul
Iei tîngirea și fîrașul...

Perșan o aplaudă.

— Bravo mătușico ! Precum văd, îmi cunoști bine soacra. Uite, să știi că, spre mirarea tuturor, cu o să mă mărit cu un flăcău care are o mamă, cum se spune, iute din fire. Dar n-o să treacă nici o lună și soacră-mea o să se facă, în miinile mele, mieluşel.

Chipul, rotund ca o tavă, al mătușii Telly deveni dintr-o dată serios.

— Credeți că nu, fetelor ? Eu una cred că chiar așa o să se întîmple. De fata președintelui nostru, oricare soacră o să fugă cît o s-o țină picioarele. Fata asta ar trebui să se ducă la oștire, să tragă cu tunul !... Asta nu-i fată, ci tunar !...

Tot vorbind și rizînd, nici nu-și dădură seama cînd ajunseră în sat, atît de scurt li se păruse drumul prăfuit și bătut de soare. La marginea satului, fetele se potoliră și fiecare se îndreptă spre casa ei. Gîzetar însă se opri în fața unei cocioabe pe jumătate năruită, lîngă care creștea, singuratic, un dud. Acolo trăia văduva Badam. Bărbatul ei se întorsese de pe front schilod și, după ce zăcuse cîțiva ani, murise. Mătușa Badam rămăsese cu trei copii. Cît timp putuse munci își mai încropise nevoile, dar în primăvara aceea, spre nefericirea ei, se îmbolnăvisese, căzînd la pat.

Gîzetar trecu prin grădina de zarzavat. Răsadurile năpădite de buruieni nu erau stropite și verdețurile începu-seră să se veștejească. Acolo ar fi fost muncă pentru toată seara. Gîzetar știa că o așteptau destule treburi și acasă. Apoi Nadjaf avea să vină obosit, flămînd și trebuia să-i

dea de mâncare. Gizetar intră în cocioabă să vadă ce face bolnava. Îi spuse c-o să vină mai târziu cu cîteva comsomoliste să-i spele copiii și să-i rînduiască grădina.

– Îți mulțumesc, drăguțo ! îi răspunse mătușa Badam și ochii i se umeziră.

Ieșind din nou în uliță, Gizetar văzu că Perșan și mătușa Telly nu se despărțiseră, că încă mai tăifăsuiau.

– Hei, ia stați puțin ! le strigă Gizetar. Hai să venim descără la mătușa Badam, să-i dăm o mină de ajutor.

– Ai o inimă de aur, zău așa ! îi spuse Telly. Dacă e o dreptate pe lume, apoi trebuie să ajungi președinte de colhoz... Nu-i așa ? o întrebă ea pe Perșan care înțelese unde bătea mătușa Telly. Și ea îi răspunse fără să stea mult pe gînduri :

– N-ar fi de mirare ! În stepă sînt multe colhozuri și Gizetar ar putea fi foarte bine președinte la unul din ele – e foarte firesc !

Mătușa Telly rise cu poftă.

– E deșteaptă foc fata președintelui nostru ! A întors-o cum i-a venit bine !

5

Rustam fusese chemat la Baku, la Ministerul Agriculturii. Salman plecase la stîină, la Husein, și se infundase acolo. Nimeni nu mai urmărea munca la bumbac a brigadierilor și a șefilor de echipă. Unii mai nepăsători, părăsiseră cîmpul, ducindu-se să-și dezmoștească oasele în răcoarea ceainăriilor sau să colinde bazarele.

Văzînd această situație, Șirzad își dădu seama că trebuiau luate măsuri, că fiecare ceas, fiecare zi erau prețioase și-i adună în grabă pe comuniști și pe comsomoliști cărora le aminti că ei aveau nu numai răspunderea propriei lor munci dar și a întregii recolte. Hotărîră cu toții ca în fiecare zi să apară în brigăzi foi volante-fulger : se vor distribui premii pentru depășirea normelor, se vor acorda zile libere numai femeilor măritate – gospodinelor,

iar bărbații și tineretul în general – fete și băieți – vor lucra fără întrerupere și vor dormi tot timpul campaniei în cantonament.

Munca se desfășura, pare-se, destul de bine. Șirzad, însă, era nemulțumit. Ce socoteală e asta ? se întreba el. Rustam plecase și disciplina parcă se și dusesse pe apa simbetci. Deci nu se face treabă decît atunci cînd președintele zbiară și muștruluiește !... Totul se face prin urmare – de frica lui ? Așa nu mai merge ! Într-un asemenea colhoz, cu atîtea gospodării anexe, fiecare colhoznic trebuia să-și cunoască sarcinile, să muncească întotdeauna cu sîrguință, nu de frică, ci pentru că așa îi dictează conștiința.

Într-o dimineață trecu prin fața căsuței mătușii Telly, o cocioabă parcă intrată în pămînt de veche ce era ! Hotărî să-i treacă pragul. Mătușa Telly trebuia lingă vatră. Cînd îl observă pe secretarul organizației de partid, îl întîmpină prietenoasă :

– Fii bine venit și să ai parte de sănătate ! Poftim, intră ! Pregătesc îndată de-ale gurii pentru copii și plecăm împreună.

Aplecîndu-și capul, Șirzad intră în cocioabă. Înăuntru era cam întuneric. Doar cîteva raze de lumină străbăteau prin ferestruici. Pe jos era lipit cu lut și așternute preșuri țesute în casă. Peste saltele și pe pereți erau puse velințe. Într-un leagăn, dormeau gemenii, iar Kerem, cu obraji plini de țepi, ședea posomorît jos, pe pămînt, cu fiul său, așteptînd să li se dea mîncarea de dimineață. Garaghez rînduia farfuriile pe preș.

Șirzad le dădu binețe, urîndu-le toate cele bune. Văzu ce se petrecea acolo și îl cuprinse ciuda. „Iată ce mentalitate ! Ce moravuri ! își spunea el. Mama copiilor e în spital și, cu toate greutățile prin care trec, Telly și Kerem se codesc să ducă gemenii la creșă. Le e rușine de ce se va vorbi, de clevetirile cumetrelor din sat care vor spune : «Mari pramatii, bunica și tatăl care-și lasă copiii pe mîinile altora – ei nu pot să-i îngrijească ?».”

Mătușa Telly intră în odaie cu o oală din care ieșeau aburi. Îl întrebă pe Șirzad cu o dojană în glas :

– De ce nu șezi ? Ce vezi, asta e ! Asta-i avutul nostru ! Nici scaun pe care să stai n-avem ! Ei, dacă ne-ar da un camion, am aduce în două zile piatră și s-ar putea ca pînă-n toamnă să ridicăm casă nouă...

– Nu te necăji, mătușă ! spuse Șirzad și se așeză lângă Kerem.

La poartă se opri un camion și, din el, coborî Salman care, profitînd de lipsa lui Rustam, folosea camionul pentru drumurile lui. Auzind la stîină că Șirzad se apucase să facă ordine, să introducă o disciplină severă în muncă, locuitorul președintelui veni fuga în sat ca nu cumva să scape din mîini asemenea chestiune.

Salman nu se aștepta să-l găsească pe secretarul organizației de partid la mătușa Telly. El începu să strige grosolan, chiar înainte de a păși pragul casei.

– Ei, mătușico, la muncă ! E vremea să ieși la cîmp, nu să trîndăvești acasă. Bumbacul nu așteaptă... și mai trimite-ți la muncă și pe trîntorul cela de fecior...

Lui Kerem i se urcă singele în obraz, dar se stăpîni și oftă adînc.

Salman trînti ușa de perete și dădu buzna în casă. Cînd îl văzu pe Șirzad parcă îi rămase vorba-n gît. Rîse puțin descumpănit și încercă să explice, pasămite, cum stau lucrurile.

– Uite, prietene, cu ce trebuie să mă ocup : să mîn oamenii la muncă.

– Nu cumva ai greșit adresa ? il întrebă Șirzad. Dacă nu mă înșel, tocmai mătușa Telly salvează de la pieire moștenirea lăsată de Husein, fratele tău de cruce.

Telly își cuprinse obrazii în palme și, cu vocea ei ascuțită, începu să zbiere :

– Ai, ai, ai !... Ia te uită cum se îngrijește bietul nostru Salman să nu se piardă bumbacul. E o plăcere să-l vezi. Ai face bine s-o trimiți la muncă înaintea tuturor pe surioara ta cea grăsană, că o ții în casă la trîndăveală ca pe o juncă în grajd !

– Te rog să nu te atingi de familia mea, se aprinse Salman, și fără a mai da ziua bună ieși pe ușă.

Şirzad îl ajunse aproape de poartă.

– Să programezi imediat un camion pentru mătuşa Telly. Ai înţeles ? îi spuse el tăios.

Salman tăcea incurcat – Rustam-*kişi* poruncise să nu se dea pentru nimic în lume camionul „demagogului cu fustă”.

– I-aş da, prietene, din toată inima, dar înţelege şi tu situaţia : toate maşinile sînt împrăştiate în diferite locuri de muncă şi nici pe ea, pe mătuşa Telly, n-o putem lua de la treaba ei. Cred că tu, cel dintîi, nu m-ai lăuda pentru asemenea ispravă...

– Pentru asta chiar că te-aş lăuda ! îl linişti Şirzad. Ai maşini de rezervă, piatra ar putea-o căra comsomoliştii, am face un subotnik pentru asta. Şi, întorcîndu-i spatele, strigă la fereastra deschisă : De mîine începem să-ţi facem casă, mătuşa Telly. Pregăteşte *chibirtma*, cam pentru vreo douăzeci de oameni, sau cum s-ar spune pentru organizaţia noastră de comsomol...

Mătuşa Telly nu ştia cum să-i mai mulţumească.

Tocmai atunci veni în goană paznicul de la sediu să-i spună lui Şirzad că-l chema la telefon raionul de partid.

Cînd auzi de departe la capătul celălalt al firului vocea lui Aslan, puţin schimbată din pricina distanţei, dar ca de obicei prietenoasă, inima tînărului începu să bată cu putere.

– Cum merge treaba, tovarăşe secretar ? Nu s-a clătinat disciplina în lipsa preşedintelui ? Fii cu ochii în patru : pe dumneata te tragem la răspundere ! Bravo – ştim că aţi stîrpit gîndacul acela atît de vătămător ! Da... ştiu... ştiu... acum fiţi cu luare aminte şi la loturile învecinate.

Stînd călare pe scaun, Şirzad ţipa în pîlnia telefonului :

– Aseară iar le-am atras atenţia cu hotărîre tuturor brigadierilor noştri. N-aveţi nici o grijă ! În fiecare zi sînt pe teren peste tot !

– Asta-i foarte bine ! Altceva – aci, la noi, se organizează pentru duminică un seminar. Nu va ţine decît o zi şi vor participa toţi secretarii organizaţiilor de bază din

colhozuri. Va veni un lector din Baku. Vino neapărat și dumneata cam în jurul orei zece dimineața.

– Mulțumesc, tovarășe secretar, și pentru invitație și pentru că v-ați ostenit să-mi telefonați. Vin sigur !

Punînd receptorul în furcă, Șirzad ieși afară din sediul colhozului. Își simțea energia sporită și hotărîrea mai dîră ca înainte. Peste o jumătate oră, călare pe un trăpaș de nădejde, cutreiera ogoarele cele mai depărtate de la hotarul colhozului „Steagul roșu”. Pretutindeni lucrau cu spor, fără vorbă multă, femei și fete, în rochii care păreau de departe, pe fondul bumbacului în floare, niște maci de munte presărați pe o pajiște verde.

6

Rustam se întoarse de la Baku, plin de voie bună. Nu contenea să povestească că fusese la teatrul de operă unde se reprezentase „Ker-Ogli”. Adusesese și unele daruri : două perechi de pantofi de lac, bluze colorate, două baticuri de mătase.

– Împarte-le cu noră-mea pe din două ! îi spuse fiicei sale care, de bucurie, sări într-un picior și intră în camera ei, ca să vadă cum îi stau darurile aduse.

Rustam adusesese Sakinei un *kelegai*¹. Amintindu-și însă de nora lor, ea era atît de mihnită încît, după ce îi mulțumi pentru dar puse șalul în scrin, fără a avea curiozitatea să vadă cum e și cum îi stă.

Întorcîndu-se în sufragerie, Perșan se apropie de tatăl ei și-și puse capul pe umărul lui.

– Altceva ce-ai mai adus ?

– Cel mai prețios dar pentru colhoz – un nou profesor de rusă și germană ! răspunse grav Rustam. M-am dus direct la ministrul învățămîntului. Pot spune fără să mă laud că m-a primit îndată ce am fost anunțat... M-a privit însă oarecum bănuitor : „Pe cine vrei să înscrii la Universitate, bătrîne, m-a întrebat el – pe feciorul sau pe fiica

¹ *Kelegai* – șal mare de mătase (n. ed.).

dumitale ? Eu i-am răspuns : „Copiii mei îmi seamănă : și-au luat examenul de maturitate, dar au rămas în colhoz !” N-a mai scos un cuvânt. S-a bucurat, a dat ordin să mi se aducă un ceai. Și cînd a auzit că avem nevoie de un profesor a examinat împreună cu mine niște liste – ne-am uitat cît ne-am uitat în ele amîndoi și am pus ochii pe un flăcău din Karabak. Un șoim, nu alta ! În cei cinci ani cît a urmat institutul, îl lăuda Rustam pe noul profesor, n-a luat nici o notă mică. Fruntaș pe toată linia. E fecior de țaran – înseamnă că se pricepe și în muncile colhozului. Cînd am terminat cu treaba asta, ministrul m-a întrebat : „Ei, alte dorințe nu mai ai ?” Aveam de bună seamă o poftă nebună să-i fac un pustiu de bine demagogului celuia de Goșathan și...

Sakina bătu din palme și spuse speriată :

– Ah, *kiși* ! Cum se poate să faci una ca asta ? Mai mare rușinea ! Nu șade bine...

– N-am făcut nimic ! continuă Rustam. Mi-am mușcat limba și mi-am spus : „Nu-i frumos să strici impresia. O să vin acasă și o să mă socotesc eu cumva cu acest demagog primejdios !”

– Tată, se amestecă în vorbă Perșan. Tu pe toți îi vezi demagogi, pe toți îi crezi dușmani...

– Hop și ea de colo !...

Salman își făcu și el apariția. Îl salută respectuos pe Rustam, urîndu-i bun sosit, și-l îmbrățișă. Cîtă vreme vorbi de mersul muncilor și de treburile colhozului, Sakina răbdă cît răbdă. Dar îndată ce aduse vorba de dispoziția „ilegală și revoltătoare” a secretarului organizației de partid de a se da un camion mătușii Telly, nu se mai putut stăpîni și-l întrerupse :

– Destul ! Oprește-te !... Omul a sosit obosit de la drum și încă nu și-a venit în fire... Mîine va fi la birou și acolo o să-i raportezi totul !

– Are dreptate. Hai, Salman, du-te acasă ! îi spuse Rustam, făcîndu-i un semn cu mîna. E bine să lași fața să se răcorească întîi și-apoi să te speli cu apă rece !...

Salman dădu din umeri, făcu o mutră nemulțumită și plecă.

Rustam gustă din bucatele îmbelșugate puse pe masă, sorbi ceaiul aromat și se culcă. Cîteva clipe după aceea sforăiturile lui aprige făceau să se cutremure pereții casei...

Sakina strinse masa și ieși în curtea învăluită în beznă. Doar lumina lămpii care ardea în camera fiicei sale cădea pe pămînt într-un cerc luminos, roșietic. Deodată tresări, zărind sub dudul din curte un om în cămașă albă și pantaloni de pînză. Anevoie putu Sakina să-l recunoască în întineric pe Garaș.

– Pe cine aștepti acolo ? il întrebă ea cu răceală.

– Am venit numai pentru o clipă, mai am treabă la brigadă ! răspunse Garaș privind în jur.

– Și eu am treabă cu tine ! Stai jos ! îi porunci Sakina cu o asprime în glas pe care Garaș n-o auzise niciodată la mama lui. Apoi, întorcîndu-se spre cerdac strigă : „Perșan, vino încoace cu lampa !“

Perșan aduse lampa cu gaz și o puse pe o măsuță șubredă. Tocmai vroia să se îndepărteze cu sfiala pe care se cuvenea s-o aibă o fată bine crescută, dar mama ei o opri :

– Stai și tu jos ! Nu mai ești copil – acum trebuie să împarți cu noi și supărările. Poate c-ai să știi să-ți ajuți mama cu un cuvînt sau cu un sfat bun.

Perșan avea pe ea o cămașă albă de noapte, lungă pînă la glezne, și un șal pe umeri. Ridică disprețuitoare capul și răspunse cu îndrăzneală :

– Nu vreau nici măcar să stau alături de acest nerușinat.

Garaș se dădu un pas înapoi. Mușchii obrazilor începură să-i joace. Nu îndrăzni să se certe cu sora lui și o rugă sfios pe maică-sa :

– Mai bine altă dată, mamă... dă-mi voie să plec acum...

– Nu, șezi ! se răsti Sakina. Cînd o să mai putem sta de vorbă ? Atunci cînd viața o să ni se năruie de-a binelea ?

Din întuneric se auzi deodată vocea îngrijorată a lui Salman :

— Nu cumva l-ați văzut pe Garaș ? Uf, ce bine că te-am găsit ! Hai iute la administrația colhozului... a venit tovarășul Kalantar și vrea să aibe o discuție foarte serioasă cu tehnicienii... Ar fi vrut să-l trezească din somn și pe Rustam-*kiși*, dar l-am convins să renunțe... i-am explicat că nu se cade... e om bătrîn, abia a venit de la drum...

Față de Salman, Garaș simțea un adevărat dezgust, chiar în prezența mult doritei Naznaz. De data aceasta însă, Salman îi apăru un adevărat inger salvator pogorît din ceruri...

Sakina nu mai îndrăzni să-și oprească fiul și Garaș se îndepărtă repede spre poartă.

Cînd ajunseră în ulița întunecoasă, Salman își petrecu brațul pe după gîtul lui și-i șopti la ureche că Kalantar-*leleș* îl aștepta, obosit de alergătura lui din timpul zilei prin atîtea colhozuri, la el acasă, în grădiniță și că în timpul ăsta Naznaz trebăluia pe lîngă vatră...

Garaș știa că toți prietenii lui Salman fuseseră parcă aleși pe sprînceană : toți erau murdari la suflet, lacomi de bani, necinstiți. Acum însă nu-i mai ardea să se gîndească de ce îi spunea Salman președintelui comitetului executiv al sovietului raional „Kalantar-*leleș*“ subliniind astfel intimitatea relațiilor dintre ei. Bine că scăpase de mama și de sora lui fără a mai avea vreo explicație cu ele. Deci va putea să nu se mai gîndească la nimic pînă mîine dimineață... să nu se mai frămînte, să nu mai sufere...

Sub dudul rămuros, Iarmamed, tot fluturînd într-una un șervet, alunga muștele care roiau în jurul lămpii atîrnată de un ciot al copacului.

— Bine-ai venit ! Ia loc, ia loc ! îl întîmpină el pe Garaș și, în timp ce-i oferea scaunul, ștergea praful de pe el cu șervetul din mînă. Vine îndată și Kalantar-*leleș*... se spală... ce om e... dacă aș avea o sută de vieți, jur pe Allah că aș fi în stare să le dau pe toate pentru el !... Iarmamed suflă cu putere spre o gînganie care bîzîia sub

nasul lui Garaș: Uf, blestemată lighioană, na! Să mai zbîrnîi și de acum încolo!...

– Pentru cine ți-ai da și o sută de vieți? întrebă rîzînd Kalantar care se ivi din întuneric. Minecile suflecate ale cămășii îi scoteau la iveală miinile albe și cărnoase, iar cămașa descheiată la gît dezvăluia și ea pieptul gras, fără un fir de păr. Chipul lui, cu ochii negri ușor bulbucați și cu sprîncenele stufoase, imbinat la rădăcina nasului, nu era urît. Dar pe Kalantar îl slăbeau picioarele scurte și pîntecul rotofei. Se apropia, ținînd-o de braț, pe frumoasa Naznaz împopoțonată cu un halat multicolor.

Iarmamed luă cu nespusă grijă prosopul ud de pe umărul lui Kalantar.

– Dacă ai fi spus că n-ai cruța nouăzeci și nouă de vieți, pe care nu le ai – ei, da! te-aș crede, continuă Kalantar, dar în ce privește cea de-a suta viață, aia care-i a mătăluță, mă cam îndoiesc! rîse zgomotos Kalantar încîntat de glumă lui. Kalantar nu-i amintise niciodată lui Iarmamed despre discuția din biroul lui Aslan. Socotea, pentru orice eventualitate, că era mai de folos să mențină relații bune cu un asemenea ticălos slugarnic, gata să săvîrșească orice nemernicie.

Glumele dezmățate ale lui Kalantar nu-i plăceau lui Garaș, iar cînd Kalantar îl întrebă: „Ei, ce mai faci, urmaș al lui Rustam-*kiși*” se întunecă la față și nu mai scoase un cuvînt.

De altminteri, Kalantar nici nu-i cerea să-i răspundă. Zvîrlea întrebările așa, disprețuitor, pur și simplu. Sărea de la una la alta, rîzînd cu zgomot de propriile lui glume, considerînd pesemne că acest fel de a fi se cuvenea doar celor sus-puși, neputînd fi îngăduit unui om simplu, de rînd.

– Am auzit că Rustamovii știu să joace strașnic table, spuse Kalantar. O să vedem noi acum – da, o să vedem!

Iarmamed își și luă picioarele la spinare, fugind după table. Neostenindu-se măcar să-l întrebe pe Garaș dacă vrea să joace, Kalantar se ocupa de Naznaz, pe care o așeză lîngă el, strîngînd-o de mijloc.

– N-ai să răcești, sufletele ? Seara e friguroasă, îi spuse el.

„E cu puțință ca bondocul ăsta să-i placă ?” gîndi Garaș cu o dureroasă nedumerire, văzînd cum Naznaz își pusese capul pe umărul oaspetelui.

Cînd Iarmamed aduse tablele, Kalantar îi spuse lui Garaș :

– Începe tu, tractoristule !

– Nu știu să joc table ! răspunse Garaș.

– Minte ! minte ! țipă pițigăiat Naznaz. De cîte ori m-a bătut și pe mine... m-a făcut și marț !...

Kalantar nu mai stăruia, dînd din mină de parcă ar fi alungat o muscă ce i se lăsa pe obraz.

– Atunci scoală ! Ți-am făcut cinstea să te poftesc să joci cu mine și n-ai vrut... Iarmamed – hai, joacă tu !

– Pot îndrăzni eu să mă măsoar cu dumneavoastră, *leleș* ?

Luă totuși zarurile și se așeză pe scaun.

Naznaz rîdea cu poftă, ațîțindu-i pe jucători. Kalantar muta piesele cu o repeziciune uimitoare, admirîndu-și mișcările. Garaș vedea ce prost, ce irațional juca președintele comitetului executiv al sovietului raional și totuși cîștiga...

Și Kalantar observă că e lăsat să cîștige, dar nu protesta de loc. Era obișnuit să cîștige el întotdeauna partidele... Nici prea deștept, nici prea prost, știuse întotdeauna să se înfrupte din bunătățile vieții. Pentru postul de președinte al comitetului executiv raional fusese propus întîmplător de cineva, altcuiva, care nici nu se ostentase măcar să stea de vorbă cu el, să-l scruteze mai atent. Ori de cîte ori erau luate în discuție probleme economice importante se eschiva de la discuții, evita să-și spună părerea. Se mărginea la simple exclamații care nu spuneau nimic : „a, da !”, „firește”, „desigur”, „fără îndoială !”... La toate ședințele, vota „pentru”. Dacă nime-reă însă în minoritate, se grăbea să strige cît îl ținea gura că fusese indus în eroare... Kalantar avea chiar un certificat de absolvire a unui institut pedagogic, dar nu știa

să scrie corect nici în azerbaigiană, nici în rusește, și niciodată nu semna o hirtie care nu era contrasemnata de ajutorul lui.

Bucuros că-l bătuse pe Iarmamed și încântat de laudele lingușitoare ale tinerei Naznaz, Kalantar își exprimă dorința de a juca și cu Salman care se făcuse între timp nevăzut. Garaș observase de mult la el acest obicei : ori de câte ori venea câte un oaspete, Salman lăsa pe capul surorii lui toată bătaia de cap, iar el dispărea, pitulindu-se în vreun cotlon mai întunecos.

Salman fu în sfârșit găsit și începu să joace cu Kalantar. Firește că numai după câteva clipe se și declară învins, zvîrlind cu ciudă zarurile.

– Hai să jucăm amîndoi, frumoaso ! Vrei ?

Fără a face prea multe mofturi Naznaz puse mîna pe zaruri. Garaș însă, nemaiputînd răbda, ieși din întuneric.

– Ei, tractoristule, ai prins curaj ? rîse de el Kalantar. Hai, dă-i drumul ! Aruncă zarul și zise : cinci !...

– Spune, tovarășe, ce treabă ai cu mecanicii ? întrebă Garaș și vocea îi tremura de minie. Vreau să plec.

– Ia uită-te la el ! exclamă Naznaz. Nu înțelege de glumă !

– Ce-i cu tine, băiete ? Liniștește-te ! sări în sus Salman, parcă proiectat de un resort, și încercă să-l cuprindă pe după umăr.

Kalantar în schimb se simți jignit :

– Face pe grozavul dumnealui ! Nu vrei, nu juca – ia loc pe laviță ! Ia te uită ! Hai, nu mai ține nasul sus ! Află că n-am decît să ridic un deget și l-am și zvîrlit cît colo pe taică-tău din postul lui de președinte. Se găsesc și alții în locul lui, n-ai grijă !

Pierzîndu-și stăpînirea de sine, turbat de furie, Garaș luă zarurile și le zvîrli în fața îngîmfată a lui Kalantar.

– Sălbaticule ! se răsti la el Naznaz.

Luat pe neașteptate, Kalantar se clătină pe picioare, o apucă pe Naznaz de mînă și o trase spre el. Căzîndu-i în brațe, Naznaz continua să țipe tot mai ascuțit.

– Mitocane ! Mojic ce ești !

Garaș însă n-o mai auzea. Omul ale cărui haine sînt cuprinse de flăcări fuge de el însuși... Și Garaș alerga în clipa aceea spre stepa învăluită în întunericul nopții, vrînd să fugă parcă de el însuși, de muștrările lui de conștiință, de rușine...

Capitolul XIII

1

Năpădit de iarba deasă, arikul ținea aidoma unui chenar verde loturile de bumbac. Apa clipoceă, vrînd parcă să aducă aminte oamenilor că arikul e viu. Apropiindu-se de mal, Șirzad îi asculta susurul cu desfătare.

Tufele de bumbac, înalte aproape de două palme, se acoperiseră cu frunze. În depărtare huruia tractorul și, în urma lui, femeile, cu basmale multicolore, retezau cu sapa buruienile rămase. Lîngă arik, o fată care avea pe cap o pălărie de paie cu panglică verde, amesteca în-grășămintele chimice cu bălegar, după care arunca amestecul în apa ce se scurgea spre culturile de bumbac.

Era Perșan.

Apropiindu-se de ea, Șirzad îi ură :

– Niciodată să nu știi ce înseamnă oboseala...

Perșan nici nu întoarse capul, poate de rușine fiindcă brațele ei goale erau minjite pînă-n coate de bălegar, sau poate pentru că era prea cufundată în muncă.

– Ai spus ceva ?

– Am spus : „să fii fericită !”

– Ceva mai de soi nu puteai născoci ? murmură fata.

Sărind peste arik, flăcăul ridică o lopată de jos și începu să zvîrle bălegarul în apă. Văzîndu-l, Perșan, arțăgoasă

cum era, nu mai putu răbda. Ochii îi scînteiau. Luindu-i lopata din mîini, o aruncă cît colo.

– Tovarășe brigadier, vezi-ți de treaba ta ! N-am de loc chef să împart cu tine zilele-muncă.

– Nu vreau decît să-ți arăt cum se fărîmițează bălegarul.

– Asta o știu eu de mult – fii fără grijă ! îi retează ea vorba. Iar dacă n-ai într-adevăr ce face, pune mina pe sapă și dă ajutor femeilor, că spinarea li-e frîntă de oboseală.

Șirzad făcu ochii mici și o zări, de-a lungul șirurilor strîmbe de tufe, firave, pe Gizetar care mărunțea pămîntul cu îndîrjire.

– Ți-e milă de prietena ta ? Ea are bărbat tractorist. Să se ostenească el dacă vrea să-și scutească nevasta de muncă.

– Și tu ce vrei ? Să stai de o parte fără să faci nimic ? îl întrebă Perșan rîzînd batjocoritor. Ce tot stai așa, de lemn ? Dacă n-ai nimic de făcut, zi-i un cîntec sau spune niscaiva poezii ! M-aș mai înveseli și eu puțin.

Perșan zvîrlea mereu bălegar în apa arikului, care curgea spre ogoarele din vale. Munca aceasta istovitoare nu o liniștea însă de loc. Șirzad se așeză aproape de malul arikului. Privea cu încîntare fata și se gîndea că în pieptul ei bătea o inimă tot atît de bună ca și a maică-si. Iar în ce privea firea ei încăpățînată, neclintită, aspră – aceea o moștenise de la taică-său... Dacă o fată ca ea îndrăgește pe careva – apoi îl va îndrăgi pentru toată viața...

– Dar ce, vrei să te veselești ? Nu-ți place aici ? Sau ai necazuri ? o întrebă Șirzad prietenos, cu blîndețe.

Perșan mai mult pufăi decît răspunse. Se îndreptă spre arik, se spală pe mîini și răspunse cu tristețe în glas :

– Garaș ne-a făcut de rîs – da, ăsta mi-e necazul. Mama nici nu mai doarme – nopți întregi nu închide ochii. Poți crede ? A îndrăgit-o pe Maia atît de mult, încît o iubește mai mult chiar decît pe mine. Și, deodată, drept încheiere, strigă tăios : Să mai ai încredere în bărbați !...

– Nu toți bărbații sînt la fel.

– Fratele meu Garaș era omul cel mai bun, cel mai cinstit și cu sufletul atît de curat ! strigă Perșan. Dacă și el s-a purtat cum s-a purtat cu nevasta lui, la ce te mai poți aștepta de la alții ?

Șirzad înțelese că nu era momentul să apere cinstea sexului masculin. Ar fi fost zadarnic, fără nici un folos. Ar fi putut să-i mărturisească deschis că o iubește, că el n-o va atinge nici cu o floare, că ea era pentru el cea mai dragă și mai dorită dintre femei. Dar tăcu. Se ridică în picioare și-și aruncă privirile peste întinsul stepei. Tractorul se oprise. Femeile puseseră sapele pe umeri ca ostașii armele și se îndreptau una după alta spre cantonament.

– Și acum, pleacă ! Mă duc să mănînc ceva ! spuse Perșan, așezîndu-și buclele ieșite din basma. Își scutură praful de pe fustă și se îndepărtă. Cînd ajunse însă dincolo de arik, se opri locului și fără să se uite la Șirzad, îi strigă :

– Hai, vino și tu ! Ți-ajunge să tot hoinărești flămînd pe zăduful ăsta. O să te ospătăm la noi cu ce s-o găsi.

În cantonament era o gălăgie asurzitoare. Femeile așternuseră în pridvor, unde se simțea o adiere răcoritoare, fețe de masă și puseseră pe ele de-ale gurii, aduse de acasă : lipii, ouă, unt, brînză. Perșan și brigadierul Șirzad fură întîmpinați cu voioșie, cu glume și risete.

Mătușa Telly care, în fusta ei încrețită părea un cocean de varză uriaș, curăța un ou de coajă. Deodată o rugă pe Gîzetar :

– Am uitat să-mi iau sare de acasă, porumbițo, dă-mi și mie puțină de la tine !

– Ehei, mătușico, nu prea mai ai ținere de minte ! De cînd ești șefă de echipă, faci tot felul de boroboaze, o ațiță veselă Perșan.

– Află că ținerea de minte mi-am învelit-o într-o basma ca s-o dau în dar unuia care și-a uitat de îndatoririle lui de familie, răspunse Telly, cu un zîmbet senin.

Se făcu tăcere. Toate fetele știau că Garaș mîncă în camera alăturată a cărei ușă era larg deschisă.

Perşan întinse mină să ia o bucată de lipie dar şi-o trase îndată înapoi. Era supărată cumplit pe Garaş dar socotea că, faţă de oameni, avea datoria să-i ia apărarea.

– Ah, mătuşico, ce dulce ți-era graiul când ne cîntai cîte un *baiatî* !... Acum, însă, din gură nu-ți ies decît vorbe amare ca fierea.

– Gura mea cea dulce ți-o aduc în dar ție, fata mea, și te poți folosi de ea. Tu dai dreptate la toată lumea, dar adevărul amar nu-l spui nimănui...

Se amestecă în vorbă o femeie voinică, ale cărei brațe mușchiuloase o făceau să pară un adevărat luptător de circ.

– Am văzut-o aseară în preajma arikurilor pe nora voastră. Era galbenă, sărăcuța, ca frunzele în toamnă. N-o fi cumva bolnavă ?

– N-o mai zărește de loc omul, s-a făcut nevăzută ca luna la ramazan ¹ ! adăugă o vecină. S-o fi mutat, poate, de tot în colhozul „Steagul roșu” !

– Acolo, președintele-i om mai bun la suflet ! spuse veninoasă o fată, ascunzîndu-se în spatele altora.

Perşan făcea fețe-fețe. Văzînd-o cît suferă, Gîzetar, căreia i se făcuse milă de ea, spuse cu asprime :

– Gata ! V-ați dat drumul la gură – nu vi-e rușine ? ...Dacă Maia a mai slăbit e doar fiindcă muncește mult la Kara Keremoglu unde s-au îmbibat de sare un mare număr de hectare... Și doar știți că asta nu-i de glumă !... Mai bine ați vorbi cu locțiitorul președintelui despre nevoile voastre... și ea făcu semn din cap spre Salman, care tocmai se apropia călare pe un murg.

Salman descălecă și zvîrli dirlogii paznicului, apoi se urcă în pridvor cu pas voinicesc, urînd tuturor poftă bună.

– Mulțumim ! răspunse Gîzetar. Mulțumim și poftim la masă, numai că, din păcate, nu avem nimic gătit. Așa mîncăm noi toată vara. Dumneata însă, nu ești obișnuit cu asemenea bucate, și poate să ți se oprească în gît !...

¹ *Ramazan* – sărbătoare religioasă la musulmani (n. ed. ruse).

„Uf, blestemată muiere ! Mai rea de gură chiar decît mătuşa Telly !“ gîndi în sinea lui Salman, strîmbîndu-se. Găsi însă îndată riposta cuvenită : făcu un semn spre Şirzad care şedea alături de Perşan, şi tocmai lua o bucată de lipie dată cu unt, pusă pe faţa de masă. Era înciudat, văzîndu-i alături, atît de aproape unul de altul. Dar nu-şi dădu gîndurile pe faţă, ci spuse cu un zîmbet forţat, în colţul gurii :

– Pe secretarul organizaţiei de partid să-l trageţi la răspundere. Asta-i prima lui datorie : grija de oameni. Eu sînt mulţumit dac-o s-o pot scoate la capăt cu ridicarea Casei de cultură şi cu tragerea cablului electric în sat.

Auzind vocea lui Salman, Garaş ieşi din cameră şi se îndreptă spre tractorul lui.

– Da, ar fi timpul să se gătească mîncare caldă în cantonament ! se declară Şirzad de acord. Fireşte, nu neg de loc că şi eu sînt vinovat în treaba asta. Am pus pe umerii femeilor şi fetelor noastre o povară prea grea. Mă mir cum de fac faţă.

Perşan îşi dădea seama cu mirare că aproape o sufoca ura care mocnea în ea împotriva lui Salman. Totul era la el respingător : şi zîmbetul cleios, cu tîlc, şi vocea tărăgănată care curgea ca o şuviţă de vin dintr-o ulcică, şi portharta ofiţerească ce-i atîrna pe umăr, şi nemăsurata lui încredere în sine... Ca să-i facă sînge rău puse în mîna lui Şirzad, pe care îl descumpănea atîta drăgălăşenie din partea ei, un ou răscopt gata curăţat şi o bucată de lipie dată cu unt.

– Hai, mai ia şi tu ceva în gură că fără mamă te-ai jigărit de tot ! îi spuse fata pe un ton cam aspru, cum e în general obiceiul fetelor de la ţară cînd vorbesc cu iubitul lor faţă de străini. Dacă-ţi pui nădejdea în Salman, apoi parcă te văd întins repede între patru scînduri... Ce, nu se găsesc în colhozul nostru şi carne, şi verdeţuri, şi zarzavaturi, şi grăsimi, şi unt ?... O farfurie cu supă cit ar costa ? Şaizeci de copeici, cel mult ! Ba poate chiar

cincizeci – și banii s-ar putea opri la sfârșitul lunii din avans. Ar fi atît de lesne !...

Din toate părțile izbucniră exclamații și aprobări.

– Așa e !

– Propunerea-i înțeleaptă !

– Hai, Salman, făgăduiește c-o să te ocupi de asta !

Salman se înclină netulburat :

– După cum vorbești, *banum*, s-ar putea crede că ești membră în comisia de revizie. Să știi că la iarnă, la alegeri, te propun deputată în sovietul raional... În ce privește mîncarea caldă, făgăduiesc că va fi pregătită – chiar cu începere de poimîine, că de mîine nu mai e cu putință.

Pe drumul de căruțe se apropia o mașină mică, săltînd la hirtoape și stîrnind valuri de praf. Salman recunoscu *Pobeda* lui Rustam și se repezi îndată spre ogorul mătușii Telly.

Ajuns acolo, începu să umble în sus și în jos, dînd ordine în dreapta și în stînga, prefăcîndu-se că e cufundat în muncă, nevoie mare...

Lovind cu sapa, femeile fărîmițau bulgării de pămînt în jurul tufelor mai plăpînde și smulgeau buruienile. Munceau cu tragere de inimă și cu spor, fără să scoată un cuvînt : culturile erau atît de slabe că pe toate le durea inima.

– Merge încet, foarte încet ! strigă Rustam încă de departe și nemulțumirea i se citea pe față. Ați putea să vă mișcați mai iute ! Tufele sînt firave de tot – se vede de la o poștă că nu au avut îngrășăminte.

Vocea lui Rustam suna de data aceasta neobișnuit. Se vedea că e obosit, dar și dojana era vădit nemeritată, ceea ce mătușa Telly nu putea îndura...

– Facem toate eforturile, ne străduim din răsputeri și acum tot noi ieșim vinovate ? Halal de noi – îți mulțumim. Nu cumva lotul ăsta-i al lui Husein-mutul, ciracul tău ? Nu ți-am spus eu doar de atîtea ori că lingăul ăsta își bate joc de sămînță ? Acum vrei să mă înșfăci pe mine de guler ?

Rustam își scoase șapca și se șterse pe față cu batista.

– Uf, că mare scandalagioaică mai ești ! îi strigă el muștrător.

Șirzad apăru și el. Lovi cu vârful cizmei în pământul întărit, scortos, și se declară de acord că echipa condusă de mătușa Telly nimerise într-adevăr un lot din cele mai grele. Adăugă însă că dacă va fi udat cu apa din arik, amestecată cu bălegar, tufele se vor înviora, se vor întări.

– Ai înțeles ? o întrebă disprețuitor Rustam pe mătușa Telly.

– Am înțeles, dar nu știu dacă ai înțeles și tu că mâinile ne sînt frînte de-atîta săpat ! răspunse pițigăiat mătușa Telly. Unde-s mașinile care stau grămadă în curtea S.M.T.-ului ? Hai, spune-ne : unde-s ?

Președintele se trase de mustăți și cu mare greutate se stăpîni să nu suduie. Apoi se îndreptă tăcut spre mașină.

2

Se însera. Cerul nu mai avea culoarea lui albăstrie, ci una verde-închisă, de parcă se oglindeau în el cîmpiile și livezile. Spre apus, soarele purpuriu trăgea de-a lungul zării brazdele adînci ale asfințitului.

Șirzad pășea pe cărăruia șerpuitoare dintr-un lan cu tulpinițe înalte de grîu. Toată ziua și-o petrecuse prin bostănării, în grădinile de zarzavat și de-a lungul porumbiștilor. I se bucura inima văzînd cum creșteau grînele, ale căror tulpini se umflau de sevă, cît de minunate erau roadele... Totuși, nu izbutea să încerce un simțămînt deplin de mulțumire. Pe fiecare lot, ochiul lui descoperea cîte ceva din urmele unei munci făcută de mîntuială. Pesemne că oamenii nădăjduiseră să-i ajute pământul și soarele Stepei Mugane. E drept, pînă la o anumită vreme pământul și soarele stepei îi scoteau din încurcătură. Totuși, în colhoz existau încă rezerve de forțe omenești iar parcul de mașini al S.M.T.-ului nu era folosit din plin.

În plus, brigadierii nu respectau adesea regulile agrotehnice. Deci, prea multe motive de bucurie nu avea...

Cărarea se desprinsese din lanul de primăvară, pătrunzînd apoi într-un lăstăriș. Mirosea a praf dinspre drumul de țară alăturat. Șirzad mergea tot mai încet...

Abia cînd se întorsese maică-sa de la oraș, își dăduse seama cît de mult îi lipsise îngrijirea ei. Mătușa Sakina fusese deosebit de atentă cu el – totuși nu era de-ai ei, mîinile ei nu-l îngrijeau ca pe ai ei... Deodată, inima începu să-i bată iute, tot mai iute, năvalnic, parcă ar fi simțit mireasma izmei ce creștea pe malul arîkului. Numai de dorul mamei fusese el mistuit oare? Gîndurile nu-i zburau și într-altă parte? Cu glas scăzut, atît de scăzut de parcă s-ar fi temut că poate fi auzit, începu să cînte un *baiatî*. O clipă după aceea se însufleți. Cîntecul îi zbura tot mai năvalnic de pe buze și lanurile de grîu, lăgănate de adierea vîntului, parcă rămăseseră și ele deodată nemîșcate, vrăjite de cîntecul lui Kesmia-Sikosta :

Prietene, umple-mi paharul cu vin,
Paharele leagă frăția !
De nu vrei cu pace, de-ți place venin,
Sorbi-vom veninul din el, vrăjmășia...

Deodată cineva sări din stufăriș. Șirzad se simți prins de umeri și tras vijelios înapoi. Auzi și o voce care strigă : Hop ! Suava mireasmă a florilor de cîmp, răsufierea fierbinte care-i mîngîia ceafa, risul sonor – totul îi spunea cine se furișase pe urma lui. Nu făcu nici o mișcare de împotrivire și, prefăcîndu-se că se prăbușește la pămînt, o prinse în brațe pe Perșan și o ridică în sus...

Un șirag împletit din maci roșii înconjura gîtul fetei. Florile roșii îi împodobeau și marginile pălăriei de pai.

Istovită, parcă fără un strop de vlagă în ea, Perșan se lăsă în brațele lui.

Din depărtare se auzea clacsonul unei mașini. Perșan tresări. Șirzad o lăsă jos. Ea își îndreptă rochia și pălăria, făcu ochii mici și parcă abia trăgîndu-și răsufierea, îl întrebă :

– Te-ai speriat ?

– De ce să mă sperii ? Toată seara asta am așteptat o minune !

– Te rog să nu minți... să nu minți ! îl struni fata. Dar când Șirzad încercă s-o ia în brațe, se feri de el.

– Stai un pic... o rugă el.

Perșan însă și trecuse drumul, alergînd în jos pe pînășul unei ripe. Șirzad o luă la fugă după ea...

La răscrucea șoselei se oprise, albă de praf, *Pobeda* lui Rustam. Acesta îi dădea lui Salman ultimele dispoziții pentru viitor : să doarmă în cantonament, nu să dea pe acolo doar spre prînz cum făcea de obicei. Firește că lui Salman nu-i prea venea la îndemînă să-și frîngă oasele pe un pat de scînduri, dar își aduse aminte că de acolo putea s-o șteargă lesne la stîină, la Husein-mutul.

Dus pe gînduri, Rustam îi urmări cu privirea pe Șirzad și pe Perșan, care trecuseră ca două umbre în depărtare, dispărînd îndată, apoi spuse :

– Asta e ! Cum a împlinit fata șaisprezece ani... pof-tim... trebuie s-o măriți... cu primul țîngău care-i iese în cale !...

Salman nu-și mai găsea locul de bucurie. Fiindu-i însă teamă să nu-l supere pe Rustam, aduse vorba pe departe.

– Ei, nene Rustam, în afară de surioara mea dragă, nu mai am pe nimeni pe lume !

– Și ce vrei să spui cu asta ?

Salman lăsă ochii în jos rușinat și oftă adînc, de parcă l-a săgetat pe neașteptate un junghi în inimă. Îi spuse încet, aproape în șoaptă că încă de mult visa să devină fiul iubitor al lui Rustam, să-i țină în puf fata, să se îngrijească de bătrînețele respectaților ei părinți.

De la Rustam te puteai aștepta la orice, nu numai la sudalme dar și la niscaiva pumni. Din prudență, Salman se dădu cițiva pași înapoi. Rustam îl ascultă liniștit. Nu se putea opri de a nu face o comparație. Șirzad era un încăpățînat. Nu și-ar fi ieșit din ale lui nici chiar față de taică-său, dacă acesta ar fi înviat. De cînd fusese ales secretar al organizației de partid devenise însă și mai

turbat. Să te înrudești cu un asemenea om neînduplecat însemna să-ți zvirlă propria ta fată în flăcări... Salman avea o fire blindă, era supus, își cunoștea lungul nasului, știa să-i respecte pe cei mari și să ceară ce trebuia de la cei mici. Unul ca ăsta ar fi sluga fetei sale și a lui. Gurile rele vor spune atunci că, numindu-și ginerele locțiitor, Rustan a făcut din colhoz o moșie, o moștenire de familie ! Ei, și ? N-are decît să se mute în alt loc de muncă. Dar, mă rog, unde-i primejdia dacă ginerele rămîne pe locul lui ? Ptiu ! Niciodată nu le poți închide gura demagogilor și flecarilor...

– Crezi că ea te-ar vrea ? întrebă Rustam cu o blîndețe neașteptată în glas.

– O, vai de mine ! Nu mi-ar trebui decît încuviințarea dumitale ! răspunse Salman, minunîndu-se el însuși de curajul lui.

Rustam căzu din nou pe gînduri.

– Ia spune, ai cîntărit bine totul sau gîndul ăsta năstrușnic ți-a venit chiar acum în minte ? Bagă bine de seamă ! Dacă peste o lună o faci să verse o singură lacrimă te poți socoti de pe-acum pe lumea cealaltă... că eu n-o să îngădui așa ceva.

– Ce tot spui, nene Rustam ? Dar ce, mă cunoști de ieri, de alaltăieri ? Ai auzit cumva vreo vorbă urită despre mine ? Îmi ești părinte și ocrotitor, iar eu voi fi robul fetei dumitale !...

– Nu, băiatule, nici așa nu-i bine ! îl sperie schimbăciosul Rustam. Eu nu-mi dau fata după un bărbat care vrea să-i fie rob. Un asemenea bărbat nu face nici o ceapă degerată. Să-ți prețuiești nevasta, s-o ocrotești, dar să-i fii stăpîn, să ai tu ultimul cuvînt în casă.

– Dar eu ce-am spus, nene Rustam ? exclamă Salman, frîngîndu-și mîinile la piept. M-am zăpăcit în toată legea, explică el, am vrut doar să spun că îți rămîn dumitale rob... cum vezi, spun și eu ce-mi vine pe limbă...

Năpădit de gînduri, Rustam trăgea de zor din mustață, în timp ce Salman își mișca buzele fără să scoată un cuvînt.

– Bine, trimite pețitori. O să vă logodim, iar la toamnă o duci în casa ta ! îi spuse Rustam. Și, fără să mai asculte mulțumirile lui Salman se sui în mașină.

3

Maia nu vorbea nimănui de nefericirea ei – nimănui nu i se plîngea de soarta ei. Izbutea doar să zîmbească celor pe care îi întâlnea și știa să aibă aceeași atitudine liniștită față de fiecare. Numai atunci cînd rămînea singură cu ea însăși lăsa să-i curgă în voie lacrimile. Somnul îi era zbuciumat de visuri chinuitoare – cele dintîi întâlniri cu Garaș, sosirea ei în Stepă Mugană – trăia totul aievea. Și atunci cînd se trezea din visurile grele, plîngea încet, fără zgomot, acoperindu-se cu pătura ca să n-o audă Zeinab...

Zeinab însă, care-i oferise Maiei adăpost în casa ei, știa tot ce se petrece în sufletul tinerei femei, dar nu pomenea nimic despre acest lucru. Și ea străbătuse cîndva un asemenea drum al durerii fără mîngiere și-și dădea seama cît de cumplit este să rămîi singură în nenorocire. Ea însă mai știa un alt lucru pe care-l învățase de la Kara Keremoglu – anume că nu-ți poți alina durerea decît prin muncă, că nimeni nu-ți poate îndulci cu vorbe amarul, oricît de blinde ar fi ele...

Într-o zi, cînd se întoarse de la cîmp, Zeinab o găsi pe Maia culcată pe divan cu fața în jos, plîngînd.

– Ce-i cu dumneata ? Nici nu s-a inserat bine și te-ai și culcat ? o întrebă ea cu voioșie, dar cu inima strînsă de durere. Hai în grădină să stropim răsadurile...

Maia sări repede de pe divan, rizind puțin stingherită.

Pînă să se lase întunericul, amîndouă pliviră și stropiră zarzavaturile. La sfîrșit, Zeinab o rugă pe Maia să rupă cîteva fire de ceapă, cîteva castraveți, salate și ridichi pentru masa de seară.

- Lucrezi cu îndeminare ! o laudă ea. Parcă ai fi țărancă din moși strămoși. Să rupem și puțină izmă. Miroase minunat, o punem pe masă... Raghim, hai să măninci !

Băiatul răspunse, dar întârzia. Nu se mișcase toată ziua de lângă vaca ce fătase în grajdul de paiantă, acoperit cu stuf. Nu-și mai lua ochii de la vițelul auriu, cu o dungă albă pe git, ca un colan.

Zeinab și Maia se văzură silite să se ducă după el în grajd, unde îndată ce intrară nu mai scoaseră un cuvânt, urmărind cu privirile cum vaca își lungea vițelul, cum acesta creștea parcă văzind cu ochii și cum încerca să se ridice pe piciorușele subțiri ca trestia.

- E vițelușă, se laudă Zeinab, și încă de rasă ! Dacă o să semene maică-si, va fi bună de lapte. Deodată își aduse aminte pentru ce a venit. Hai la masă, Raghim - acum vine unchiul Kara s-o ia pe Maia. Azi ai de făcut lecția cu cei de la irigație, nu ?

- Dar e încă prea devreme ! răspunse Maia.

- Tatăl meu spunea întotdeauna : de muncit să muncești iute, dar de mîncat, e bine să măninci încet. Eu, dacă măninc în grabă, mi se oprește mîncarea în git !...

Băiatul fugi din grajd, se spală repede în apa arikului și o clipă după aceea ședea cuminte la masă, în pridvor.

Nici nu apucară bine să se așeze cu toții că se și auzi glasul plăcut al lui Kara Keremoglu.

- Zeinab, Maia ! Unde sînteți ? S-a adunat lumea !

Zeinab oferi oaspetelui o farfurie de pilaf gătit cu mărar.

Kara Keremoglu refuză. Abia luase masa. Mărturisi însă că ar bea cu dragă inimă ceva acrișor, răcoritor. Le sfătui, pe Zeinab și pe Maia, să nu se grăbească : ascultătorii așteptau, mai fumînd cîte o țigară, mai pălăvrăgînd, și cu ocazia asta se mai odihnea și el pe banca de sub dud.

Maia aduse președintelui o pială¹ cu ovdug². Kara Keremoglu își potoli setea și, ștergîndu-și buzele cu mîneca, exclamă :

¹ Pială - o ceașcă mică, fără toartă (n. ed.).

² Ovdug - lapte acru subțiat cu apă (n. ed. ruse).

– O, ce minunăție ! Un adevărat elixir al vieții ! Îți mulțumesc din inimă, fata mea ! Ai făcut o mare plăcere unui bătrîn ca mine ! Nu vă grăbiți – oamenii nu fug nicăieri, pentru o lecție bună așteaptă pînă se întunecă. Apoi își întinse obosit brațele și adăugă : Ehei, dacă n-ar exista pămînt salinizat, Stepă Mugană ar fi neprețuită !...

Oamenii o așteptau pe Maia, stînd jos, pe pămîntul gol, lîngă administrația colhozului. Îi ascultau cuvintele cu atîta atenție, încît Maia se simți stingherită : nu știa cum să-i răsplătească pentru tragerea de inimă pe care o arătau. Recunoștea însă că nu avea încă prea multă experiență și că tot ce învățase din cărți nu întotdeauna se dovedea de folos în condițiile din Stepă Mugană. Încetul cu încetul se înfiripă o discuție la care lua parte toți cei prezenți și Maia trebuia să răspundă nu numai la întrebările care priveau solul și tehnica irigației, dar și despre energia atomică, despre uneltirile cercurilor imperialiste de peste ocean, despre extracția țițeiului din fundul mării. Știa că toți acești oameni munciseră toată ziua în arșița nemiloasă, și, totuși, nu plecau. Îi puneau mereu alte întrebări, una mai neașteptată decît alta. Maia era bucuroasă, văzîndu-se în stare să stîrnească la oameni atîta interes, o sete atît de mare de noi cunoștințe. Vocea ei prinsese putere, răsuna ferm și în clipele acelea fata era atît de frumoasă, încît dinspre gard unde ședeau flăcăii se auzeau mereu oftături adînci...

Cînd se întoarse acasă, se așternuse o liniște adîncă. Lumina lunii țesca pe dușumea chilimuri albastrii. Se auzea răsufierea ritmică a lui Raghim. Maia se culcă și, în acea liniște a nopții, se simți atît de singură, încît izbucni în hohote de plîns...

Deodată desluși zgomotul pașilor ușori ai unor picioare desculțe care se apropiau. Zeinab, în cămașă lungă de noapte, se așeză lîngă ea pe marginea divanului și o îmbrățișă, strîngînd-o cu putere la piept.

– Nu, nu trebuie să mă mîngii... Știu cît ești de bună, dar nu mă mîngîia, șopti Maia. Cine mai are acum nevoie de mine ? Dacă aș fi avut un bărbat care s-ar fi

întors din război schilod, aş fi fost fericită... Şi ea îşi puse mâna la gură, de parcă se înăbuşea în hohote de plîns. Da, chiar dacă el n-ar fi avut nici adăpost şi nici un ban, ba nici chiar o bucată de pîine în traistă, tot aş fi fost fericită. Dar acum pe cine mai am eu? Fără părinţi, fără un suflet apropiat, departe de locurile pe care m-am născut, inima mi-e zvîrlită la picioarele altei femei. Ce rost mai are pentru mine viaţa?

— Ascultă-mă, Maia, îi răspunse Zeinab. Eşti încă tinărară, eşti o fată cu ştiinţă de carte, ai văzut lumea, ai şi minte mai multă decît o muiere de la ţară ca mine. Am străbătut şi eu drumul durerii. Crede-mă, acest drum duce spre nişte porţi negre care atunci cînd se închid în urma ta nu te mai poţi bucura de căldura soarelui, nu mai vezi lumina lunii, şi nici pe oameni. Ai spus adeseori că viaţa înseamnă dragoste. Dar oare numai dragostea bărbatului e adevărata dragoste? Ia gîndeşte-te bine! Ai o muncă frumoasă, eşti respectată, eşti preţuită. Oare dragostea de muncă nu-ţi dăruieşte, şi ea, fericirea? Pleacă-ţi urechea la murmurul arikurilor şi nu uita că avem nevoie de tine! Dar dragostea de pămîntul natal? Şi tu şi eu iubim luna de pe cer, şi grădinile în floare şi cîmpurile verzi. Doar în toate acestea, ne găsim deopotrivă fericirea...

Zeinab o îmbărbătă pe Maia multă vreme, vorbindu-i cînd mai aspru, cînd cu blîndeţe. Încetul cu încetul, Maia îşi redobîndi liniştea. Zeinab nu plecă de lîngă ea decît după ce îi auzi respiraţia ritmică şi o văzu dormind adînc.

Se revărsă o dimineaţă însorită. Zeinab trebăluia grijulie prin curte, vorbindu-i Maiei sfătos şi cu voie bună, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic.

Cît timp se află pe cîmp, Maia nu avu vreme să se gîndească la ea. Alerga, fără întrerupere de pe un ogor pe altul, de la un arik la altul.

Veni acasă tîrziu. N-o întîmpină nimeni: Zeinab şi băiatul se duseseră pesemne la Casa de cultură.

Maia nici nu intră bine în camera ei, că și simți îmbătătoarea mireasmă a unor flori. Aprinse lumina și zări pe masă un buchet mare de lalele în toate culorile, asemenea unui curcubeu ivit după ploaie și furtună pe cerul stepei. Apropiindu-și fața de ele, închise ochii.

Înseamnă că pe lume mai era cineva care-și aducea aminte de ea, care o iubea !...

Soarta hărăzise Sakinei bucuria de a avea doi copii. Dacă ar fi avut zece la număr, ar fi fost și mai fericită. Să-ți porți pruncul în pîntec, să-i dai viață și să-l hrănești cu propriul tău lapte – poate fi oare bucurie mai mare ?

Sakina spunea că orice mamă este o mîndrie pentru poporul ei, e podoaba pămîntului pe care trăiesc oamenii. Glasul unui copil – fie că acesta era al ei sau al alteia – făcea ca inima ei să încerce o duioasă tresărire...

O dată cu trecerea anilor, Sakina începuse să-și dorească nepoței, repetîndu-și vorba din popor : „Copiii tăi sînt dulci, dar copiii copiilor tăi sînt și mai dulci“. După ce se însurase Garaș, ea și începuse să aștepte clipa cînd se va apleca deasupra leagănului unui nepoțel. De multe ori se gîndea cum îi va spune bărbatului ei : „Ei, *kiși*, ar trebui să faci cinste că dacă nu azi dar mîine-poimîine o să-ți spunem bunicuțule !“

Părăsind casa Rustamovilor, Maia luase, o dată cu ea, și aceste speranțe ale Sakinei.

Dacă Maia s-ar fi dovedit nevrednică de dragostea ei, Sakina ar fi petrecut-o la plecare cu inima ușoară. Ea însă o îndrăgise pe nora ei cu tot sufletul și ori de cîte ori și-o amintea simțea amarnic durerea despărțirii de ea.

Într-o bună zi, Sakina îi spuse hotărît bărbatului ei că voia s-o vadă pe noră-sa.

Rustam tocmai se pregătea să-și bea liniștit ceaiul de seară cînd nevasta lui începu discuția tam-nesam.

– Cine știe cum o să se sfîrșească povestea asta și mai vii și tu să mă bîzii la cap ! răspunse el oțărît.

– Eu, *kiși*, pot să-ți spun dinainte cum o să se sfîrșească. Femeia destrăbălată numai credincioasă nu poate rămîne. Pune ochii pe altul și-l părăsește pe Garaș. Altfel

nu poate fi. Chiar dacă Garaș își încropește altă căsnicie, cu altă femeie, eu n-o scot din inima mea pe Maia, o s-o socotesc tot fata mea.

Rustam se crispă chinuit și răspunse că nu avea vreme să se gîndească decît la un singur lucru : cum să plivească mai repede bumbacul. În clipa aceea nu lucra decît o combină și trei stăteau stricate. Mereu același lucru !

Oamenii au fost trimiși la păioase și bumbacul era cît pe ce să fie pîrjolit de soare. De aceea au fost aduși numaidecît înapoi la bumbac. Și acum rămîn nesecerate păioasele care se trec. Un președinte are mii de griji pe cap și ea, Sakina, îi spune o poveste asemănătoare celei despre așugul Garib¹...

– Mîhnirea îmi sfredelește inima, îmi stă ca o piatră pe suflet ! se plînsese Sakina. Cu cine oare să-mi împart durerea dacă nu cu tine ?

– Ei, sigur, peste necazurile pe care le am pe cap se mai adaugă și năzbîtiile copiilor. Rustam se aprinse atît de tare că vărsă ceaiul pe fața de masă. Nădăjduiam că atunci cînd au să crească mari vor fi un sprijin pentru părintele lor. Și iată unde am ajuns ! În loc ca necazurile să ia sfîrșit, ele nu se mai termină ca firul de ață, de al cărui capăt nu dai oricît l-ai desfășura...

– Nu te mai frămînta atît, *kiși* ! îl povățui nevasta. Totul o să fie iar cum a fost, în deplină rinduială...

Calmul soției sale îl scoase pe Rustam de-a binelea din sărite :

– Ba te tîngui, ba îmi dai povețe. Vorbește pe șleau, ce vrei ? se răsti el la Sakina.

– Scoate mașina din garaj și du-mă la „Steagul roșu“. Îmi vād nora și mă întorc.

Rustam nu răspunse. Îi arată luna care împrăștia o lumină blîndă peste creștetele copacilor.

– Acum luna se ridică cam devreme ! spuse senină Sakina. Mai e destul timp pînă la noapte... E ceasul cel

¹ *Așug-Garib* – erou al unei cunoscute legende în care-i vorba de doi îndrăgostiți : Garib și Senem (n. ed. ruse).

mai potrivit. O s-o găsim cu siguranță acasă pe Maia – ziua nu poți da de ea...

Văzînd că n-o va putea scoate la capăt, Rustam spuse că merge și el la colhozul „Steagul roșu” unde trebuie să se vadă cu Kara Keremoglu și să-l scuture zdravăn. I-a spus de atîtea ori să-și muștruluiască colhoznicii să nu mai arunce gunoaie în arikuri, în susul apei !

– Ei, *kiși*, dacă vrei să mergi cu ciomagul în mină, mai bine rămîn acasă ! oftă Sakina.

Rustam își puse mîinile în cap. Uf, nesuferită e semînția femeiască ! Acum vrea să-l învețe cum să se poarte cu oamenii... Chibzui cîteva clipe și-și liniști nevasta, încredințînd-o că nici prin gînd nu-i trecea să facă scandal. De altfel nici Keremoglu nu era omul căruia să-i placă cearta. Îi va spune totul, vezi doamne, în glumă... Aflînd unde plecau, Perșan se rugă s-o ia și pe ea la Maia. Ar fi fost foarte lesne s-o înșface de coade și s-o trimită la culcare dar Rustam, pufăind zgomotos pe nas, fără a spune un cuvînt, se duse să scoată *Pobeda* din garaj.

Fata alergă în grădină și strînse un braț cu lalele încă pline cu picături de rouă.

Se auziră bătăi în poartă.

– Allah să ne dea vești bune ! zise Rustam, apoi se răsti la cîinele lup care mirîia și se duse să vadă cine a bătut, tîrșîindu-și bătrînește picioarele.

În uliță aștepta Kerem.

– Tu mai lipseai ! mormăi Rustam, dar nu îndrăzni să încalce datina și se dădu la o parte, făcînd loc oaspetelui să intre.

Kerem se uită la mașină, apoi la Sakina care se îmbrăcase ca de sărbătoare, și la uriașul buchet de lalele pe care-l ținea în brațe Perșan.

– Văd că n-am nimerit bine, dar am să fiu scurt... Am copii, trebuie să-i hrănesc, să-i cresc, lasă-mă să mă duc înapoi la stîină...

– Încă nu ți-a venit mintea la loc ? Iarăși vechiul cîntec ? întrebă Rustam pe un ton amenințător.

– Am bătut la poarta dumitale la vreme de seară... nădăjduiam că răcoarea să-ți mai moaie sufletul... Vreau

să știu și eu, oare crezi în dreptate, Rustam-*kiși* ? Mi-am petrecut toată viața pe pășunile din munte... acolo vreau să și mor !

Rustam lăsă capul în jos. Își aminti de discuția pe care o avusese în aceeași zi prin telefon cu Aslan, secretarul comitetului raional de partid, care se interesase cum se desfășurau muncile cîmpului. Aslan îi spusese că se aștepta pentru zilele următoare o arșiță năprasnică și că, deci, fiecare clipă trebuia bine folosită, ca irigațiile să se facă neapărat și cu multă chibzuială, fiecare picătură de apă fiind prețioasă. În încheiere, îl sfătuisese să se ocupe și cu treburile de la stîină, sfătuindu-l printre altele, să-l trimită înapoi pe ciobanul Kerem. Rustam încercase să se explice, spunînd că vechiul responsabil fusese schimbat atunci cînd hotărîseră să se ocupe serios de stîină, să întărească, așa cum se cuvenea, conducerea... Cu tot hîrîitul și zbîrniiala firelor de telefon, îi ajunsese pînă la ureche rîsul scurt, neîncrezător, al lui Aslan. Secretarul comitetului raional de partid nu era convins deocamdată de necesitatea acelei schimbări, socotind că lucrurile trebuiau cercetate mai în adîncime și lămurite. „Ce să mai cercezeți ? se mira Rustam. Totul e limpede ca ziua !” Și, își zisese că pesemne fusese ticluite împotriva lui alte anonime.

În timp ce Rustam tăcea, Kerem își netezea barba, privind mohorit peste capul președintelui pe întinsul stepei scîldate în lumina lunii.

– Hai, *kiși*, nu te încăpățîna ! îi șopti Sakina. La ce bun să-ți faci noi dușmani ? Numai faptele bune sporesc cîntecul oamenilor !

Rustam se trezi parcă dintr-un somn adînc și întrebă tăios :

– Spune-mi : o să muncești cîntec sau te-apuci iar de prostii ?

– Vorbele astea îmi ard inima ca fierul înroșit ! răspunse Kerem oftînd. Ți-aș vorbi așa cum se cuvine, dar mă oprește vîrsta dumitale ! O să vină însă ea ziua cînd vei deschide ochii și-ți vei da seama de fapta rea pe care ai săvîrșit-o.

– Fratele Kara căznește din greu ca să fie pus la ziar, spuse în zeflema Rustam. Ia spune, băiețuș, da tușica Maia unde-i ?

– Unde să fie ? Controlează irigația ! răspunse Raghim, părînd că chibzuiește adînc. Deschise apoi gura într-un căscat și închise fereastra.

5

Maia stătea în pridvor cu fața cufundată în buchetul de lalele.

Deodată, treptele scîrțîiră și Perșan se năpusti valvîrtej spre ea.

– Ce dor mi-a fost de tine ! Tu însă ne-ai uitat, se vede, și pe mama și pe mine. Fără să-i mai aștepte răspunsul, Perșan continuă : tata și mama s-au dus la cîmp să-l caute pe Kara Keremoglu și eu m-am hotărît să te aștept în grădină chiar dacă ar fi fost nevoie să stau pînă dimineața, numai și numai să te văd... Cum o mai duci pe aici ? Nu te-ai plictisit ?

Maia zîmbea fără să scoată un cuvînt. Se simțea bine lîngă Perșan, se bucura că s-au întîlnit, dar în ochii ei cu gene lungi ca niște aripi era întipărită tristețea.

Cînd Rustam și Sakina se întoarseră de pe cîmp le găsiră pe amîndouă stînd pe scara pridvorului, acoperite cu un șal larg și vorbindu-și în șoaptă.

– Fetița mamei, strigă Sakina și-și strînse nora la piept, neputîndu-și stăpîni un suspin. Maia tresări, simțînd pe obraz o lacrimă fierbinte.

Rustam își salută cu multă cuviință nora și îndată începu să tune și să fulgere împotriva lui Kara Keremoglu : Hm ! Parcă fără el n-ar fi știut lumea ce-i secerișul de noapte !... I-a trăsnet prin cap să-i dea lui lecții, cînd strămoșii lor știau de secerișul de noapte și acu o sută de ani. Da, secerau și noaptea – ei și ? Ce-a ieșit din asta ? Decît să-l bată la cap, gîndea el, cu asemenea demagogii, mai bine

ar fi spus oamenilor lui să nu arunce gunoaiele în arîkuri. Ce credeți că i-a răspuns demagogul ? „Ar trebui să faci un filtru !” Asta i-a răspuns, ca și cum el, Rustam, nu știa ce trebuie să facă și fără să-l învețe Kara Keremoglu.

– Hai, oprește-te, îl rugă Sakina, dă-mi voie și mie să spun un cuvînt. Fetița mamei ! o întrebă ea pe Maia, cînd vii înapoi acasă ?

Genele lungi ale Maiei se lăsară în jos ca și cum ar fi vrut să ascundă sclipirile febrile ale ochilor. Simțea o recunoștință nespusă față de Rustam și de Sakina pentru că nu-i zgîndăreau rănilor, nu-i puneau întrebări supărătoare, pentru că îi arătau aceeași căldură și delicatețe sufletească. Dar la ce bun să se mai întoarcă în casa lui Garaș ?

– Asta nu e cu puțință, încercă ea să explice, mai ales că-i nevoie de mine aici, fiindcă irigația nu-i de loc mulțumitoare și va mai dura mult pînă va fi pusă la punct.

Chipul brăzdat al lui Rustam fu luminat de un zîmbet triumfător. La el, în colhozul „Viața nouă” nici un hectar nu se salinizase. Iată ce înseamnă ochiul atent al gospodărilor ! Cu cit va sta mai mult aici nora lui, cu atît mai umilit se va simți Kara Keremoglu, omul ăsta atît de îngîmfat. Neasemuit de grav, o struni pe nevasta lui care tot stăruia pe lingă Maia.

– Nu se poate, așa ceva nu-i cu puțință acum, bătrînico ! Munca e mai presus de orice. Oricît de mult ai simți lipsa norei noastre în casă, sînt de acord cu hotărîrea ei. Are simțul răspunderii față de muncă și, pentru aceasta merită toate laudele.

– Ce să fac ! exclamă Sakina dezarmată.

Perșan spuse părinților ei că vrea să rămînă să doarmă la Maia, iar dimineața se va duce direct la cantonament cu o ocazie. Rustam și Sakina se uitară unul la altul, oftară amîndoi și-și dădură încuviințarea.

Cîteva clipe după aceea hurelul mașinii pieri în depărtare. Liniștea învăluia din nou ulițele satului. Perșan o și luase pe Maia în grădină, nelăsîndu-i o clipă de răgaz. Cînd îi întindea un pumn de vișine pe care le culesese

Rustam îi răspunse, zimbînd cu îngăduință :

– Dacă aş fi ținut ochii închiși, nici n-aş fi băgat de seamă cînd ai fi dus stîna la pieire.

– Nene Rustam, dumneata ești un om cîstit – nu știu cine te-a amăgit. Îți bați joc de sufletul meu, mă înfierezi pe nedrept. O să plătești lacrimile copiilor mei !

– Bine, bine ! Du-te la Husein-mutul ! îl întrerupse Rustam. O să-ți dea el o muncă. Dar bagă-ți bine mințile în cap – și Rustam încruntă fioros sprîncenele – dacă mai faci demagogie să nu-ți pară rău. Năravul ăsta îl aveți tot neamul vostru – să vă băgați nasul unde nu vă fierbe oala și să ticluiți anonime.

Ciobanul își aținti o clipă privirile în ochii președintelui dar nu scoase un cuvînt, apoi își înfundă șapca pe ochi și ieși pe poartă, în uliță.

Perșan îl ajunse din urmă lîngă poartă și-i întinse cîteva lalele.

– Ia, pentru Garaghez, nene !... Te rog să i le dai.

Pe buzele lui Kerem înflori un zîmbet.

– Mulțumesc, ești o fată bună... Mulțumesc !...

Peste o jumătate de oră, *Pobeda* lui Rustam se opri în fața casei Zeinabei Kulieva. În sat era o liniște adîncă. Razele lunii țesau pe iarbă parcă niște băltoace ce prinseseră o pojghiță de gheață albăstruie.

– Ce să zic, bine ne-am mai ales și noi timpul ! mormăi Rustam coborînd din mașină. Kara este la al treilea somn – nici cu sunete de zurna nu-l mai trezești ! Și ducîndu-și mîinile pilnie la gură strigă : Surioară Zeinab, bucuroasă de oaspeți ?

Ecolul puternic al vorbelor lui se rostogoli peste grădini. Nu răspunse însă nimeni. Se întoarse către Sakina și Perșan care stăteau lîngă mașină și-și dădu mîinile în lături. În timpul acesta se deschise o fereastră și în cadrul ei apărură chipul somnoros al lui Raghim care-și freca ochii cu pumnii.

– Pe cine căutați ? Pe mama ? E încă la cîmp, la seceriș...

Maia înțelese că din tot ce înșirase Perșan, un cuvânt nu era adevărat. Nevrind s-o jignească, însă, îi spuse cu blindețe :

– Hai să ne culcăm... Noaptea e cel mai bun sfătuitor al omului. Mîine trebuie să plecăm amîndouă la muncă.

Puseră o pernă pe dușumea, se culcară și adormiră îmbrățișate.

Către dimineață, cînd pămîntul și copacii sorb încă răcoarea nopții, somnul este negrăit de dulce. Deodată, Perșan se trezi brusc de parcă ar fi îmbrîncit-o cineva. Presimțirea unei amenințări puse stăpînire pe ea. Rîdîndu-se în genunchi, privi pe fereastră. În grădină, sub un cais umbros, Salman și Raghim își vorbeau în șoaptă. „Cine dracu l-a adus aici ?” gîndi Perșan și, ascunzîndu-se după flori, începu să-l pîndească pe Salman. Să fi venit la Maia ? De ce nu l-o goni ca pe un cîine de pripas ? Un simțămînt de dușmănie se iscă în sufletul fetei. O zgîlții pe Maia care dormea liniștită și-i spuse cu un zimbet veninos :

– Hai, scoală, scoală ! Ți-a venit un oaspete... Bagă însă de seamă să nu afle că sînt și eu aici...

– Ce oaspete ? întrebă speriată Maia. Aflînd că Salman era în grădină, căzu pe gînduri. Se culcă din nou, acoperindu-se pînă peste cap cu pătura. Imediat însă sări în sus. N-o fi vorba de vreo lucrare urgentă ? S-o fi salinizat iar vreo bucată de pămînt !

Presupunerea aceasta o liniști pe Perșan. Salman era doar locțiitorul președintelui. Și asta era cu putință – venea și în miez de noapte să ia din pat pe cîte un om de care avea nevoie. Pe Rustam nu-l sculau în toiul nopții ? Perșan se înveseli din nou. O ajută pe Maia să se îmbrace, iar cînd cumnata ei ieși în pridvor își alese locul cel mai potrivit la fereastră ca să vadă bine ce se petrece afară.

Cu mîinile la spate, Maia coborî din pridvor și îl întrebă cu răceală pe Salman, care sărise în picioare :

– Ce te aduce ?

Salman făcu întâi cu ochiul lui Raghim care, pesemne, înțelesese despre ce era vorba, căci o luă la fugă și scoase de sub o tufă un coș și un pachet, întinzându-le Maiei.

– Surioara mea a fost la oraș și a adus în coșul ăsta câteva dulciuri. Și-aici, o bucată de postav pentru un palton – e un postav minunat. Ți le dăruiesc din toată inima ! și făcu o plecăciune.

– Pleacă imediat de aici ! îi porunci Maia răspicat.

Salman făcea fețe-fețe. Se dădu un pas înapoi bolborosind ceva neînțeles. Maia însă, repeta mereu și din ce în ce mai tare :

– Ieși afară !... Dacă nu pleci de bunăvoie, strig și trezesc toți vecinii.

În ochii ei se putea citi o furie atât de cumplită, că Salman abia mai avu vreme să fugă spre porțiță, fără să uite însă de coș și de minunatul lui postav..

Tremurînd ca varga, lividă la față, Maia se întoarse în cameră. Perșan se aruncă de gitul ei, scoțînd țipete de bucurie.

– Pe cuvîntul meu, praf l-ai făcut – bufniță ce e !

6

Lui Rustam i se aduse vestea că era așteptat la administrația colhozului de Aslan, Șarafoglu și Goșathan. Plecă imediat în întîmpinarea oaspeților, căutînd să ghicească pricina pentru care veniseră toți trei deodată.

Era bucuros că se va întîlni cu prietenul lui de pe front. Nici venirea secretarului raionului de partid nu-l neliniștea. După cît credea el, în privința recoltei totul era în ordine. Dar de ce venise Goșathan ? Pesemne că tot ca să scormonească ceva, să descopere vreo bubă !...

Dacă secretarul raionului de partid îi va arăta soarele care se ridicase sus, în înaltul cerului, și-i va spune : „Ei, tovarășe președinte, cam prea multă odihnă !“ îi va răspunde că venise la ora trei de la secerișul de noapte. Secerișul de noapte îl organizase nu din pricină că și

din pom, cînd o îndemna să admire împreună strălucirea lunii, cînd o lua de braț și-i șoptea la ureche :

– Ascultă, auzi ? Un flăcău cîntă iubitei lui un *baiatî*. Tare aş vrea să ştiu cine-i fericita care-l ascultă ? Ah, ce n-aş da să ascult şi eu un *baiatî* minunat la poartă casei noastre !

– Ți-a venit vremea să te măriți ! Clocotești, nu alta ! îi spuse Maia care se simțea îmbătrînită alături de o fată plină de viață ca Perșan. Maia invidia dorința arzătoare a acesteia de a fi iubită și de a iubi. Ascultînd-o, Maia oftă și spuse : nu te lăsa pradă celei dintîi impresii. Cît de bun ți s-ar părea băiatul, ai grijă să te încredințezi dacă inima îi e cinstită. Cîntărește-i bine gîndurile, judecă-i bine sufletul... Noi, fetele, sîntem încrezătoare pînă la prostie. De aceea plătim apoi amăgirile cu lacrimi.

Din vorbele ei răzbătea tînguirea lăuntrică : Maia își plîngea propria-i soartă. Perșan își simți inima, atît de bună, de înțelegătoare, zîcînd : „Trebuie s-o îmbărbăteze pe Maia, trebuie neapărat“. Și Perșan, inspirată, bine intenționată, începu să mintă :

– Maia mea dragă, îți jur pe viața mea că după ce ai plecat, pentru Garaș au început adevărate chinuri. A slăbit, s-a uscat, abia se mai ține pe picioare... El te iubește și acum, te iubește ca un nebun. Mai zilele trecute m-a luat cu el în grădină și și-a deschis sufletul. Cu ochii în lacrimi, mi s-a plîns : „La pămînt să văd prăbușite casele ticăloșilor – că le-am crezut clevetirile și am supărat-o pe Maia !...“

Perșan era sincer încredințată că rostea cel mai curat adevăr și că de ceea ce spunea depindea fericirea fratelui ei și a Maiei. Luă mîinile Maiei și, ducîndu-le la pieptul său, continuă :

– Mîine mergem acasă ! Știi ce a spus Garaș ? „Dacă într-o zi cînd m-aș întoarce de la lucru aş regăsi-o pe Maia în odaia noastră, aş fi gata să cred că mai există minuni pe lumea asta... Nu-i comoară mai scumpă ca Maia mea.“ Așa vorbea. Ia spune, vii ?

Kara Keremoglu făcea același lucru sau din pricina stăruințelor lui Șirzad, ci pentru că așa îi spunea experiența și mintea lui proprie.

Zărindu-l de departe, Aslan veni în întâmpinarea lui și-l întrebă cu totul altceva :

– Vai, tovarășe Rustam, ai cearcăne adânci sub ochi. Cînd dormi dumneata ?

– În toiul secerișului nu prea îți arde de dormit. Nici să te piepteni nu mai ai timp ! răspunse rîzînd președintele.

– Totuși, chiar în toiul secerișului ar trebui să respecti cu strictețe anumite norme de viață ! stăruia Aslan. Ca întotdeauna, le faci singur pe toate, n-ai încredere în nimeni. Și doar nu mai ești tînăr – trebuie să te cruți...

Secretarul comitetului raional de partid purta o cămașă de mătase și o haină de pînză, călcată fără cusur. „E lesne să-i judeci pe alții – gîndi Rustam – dar dacă ai merge ca mine prin stepă, să vezi cum te-ai înnegri de praf.“ Gîndurile acestea nu erau cituși de puțin juste. Aslan colinda raionul chiar și în toiul verii – zi și noapte era pe drum. Rustam știa acest lucru, dar nu-i putea ierta că-l îndemnase să-l trimită pe Kerem înapoi la stîină.

În timp ce Rustam, Șarafoglu și Goșathan își dădeau binețe, secretarul raionului de partid se apropie de colhoznicii adunați în fața administrației și se adresă unui moșneag cu barba rară și gălbuie.

– Ai ceva, vreo plîngere, moșule ?

„Lovitura vine întotdeauna dinspre partea ferită de vînt !“ își spuse Rustam posomorit.

– Mă plîng de mata – da, de mata, tovarășe ! răspunse bătrînul Ahat, fără să stea mult pe gînduri.

Izbucniră toți în rîs. Mai tare decît toți rîdea însă Rustam : „A trecut și asta cu bine !“ gîndi el ușurat.

Dar bătrînul continuă :

– Da, pentru că pe mata nici nu te vedem pe aici și doar ești cel mai mare pe raion și cel mai de frunte..

– Asta-i tot ?

– Dar ce, e puțin lucru ?

– Nu, moșule, nu-i de loc puțin ! îi răspunse serios Aslan. Sint, într-adevăr, vinovat. Aș putea spune, ca să mă dezvinovățesc, că raionul nostru e foarte mare, că eu caut să cercetez în primul rînd colhozurile rămase în urmă... Sint totuși vinovat – adăugă el, dînd din umeri – și o să țin seama în viitor de ce-mi spui. Învinuirea e grea, știu asta – dar e bine meritată... Mai ai ceva ?

Bătrînul se gîndi, zîmbi cu tilc, și, drept răspuns, întrebă :

– Cît timp ai de gînd să stai pe la noi ?

– În orice caz o zi întreagă, cît e ea de mare.

– Bine, atunci trec să te văd diseară.

Bătrînul îl salută și se îndreaptă spre poartă, sprijinindu-se cu greu în toiag. După el porniră și ceilalți colhoznici.

Voia bună a lui Rustam se scutură ca pădăia în vînt. Schimbă o privire cu Salman. N-avea însă încotro : cu șefii trebuie să te porți așa cum se cuvine. Zîmbi forțat și întrebă :

– Cu ce începem, cu păioasele sau cu bumbacul ?

Vorbele bătrînului Ahat îl puseseră pe gînduri pe Aslan. Făcînd ochii mici, dădu îndrumările necesare lui Șarafoglu și Goșathan cu privire la activitatea lor din acea zi : aceștia se vor ocupa cu treburile lor, iar el va căuta să cunoască viața colhoznicilor și să le vadă casele.

Rustam îl privi pe secretar cu îngăduință. Unul ca ăsta nu se ține mult pe picioare ! Clima Stepei Mugane e aspră și el nu-i prea solid... La viitoarele alegeri o să cadă sigur !

– Va să zică, tovarăși, ne-am înțeles : la ora șapte fix ne întîlnim la administrația colhozului ! spuse Aslan.

Lui Rustam i se păru că dincolo de aceste cuvinte se ascundea urzeala unei intrigi pusă pare-se dinainte la cale, că oamenii aceștia îi pregăteau o surpriză neplăcută...

Aducîndu-și aminte de anumite principii tactice, Rustam îi spuse cu voce tare lui Șarafoglu pentru ca, în felul acesta, să ia inamicilor inițiativa și s-o treacă în mîinile sale.

– Uită-te, te rog, pe malul Kurei și admiră-ți combina : o oră lucrează și cinci stă de pomană !

– Știu asta ! L-am trimis azi dimineață pe Nadjaf s-o repare ! răspunse calm Șarafoglu.

Citeva clipe după aceea Rustam îi arătă lui Aslan Casa de cultură în curs de construcție. Înviorat la față, se tot lăuda, dînd amănunte asupra frumuseților viitoarei clădiri.

– Asta-i, fără îndoială, o realizare frumoasă. Dar la toamnă colhozul va trebui să plătească bani, nu glumă – cinci sute de mii de ruble ! observă, în treacăt, secretarul comitetului raional de partid. Ia spune-mi, cu plata zilelor-muncă cum stăm ? Dar cu fondul indivizibil ?

– N-aveți nici o grijă ! răspunse Rustam. Datoriile vor fi achitate și vom vărsa la fondul indivizibil peste un milion de ruble. De unde vom avea bani ? Anul ăsta colhozul va face atîtea grîne, încît prietenul Kara Kere-moglu o să ne pizmuiască grozav. E drept că, pe alocuri, bumbacul nu-i tocmai în regulă – primăvara a fost neprielnică...

Președintele oftă mîhnit. În sinea lui, se gîndea : „Mai bine să recunosc din capul locului – vorba ceea : să pregătesc terenul.“

Pe șantier munca era în toi. Se înălțau zidurile. Cărămizi, piatră cioplită, nisip, saci cu ciment stăteau la îndemină. Rustam tot gesticula, explicînd unde va fi bibliotecă și cît de mare era sala de festivități. O scenă ca asta, spunea el cu mîndrie, nici la Baku nu există !...

Aslan rise blajin.

– Lucrul cel mai important e ca această Casă de cultură să nu stea goală douăzeci și nouă de zile pe lună.

Rustam se simți atins. Răspunse prompt că în colhoz fusese alcătuit un colectiv de artiști amatori care dăduse chiar de curînd un foarte frumos festival. Tovarășul Kalandar a fost de față și a rămas mulțumit.

– Toate-s bune ! incuviință Aslan. Dar de ce la acest festival artistic băieții au dansat între ei și fetele la fel ?... Și pe scenă le era rușine să se țină de mînă ?

Rustam căzu pe gânduri : „Oi fi eu șiret, își spuse el, dar secretarul ăsta de raion mă întrece !...

De după un colț de zid se ivi mutrișoara ascuțită a lui Iarmamed care se ascunse imediat.

Rustam fremătă din nări și strigă :

– Ei, ce stai la pîndă ca vulpea la găini ?...

Iarmamed se apropie făcînd o plecăciune după alta, cînd spre președinte, cînd spre Aslan, stîrnind praful de pe jos cu picioarele lui care ba se îndoiau, ba se dezdoiau.

– Contabilul nostru ! il prezintă Rustam. E rușinos ca o fetiță și, pe deasupra, om cumsecade, cîstit, de înțeleș...

– Nu cumva l-a născut acca fată de padișah care nu făcea baie în mare pentru că se rușina de peștii de sex masculin ?... – întrebă în bătaie de joc Aslan, care tresări parcă de scîrbă.

– Da, într-adevăr, e rușinos, e sfios nevoie mare ! il tot apăra Rustam fără a se uita la el și semnîndu-i, în timpul acesta, un teanc de hîrtii.

– Ei, Iarmamed, cum mai stai cu bolile ? il întrebă Aslan.

– Sint copleșit de o cumplită mîhnire – și trupească și sufletească.

– O să te lecuim noi, Iarmamed, te lecuim cu siguranță.

– Fie ca vorbele pe care le roștiți să aline, cu voia lui Allah, toate durerile. Și Iarmamed făcu o plecăciune pînă la pămînt.

Aslan izbucni deodată într-un adevărat hohot de ris. Apoi, dînd din miini, se îndreptă repede spre mașină.

Rustam nu înțelese nimic din discuția aceea enigmatică. Se încruntă și, dînd înapoi contabilului mapa cu hîrtii, se uită aprig la el, strigîndu-i : piei din ochii mei !...

Ajungîndu-l din urmă pe secretarul comitetului raional de partid, acesta îi făcu o observație.

– Ce obicei e ăsta, să semnezi corespondența din mers, la repezeală ? Ți-ar putea strecura o hîrtiuță, să te căiești

toată viața ! Ține minte : „Un viteaz întrece pe altul prin prudență“.

Rustam caută să-l liniștească : oamenii lui știau cu cine au de-a face. De aceea, înainte de a-i prezenta hîrtia cea mai neînsemnată, au grijă să controleze, să verifice fiecare rînd, fiecare cuvînt sau cifră.

Aslan nu mai stăruie.

Rustam își luă inima în dinți și declară solemn că în cinstea celei de a treizeci și noua aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, colhozul își ia angajamentul să-și îndeplinească planul la toți indicii, să predea sută la sută cotele către stat, să termine construcția Casei de cultură, să aducă în sat conducta de apă și cablul electric.

Aslan tăcu și de data aceasta. Cînd se apropiară însă de mașină, îl întrebă pe neașteptate :

– Rustam-*kiși*, ce-ai face dacă ai afla cine e autorul anonimelor ?

– L-aș strînge de gît și l-aș ține așa pînă cînd ar ieși și sufletul din el ! mirii răgușit Rustam.

Chipul lui, tonul, vorbele pe care le rostise erau atît de feroase, încît Aslan se dădu fără voia lui, instinctiv, un pas înapoi și-i spuse doar atît :

– Ei, haide, haide !

7

Era în toiul căldurilor de vară. Stepă, pîrjolită de arșiță, părea o uriașă piele de cămilă. Iarba mai creștea doar pe ogoarele pe care ajungea irigația. Scaetii se întindeau la soare cu o încăpăținare de care numai ei puteau da dovadă. Lăstărișul de lîngă drum, acoperit cu un strat gros de praf, era cenușiu. La prima vedere, drumul părea drept și neted, căci praful așezat pe toată lungimea lui astupa toate hîrtoapele. Numai un șofer cu experiență, obișnuit să circule de colo, colo, ca acela de pe mașina lui Aslan, știa să frîneze necontenit, simțind din instinct fiecare groapă. Prin geamul lăsat al mașinii pă-

trundeau nori de praf roșietici, înăbușitori. Rustam îl rugă pe șofer să-l ridice : mai bine să curgă sudoarea pe ei decit să-i înece praful. Rustam și Salman stăteau în spate. Respirau greu, ștergîndu-și sudoarea cu mincile. Batistele erau ude leoarcă.

Se opriră la substația de transformatori care se construia sub supravegherea lui Salman. De acolo, Salman trebuia să cerceteze loturile cu bumbac. Cînd mașina ajunse în dreptul unui lot cu tufe rare și ofilite, Aslan opri mașina pe neașteptate. Deschizînd ușa, sări în praful gros, pînă la genunchi...

„Goșathan să-i fi spus despre bumbac ?” se întrebă Rustam, urmîndu-l totuși pe Aslan cu curaj.

Aslan nu se interesă însă de loturile cu bumbac. Sări sprinten peste un arîk năpădit de buruieni și se îndreptă spre un pîlc de femei. Acestea se vînzoleau în jurul a doi băieți care loveau aprig pămîntul cu sapele, strigînd cît îi ținea gura :

– Încă o dată, dă-i la cap, la cap !

– Ucide-l, taie-l cu sapa, blestematul !

Apropiîndu-se de cei doi băieți văzură, incolăcit pe iarba bătătorită, un șarpe destul de mare. Copiii îl și tăiaseră în două cu sapa dar fiecare bucată în parte, respingătoare, se tira, juca parcă pe loc, sălta, tremura.

Aslan dădu ziua bună femeilor, le spuse, în glumă, că sînt fricoase și le povățui să se ducă la arîk să se spele.

Mai la o parte, sub un cort înjghebat la repezeală, se îmbrăcau, unul pe altul, doi copilași în cămășuțe scurte.

Aslan se încruntă.

– Ce, nu aveți creșă aici ?

Salman se grăbi să explice : creșă exista – se afla la vreo zece kilometri de acolo, în clădirea cantonamentului central. Se apropie de ei o femeie cu obrazii scofîlciți, albi, de bolnavă, care nu avuseseră încă vreme să fie arși de soare. Rustam o recunoscu pe nevasta lui Kerem numai după această paloare a feței, neobișnuită în Stepă Mugană.

„Neamurile diavolului ! gindi el. Pină cînd o să mă tot împiedic de ăştia ?!”

– Mda, da, dădu din cap Aslan şi, în acest gest, era mai mult decît o dojană. Îi făcu lui Rustam un semn cu degetul, întrebîndu-l parcă dacă nu credea că o creşă ar fi fost, în acel moment, mai importantă decît strălucitoarea Casă de cultură ? Frumos, chiar foarte frumos – scena va fi mai mare decît acelea ale teatrelor din Baku... totuşi...

– Ascultă-mă şi pe mine, frate ! începuse nevasta lui Kerem, ducîndu-şi palmele la obraji ei supti. De două zile am ieşit la muncă şi-mi las aici gemenii... Uite, totîntîm martori. Dacă aş fi întîrziat numai o clipită, şarpele l-ar fi muşcat pe Guri. Am auzit sisiitul viperei – nici acum nu-mi dau seama cum ! Am alergat spre el şi-am văzut cum Guri se tîra spre şarpe şi şarpele către el... Am ţipat de s-a cutremurat stepa. Mulţumesc băieţilor care au venit în fugă şi-au ucis şarpele...

– De ce nu eşti în echipa soacrei dumitale ? se miră Rustam. Ți-ai fi putut duce copiii la creşa de acolo...

– De unde să ştiu eu, nene Rustam, unde să mă duc ! la dreapta sau la stînga ? Conducerea m-a trimis aici !... răspunse nevasta lui Kerem cu un aer vinovat.

Rustam îşi şterse buzele uscate şi, cu o linişte care lui Salman i se păru prevestitoare de furtună, dădu asigurări că peste două-trei zile vor fi instalate creşe în toate cantonamentele de cîmp.

– Pentru hotărîrea dumitale, meriţi toate laudele ! îl felicită prompt Aslan care-l crezu pe cuvînt. Un asemenea om nu trage pe sfoară, gindi el. Cînd şi-a luat un angajament, şi-l îndeplineşte. Ei, acum arată-mi semănăturile ! spuse el, sărînd peste un hat.

Rustam zîmbi oarecum stînjedit şi îl opri, încredinţîndu-l că nu era nimic care să merite a fi văzut. Tufele sînt mici, cam ofilite şi, pe alocuri, sarea reapăruse la suprafaţă.

– Meriţi laude şi pentru această sinceritate ! îi spuse Aslan.

Pe lotul cu semănături de primăvară, unde lucra combina, secretarul se luminează la față. Pe chipul lui bronzat se putea desluși o expresie visătoare. Lanul de grâu cu tulpinițe vînjoase și spicul bogat, se ridica întocmai ca un zid. Rustam frecă în palme un spic, suflă pleava și cercetă unul după altul boabele mari ca niște alice gălbui cum e chihlimbarul.

– *Sarî bugda*, mîndria pămîntului azerbaigian, minunat grâu ! Bravo, Rustam-*kişi*, halal gospodar !

– Nu-i mare lucru ! spuse cu prefăcută nepăsare Rustam. Să mergem în urma combinei prin mijlocul lanului – acolo să vedeți boabe mari. Se aplecă și smulse cîteva firişoare de iarbă verzuie pe care le arată lui Aslan.

– Rochița rîndunicii ! Iarbă gustoasă și leac minunat pentru oi. Dacă lași numai o noapte turma pe cîmp și mulgi dimineața oile, nu mai uiți gustul laptelui cît trăiești !... Kerem ciobanul...

Rustam se opri la jumătatea frazei. Aslan se prefăou că n-a auzit și-și flutură șapca spre Nadjaf care ședea la volanul combinei.

– Flăcăul ăsta-i spirt, nu altceva !

– Da, e băiat bun. Se poate spune că el a salvat lanul ! se declară de acord Rustam. Dacă mai întîrzia o zi, grâul s-ar fi scuturat cu siguranță.

Privirile lui îmbrățișau cu pasiune întinderea cîmpului. Combina se îndepărta spre marginea lanului. Camioanele care încărcau grâul păreau mici ca niște jucării.

Școlari și școlărițe strîngeau spicele căzute în urma combinei.

Șirzad o opri pe Garaghez și i-o prezentă lui Aslan.

– E sora gemenilor Guri și Peri. Uite ce harnică e ! Și-a umplut șorțul cu spice.

Aslan mîngîie buclele încîlcite ale fetei.

– Tu ești Garaghez ? Melek și Goșathan mi-au vorbit des despre tine.

Soarele dogorea fără milă. Cămășile, learcă de su-